T.C.
İnönü Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı

ZÂTÎ'NİN ŞEM Ü PERVÂNE'Sİ
(İnceleme-Metin)

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan
Sadık ARMUTLU

Danışman
Prof. Dr. Mustafa İSEN

MALATYA-1998

ÖNSÖZ

Klasik Türk edebiyatında değişik konuların işlenmesinde çok kullanılan bir nazım şekli olan mesnevî ile pek çok eserler yazılmıştır. Bazı mesnevîler okuyucuya bilgi vermek, onu eğitmek için, bazıları da okuyucunun kahramanlık duygularına hitap etmek amacıyla kaleme alınmıştır. Mahallî unsurların ağır bastığı, toplum hayatından kesitler veren mesnevîlerin yazıldığı bilinmektedir. Bunların yanında okuyucunun edebî zevkine hitap eden ve sanat kaygısı ilk planda olan mesnevîler de yazılmıştır. Bunların konusunu aşk ve macera oluşturur.

Konusu aşk ve macera olan bu eserler, Türk ve Doğu edebiyatlarında ortak olarak işlenerek, klasik bir mesnevî konusu oluşturmaları yönüyle, diğer mesnevîler arasında ayrı bir yere sahiptirler. Çalışmamızın konusunu teşkil eden Zâtî'nin Şem ü Pervâne'si de çift kahramanlı aşk mesnevîlerinden birisidir.

Zâtî, XV. yüzyılın sonu ile XVI. yüzyılın ilk yarısında yaşamış, yazdığı manzum ve mensur eserlerle tanınmış, döneminin önde gelen şairlerindendir. Kolay şiir yazan ve Divan şiir tekniğini iyi bilen bir şair olarak Zâtî'nin şiiri, Erken dönem ile (1453'e kadar olan dönem) Klasik dönem arasında bir geçiş şiiri özelliği gösterir. Daha bir çok özelliklere de sahip olan şair üzerinde ciddi araştırmalar yok denecek kadar azdır. Bu çalışmanın amaçlarından biri budur.

Zâtî'nin Divanı'ndan sonra en tanınmış eseri Şem ü Parvâne mesnevîsidir. Mesnevî, Türk mesnevîciliğinin gerek teknik, gerekse muhteva bakımından büyük bir gelişme göstererek klasikleşme dönemine girdiği ve sonraki yüzyıllarda Eski Anadolu Türkçesinden, Klasik Osmanlıcaya geçiş döneminde yazılan eserlerden biri olarak karşımıza çıkar.

Bu sebeple, mesnevî dil tarihi bakımında önem arz eder. Şimdiye kadar böyle bir eserin tenkitli metninin yapılmaması, bu çalışmaya yönelmemizin bir diğer nedenidir.

Şem ü Pervâne, Fars ve Türk edebiyatlarının Klasik mesnevî konusu olduğundan, adı geçen edebiyatlarda başka şairler tarafından da yazılmıştır. Bu önce Fars edebiyatında tasavvufî düşünce icerisinde işlenmiş, daha sonra Türk edebiyatına geçmiştir. İki edebiyatta yazılan Şem ü Pervâne mesnevîlerinde sedece Zâtî'nin eserinde beşeri aşk dile getirilmiştir. Bu yönüyle eser, türünün orijinal olarak dikkati çeker. Fars ve Türk edebiyatlarında yazılan Şem ü Pervân

mesnevîlerini ayrıntılı biçimde ortaya koymak, özellikle de Türk edebiyatında ilk Şem ü Pervâne yazarı olarak Zâtî'nin etkilenmesini ve etkilerini tesbit etmek, bu çalışmanın amaçlarındandır.

Bu çalışma giriş, dört bölüm ve bir sonuçtan oluşmuştur. Giriş kısımında XVI. yüzyılın sîyasî edebî durumu anlatıldı. Daha sonra başlangıçtan XVI. yüzyıla kadar Fars edebiyyatında yazılan mesneviler konularına göre tasnif edilerek, ayrıntılı bir şekilde ele alındı. Aynı şekilde Türk edebiyatı Anadolu sahası mesnevîleri hakkında da bilgi verildi.

Birinci bölümde Şem ile Pervâne kelimelerinin anlamları, kullanılışları ve kaynağı üzerinde duruldu. Daha sonra Fars edebiyatında bir eser içerisinde yazılan Şem ü Pervâne mesnevîlerinin özetleri verildikten sonra, kaynaklarda bağımsız Şem ü Pervâne eserleri yazdığı kaydedilen şairlerden bahsedilerek, hakkında bilgiler verildi. Daha sonra Türk edebiyatında Şem ü Pervâne yazan şairlere ve eserlerine geçildi. Bunları takiben Fars ve Türk edebiyatlarında yazılan İlahi aşk konulu mesnevelerin özetleri ayrıntılı bir şekilde belirtilerek, bunların kadroları, mukayeseleri, işlenen tema genişçe anlatıldı. Bu bölümün sonunda da beşerî aşk konulu Şem ü Pervâne mesnevîlerine geçildi

İkinci bölümde Zâtî incelendi. Önce birinci derecedeki kaynaklara başvurularak, Zâtî'nin hayatı tesbit edilmeye çalışıldı. Yine kaynakların ışığı altında ve eserlerinden hareket edilerek hakkında bilgi verildi. Bölümün sonunda da eserleri üzerinde ayrıntılı bir şekilde duruldu.

Şem ü Pervâne'nin, vak'aya dayalı bir tahkiyeli eser olması sebebiyle, üçüncü bölüm onun hikâye yapısının incelenmesine ayrıldı. Mesnevî, tahkiye yapısı üslup, dil ve muhteva açısından üç kısımda incelendi. Tahkiye; olay örgüsü, zaman, makân, anlatıcı ve bakış açısı, şahıs kadrosu yönüyle geniş bir şekilde tahlil edildi. Tahlil yapılırken modern roman incelenmesinde kullanılan teknikler denendi.

Üslupda, mesnevînin içinde görülen çeşitli nazım şekilleri ele alındıktan sonra mesnevînin vezni üzerinde durularak, şairin vezni kullanması örnekler verilerek izah edildi. Aynı metodla mesnevînin kafiye ve redifi de incelendi. Eserin Eski Anadolu Türkçesinin pek çok özelliklerini taşıması gözönüne alınarak, dil özelliklerine genişçe yer verildi. Burada son olrak Talîm-i Edebiyat'da kaydedilen üslup bilgisinden hareket edilerek eserin üslubu hakkında ayrıntılı bir şekilde duruldu.

Muhteve, Klasik usule uyularak genişçe tahlil edildi. Bu bölümün sonunda da aşk mesnevîlerinde görülen ortak motifler ve masal unsurları üzerinde duruldu.

İnceleme kısmında kullanılan dipnotlarda eserlerin tam bir künyesi verildikten

sonra, eser ve makale ikinci kez başka sayfalarda geçtiğinde sadece eserin yazarı, adı ve sayfa numarası gösterildi. Eser ve makale adlarının kısaltılarak gösterilmesi, sadece aynı sayfada ikinci kez geçdiğinde yapıldı. Başka yerlerde bu usule uyulmadı.

Çalışmanın dördüncü bölümü, Şem ü Pervâne'nin karşılaştırılmalı metnini ihtiva eder. Önce yurtiçi ve yurtdışında bulunan nüshalar tanıtılarak, değerlendirmeleri yapıldıktan sonra metnin kuruluşuyla ilgili açıklamalar yapıldı. Bu sahada yapılan çalışmalarda uygulanan teknik gözönüne alınarak, nüshalar karşılaştırıldı ve nüsha farkları dipnotta belirtildi.

Sonuç kısmında da bütün bu araştırma ve incelemeler sonunda elde edilenler, ortaya çıkanlar ana çizgileriyle özetlendi. Bibliyografyada, giriş ve bölümlerde kullanılan ve dipnotlarda zikredilen eserlere yer verildi. Belirli sözlüklerin dışındaki sözlüklerle kataloglar bibliyografyaya alınmadı.

Zâtî'nin Şem ü Pervâne mesnevîsi üzerine hazırladığımız bu tezde, beni yönlendiren ve karşılaştığım güçlükleri yenmemde yardımcı olan, tezi baştan sona kadar okuyarak titiz dikkatleriyle bana yol gösteren, ayrıca tez danışmanlığımı kabul etme lütfunda bulunan sayın hocam Prof.Dr. Mustafa İSEN'e teşekkür ederim. Çalışma sırasında yardımlarını gördüğüm başta sayın Doç.Dr Zeki KAYMAZ olmak üzere, sayın Prof.Dr. Mehmet KANAR'a da teşekkür ederim. Olması muhtemel hata ve eksiklerimizi göstermek inceliğinde bulunarak, bizim daha iyiye ve daha güzele ulaşmamıza yardımcı olacaklara da teşekkürümü ifade etmek üzerime düşen bir borçtur.

Sadık ARMUTLU
Malatya - 1998

İÇİNDEKİLER

İKİNCİ BÖLÜM

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KISALTMALAR

a.g.ans : adı geçen ansiklopedi
a.g.ç. : adı geçen çalışma
a.g.e. : adı geçen eser
a.g.m. : adı geçen makale
a.g.mad. : adı geçen madde
a.g.yaz. : adı geçen yazı
Ank. : Ankara
Ans. : Ansiklopedi
b. : beyit
bkz. : bakınız
c. : cilt
Çev. : Çeviren
Der. : Dergisi
DİA : Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Ens. : Enstitü
Fak. : Fakülte
g. : gazel
Haz. : Hazırlayan
hş. : hicri şemsi
İA. : İslam Ansiklopedisi
İst. : İstanbul
krs. : karşılaştırınız
ktp. : Kütuphane
Mad. : Madde
Mec. : Mecmua
Neş. : Neşreden
nr. : numara
öl. : Ölümü
s. : sayfa
SBE : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sad.	:	Sadeleştiren
sal.	:	saltanat süresi
str.	:	satır
sy.	:	sayı
TA.	:	Türk Ansiklopedisi
TDAY	:	Türk Dili Arştırmaları Yıllığı
TDED.	:	Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi
trc.	:	tercümesi
Ter.	:	Tercüme
trs.	:	tarihsiz
ty	:	Türkçe yazmalar
Üniv.	:	Üniversite
v.	:	Varak
v.b.	:	ve benzeri
v.d.	:	ve devamı
v.dd.	:	ve devamının devamı

GİRİŞ

1. XVI. YÜZYIL

1.1. Siyasî Durum

XV. yüzyılın hemen başında Timur'un Yıldırım Bayezid'i yenmesi (1402)'nden sonra şehzade kavgaları neticesinde I. Mehmed'in yönetime hakim olmasıyla büyük ölçüde Anadolu birliği sağlanmıştır. Fatih Sultan Mehmed devrinde 1453 yılında İstanbul'un alınmasıyla da Anadolu ve Rumeli'de merkeze bağlı, sağlam temeller üzerine oturan siyasî bir birlik kurulabilmiştir.

XVI. yüzyılda ise Osmanlı İmparatorluğu, birkaçı çok güçlü padişahların yönetiminde büyüme ve gelişmesini sürdürerek büyük bir imparatorluk haline gelmiştir. Bu yüzyılın başında tahtta bulunan babası Sultan Bayezid'den 1512 yılında devlet idaresini devir alan Yavuz Sultan Selim'in Doğu Anadolu bölgesinde Osmanlı Devleti'ni uzun süre uğraştıran Şah İsmail'e karşı Çaldıran'da kazandığı zafer (1514), devletin devamlı başarılar zincirinin ilk halkası olmuştur. Ardından Mercidabık zaferi (1516), Suriye, Lübnan ve Filistin'in fethi (1516) ve Ridaniye zaferi (1517) ile Suriye, Filistin, Hicaz ve Mısır, Osmanlı İmparatorluğu sınırları içine alınmıştır. Bu sefelerlerin sonucu, Halifelik Abbasî'lerden Osmanoğullarına geçmiştir (29 Ağustos 1516)[1].

Avrupalıların muhteşem Süleyman diye adlandırdıkları Kanunî Sultan Süleyman, doğuda ve batıda büyük başarılar kazanmıştır. Saltanat sürdüğü 46 yıl içerisinde Belgrad (1521), Rodos (1522) alınmış, Mohaç zaferi (1526) ile Macaristan devletin bir eyaleti haline getirilmiştir. Bütün Avusturya toprakları işgal edilmiş (1532), Avrupa ortalarına kadar yürüyen Osmanlı orduları Viyana kapılarına dayanmıştır. öte yandan Irakeyn Seferi'nde Tebriz, Bağdad (1534) ve Nahcıvan (1554) alınmış, Asya ve Avrupa'daki sınırlar genişletilmiştir. Barbaros Hayrettin Paşa, Turgut Paşa, Piyale Paşa komutalarındaki Osmanlı donanması Preveze zaferi (1538) ile Cezayir (1556), Trablusgarb (1551) ve Tunus'un alınışı (1534), ayrıca Cerbe zaferi (1560), Malta Seferi (1565) sonucunda da Akdeniz bir Türk gölü haline getirilmiştir. Seydi Ali Reis, Hind ve Umman Seferleri neticesinde, Kanunî ile Osmanlı Devleti'nin sınırları üç kıt'aya yayılarak Türk tarihindeki en geniş sınarlara ulaşmış, kudret ve zenginlikte üstünlüğü övülecek

---

[1] Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.: İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, c. II, Ank. 1988, s. 249-297; Yılmaz Öztuna, **Büyük Osmanlı Tarihi**, c. II, İst. 1994, s. 5-60; Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi** (Haz. Mümin Çevik-Erol Kılıç), c. II, İst. 1989, s. 396-532; Ziya Nur Aksun, **Osmanlı Tarihi**, c. I, İst. 1994, s. 204-232

duruma gelmiştir[1].

Kanunî Sultan Süleyman 7 Eylül 1566 tarihinde ölünce yerine oğlu II. Selim tahta geçdi. II. Selim, 8 yıl süren saltanat dönemi (1556-74)'nde daha çok deniz seferleriyle meşgul olmuştur. En önemli olay, Lala Mustafa Paşa tarafından 1 Ağustos 1571'de Kıbrıs'ın fethidir. Padişahken hiç bir sefere bizzat başkomutanlık yapmayan II. Selim döneminde Sokullu Mehmed Paşa'nın tedbirli yönetimiyle Osmanlı Devleti'nin büyüklüğü ve ihtişamı sürmüştür[2].

XVI. yüzyılın son çeyreğinde hükümdar olarak II. Selim'in oğlu III. Murad tahta çıkmıştır (22 Aralık 1574). Osmanoğullarının en bilginlerinden biri olan III. Murad zamanında (1574-95) Osmanlı İmparatorluğu en geniş sınırlarına, bu devirdeki fetihlerle ulaştı. Hükümdarlık müddeti 20 yıl 1 ay 2 gün olan III. Murad, 15 Ocak 1595 tarihinde öldüğünde, İmparatorluk sınırları Atlas Okyanusu'ndan Kafkas'lara Habeşistan'dan Tuna'ya kadar uzanmış ve tam 20 eski krallığın arazini kaplamışsa da, sonraki asırlarda açıkça ortaya çıkan gerileme ve çökme sebepleri, III. Murad'ın devrinde teşekkül etmiştir[3].

1.2. Edebî Durum

XVI. yüzyılda, siyasi gelişmenin yanında devletin bütün kurumlarında da gelişmeler olmuştur. Ülkedeki umumî gelişmenin doğal sonucu olarak, ilim, kültür ve edebiyat da bu yüzyılda devletin büyümesiyle orantılı olarak büyük bir gelişme göstermiştir. Osmanlı padişahları, bir yandan ardarda yaptıkları seferlerle büyük İmparatorluğun kuruluşunu tamamlamaya uğraşırken, bir yandan da ilim kültür, edebiyat ve bütün sanatlarda ilerleme ve yükselmenin gerektiğini görmüşler, bunun gerçekleşmesi için büyük çabalar göstermişlerdir. Saraylarını yabancı ilim adamlarına ve sanatkârlara açtıkları gibi, yaptıkları seferler sonunda tanınmış kişileri toplayıp başkente getirmişlerdir.

Sanat ve edebiyatın bu yüzyıldaki gelişmelerden biri, padişahlardan başlayarak bütün devlet büyüklerinin sanat ve edebiyata önem vermeleri, şair ve sanatkârları

---

1 Ayrıntılı bilgi için bkz.: İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, c. II, s. 307-418; Yılmaz Öztuna, **Büyük Osmanlı Tarihi**, c. II, s. 123-445; Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, c. III, s. 1-494; Ziya Nur Aksun, **Osmanlı Tarihi**, c. I, s. 237-333.

2 Ayrıntılı bilgi için bkz.: İsmail Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., c. III, s. 1-40; Yılmaz Öztuna, a.g.e., c. III, s. 101-175; Hammer, a.g.e., c. III, s. 528 v.d.; c. IV, s. 5-48; Ziya Nur Aksun, a.g.e., c. I, s. 338-365.

3 Ayrıntılı bilgi için bkz.: İsmail Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., c. III, s. 40-72; Yılmaz Öztuna, a.g.e., c. III, s. 291-307; Hammer, a.g.e., c. IV, s. 57-219; Ziya Nur Aksun, a.g.e., c. I, s. 369-418.

korumaları ve değerli eserleri ödüllendirmeleri olmuştur. İstanbul ve Edirne'de padişah sarayı ve devlet büyüklerinin konukları, vilayetlerde şehzade sarayları ile, paşa ve beylerin konakları, devlet merkezi ile çeşitli şehirlerde oluşturulan şuara meclisleri, dükkanlar, meyhaneler, tekkeler, bozahaneler v.b. yerler ilim mahfili durumuna sokulmuş, buralarda ilim ve sanat tartışmaları ve sohbetleri yapılmıştır.

İşte böyle bir ortam içinde sanatın bir dalı olan edebiyat da son derece gelişmiştir. Divan edebiyatının en zengin ve en parlak devri, XVI. yüzyıldadır. Bu yüzyılda Divan edebiyatı örnek aldığı Fars edebiyatı ile boy ölçüşecek bir seviyeye ulaşmıştır. Üç yüz yıldan beri Fars edebiyatını örnek alan şairlerimiz, ahenk ve üslup yönlerinden büyük bir başarıyla Fars örneklerinden hiç bir şekilde aşağı kalmayan eserler ortaya koymanın huzuru ve gururu içindedirler.

Bu yüzyılda Divan şiirindeki gelişmeler, gitdikçe Türk'ün olan bir edebiyatın ortaya konulduğu, bir Türk klasizminin kurulduğunu göstermiştir. Çünkü bundan böyle gelen Türk şairleri, bu yüzyılda yaşamış büyük şairlerin izlerinde yürümüşler, ancak çok az şekilde Fars şairlerinden etkilenmişlerdir. Bundan böyle kendi şairlerimiz takdir edilmeye, örnek alınmaya başlanmıştır.

XVI. yüzyılda yüzlerce şair tarafından işlenen Divan şiiri sanat ve ahenk yönünden zirveye ulaşmıştır. Tezkirelerde yer alan bütün şairler, Türk Divan şiirinin işlenip gelişmesine yardım etmişlerdir. Divanlardaki şiirlerin konuları genellikle eski konulardır. Din, tasavvuf, hikmet, övgü, rindlik, aşk, tabiat v.b. gibi. Bu yüzyılda bu konular işlenirken yapılan benzetmelerde, kullanılan mecazlarda çevrenin ve yerli unsurların şiire çokça girdiği görülür. Geleneklerle, göreneklerle ilgili benzetmeler, deyimlerin mecazlı anlamlarından yararlanılarak yapılan sanatlar, çevre ile ilgili somut tasvirler ve benzetmeler gibi.

Bütün bu unsurlar XVI. yüzyılda Türk şiirine daha yerli bir nitelik kazandırmıştır. Ahî (öl. 1517), Hayretî (öl. 1534) gibi şairlerin şiirlerinde sadelik, tabiîlik ve çevre ile ilgili tasvirler çokça yer almıştır. Çoğunlukla divanların içerisinde yer alan şehr-engîzlerin bu yüzyılda çok yazılmış olması da edebiyatdaki yerlileşme eğilimiyle ilgilidir.

Bu yüzyıl kaside, gazel ve mesnevîde parlak bir devirdir. Türk şiiri bu duruma gelinceye kadar üç yüz yıllık bir deneme, uygulama ve gelişme sürecinden geçmiştir. Lâmiî (öl. 1532), Zâtî (öl. 1546), Hayâlî (öl. 1557), Fuzûlî (öl. 1566), Yahyâ Bey (öl. 1582), Nev'î (öl. 1599), Bâkî (öl. 1600) v.b. gibi gazel ve kasideleriyle meşhur olanların yanında, her çeşit meslekten olup gazel ve kaside yazmış yüzlerce Divan şairi bilinmektedir. Bazı gazel ve kaside şairleri aynı zamanda mesnevî de yazmış veya yalnızca mesnevî yazan şairler de yetişmiştir.

Muîdî (öl. 1537), Kara Fazlî (öl. 1563), Bursalı Rahmi (öl. 1567), İznikli Bekâyî (öl. 1572), Bursalı Cinânî (öl. 1595) v.b. gibi.

Bu yüzyılda şiirin gelişmesi ve güzelleşmesinde şiir ölçüsü olarak benimsenen aruzun en iyi biçimde kullanılmaya başlamasının da büyük etkisi olmuştur. XVI. yüzyılda artık, büyük şairlerin elinde hatasız ve ustaca kullanılan, söze ahenk katan, şiir ölçüsü haline gelen bir Türk aruzu meydana getirilmiştir.

XVI. yüzyılda yazılmış biyografik eserlerden edebiyat tarihimiz için birinci derecede kaynak teşkil eden şuarâ tezkirelerinin sayısının bu yüzyılda birden arttığı görülmüştür. Şuarâ tezkireleri Sehî Bey (öl. 1548), Lâtîfî (öl. 1582), Aşık Çelebi (öl. 1571), Kınalızâde Hasan Çelebi (öl. 1603), Bağdadlı Ahdî (öl. 1593) ve Mustafa Beyanî (öl. 1598)'nin eserleridir. Özellikle Lâtîfî, Aşık Çelebi ve Hasan Çelebi'nin eserleri edebiyat tarihimizin en tanınmış tezkireleridir.

Tarih alanında da bu yüzyılda bir hayli gelişme olmuştur. Resmi vak'anüvislerin eserleri yanında özel tarihler, manzum Selîm-nâme, Süleyman-nâme ve gazavât-nâmeler yazılmıştır. Yüzyılın büyük tarihçileri olarak en başta Kemalpaşazâde (öl. 1530), Lütfi Paşa (öl. 1563), Hoca Sadeddin (öl. 1599), Selânikli Mustafa Efendi (öl. 1600) ve Gelibolulu Âlî (öl. 1600)'yi saymak gerekir.

Bu yüzyılda menâkıb-nâme türünden örnekler de verilmiştir. Bunların çoğu sade ve anlaşılır bir dille kaleme alınmıştır. XVI. yüzyılda ahlâk kitapları da yazılmıştır. Bunlar içinde en meşhuru Kınalızâde Alî Çelebi (öl. 1571)'nin Ahlâk-ı Alâî'sidir. Yine edebiyatımızın önemli eserlerinden olan ve en meşhur nazire mecmuaları, XVI. yüzyılın ürünüdür. Bu yüzyılın ilk mecmuası, Eğridirli Hacı Kemal tarafından 1512'de düzenlenen Câmi'ü'n-Nezâir adını taşır. Diğer mecmualar ise Edirneli Nazmî'nin 1523'de topladığı Mecma'ü'n-Nezâir ve Pervâne bin Abdullah'ın 1560 yılında meydana getirdiği Mecmu'a-i Nezâir'dir.

XVI. yüzyılda Gelibolulu Surûrî (öl. 1561), Prizrenli Şem'î (öl. 1591) ve Bosnalı Sudî (öl. 1596) şerhleriyle tanınmışlardır. Tasavvuf ve edebiyat alanlarında tanınmış eserlere yapılan bu şerhler, geniş bilgi ve düşünce mahsulü olup, kılı kırk yararcasına açıklamalar yapılmıştır. Bu şerhler tarandığında tasavvuf ve edebiyat terimlerini, bunların inceliklerini ve tanımlarını belirtecek çok değerli malzeme elde edilecektir.

Bu yüzyılda diger sahalarda olduğu gibi mensur eserler bakımından da, devrin aktivitesine uygun olarak telif, şerh ve tercüme yönlerinden büyük bir faaliyetin bulunduğu, XVI. yüzyılın mensur eserler açısından da çağına yakışır bir

şekilde zengin bir devreyi teşkil ettiği söylenebilir.

XVI. yüzyılda dinî, ahlâkî ve eğitici amaçlarla kaleme alınmış pek çok mensur eser yazılmıştır. Ayrıca menâkıb-nâme'lerin çokluğu da dikkati çekmektedir. Mektup türleri, muhabbet-nâmeler, münşeat'lar, tarihler, letâyifler v.b. çeşitli konularda yazılmış mensur eserler elimizde mevcuttur[1].

1.3. Dil Anlayışı

XVI. yüzyıl, edebî dilin Arapça ve Farsça kelime ve dil kurallarıyla en fazla yüklü olduğu devirdir. Türkçe kelimeler gittikçe azalmış, aruz kalıplarına daha iyi ve daha kolay uyan yabancı kelimeler Türk şiirini kuşatmıştır. Türkçe aruza uygun bir dil durumuna gelmiştir. Bu nedenle bu yüzyılda Türk dili, tümüyle nazım tekniği, mısralardaki sanat örgüsü açısından çok başarılı bir düzeye varmıştır. Ayrıca şiir dili üslup ve ahenk bakımından da çok yükselmiştir.

Yabancı kelimelerin dile girmesi ve Türkçe kelimelerin azalmış olmasına karşılık Türkçe, cümle yapısında kendini hissettirmeğe başlamış, böylece kelimeleri yabancı, ama söylenişi Türkçe olan bir şiir dili geliştirilmiştir. Şiirde kullanılan dilin ölçüsü, kafiye ve nazım şekillerinin belli kaideleri içinde yine nesir diline göre daha sade olduğu söylenebilir.

Bu yüzyılda ağırlaşan şiir dilini yabancı kelimelerden kurtarmak. sade Türkçe ile de şiir yazılabileceğini göstermek üzere bazı teşebbüsler de olmuştur. Bu konuda Güvâhî (öl. 1519-26?), Tatavlalı Mahremî (öl. 1536), Edirneli Nazmî (öl. 1554) gibi, daha çok halkın içinden yetişmiş ve Türkî-i Basît akımının temsilcileri sayılan şairlerin çabaları, iyi niyetle başlatılmış denemeler olarak kalmış, bu şairler sanatçı olarak fazla güçlü de olmadıklarından hareketleri başarılı ve etkili olamamıştır.

XVI. yüzyılın nesir dili ise, çoğunlukla inşa sanatında ustalık göstermek isteyen yazarların elinde uzun cümleler, ardarda sıralanmış seciler, sözlüklerden çıkarılan nadir yabancı kelimelerle, anlamı kaybettirecek kadar sanatlı, ağır bir dil haline gelmiştir[2].

---

1 Bu konu şu kitaplardan özetlenmiştir: Fuat Köprülü, **Eski Şairlerimiz Divan Edebiyatı Antolojisi**, İst. 1949, s. 131-39; Nihat Sami Banarlı, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, c. I, İst. 1987, s. 557-563; Orhan Sosyal, **Eski Türk Edebiyatı Metinleri**, Ank. 1978, s. 330-339; **Türk Dünyası El Kitabı (Edebiyat)**, **"XVI. Yüzyıl Divan Edebiyatı"**, c. III, Ank. 1992, s. 130-145; Haluk İpekten, **Divan Edebiyatında Edebî Muhitler**, Ank. 1996, 59-134 v.dd.; TA, **"Eski Türk Edebiyatı"** mad., c. XXXII, İst. 1983, s. 111-113; **Büyük Türk Klasikleri (Ötüken-Sögüt)**, **"XVI. Yüzyıl Divan Nazmı"** mad., c. III, İst. 1986, s. 195-210.

2 Ayrıntılı bilgi için bkz.: bir önceki dipnot, gösterilen yerler.

2. Mesnevî Edebiyatı

2.1 XVI. Yüzyıla Kadar Fars Edebiyatında Mesnevîlere Genel Bir Bakış

Mesnevî, Arapça "sny" kökünden, "ikişer ikişer" anlamına gelen "mesnen" kelimesinin bir nisbet şekli olup, her beyti kendi arasında kafiyeli, aruz bahirlerinden biriyle yazılmış bir nazım şeklidir. Arapça olan bu kelime, Arap dilinde kullanılmamıştır[1].

Mesnevî menşe itibariyle oldukça eski olup, Pehlevî edebiyatına kadar uzanır. İran menşeli olmakla birlikte, bugüne kadar gelen kayıtlara göre ilk olarak Arap edebiyatında kullanılmıştır. Aslen İranlı olan Lâhikî (öl. 815)'nin ilk önce Kelîle ve Dimne'yi mesnevî şekli ile Pehleviceden Arapçaya tercüme ederek Yahya Bermekî'ye ithaf etmiştir. Bu eserden bahseden kaynakların bu şekil için, müzdevice, kasîdetü'l-müzdevicât ve şi'rü'l-müzdevic tabirlerini kullanmışlardır[2].

Bu bilgilerden anlaşılıyor ki, Arap edipleri mesnevî tabirini kullanmamışlar, bu şekildeki bir manzume veya esere kaside demişler, ancak bunu müzdevic (müennesi müzdevice) sıfatı ile tavsif etmişlerdir. Sonraları ise, bu sıfat asıl isim yerine kullanılmıştır. Arap edebiyatında bu şekilde yazılmış eser, yalnız Kelîle ve Dimne tercümesi değildir. Başka eserler de bilinmektedir. Bu eserler, aruzun recez bahriyle yazıldığı için bunlara recez veya urcûze gibi adlar da verilmiştir. Bu eserlerin bir kısmı edebî amaçla kaleme alınmış ise de, daha çok öğretici mahiyette, özellikle ezberlenmesi istenilen konularda yazılmıştır[3].

Mesnevî asıl gelişme ortamını Fars edebiyatında bulmuştur. İran menşeli olan mesnevî, Yeni Fars edebiyatının başladığı dönemlerde de çok miktarda kullanılmıştır. Metinleri tam olarak elimize geçmemiş olmasına rağmen, Esed-i Tûsî (öl. 1072)'nin Lugât-ı Fürs'ünde bugüne kadar muhafaza edilmiş olan müteferrik beyitlere bakılacak olursa, Samanîler devri (874-999)'nde mesnevî şeklinin hiç olmazsa kaside şekli kadar, önemli olduğuna ve belki de ondan daha fazla mahsüller verdiğine hükmedebiliriz[4]. Zira elimizde bulunan ve XI. yüzyılda yazılmış edebiyat bilgilerini içeren en eski Farsça eser olan Tercümânü'l-Belâga'da mesnevî tabiri geçtiğine göre XI. yüzyıldan önce Fars edebiyatında mesnevî adı

---

1 Celâleddîn Hümâî, **Funûn-ı Belâgat u Sınâ'ât-ı Edebî**, c. I, Tahran trs., s. 156; İA, **"Mesnevî"** mad., c. VIII, İst. 1971, s. 127.

2 İA, a.g.mad., s. 128.

3 İA, a.g.mad., s. 128; Nihat Çetin, **Eski Arap Şiiri**, İst. 1973, s. 58-74.

4 İA, a.g. mad., s. 129.

kullanılmış ve eserler yazılmış olması gerekmektedir[1].

Yeni Fars edebiyatını kuranlar, daha IX. yüzyıldan itibaren uzun konuları kaside nazım şekliyle anlatmanın zorluğunu gördükleri için, örnekleri Sasanî edebiyatında bulunan ve mısraları kendi aralarında kafiyelenmiş beyitlerden meydana getirilmiş bir şekil kullandılar. Vezin olarak önce 11 hecelik mütekarip bahrini tercih ettiler. Bu 11'li hece Sasanî (Pehlevî) şiirinin mısralarında da görülmektedir. Böylece tamamiyle millî bir İran nazım şekli, vezin ve kafiyede yapılan küçük bir değişiklik ile Fars ve daha sonra da Türk edebiyatında mesnevî ismiyle kullanılmaya başlanmıştır[2].

Horasan bölgesinde başlayan İran millî hareketleri neticesinde, IX. yüzyıl başlarında ilk müstakil bağımsız devlet ve hanedanlar kurulmuştur. Tahirîler (810-872), Saffariler (868-907) ve Samanîler (874-1005) adıyla tarih sahnesine çıkan bu devletlerin yöneticileri yeni Fars dili ve edebiyatının ilerlemesine katkıda bulunmuşlardır. IX. yüzyılın başından X. yüyılın başına kadar hükümran olan bu hanedanlar döneminde, mesnevî şekli ile eserler yazıldığı bilinmektedir. Mesnevîler daha bu devirden itibaren konularına göre birkaç kısma ayrılmıştır[3].

Bu devrede (IX. ve X. yüzyılda) yazılan mesnevîler arasında hamâsî mesnevîleri başta zikretmek gerekmektedir. Buna sebep olarak, İran'da millî uyanış hareketi, millî düşüncenin yayılması, Horasan ve Maveraünnehir'deki İranlı yöneticilerin hükümranlıklarına yasallık kazandırmak için uydurma şecerelerle kendilerini eski Sasanî hükümdarlarına bağlama gayretlerinin neticesinde, özellikle hamâsî şiirin revaç bulmasına neden olmuştur[4].

Farsça ilk hamâsî mesnevî, IX. asrın sonlarına doğru yazılan ve İran millî hareketinin merkezi olan Horasan ve Maveraünnehir'de şöhret bulup, sonradan ortadan kaybolan hezec-i müseddes bahrinin mefâîlün mefâîlün feûlün vezni ile yazılmış Mesûdî-i Mervezî'nin Şeh-nâme'sidir[5].

Mesûdî-i Mervezî'den sonra bu konuda yazılmış ikinci mesnevî, IX. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olan Dakîkî'nin Şeh-nâme (veya Guştâsb-nâme)'sidir. Dakîkî, Samanî hükümdarı Nuh b. Mansur (Sal.s. 977-997)'un emriyle eserini

---

1 Ömer Râdûyânî, **Tercümânü'l-Belâga** (Neş. Ahmed Ateş), İst. 1949, s. 90

2 İA, **"İran"** mad., c. V, İst. 1977, s. 1046.

3 Muhammed Ca'fer Mahcûb, **Sebk-i Horâsânî der Şi'r-i Farsi**, Tahran 1345 hş., s. 589 v.d.

4 Zebîhullah Safâ, **Genc-i Suhan**, c. I, Tahran 1357 hş., mukaddime pencâh u nüh.

5 Zebîhullah Safâ, a.g.e., mukaddime şast u yek; Muhammed-i Kazvini, **Bist Makâle**, c. II, Tahran 1313 hş., s. 7 v.d.;

yazmaya başlamış, henüz Guştâsb'ın saltanatı, Zerdüşt'ün ortaya çıkışı ve Guştâsb ile Turan hükümdarı Efrasiyap arasındaki mezhep savaşlarını anlatan 1000 beyitlik kısmı yazılmışken, kendi kölesi tarafından öldürülmesi üzerine eserini bitirememiştir[1].

Bu yüzyılda aşıkâne mesnevîler de yazılmıştır. Kaynaklar Ebu'l-Müeyyed-i Belhî'nin konusunu Kur'an'ın Yusuf suresinden alan ve bugüne kadar muhafaza edilmemiş bulunan ilk Farsça Yûsuf u Züleyhâ mesnevîsi yazdığını kaydetmişlerdir[2].

Adı geçen devrede (IX. ve X. yüzyılda) daha çok öğüt ve nasihat içeren ilk didaktik eserler de mesnevî şekli ile kaleme alınmıştır. Bunlardan Ebu Şekûr-ı Belhî'nin Samani hükümdarı Nuh b. Nasır (Sal.s. 942-954) ın adına yazdığı ve 947 yılında bitirdiği Âferîn-nâme ile IX. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olan Bedî'-i Belhî'nin Pend-nâme-i Anûşirvân'ı zikredilebilir[3].

Ayrıca Rûdekî (öl. 941)'nin Samanî emiri Nasr b. Ahmed (Sal.s. 914-943)'in emri ile Farsçaya tercüme ettiği remel-i müseddes veznindeki Kelile ve Dimne'si de bu tür mesnevîlerdendir[4].

Kaynakların Fars edebiyatının ilk büyük şairi olarak kabul ettikleri Rûdekî'nin Kelîle ve Dimne'den başka mesnevîler de yazdığını söylemişlerdir. Elimizde mütekârib, hafîf, hezec ve serî' bahirlerinde yazılmış beyitler mevcuttur[5]. Bu mesnevîlerin ne gibi mevzulara ait olduğunu tahmin etmek mümkün değil ise de, bunlar mesnevî şeklinin bu devirde pek revaçta olduğunu isbat etmeğe kâfi gelir[6].

IX. yüzyılda yazılan mesnevîlerin hiç biri, tam olarak bugüne kadar muhafaza edilmemiş olduğundan, bütün olarak şekilleri bakımından bir şey söylemek, yani daha sonraki devirlerde yazılan mesnevîlerde bulunan kısımların, bunlarda bulunup-bulunmadığını tahmin etmek zordur[7].

Mesnevî şekli ilk olgun örneğini, Gazneliler döneminde (963-1186) vermiştir. IX. yüzyılda olduğu gibi Gazneliler döneminde de, hamâsî mesnevîler rağbet

---

1 Şiblî Nu'mânî, **Şi'rü'l-Acem** (Ter. Seyyid Muhammed Taki Fahr Dâî-yi Gilânî), c. 1, Tahran 1335 hş., s. 37 v.d.; Rızâzâde Şafak, **Târih-i Edebiyât-ı İran**, Tahran 1352, hş., s. 138 v.d.

2 Zebihullah Safâ, **Târih-i edebiyât der İran**, c. I, Tahran 1351 h.ş., s. 401

3 Bediüzzamân Fürûzânfer, **Suhan u Suhanverân**, Tahran 1358 hş., s. 25; Muhammed Avfî, **Lübâbü'l-Elbâb** (Neş. Sa'îd-i Nefîsî), Tahran 1333 hş., s. 258.

4 Sa'îd-i Nefîsî, **Ahvâl u Eş'âr-ı Rûdekî**, c. III, Tahran 1319 hş., s. 1076-1095.

5 Sa'îd-i Nefîsî, a.g.e., s. 1096-1112.

6 İA, **"Mesnevî"** mad., s. 129.

7 İA, a.g. mad., s. 130.

görmüşlerdir. Mesûdî-i Mervezî ile başlayan Ebû Şekûr-i Belhî ve Dakîkî-i Tûsî ile devam eden hamâsî mesnevîler Gazneliler döneminde Firdevsî (öl. 1020) ile doruk noktasına ulaşmıştır[1].

Firdevsî, büyük bir ihtimalle 999 yılında tamamladığı ve Gazneli Sultan Mahmûd (Sal.s. 998-1030)'a sunduğu Şeh-nâme eseriyle büyük bir şöhret kazanmıştır. İranlıların müslüman olmadan önceki 1000 yıllık tarihini anlatan bu hamâsi (dâsitâni) mesnevîde, ilk mitolojik hükümdar olan Keyumers'ten başlayarak son Sasani hükümdarı III. Yezdicerd'e kadar 50 hükümdarın hayat ve savaşları anlatılmıştır[2].

Firdevsî, bu eseriyle kendisinden sonra aynı konuda mesnevî yazanlara da örnek teşkil etmiştir. Şeh-nâme'yi takliden pek çok hamâsî mesnevî meydana getirilmiştir. Bunlardan birkaç tanesi şunlardır: Esedî-i Tûsî (Öl. 1072)'nin Gerşâsb-nâme'si, İrânşâh bin ebi'l-Hayr (öl. 1125'den sonra) Behmen-nâme'si, Atâ bin Yakub (öl. 1088 veya 1097)'un Burzu-nâme'si, Osman Muhtâr-ı Gaznevî (öl. 1159)'nin Şehriyâr-nâme'sidir[3].

Gazneliler döneminde (X.-XI. yüzyılda) hamâsî mesnevîlerin yanında aşıkâne mesnevîlere de rastlanmaktadır. Bunların başında Unsurî (öl. 1040)'nin Vâmık u Azrâ ve Ayyûkî'nin Varka vü Gülşâh'ı gelir. Unsurî taafından yazılan Vâmık u Azrâ mesnevîsi, konusunu Yunancadan Pehleviceye tercüme edilmiş bir aşk ve macera hikâyesinden almıştır. Şehnâme vezni (mütekarib) ile yazılan eserin tamamı günümüze kadar gelememiştir. Bugün daha çok eserin baş tarafına ait 513 beyitlik bir kısım elimizde olup, neşredilmiştir[4].

Ayrıca Unsurî'nin yalnız adları bilinen Hing-büt ü Surh-büt ve Şâd Bahr u Aynü'l-Hayât mesnevîleri de, konularını çeşitli kaynaklardan alan aşk ve macere hikâyesi gibi görülmektedir. Bunlardan birincisinin ismi Radûyânî'nin Tercümânü'l-Belâga'sının neşrinden sonra öğrenilmiş olup, vezni Vâmık u Azrâ ile aynıdır[5].

Yunan kaynaklı olan Şâd Bahr mesnevîsi hafîf bahriyle yazılmış olup, bugün

---

1 Zeynelabidin Mu'temen, **Tahavvul-i Şi'r-i Fârsî**, Tahran 1355 hş., s. 106; Muhammed Mahcûb, **Sebk-i Horâsânî der Şi'r-i Fârsî**, s. 589 v.dd

2 E.G. Browne, **A Literary History of Persia**, c. II, Cambridge 1967, s. 129; Herman Ethe, **Târih-i Edebiyât-ı Farsî** (Ter. Rızâzâde Şafak), Tahran 1337 hş., s. 55 v.d.; Jan Rypka, **Târih-i Edebiyât-ı İran** (Ter. Keyhüsrev Kişâverzî), Tahran 1370 hş., s. 243-264.

3 Zebihullah Safâ, **Hamâse-sarâyî der İran**, Tahran 1333 hş., s. 283-317

4 Zebihullah Safâ, **Târih-i Edebiyât der İrân**, c. I, s. 599 v.d.; Şiblî Nu'mâni, **Şi'rü'l-Acem**, c. I, s. 48 v.d.; Zeynelabidin Mu'temen, a.g.e., s. 134 v.d.; Muhammed Şafi', **Vâmık u Azrâ-yı Unsuri, Metn-i Vâmık u Azrâ-yı Unsuri**, Lahor 1967.

5 Ömer Radûyâni, **Tercümânü'l-Belâga**, s. 86; İA, "**Unsuri**" mad., c. XIII, İst. 1986, s. 47.

bu mesnevînin 59 beyti elimizde bulunmaktadır[1].

Gaznelilerin ilk döneminde yaşamış olan Ayyûkî'nin Varka vü Gülşâh isimli mesnevîsi Sultan Mahmûd adına yazılmış ve konusu Urfâ bin Hizâm isminde VI. yüzyılda yaşamış Arap şairlerinden birisinin amcasının kızı olan Arfâ ile arasında geçen aşkı anlatan bir mesnevîdir. Mütekârib vezniyle yazılan bu eser, bilinen en eski aşıkâne mesnevî olması yönüyle de büyük bir ehemmiyete sahiptir[2].

Mesnevî şeklinin tarihi gelişimi içerisinde Ayyûkî'nin eserinin önemli yeri vardır. Mesnevîde ilk kez kahramanların ağzından gazel söylenmiştir. Mesnevînin içerisinde lirik yönü ağır basan bu gazeller 10 tane olup, vezinleri mesnevînin vezniyle birdir. Mesnevîde şekil yönünden yapılan bu değişiklik, ilk kez Ayyukî tarafından gerçekleştirilmiştir[3].

Gazneliler döneminde yazılan mesnevîler, bir tevhîd ile başlamakta, bunu bir na't ve sonra eserin ithaf edildiği hükümdarın medhi ve nihayet sözün medhi kısımları ihtiva etmektedir ki, sonraki devirde bu kısımlar, küçük bazı ilâveler ile, tam bir mesnevînin esaslı unsurlarını teşkil edeceklerdir[4].

Selçuklular devrinde (1038-1194) mesnevî şekli sürekli artan bir rağbete mazhar olmuştur. Çeşitli konularda mesnevîler yazıldığı gibi, ilk kez beş mesnevî yazılarak bir hamse oluşturulmuştur. Yine ilk kez bu devrede tasavvufî duygular, mesnevî şeklinden istifade edilerek, mutasavvıf şairler tarafından işlenmiştir.

Samanîler ve Gazneliler döneminde yazılmaya başlanan ve İran'ın destanî geleneklerini bir bütün halinde toplayan hamasî (dasitanî) mesnevîler, Selçuklular döneminde de rağbet bulmuştur.

Firdevsî (öl. 1020)'nin Şeh-nâme'sinden sonra bu türün en güzel örneğini Esedî-i Tûsî (öl. 1072) yazmıştır. Esedî'nin 1065'de tamamladığı ve yaklaşık 10.000 beyit olan Gerşâsb-nâme isimli mesnevîsi, Sistan pehlîvanı ve Rüstem'in dedesi olan Gerşâsb'ın hikâyesini içerir. Eser, Gerşâsb'ın nesebi, Cemşid'in firarı, perişan hali, Sistan'da Şâh Kureng'in evine sığınması, Şâhın kızına aşık olup,

---

1 **Divân-ı Unsurî** (Neş. Yahyâ Karib), Tahran 1341 hş., s. 21-23, krş. Bediüzzamân Fürûzânfer, **Suhan u Suhanveran**, s. 116; Jan Rypka, **Târih-i Edebiyât-ı İran**, s. 271.

2 Jan Rypka, **History of İranian Literature** (Edited Karl Jahn), Dordrecht/Hollanda 1968, s. 177; Zebîhullah Safâ, **Genc-i Suhan**, c. I, s. 153 v.d; Ahmed Ateş, **"Yek Mesnevî-i Gum Şode ez Devre-i Gazneviyân"**, Mecelle-i Dânişkede-i Edebiyât, c. I, sy. 4, Tahran 1333 hş., s. 1 v.dd.

3 Ayyûkî, **Varka vü Gülşâh** (Neş. Zebîhullah Safâ), Tahran 1343 hş. s. 8-16; Zebîhullah Safâ, **Târih-i Edebiyât der İran**, c. 1, s. 603; Jan Rypka, a.g.e., s. 275; Ayrıntılı bilgi için bkz. Restgâr Feşâî, **Envâ'-ı Şi'r-i Farsî**, Şirâz 1373 hş., s. 462 v.dd.

4 İA, **"Mesnevî"** mad., s. 130.

onunla evlenmesiyle başlar. Sonra Gerşâsb'ın maceraları, seyahatleri, savaşları, dinine ait felsefî konuşmaları v.b. anlatılmıştır[1].

Firdevsî'nin Şeh-nâme'sinden sonra, onu takip ederek yazılan ilk hamâsî destan olan Gerşâsb-nâme, mütekârib vezniyle yazılmış ve Esedî, mesnevîyi kuru olmaktan çıkarmak için; övme, hamd, dinin niteliği, insanın yaratılışı, can ve ruhun vasfı, gece ile gündüzün tasviri gibi bazı bahisleri eserine eklemiştir. Ayrıca eserine daha önce yazılan mesnevîlerden alıntılar yaparak, onlardan bahsetmesi, tarihî gelişimi içinde mesnevî şeklinde yapılan düzenleme olarak görülmektedir[2].

Selçuklular döneminde yazılan hamâsî (dasitânî) mesnevîlerden biri de Kûs-nâme (veya Kavs-nâme)'dir. Belh valisi Emir Muhammed bin Komaç için yazılan ve Kûş-i Pîldân'ın maceralarının anlatıldığı bu mesnevînin yazarı olarak Katrân-ı Tebrîzî (öl. 1073) gösterilmiş, fakat bazıları bu eserin Katrân-ı Tebrîzî'den üç çeyrek yıl sonra yaşamış ve hakkında fazla bilgi olmayan Katrân-ı Tirmizî'ye ait olduğunu söylemişlerdir[3].

Selçuklu devrinde hamâsî mesnevî yazan bir diger şair, Atâyî Râzî (öl. 1086 veya 1097)'dir. Bu konuda yazılmış iki mesnevîsi vardır. Biri Burzû-nâme olup, Rüstem'in torunu ve Sührâb'ın oğlu Burzî'nın yaşantısı, maceraları ve savaşları anlatılmıştır. Eserde kullanılan mazmunlar, Şeh-nâme'de de görülmektedir. Firdevsî'nin üslubunu en iyi takip eden eser olarak bilinmiştir[4].

Diğeri Bîjen-nâme ise ünlü kahraman Gîv'in oğlu Bîjen'in hayatı ve kahramanlıklarının anlatıldığı 1900 beyitlik bir mesnevîdir[5].

Osman Muhtârî (öl. 1149)'nin de elimizde bu türde yazılmış bir mesnevîsi vardır. Şehriyâr-nâme, Sührâb'ın torunu ve Burzû'nun oğlu olan Şehriyâr'ın hayatından bahseder. Eserde Şehriyâr'ın ejderha, dev ve Hind sipehsalarlar ile yaptığı savaşlar anlatılmışdır. Son bölümde de şair, eserini üç yılda bitirip, Gazneli Mehmed bin İbrahim (1099-1115) adına yazdığını belirtmiştir[6].

Selçuklu dönemi hamâsî (dasitânî) mesnevîlerden biri de Behmen-nâme'dir.

---

1 Şibli Nu'mânî, **Şi'rü'l-Acem**, c. I, s. 140-43; Bediüzzamân Fürûzânfer, **Suhan u Suhanverân**, s. 438-441; Rızâzâde Şafak, **Târîh-i Edebîyât-ı İran**, s. 245-249; Muhammed Mahcûb, **Sebk-i Horâsânî der Şi'r-i Fârsî**, s. 589 v.d.

2 Zebihullah Safâ, **Hamâse-sarâyî der İran**, s. 283-88.

3 Rızâzâde Şafak, a.g.e., s. 260; Bediüzzamân Fürûzânfer, a.g.e., s. 497 v.d.; Jan Rypka, **Târîh-i Edebiyât-ı İran**, s. 301; İA, **"Katran"** mad., c. VI, İst. 1977, s. 450 v.d.

4 Zebihullah Safâ, a.g.e., s. 303-310; Herman Ethe, **Târîh-i Edebiyât-ı Fârsi**, s. 58.

5 Zebihullah Safâ, **Genc-i Suhan** c. I, s. 254

6 Zebihullah Safa, **Hamâse-sarâyî der İran**, s. 311-315.

Sultan Muhammed b. Melikşâh-ı Selçukî (Sal.s. 1105-1118)'nin çağdaşı olan İrânşâh tarafından yazılmıştır. Muhammed b. Melikşâh adına 1106'da mütekârib bahriyle yazılmış olan Behmen-nâme dört bölümden oluşmuştur. İlk kısmında Keyânî hükümdarı Geştâsb'ın torunu İsfendiyâr'ın oğlu Behmen'in tahta çıkışı, Rüstem'in ölümü v.s., ikinci kısımda Sistân pehlivanlarıyla Behmen'in savaşları v.s., üçüncü kısımda Behmen'in Rüstem'in kızlarını takip ederek, Sistân'da yakalayıp esir etmesi, sonra pişmanlık duyarak geri göndermesi v.s., son bölüm, Behmen'in saltanatını kızı Hümâ'ya bırakarak, ejderha avlamak için başka taraflara gitmesiyle son bulur[1].

Selçuklular devrinde aşk ve macera konusunda da mesnevîler yazılmıştır. Bu mesnevîlerin başında Fahreddîn-i Gürgânî (öl. 1054'den sonra)'nin yazdığı Vîs ü Râmîn gelmektedir. Gürgânî, yaşadığı içli bir aşkın üzüntüsü ile zengin lirizm özelliklerine yer verdiği eserini, Isfahan valisi Ebu'l-feth Muzaffer bin Hüseyin'in isteği üzerine kaleme almıştır.

Mesnevî, hezec bahriyle ve 8000 beyit halinde yazılmıştır. Eşkânîlerin son döneminde Pehlevî diliyle yazılan ve Gürgânî tarafından Pehlevîceden Farsçaya tercüme edilen Vîs ü Râmîn'in en önemli yönü, mesnevîdeki romantik özellikler ile kahramanlığa ait vasıfların bu eserde ayrılmış olmalarıdır. Ayrıca pehlevîceden tercüme edildiği için, mezkur dilden bir hayli kelime ve terkipler Farsçaya, bu eserle birlikte geçmiştir[2].

Diğer taraftan çeşitli içtimaî tesir ile süratle gelişen tasavvuf cereyanı, esaslarını ve temsil ettiği hayat tarzını telkin etmek ve herkese kabul ettirmek için, mesnevî şeklinden istifade etmiştir[3]. Böylece Selçuklular devrinde mutasavvıf şairler tarafından ilk tasavvufî mesnevîler yazılmaya başlanmıştır. Mesnevî şeklinin istenildiği kadar genişletilmesinin kolay olması ve araya sokulan hikâyeler ile usanmadan okunur bir hale getirilebilmesi, sufî şairlerin mesnevîye ilâve ettiği özelliklerdir[4].

Tasavvufî mesnevî tarzının ilk temsilcisi ve Mevlâna ile Attâr'ın mübeşşiri olan Hakîm Ebu'l-Mecd Mecdûd bin Adem Senâ'î (öl. 1130)dir. Serahst'da yazılan 770 beyit tutan ve ruhun türlü aşamalarda, varlıklar içinde dolaşmasının anlatıldığı

---

1 Zebihullah Safâ, **Hamâse-sarâyî der İran**, s. 289-294.

2 E.G. Browne, **A Literary History of Persia**, c. II, s. 274 v.d.; Jan Rypka, **History of Iranian Literature**, s. 177; Zebihullah Safâ, **Târih-i Edebiyât der İran**, c. II, s. 375 v.d.; Bediüzzeman Fürûzânfer, **Suhan u suhenverân**, s. 371 v.d.

3 İA, "**Mesnevi**" mad., s. 130.

4 İA, a.g. mad., s. 130.

Seyrü'l-ibâd ila'l-ma'âd mesnevîsi ve aşkın tasavvufî bir zaviyeden izah edildiği 576 beyitlik küçük bir mesnevî olan Işk-nâme ile bareber Hadîka'sı bu türde yazılan mesnevîlerin ilk örnekleridir[1].

Senâ'î'nin bu mesnevîleri içerisinde en mühimi Hadikatü'l-Hakîka ve Tarîkatü'l-Şerî'a'dır. Gazneli Behrâmşâh (sal. 1117-1152) adına hafif bahrinde yazılan ve 10.000 beyit tutan bu mesnevî, tevhîd, na't v.b., akl, ilm, hikmet, aşk v.b. konulardan oluşan 10 baba ayrılmıştır. Her babda düşünceler bir takım hikâyeler ile genişletilmiştir. Senâ'î, yazdığı eseriyle Nizâmî (öl. 1203), Mevlâna (öl. 1273), Hüsrev-i Dihlevî (öl. 1325), Câmî (öl. 1492) v.b. şairleri etkilemiştir. Hadîka aynı zamanda İlâhî-nâme adıyla şöhret bulmuştur[2].

Senâ'î'den sonra yazdığı tasavvufî mesnevîlerle büyük şöhret bulan ve orijinal fikirleriyle Mevlâna'yı hazırlayan, az da olsa Türk ve Arap edebiyatlarını etkileyen Feridüddîn Attâr, bu tür mesnevîde bir çığır açmıştır.

Horasan Selçuklularının son zamanlarında (1142-1145) yılları arasında Nişabur'da doğan ve Moğol saldırılarının başlarında, 1221 yılında ölen Attâr, yazdığı tasavvufî mesnevîlerle şöhret bulmuş, Şebüsterî (öl. 1320), Sa'dî (öl. 1292), Câmî gibi mutasavvıf şairlere önderlik etmiştir. Özellikle de Mevlâna'yı aşırı derecede etkilemiştir[3]. Attâr'ın yazmış olduğu tasavvufî mesnevîleri şunlardır:

İlâhî-nâme; 6500 beyitlik bir mesnevîdir. Çerçeve hikâye, bir hükümdarın altı oğluna dünyada en çok arzu edip elde etmek istedikleri şeyleri sorması, onların da sırasıyla cevap vermeleridir. Esrâr-name: Attâr'ın ilk tasavvufî mesnevîsidir. 26 bölüme ayrılan eser, küçük hikâyelerden meydana gelmiştir. Çerçeve hikâye yoktur. Musibet-nâme: 5740 beyitlik bir mesnevî olup Cevâb-nâme adıyla da bilinir. Attâr'ın tasavvufî görüşlerini ve fikrî dünyasını en düzenli şekilde aksettiren mesnevîsidir. 40 bölüme ayrılan eserde Allahı dış âlemde arayan salikin çeşitli yerleri dolaşıp gördükleriyle konuşduktan sonra O'nu iç âlemde (kendinde) bulması

---

1 İA, **"Senâ'î"** mad., c. III, İst. 1979, s. 481 v.d.

2 E.G. Browne, **A Literary History of Persi**, c. II, s. 317; Rızâzâde Şafak, **Târîh-i Edebîyât-ı İrân**, s. 222; Bedîüzzamân Fürûzânfer, **Suhan u suhaverân**, s. 254; Ahmed Ateş, **"Senâ'î'nin Hâl Tercümesinin Meseleleri"** Necati Lügal Armağanı, Ank. 1969, s.: 115-150 İA, **"Senâ'î"** mad., s. 481 v.d.

3 Sa'îd-i Nefîsî, **Cust Cûy der Ahvâl u Âsâr-ı Şeyh Ferîdüddîn Attâr-ı Nişâbûrî**, Tahran 1320 hş.; Abdulhüseyin-i Zerrinkûb, **Bâ Karvân-ı Hulle**, Tahran 1347 hş., s. 159-179; Bedîüzzamân Fürûzânfer, **Şerh-i Ahvâl ü Nakd ve Tahlîl-i Âsâr-ı Şeyh Feridüddîn Muhammed Attâr-ı Nişâbûrî**, Tahran 1339 hş.

anlatılmıştır[1].

Şüphesiz Attâr'ın bu konuda yazdığı mesnevîlerin başında Mantıku't-Tayr isimli eseri gelir. Makâmât-ı Tuyûr veya Tuyûr-nâme adlarıyla da anılan ve 1187'de kaleme alınan bu eser, temsilî bir şekilde vahdet-i vücûd inancını anlatan bir mesnevîdir. Bu mesnevîdeki kuşlar salikleri temsil eder. Hüdhüd kılavuz yani mürşiddir. Sîmûrg (otuz kuş = ankâ) Allahın zuhur ve taayyünüdür. Bir çerçeve hikâye ile araya yerleştirilen birçok küçük hikâyeden meydana gelen hikâyenin konusu ve aslı Ahmed Gazalî'nin Risâletü't-Tayr'ından alınmıştır[2].

Selçuklular döneminin ünlü şairi Nâsır-ı Hüsrev (öl. 1088)'in Rûşenâî-nâme, Sa'âdet-nâme ve Zâdü'l-Müsâfirin gibi küçük mesnevîleri, bir bakıma eski nasihat konusunun devamı gibi sayılabilir ise de, yazarın İsmâilî dünya görüşünü aksettirmesi bakımından, belki tasavvufî mesnevîlerin başına almak icap eder[3].

Bu mesnevîler içinde en önemlisi Yemgan'da 1061 yılında yazılan Zâdü'l-müsâfirin'dir. İsmâilî doktrinin rehberi mahiyetinde çok önemli bir eser olup, mezhep akidesini kademe kademe izah etmiştir[4].

İran edebiyatında Selçuklular devri mesnevîde bütün bu türlerin hepsinden birden, gerek şairlik, gerek hikâyecilik bakımından fevkalâde bir başarı göstererek, tam bir mesnevîye son şeklini veren Nizâmî (öl. 1203)'nin yetiştiği devirdir. Nizâmî, hamse ismi altında toplanan beş mesnevîsinde, mesnevî şekli ile anlatılan her çeşit konularda, gerek bütün halinde, gerek ayrı ayrı İran ve Türk edebiyatlarında son devirlere kadar tetkik ve taklid edilen örnekler vermiştir[5].

Öyleki, sonraki edebiyat nazariyecileri tam bir mesnevînin giriş kısmının ihtiva etmesi lâzım geldiğini söyledikleri tevhid, münacât, na't medhiye, kelâmın övülmesi, sebeb-i te'lîf v.b. kısımları Nizâmî'nin mesnevîlerine bakarak tesbit etmişlerdir. Ayrıca Nizâmî'nin kullandığı vezinler, sonraki şairler tarafından, konularına en uygun vezinler telakki edilmiş, gerek hamseye nazire yazanlar, gerek

---

1 Feridüddîn Attâr'ın eserlerinin konuları ve tercümeleri için ayrıntılı bilgi olarak bir önceki dipnotdan başka bkz.: Jan Rypka, **History of İranian Literature**, s. 775-776; Herman Ethe, **Târih-i Edebiyât-ı Farsî**, s. 154-158; Helmuth Ritter, **Oriens**, XIII-XIV, Leiden 1960-61, s. 195-228; İA, **"Attâr"** mad., c. II, İst. 1979, s. 8-12; DİA, **"Attâr"** mad., c. IV, İst. 1991, s. 96-98; Feridüddin Attâr, **Tezkiretü'l-Evliya** (Ter. Süleyman Uludağ), Bursa 1994, s. 9-44.

2 Rızâzâde Şafak, **Târih-i Edebiyât-ı İran**, s. 233 v.d.; Zebihullah Safâ, **Târih-i Edebiyât der İran**, c. II, s. 862 v.d.; Jan Rypka, **Târih-i Edebiyât-ı İran**, s. 260 v.d.; DİA, **"Attâr"** mad. s. 97.

3 İA, **"Mesnevî"** mad., s. 130.

4 Zebihullah Safâ, a.g.e., c. II, s. 443 v.d.; Bediüzzamân Fürûzânfer, **Suhan u Suhanverân**, s. 154; İA; **"Nâsır-ı Hüsrev"** mad., c. IX, İst. 1979, s. 97.

5 İA, **"Mesnvî"** mad., s. 130.

hamsedeki konulardan birini kaleme alanlar, hemen daima, Nizâmî'nin kullandığı vezni kullanmışlardır[1].

Nizâmî'nin beş mesnevîsinin adları ve içerikleri şöyledir[2]. Mahzenü'l-Esrâr: Serî' bahrinde yazılmış, 2400 beyitten ibaret ahlâkî bir mesnevîdir. Eser, çeşitli ahlâkî konuları içine alan 20 makâlâta bölünmüş ve her makâleden sonra, o fikirleri daha ziyade açıklayan küçük bir hikâye getirilmiştir. Mesnevî, Farsça ahlâkî (terbiyevî) şiir tarihinde önemli bir yer tutar.

Hüsrev ü Şîrîn: Hezec bahriyle yazılmış, 5700 kadar beyit ihtiva eden bir mesnevîdir. Konu bakımından, esas itibari ile, Sasanî hükümdarı Hüsrev Pervîz'in hayatını anlatır. Eserdeki tarihî olaylar, destanî bir şekilde değil, aşk duygularını ifade edecek bir şekilde, manzum bir aşk romanı haline getirilmiştir. Şîrîn'in mimar Ferhad ile olan macerası daha sonraları, özellikle Nizâmî'nin verdiği şekil ile, ayrı bir konu halini almıştır.

Leyla vü Mecnûn: Hezec bahriyle yazılmış yaklaşık 5100 beyitlik bir mesnevîdir. 1118'de kaleme alınan bu hikâyenin esası Arap kaynaklarına dayanır. Nîzâmî, çeşitli şekilde söylenen rivayetleri konuya uygun biçimde değiştirip yenileştirmiştir. Nizâmî'nin en başarılı mesnevîsi olan Leylâ vü Mecnûn, çok rağbet gördüğü gibi, pek çok şair tarafından da taklid edilmiştir.

Heft Peyker: Hafif bahrinde yazılan ve 5600 beyit kadar olan mesnevînin konusu, halk arasında maceraları çok sevilen Sasanî hükümdarı Behrâm Gûr'un hayatıdır. Ancak burada da Nizâmî, asıl tarihî ve destanî şahsiyete çok önem vermemiş, daha ziyade bir takım tasvirlerle kendi hayal gücünü ön plana çıkararak, hikâye anlatma sanatı ve hayal genişliğini en yüksek dereceye vardırmıştır. Eser Behrâm-nâme veya Heft Gunbed olarak da bilinmektedir.

İskender-nâme: Mütekârib bahriyle kaleme alınan bu mesnevî 10.800 beyittir. Meşhur İskender'in hayatının başından sonuna kadar anlatıldığı eser, Firdevsî (öl. 1020)'nin Şehnâme'sinden de istifade edilerek yazılmıştır. Fakat, Nîzâmî hem sanat hem de düşünce bakımından bütünüyle, yeni bir cepheden ele alarak mükemmel bir eser ortaya koymuştur.

Mesnevî şekli Moğollar ve Timurlular devrinde (XIII.-XV. asırlar) de çok rağbet görmüştür. Her konuda mesnevî yazılmıştır. Ancak büyük mesnevî üstadları

---

1 İA, **"Mesnevî"** mad., s. 130-31.

2 Nizâmî'nin mesnevilerininin konuları, baskıları ve tercümeleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Zebihullah Safâ, **Târih-i Edebiyât der İran**, c. II, s. 801-810; Rızâzâde Şafak, **Târih-i Edebiyât-ı İran**, s. 370-387; İA, **"Nizâmî"** mad., c. IX, İst. 1979, s. 321-327; Mehmet Emin Resulzâde, **Azerbaycan Şairi Nizamî**, Ank. 1951, s. 117-163.

hamâsî mevzulara çok önem vermemişlerdir. Özellikle İran'ın eski efsanevî tarihine ait konuları hemen tamamiyle terketmişlerdir. Bunun yerine, gerçek tarihî olayları ele alan ve edebî değerleri ekseriya çok yüksek sayılmayacak olan mesnevîler kaim olmuştur. Ahlâkî mesnevîlerin en çok sevileni ve en mükemmeli yine bu devrede kaleme alındığı gibi, büyük üstadlar hamse geleneğini sürdürerek, benzeri az görülen örnekler oluşturmuşlardır[1].

Konusu gerçek tarihî olayları anlatan mesnevîlerin başında Hamdullah Müstavfî (öl. 1350)'nin Zafer-nâme'si gelir. 1320 yılında yazılmaya başlanan ve 1335'de tamamlanarak vezir Gıyaseddîn Muhammed'e sunulmuştur. Eser üç kısımdan oluşur. Birinci kısım; Tarîh-i Arap adını taşır. Hz. Muhammed'den Abbasî halifelerine kadar geçen zaman tasvir edilir. Bu kısım yaklaşık 25.000 beyittir. İkinci kısım; Tarîh-i Acem adını taşır ve İslamî dönemden itibaren İran'da hüküm süren sülalelerden sırayla bahsedilmiştir. Yaklaşık 20.000 beyittir. Üçüncü kısım; Tarîh-i Moğol olup, Türk ve Moğolların menşe tarihinden, İlhanlılar döneminin (1256-1353)'nin sonuna kadar geçen olaylar anlatılmıştır. Mütekârib bahriyle kaleme alınan mesnevî 75.000 beyit olup, Türk tarihi açısından son derece önemli bir eserdir[2].

Ahmed-i Tebrîzî'nin mütekârîb bahrinde yazdığı ve 18.000 beyit olan Şehinşâh-nâme isimli mesnevîsi, Cengiz Han (1206-1227) zamanından 1337 yılına kadar olan Moğol tarihinden bahseder. Şemseddîn Muhammed'in 1361 yılında Celâyir hükümdarı Sultan Üveys (sal. 1356-1374) adına yazdığı bir başka Moğol tarihi de Gâzân-nâme'dir[3].

Bu konuda yazılmış bir diğer mesnevî de XIV. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan şair Seyfî'nin Gurlular soyundan gelen Celâleddîn Muhammed Sâm adına yazdığı 20.000 beyitlik Sâm-nâme-i Seyfî'dir[4]. Ayrıca ileride bahsedileceği gibi, Hâcû-yi Kirmanî'nin hamsesini oluşturan mesnevîlerden biri olan Sâm-nâme de bu konuda yazılan eserlerdendir.

Hâce Abdulmelik İsâmî (öl. 1350'den sonra)'nin Futûhu's-Selâtîn'i Hindistan'da kurulan İslam devletleri hakkında kaleme alınmış önemli bir mesnevîdir. Şeh-nâme taklid edilerek kaleme alınan, 12.000 beyitlik eserde, Gazneli, Gûr ve Delhî

---

1 İA, "**Mesnevî**" mad., s. 131.

2 Zebîhullah Safâ, **Târîh-i Edebiyât der İran**, c. III/2, Tahran 1371 hş., s. 1278 v.dd.; Rızâzâde Şafak, **Târîh-i Edebiyât-ı İran**, s. 538; İA, "**Hamdullah Müstavfî**" mad., c. V/I, İst. 1977, s. 186-188.

3 Zebîhullah Safâ, a.g.e., c. III/1, Tahran 1371 hş., s. 325-328.

4 Zebîhullah Safâ, a.g.e., gösterilen yerler.

Sultanlarının Hindistan'da yaptıkları fetihler anlatılmıştır[1].

Timurlular dönemi şairlerinden Şerefeddîn Ali Yazdî (öl. 1457)'nin Zafer-nâme'si bu konuda yazılmış en tanınmış mesnevîdir. Timurlu Şâhrûh (1405-1447)'un oğlu Mirzâ İbrahîm (öl. 1435)'in adına Şirâz'da 1424 yılında, mütekârib bahriyle yazılan mesnevî, Timur (öl. 1405)'un hayatı ve savaşlarını tasvir etmiştir[2].

Azerî-i Tûsî (öl. 1461) tarafından yazılan Behmen-nâme, Hindistan'da 1347-1527 yılları arasında hüküm süren Behmenî'ler hanedanı şahlarının hayat ve savaşlarını anlatır. Mesnevî, şairin otuz yıl kaldığı Hindistan'da Ahmet Şâh-ı Behmenî'nin isteği üzerine mütekârib bahriyle kaleme alınmıştır[3].

Moğollar ve Timurlular döneminde (XIII.-XV. yüzyıl) de aşk ve macera konulu mesnevîler yazılmıştır. Aşk konulu mesnevîlerden biri Ubeyd-i Zâkânî (öl. 1370) tarafından yazılmıştır. 1350 yılında yazılıp, şeyh Ebu İshak'a ithaf edilen, 600 beyitlik eserin adı Uşşâk-nâme'dir. Mütekârib bahriyle yazılan eserin konusu, âşık ile maşuk arasındaki ilişkiden ibarettir. Maşukun vasfı, visal, ayrılık, maşukun âşığa yazdığı mektuplar v.b. konular lirik bir şekilde işlenmiştir[4].

Mesnevînin tarihî gelişimi içerisinde Uşşâk-nâme, önemli bir yer işgal eder. Ayyukî ile başlayan ve mesnevî ile aynı vezinde gazel yazma geleneği bu mesnevîde devam ettiği gibi, başka şairlere ait gazeller de (örneğin Hümâmî-i Tebrîzî'den iki gazel) mesnevînin içine yerleştirilmiştir. Ayrıca başka mesnevîlerden (örneğin Nizâmî'nin Hüsrev ü Şîrîn isimli eserinden alınan) birkaç beyit de mesnevî arasında tazmîn edilmiştir. Bu gelenek, daha sonra da bazı şairler tarafından devam ettirilmiştir[5].

Selmân-ı Sâvecî (öl. 1376) tarafından yazılmış iki aşk konulu mesnevî bugün elimizdedir. Cemşîd ü Hûrşîd: Celâyirli hükümdar Sultan Üveys (Sal. 1356-1374)'in isteği üzerine hezec bahriyle yazılmış, yaklaşık 2700 beyitten ibaret olan bu mesnevî 1361'de tamamlanmıştır. Çîn Fâğfûrunun oğlu Cemhid ile Rûm kayserînin kızı Hurşîd arasında geçen aşkı anlatan eser, ağır bir dille yazılmıştır[6].

Fîrâk-nâme: Mütekârib bahrinde yazılan ve 1000 beyit olan mesnevî, yaşanan

---

1 Zebihullah Safâ, **Târih-i Edebiyât der İran**, c. III/2, s. 917 v.d.

2 Zebihullah Safâ, a.g.e., c. IV, Tahran 1363 hş., s. 327 v.d.

3 Zebihullah Safâ, a.g.e., c. IV, s. 485 v.d.

4 Zebihullah Safâ, a.g.e., c. III/2, s. 975.

5 Restgâr Feşâi, **Envâ'-ı Şi'r-i Fârsî**, s. 468-470.

6 Raşîd-i Yâsimî, **Ahvâl u Âsâr-ı Selmân-ı Sâvecî**, Tahran trs., s. 117-121; Rızâzâde Şafak, **Târih-i Edebiyât-ı İran**, s. 499; Jan Rypka, **Târih-i Edebiyât-ı İran**, s. 389; İA, **"Selmân-ı Sâvecî"** mad. c. X, İst. 1979, s. 460.

bir olayın sonunda meydana getirilmiştir. Celayir hükümdarı Sultan Üveys'in çok sevdiği dostlarından biri olan Mercan Hoca'nın oğlu Behramşâh'ın Gilân savaşında 1359 yılında ölmesi üzerine, Sultan Üveys çok sevdiği bu dostunun ölümü karşısında duyduğu acıları terennüm eden bir eser yazmasını Selmân-ı Sâvecî'den ister. Selmân-ı Sâvecî de hükümdarın bu arzusunu yerine getirmek için, bu mesnevîyi yazmıştır. Eser, Leylâ vü Mecnûn, Vâmık u Azrâ kabilinden olup, oldukça samimi bir dille kaleme alınmıştır[1].

Bir başka aşk konulu mesnevî Assâr-ı Tebrîzî (öl. 1383) tarafından yazılmıştır. Celâyir hükümdarı Sultan Üveys'e sunulan 5120 beyitlik bir eser olan Mihr ü Müşteri, İstahr ülkesinde Şapur adlı hükümdarın oğlu Mihr ile, bu hükümdarın vezirinin kızı Müşteri arasındaki aşkı anlatır. 1337 yılında yazılarak Celayir hükümdarı Sultan Şeyh Üveys (öl. 1374)'e sunulan mesnevî 5120 beyit olup hezec bahrinde yazılmıştır[2].

Emir Hüsrev-i Dihlevî'nin çağdaşı ve dostu olan Hasan-ı Dihlevî'nin hezec bahriyle 1300 yılında yazdığı Aşk-nâme'sinde Hindistan'da halk arasında bilinen iki gencin arasında geçen beşerî aşk anlatılmıştır[3].

Ayrıca Emir Hüsrev-i Dihlevî (öl. 1325)'nin Şîrîn ü Hüsrev, Mecnûn u Leylâ ve Heşt Behişt'i; Hâcû-yı Kirmânî (öl. 1362?)'nin Hümâ vü Hümâyûn, Gül ü Nevrûz ve Güher-nâme isimli mesnevîleri de aşk konusunda yazılmış önemli eserlerdendir. İlerde bu devirde yazılan hamselerden bahsedilirken bu mesnevîler hakkında ayrıca ayrıntılı bilgiler verilecektir.

Daha sonraki yüzyıllarda (XV. yüzyılda) aşk konusu işleyen şairlerden biri de Fettâhî-i Nişâbûrî (öl. 1448)'dir. Hezec bahrinde, 5000 beyitten oluşan eserin adı Hüsn ü Dil'dir. Yazarına haklı bir şöhret kazandıran mesnevînin konusu, Yunan diyarının hükümdarı Akl'ın oğlu Dil (gönül) ile Mağib hükümdarı Aşk'ın kızı Hüsn (güzellik) arasındaki aşk macerasıdır[4].

---

1 Raşîd-i Yâsimî, **Ahvâl u Âsâr-ı Selmân-ı Sâvecî**, s. 120; Rızâzâde Şafak, **Târih-i Edebiyât-ı İran**, s. 499; Jan Rypka, **Târih-i Edebiyât-ı İran**, s. 389; İA, **"Selmân-ı Sâvecî"** mad., s. 460 v.d.

2 Zebîhullah Safâ, **Târih-i Edebiyât der İran**, c. III/2, s. 1024 v.d.; Meliha Ambarcıoğlu, **"Türk ve İran Edebiyatlarında Mihr u Mâh ve Mihr ü Müşteri Mesnevileri"** Belleten-1983, c. XLVII, sy. 188, Ankara 1984, s. 1152 v.d.

3 Zebihullah Safâ, a.g.e., s. 826.

4 Fettâhî Nişâbûri, **Hüsn ü Dil** (Neş. Gulam Rıza Ferzânpur), Tahran 1351 hş., mukaddime, s. 5-12; Jan Rypka, **History of Iranian Literature**, s. 284 v.d.; DİA, **"Fettâhî"** mad., c. XII, İst. 1995, s. 485; Güler Alioğlu, **Fettâhî-i Nişâbûri ve Hüsn-ü Dil**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniv. SBE., Erzurum 1988.

Şâhruh (sal. 1405-1447) döneminin ünlü şairi Arifî-i Herâvî (öl. 1449)'nin Gûy u Çevgân adlı eseri de aşk konusunda yazılmıştır. Hâl-nâme adıyla da bilinen bu eseri şair, 1438'de Şâhruh'un oğlu Sultan Muhammed Baysungur adına yazmaya başlamış ve iki haftada tamamlamıştır. Hezec bahriyle yazılan ve 500 beyit olan bu eserde, bir derviş ile bir şehzâde arasındaki aşk anlatılmıştır. Arifî, eserini Nîzâmî (öl. 1203)'yi taklid ederek yazmıştır[1].

Hintli şair Cemâlî-i Dihlevî (öl. 1535)'nin, İran edebiyatında ilk kez yazılan Mihr ü Mâh mesnevîsi de aşk konusunda yazılmış bir eserdir. Cemâlî, eserini 1499 yılında Assâr-ı Tebrîzî'nin Mihr ü Müşteri isimli eserinden etkilenerek yazmıştır. Hezec bahrinde yazılan ve 3600 beyit olan mesnevînin konusu, Bedahşan padişahının oğlu Mâh ile, Minâ şehrinin padişahı Behram'ın kızı Mihr arasındaki aşktır[2].

Aşk konusunda mesnevî yazan bir diğer şair de Mekteb-i Şîrâzî (öl. 1510)'dir. Şîrâzî, Nizâmî'yi taklid ederek 1489 yılında 2160 beyitlik Leylâ vü Mecnûn adlı bir mesnevî yazmıştır[3].

Yukarıda adları geçen mesnevîlerin yanında Câmî (öl. 1492)'nin Yûsuf u Züleyhâ'sı ve Leylâ vü Mecnûn'u; Hatifî (öl. 1520)'nin Şîrîn ü Hüsrev, Leylâ vü Mecnûn ve Heft Manzar isimli mesnevîleri, bu dönemlerde yazılmış aşk konulu eserlerdir. İleriki sayfalarda bunlar hakkında ayrıntılı bilgi verilecektir.

Selçuklular devrinde ilk kez yazılmaya başlanan ve ağırlığını tasavvufî duygu ve düşünceyi anlatan, sonraki yıllarda ahlâkî ve içtimaî düşüncelere de yer veren tasavvufî mesnevîler, Moğol ve Timurlular dönemlerinde hayli rağbet bulmuşlardır.

Bu dönemlerde siyasî ve sosyal hayatın çalkantılı geçmesi halkın tasavvufî ve ahlâkî konulara ihtiyaç duyması, bu tür mesnevîlerin yazılmasına neden olmuştur. Bu konuda eser veren şairler, genellikle Senâî (öl. 1130) ve Attâr (öl. 1221)'ın eserlerini kendilerine örnek almışlardır.

Adı geçen dönemlerde tasavvufî ve ahlakî konularda mesnevî yazan şairlerin en meşhuru Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (öl. 1273)'dir. Mesnevî-i Ma'nevî isimli eseri, altı defterden mürekkep olup, 25.700 beyiti ihtiva eder[4].

---

1 Zebîhullah Safâ, **Târîh-i Edebiyât der İran**, c. IV, s. 457 v.d.; E.G. Browne, **ez Sa'dî tâ Câmî** (Ter. Ali Hikmet Askar), Tahran 1351 hş., s. 718 v.d.

2 Meliha Ambarcıoğlu, **"Türk ve İran Edebiyatlarında Mihr u Mâh ve Mihr ü Müşteri Mesnevîleri"**, s. 1159 v.d.

3 Zebihullah Safâ, a.g.e., s. 387 v.d.

4 Mevlânâ ve Mesnevî'nin konusu, üslubu, etkisi, baskı ve tercümeleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: İA, **"Celâleddîn Rûmî"** mad., c. III, İst. 1977, s. 53-59; **Türk Dili ve Edebiyatı Ans. (Dergah)**, **"Mevlânâ"** ve **"Mesnevî"** mad., c. VI, İst. 1986, s. 282-288, 299-311.

Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled (öl. 1312)'in de tasavvufî ve ahlâkî üç mesnevîsi vardır. İbtidâ-nâme: 1291 yılında hafif bahrinde yazılan bu eser, 900 beyittir. Rebâb-nâme: 1300 tarihinde remel bahriyle yazılan bu mesnevî 800 beyittir. İntihâ-nâme: 1300-1312 tarihleri arasında kaleme alınmıştır. 700 beyit olan mesnevînin vezni, Rebâb-nâme'nin vezniyle birdir[1].

Sultan Veled'in tasavvufî ve ahlâkî konularda yazdığı, ayet ve hadislerle de desteklenen bu üç eseri, Mesnevîyât-ı Velediyye ve Veled-nâme olarak da bilinir. Mesnevîler, Mevlânâ ve çevresindekiler hakkında gerçek bilgileri vermesi bakımından, önemlidirler.

Bu konuda yazılmış bir diğer mesnevî Uşşâk-nâme'dir. Lema'ât adlı eseriyle tanınmış mutasavvıf şair Fahreddîn-i Irâkî (öl. 1289) tarafından kaleme alınan mesnevî Deh-nâme diye de bilinir. Hafîf bahrinde yazılan bu mesnevî, Irâkî'nin tasavvufî aşk, âşık ve maşukla ilgili düşüncelerini yansıtır. Vezir Atâ' Melik Cüveynî (öl. 1283)'ye ithaf edilen eser, on fasıldan meydana gelmiştir[2].

Mutasavvıf şairlerden Hümâm-i Tebrîzî (öl. 1314)'nin 300 beyitlik hezec vezniyle yazdığı Sohbet-nâme; aşk, âşık, maşuk, firak, visal, iştiyak v.b. konularda yazılmış tasavvufî bir eserdir. Mesnevî içinde birkaç gazel de yazılmıştır. Tebrîzî, Ayyukî'den sonra mesnevîde gazel yazma geleneğini sürdüren şairdir. Eserin en önemli özelliği de Deh-nâme türünün ilk örneği olmasıdır[3].

XIII. yüzyılın ünlü mutasavvıf şairlerinden biri olan Emir Hüseynî-i Herevî (öl. 1319)'nin bu türde yazılmış üç küçük mesnevîsi vardır. Zâdü'l-Müsâfirin; mücahade, taleb, hak, irşad, aşk v.b. konularda kaleme alınmış ve sekiz makaleden oluşmuştur.

Kenzü'l-Rumûz; remel bahrinde yazılmış, 950 beyitlik bir mesnevîdir. Eserde ilm, tevhîd, gönül, ruh, akl, kabz, bast, tecrîd, semâ' v.b. konular işlenmiştir. Sî-nâme; 1200 beyit civarındadır. Hezec bahrinde yazılan mesnevîde, yüzeysel olarak tasavvufî âşık ve maşuk konuları işlenmiş, seyr-i süluk hakkında bilgi verilmiştir[4].

Adı geçen devrede yazılan tasavvufî mesnevîlerin en önemlilerinden biri de

---

1 Zebîhullah Safâ, **Târîh-î edebiyât der İran**, c. III/2, s. 705-12; E.G. Browne, **ez Sa'dî tâ Câmî**, s. 201.

2 **Külliyât-ı Şeyh Fahrüddîn İbrâhîm-i Hemedânî el-mütehallas be-Irâkî** (Neş. Sa'îd-i nefîsî), Tahran 1335 hş., naşirin önsözü s. 1-20, 277-326; Ahmet Yaşar Ocak, **Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sûfîlik: Kalenderîler**, Ank. 1992, s. 82-85; E.G.Browne, **ez-Sa'dî tâ Câmî**, s. 176; DİA, **"Irâkî"** mad., c. XII, İst. 1995, s. 84-86.

3 Zebîhullah Safâ, a.g.e., s. 720.

4 Zebîhullah Safâ, a.g.e., s. 751-63.

Gülşen-i Râz'dır. Mesnevî, Mahmûd-ı Şebüsterî (öl. 1320) tarafından ünlü mutasavvıf şair Emir Hüseynî-i Herevî'nin 1317'de kendisine gönderdiği manzum sorulara cevap olarak yazılmıştır. Şebüsterî'ye on beş soru sorulmuştur. Sorular mefâ'îlün mefâ'îlün feûlün vezniyledir. Verilen cevaplar da bu vezinle yazılmıştır.

Önce sorulan her soruyu birer beyitle hemen cevap vermesi ve sonra da bu cevapların biraz daha genişletilmesini isteyenlerin isteğine uymasından, 993 beyit olan eser ortaya çıkmıştır. Mesnevînin giriş kısmı mantık, felsefe ve vahdet-i vücûd gibi ilmî konulardan oluşmuştur[1].

Bir başka meşhur mutasavvıf olan Evhâdî-i Merâğî (öl. 1338)'ye ait tasavvufî ve ahlâkî konularda yazılmış mesnevîler vardır. Deh-nâme (Mantıku'l-Uşşâk): 600 beyit civarında olan bu tasavvufî mesnevî 1307'de Irakî'nin aynı adı taşıyan mesnevîsine nazire olarak yazılmıştır. Âşık ve maşukun mektuplaşması tarzında kaleme alınmıştır.

Câm-ı Cem: 1333 yılında tamamlanan ve Senâ'î (öl. 1130)'nin Hadîka'sı tarzında ve aynı vezinde yazılan ahlâkî ve tasavvufî bir eserdir. Yazıldığı tarihe kadar hiç bir şarinin temas etmediği ahlâkî disiplin, beşeri münasebetler, çocukların eğitimi, hakimlerin vazifeleri ve tasavvuf esaslarıyla ilgili hususlar, eserde son derece başarılı bir şekilde ele alınmıştır[2].

Şüphesiz XIII. yüzyılın ortalarında (1257) tamamlanan, İranlı büyük şair Sa'dî-i Şîrâzî (öl. 1292)'nin mütekarib vezninde yazdığı ahlakî mesnevîsi Bostan, yazarının dehasının damgasını taşır ve bugüne kadar, İran edebiyatında bu tür eserlerin en çok sevileni ve en mükemmeli olarak durmaktadır. Yaklaşık 5000 beyit ihtiva eden Bostan, bir mukaddime ve on bab halinde tertip edilmiştir[3].

İmâdüdîn Arabşâh (öl. 1392)'ın 1000 beyitlik Munisü'l-Uşşâk isimli mesnevîsi ünlü mutasavvıf Sühreverdî (öl. 1191)'nin eserinde geçen aşk, aşkın kaynağı, başlangıcı, merhaleleri v.b. konuları kapsar. Arabşâh, Sühreverdî'de geçen bu konuları remiz ve işaretlerle ve de büyük bir beceriyle, mesnevîsinde

---

1 Zebîhullah Safâ, **Târîh-i Edebiyât der İran**, c. III/2, s. 763-71; E.G. Browe, **ez-Sa'dî tâ Câmî**, s. 186-93; Jan Rypka, **Târîh-i Edebiyât-ı İran**, s. 378.

2 DİA, **"Câm-ı Cem"** mad., c. VII, İst. 1993, s. 42 v.d.; A.g.ans., **"Evhâdüddîn-i Merâğî"** mad., c. XI, İst. 1995, s. 520 v.d.; Zebîhullah Safâ, a.g.e., s. 831-44

3 Bostan ve yazarı ayrıca eserin muhtevası, üslûbu, tercümeleri ve şerhleri için bkz.: **Külliyât-ı Sa'dî** (Neş. Ali Furûgî-Abdulazîm Karibî), Tahran 1351 hş., nâşirlerin önsözü, s. 9-12; Zebîhullah Safâ, a.g. c. II, s. 605 v.d.; Jan Rypka, **History of Iranian Literature**, s. 250-53; İA, **"Sa'dî"** mad., c. X, İst. 1979, s. 36-41; DİA, **"Bostân"** mad., c. VI, İst. 1992, s. 307 v.d.

işlemiştir[1].

Ayrıca İmâd-i Fakih'in hamsesini oluşturan beş mesnevîsi ile Emir Hüsrev-i Dihlevî'nin beş mesnevîsinden biri olan Matla'ü'l-envâr'ı bu konuda yazılmış mesnevîler olup, bunlar hakkında ileride hamseler anlatılırken bilgi verilecektir.

XV. yüzyılda da tasavvufî ve ahlâkî mesnevîler yazılmıştır. Bu mesnevîlerde Mevlânâ ve Sa'dî'nin eserlerinin etkisi hemen hissedilir. Bu türde bu yüzyılda eser verenlerden biri şeyh Sadreddîn-i Erdebîlî'nin talebelerinden ve tanınmış mutasavvıflardan Kâsım-ı Envâr (öl. 1433)'dır. Enîsü'l-Arifîn adındaki ve sade bir dîlle yazılan 507 beyîtlik bu tasavvufî mesnevînin konusu nefs, ruh, kalb, akl, aşk hakkındaki beş sorunun verilen cevabından ibarettir. Mesnevîde, beyan üslubu ve manaların edası bakımından Mevlânâ'nın Mesnevîsî ve Sa'dî'nin Bostan'ı taklid edilmiştir[2].

Şâh Dâ'î (öl. 1465)'nin sade bir dille yazmış olduğu ve 1452'de bitirdiği Aşk-nâme isimli mesnevîsi; rıza, teslim, tevhid, tevekkül, terk v.b. makamlardan bahseder[3].

Timurluların son dönemlerinde yetişen Hilâl-i Esterâbâdî (öl. 1528)'nin bu türde yazılmış iki mesnevîsi vardır. Şâh u Dervîş; ilâhî güzelliği görerek, ona samimi duygularla (platonik bir aşkla) vurulan bir Derviş ile Şehzade arasındaki aşk anlatılmıştır. Hafif bahrinde yazılan bu mesnevî 1325 beyittir.

Sıfatü'l-Âşıkîn: 1237 beyit ve yirmi babdan meydana gelen mesnevîde, aşk, cömertlik, yiğitlik, ihsan, tevazü, sabır, şükür v.b. hususlar hakkında bilgi verilmiştir[4].

Gencelî Nizâmî (öl. 1203)'nin çeşitli konularda yazdığı hamse ismi altında topladığı beş mesnevî yazma geleneği, XIV. ve XV. yüzyıllarda da devam etmiş ve büyük hamse üstadları bu yüzyıllarda yetişmişlerdir. Adı geçen yüzyıllarda yaşamış ve hamse sahibi olarak kaynaklarda bahsedilen şairler ve bunların eserlerinin muhtevaları şunlardır:

Emir Hüsrev-i Dîhlevî (öl. 1325)[5]

---

1 Zebîhullah Safâ, **Târih-i Edebiyât der İran**, c. III/2, s. 1095.

2 Zebîhullah Safâ, a.g.e., c. IV, s. 252-64.

3 Zebhihullah Safâ, a.g.e., s. 337.

4 Zebîhullah Safâ, a.g.e., s. 434 v.d.; Rızâzâde Şafak, **Târih-i Edebiyât-ı İran**, s. 572 v.d.

5 Emir Hüsrev-i Dihlevî'nin hayatı, kişiliği ve hamsesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Erkan Türkmen, **Emir Hüsrev-i Dihlevî'nin Hayatı, Eserleri ve Edebî Şahsiyeti**, Ank. 1989, s. 1-67, 77 v.d.; Jan Rypka, **History of İranian Literature**, s. 257-59; Zebihullah Safâ, a.g.e., c. III/1, s. 771-797; Şiblî Nu'manî, **Şi'rü'l-Acem**, c. II, s. 77-179; DİA, **"Emir Hüsrev-i Dihlevî"** mad., c. XII, İst. 1996, s. 135-137; Sa'îd-i Nefîsî, **Târih-i Nazm u Nesr der İran ve der Zebân-ı Fârsî**, c. I, Tahran 1344 hş., s. 170 v.d.

1. Matla'ü'l-Envar: 1298'de yazılan bu eser, 3310 beyit ihtiva eder. Mahzenü'l-Esrâr gibi bu eser de çeşitli konulara değinen yirmi makaleden oluşmuştur. Bu konular, insan yüceliği, gerçek dostluk, ihtiyarlık, yalnızlık v.b. gibidir.

2. Şîrîn ü Hüsrev: 4124 beyitten ibaret olup, 1290'da tamamlanmıştır. Ermenistan kraliçesinin kızı Şîrîn ile Hüsrev'in aşkı anlatılmıştır. Vezin ve ana konu Nizâmî'nin Hüsrev ü Şîrîn'i ile aynıdır.

3. Mecnûn u Leylâ: Nizâmî'nin Leyâ vü Mecnûn'uyla aynı vezinde olup, 1299'da yazılmış olan eserin beyit sayısı 2660'dır. Mecnûn (Kays Benî Amir) ile Leylâ'nın ünlü aşk hikâyesini anlatan bir eserdir.

4. Ayîne-i İskender: Nizâmî'nin beşinci kitabı İskender-nâme'ye uyarak 1299'da yazılan ve tamamı 4450 beyit ihtiva eden bir eserdir. Eser, İskender'in hayatı ve savaşları hakkındadır.

5. Heşt-Behişt: Nîzâmî'nin Heft Peyker'i gibi Sasanî hükümdarı Behrâmgûr'un hayatı ve yedî ülkenin padişah kızlarıyla evlenmesini ve onların Behram'a anlattıkları hikâyeleri kapsamıştır. 1301'de yazılan bu eser, 3344 beyitten oluşmuştur.

Hᵛâcû-yı Kirmânî (öl. 1352)[1]

1. Hüma vü Hümâyûn: 1332 yılında mütekârib bahrinde yazılan 4407 beyitlik bu mesnevî, Nizâmî'nin İskender-nâme'sine nazire olarak yazılmıştır. Mesnevî, Arap hanı Menuşeng'in oğlu Hüma ile Çîn hükümdarı Hümayun'un aşkını anlatan romantik bir aşk mesnevîsidir.

2. Gül ü Nevrûz: Horasan hükümdarı Firûz'un oğlu Nevrûz ile Rûm kayserinin kızı Gül'ün aşkını anlatan bu eser, 1342 yılında tamamlanarak Kirmân'ın önde gelen kişilerinden Tacüddîn Ahmed Irakî'ye sunulmuştur. 5302 beyit olan mesnevî, Nizâmî'nin Hüsrev ü Şîrîn'i ile aynı vezindedir.

3. Ravzatü'l-Envâr: Nizâmî'nin Mahzenü'l-Esrâr'ına nazire olarak yazılan bu mesnevî 1343'de tamamlanmıştır. Tasavvufî ve ahlâkî muhtevalı olan bu eser, bir giriş ve yirmi makale içinde 2024 beyît ihtiva eder.

4. Kemâl-nâme: 1344 yılında tamamlanarak ve Nîzâmî'nin Heft Peyker'i

1 Hᵛâcû-yı Kirmânî ve Hamsesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: **Dîvân-ı Eş'âr-ı Hᵛâcû-yı Kirmânî** (Neş. Ahmed-i Süheylî Hansârî), Tahran 1336 hş., naşirin önsözü, s. 2-85; Zebihullah Safâ, **Târih-i Edebiyât der İran**, c. III/2, 886-915; Rızâzâde Şafak, **Târîh-i Edebiyât-ı İran**, s. 479-489; E.G. Browne, **ez-Sa'dî tâ-Câmî**, s. 301 v.dd.; Sa'îd-i Nefîsî, **Târih-i Nazm u Nesr der İran**, s. 918; DİA, "**Hᵛâcû-yı Kirmânî**" mad., c. XIV, İst. 1997, s. 520 v.d.

vezninde yazılmış olan mesnevî, tasavvufî ve ahlâkî konuludur. Hezec bahrinde yazılan bu mesnevî, 1022 beyit ihtiva eder.

6. Sâm-nâme: Firdevsî (öl. 1020)'nin Şâh-nâme'si taklid edilerek kaleme alınmıştır. Hamâsî nitelikteki bu eserde Sâm-ı Nerimân adlı kahramanın hayatı onlatılır. Vezni mütekâribdir.

İmâdüddîn-i Fakîh-i Kirmânî (öl. 1371)[1]

1. Sıhhat-nâme: İlhanlı Ebu Saîd (Sal. 1317-1335)'in ünlü veziri Reşîdüddîn adına mütekârib bahriyle yazılan eserde, adabın çeşitli dereceleri hakkında bilgi verilmiştir.

2. Muhabbet-nâme: Hezec bahriyle kaleme alınan bu eser, sekiz bab üzerine kurulmuştur. Bu bölümlerde ruh ile beden, miknatis ile saman, gül ile bülbül, şem ile pervâne, zerre ile güneş arasındaki ilişkiler anlatılmıştır. Mesnevî, 1322 yılında Tâcüddîn İrakî adına yazılmıştır.

3. Deh-nâme: Şairin hezec bahriyle Şah Şucâ (Sal. 1364-1384)'ya, dostlarına ve bazı din bilginlerine yazdığı mektuplardan oluşmuştur.

4. Safâ-nâme: Munisü'l-Ebrâr adı da verilen bu eser, tasavvufî ve ahlâkî bir mesnevîdir. 1364 yılında serî' bahriyle Şah Şucâ adına yazılan eser, üç babdan meydana gelmiş olup, Nizâmî'nin Mahzenü'l-Esrâr adlı eserinden esinlenilerek yazılmıştır.

5. Tarîkât-nâme: Hezec bahriyle Emir Mübarizüddîn Muhammed adına yazılan 2800 beyitlik tasavvufî eserdir. Eser, on babdan oluşmuştur.

Kâtibî (öl. 1435)[2]

1. Gülşen-i Ebrâr: Çeşitli konularda yazılmış olan bu eser, Nizâmî'nin Mahzenü'l-Esrâr'ı taklid edilerek kaleme alınmıştır.

2. Mecma'ü'l-Bahreyn: Selmân-ı Sâvecî (öl. 1376)'nin Cemşîd ü Hurşîd isimli eseri taklid edilerek yazılmış aşk konulu bir eserdir. Eserin bir adı da Nâzır u Manzûr'dur.

3. Deh-bâb: Tecnîsât olarak da bilinen bu eserde lâfız sanatlarına yer verilmiştir. Mesnevîde mısraların son kelimeleri cinaslıdır. Ahlâkî konulu eser, Sa'dî'nin ünlü eseri Bostan'ın taklitidir.

4. Sî-nâme: Muhib ve Mahbub adlı iki kişinin gönderdiği otuz tasavvufî aşk mektubundan oluşmuştur.

---

1 Zebihullah Safâ, **Târihi Edebiyât der İrân**, c. IV, s. 333-342.

2 Zebihullah Safâ, a.g.e., s. 233-244; E.G. Browne, **ez-Sa'dî tâ-Câmî**, s. 333-342; Aysun Çakmak, **Katibî'nin Gülşen-i Ebrâr ve Mecma'u'l-Bahreyn'i** (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniv. SBE., Erzurum 1997.

5. Dil-rubây: Yemen padişahı Kubad ile hilekâr veziri arasındaki olayları anlatan temsilî bir eserdir.

Şah Dâ'î-i Şîrâzî (öl. 1465)[1]

Tanınmış mutasavvıf şairlerden biri olan Şâh Dâ'î'nin hamsesini oluşturan mesnevîler, bütünüyle tasavvufî makam ve halleri (rıza, teslim, tevekkül, tövbe, teveccüh, terk, kanaat, tecrid, fenâ v.b.) temsil ve hikâyelerle açıklayan eserlerdir. Mesnevîlerin içinde kıt'a ve gazel nazım şekilleriyle yazılmış şiirler de vardır. Şairin hamsesini oluşturan mesnevîlerin isimleri şunlardır: 1. Şâhid; yazılış tarihi 1432 2. Genc-i Revân, yazılış tarihi 1437 3. Çâr Çemen, yazılış tarihi 1438 4. Çihil Sabâh, yazılışı 1439 5. Çeşme-î Zindegâni 6. Aşk-nâme yazılış tarihleri 1452

Abdurrahmân Câmî (öl. 1492)[2]

1. Sîlsîletü'z-Zehâb: Hafîf bahriyle 1485 yılında yazılan eser, Sultan Hüseyin Baykara (1470-1506)'ya sunulmuştur. Çeşitli ahlâkî, dinî ve felsefî konular hakkında üç defter şeklinde yazılmış bir eserdir. Birinci defter; ahlâkî ve tasavvufî konuları kapsar. İkinci defter; mecazî ve hakîkî aşk hakkındadır. Üçüncü defter; hükümdar ve tabîblere aittir.

2. Salâmân u Absâl: Remel bahriyle yazılan ve Akkoyunlu Yakup Bey (Sal. 1478-1490)'e ithaf edilen mesnevî, 1130 beyit ihtiva eder. Eserde Yunan hükümdarının oğlu Salaman ve güzel bir kız olan dadısı Absal arasında geçen macera, alegorik bir şekilde işlenmiştir. Eserde ruhun (mana), vücûd (madde) hakimiyetinden nasıl kurtulacağı, tasavvufî niteliklerle anlatılmıştır.

3. Tuhfetü'l-Ahrâr: Bu mesnevî Nizâmî'nin Mahzenü'l-Esrâr'ına ve Hüsrev-i Dihlevî'nin Matla'ül-Envârı'na bir nazire olup, yirmi makaleden meydana gelmiştir. 1481 yılında yazılan bu eser, serî' bahriyle kaleme alınmış, didaktik bir mesnevîdir.

4. Subhatü'l-Ebrâr: Bu mesnevî de diğerleri gibi didaktik, dinî ve tasavvufî olup, yirmi makaleden oluşmuştur. Remel bahrinde yazılmıştır.

5. Yûsuf u Züleyhâ: Hezec bahrinde yazılan bu mesnevî Câmî'nin en meşhur eseridir. Sultan Hüseyin Baykara'ya ithaf edilen, âşıkâne ve lirik mesnevînin kaynağı Kur'an'ın 12. sûresi olan Yûsuf sûresidir.

6. Leylâ vü Mecnûn: Nizâmî ile Hüsrev-i Dihlevî'nin aynı addaki eserinin örnek alınmasıyla kaleme alınan ve hezec bahrinde, âşıkâne bir üslup ve lirik bir

---

1 Ayrıntılı bilgi için bkz.: Zebîhullah Zafâ, **Târih-i Edebiyât der Îrân**, c. IV, s. 708-718.

2 Câmî'nin hayatı ve Hamsesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Zebîhullah Safâ, a.g.e., s. 347-368; E.G. Browne, **ez-Sa'dî tâ-Câmî**, s. 745-792; Ali Asgar Hikmet, **Câmî, Hayatı ve Eserleri** (Ter. M.Nuri Gencosman), İst. 1991; DİA, "**Câmî**" mad., c. VII, İst. 1993, s. 94-97.

ifade ile yazılmıştır.

7. Hırednâme-i İskenderî: Mütekârib bahriyle yazılan bu eser, Nizâmî ve Hüsrev-i Dihlevî'nin İskender-nâme'leri tarzında yazılmıştır. Ahlâk ve felsefe konularından bahseden didaktik bir eserdir.

Hâtifî (öl. 1520)[1]

Timurluların son döneminde ve Safevîlerin ilk yıllarında yaşayan Hâtifî'nin hamsesi tam değildir. Yazmış olduğu Leyla vü Mecnûn, Şîrîn ü Hüsrev ve Heft Manzar isimli mesnevîler vezin, konu, üslup bakımından Nizâmî'nin eserlerinin bir taklitidir. Zafer-nâme, aynı zamanda Timûr-nâme olarak da bilinir. Nizâmî'nin İskender-nâme mukabilinde yazılmış, 2500 beyitlik bir eserdir. Hamsesinin beşinci eseri Şâh-nâme'dir. Şah İsmail Safavî (sal. 1501-1524)'nin fütûhatı hakkında kaleme alınması düşünülen mesnevî, 1000 beyit yazıldıktan sonra, yazarının ölümü üzerine yarım kalmıştır.

XV. asırdan sonra da bir kısmı bize kadar gelen pek çok mesnevî yazılmıştır. Bununla beraber meydana getirilen eserler, daha önceki devirlerdekilerle kıyas edilemiyecek kadar, düşük sayılabilir. Eski konular, pek az değiştirmeler ile devam ederken, gerek İran'da gerek bir çok İran şairlerinin gidip yerleştikleri Hindistan'da, eski cereyanların tabiî bir neticesi olarak, yeni bir temayül meydana çıkmıştır. Bu da, adeta uzun konuları nazmetmeğe sabırları kalmamış olan sanatkârların kaleme aldıkları çok küçük mesnevîlerdir[2].

Hilâlî'nin (öl. 1528)'nin Şah u Dervîş'i, Örfî (öl. 1583)'nin Mecma'ül-Ebkâr ve Ferhâd ü Şîrîn'i, Vahşî (öl. 1583)'nin Nizâmî'yi taklid ederek yazdığı Huld-ı Berîn, Nâzır u Manzûr, Ferhâd u Şîrîn'i, Amilî (öl. 1620)'nin Nân u Helvâ ile Şîr ü Şekker mesnevîleri v.b. dikkate değer birer örnek olarak kaydedilebilir[3].

2.2. XVI. Yüzyıla Kadar Türk Edebiyatı Anadolu Sahası Mesnevîlerine Genel Bir Bakış

Türk edebiyatında Anadolu sahasında XVI. yüzyılda yazılmış olan mesnevîlere geçmeden önce, önceki dönemlerde yazılan mesnevîler hakkında kısaca bahsetmekte fayda vardır.

Türklerin Müslümanlığı kabul ettikden sonra oluşturduğu edebiyatta, mesnev şekliyle yazılan ilk eser, Karahanlı sahasında XI. yüzyılda Yusuf Has Hacip (öl

---

1 Zebihullah Safâ, **Târih-i Edebiyât der İrân**, c. IV, s. 438-447.

2 İA, **"Mesnevi"** mad., s. 131

3 İA, a.g. mad., s. 131.

1077) tarafından kaleme alınan Kutadgu Bilig'dir. Anadolu sahasında ise, bugünkü bilgilerimize göre yazılı Türk edebiyatı, XIII. yüzyılda başlar. Bu yüzyılda, burada başlayan Türk edebiyatı ürünleri arasında, mesnevîler, en geniş yeri kapsar[1].

Bu durum, aşağı yukarı XIV. yüzyılda da böyledir. Bundan dolayı, bu yüzyıllarda edebî ürünler arasında mesnevîler çoğunluğu teşkil ettiğinden, bu yüzyıllara (XIII. ve XIV.) mesnevî edebiyatı denilmesinin, abartılı bir hüküm olmayacağı ileri sürülmüştür[2].

XIII. yüzyılda mesnevî sahasında akla gelen ilk isim, Mevlânâ (öl. 1273)'dir. Ünlü eseri Mesnevî'yi Farsça kaleme almasına rağmen, Türk şairleri üzerinde etkisi büyük olmuştur. Bugünkü bilgilerimize göre Anadolu sahasında ilk Türkçe mesnevî, Ahmed Fakih tarafından yazılan Kitabu Evsâf-ı Mesâcidi'ş-şerîfe'dir. 339 beyitlik mesnevî dinî konuda yazılmıştır[3].

XIII. yüzyılın sonunda yazılan Şeyyad Hamza'nın 1529 beyitlik Yusuf u Züleyhâ mesnevîsi Divan edebiyatında aşk konusunda yazılmış ilk mesnevîdir[4]. Ayrıca Şeyyâd Hamza'nın 79 beyitlik Dastân-ı Sultan Mahmûd isimli bir mesnevîsi de vardır. Eser dinî konuda yazılmıştır[5].

Ayrıca Şeyyâd İsâ'nın dinî konulu 343 beyitlik Ahvâl-i Kıyâmet'i ve sadece adı bilinen, yazarı bilinmeyen Abdurrezzak Destanı, XIII. yüzyılda yazılmış diğer mesnevîlerdendir.[6].

XIV. yüzyılda Anadolu'da gelişen Türk edebiyatında mesnevîler önemli bir yer tutar. Bu yüzyılda yazılmış olan mesnevîler gerek sayı gerek konuların çeşitliliği bakımından bir önceki yüzyıla göre şaşılacak derecede artmıştır[7].

XIII. yüzyılın sonuyla XIV. yüzyılın başlarında yaşayan Yunus Emre (öl. 1320)'nin Risâletü'n-Nushiyye'si ahlâkî ve öğretici, 573 beyitlik küçük bir mesnevîdir[8]. Gülşehrî'nin 1307'de tamamladığı ve Attâr (öl. 1320)'ın aynı addaki

---

1 Harun Tolasa, **"15 Yüzyıl Türk Edebiyatı Anadolu Sahası Mesnevîleri"**, Ege Üniv. Sos. Bil. Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Der., sy. 1, İzmir 1982, s. 2.

2 Harun Tolasa, a.g.m., s. 2.

3 Ahmed Fakîh, **Kitâbu Evsâfı Mesâcidi'ş-Şerîfe** (Neş. Hasibe Mazıoğlu), Ank. 1974, s. 12 v.dd.

4 Şeyyâd Hamza, **Yûsuf u Züleyhâ** (Nakleden Dehri Dilçin), İst. 1946.

5 Sadeddin Buluç, **"Şeyyâd Hamza'nın Bilinmeyen Bir Mesnevîsi"**, Türkiyat Mec., sy. XV, İst. 1968, s. 247-256.

6 Amil Çelebioğlu, **Sultan II. Murad Dönemi Mesnevîleri** (Basılmamış Doçentlik Tezi), Erzurum 1976, s. 23-25.

7 TA, **"Eski Türk Edebiyatı"** mad., c. XXXII, İst. 1983, s. 89.

8 Yunus Emre, **Rîsâletü'n-Nushiyye**, Tenkitli Metin (Neş. Mustafa Tatçı), Ank. 1991.

mesnevîsinin çevirisi olan Mantıku't-Tayr[1] ile Aşık Paşa (öl. 1332)'nın edebiyatımızda ilk büyük telif mesnevîsi olan 12.000 beyitlik Garîb-nâme'si ahlakî ve tasavvufî konularda yazılmış geniş hacimli mesnevîlerdendir. İleriki yüzyıllarda, bu hacimde tasavvufu anlatan başka eserler yazılmamıştır[2].

Kaygusuz Abdal'ın Gevher-nâme, Minber-nâme, Gülistan gibi tasavvufî küçük hacimli mesnevîler de bu yüzyılda yazılmıştır[3].

Kerâmet-i Ahî Evrân (Gülşehrî), Menâkıb-ı Kudsiye (Elvan Çelebî), Menâkıb-ı Aişe, Hikâyet-i Halime, Vefât-ı Hatice, Vefât-ı Fatıma, Maktel-i Hüseyin, Menâkıb-ı İbrahîm Edhem, Mansûr-nâme (Niyâzî-i Kadîm) gibi dinî ve menkıbevî mesnevîler bu yüzyılda yazılmıştır[4].

Yine bu yüzyılda yazılmış Hz. Muhammed ve Hz. Ali'nin savaşlarını ve kahramanlıklarını anlatan eserlerin sayısı da oldukça çoktur. Bu konuda en çok eser yazmış olan şair Tursun Fakih'dir[5].

Tarihî menkıbevî eserlerin en meşhuru Ahmedî (öl. 1453)'nin İskender-nâme'sidir. Eserde Yunan kralı Filip'in oğlu İskender'in efsanevî hayatı anlatılmıştır[6].

XIV. yüzyılda aşk mesnevîleri de yazılmıştır. Yüzyılın ortalarında Hoca Mesud bin Ahmed'in 1350'de yazdığı Süheyl ü Nevbahar, Şeyhoğlu Mustafa (öl. 1410)'nın Hurşîd-nâme'si, Sulı Fakih'in 1298'de yazdığı Yûsuf u Züleyhâ'sı, Kadı Darîr'in 1366'da yazdığı Kıssa-yı Yûsuf, Yusuf-ı Meddâh'ın Varka vü Gülşâh'ı, Tutmacı'nın Gül ü Hüsrev'i, Mehmed'in 1398'de yazdığı Işk-nâme ve Ahmedî'nin Cemşîd ü Hurşîd'i bu konuda yazılmış mesnevîlerdir[7].

XV. yüzyılda siyasî ve sosyal şartların istikrar bulması sebebiyle, XV. yüzyılda siyasî ve sosyal şartlara paralel olarak, büyük bir gelişme gösteren edebiyatın mesnevî alanında da bir ilerleme görülür. XV. yüzyılda yazılan mesnevîlerde gerek muhteva, gerekse üslup bakımından, büyük bir gelişmenin olduğu söylenebilir.

---

1 Gülşehri, **Mantıku't-Tayr** (Neş. Agah Sırrı Levend), Ank. 1957.

2 Amil Çelebioğlu, **Sultan II. Murad Dönemi Mesnevîleri**, s. 32-35.

3 Abdurrahman Güzel, **Kaygusuz Abdal**, Ank. 1981, s. 106-120.

4 Bu mesneviler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Amil Çelebioğlu, a.g.e., s. 25-142.

5 TA, **"Eski Türk Edebiyatı"** mad., s. 89; Ayrıntılı bilgi için bkz.: Amil Çelebioğlu, a.g.e., s. 25 v.dd.

6 Ahmedi, **İskender-nâme, İnceleme Tıpkıbasım** (Neş. İsmail Ünver), Ank. 1983, s. 9-27.

7 Adı geçen mesneviler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Amil Çelebioğlu, a.g.e., s. 25-103;

Bazı mesnevîler hariç, XIII. ve XIV. yüzyıllarda yazılan mesnevîlerde hakim düşünce bir şeyler öğretme, faydalı olma, "rızâ-yı İlahî" ye mazhar olma gibi hususların ötesine pek az geçer. XV. yüzyılda ise daha çok sanat endişesi ön plânda olduğundan; nazım tekniği, tavsif ve tasvirler öncekilerle kıyas kabul etmeyecek kadar gelişir. Bu sebeple, XV. yüzyıl mesnevîlerini, gerçek bir gelişim aşamasının bütün niteliklerine sahip örnekler olarak göstermek yerinde bir değerlendirme olur[1].

XV. yüzyılda mesnevî şekliyle yazılmış çeşitli konularda küçüklü, büyüklü yetmişin üzerinde eser vardır[2]. Bu mesnevîlerin tasnifi, İsmail Ünver'in yaptığı sınıflandırma esas alınarak, bu doğrultuda bilgi verilmeye çalışılacaktır[3].

1. Okuyucuya bilgi vermek, onu eğitmek amacı güden dinî, tasavvufî, ahlâkî ve ansiklopedik mahiyetteki mesnevîler:

XV. yüzyılda mevlid ve Muhammediyeler, dinî eserler arasında ilk akla gelen örneklerdir. Süleyman Çelebi (öl. 1422)'nin 700 beyit civarındaki Vesiletü'n-Necât adlı eseri, bir mevlid yazma çığırının açılmasına sebep olur[4]. Yazıcıoğlu Mehmed (öl. 1451)'in yazdığı ve Hz peygamber'in hayatı, Cennet, Cehennem, ahiret, melekler v.b. gibi konuların anlatıldığı Muhammediye'si sevilerek, çok okunmuş olan mesnevîlerden biridir[5].

Yusuf Hakîkî'nin de Hakîkî-nâme adlı mesnevîsi de, Muhammediye tarzında yazılmıştır. Aynı yazarın Muhabbet-nâme'si de tasavvufî muhtevalı bir eserdir[6].

Abdulvasi Çelebi'nin Hz. ibrahim'in hayatını anlattığı Halîl-nâme'si dinî konuda yazılmış başka bir mesnevîdir[7]. Dinî mesnevîlerden Hatipoğlu'nun Letâ'if-nâme'si bir Mülk sûresinin çevirisi[8], Kemal Ümmî'nin Kırk Armağan isimli mesnevîsi de kırk hadis tercüme ve şerhidir[9].

Ayrıca Hatipoğlu'nun Ferah-nâmesi, Nahifî'nin Hicret-nâme'si, Arîfî'nin Vefât-ı

---

1 Harun Tolasa, "**15. Yüzyıl Türk Edebîyatı Anadolu Sahası Mesnevîleri**", s. 2.

2 Harun Tolasa, a.g.m., s. 3.

3 İsmail Ünver, "**Mesnevî**" Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri), sy. 415-417, Ank. 1986, s. 438-444.

4 Hasibe Mazıoğlu, "**Türk Edebiyatında Mevlid Yazan Şairler**" Türkoloji Der., c. IV, Ank. 1974, s. 31-62.

5 Yazıcoğlu Mehmed, **Muhammediye** (Neş. Amil Çelebioğlu), c. I, İst. 1996, s. 81-89.

6 TA, "**Eski Türk Edebiyatı**" mad., s. 108.

7 Vasfi Mahir Kocatürk, **Büyük Türk Edebiyatı Tarihi**, Ank. 1970, s. 201-207.

8 TA, a.g.mad., s. 107.

9 Abdulkadir Karahan, **İslam Türk Edebiyatında Kırk Hadis**, Ank. 1991, s. 153-156.

Nebî'si, Hakânî'nin Hilye-i Şerîf'i, Cemâlî'nin Miftâhü'l-Ferec'i, bu yüzyılda yazılan diğer dinî mesnevîlerdir[1].

Ahmed-i Dâ'î'nin çeng adlı musikî aletinin yapılışını, alegorik bir şekilde anlatan Çeng-nâme'si[2], Şeyh Elvân-ı Şîrâzî'nin Farsçadan çevirdiği Gülşen-i Râz'ı, Abdulkadir Karahisarî'nin Vahdet-nâme'si, Dede Ömer Ruşenî (öl. 1486)'nin Ney-nâme, Miskin-nâme ve Çoban-nâme'si, İbrahim Tennûrî'nin Gülzâr-ı Ma'nevî'si bu yüzyılda yazılmış tasavvufî mesnevîlerin başında gelir[3].

Balıkesirli Devletoğlu Yûsuf'un Kitâbu'l-Beyân (Vikâye), Ahmedî (öl. 1412)'nin Tervihü'l-Ervâh'ı, Bedr-i Dilşâd'ın Murad-nâme'si v.b. ilmi ve ansiklopedik mahiyetteki mesnevîlerin en tanınmışlarındandır[4].

2. Okuyucunun kahramanlık duygusuna hitap eden, konusunu menkıbelerden ya da tarihten alan mesnevîler:

Konusunu menkıbelerden alanlar; Hz. Muhammed'in ve Hz. Ali'nin savaşlarını anlatan eserler, Tursun Fakih'in Kıssa-i Mukaffa v.b., Battal-nâme ve benzerleri, Darandeli Bakaî'nin Battal-nâme'si; Makedonyalı İskender'in hayatını konu edinen İskender-nâme'ler, Ahmedî'nin İskender-nâmesi, ikinci gruba giren mesnevîlerdir[5].

Konusunu tarihden alan mesnevîler: Adları ne olursa olsun belli bir dönemin tarihî olayları, özellikle seferleri, savaşları ve fetihleri konu edinmişlerdir. Enverî'nin üç bölümlük dünya tarihini anlattığı Düstûr-nâme'si[6], Uzun Firdevsî'nin Midilli savaşlarını anlattığı Kutb-nâme'si[7], Sarıca Kemal'in bir Osmanlı tarihi olan Selâtin-nâme'si[8], Zâ'ifî'nin Gazâ-nâme'si, Sûzî Çelebî'nin Gazâvât-nâme'si[9] v.b. bu konuda yazılmış ilk akla gelen mesnevîlerdir.

3. Sanat yönü ilk plânda olan aşk ve macera konulu mesnevîler:

Bu mesnevîlerin konuları genellikle İran ve Arap edebiyatından alınmıştır.

---

1 İsmail Ünver, "**Mesnevî**", s. 438-439.

2 Ahmed-i Dâî, **Çeng-nâme** (Neş. Gönül A. Tekin), Harvard 1992, s. 72-98.

3 TA, "**Eski Türk Edebiyatı**" mad., s. 107 v.dd.

4 TA, a.g.mad., s. 107-109.

5 İsmail Ünver, "**Mesnevî**", s. 440-441.

6 Enverî, **Düstûr-nâme-i Enverî** (Neş. Mükrimin Halil), İst. 1928.

7 Firdevsi-i Rûmi, **Kutb-nâme** (Haz. İbrahim Olgun - İsmet Parmaksızoğlu), Ank. 1980, s. XIV v.dd.

8 Franz Babinger, **Osmanlı Tarih Yazarı ve Eserleri** (Çev. Çoşkun Üçok), Ank. 1982, s. 37.

9 Agah Sırrı Levend, **Gazavât-nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavât-nâmesi**, Ank. 1956, s. 15, 197 v.dd.

Bunlar içinde çeviri ya da serbest çeviri olanlar yanında, ekleme ve çıkartmalar yapılarak "Türkî libas giydirilen" mesnevîler de vardır[1]. Bu gruba giren belli başlı mesnevîler şunlardır:

Hamdullah Hamdî (öl. 1508), Çâkerî ve Behiştî tarafından yazılan Yûsuf u Züleyhâ mesnevîsi[2]; Şâhidî, Hamdullah Hamdî, Behîştî ve Ahmed-i Rıdvân'ın Leyla vü Mecnun'u[3]; Şeyhî (öl. 1431), Ahmed-i Rıdvân, Sadrî, Mu'îdî ve Mahvî tarafından kaleme alınan Hüsrev ü Şîrîn'i[4]; Ahmedî[5] ve Cem Sultan'ın Cemşîd ü Hurşîd'i[6] bu konularda yazılmış mesnevîlerdir.

Bunların yanında Münîrî (öl. 1520)'nin Mihr ü Müşteri, Ümmî İsâ'nın Mihr ü Vefâ ve 1458'de telif edilen, yazarı meçhul Varka vü Gülşâh'ı[7], Bihiştî Sinan'ın Vamık u Azrâ'sı, Cemâlî'nin Gülşen-i Uşşâk (Hümâ vü Hümâyûn)'ı[8] bu konuda yazılmış mesnevîlerdir.

4. Şairlerin gördükleri ve yaşadıkları olayları anlatan, sosyal hayattan kesitler veren, sergüzeşt ve hasb-ı hal, şehr-engîz türü mesnevîler:

Divan edebiyatında, bu tür mesnevîlerin ilk örnekleri XV. yüzyılda görülür. Tacizâde Cafer Çelebi (öl. 1515)'nin Heves-nâme'si sergüzeşt ve hasb-ı hâl türü mesnevîler arasında oldukça önemli bir eserdir[9].

Cemâlî'nin der-Beyân-ı Meşakkât-i Sefer adlı, son yıllarda ortaya çıkarılan küçük mesnevîsinde, şairin padişahla birlikte katıldığı Arnavutluk seferinde karşılaştığı zorluklar anlatılmıştır[10].

Yerli konuları işleyen ve edebiyatımızda ilk kez XV. yüzyılda yazılan şehr-engîz türü, XV. yüzyılın ikinci yarısında yaşayan Mesîhî ile edebiyatımıza

---

1 İsmail Ünver, "**Mesnevî**", s. 441.

2 Harun Tolasa, "**15. Yüzyıl Türk Edebiyatı Anadolu Sahası Mesnevîleri**", s. 7-9.

3 Agah Sırrı Levend, **Arap Fars ve Türk edebiyatlarında Leyla vü Mecnun Hikâyesi**, Ank. 1959, s. 108-132, 148 v.d.

4 TA, "**Eski Türk Edebîyatı**" mad., s. 109.

5 Ahmedî, **Cemşîd ü Hurşîd** (Neş. Mehmed Akalın), Ank. 1975.

6 TA, a.g.mad., s. 104.

7 Agah Sırrı Levend, **Türk Edebiyatı Tarihi (Giriş)**, I. cilt, Ank. 1973, s. 133.

8 TA, a.g. mad. s. 109.

9 **The Life And Works of Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi, With A Critical Edition of his Dîvân** (by İsmail E. Erünsal), İst. 1983, s. XLVII v.dd.

10 Kayıhan Erimer, "**Gün Işığına Çıkan Değerli Bir Eser**", TDAY, Belleten-1973-74, Ank. 1974, s. 269-281.

girmiştir[1].

2.3. XVI. Yüzyıl Türk Edebiyatı Anadolu Sahası Mesnevîlerine Genel Bir Bakış

XVI. yüzyılda mesnevî alanında daha sonraki yüzyıllarda aşılamayan mükemmel eserler yazılmıştır. İran edebiyatından gelen klâsik konular yanında, dinî, ahlâkî, tasavvufî hikâyeler, hilye ve mevlîdler, maktel-i Hüseyîn'ler, hadîs-i erbaîn, pend-nâme çevirileri, şehr-engîzler, sâkî-nâmeler, Selîm-nâmeler, Süleymân-nâmeler, fetih-nâmelerle mesnevî konuları daha zenginleşmiş, eser sayısında büyük bir artış olmuştur. Ayrıca şehr-engîzlerde, hamselerdeki küçük hikâyelerden oluşan mesnevîlerde yerli hayattan alınan konular, çevre ile ilgili tasvirler Türk mesnevîciliğinin kendi benliğini bulmasına yardım etmiştir[2].

XVI. yüzyıl mesnevîlerini yazılış amaçlarına göre dört grupta şöyle toplayabiliriz:

1. Dînî, tasavvufî, ahlâkî ve ansiklopedik mahiyetteki mesnevîler:

XIII.-XV. yüzyıllarda çok yazılan ve rağbet edilen dinî, tasavvufî, ahlâkî mesnevîler XVI. yüzyılda da şairler için cazip bir konu olarak varlıklarını devam ettirmişlerdir. Bu yüzyılda özellikle bu konularda yazılmış mesnevîler dikkat çekecek kadar çoktur.

1541 yılında telif edilmiş olan, yaklaşık 800 beyit civarındaki Şerhü'l-Esmâ'ü'l-Hüsnâ adlı mesnevî, Allahın 99 güzel ismini konu etmiştir. İlyas bin İsâ-yı Saruhanî (öl. 1559)' tarafından yazılan bu eser, devrinde ve daha sonraki devirlerde sahasında tanınmış eserlerdendir[3].

Bursalı Derviş Suphî'nin 300 beyte yakın Esmâ'ü'l-Hüsnâ mesnevîsi olduğu gibi, Mir Hüseyin (öl. 1499)'in muamma tarzındaki Esmâ-i Hüsnâ mesnevîsi, Mir'âtü'l-Esmâ vü Câm-ı Cihânnümâ adıyla Lâmiî Çelebi (öl. 1532) tarafından tercüme edilmiştir[4].

Süleyman Çelebi'nin Hz. Muhammed'e olan derin sevgisini, sade ve samimi bir üslupla dile getirdiği Vesîletü'n-Necât isimli eseri, bir mevlid yazma çığırının açılmasına sebep olmuştur. Bu türün en güzel örnekleri edebiyatımızda XVI.

---

1 Agah Sırrı Levend, **Türk Edebiyatında Şehr-engizler ve Şehr-engizlerde İstanbul**, İst. 1958, s. 14-18.

2 TA, "**Eski Türk Edebiyatı**", s. 117.

3 Amil Çelebioğlu, **Kanuni Sultan Süleyman Devri Türk Edebiyatı**, İst. 1994, s. 85.

4 Bursalı Mehmed Tahir, **Osmanlı Müellifleri**, c. II, İst. 1333, s. 494; Amil Çelebioğlu, a.g.e., s. 85.

yüzyılda görülür. Genellikle Hz. Muhammed'in doğumunu, nübüvvetini, mucizelerini ve miracını konu alan, on beşe yakın şairin mevlid metni elimizdedir[1].

Edirneli Abdulkerîm Efendi (öl. 1584), Emîrî (öl. 1534), Hevâyî, Keşfî, Muhibbî, Murâdî, Muğlalı Şahidî, Şemseddîn-i Sivasî, Visâlî v.b. elimizde mevlid metinleri bulunan XVI. yüzyıl şairlerdendir[2].

Kırk hadîs türünün ilk tercümesi XVI. yüzyılda görülür. Bu türün ilk tercümesi, Muhammed bin Abî Bekr'in Arapça kırk hadis şerhinin 1524 yılında Hazînî tarafından yapılmıştır. 3800 beyitlik bu Hadîs-i Erbaîn Şerhi, Türkçeye çevirilmiş bu tür eserlerin başarılı örneklerinden biridir[3].

Tezkire şairi Latifî (öl. 1582)'nin Subhâtü'l-Uşşâk'ı da bir kırk hadis tercümesi olup, bu eserin münacât, na't, sebeb-i telif-i risâle bahisleri ile sondaki münacât-ı kadi'l-hâcât ve tazarru-ı kâ'il bâ Resûl-i cemîl parçaları mesnevî, asıl hadis metinlerinin manzum tercümeleri kıt'alardan müteşekkildir. Ayrıca edebî değeri yüksek olmayan Gelibolulu Âlî (öl. 1597)'nin Türcüme-i Hadîs-i Erbaîn'i, Latifî'nin eseri gibi mesnevî ve kıt'a karışımı bir türde yazılmıştır[4].

XVI. yüzyıl şair kadılardan Abdusselâm Efendi'nin Tuhfetü'l-İslâm adlı eseri, kırk ayet ve kırk hadisin manzum tercümelerinden meydana gelmiştir. Yine XVI. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olan Sirozlu Hüseyin'in 10.000 beyit civarındaki Câmi'ü'l-Envâr alâ Tefsîri'l-İhlâs adlı mesnevîsi de İhlâs sûresinin tefsiriyle ilgilidir[5].

Hz. Muhammed'in savaşlarını konu alan Gazavâtü'n-Nebî adlı mesnevî Zaîfî (öl. 1559) tarafından yazılmıştır[6]. Şemsî Ahmed Paşa (öl. 1580)'nın Şurûtü's-Salât isimli fıkıh kitabı abdest ve namazdan, İtikâd-nâme'si de kabir ve ahiret hayatından bahseden iki dinî mesnevîdir[7].

XVI. yüzyılda Menâsikü'l-Hac denilen hac adabı, farîzası ve yolculuğuyla

---

1 TA, **"Eski Türk Edebiyatı"** mad., s. 119.

2 Ayrıntılı bilgi için bkz.: Hasibe Mazıoğlu, **"Türk Edebiyatında Mevlid Yazan Şairler"**, Türkoloji Der., c. VI., sy. 1, Ank. 1974, s. 31-67; Tayyîb Okiç, **"Çeşitli Dillerde Mevlidler ve Süleyman Çelebi Mevlid'inin Tercümeleri"**, Atatürk Üniv. İslamî İlimler Fak. Der., sy. 1, Erz. 1976, s. 17-78.

3 Abdülkadir Karahan, **İslam Türk Edebiyatında Kırk Hadis**, s. 161-170.

4 Abdülkadir Karahan, a.g.e., s. 187-196.

5 Amil Çelebioğlu, **Kanuni Sultan Süleyman Devri Türk Edebiyatı**, s. 86

6 Robert Anhegger, **"XVI. Asır Şairlerinden Zaîfî"**, İst. Üniv. Edebiyat Fak. TDED, c. IV, sy. 1-2, İst. 1950, s. 133 v.d.

7 Nimet Bayraktar, **"Şemsi Ahmed Paşa Hayatı ve Eserleri"**, İst. Üniv. Edebiyat Fak. Tarih Der., sy. 33, İst. 1982, s. 99-114.

ilgili bir tür hac rehberi sayılan mesnevîler de yazılmıştır. Akşehirli Abdurahman Gubarî (öl. 1567)'nin 1561'de yazdığı hac adabıyla ilgili Menâsikü'l-Hac isimli 600 beyit civarındaki mesnevî bu türün en tanınmış eseridir[1].

Kâ'be'nin tarihini, kudsiyetini ve çeşitli özelliklerini konu alan ve Kâ'be-nâme olarak adlandırılan mesnevîler de bu yüzyılda yazılmıştır. Bunların en meşhuru Gubarî'nin Kâ'be-nâme'sidir. Gubarî, 3000 beyit civarında ve 1556 tarihinde Mekke'de tamamlayıp Kanunî'ye sunduğu bu mesnevîsinde, hac farizasını, Kâ'be'nin kudsiyetini, tarihini, Kanunî'nin yaptırdığı tamiratı, sade bir dille anlatmıştır[2].

Ayrıca Mustafa bin Yusuf el-Maraşî'nin 1585'de yazdığı İmân adlı manzum bir ilmihali ile III. Murad'a yazılmış ve yazarı bilinmeyen bir ilmihal bu yüzyılda kaleme alınmış bir başka dinî konulu mesnevîdir[3].

XV. yüzyılın ikinci ve XVI. yüzyılın ilk yarısında yaşayan Ankaralı Yusuf, 1507 yılında yazmış olduğu Muhammediye (Âdâbü't-Talibîn) adlı eseriyle tanınmıştır. 11.690 beyit olan Yusuf'un Muhammediye'si, Yazıcıoğlu Mehmed'in Muhammediye tertibinde ve konusundadır[4].

XVI. yüzyılda, Mevlid, Muhammediye gibi halk arasında rağbet görmüş, hürmet ve muhabbetle okunmuş bir eser de Hakanî (öl. 1606)'nin Hilyesi'dir. Hz. Muhammed'in büyüklüğünü, simasını, şekil, ahlak ve faziletlerini tarif eden eser, 1598'de yazılmıştır. Mesnevî konunun kudsiyeti dolayısıyla çok beğenilmiş ve dinî edebiyatımızda bir hilye çığırı açılmasına sebep olmuştur[5].

Okuyucuya bilgi vermek, onu eğitmek amacıyla kaleme alınan sûre çevirileri, kırk hadis çevirileri, ilmihaller, hicret-nâmeler, miraciye, vefât-ı Nebî, Hz. Muhammed ve yakınları hakkında çeşitli hikâyeler v.b. pek çok dinî mesnevîler, XVI. yüzyılda yazılmıştır. Bu tür eserlerin manzum bir şekilde yazılması; bu hususta kurulan bir geleneğin rolü olduğu gibi, eğitici bir amaçla yazılmış mesnevîlerin daha kolay okunması ve ezberlenmesinin de tesiri büyüktür[6].

XVI. yüzyılda tasavvufî mesnevîler de yazılmıştır. Bu mesnevîler, tasavvufu anlatıp öğretme amacıyla kaleme alındığı gibi, İran edebiyatındaki tasavvufî

---

1 Amil Çelebioğlu, **Kanuni Sultan Süleyman Devri Türk Edebiyatı**, s. 89.

2 Amil Çelebioğlu, a.g.e., s. 89.

3 TA, "**Eski Türk Edebiyatı**" mad., s. 119.

4 Vasfi Mahir Kocatürk, **Büyük Türk Edebiyatı Tarihi**, s. 393 v.d.; TA, a.g.mad., s. 119.

5 Nihat Sami Banarlı, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, c. I, s. 602; Hakanî, **Hilye-i Sa'âdet** (Haz. İskender Pala), Ankara, 1992.

6 Amil Çelebioğlu, "**Türk Edebiyatında Manzum Dinî Eserler**", Şükrü Elçin Armağanı, Ank. 1983, s. 154 v.dd.

mesnevîlerin çevirileri, temsilî yoldan tasavvufu anlatan eserler, Mesnevî'nin çevirileri ve evliya menkıbeleri olarak da yazılmıştır.

Arîfî'nin 1540 yılında yazdığı Ravzatü't-Tevhîd, oldukça hacimli bir eserdir. Ezel meclisinin anlatıldığı eserde, rüzgâr yağmur, çemen, jâle, gül, sünbül, nergis... ve bülbül, tavus, tutî, kumru... v.b., kozmik unsur, çiçek ve hayvanlar temsili bir şekilde ve tasavvufî mahiyette konuşturulmuştur. Eserin kuruluşunda Attâr'ın Mantıku't-Tayr tarzı, örnek alınmıştır[1].

Akşehirli Gubarî (öl. 1567)'nin Şebistân-ı Hayal adlı 800 beyitlik mesnevîsi tasavvufî mahiyettedir. 1562'de Mekke'de tamamladığı bu eser, Fettâh-i Nişaburî (öl. 1449)'nin aynı isimli eserine nazire olup, İlahî aşkı terennüm eder[2].

İlyas îbn İsâ-yı Saruhanî (öl. 1560)'nin Câmi'ül-Esrâr adlı mesnevî etvâr-ı seb'a (yedi nefis) ile ilgili tasavvufî eseri, 1555 yılında yazılıp Kanunî'nin şehzâdesi Sultan Mustafa'ya sunulmuştur[3].

Pîr Mehmed'in Şefâ'at-nâme (Ervâh-nâme) adındaki mesnevîsi dinî, tasavvufî, öğretici mahiyettedir. Eserde dünyanın faniliğinden, ahiretten, cennetten, cehennemden bahsedilmiş, Peygambere, O'nun hayatına, sözlerine dair hikayeler anlatılarak dinî-tasavvufî öğütler verilmiştir[4].

Daha çok manzum sözlüğüyle tanınmış olan Şahidî (öl. 1550)'nin 1530 yılında tamamladığı Gülşen-i Tevhîd mesnevîsi, Farsça olup Mevlânâ'nın Mesnevî'sinin her cildinden seçilen yüzer beyte ilâve edilen beşer beyitle meydana gelmiş bir çeşit manzum şerhtir[5].

Ayrıca Şahidî'nin Gülşen-i Vahdet'i, 1530'da kaleme alınan 500 beyit civarında Türkçe yazdığı bir mesnevîdir. Münazara türünden olan bu eserde yazar; yüz, saç, ben ve gözü konuşturmuş. Yüzle vahdet, meclis ile nur saçan sevgili, yanakla Cenâb-ı Hakkın zatı, saçla aşık, benle derviş, ağızla gayb âlemine hükmeden âlemin kutbu, temsil edilmiştir[6].

Mevlânâ (öl. 1273)'nın Mesnevî'sine nazire yazan bir başka mutasavvıf şair, İbrahim Gülşenî'dir. 40 beyit civarındaki Manevî'si Farsça olup; Râz-nâme, Pend-

---

1 Vasfi Mahir Kocatürk, **Büyük Türk Edebiyatı Tarihi**, s. 395 v.d.

2 İsmet Parmaksızoğlu, **"Abdurrahman Gubari'nin Hayatı ve Eserleri"**, Tarih Der., c. I, İst. 1950, s. 351.

3 Amil Çelebioğlu, **Kanuni Sultan Süleyman Devri Türk Edebiyatı**, s. 92.

4 Vasfi Mahir Kocatürk, a.g.e., s. 404 v.d.

5 Amil Çelebioğlu, a.g.e., s. 92.

6 Amil Çelebioğlu, a.g.e., s. 92-93.

nâme, Sî-murg-nâme ve Kıdem-nâme adlı mesnevîleri de Türkçedir[1].

Münîrî'nin beş-altı bin beyit arasındaki Gülşen-i Ebrâr isimli mesnevîsi, Attâr'ın Bülbül-nâme'sinden nakil olup, 1549 yılında tamamlanmıştır[2].

XVI. yüzyılda Attâr (öl. 1221)'ın tanınmış eserlerinden biri olan Pend-nâme'nin manzum çevirisinin yapıldığını görüyoruz. Bu yüzyılda dörd manzum çevirinin yapıldığı tesbit edilmiştir. Bunlar Edirneli Nazmî, Zaîfî, Şemseddîn-i Sivasî (öl. 1597)[3] ve adı son zamana kadar bilinmeyen, Kanunî'nin oğlu Şehzade Bayezıd'in kölelerinden olan Emre isimli bir şaire aittir[4].

XVI. yüzyılda tasavvufî mesnevî yazan şairlerden biri de Şemseddîn-i Sivasî'dir. Gülşen-âbâd isimli 557 beyitten meydana gelen eser, dinî-tasavvufî konuda telif edilen en orijinal mesnevîlerdendir. Çiçeklerin sırayla bir meclise gelerek konuşmalarını anlatan Gülşen-âbâd, intak sanatına dayalı, sembolik olarak kaleme alınan az sayıdaki eserlerden biridir. Ayrıca eserde seyr ü sülûk, müridlik ve şeyhlik adabından da bahsedilmiştir[5].

Adı geçen yüzyıl şairlerinden Abdî'nin 1551 yılında yazdığı Gülşen-i Râz adlı mesnevî; âlemin yaratılışı, ruh, dünya ile ilgili eski tasavvufî gelenek ve anlayış içerisinde, ayetlere, hadislere, büyük tasavvuf şairlerinin sözlerine dayanarak yazılmış bir eserdir[6].

Şüphesiz bu yüzyılın sonlarında 1579 yılında Azerî İbrahim Çelebi (öl. 1585)'nin Nakş-ı Hayâl mesnevîsi edebiyatımızın tanınmış eserlerindendir. Ahlâkî ve tasavvufî 26 hikâyeden oluşan bu mesnevî, şairine ün kazandırmıştır[7].

Birinci gruba giren bu eserlerden başka XVI. yüzyılda nasihat verme amacı ağır basan dinî-tasavvufî, ahlâkî içerikli didaktik mahiyetteki diğer eserler ise şunlardır:

XVI. yüzyılda özellikle mesnevîleriyle meşhur olan Taşlıcalı Yahya (öl.

---

1 Vasfi Mahir Kocatürk, **Büyük Türk Edebiyatı Tarihi**, s. 394-395; Amil Çelebioğlu, **Kanuni Sultan Süleyman Devri Türk Edebiyatı**, s. 91.

2 Amil Çelebioğlu, a.g.e., s. 92.

3 TA, **"Eski Türk Edebiyatı"**, mad., s. 119; Hasibe Mazıoğlu, **"Edineli Nazmî'nin Pend-i Attâr Çevirisi"**, Türkoloji Der., c. VII, Ank. 1977, s. 48-53.

4 Hasibe Mazıoğlu, **"Kanunî'nin Oğlu Şehzâde Bayezid İçin Yapılan Pendnâme-i Attâr Çevirisi"**, VIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri, c. II, Ank. 1981, s. 1183-1193.

5 Hasan Aksoy, **"Şemsî'nin Gülşen-Âbâd Mesnevîsi"**, Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Der., sy. 3, İst. 1985, s. 127-177.

6 Vasfî Mahir Kocatürk, a.g.e., s. 403.

7 **Türk Dünyası El Kitabı (Edebiyat), "XVI. Yüzyıl Divan Edebiyatı"**, s. 151.

1582)'nın hamsesini oluşturan Gencîne-i Râz, Kitâb-ı Usul ve Gülşen-i Envâr öğüt verme amacı ağır basan didaktik muhtevalı mesnevîlerdir.

Gencîne-i Râz, 1540 yılında yazılmış olup, Kanunî'ye ithaf edilmiştir. Nizâmî'nin Mahzenü'l-Esrâr'ından mülhemdir. Eser, her biri makale adı verilen kırk bölümden müteşekkildir. Bu bölümlerde İlahî aşk, namaz, gizli zikir, hakîkatı arama, şeytandan sakınma gibi dinî esaslar, tevazu, ilim, gurur, sebât, kanaat, kalp kırma, adalet, zulüm, rüşvet, cömertlik v.b. konular hem dinî, hem de dünyevî bakımdan işlenerek nasihatlar verilmiştir[1].

Kitâb-ı Usûl, 12 makam ve 7 şube başlığı altında 19 bölümden oluşmuştur. Her bölümde çeşitli sosyal konulara ilişkin öğütler verilmiş ve tavsiyelerde bulunulmuştur. Bu bölümlerde adalet, zulüm, uzlet, velilik, doğruluk, yiğitlik, muhabbet v.b. konulardan bahsedilmiştir. Bu eğitici eserde bölümler hikâyelerle zenginleştirilmiştir[2].

Gülşen-i Envâr, Taşlıcalı Yahya'nın hamsesini oluşturan sonuncu mesnevîdir. Eser, Gencîne-i Râz ve Kitâb-ı Usul tarzında tertip edilmiş olup, fasıl, kısım, mertebe gibi 7 bölüm altında dinî ve ahlâkî hikâyeler ile temsillerden teşekkül etmiştir. Eğitici amaçla kaleme alınan bu eserde, Yahya Bey, Şehzâde Mustafa'nın katline yer verdiği gibi, Süleymanîye Camiîni de medh etmiş ve sebeb-i te'lif bölümünde kendi hayatını anlatmıştır[3].

Bu yüzyılda didaktik mahiyette mesnevî yazan bir başka şair, Bursalı Cinânî (öl. 1595)'dir. Devrinde daha çok mesnevî şairi olarak tanınan Cînânî'nin bu konuda yazılmış iki mesnevîsi vardır. Riyâzü'l-Cinân, birbirini takip eden çeşitli nasihat ve hikâyelerden müteşekkil olup, 53 fasıldan meydana gelen, 3310 beyit tutarında bir mesnevîdir. Bu fasıllarda zühd, dünya sevgisini terk, öfkenin kötülüğü, cömertlik, dostluk, tevekkül, uzlet, kanaat, aşk v.b. konulardan bahsedilmiştir. Şair, öğütlerinin tesirli olması için, o konu ile ilgili hikâyeler de anlatmıştır[4].

Cilâü'l-Kulûb ise, 1594'de tamamlanmış olup, 3315 beyit ihtiva eder. Eser, 20

---

1 Ramazan Sarıçiçek, **Yahya Bey Gencîne-i Râz** (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniv. SBE, Malatya 1991, s. XII v.dd.

2 M. Akif Alkaya, **Taşlıcalı Yahya Kitâb-ı Usûl** (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniv. SBE, Malatya 1996, s. XVII v.dd.

3 Bekir Kayabaşı, **Yahya Bey Gülşen-i Envâr** (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniv. SBE, Malatya 1991, s. XV v.dd.

4 **Cinânî, Hayatı, Eserleri, Divanının Tenkidli Metnî** (Neş. Cihan Okuyucu), Ank. 1994, s. XXV-XXVII.

"ıkd" dan meydana gelmiştir. Her "ıkd" ise üç kısımdan oluşmuştur. Önce, "ıkd"da verilmek istenen nasihat konu edilmiş, sonra da konuya uygun bir hikâye anlatılmıştır. Bu tertiple eser, Riyâzü'l-Cinân'a benzemektedir. Bu "ıkd"larda hükümdarlar, vezirler, hırs, tamam, kanaat, cömertlik, kardeşlik, az konuşmak, sözünde durmak, aşk, sevgi v.b. konular işlenmiştir[1].

XVI. yüzyılda öğretici amaçla kaleme alınan mesnevîlerden biri de Güvâhî (öl. 1526'dan sonra)'nin Pend-nâme'sidir. Konu itibariyle yerli olan ve Attâr (öl. 1221)'ın Pend-nâme'sinden bütünüyle ayrı özellikleri bulunan eser, Kanunî'ye sunulmuştur. Eser, 2133 beyittir. Güvâhî, daha çok çevresinde gördüğü, duyduğu ve kendi başından geçen olayları gerçekçi bir açıdan ele almış, bunları kısa hikâye, lâtife ve fıkralar biçiminde anlatarak, sonunda atasözleriyle öğütler vermiştir[2].

Bu yüzyılda öğretici amaçla mesnevî kaleme alanlardan biri de Zaîfî'dir. 1555 yılında yazdığı ve 1050 beyitlik didaktik muhtevalı Bostân-ı Nasâyih, Attâr'ın Pend-nâme'sinin manzum tercümesidir. Ayrıca Bâğ-ı Behişt eseri de Sa'dî-i Şîrâzî (öl. 1292)'nin öğretici amaçla yazdığı ünlü Bostân adlı eserinin manzum tercümesidir. Yine Zaîfî, Sa'dî'nin eğitici mahiyetteki tanınmış eseri Gülistân'ı da mesnevî şeklinde tercüme etmiştir[3].

XVI. yüzyılda insanın fizikî yapısıyla, ahlâkî yönü arasında ilişki kuran manzum kıyafet-nâme'ler de yazılmıştır. Şaban-ı Sivrihisarî'nin Damat İbrahim Paşa'nın emriyle 1531'de tamamladığı tercümesini, Bayramiye meşayihinden İsâ-yı Saruhanî (öl. 1560)'nin Kıyafet-nâme'sini, Abdülmecid İbn Şeyh Nasuh (öl. 1565)'un Kıyafet-nâme'sini bu yüzyılda yazılan bu tür eserlere örnek olarak verebiliriz[4].

Okuyucuya bilgi vermek amacıyla yazılan mesnevîlerden ilmî mahiyette eserler de yazılmıştır. Tıbbî konularda, Atufî (öl. 1541)'nin, Sultan II. Selîm'in hekim başlığını yapanlardan Garseddînzâde Şemseddîn'in ve Nidâî'nin mesnevîleri vardır. Bilhassa Nidâî'nin bir hayli manzum eseri olup, bu arada baytarlıkla ilgili manzum eseri de bulunmaktadır. Ayrıca İlyâs ibn İsâ (öl. 1559), Kanunî döneminin ulûm-ı garîbe veya gizli ilimler denilen ulûm-ı hafiyye sahasının en tanınmış

---

1 **Cinânî, Cilâü'l-Kulûb** (Neş. Mustafa Özkan), İst. 1990, s. 34-40.

2 **Güvahî, Pend-nâme** (Haz. Mehmet Hengirmen), Ank. 1983, s. 16-28.

3 Robert Anhegger, "**XVI. Yüzyıl Şairlerinden Za'ifi**" İst. Üniv. Edebiyat Fak. TDED, c. IV, sy. 1-2, İst. 1950, s. 133-166.

4 Amil Çelebioğlu, "**Kıyafet İlmi ve Akşemseddinzâde Hamdullah Hamdî ile Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Kıyafet-nâmeleri**", Atatürk Üniv. Edebiyat Fak. Araştırma Der. (Ahmed Caferoğlu Özel Sayısı), sy. 11, Ank. 1979, s. 305-347.

temsilcilerinden birisidir[1].

Okuyucunun kahramanlık duygusuna hitap eden ve konusunu tarihden alan mesnevîler:

Bu gruba giren mesnevîler, Selîm-nâme olarak adlandırılan ve edebiyatımızda edebî tür şeklinde ilk kez XVI. yüzyılda yazılmaya başlanan ve konusu Yavuz Sultan Selim'in Trabzon valiliğinden (1509) başlayarak önce Gürcülerle, sonra da giriştiği saltanat mücadelelerini, tahta geçip Safavîler ve Memluklarla yaptığı savaşları anlatan eserler olarak karşımıza çıkmaktadır[2].

Ayrıca Selîm-nâmelere benzeyen ve Kanunî Sultan Süleyman dönemindeki (1520-1566) olayları, padişahın fetihlerini konu edinen manzum ya da mensur eserlerin genel adı olan Süleyman-nâme'ler de ilk kez mesnevî şeklinde bu yüzyılda yazılmıştır[3].

Gerek Selîm-nâme'ler gerekse Süleyman-nâme'ler, bu devir olaylarının tesbitine ışık tuttuklarından, edebî değerlerinin yanında tarihî kıymete de haizdirler.

XVI. yüzyılda Farsça, Arapça ve Türkçe manzum ve mensur 17 tane Selîm-nâme yazılmıştır. Bunlardan mesnevî nazım şekliyle yazılanlar şunlardır:

Bitlisli Şükrü'nün Sultan Selîm'in şehzâdeliğinden, ölümüne kadar geçen olayları anlatan Selîm-nâme'si vardır. Bu mesnevîyi daha sonra Cevrî 1677'de yeniden nazma çekmiştir. Şuhudî'nin 4000 beyitlik Selîm-nâme'si de bu türe giren eserlerdendir. İznikli Derûnî (öl. 1543)'nin Muhâberât-ı Selîm-i Evvel bâ Şah İsmail ü Gavrî isimli mesnevîsi de Selim-nâme türünde yazılmış olup, fakat eser bugüne kadar bulunamamıştır[4].

XVI. yüzyılda 75 tane manzum ve mensur Süleyman-nâme yazılmıştır. Gazâvât-nâme, Fetih-nâme ve Süleyman-nâme gibi değişik isimlerle anılan mesnevîler şunlardır:

Mahremî (öl. 1535)'nin Kanunî'nin tahta çıktığı tarihten Bağdad seferine kadar geçen olayları tasvir eden, 10 bin beyit civarındaki Süleyman-nâme'si, bu yüzyılda yazılmış türünün tanınmış örneklerindendir. Hâkî'nin Niğde kadısı iken Kanunî'nin emriyle başka kadılarla yazdığı ve Kanunî'nin Nahcıvan, Revan seferlerini anlatan,

---

1 Amil Çelebioğlu, **Kanuni Sultan Süleyman Devri Türk Edebiyatı**, s. 85-106.

2 Şehabettin Tekindağ, "**Selîm-nâmeler**", İst. Üniv. Edebiyat Fak. Tarih Enst. Der., sy. 1, İst. 1970, s. 197-231.

3 Atilla Özkırımlı, "**Süleyman-nâme**", Türk Edebiyatı Ans., c. IV, İst. trs, s. 1055.

4 Agah Sırrı Levend, **Gazavât-nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavât-nâmesi**, Ank. 1956, s. 22-24, 33

1554 yılında kaleme alınan Süleyman-nâme'si 600 beyit civarındadır[1].

Futuhî'nin Enisü'l-Guzât'ı ve Baharî'nin 306 beyitlik Fetih-nâme-i Üngürüs'ü Kanunî'nin 1526 yılındaki Macaristan seferini tasvir eder. Merahî mahlaslı bir şairin Fetih-nâme-i Sefer-i Sigetvar'ı Kanunî"nin son seferi olan Zigetvar kuşatmasını anlatır. Ayrıca yazarı bilinmeyen Cîhâdü'l-Mücâhidîn isimli mesnevî de, Kanunî devrinde Belgrad'ın fethinden başlayarak, 1531 tarihine kadar geçen olaylardan bahseder[2].

Senâ'î mahlaslı bir şair de, Kanunî'nin bazı seferlerini tasvir eden ve 1540 yılında yazılan, 4500 beyit civarında Fütuhât-ı Sultan Süleyman (Süleymâniye) isimli bir mesnevî yazmıştır[3].

Eyyûbî'nin Menâkıb-ı Sultan Süleyman isimli mesnevîsi Kanunî'nin Belgrad, Rodos, Budin, Alman, Bağdad, Van ve Nahcıvan seferlerini tasvir eden 1495 beyitlik bir eserdir. Fakat eser, Kanunî'nin bu seferlerinden kısaca bahsetmekle birlikte, daha çok İstanbul'a su getirilmesi ve çeşitli semtlere çeşmeler yapılmasını konu edilmiştir[4].

Murâdî'nin 1539'da Nova kalesinin Barbaros tarafından geri alınmasını anlatan Feth-i Kal'a-i Nova'sı ve Barbaros (öl. 1546) ile kardeşi Oruç Reis'in gazalarını tasvir eden ve 1524 yılında yazılan 10 bin beyit tutarındaki Fetih-nâme-i Hayreddin Paşa'sı, Galatalı Nakkaş Nîgârî Haydar Çelebi (öl. 1573)'nin 1553-54 arasında İspanyol donanmasına karşı Sinan Paşa (öl. 1554)'nın kazanmış olduğu zaferi tasvir eden 1000 beyit civarındaki Gazavat-ı Sinan Paşa'sı ve Nidâ'nin 1560 yılında tamamladığı Piyale Paşa'nın Cerbe'deki düşman filosuna karşı kazandığı zaferi anlatan Fetih-nâme-i Kal'a-i Cerbe isimli mesnevî bu yüzyılda yazılmış ve konusunu tarihten alan, belli bir dönemin tarihi olaylarını, seferleri ve fetihlerini konu edinmiş diğer mesnevîlerdir[5].

XIV. yüzyılda Ahmedî'nin başlattığı manzum Osmanlı tarihçiliği, XVI. yüzyılda Hadîdî tarafından devam ettirilmiştir. Hadîdî'nin 1523-24 yılında tamamlanan 6646 beyitten oluşan eseri Tevârîh-i Âl-i Osmân'ı Osmanlıların ceddi Süleyman Şah'ın kıssası ile başlayıp, Maktul İbrahim Paşa'nın 1523 yılında

---

1 Agah Sırrı Levend, **Gazavât-nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavât-nâmesi**, s. 49-50, 57-58.

2 Agah Sırrı Levend, a.g.e., s. 40, 45-47, 59-60.

3 Agah Sırrı Levend, a.g.e., s. 66; Amil Çelebioğlu, **Kanuni Sultan Süleyman Devri Türk Edebiyatı**, s. 96.

4 **Eyyûbî, Menâkıb-ı Sultan Süleyman** (Neş. Mehmed Akkuş), Ank. 1991, s. 6 v.d.

5 Agah sırrı Levend, a.g.e., s. 70-73, 76-78.

sadarete getirilişi ile tamamlanan genel Osmanlı hanedanı tarihidir[1].

Ayrıca XVI. yüzyıl şairlerinden Şirî'nin çağdaşı Lokman adında bir şairin de Kitâb-ı Esrâr-nâme-i Aşıkân isimli, Kanunî dönemine kadar manzum bir Osmanlı tarihi yazdığı bilinmektedir[2].

Mahlası Şirî olan Hersek-zâde Ahmed Paşa'nın oğlu Ali'nin de manzum tarihi, Târîh-i Feth-i Mısır başlığını taşımakla beraber, çerçeve bakımından Selîm-nâme'lere benzemektedir. Eserde Sultan Selim'inşehzâdeliği, tahta geçişi, Safevî ve Memluklarla yaptığı savaşlar üzerinde durulmuş, Selim'in ölümü ve Kanunî'nin tahta geçmesine kadar geçen olaylar anlatılmıştır[3].

Sanat yönü ilk planda olan aşk ve macera konulu mesnevîler:

Genellikle konuları Arap ve İran edebiyatından alınan bu mesnevîler içinde çeviri veya serbest çeviri olanlar yanında, ekleme ve çıkarma yapılarak "Türkî libâs" giydirilen eserler de vardır[4]. Bu mesnevîler müteakip asırlarda dahi şöhreti ve tesiri devam edecek birer abidevî eserlerdir. Yer yer bu tür mesnevîlerde, masal motifleri, dinî-tasavvufî, temsilî, tarihî v.b. özellikler bulunsa bile neticede bunlar, hikâye ve tasvir edilen olaylar, kahramanlar ve maceralarıyla devrinin genellikle romantik birer destan, hikâye ve romanlarıdır[5].

İslamî edebiyatlarda şairlerin en çok rağbet ettikleri "ahsenü'l-kısas" olarak kabul edilen ve ilk plânda ilham kaynağı Kur'an-ı Kerîm olan Yûsuf u Züleyhâ kıssası, XVI. yüzyılda konusu aşk olan manzum eserlerden en çok işlenenidir.

Bu yüzyılda kaynaklarda Kemal Paşazâde (öl. 1533), Likâî, Nimetullah, Ziyâî (öl. 1543), Karamanlı Kâmî Mehmed Efendi (öl. 1545), Akşehirli Gubârî (öl. 1566), Bursalı Hamîdizâde Celîlî (öl. 1569), Halîfe (öl. 1572), Manastırlı Kadı Sinan, Taşlıcalı Yahya (öl. 1582) ve Şikârî (öl. 1584) Yûsuf u Züleyhâ yazan şairler olarak kaydedilmişlerdir[6].

Türk edebiyatında yazılan Yusuf u Züleyhâ mesnevîlerinde Abdurrahman Câmî (öl. 1492)'nin aynı addaki eserinin tesiri büyüktür. Edebiyatımızda bu konuda yazılan en meşhur Yûsuf u Züleyhâ mesnevîsi, XVI. yüzyılın başlarında vefat

---

1 Hadîdî, **Tevârih-i Al-i Osman** (Haz. Necded Öztürk), İst. 1991, s. XXX-LIII.

2 Şehabettin Tekindağ, **"Selîm-nâmeler"**, s. 221, 90 nolu dipnot.

3 Şehabettin Tekindağ, a.g.m., s. 220-222.

4 İsmail Ünver, **"Mesnevi"**, s. 441.

5 Amil Çelebioğlu, **Kanuni Sultan Süleyman Devri Türk Edebiyatı**, s. 97.

6 Agah Sırrı Levend, **"Divan Edebiyatında Hikâye"**, TDAY Belleten-1967, Ank. 1989, s. 97; a.g.yaz., **Türk Edebiyatı Tarihi**, s. 128 v.d.

eden Hamdullah Hamdî (öl. 1508)'nin eseridir[1].

Kemal Paşazâde'nin 1492-1512 yılları arasında yazdığı Yûsuf u Züleyhâ mesnevîsi, İran şairi Câmî'nin aynı isimli eserinden etkilenerek yazdığı ve büyük ölçüde çeviri havası veren 7777 beyitlik bir eserdir. Metnin içinde çok orijinal ve oldukça bol Türkçe kelime ve deyimler olması, eserin önemli bir yönünü gösterir[2].

Hamdullah Hamdî'nin eseri gibi, Taşlıcalı Yahya'nın Yûsuf u Züleyhâ'sı da çok tanınmış ve bu türün bir şahaseri kabul edilmiş bir eserdir. Yahya Bey, bu eserini yaşlandığı sıralarda yazdığını "hatime" de belirttiğine ve Kanunî'nin övüldüğü kısımda padişahın yaşlandığına işaret ettiğine göre bu manzume, Kanunî'nin vefat tarihi olan 1566 yılından bir kaç yıl önce yazılmış veya tamamlanmış olabilir[3]. Yahya Bey'in bu eseri[4], İran örneklerine tıpatıp uymaması, bol bol yerli özellikleri taşıması yönleriyle edebiyatımızın bu konudaki en güzel, en orijinal ve mesnevî tarzının en kusursuz örneklerinden birisidir[5].

Yûsuf u Züleyhâ'dan sonra en çok yazılan mesnevî Leylâ vü Mecnûn'dur. Leylâ vü Mecnûn mesnevîsi, XV. yüzyılda Sevdâî, Hakirî, Fuzulî (öl. 1555), Celalzâde Salih (öl. 1565), Hamidîzâde Celîlî, Larendeli Hamdî, Halife tarafından yazılmıştır[6].

İlk kaynağı olan Arap edebiyatında, sonradan Mecnûn lâkabını alan şair Kays b. Mülevvaha'l-Amirî'nin amca kızı olan sevgilisi Leylâ için söylediği şiirlerle, bu şiirleri açıklamak üzere yapılan yorumlardan ve bunlara eklenen söylentilerden meydana geldiği kaydedilen[7] Leylâ vü Mecnûn hikâyesi, en tesirli ve samimi şekilde Fuzulî'nin eserinde ifadesini bulmuştur[8].

Fuzulî, bu manzumesinde de şairlik şahsiyetini, kendine mahsus lirizmini bir vak'a örgüsü, bir hikâye tasviri içinde, adeta Mecnûn'u kendisi yaşayarak en güzel biçimde edebîleştirmiştir. Devrinde ve daha sonra yüzyıllar boyunca aşılamayan yer

---

1 Hamdullah Hamdi, **Yûsuf u Züleyhâ** (Neş. Naci Onur), Ank. 1991.

2 Cahit Kavcar, "**Kemâl Paşa-zâde'nin Yûsuf u Züleyhâsı**", TDAY Belleten-1969, Ank. 1989, s. 240-249.

3 Amil Çelebioğlu, **Kanuni Sultan Süleyman Devri Türk Edebiyatı**, s. 103.

4 Yahya Bey, **Yûsuf u Züleyhâ** (Haz. Mehmed Çavuşoğlu), İst. 1979.

5 Cahit Kavcar, "**Hamdullah Hamdi'nin Yûsuf u Züleyhâ'sı**", TDAY Belleten-1968, Ank. 1989, s. 158 v.d.

6 Agah Sırrı Levend, "**Divan Edebiyatında Hikâye**", s. 101 v.d.; a.g.yaz., **Türk Edebiyatı Tarihi**, s. 131 v.d.

7 Agah Sırrı Levend, **Arap, Fars ve Türk Edebiyatlarında Leyla vü Mecnun Hikâyesi**, İst., 1958, s. 5 v.d.

8 DİA, "**Fuzûli**" mad., c. XIII, İst. 1996, s. 239-246.

yer beşerî, yer yer İlahîleşen, yaklaşık 3000 beyit içinde ifadeleşen bir aşk hikâyesi, Türkçe konuşulan bütün sahalarda sevilerek okunmuştur[1].

Celîlî'nin Leylâ vü Mecnûn'u 1514'de nazmedilmiş olup 2116 beyittir[2]. Sevdâ'î eserini 1514'de arkadaşlarının ısrarı üzerine yazdığını "sebeb-i nazm-ı kitâb" bölümünde belirtmiştir. Hakîrî, eserini 1524'de, Celâlzâde Salih ise 1554 yılında yazmıştır[3].

Gerek Yûsuf u Züleyhâ, gerekse Leylâ vü Mecnûn mesnevîleri gibi çok yazılan bir diğer mesnevî türü de, Fars ve Türk edebiyatlarında Sasanî hükümdarı Hürmüz'ün oğlu Hüsrev-i Perviz ile Ermenî melikesi Şîrîn'in efsanevî aşklarını konu alan Hüsrev ü Şîrîn'dir.

Lâmi'î (öl. 1531), Celîlî, Fethullah Arif Çelebi, Kastamonulu Şânî, İmamzâde Ahmed b. Mehmed (öl. 1570), Halife (öl. 1572), Mahvî İdris (öl. 1580) bu yüzyılda Hüsrev ü Şîrîn yazan şairlerdir[4].

Celîlî'nin 24 yaşında yazdığı (1512) ve 2019 beyit olan Hüsrev ü Şîrîn'i Yavuz Sultan Selim'e sunulmuştur. Eserde Nizâmî ve Şeyhî'nin aynı adlı eserinin tesiri vardır[5].

Lâmi'î Çelebi'nin Ferhâd-nâme ya da Ferhâd u Şîrîn adlarıyla da bilinen Hüsrev ü Şîrîn mesnevîsi, 1512'de yazılmış ve Yavuz Sultan Selim'e sunulmuştur. Bursa valisi Celaleddîn Mehmed'in teşviki ile yazılan mesnevî, Nevâî (öl. 1501)'nin aynı adlı eserinin Türkçe çevirisi olarak kabul edilmesine rağmen, şairin yaptığı değiştirme ve eklemelerle yeni bir telif eser hüviyetini kazanmıştır[6].

XVI. yüzyılda aşk konusunun işlendiği Şâh u Gedâ ve Şâh u Dervîş mesnevîleri de yazılmıştır. Bu mesnevîler içinde en tanınmışı Taşlıcalı Yahyâ'nın eseridir. Alegorik olan bu mesnevîde İlahî güzelliği görerek ona platonik bir aşkla vurulan Gedâ ile Şâh olan sevgilisinin hikayesi anlatılmıştır. Eserde, konunun

---

1 Amil Çelebioğlu, **Kanuni Sultan Süleyman Devri Türk Edebiyatı**, s. 99; ayrıntılı bilgi için bkz.: Agah Sırrı Levend, **Arap, Fars ve Türk Edebîyatlarında Leyla vü Mecnun Hikayesi**, s. 237-268; Fuzûli, **Leyla vü Mecnun** (Haz. Hüseyin Ayan), İst. 1981.

2 Hüseyin Ayan, **"Hâmidî-zâde Celîlî'nin Leylâ vü Mecnûn'u"**, Türk Dünyası Araştırmaları Der., sy. 27, Ank. 1983, s. 67-93.

3 XVI. yüzyılda yazılan Leyla vü Mecnun mesnevîleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Agah Sırrı Levend, **Arap, Fars ve Türk Edebiyatlarında Leyla vü Mecnun Hikâyesi**, s. 199-313.

4 Agah Sırrı Levend, **"Divan Edebiyatında Hikâye"**, s. 100.

5 Agah Sırrı Levend, **"Celîlî'nin Hüsrev ü Şîrîn'i"**, TDAY Belleten-1965, Ank. 1989, s. 103-127.

6 Agah Sırrı Levend, **"Lâmi'î'nin Ferhad u Şirin'i"**, TDAY Belleten-1964, Ank. 1989, s. 85-112; Nuran Tezcan, **"Bursalı Lâmi'î Çelebi"**, Türkoloji Der., c. VIII, Ank. 1979, s. 317.

geçtiği şehir olan İstanbul'un Gedâ ile Şâh'ın tanıştığı Sultan Ahmed Meydanı'nın tasviri ve Ayasofya'nın tarifi en çok dikkati çeken bölümlerdir. Tamamen telif ve mahallî karekterler taşıyan mesnevî 48 bölümden meydana gelmiştir[1].

Bursalı Rahmî (öl. 1567)'nin Şâh u Gedâ (Şâh u Dervîş)'sı İranlı şair Hilâlî-i Esterâbâdî (öl. 1528)'nin aynı addaki eserinden ilham alınarak yazılmıştır. Eserde şairin Gedâ ve Dervîş kelimelerini kullanması, mesnevînin adı üzerinde tereddütler oluşturmuştur. Kanunî'ye ithaf olunan bu mesnevî 1536-38 tarihleri arasında yazılmış olup, 734 beyitten müteşekkildir[2].

Fuzulî'nin yazdığı söylenilen Şâh u Gedâ mesnevîsi bulunamamıştır. İmamzâde b. Mehmed (öl. 1569)'in Şâh u dervîş mesnevîsi yazdığını kaynaklar söylemiştir[3].

Türk edebiyatında ilk kez Mihr u Mâh mesnevîleri, XVI. yüzyılda yazılmıştır. Kaynaklar bu yüzyılda adı geçen mesnevîyi yazan üç şairin ismini kaydetmişlerdir[4].

Gelibolu Âlî (öl. 1599)'nin 1561-62 yılında tamamladığı, Kütahya'da şehzade Selim (II. Selim)'e sunduğu (1555) Mihr u Mâh mesnevîsi tamamen eski astronomi kurallarına uygun alegorik bir eserdir. Her bakımdan orijinal sayılan eser, alegorik ve tasavvufî niteliktedir. Sembollerle anlatılan tasavvufî bazı meseleler, son derece çoşkulu bir dille ve akıcı bir üslupla açıklanmıştır. Mesnevî 1164 beyittir[5].

İkinci Mihr u Mâh mesnevîsi Kıyâsî'ye aittir. 1200 beyit olan mesnevînin konusu beşerî bir aşk hikâyesidir. Kıyâsî, mesnevîye kendi edebî hüviyetini kazandırması bakımından tamamen orijinal bir eser vücuda getirmiştir. Eser, tasavvufi tesirden kurtulmuş bir aşk hikâyesi olması itibariyle de orijinal bir eserdir[6].

Çorlulu Zarîfî'nin yazmış olduğu Mihr u Mâh mesnevîsi 1588 yılında

---

1 Kazım Yoldaş, **Yahya Bey Şâh u Gedâ**, İnönü Üniv. SBE., (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Malatya 1993, s. 38-58.

2 Sevim Birinci, **Bursalı Rahmî Şâh u Gedâ**, Fırat Üniv. SBE., (Basılmamı Yüksek Lisans Tezi), Elazığ 1996, s. XIII v.d.

3 Agah Sırrı Levend, **"Divan Edebiyatında Hikâye"**, s. 103; a.g.yaz., **Türk Edebiyatı Tarihi**, s. 133 v.d.

4 Agah Sırrı Levend, a.g.m., s. 102; a.g.yaz., **Türk Edebiyatı Tarihi**, s. 132.

5 Meliha Anbarcıoğlu, **"Türk ve İran Edebîyatlarında Mihr ü Mâh ve Mihr ü Müşteri Mesnevileri"**, s. 1181-1189.

6 Meliha Anbarcıoğlu, **"Kıyâsî'nin Mihr ü Mâh Mesnevîsi"**, Erdem, Atatürk Kültür Merkezi Der., c. II, sy. 4, Ank. 1986, s. 87-170.

yazılmış olup, III. Murad'a ithaf edilmiştir. Mesnevî 1146 beyittir[1].

Mihr ü Müşteri, Ümmülveledzâde Alî Efendi (öl. 1572) ile Pîr Mehmed Azmî Efendi (öl. 1582) tarafından II. Selîm'in emriyle 5000 beyit kadar tercüme yapılmış, kalan kısmı da Hâletî (öl. 1629) tarafından tamamlanmıştır[2].

Bir diğer aşk hikâyesi olan Mihr ü Vefâ mesnevîsi XVI. yüzyıl şairlerinden Bursalı Haşimî, Mustafa-yı Deftereminî (öl. 1569), Harîmî ve Gelibolulu Âlî (öl. 1600) tarafından yazılmıştır. Harîmî'nin eseri 1541 tarihinde yazılmış olup, 8000 beyit civarındadır. Gelibolulu Âlî, Mihr ü Vefâ'yı 1563 yılında Konya'da yazıp, Şehzade Selîm'e ithaf etmiştir. 7000 beyit olduğu söylenen mesnevî, bugüne kadar ele geçmemiştir[3].

Kaynağı eski Yunan ve Pehlevi edebiyatına dayandırılan, kahramanları Vâmık ve Azrâ olan, bu iki kişi arasında geçen aşkın anlatıldığı klâsik mesnevî konularından Vâmık u Azrâ hikâyesi XVI. yüzyılda üç şair tarafından kaleme alınmıştır.

İlki XV. yüzyılda Behiştî Sinan tarafından yazılan Vâmık u Azrâ, bu dönemde Kalkandelenli Muîdî, Manisalı Câmi'î ve Bursalı Lâmi'î tarafından kaleme alınmıştır. Muîdî'nin Kanunî'ye sunduğu, fakat Kanunî'nin beğenmeyip Lâmi'î Çelebi tarafından yazılmasını istediği bu mesnevî bugüne kadar bulunamamıştır[4].

Kanuî devrinde öldüğü, şairliği yanında hattat ve nakkaş olduğunu Latîfî'nin haber verdiği Manisalı Câmi'î'nin Kaptan-ı Deryâ Sinan Paşa'nın emriyle yazılan, 5000 beyitten fazla Vâmık u Azrâ mesnevîsi bulunmaktadır[5].

Kaynaklarda Unsûrî (öl. 1050)'nin aynı addaki eserinin çevirisi olarak geçen, fakat iki eser arasında ortak nokta sadece baş roldeki iki kahramanın aynı adı taşımış olmaları olduğu tesbit edilen[6], Lâmi'î Çelebi (öl. 1531)'nin Vâmık u Azrâ'sı Türk edebiyatında bu sahada yazılan eserlerin en ünlüsüdür. Unsurî'nin eseri kadar orijinal olan bu mesnevî, Kanunî'nin Unsurî'nin eserini tercüme etmesini değil, aynı mevzuda herkesin hayran kalacağı yeni bir eser yazmasını emretmesi üzerine,

---

1 Meliha Anbarcıoğlu, **"Türk ve İran Edebîyatlarında Mihr ü Mâh ve Mihr ü Müşteri Mesnevîleri"**, s. 1153; İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, Ank. 1989, s. 345.

2 Amil Çelebioğlu, **Kanuni Sultan Süleyman Devri Türk Edebiyatı**, s. 100.

3 Amil Çelebioğlu, a.g.e., s. 100; DİA, **"Alî Mustafa Efendi"** mad. c. II, İst. 1989, s. 418.

4 Agah Sırrı Levend, **"Divan Edebiyatında Hikâye"**, s. 103; İskender Pala, a.g.e., s. 512.

5 Amil Çelebioğlu, a.g.e., s. 102; İskender Pala, a.g.e., s. 512.

6 Bu hususta ayrıntılı bilgi için bkz.: Muhammed Safî; **Vâmık u Azrâ-yı Unsurî, Metn-i Vâmık u Azrâ-yı Unsurî**, Mukaddime, s. 6-9, 31-35, 125 v.d.

kaleme alınmıştır. Altı ayda yazdığı söylenilen eser, 5000 beytin üzerindedir[1].

Kanunî devri şairlerinden Zîya Yusuf (öl. 1543) ve Bedi'î'nin Varka vü Gülşâh isimli bir aşk konulu mesnevî yazdıkları bilinmektedir. Bedi'î'nin Varka vü Gülşâh'ı 6000 beyit civarındadır[2].

Nâlân u Handân, Mûyî mahlâslı bir şairin 1530 tarihinde tamamladığı bir aşk hikâyesi olup, Nâlân, âşığın, Handân ise sevgilisinin adıdır. Niyâz-nâme-i Sâd u Humâ, 1545 yılında II. Selim'in şehzadeliği sırasında Manisa'da yazılmış ve ona ithaf edilmiş manzum bir aşk hikâyesi olup şairi, Abdî mahlâslı birisidir[3].

Lâmi'î'nin yaşlılık dönemi eserlerinden, Vîs ile Horasan padişahının oğlu Râmîn arasındaki aşkı anlatan Vîs ü Râmîn'i, Fahraddîn-i Cürcânî (öl. 1030)'den oldukça serbest bir çeviri ile Türkçeye aktarılmış bir mesnevîdir. Eserde görülen gerçek aşk, İlahî aşka dönüşmüştür[4].

Doğu ve Batı edebiyatlarında gül ile bülbül arasındaki aşkı anlatan mesnevî tarzında temsilî hikâyelerin ortak adı olan Gül ü Bülbül, XVI. yüzyıl şairleri tarafından da kaleme alınmıştır. 1565 veya 1572 yılında yazıldığı tahmin edilen İznikli Bekâyi (öl. 1595)'nin Gül ü Bülbül'ü 935 beyitlik bir mesnevîdir[5].

Kara Fazlî (öl. 1563)'nin Gül ü Bülbül'ü bu tür içinde en hacimli olup en çok beğenilendir. 2450 beyitlik bu mesnevî 1553'de tamamlanarak Kanunî'nin oğlu Şehzâde Mustafa'ya sunulmuştur. Tamamen temsilî bir tarzda kaleme alınan eserin kahramanlarını çiçek ve bitkiler, tabiat varlıkları, mevsim ve aylar ile kuşlardan bülbül oluşturmuştur. Bu kavramlar arasındaki ilişki alegorik (temsili) anlatılarak, esere orijinallik kazandırılmıştır. Ayrıca mesnevînin bir orijinal yönü de gül ve bülbül söyleşmesinin gazellerle yürütülüşüdür[6].

Şairlerin gördükleri ve yaşadıkları olayları anlatan, sosyal hayattan kesitler veren, sergüzeşt, sûr-nâme, tarifat, şehr-engîz türü mesnevîler:

Zaîfî Pîr Mehmed b. Evrenos (öl. 1559)'un Ser-güzeşt-i Za'îfî isimli mesnevîsinde şairin fizikî ve ruhî özellikleriyle çektiği çileler samimi bir şekilde

---

1 Amil Çelebioğlu, **Kanuni Sultan Süleyman Devri Türk Edebiyatı**, s. 102; İA, "**Vâmık u Azrâ**" mad. c. XIII, İst. 1986, s. 190-194.

2 Amil Çelebioğlu, a.g.e., s. 102.

3 Amil Çelebioğlu, a.g.e., s. 100.

4 Nuran Tezcan, "**Bursalı Lâmi'i Çelebi**" s. 319.

5 DİA, "**Bekâyî**" mad., c. V, İst. 1992, s. 360.

6 Nezahat Öztekin, "**Fazlî'nin Gül ü Bülbül Üzerine Bir İnceleme**", Marmara Üniv. Fen-Edebiyat Fak. Türklük Araştırmaları Der., sy. 4, İst. 1988, s. 119-134; Gencay Zavotçu, **Bir Şair ve Bir Klasik Fazlî Gül ü Bülbül (Mesnevî)**, Erzurum 1995.

anlatılmıştır. Kanunî'nin bazı seferleri ile Zenbillî Alî Cemalî Efendi'nin hayatı hakkında bilgi vermesi bakımından, eser bu yönüyle de önemlidir[1].

Bursalı Celîlî (öl. 1569)'nin Hecr-nâme'si 483 beyitlik bir mesnevî olup 1509 yılında kaleme alınmıştır. Aşk konusunun işlendiği eserde olayların kahramanı doğrudan doğruya şairin kendisidir. Şair genç yaşta başından geçen bir aşkın tesiriyle yazdığı bu orijinal mesnevîde kendi iç dünyasına da ışık tutmuştur[2].

Sûr-nâmeler, şehzadelerin sünnet düğünlerini, hanım sultanların evlenme düğünlerini anlatan eserlerdir. XVI. yüzyılda mesnevî şekliyle yazılan tek eser Câmi'ü'l-Hubûr der Mecâlis-i Sûr'dur. Eser, Gelîbolulu Âlî (öl. 1599) tarafından Haleb Defterdârı olduğu sırada ve Şehzâde III. Mehmed'in 1582 yılındaki sünnet düğünü dolayısıyla yazılmıştır. Âlî, 2735 beyitlik eserinde, 60 gün süren düğünün her safhasını tesbit edip, sıraya koyduktan sonra, gördüklerini tasvir etmiştir[3].

Çeşitli meslek sahiplerini ve yapmış oldukları işleri iğneleyerek anlatan ve ta'rifât (ta'rîf-nâme) diye isimlendirilen bu tür eserlerden birisi de Fakîrî tarafından yazılmıştır. Fakîrî, eserinde devrindeki mesleklerden (vezir, kazasker, nîşancı, müftü, müderris v.b.) bahsetmiş ve devrin içtimî bozukluğuna değinmiş, mevki sahiplerinin kötü gidişdeki rollerini dile getirmiştir[4].

Şehr-engîz ise, daha çok bir şehir ve o şehrin güzelleri hakkında yazılan manzum eserlerdir. Türk edebiyatında XVI. asırdan itibaren görülmeye başlar. Türk edebiyatında ilk şehr-engîzi Mesihî (öl. 1518) yazmıştır. Yazılış tarihi bilinmeyen Edirne Şehr-enghiz'inde Mesihî, Edirne'nin 47 tane güzelinden bahseder[5]. Zatî'nin Edirne şehr-engîz'i 1512'den biraz önce yazılmıştır. Eserde Edirne'nin 34 dilberi tasvir edilmiştir. Mesihî ile Zatî'nin Şehr-engîz'leri elimizde bulunan Şehr-engîz'lerin ilklerinden kabul edilmiştir[6].

XVI. yüzyılda yazılan şehr-engîz'ler ve yazarları şunlardır: Antakya Şehr-engîzi (Galatalı Siyamî), Belgrad Şehr-engîzi (Hayretî), Bursa Şehr-engîzi (İshak Çelebi, Lâmi'î, Mânî), Gelibolu Şehr-engîzi (Gelîbolulu Âlî, Vechî), İstanbul Şehr-

---

1 Kamil Akarsu, **Rumelili Za'ifî (Hayatı, Sanatı ve Divanından Seçmeler)**, İst. 1993, s. 28.

2 Hüseyin Ayan, **"Celîlî'nin Hecr-nâme'si"** Atatürk Üniv. Edebiyat Fak. Araştırma Der., sy. 14, Erzurum 1986, s. 155-173; DİA, **"Celîlî"** mad., c. VII, ist. 1993, s. 269.

3 Gelibolulu Mustafa Âlî, **Câmi'u'l-Buhûr der Mecâlis-i Sûr** (Neş. Ali Öztekin), Ank. 1996, s. 4-5; Mustafa İsen, **Gelibolulu Âlî**, Ank. 1988, s. 11.

4 **Türk Dili ve Edebiyatı Ans. (Dergah)**, **"Risâle-i Ta'rifât"** mad., c. VII, İst. 1990, s. 336.

5 Agah Sırrı Levent, **Türk Edebiyatında Şehr-engîzler ve Şehr-engîzlerde İstanbul**, İst. 1958, s. 14-18.

6 Agah Sırrı Levend, a.g.e., s. 18-20.

engîzi (Çorlulu Katîb, Yahyâ Bey, Fakîrî, Tab'î İsmail, Cemalî Ahmed, Azizî), Manisa Şehr-engîzi (Ulvî), Sinop Şehrengîzi (Sinoplu Beyanî), Siroz Şehr-engîzi (Cemalî Ahmed), Yenice Şehr-engîzi (Hayretî, Usulî), Yenişehir Şehr-engêzi (Rahmî Pir Mehmed)[1].

Lâmi'î Çelebi'nin Şehr-engîz'inde, bir çok şehr-engîzlerden farklı olarak Bursa'nın ünlü yerleri, yaylaları, kaplıcaları ileri gelenleri, dört mevsimi v.b. bölüm bölüm anlatılmıştır. Eser, büyük bir ihtimalle 1522'de kaleme alınıp, Kanunî'nin Bursa'ya geleceği haberi üzerine padişaha Bursa'yı tanıtmak üzere kaleme alınmıştır[2].

XVI. yüzyılda yazılmış olup ve dört grupta toplayıp bilgi verdiğimiz mesnevî konularıyla, kısmen ilgili veya tamamen farklı mevzularda, tesbiti hiç de kolay olmayacak çok isim ve eserle karşılaşmak mümkündür[3]. Bu türde yazılmış bazı eser ve müellifleri şunlardır:

XVI. yüzyılda yazılan ve bir edebî tür olarak ele alınması gereken Fazilet-nâme'ler de yazılmıştır. Bunlar, Mekke, Medine, Kâ'be gibi kutsal şehir ve yerlerle ilgili olabileceği gibi, kavim şahıs, günler ve benzeri farklı konularda da olabilir. Hafızoğlu Mehmet Yemînî'nin, 7000'in biraz üzerinde mesnevî tarzındaki Fazilet-nâme'si, Hz. Ali'nin faziletleriyle ilgili olup, Kanunî henüz şehzade iken 1519 tarihinde kaleme alınmıştır[4].

Kastamonulu Latifî (öl. 1582)'nin Hz. Ali'nin sözlerini ihtiva eden Nazmü'l-Cevâhir adlı eseri, Nasrü'l-Leâlî'den nazmen tercüme edilmiştir. Ayrıca genel isim olarak "Kelimât-ı Sad-güher-i Alî" veya "Kelimât-ı Sad-güher-i Ebu Bekir" başlığını taşıyan ve bir tür olarak alınabilecek mesnevîler de XV. yüzyılda yazılmıştır[5].

Türk edebiyatında Kerbelâ faciası dolayısıyla yazılan mersiyelerin dışında, konuyu anlatan bir hayli Maktel-i Hüseyin türünde eserler de yazılmıştır. Lâmi'î (öl. 1531)'nin duygulu bir anlatımla Hz. Hüseyîn'in Kerbelâ'da öldürülmesini dile getirdiği ve Peygamber soyunu övdüğü Maktel-i İmam Hüseyin'i bu türün ilk örneğidir[6].

---

1 Ayrıntılı bilgi için bkz., Agah Sırrı Levend, **Türk Edebiyatında Şehr-engîzler ve Şehr-engîzlerde İstanbul**, s. 17-53.

2 Nuran Tezcan, "**Bursalı Lâmi'î Çelebi**", s. 317-318.

3 Amil Çelebioğlu, **Kanuni Sultan Süleyman Devri Türk Edebiyatı**, s. 104.

4 Amil Çelebioğlu, a.g.e., s. 104.

5 Amil Çelebioğlu, a.g.e., s. 104 v.d.

6 Nuran Tezcan, a.g.m., s. 313.

Türk ve Fars edebiyatlarında gerçek veya mecazlı anlamıyla içki ve içki âleminin övülerek anlatıldığı manzum eserlerin genel adı olan sakî-nâme'ler, Anadolu sahasında ilk kez XVI. yüzyılda yazılmıştır. Revanî (öl. 1524)'nin Yavuz Sultan Selime ithaf edilen İşret-nâme ünvanlı bu ilk müstakil Sakî-nâme 557 beyitlik bir mesnevîdir. Bu türün ilk örneği olan eserde sohbet ile işret adabından behsedilmiştir[1].

Fuzulî (öl. 1556)'nin Farsça yazdığı Sakî-nâme ya da Heft Câm diye anılan ve 327 beyitlik eseri, yedi kısım ve bir hatimeden oluşmuştur. Mesnevîde bir içki ve musiki toplantısı anlatılır. Tasavvufî duygu ve düşüncelerin anlatıldığı küçük bir mesnevîdir[2].

Zarifî (öl. 1554)'nin Fâl-ı Murgân'ı, İlm-i Tefe'ül denilen fal ilmiyle ilgili ve Fal-nâme türünde orijinal bir eserdir. Eser, Fal-nâme geleneği içinde Türk edebiyatının manzum kuş falı türüne güzel bir örnek teşkil etmiştir. Eserde kuşlarla ilgili özellikler, inanışlar ve telakkilere de yer verilmiştir. 59 kıt'ada 59 kuş ismi ve insanla ilgili olan bazı özellikler zikredilen eserin başlangıç ve bitiş kısımları mesnevîdir[3].

Lâmi'î Çelebi'nin 300 beyit civarında mesnevî ve kaside tarzında Farsça-Türkçe küçük bir Lügat-ı Manzûm'e isimli eseri bilinmektedir. Aruz ölçüsünün bahirlerine göre düzenlenmiş bülümlerden oluşan bu eser, Tuhfe-i Lâmi'î olarak adlandırılmıştır[4].

Şâhidî İbrahim Dede (öl. 1550)'nin Tuhfe-i Şâhidî adlı manzum lügatı 400 beyitin üzerindedir. Şâhidî'nin Farsça-Türkçe bu lügatı 1515 tarihinde yazılmıştır. Yüzyıllar boyunca manzum lügatlar arasında en tanınmış olan, hakkında en fazla nazireler yazılan, şerhler yapılan, Şâhidî'nin mesnevî şeklinde yazdığı manzum lügatı olmuştur[5].

Bilindiği gibi bir yazarın beş kitabını içine olan eserler topluluğu hamse adıyla anılır[6]. Bu adla daha çok beş mesnevîden oluşan eserler anlamında kullanılan hamse, XVI. yüzyılda altın çağını yaşamıştır. Türk edebiyatında hamse

---

1 Abdulkadir Karahan, **Eski Türk Edebiyatı İncelemeleri**, İst. 1980, s. 121.

2 Tunca Kortantamer, **"Sakî-nâmeler'in Ortaya Çıkışı ve Gelişimine Genel Bir Bakış"**, Ege Üniv. Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Der. (Harun Tolasa Özel Sayısı), c. II, İzmir 1983, s. 85.

3 Cemal Kurnaz, **Divan Edebiyatı Yazıları, "Zaifi'nin Fâl-ı Murgân'ı"**, İst. 1997, s. 183-205.

4 Nuran Tezcan, **"Bursalı Lâmi'î Çelebi"**, s. 317.

5 Amil Çelebioğlu, **Kanuni Sultan Süleyman Devri Türk Edebiyatı**, s. 107.

6 İsmail Ünvar, **"Mesnevî"**, s. 461.

sahibi olan ve beş mesnevîsi elimizde bulunan, XVI. yüzyılda yaşamış dört şairimiz vardır. Bunların isimleri ve eserleri şunlardır:

Ahmed-i Rıdvan: İskender-nâme, Leyla vü Mecnûn, Hüsrev ü Şîrîn, Rıdvaniyye, Mahzenü'l-Esrâr, Heft Peyker[1].

Lâmi'î Çelebi (öl. 1531): Vamık u Azrâ, Vîs ü Ramîn, Ferhad-nâme, Şem ü Pervâne, Gûy u Çevgân, Heft Peyker, Absâl u Salamân, Maktel-i Hüseyin, Şehr-engîz-i Burusa[2].

Hamidî-zâde Celilî (öl. 1569): Hüsrev ü Şirîn, Leyla vü Mecnûn, Gül-i Sad-berg-i bî-Hâr, Hecr-nâme, Mehek-nâme[3].

Taşlıcalı Yahya (öl. 1582): Gencîne-i Râz, Kitâb-ı Usûl, Şâh u Gedâ, Yusuf u Züleyha, Gülşen-i Envâr[4].

Kaynaklarda hamse sahibi olarak belirtilen fakat beş mesnevîyi tamamlayacak olan manzumeleri elimize geçmeyen XVI. yüzyıl şairleri olarak Bihiştî Sinâ, Çâkerî Hayatî, Revanî, Muidî, Arifî, Fuzulî, Kara Fazlî, Derviş Fikrî'nin de adları zikredilir[5].

---

1 Ayrıntılı bilgi için bkz., İsmail Ünver, **Ahmed-i Rıdvan, İskendername** (Basılmamış Doçentlik Tezi), Ank., 1986; a.g.yaz., **"Mesnevî"** s. 463.

2 Ayrıntılı bilgi için bkz. Nuran Tezcan, **"Bursalı Lâmi'î Çelebi"**, s. 312-320.

3 Ayrıntılı bilgi için bkz., DİA, **"Celîlî"** mad., s. 269.

4 Ayrıntılı bilgi için bkz., **İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Hamseler Kataloğu**, İst. 1961, s. 42-80.

5 Hüseyin Ayan, **"Divan Edebiyatında Hamseler"**, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fak. Araştırma Der. (Ahmet Caferoğlu Özel Sayısı), sy. 10, Ank. 1979, s. 89-91.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. ŞEM Ü PERVÂNE KELİMELERİNİN ANLAMLARI, KULLANILIŞLARI KAYNAĞI

Şem', Arapça bir kelime olup "mum, aydınlanmak için yakılan her şey, çerağ, kandil" manalarına gelir[1]. Şem kelimesi aşağıdaki tamlamalar ile "güneş" anlamını verir:

"şem'-i âsmân, şem'-i âftâb, şem'-i encüm, şem'-i haver, şem'-i rûz-ı rûşen, şem'-i zer-endûde-i fîrûzelegen, şem'-i zümrüdlegen, şem'-i sipihr, şem'-i sipihri, şem'-i seher, şem'-i seherî, şem'-i sehergehî, şem'-i subh, şem'-i subhdem, şem'-i subgâhî, şem'-i târem-i nüh pencere, şem'-i felek, şem'-i gerdûn, şem'-i gîtî-fîrûz, şem'-i maşrık, şem'-i maşrıkî, şem'-i heft-çarh, şem'-i kâfûrî-i subh"[2]

بامدادان که ز خلوتگه کاخ ابداع
شمع خاور فکند بر همه اطراف شعاع [3]

گل چو در گیرد چراغ از شمع کافوری صبح
بلبل شوریده چون پروانه بی پروا شود [4]

Bu kelime şu tamlamalar ile de "ay" anlamında kullanılır: "şem-i âsmân, Şem'-i âsmânî, Şem'-i felekî, Şem'-i kafurî-i şebtâb-ı kamer, Şem'-i âlemtâb"[5]

Şem kelîmesi tasavvufî anlamlar da içerir. "şem'-i Hak" ve "şem'-i Hudâ" Allahın nuru, ışığı[6] ve Mürşid-i Kâmil'dir[7]. "şem'-i hu" "şem'-i visâl" ve "şem'-i zafer" hakiki bir aydınlık, İlahî nur anlamında kullanılır[8]. İstiare yoluyla Allaha "şem'-i lâ-Yezâlî" denilmektedir[9].

---

1 Muhammed Mu'în, **Ferheng-i Fârsî**, c. II, Tahran 1360 hş., s. 2077; Ali Ekber Dihhodâ, **Lugat-nâme**, c. XXXI, Tahran 1349 hş., s. 596 v.d.

2 Rahim Afifi, **Ferheng-nâme-i şi'ri**, c. II, Tahran 1372 hş., s. 1601-1608

3 **Dîvân-ı Gazaliyyât-ı Hâfız-ı Şîrâzî**, (Neş. Halîl Hatîb-i Rehber) s. 393 (293-1), trc. "Sabahları güneş yenilik sarayı (dünya)'nın halvetinden her tarafa ışık saçar."

4 **Dîvân-ı Selmân-ı Sâvecî** (Neş. Mansûr-ı Müşfik), Tahran 1336 hş. s. 493, trc. "Gül, sabahleyin güneşden ışık alınca; perişan bülbül pervane gibi korkusuz olur."

5 Rahîm Afîfi, a.g.e., s. 1601 v.d.

6 Rahhim Afîfi, a.g.e., s. 1603.

7 Ali Ekber Dihhodâ, a.g.e., s. 598.

8 Rahîm Afîfi, a.g.e., s. 1606-1608.

9 Rahîm Afîfi, a.g.e., s. 1607.

چه خواهد کرد شمع لایزالی
فلك را وین دو شمع سر نگون را [1]

"şem'-i Hudâ" ve "şem'-i Zü'l-celâl"dan maksat da Hz. Muhammed'dir[2].

باز در معراج شمع ذو الجلال
می شنود آواز نعلین بلال [3]

Ayrıca sâlikin kalbini yakan İlahî nurun parıltısı, müşahade ehlinin kalbinde parlayan irfan nuruna da "şem" denilir[4]. Mutasavvıflar İslâm dini ve Kur'ân'a "şem'-î İlahî" derler[5].

"Şem" kelimesi, klâsik Fars şiirinde "sevgili" ve "güzele" teşbihde de kullanılmıştır. Bu teşbihe esas olan özellik, onun yüzü ve yanağıdır. Sevgilinin güzellik unsurlarından olan yüz ile yanak, parlaklık ve aydınlık yönüyle ele alınıp, çeşitli tasavvur ve tahayyüllerde kullanılmıştır. Bu duygular dile getirilirken aşağıdaki tamlamalardan istifade edilmiştir:

"şem'-i cemâl, şem'-i cem, şem'-i Çîgil, şem'-i Hoten, şem'-i dil-efrûz, şem'-ruh, şem'-i ruhsâr, şem'-i saâdet-pertev, şem'-i şeb-efrûz, şem'-î şeb-hîzân, şem'-i şeker-.leb, şem'-i tıraz, şem'-i tarab"[6].

بازار شوق گرم شد آن شمع رخ کجاست
تا جان خود بر آتش رویش کنم سپند [7]

هر کسی با شمع رخسارت به وجهی عشق باخت
زین میان پروانه را در اضطراب انداختی [8]

Klâsik Türk şiirinde de "Şem" bir takım unsurlara benzetilmiştir. Güzelliğin

---

1 **Dîvân-ı Şems-i Tebrizî**, (Neş. Bedî'üzzamân Firûzânfer), Tahran 1360 hş., s. 45 (103-3); trc. "Allah, feleğe ve bu baş aşağı olmuş iki muma ne yapacak."

2 Rahîm-i Afîfî, **Ferheng-nâme-i Şi'ri**, c. II, s. 1608.

3 Şeyh Feridüddîn Muhammed Attâr-ı Nîşâbûrî, **Mantıku't-Tayr** (Neş. Seyyid Sâdık-ı Gevherîn), Tahran 1348 hş., s. 19; trc.; "Halbuki Hz. Muhammed, Mirac gecesi, Bilal'ın nalın seslerini duyuyordu."

4 Süleyman Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, İst. 1995, s. 491.

5 Rahîm-i Afîfî, a.g.e., s. 1602; Ziya Şükün, **Gencîne-i Güftâr**, c. II, İst. 1984, s. 1328; Ali Ekber Dihhoda, a.g.e., s. 598.

6 Rahîm-i Afîfî, a.g.e., s. 1602 v.dd.

7 **Dîvân-ı Gazaliyyât-ı Hâfız-ı Şirâzî**, s. 243 (180-6), trc. "arzu pazarı canlandı, o güzel yanaklı nerede? Ta ki canımı onun yüzünün ateşinde üzerlik tohumu yapayım (üzerlik gibi yakayım)"

8 **Dîvân-ı Gazaliyyât-ı Hâfız-ı Şirâzî**, s. 588 (433-4), trc. "Herkes bir şekilde senin yanağınla aşk oynadı; Bunlar içinde pervaneyi ızdıraba sürekledin."

Şem'e benzetilmesi, âşık veya gönlü ona yanan pervâne şeklinde hayal edilmesindendir. Yüz ve yanağın Şem'e benzetilişinde renk, parlaklık ve yakıcılık ile başka müşahadeye dayanan tasavvurlar rol oynar[1].

Çün cemālüñ Şem^c^ine pervānedür Ahmed bu gün
^c^Āḳıbet ışḳuñ odına yanasıdur dostum[2]

^c^Ārızuñ Şem'îne dā'im dil-berā pervāneveş
Oda düşüp yanmaga gör nice şātırdur gönül[3]

Pervâne kelimesi "Pervin, Ülker (yıldızı)," anlamına gelen "perv" ile nisbet bildiren "âne" son ekinin birleşmesiyle meydana gelmiştir[4]. Bu kelime "padişah fermanı, berat, havale, izin, icâzet, ulak, öncü, asker, hacib, delil, rehber" anlamlarına geldiği[5] gibi, "gemilere, torpidolara, uçaklara takılan ve bir motorla çalıştırılan itme, çekme ya da tutunma aygıtı (uskur)" anlamında da kullanılır[6]. Ayrıca, otomobil uçak, gemi ve benzeri şeyleri hareket ettirmeye yarayan veya hava akımı meydana getiren cihaz, çark da "pervâne" kelimesiyle ifade edilmiştir[7].

"Kara kulak" denilen bir hayvana verilen isme de "pervâne" denilmiştir[8]. "Siyâh-gûş" da denilen kara kulak; pervâne nasıl ışığın etrafında dolaşırsa, bu hayvan da aslanın etrafında öyle dolaştığı için, pervâne adını almıştır[9].

"Pervâne" kelimesi daha çok, "genellikle karanlıkta ortaya çıkarak ışık çevresinde toplanan gecekelebekleri (Heterocera) öbeğinden pulkanatlılara verilen ortak ad"[10] için kullanılan bir kelimedir.

---

1 Ali Nihat Tarlan, **Şeyhi Divânını Tetkik**, İst. 1964, s. 104-105, 156, 163 Harun Tolasa, **Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası**, Ank. 1973, s. 227 v.d.; Cemal Kurnaz, **Hayali Bey Divanı Tahlili**, Ank. 1997, s. 244 v.d.; Nejad Sefercioğlu, **Nev'î Divanı'nın Tahlili**, Ank. 1990, s. 168 v.d.

2 **Ahmet Paşa Divanı**, (Neş. Ali Nihat Tarlan), İst. 1966, s. 247 (137-5).

3 **Hayali Bey Divanı**, (Neş. Ali Nihat Tarlan), İst. 1945, s. 269 (21-3)

4 Seyyid Sadık-ı Gevherin, **Ferheng-i Lügat u Ta'birât-ı Mesnevî-i Celaleddîn Muhammed b. Hüseyn-i Belhî**, c. II, Tahran 1338 h.ş., s. 302.

5 Muhammed Mu'în, **Ferheng-i Fârsî**, c. I, s. 761.

6 **Büyük Larousse (Sözlük ve Ansiklopedisi)**, c. XV, İst. 1986, s. 9307; Muhammed Mu'în, a.g.e., s. 761; Ziya Şükün, **Gencîne-i Güftâr**, c. I, s. 466.

7 **Büyük Larousse (Sözlük ve Ansiklopedisi)**, c. XV, s. 9307 v.d.

8 Muhammed Mu'în, a.g.e., s. 761; Ziya şükün, a.g.e., s. 466.

9 Ziya Şükün, a.g.e., s. 466.

10 Şemseddîn Sami, **Kâmûs-ı Türkî**, (Neş. Ahmed Cevdet), c. I, İst. 1317, s. 353; **Büyük Larousse (Sözlük ve Ansiklopedisi)**, c. XV, s. 9307-9308.

Pervâne kelimesi, bazı kelimelerle birlikte kullanıldığında; kendinden geçen, kararsız, sabırsız ve perişan bir gönüle sahip, çekinmeden kendini feda eden "âşık" anlamına gelir[1]. Bu manada kullanılan birleşik kelimeler şunlardır: "Pervâne-hû, pervâne-dil, pervâne-sıfat, pervâne-meşreb"[2].

در انتظار صحبت پروانه مشربان
چون شمع تا به صبح به يك پا ستاده اى [3]

Geceleyin ışığın çevresinde görülen kelebek (pervâne), klâsik Fars ve Türk şiirinde âşığı temsil etmiş, Pervânenin muma (Şem'e) âşık olduğu kabul edilmiştir. Âşığın sevgilinin muhitinin etrafında dolaşması, pervânenin mumun etrafında dolaşmasıyla ifade edilmiştir. Öyleki pervâne, mum ışığının çevresinde döner, döner ve öyle bir an gelir ki kendisini mumun alevine bırakırmış. Bundan ilham alan şairler, sevgiliyi mum ışığına (şem'e), aşığı da pervâneye benzeterek, onun uğrunda can vermeye hazır olduğunu dile getirmişlerdir[4].

اى مرغ سحر عشق ز پروانه بياموز
كان سوخته را جان شد آواز نيامد [5]

بخواهم مرد چون پروانه پيش شمع رخسارت
كه پيش از مردنم پيش تو پروائى نمى باشد [6]

تو شمع انجمنى يك زبان و يكدل شو
خيال و كوشش پروانه بين و خندان باش [7]

Cemāli şem^{c}ine pervānevār uram pervāz
Yā maḥv olam ya ḳamu şu^{c}lesinde yane yazam[8]

Şairler, "şem" ile "pervâne" arasındaki bu ilişkiyi, önce gazellerinin

1 Rahîm Afîfî, **Ferhang-nâme-î Şi'rî**, c. I, s. 377.

2 Rahîm Afîfî, a.g.e., s. 377.

3 **Divân-ı Sa'ib-i Tebrîzi**, (Neş. Emîri Firûzkuhî), Tahran 1333 hş., s. 765 (2142-6), trc. "Aşıkların sohbetini bekleme uğruna; mum gibi sabaha kadar tek ayak üzerinde durdun."

4 İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiir Sözlüğü**, s. 402; Harun Tolasa, **Ahmed Paşanın Şiir Dünyası**, s. 316.

5 Sa'dî-i Şîrâzî, **Gülistân** (Neş. Halîl Hatib-i Rehber), Tahran 1348 hş., trc. "ey seher kuşu, aşkı pervaneden öğren. Yandı, can verdi, sesi çıkmadı."

6 **Dîvân-ı Selmân-ı Sâvecî**, hş., s. 111, trc. "yanağının güzelliği (mumu) önünde pervane gibi öleceğim. Zira huzurunda ölmezsem, benimle hiç alâkadar olmayacaksın".

7 **Dîvân-ı Gazaliyât-ı Hâfız-ı Şîrâzî**, s. 369 (273-7), trc. "sen meclisin güzelisin (mumusun), bir dilli, bir gönüllü ol. Pervanenin (sana kavuşmak için) hayaline ve çabasına bak da gül"

8 **Şeyhî Divanı**, (Neş. Mustafa İsen-Cemal Kurnaz), Ank. 1990, s. 209 (113-7).

içerisinde geçen bazı beyitlerde, gerek maddî aşkı, gerekse İlahî aşkı anlatmada işlemişlerdir. Yapılan bir çalışmada gazellerde işlenen bu ilişkinin geçtiği 117 beyit tesbit edilmiştir. Bu beyitlerde, şem ile pervâne arasındaki ilişki çeşitli hayal, benzetme ve tasavvurlar içinde İran şairleri tarafından nasıl ele alınıp işlendiği tesbit edilmiştir[1].

Mutasavvıf şairler, "şem" ile îmanın kendisini kasdetmişlerdir:

Evvelā dimiş idüm şem^c-i cihān
Andan murād olmışdı ẕātü'l-īmān[2]

Onlara göre îman, nefsin kötülüklerinden sıyrılmış olan insanın kalbinde tecelli eden bir ışıktır. Bu ışık, insanın kalbine Allahtan gelir ve egosundan temizlenmiş nefse, yani nefs-i mutmainneye bir lâmba veya mum şeklinde görünür. Daha doğrusu bu lâmba veya mum o imanlı kişinin kalbinden başka bir şey değildir[3].

Kalbde tecelli eden imanın lâmba, ışık, şamdan, şem' olarak sembolize edilmesi Gazalî (öl. 1111) ve Necm-i Râzî (öl. 1256) gibi ünlü mutasavvıfların eserinde de görülür. Buna göre, nurların menşei çeşitlidir. Hepsi de kalbde tecelli eder. Çerağ, şem', meş'ale şeklinde görünür. Görünen bu şeyler, kalbin kendisidir. İman ışığıyla kalb, çerağa, şem', meş'aleye dönüşmüştür[4]. Bu manada lâmba motîfi, Kur'ân'ın 24. sûresinin 35. ayetiyle uygunluk arz etmektedir[5].

Tasavvufî manada Peygamber'lerin, velilerin ve de tarikat yolunda yürümekte olan insanın kalbindeki ışık olduğu söylenilen ve lâmba, şamdan, ışık sembolüyle gösterilen "şem"in[6] kaynağı İslâmiyet öncesine kadar götürülmektedir:

Buna göre, Mani metinlerindeki İlahîlerde Mani'nin bizzat kendisi lâmba ile sembolize edilmiştir. Aynı şekilde Mandeist metinlerinde lâmba Manda Hayye'nin sembolüdür. Hz. Süleyman'ın İlahîlerinde ise dinî kanunlar ve iman bir lâmba olarak sembolize edilmiştir. Yine Musevî dininde lâmba veya şamdan, özellikle

1 Hüseyin-i Mekkî, **Gülzâr-ı Edeb**, Tahran 1329, hş., s. 50-62.

2 Feyzi Çelebi, **Şem ü Pervane**, (Neş. Gönül A. Tekin), Harvard 1991, s. 96/979.

3 Feyzi Çelebi, a.g.e., s. 6.

4 al-Ghazzali's, **Mişkâtü'l-Envâr "The Niche for Lights"**, (trans. W.H.T. Gairdner), London 1924, s. 55, 79-81.

5 "Allah, göklerin ve yerin nurudur. O'nun nuru, içinde lamba bulunan bir kandile benzer. Lamba cam içerisindedir. Cam, sanki inciden bir yıldız...", Süleyman Ateş, **Kur'an-ı Kerîm ve Yüce Meâli**, İst. trs. s. 353.

6 Feyzi Çelebi, a.g.e., s. 30.

"menorah" adlı yedi kollu şamdanın birden fazla kavrama işaret eden sembolik anlamlar taşıdığını görürüz[1].

Şem sembolünün kaynağının bilinmesine rağmen, sufî şairlerinin eserlerinde hemen hemen her zaman şemle beraber bulunan pervâne motifine İslâm öncesi metinlerinde rastlanamadığı belirtildikten sonra, Pervâne sembolünün doğmasına zemin hazırlayacak bir takım dağınık ve parça parça bilgilerin, sembolik imajların daha eski metinlerde görüldüğü de söylenmektedir:

Şem, ışık olduğuna göre, pervâne de karanlıktır. Esasen O, nefs olduğu için madde ve varlık dünyasına aittir. Madde dünyası ise karanlıktır, kötülüktür, ölümdür. Şem ü Pervâne mesnevîsinde de, ebedî hayat olan ışık ile, aslı ölüm olan karanlık çarpışmaktadır. Bu mevzuyu da, Maniheist görüşteki yaratılış mitolojisine bağlayabiliriz. Çünkü Gnostik görüşlerin içinde, özellikle Mani dininde ve Mandeizim'de karanlık ile aydınlık ve onların arasındaki savaş büyük bir önem taşımaktadır[2].

İşte İslâm dünyasında sûfiler ve sanatçılar Allahın nurundan bir nur olan insan ruhunu, eski geleneğe uyarak lâmba, şamdan ve mum ile sembolize etmişlerdir. Karanlık, kötülük ve ölüm demek olan nefse bir sembol bulmaları gerektiğinde, yine eski geleneğe uyarak, çok iyi bildikleri eski Babil'in ve Manî dininin yaratılış efsanelerinde kâinatın maddesini, kötülük prensibini temsil eden kanatlı ejderden ilham almışlardır. Tabi ki, bu ilhamı, ışık ile onun etrafında dönerek ölen Pervâne fenomeniyle birleştirmişlerdir[3].

Orjinal bir konu alan şem ve pervânenin hikâyesi, tesbit edebildiğimiz kadarıyla en erken Attâr (öl. 1221)'ın Mantıku't-Tayr isimli eserinde görülmektedir. Burada, mumun ateşinde kendini yakarak mumla birlikte olan Pervânenin hikâyesi yer almaktadır[4]. Attar'dan önce şem ve pervâne motiflerini bu konuyu anlatırken başlıca sembol olarak kullanmış hiç bir şaire rastlanamamıştır. Öyleki Dakîkî (öl. X. yüzyıl), Firdevsî (öl. 1020), Ferruhî (öl. 1037), Unsurî (öl. 1040), Minuçihrî (öl. 1040) gibi tanınmış şairlerin şiirlerinde şem motifi geçmesine rağmen[5], bu iki motif birlikte bulunmamaktadır. Hatta ünlü mutasavvıf şair Senâî (öl. 1130)'nin meşhur Hadikâtü'l-Hakîkât isimli eserinde lâmba, mum imajlarına rastlanmasına

---

1 Feyzi Çelebi, **Şem ü Pervâne**, s. 29.

2 Feyzi Çelebi, a.g.e., s. 30.

3 Feyzi Çelebi, a.g.e., s. 31.

4 Şeyh Feridüddin Attâr-ı Nişâbûri, **Mantıku't-Tayr**, s. 222.

5 Ali Ekber Dihhoda, **Lügat-nâme**, s. 597.

rağmen[1], pervâneye rastlanmamaktadır.

İlk defa Attar'ın eserinde belli bir anlamı ifade etmede şem ile pervâne motifi birlikte kullanıldığına göre, her halde önceki yüzyıllarda da şairler tarafından bu iki motifin bilinmiş olması gerekir. Bu düşünceden hareket edersek şem ile pervânenin birlikte kullanılışı, 12. yüzyılın öncesine kadar gidebilir. Bu da aklımıza bu iki motifin birlikte kullanılması müslüman yazar ve şairler tarafından mı gerçekleştirildi? Yoksa İslam öncesi yazılan eserlerde de mevcut muydu? sorusunu getirir.

1.2. FARS EDEBİYATINDA ŞEM Ü PERVÂNE MESNEVÎLERİ

1.2.1. Bir eser içerisinde yazılan Şem ü Pervâne Mesnevîleri

Şem ile onun etrafında dönen ve sonunda kendisini ateşe atmak suretiyle ölen Pervâne arasındaki ilişki, ayrı bir eser olarak yazılmadan önce bazı şairler, mesnevî ve divanların içerisinde fazla uzun olmayan Şem ü Pervâne şiirlerine yer vermişlerdir. Her hangi bir eser içerisinde görülen Şem' ü Pervâne şiirleri genellikle münazara tarzında olup, mesnevî nazım şeklinde yazılmıştır. Bu şiirlerde Pervânenin Şem'e aşkı, etrafında dönüşü, kendini ateşe atarak canını kıyması işlenmiştir. Sonunda da İlahî aşkın ne demek olduğu belirtilmiştir.

Bir divân veya bir mesnevî içerisinde yazılan Şem ü Pervâne şiirleri, aşağıdaki şairlerin eserlerinde görülmektedir:

1.2.1.1. Mantıku't-Tayr

Eserin adı : Mantıku't-Tayr

Yazarı : Feridüddîn Attâr (öl. 1221)[2]

Attâr, tanınmış tasavavvufî eserinin 29. makalesinde bulunan "yedinci vadi: fakr u fena vadisi" kısmının üçüncü hikâyesinde şem ile pervâne konusunu dile getirmiştir. "el-Hikâye ve't-temsîl" başlığı altında, 18 beyit içerisinde[3] şu şekilde islemiştir:

Bir gece pervâneler, daracık bir yere toplanıp şem'i aramaya koyulurlar. Bütün pervâneler "birisi gerek ki, istediğimizi arasın bulsun. Bize birazcık olsun haber getirsin."derler. Bir pervâne uçar gider ve şem'in sarayını görür. Geri döner

---

1 Ebû'l-Mecd Mecdûd b. Adem Senâ'i-yi Gaznevî, **Hadikâtü'l-Hakika vü Şeri'atü'l-Tarika**, (Neş. Müderris Razavî), Tahran 1359 hş., s. 62-79.

2 Hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. DİA. "**Âttar**" mad., s. 95.

3 Şeyh Ferîdüddîn Muhammed Attâr-ı Nîşâbûrî, **Mantıku't-Tayr** s. 222 v.d.

ve gördüklerini anlatır. Topluluğun içerisinde bulunan bir ulu pervâne, onun şemden haberi olmadığını söyler. Bunun üzerine bir başka pervâne gider. O da şem'in etrafında döner, kanat çırpar ve geri döner. Bazı sırlardan bahseder, şem'in vuslatından dem vurur. Ulu pervâne onu da eleştirir. Bir başkası kalkıp gider. Ateşe atılır, canından el çeker, kendisini yok eder. Kınayıcı ulu pervâne, "işte şem'den yalnız onun haberi var"der. Hikaye, "candan da, cisminden de bîhaber olmadıkça nasıl olur da canandan haberdar olursun?" denilerek biter.

Attâr, aynı konuyu başka bir yerde de işler[1]. Burada hikaye şu şekilde nakledilir: Bütün uçan kuşlar, pervânenin yanıp yakındığını görürler ve hep birden: "Ey zayıf pervâne, ne zamana kadar tatlı canınla oynayacaksın?" derler. "Şem'e kavuşamayacağına göre, bilgisizce canını verme" demeleri üzerine, pervâne üzülür ve "ona kavuşmasam da, arıyor soruyorum" diye cevap verir.

1.2.1.2. Bûstân

Eserin adı : Bûstân

Yazarı : Sa'dî-i şîrâzî (öl. 1292)[2]

Sa'dî, tanınmış eserinin üçüncü babının sonunda bulunan ve 50 beyit olan hikâyede, şem ile pervâne arasındaki ilişkiye yer vermiştir[3]. Burada pervânenin şeme karşı duyduğu samimi sevgi anlatılır.

Münazara tarzında geçen hikaye, kınayıcı bir kimsenin pervâneye: "Ümidsiz bir yolda yürüme, git de kendine göre bir sevgili bul. Sen kim, şem'e aşık olmak kim?" demesiyle başlar. Pervâne de "yansam ne çıkar? Benim gönlümde öyle bir ateş var ki, şem'in şulesi onun yanında adeta gül olur. Yanmaya niçin can atıyorum, biliyor musun: Çünkü sevgili varken, ben olmasam da olur. Âşığın maşuğunun yanıbaşında ölmesi gerekir. Doğrusu da budur" diyerek cevap verir[4].

Sa'dî daha sonra şem ile pervânenin münazarasına geçer. Pervâne, şem'e "Ben âşığım yansam da yaraşır. Fakat sen niçin ağlayıp yanıyorsun"der. Şem de pervâneye" ah zavallı aşığım. Benim de güzel bir sevgilim vardı. Ben de ondan ayrıldım, ateş başıma çıkdı" diyerek cevap verir[5].

Sa'dî, munazarayı "sevgilin seni öldürdüğü zaman kurtulacaksın. Aşkın sonu

---

1 Şeyh Ferîdüddîn muhammed Attâr-ı Nişâbûrî, **Mantıku't Tayr**, s. 232 v.d.

2 Hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İA, **"Sa'dî"** mad. s. 36 v.dd.

3 Şeyh Müslihüddîn Sa'dî-i Şîrâzî, **Sa'dî-nâme yâ Bûstân**, (Neş. İsmail Emîrhizî), Tahran 1317, hş., s. 125-128.

4 Şeyh Müslihüddîn Sa'dî-î Şîrâzî, a.g.e., s. 125 v.d.

5 Şeyh Müslihüddin Sa'dî-i Şîrâzî, a.g.e., s. 126 v.d.

budur. Bir kere baştan geçen insan, başına taş ve ok yağmuru yağsa da dileğinden el çekmez" diyerek bitirir[1].

1.2.1.3. **Muhabbet-nâme**

Eserin adı : Muhabbet-nâme

Yazarı : İmadüddîn Fakîh-i Kirmânî (öl. 1371)[2]

İmadüddin Fakîh-i Kirmânî'nin hamsesini oluşturan beş mesenviden biri olan Muhabbet-nâme veya Muhabbet-nâme-i Sâhib-dilân isimli ve sekiz babdan meydana gelen tasavvufî mesnevîsinin altıncı babı, şem ü pervâne arasındaki ilişkiye aittir. Altıncı bab "Münâzara-i Şem ü Pervâne" başlığında olup 75 beyitten meydana gelmiştir[3]. Hezec bahrinin "mefâilün mefâilün feûlün" vezniyle yazılan mesnevîni tercümesi yapılan bir doçentlik çalışmasında verilmiştir[4].

1.2.1.4. **Dîvân**

Eserin adı : Dîvân

Yazarı : Nâsır-ı Buhârâ'î (öl. 1379-1388 arası)[5]

Kaside ve gazel şairi olarak tanınan Nâsır-ı Buhârâ'î, Dîvanı'nın içerisinde "Hikâyet" başlığı altında, 20 beyit içerisinde şem ile pervâne arasındaki ilişkiyi işlemiştir[6].

Münazara tarzında yazılan hikâye, bir kimsenin pervâneye "aşkta güçlü çekiyorum. Buna çare bulmalısın. Bana aşkın yolunu anlat. Aşıkların bu yoldaki ustalıkları nedir?" diye sormasıyla başlar[7]. Pervâne de o kişiye gece olunca gelmesini söyler. Gece olur, hizmetci gelir ve şem'i (mumu) yakar. Bir pervâne gelerek mumun etrafında döner. Sonra da onun çağrısı üzerine de kendini ateşe atar ve yanar. Derinden gelen bir sesin "ey gönlü uyanık işte aşk yolu budur" demesiyle hikaye biter[8].

---

1 Şeyh Müslihüddin Sa'dî-i Şîrâzî, **Sa'dî-nâme yâ Bûstân**, s. 127.

2 Hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Zebihullah Safa, **Târih-i Edebiyat der İran**, c. IV, s. 3?-342.

3 Süleymaniye Ktp. Ayasofya K. 4131, v. 45a-47a

4 Mürsel Öztürk, **İran Edebiyatında Münazara** (Basılmamış Doçentlik Tezi), Ank. Üniv. Dil Tarih-Coğrafya Fak., Ank. 1982, s. 126-129.

5 Hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Zebihullah Safâ, a.g.e., c. III/2, s. 995-1003.

6 **Dîvân-ı Eş'âr-ı Nâsır-ı Buhârâ'î** (Neş. Mehdi Dırahşân), Tahran 1353 hş., s. 428-429.

7 **Dîvân-ı Eş'âr-ı Nâsır-ı Buharâ'î**, s. 428.

8 **Divân-ı Eş'âr-ı Nâsır-ı Buharâ'î**, s. 429.

1.2.1.5. Dîvân

Eserin adı : Dîvân

Yazarı : Kâsım-ı Envâr (öl. 1433)[1]

XV. yüzyılın ünlü mutasavvıf şairi Seyyîd Kâsım-ı Envâr da Küllîyatı içerisinde Şem ü Pervâne konusuna yer vermiştir. Remel bahrinde yazdığı "el-Hikâye fî Kemâli'l-Aşkı ve'l-tevhîd" başlıklı ve 38 beyitlik mesnevîsinde, münazara tarzından faydalanarak, şem ile pervâne ve şem ile ateşi konuşturmuş; İlahî aşkı ve gerçeklerini anlatarak, varlık iddiasında bulunmanın kötü olacağını, biz ve ben demenin tehlikeli sözler olup imanı yok edebileceğini ve İlahî kavuşmanın sevgilide yok olmakla mümkün olacağını dile getirmiştir[2].

Şem ile Pervânenin karşılıklı konuşmaları, Pervânenin Şem'e "her gece niçin sabahlara kadar yanıp yakılarak gözyaşı döküyorsun" demesiyle başlar[3]. Şem de "gönlümde ayrılık derdi vardır. Işığımı, sevgilimi arayıp bulma ümidiyle yakıyorum" diyerek Pervâne'ye cevap verir. Şem'in bu sözlerinden etkilenen Pervâne heyacanının etkisiyle de, büyük bir iştiyakla kendini ateşe atar ve onun varlığında yok olur. Bunun üzerine Şem, "varlığımdan utanıyorum. Pervâne gibi yok olmak istiyorum" diyerek ateşe seslenir. Ateş de Şem'e "gerçek âşık olan Pervâne varlığından korkmadı ve kendi canını sevgilisinin önünde feda etti. sonunda da sevgilisiyle bütünleşerek arzusuna kavuşdu" diyerek cevap verir. Böylece Şem, topluluk içinde kendisini ifşa ettiğinden dolayı arzusuna kavuşamaz[4].

1.2.2. Bağımsız Bir Eser Olarak Yazılan Şem ü Pervâne Mesnevîleri

Önceleri Şem ile Pervâne kelimeleri, gazellerde âşık-maşûk ilişkileri içerisinde ele alınmış, sonra da her hangi bir eser içerisinde mesnevî nazım şekliyle, özellikle de münazara tarzında yazılarak, Pervânenin Şem'e karşı duyduğu aşk ve bu aşk uğrunda kendisini ateşe atarak canını feda etmesi işlenmiştir. Daha sonra da (her halde şairler tarafından çok beğenilmiş olacak ki) bazı şairler de ayrı bir eser olarak "Şem ü Pervâne" mesnevîleri kaleme almışlardır. İlerde de görüleceği gibi kaleme alınan bu mesnevîlerin bazıları günümüze kadar ulaşamamıştır.

Aşağıda isimleri yazılan şairlerin bağımsız Şem ü Pervâne yazdıkları bilinmekte olup, bunların eserleri bugün elimizdedir:

---

1 Hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Zebîhullah Safâ, **Tarih-i Edebiyat der İrân**, c. IV, s. 1429-1430.

2 **Külliyât-ı Kâsım-ı Envâr**, (Neş. Sa'îd-i Nefîsî), Tahran 1337 hş., s. 381-382.

3 **Külliyât-ı Kâsım-ı Envâr**, s. 381.

4 **Külliyât-ı Kâsım-ı Envâr**, s. 382.

1.2.2.1. **Hᵛacû-yı Kirmânî**

XIV. yüzyılın ünlü gazel şairi olan Hᵛâcû-yı Kirmânî (öl. 1352), tesbit edebildiğimiz kadarıyla günümüze kadar gelebilen ilk bağımsız Şem ü Pervâne eseri yazan şairdir. Hâcû'nun Şem ü Pervâne'si mensur olup, araya manzum parçalar da sıkıştırılmış bir risâledir. Bu eser, Hâcû-yı Kirmânî'ye ait külliyatlar yazmaları[1] içinde sadece birisinde mevcuttur. Bu külliyat, Tahran Senâ Kütüphanesi'nde 352 numarada kayıtlıdır[2]. Külliyat'ın 210b-226a sayfaları arasında bulunan eser, "Risâle el-Şem' ve'l-Pervâne" başlığını taşır[3].

Diğer Şem ü Pervâne mesnevîleriyle konu benzerliği taşımayan bu kısa eserde şair, o zamana kadar nazım ve nesirde kullanıla gelen edebî mazmunları, secilî ifadelere yer vererek işlemiş ve bir bakıma Sa'dî-î Şîrâzî (öl. 1292)'nin Gülîstân'ını taklid etmiştir. Farsça bir ibarenin ardından, secî teşkil edecek şekilde bir başka Farsça ibare veya Arapça âyet ve ibare getirmiş, araya çeşitli vezinlerde Farsça ve Arapça beyitler serpiştirmiş, böylece bu alanda hünerini göstermek istemiştir[4].

1.2.2.2. **Fehmî**

Hayatı hakkında şimdiye kadar her hangi bir bilgi elde edemediğimiz Fehmî'nin kim olduğunu bilemiyoruz. Elimizde bulunan ve 1486 yılında Osmanlı hükümdarı II. Bayezîd (öl. 1512) adına yazdığı Şem ü Pervâne isimli eserinde hayatını aydınlatacak bir bilgi de yoktur.

Fehmî'nin bilinen tek eseri Şem ü Pervâne isimli mesnevîdir. Eser tek nüsha olup, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih kısmında 4002 numarada kayıtlıdır. Bu mesnevî hakkında ileriki sayfalarda ayrıntılı bilgi verilecektir.

1.2.2.3. **Ehlî-i Şîrâzî**

XIV. yüzyılın sonu ile XV. yüzyılın ilk yarısında yaşamış ünlü bir şairdir. Gençliğinde Sultan Hüseyin Baykara (öl. 1524) ve Akkoyunlu Sultan Yakup (öl. 1491)'un da sarayında bulunarak, adı geçen kişilerden itibar görmüştür. Ehlî-i Şîrâzî 1535 yılında Şîrâz'da ölmüştür. Şem ü Pervâne'den başka Sihr-i Helâl mesnevîsi ve Divanı vardır[5]. Ehlî'nin Şem ü Pervâne mesnevîsi hakkında ilerideki

---

1 Ahmed Munzevî, **Fihrist-i Nüshahâ-yı Hattî-i Fârsî**, c. III, Tahran 1348 h.ş., s. 1857-1858.

2 Ahmed Munzevî, a.g.e., c. III, s. 1858.

3 Mehmet Kanar, **Fehmî ve Şebisterî'den Şem ve Pervâne**, İst. 1995, s. 31.

4 Mehmet Kanar, a.g.e. s. 33.

5 Ayrıntılı bilgi için bkz. **Külliyât-ı Eş'âr-ı Mevlânâ Ehlî-i Şîrâzî**, (Neş. Hâmid-i Rabbânî), Tahran 1344 hş., mukaddime, s. 3-15; Rızâzâde Şafak, **Târih-i Edebiyât-ı İran**, s. 573-574.

sayfalarda ayrıntılı bilgi verilecektir.

1.2.2.4. **Şeyh Abdullah-ı Şebüsterî-i Niyâzî**

Ünlü mutasavvıf Şeyh Mahmud-ı Şebüsterî (öl. 1320)'nin torunudur. İlk tahsilini Şebüster'de yaptıktan sonra, tahsilini ilerletmek için bazı şehirler dolaşmış ve 1520 yılında Anadolu'ya gelmiştir. Şair, Yavuz Sultan Selim (öl. 1520)'in takdirini kazanmış, O'nun adına eserler yazmıştır. İstanbul'da Abdullah Niyâzî Efendi adıyla bilinen şair, Kanuni Sultan Süleyman (öl. 1566) adına kasideler de kaleme almıştır. Şebüsterî 1529 yılında İstanbul'da ölmüştür[1]. Şairin Şem ü Pervâne eseriyle ilgili bilgiler ileride zikredilecektir.

1.2.2.5. **Zamîrî-i Hemedânî**

XVII. yüzyıl şairlerinden olup, hayatının büyük bir kısmını Hemedân'da geçirdiği için Hemedânî nisbesiyie tanınmıştır. Hayatı hakkında ayrıntılı bilgiye sahip değiliz. Nâhîd ü Behrâm ve Asmân u Zemîn adlı mesnevîleri olan Hemedânî 1628 yılında Hemedan'da ölmüştür[2].

Zamîrî-i Hemedânî'nin yazmış olduğu Şem ü Pervâne isimli mesnevîsi, Bombay Üniversitesi Kütüphanesi'nde bir mecmuanın içerisindedir. Remel bahrinde yazılan mesnevî oldukça kısadır[3].

1.2.2.6. **Vâsıf-ı İrânî**

XVII. yüzyıl şairlerindendir. Tam adı Mirzâ Muhammed Emîn-i Yazdî'dir. Hindistan'da yaşamış ve orada 1658 yılında vefat etmiştir. Divan'ı ve dinî içerikli eserleri vardır. Elimiz de bulunan Şem ü Pervâne mesnevîsinin konusu, akıllı birisi ile deli arasındaki münazaradır. Hayalî bir münazara olan bu eser basılmıştır[4].

1.2.3. **Kaynaklarda Belirtilen ve Elimize Geçmeyen Şem ü Pervâne Mesnevîleri**

Kaynaklarda aşığada isimleri belirtilen şairlerin bağımsız Şem ü Pervâne

---

1 Ayrıntılı bilgi için bkz., Muhammed Alî Terbiyet, **Dânişmendân-ı Azerbaycan**, Tahran 1314, hş., s. 266-267; Sa'îd Nefîsî, **Tarih-i Nazm u Nesr der İran ve der Zebân-i Farsi**, c. II, s. 790; Taşköprüzâde İsâmeddin Ahmed, **Şakâ'ikü'n-Numâniye fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniye**, (Neş. Ahmed Suphi Fırat), İst. 1985, s. 457-458; Muhammed Emîn Riyâhî, **Osmanlı Topraklarında Fars Dili ve Edebiyatı** (Ter. Mehmet Kanar), İst. 1995, s. 182.

2 Emîn Ahmed-i Râzî, **Heft İklîm** (Neş. Cevâd-ı Fazıl), c. II, Tahran tsz., s. 564; Katib Çelebi, **Keşfu'z-Zünûn**, (Neş. Şerefeddin Yaltkaya-Kilisli Rıfat Bilge), c. II, İst. 1972, s. 1064.

3 Mehmet Kanar, **Fehmî ve Şebisteri'den Şem ü Pervâne**, s. 28.

4 Mehmet Kanar, a.g.e., s. 47.

mesnevîleri yazdıkları kayıtlıdır. Fakat bu eserler hakkında ayrıntılı bilgi verilmeyip, sadece isimleri belirtildiği için, mesnevîlerin günümüze kadar gelip gelmediği hakkında bir bilgiye sahip değiliz. Ayrıca yazma nüshalarına da tesadüf edemedik.

1.2.3.1. Hayrânî-i Hemedânî

XV. yüzyıl şairlerinden olup, Kum şehrinde doğmuştur. Hemedan şehrine yerleştiğinden dolayı Hemedânî nisbesini almıştır. Güçlü bir hafızaya sahip olan Hemedânî 1497 yılında ölmüştür. Münazara tarzında yazdığı Şem ü Pervâne'den başka yine münazara tarzında kaleme aldığı Âsmân u Zemîn ve Sîh ü Murg mesnevîlerinin yanında Behrâm u Nâhid mesnevîsi de vardır[1].

1.2.3.2. Emir Eminüddin Nezlebâdî

XV. yüzyıl şairlerindendir. Emîn mahlâsıyla şiirler yazmıştır. Zarif ve güzel yaratılışlı olduğu söylenen Nezlebâdî'nin Misbâhü'l-Kulûb adını verdiği tasavvufî Şem ü Pervâne eserinden başka, Salvetü'l-Tâlibîn, Akl u Aşk ve Feth ü Fütûh isimli mesnevîleri vardır[2].

1.2.3.3. Mevlânâ Rûhî-i Horâsânî

XVI. yüzyıl şairlerindendir. Molla Câmî (öl. 1492)'nin öğrencisidir. Münazara tarzında Şem ü Pervâne ve Gül ü Bülbül isimli mesnevîleri vardır[3].

1.2.3.4. Mevlânâ Hâkî-i Belhî

XVI. yüzyıl şairlerinden olup Hâkî ve Sürûşî mahlasıyla şiirler yazmıştır. Dervîş-meşrep birisi olan Hâkî-i Belhî'nin Şem ü Pervâne mesnevîsinden başka, beş mesnevîsi, dört divanı ve fıkıhla ilgili risâleleri vardır[4].

1.2.3.5. Kemaleddin Taşkendî

XVI. yüzyıl şairlerinden olan Taşkendî'nin hayatı hakkında bilgiler yok denecek kadar azdır. Mutasavvıf bir şair olduğu tahmin edilen yazarın sadece Şem ü Pervâne isimli bir eseri vardır[5].

---

1 Sa'îd Nefîsî, **Tarih-i Nazm u Nesr der İran ve der Zebân-ı Fârsî**, c. 1, s. 510.

2 Sa'îd Nefîsî, a.g.e., s. 304; Devletşâh-ı Semerkandî, **Tezkiretü'ş-Şu'arâ** (Neş. Muhammed-i Abbâsî), Tahran 1337 hş., s. 508 v.d.; Mevlânâ Muhammed Sabâ, **Tezkire-i Rûz u Rûşen**, (Neş. Muhammed Hüseyin Ruknzâde-i Ademiyet), Tahran 1343 hş., s. 82.

3 Sa'îd Nefîsî, a.g.e., s. 344; Mevlânâ Muhammed Sabâ, a.g.e., s. 316.

4 Sa'îd Nefîsî, a.g.e., s. 587.

5 Sa'îd Nefîsî, a.g.e., s. 625; Mevlânâ Muhammed Sabâ, a.g.e., s. 682.

1.2.3.6. **Akilhân-ı Râzî**

XVII. yüzyılın tanınmış Hind şairlerindendir. İyi bir eğitim görmüştür. Şah Cîhân'ın üçüncü oğlu Evrenzîb-î Alemgîr (öl. 1707) döneminde resmî görevlerde bulunmuş ve uzun bir süre Delhî valiliği yaptıktan sonra 1696'da Delhî'de ölmüştür. Şairin bir kaç mensur eseri yanında Mihr ü Mâh ve Şem ü Pervâne mesnevîleri vardır[1].

1.3. **TÜRK EDEBİYATINDA ŞEM Ü PERVÂNE MESNEVİLERİ**

Konunun kaynağı ve ilk çıkış noktası olarak Fars edebiyatında yazılan Şem ü Pervâne mesnevîleri, Türk şairlerinin de ilgisini çekmiştir. Ortak bir medeniyetin temsilcileri olarak Türk şairleri, kendilerinden önce Farsça kaleme alınmış şairlerin Şem ü Pervânelerinden etkilenerek, aynı tarz ve bağımsız olarak Türkçe Şem ü Pervâne mesnevîleri yazmışlardır. Böylece Fars ve Türk şairlerinin yazmış oldukları Şem ü Pervâne'ler Fars ve Türk edebiyatlarında klâsik mesnevî konusu olmuştur. Türk edebiyatında Şem ü Pervâne yazan şairler şunlardır:

1.3.1. **Zâtî**

Bu çalışmanın konusu Zâtî ve ünlü eseri Şem ü Pervâne olduğundan dolayı; hayatı, eserleri ve mesnevîsi hakkında bilgi, ilgili yerlerde ayrıntılı bir şekilde verilecektir.

1.3.2. **Lâmi'î Çelebi**

XVI. yüzyıl Türk edebiyatının tanınmış mutasavvıf şairlerinden olan Lâmi'î Çelebi, 1472'de Bursa'da doğmuştur. Asıl adı Mahmud olup, II. Bayezid devri (1447-1512) Hazine Defterdarlarından Osman Çelebi'nin oğludur. Şair, Bursa'da medrese öğrenimini tamamladıktan sonra, tanınmış Nakşî şeyhi Emir Buhârî'nin tesirinden kalarak, tasavvufa yönelmiş ve şeyhliğe kadar yükselmiştir. Yavuz Sultan Selim devrinde (1512-1520) şöhret bulan Lâmi'î, özellikle Kanunî devrinde (1520-1566) padişahın ve devletin ileri gelenlerinin teşvikiyle otuza ulaşan çeviriler yapmış, telîf eserler meydana getirmiştir. Hayatı boyunca resmî görev kabul etmeyen Lâmi'î eserlerinden elde ettiği gelirle geçimini sağlamıştır. Şair, hayatının tamamını geçirdiği Bursa'da 1532 yılında ölmüştür[2]. İlahî aşk konulu Şem ü

---

1 Harmann Ethe, **Târîh-î Edebiyât-ı Fârsî**, s. 94; Mehmet Kanar, **Fehmî ve Şebüsteri'den Şem ü Pervâne**, s. 28 v.d.

2 Lâmi'î Çelebî hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Latifî, **Tezkire-i Latifî**, (Haz. Mustafa İsen), Ank. 1990, s. 280-283; Sehi Bey, **Tezkire "Heşt Behişt"**, (Haz. Mustafa İsen), İst. 1980, s. 103-105; Günay Kut, **"Lâmi'î Çelebi and His Works"**, Journal of Near Eastern Studies, Volume 35, number 2, 1976, s. 73-93.

Pervâne mesnevîleri bölümünde, **Lâmî'nin** Şem ü Pervâne mesnevîsi hakkında ayrıntılı bilgi verilecektir.

1.3.3. Mu'îdî

XVI. yüzyıl şairlerinden olan Muîdî, Kalkandelen (Tetova) kasabasında doğmuştur. Asıl adı Mehmed'dir. Medrese öğrenimini tamamlayıp Kazasker Mîrim Çelebi'den mülâzım almıştır. Daha sonra ilmi çalışmalarını terk edip Hacca gitmiş ve dönüşde Mısır'da kalmış ve orada Beytü'l-Mâl kâtibi olmuştur. Bu görevdeyken Mısır'da 1586 yılında ölmüştür. Muîdi'nin Türkçe hamsesi olduğu söylenmekte, bunları Nizâmî (öl. 1203)'ye nazire olarak yazdığı belirtilmektedir. Vâmık u Azrâ, Şem ü Pervâne, Gül ü Nevrûz, Hüsrev ü Şîrîn ve Divan'ı eserleridir[1]. Şem ü Pervâne mesnevîsi hakkında, ileride İlahî aşk konulu Şem ü Pervâne'ler bölümünde ayrıntılı bilgi verilecektir.

1.3.4. Feyzî Çelebi

Feyzi Çelebi'nin hayatı hakkında bilgimiz yok denecek kadar azdır. Mesnevîsinde belirttiğine göre mahlâsı Feyzî, ünvanı Çelebi'dir. Asıl adı, kimliği, almış olduğu eğitim, ölümü ve benzeri konular hakkında bir bilgiye sahip değiliz. Şem ü Pervâne mesnevîsini Osmanlı hükümdarı I. Ahmed (öl. 1614) zamanında yazıp, Niğbolu mutasarrıfı Tiryaki Mehmet Paşa'ya sunduğu doğru ise, Feyzî'nin XVII. yüzyılda yaşadığını söyleyebiliriz[2]. Feyzi Çelebî'nin Şem ü Pervâne mesnevîsinden başka Divançe'si de vardır[3].

1.4. İLAHÎ AŞK KONULU ŞEM Ü PERVÂNE MESNEVÎLERİ

Mum ile onun etrafında dönerek, yorgun düşen ve sonunda mumun alevinde ölen pervânenin realist hikâyesi, Şem ü Pervâne mesnevîlerinin konusu olmuştur.

Kimi şair duygu ve düşünce dünyasında kendini pervâne yani âşık yerine, şem'i de maşuk yerine koyarak, pervânenin şem'in etrafında dönmesini; aşığın, maşuğun etrafında dolaşmasıyla ifade etmiştir. Bazı şairler de tek bir ışığın etrafında dönen ve kendini yakıp yok eden pervâneyi vahdet yolundaki dervişin yok oluşuna benzetmiş; şem'i yani ışığı, İlahî aşk, pervâneyi de bu aşka kendini

---

1 Sehi Bey, **Tezkîre "Heşt Behişt"**, s. 229; Latîfî, **Tezkîre**, s. 189; Katip çelebi, **Keşfu'z-Zünûn**, c. II, s. 1506 ; E.J.M. Gibb, a.g.e., c. III s. 160; Fuad Köprülü, **Türk Edebiyatı Tarihi**, İst. 1980, s. 388; **Büyük Türk Klasikleri, (Ötüken-Söğüt)**, c. IV, İst. 1986, s. 46.

2 Feyzî Çelebi, **Şem ü Pervane**, s. 1-4.

3 **Tezkirelere Göre Dîvan Edebiyatı İsimler Sözlüğü**, (Neş. Haluk İpekten ve Diğerleri), Ank. 1988, s. 149.

kaptırarak yanan- kavrulan salik olarak tasavvur etmiştir.

Böylece Şem ile Pervânenin bu hikâyesi değişik şekillerde ele alınmış ve klâsik bir mesnevî konusu olmuştur. Fars ve Türk edebiyatlarında yazılan Şem ü Pervâne mesnevîleri genellikle tasavvufî manada ele alınmış veya tasavvufî bir hava verilmeye çalışılarak işlenmiştir.

1.4.1. Özetleri

Fars ve Türk edebiyatlarında İlahî aşk konusunda yazılmış mesnevîler ve özetleri aşağıda yazılıdır:

1.4.1.1. Fehmî'nin Şem ü Pervâne'si

Mesnevî 1486 yılında II. Bayezid adına, hezec bahrinin "mef'ûlü mefâ'ilün fe'ûlün" kalıbıyla yazılmıştır. Mesnevînin bugüne kadar tesbit edilebilen iki nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde, Fatih 4002 ve Kadızâde Mehmed Efendi 415 numaralarda kayıtlıdır.

Mesnevînin düzenleniş biçimi ve özeti şu şekildedir* :

Rîsâle-i Şem ü Pervâne

Tevhîd, 15 beyit (v. 1a, str. 1)

Na't (Peygamber hakkında), 13 beyit (v.2b, str. 1)

Medhiye (II. Bayezid hakkında), 16 beyit (v. 3a, str. 6)

Münâcât, 16 beyit (v.4a, str. 6)

Sebeb-i Te'lîf

a. Bu başlık 32 beyittir (v. 5a, str.5)

b. Özeti

1. Bir gece şair hüzünle otururken, ansızın kapı açılır ve içeri bir pervâne girer.

2. Pervâne şairin etrafında döner ve önüne düşer.

3. Şem'den ayrı kaldığını, bu ayrılığa dayanamayacağını söyler ve bayılır.

4. Kendine gelince; Pervâne, gece rüyada Şem'in yüzünü gördüğünü ve aşık olduğunu söyler.

5. Uyandığında, Şem'i göremeyince, onu aramak için evden dışarı çıktığını ve uzaktan bir ışık gördüğünü, neticede buraya kadar geldiğini, şaire söyler.

---

* Mesnevîdeki başlıklar Türkçeye tercüme edilerek verildi ve Süleymaniye Ktb. Fatih Kısmı nr 4002'deki nüsha esas alındı

6. Pervâne, şaire adının ne olduğunu, burada ne yaptığını sorar.

Pervâne'ye Cevap

a. Bu başlık 10 beyittir (v. 7a, str. 2)

b. Özeti

1. Şair, Pervâne'ye "Ben sırdaşım madem aşktan bahsediyorsun, yaklaş" der.

2. "Kimsin? Nereden geliyorsun? Pervâneye benziyorsun, fakat Hüma'sın" der.

3. "Yüzün sararmış, aşkdan dolayı derdli olduğun belli, aşk dışında rehber arama, zira aşksız bir yere ulaşamazsın."

4. "Şem'e kavuşmak istiyorsan, cemali arzuluyorsan bu yolda canını ve gönlünü feda et ve adil şahın sarayına git" der.

Şâhın ve Sarayının Tarifi

a. Bu başlık 12 beyittir (v. 7b, str. 4)

Şâh Kıssası

a. Bu başlık 38 beyittir (v. 8a, str. 7)

Lâtife

a. Bu başlık 14 beyittir (v. 10b str. 2)

Pervâne'nin Şem'î Araması

a. Bu başlık 14 beyittir (v. 11a, str. 8)

b. Özeti

1. Pervâne, Şem'i arzular ve O'nu aramaya başlar.

2. Şaşkın ve hüzünlüdür. Memleketinden ve dostlarından ayrı kalmıştır.

3. Şem'in hayali ile kendinden geçmiş, gece ile gündüzü bir olmuştur.

Ayrılık Gecesi

a. Bu başlık 10 beyittir (v. 12a, str. 5)

b. Özeti

1. Uzun gecenin (şeb-i yeldanın) tasviri yapılır.

2. Pervâne'nin hüzünlü bir şekilde, yalnız başına dolaşması anlatılır.

Pervâne'nin Nesîm'e Şem'in Yerini Sorması

a. Bu başlık 42 beyittir (v. 12b, str 7)

b. Özeti

1. Pervâne, Nesîme Şem'i sorar ve ondan yardım taleb eder.
2. Nesîm, Pervâne'ye yardım eder.
3. Birlikte Şem'î aramaya başlarlar.
4. Pervâne, Nesîm'le birlikte Şem'in bulunduğu saraya varırlar.

Nesîm'in Çatıya Çıkması ve Pervâne'nin Camdan İçeri Bakması

a. Bu başlık 41 beyittir (v. 15a, str. 5)

b. Özeti

1. Pervâne ile Nesîm Şem'in sarayına gelip, sarayın çatısı üzerine yerleşirler.
2. Pervâne, camdan içeri bakar, bir şey göremez.
3. Nesîm, pervâne'ye "sarayda benim tanıdığım, senin de içeri girme iznin yok"der.
4. O sırada iğne deliği misali ışık süzülen bir yarık görürler.
5. Pervâne, yarıktan içeri bakar ve Şem'î görür. Kendinden geçer ve bayılır.
6. Nesîm, Pervâne'yi kucağına alarak çatıdan aşağıya indirir ve sarayın kilerine götürür.
7. Pervâne'yi saray kilerinin bir köşesine bırakan Nesîm, O'nu ayıltmak için gülsuyu ile misk bulmaya gider.
8. Bulduğu gülsuyu ile miski bir şişe içerisinde karıştırarak, Pervâne'nin burnuna sürer.
9. Bunun üzerine Pervâne, kendine gelir, gözlerini açar ve şaşkın bir vaziyette etrafına bakar.

Kiler ve Sakinlerinin Vasfı

a. Bu başlık 23 beyittir (v. 17b, str. 2)

b. Özeti

1. Pervâne, Nesîm'e "Burası neresi? Buraya nasıl geldim?" diye sorar.
2. Nesîm, Pervâne'ye bulunduğu yerin Şem'in sarayının kileri olduğunu, buraya sığınanın arzu ve muradına nail olacağını, Cennete ulaşacağını söyler.
3. Yine Nesîm, Pervâne'ye "Burada otur. Bekle. Belki Şem'in Meşşâtesi gelebilir. Derdini ona söyler, bir çare bulabilirsin"der.

4. Nesîm, Pervâne'ye tekrar: "Meşşâte, senin ızdırabından haberdar olursa, haline acır, merhamet eder ve Şem'den sana bir nişan verir, böylece üzüntüden kurtulursun". der.

5. Nesîm, Pervâne'ye nasihata devam eder ve şöyle der: "Adil şahın (Şem'in) sarayı, muradının hasıl olduğu yerdir. Sen kendi ihtiyacını o saraya götür. Oradan kimse mahrum olmamıştır. Her diyardan saraya, dostlar gelirler ve bu kapıdan çıkış yolu bulurlar."

Nesîm'in Öğüdü

a. Bu başlık 17 beyittir (v. 18b, str 8)

b. Özeti

1. Nesîm, Pervâne'ye öğütte bulunur ve bu öğütü tutması için Şem'in üzerine yemin ettirir.

2. Pervâne'ye "Burası mübarek yerdir. Sen mesut ol, ben de buradan ayrılayım"der.

3. Nesîm, konuşmasına şöyle devam eder: "Benim huzurum yoktur. Diyardan diyara avare avare dolaşırım. Bir dost kokusu bulmak ümidi ile, gecemle gündüzüm aramakla geçer. Bazan muğların hizmetçisi, bazan da bağ kapısının bekçisiyim"

4. Nesîm, Pervâne'ye: "Seher vaktinin habercisiyim. Bana ulaşamayan kimselere koşarak giderim. Âşıklar yolunun Hızır'ıyım. Gece, gündüz onlardan haberdar olurum. Yusuf'tan Yâkûb'un yönüne koku götürürüm" dedikten sonra oradan ayrılması için müsaade ister.

Pervâne'nin Nesîm'den Özür Dilemesi

a. Bu başlık 34 beyittir (v. 19b, str. 8)

b. Özeti

1. Pervâne, Nesîm'in bu sözlerini işitince üzülüp, hastalanır.

2. Nesîm, Pervâne'ye veda eder, bir müddet birbirleriyle kucaklaşırlar, sonra da pencereden çıkıp gider.

3. Pervâne, üzülür ve mahsunlaşır.

4. Sabah oluncaya kadar Şem'in kilerinde kalır.

5. Sabahleyin, elinde altın bir buhurdan ile kapıyı hizmetçi (Meşşâte) açar ve içeri girer.

6. Meşşâte'nin önünde bir elinde şamdan, diğer elinde makas bulunan bir

genç de içeri girer. Genç, makası koyduktan sonra dışarı çıkar.

7. Uykusuz olan Meşşâte, Şem'in kürsüsüne başını koyup uykuya dalar.

Pervâne'nin Meşşâte'yi Uyurken Görmesi ve Onun Yanına Gitmesi

a. Bu başlık 17 beyittir (v. 21b, str. 7)

1. Gece Şem'in hizmetinde bulunan Meşşâte, genellikle gündüzleri uyurdu.

2. Pervâne, gizlendiği köşeden başını uzatır ve Meşşâte'ye bakar.

3. Onun uyuduğunu görünce, Pervâne, Meşşâte'nin uykusunun sevab olduğunu anlar.

4. Bulunduğu yerden çıkar ve Meşşâte'nin ayağının toprağına yüzünü sürer, gözünü öper.

Meşşâte Uyanınca Pervâne'yi Ayağının Dibinde Görmesi

a. Bu bölüm 21 beyittir (v. 22b, str 7)

b. Özeti

1. Meşşâte uyanınca, ayağının dibinde Pervâneyi görür.

2. Pervâne'yi bir köle gibi başını yere koymuş ve ayağını öper bir durumda görür.

3. Meşşâte, göz altından Pervâne'ye bakar, onun âşık ve garip birisi olduğunu anlar.

4. Meşşâte, Pervâne'nin âşık olduğunu, inlemesi ve sararmış yüzünden anlar.

5. Pervâne, Meşşâte'ye hizmet eder ve bu hizmetten dolayı Meşşâte utanır.

6. Meşşâte, Pervâne'nin yanına gelir, ona duada bulunur ve dost olduğunu söyler.

7. Sonra Meşşâte, Pervâne'ye: "Ey yâr! Ne işle meşgulsun? Kime visali arzuluyorsun? Buraya nereden geldin? Kimin ayrılık ateşinden ah ediyorsun? Nasıl gurbete düştün? Memleketinden nasıl ayrı kaldın?" diye bazı sorular sorar.

Pervâne'nin Meşşâte'ye Ayrılık ve Gurbete Düşmesini Anlatması

a. Bu başlık 27 beyittir (v. 24a, str. 2)

b. Özeti

1. Pervâne, Meşşâte'ye şöyle cevap verir: "Şam diyarındanım. Adım Pervâne'dir. İstanbul'da garip düşmüşüm. Aşk derdiyle meşgulüm. Gündüzüm hicran ile, gecem inlemekle geçiyor. Gönüle huzur veren birine âşık olmuşum. İçime ondan bir ateş düştü. Onun ayrılığı ile yanmış, iştiyakıyla şaşkına

dönmüşüm"

2. Pervâne, Meşşâte'ye: "O sevgili halimden haberdar değildir. Ona bu durumumu kim söyler "diye sorar.

3. Pervâne, Meşşâte'ye tekrar şöyle der: "Onun vasfını benden sorma! Onun kölesi olmuşum. Eğer adını ağzıma alırsam, ağzımın yanacağından korkarım."

4. Pervâne, Meşşâte'ye sevgilisinin adını, ima ve remiz yoluyla bir muamma ile açıklar.

Meşşâte'nin Muammayı Çözmesi

a. Bu başlık 24 beyittir (v. 25b, str. 3)

b. Özeti

1. Meşşâte, Pervâne'nin söylediği muammayı çözer ve kime âşık olduğunu anlar.

2. Meşşâte, Pervâne'nin sevgilisinin adının Şem olduğunu söyler.

3. Meşşâte, Şem'in vasıflarını Pervâne'ye anlatır.

4. Meşşâte, Pervâne'ye "Eğer sen, belâ arayıcı değilsen, onun aşkından vazgeç. Onun aşkını aklından çıkar, bu beladan sakın ve kaç!" diyerek onu caydırmaya çalışır.

Pervâne'nin Sabırsızlığı ve İnlemesi

a. Bu başlık 26 beyittir (v. 27a, str. 1)

b. Özeti

1. Pervâne, Meşşâte'nin sözlerini işitince, kendini yerlere atar.

2. Pervâne, Meşşâte'nin ayağına kapanır ve ona şöyle der: "Ey derdimin mahremi, yaralı gönlüme merhamet et! Bu ateşle ne zamana kadar yanayım: Gündüzüm ayrılıkla, gecem aramakla geçiyor. Beni bu durumdan kurtar."

3. Pervâne, Meşşâte'ye Şem'in yanına gitmesini, Allah için gönül derdini söylemesini ister.

4. Ayrıca Meşşâte'den Şem'in yanına gittiğin de onun saçını taradığı sırada" bir misafir geldi ve yarım canını hediye getirmiş" demesini de ister.

Meşşâte'nin Pervâne'ye Acıması

a. Bu başlık 66 beyittir (v. 28b, str. 1)

b. Özeti

1. Meşşâte, Pervâne'nin durumuna üzülür.

2. Meşşâte, Pervâne'ye "uygun bir zaman olursa, derdini söyleyeceğine" dair söz verir.

3. Pervâne, Meşşâte'ye dua eder.

4. Gece olur ve Meşşâte Şem'in yanına gider.

5. Meşşâte, Şem'e övgü ve tazimde bulunur.

6. Meşşâte, Şem'in saçını tararken, aşkla ilgili hikâyeler anlatır.

7. Meşşâte, fırsatını bulup, Şem'e Pervâne adında bir âşığının geldiğini söyler.

8. Şem'den Pervâne'ye merhamet etmesini, ona yüzünü göstermesini ister.

Meşşâte'nin Konuşması Üzerine Şem'in Öfkelenmesi

a. Bu başlık 29 beyittir (v. 32a, str. 5)

b. Özeti

1. Bu sözleri işiten Şem, Meşşâte'ye kızar, onu edepsizlik ve küstahlıkla suçlar.

2. Kibirlenerek, Pervâne'yi de küçümser ve onun hakkında şöyle konuşur: "O kim oluyor? Bana onun ismini söylüyorsun? O kendini ne zannediyor? Haremime yerleşmek istiyor? O kim ki benim bulunduğum yeri soruyor? O benim sevgimden nasıl bahseder?"

4. Şem, Meşşâte'ye: "Benim huzurumda ondan bahsetme, bana selâmını getirme, ona benden fayda gelmez" diyerek, Pervâne'yi semtinden sürmesini ister.

5. Bunun yanında da Meşşâte'den Pervâne'yi dövüp, ağlatmamasını ve küfredip, gönlünü incitmemesini ister.

6. Son olarak da, Meşşâte'ye "Pervâne'nin ömrünü boşuna zayi etmemesini, benim hayalimle yetinmesini" söyler.

Meşşâte'nin Üzülmesi ve Şem'den İzin İstemesi

a. Bu başlık 29 beyittir (v. 33b, str. 8)

b. Özeti

1. Şem'den bu sözleri işiten Meşşâte, perişan olur ve söylediğine pişman olur.

2. Şem'den izin ister, oradan ayrılır ve Pervânenin bulunduğu yere gider.

3. Pervâne'ye: "Ey kötü huylu avcının tuzağına düşmüş olan" diyerek, konuşulanları ona aktarır.

4. Meşşâte, Pervâne'ye: "Eğer beni dost biliyorsan, bu hayalden vazgeç,

kendine başka bir sevgili bul" diyerek, ona Şem'den vazgeçmesini öğütler.

Sevgiliden Umutsuzluk Haberini Alırsan Pişman Olursun

a. Bu başlık 19 beyittir (v. 35b, str. 2)

b. Özeti

1. Pervâne, Meşşâte'nin sözlerini işitince üzülür, ağlayıp inler ve dövünmeye başlar.

2. Şem'i Allaha havale eder.

3. Bulunduğu yere çöker ve kendi matemini tutar.

4. Kendi kendine bahtının ve talihinin yaver gitmediğinden bahseder ve şikâyette bulunur.

Meşşâte'nin Öğüdü

a. Bu başlık 33 beyittir (v. 36b, str. 4)

b. Özeti

1. Meşşâte, Pervâne'ye nasihatta bulunur.

2. Sabretmekten başka bir şey olmadığını söyler

3. Pervâne'ye "gül hikâyesi"ni anlatır.

4. Gül hikâyesinden sonra Pervâne'ye "müşk hikâyesi"ni anlatır.

5. Meşşâte, bu hikâyelerde gerçek âşığın nasıl olması gerektiğini anlatır.

Meşşâte'nin Pervâne'nin Elinden Tutması

a. Bu başlık 36 beyittir (v. 38b, str. 2)

b. Özeti

1. Pervâne, Meşşâte'den hikâyeleri dinledikten sonra, tekrar ondan yardım ister.

2. Meşşâte, Pervâne'ye acır ve tekrar yardım etmeye karar verir.

3. Pervâne ile dostluğu daha da sağlamlaşan Meşşâte, bir köşede uykuya dalar. Pervâne ise durmadan ah çekerek, ağlar.

4. Meşşâte, sabaha doğru Pervâne'nin ahlarından uyanır.

5. Pervâne, Şem'in saçından bir tel alması için Meşşâte'ye yalvarır.

Meşşâte'nin Şem'in Yanına Gitmesi

a. Bu başlık 49 beyittir (v. 40b, str. 3)

b. Özeti

1. Pervâne'den ayrılan Meşşâte, Şem'in odasına hizmet etmek için girer.

2. Şem, Pervâne'yi hatırlar ve alaylı bir şekilde onun halini Meşşâte'den sorar

3. Meşşâte, Pervâne'nin perişan olduğunu, onu daha fazla üzmemesi gerektiğini söyler.

4. Şem, Meşşâte'den Pervâne hakkındaki sözleri işitince, Pervâne'ye acır.

5. Şem, Meşşâte'ye: "Kokum, ona yeter! Onun için saçımdan bir tel kopar ve parçalanmış gönlünü dik, gözyaşlarını dindir" der.

6. Meşşâte, Şem'in sözünden memnun kalır ve çok sevinir. Sabaha kadar Şem'e arkadaşlık eder.

7. Meşşâte, Şem'den sabah olunca izin ister ve Pervâne'nin yanına gider.

8. Pervâne, bütün gece uyumaz ve Meşşâte'nin yolunu gözler.

Meşşâte'nin Hediye Olarak Saç Getirmesi

a. Bu başlık 55 beyittir (v. 43a, str. 8)

b. Özeti

1. Meşşâte, kapıdan içeri girer ve Pervâne sevinir.

2. Pervâne, Şem'in saçının kokusunu hisseder.

3. Pervâne sevincinden Meşşâte'nin ayağına kapanır ve Meşşâte, onu tutup kaldırır.

4. Meşşâte, Pervâne'ye Şem'in saçının telini getirdiği müjdesini verir.

5. Meşşâte, Şem'in saçının telini gösterir ve Pervâne onu eline alır, öper, sararmış yüzüne sürer ve sevinçten ağlar.

6. Meşşâte, Şem'in saçının telini tutar ve Pervâne'nin boynuna asar.

7. Sonra Pervâne'ye "ûd hikâyesi"ni anlatır.

8. Akşam olup da, Meşşâte, Şem'in yanına gideceği sırada, Pervâne de onunla birlikte gitmek ister.

9. Meşşâte, Pervâne'ye: "İzin almadan seni oraya götürmek hoş olmaz!" der.

10. Meşşâte, Pervâne'nin isteğini Şem'e bildireceğini söyler ve oradan ayrılır.

Meşşâte'nin Şem'in Meclisine Gitmesi

a. Bu başlık 66 beyittir. (v.46b, str.1)

b. Özeti

1. Meşşâte, Pervâne'nin isteğini Şem'in kabul etmesi için Allaha yalvarır. Sonra da Şem'in huzuruna çıkar.

2. Meşşâte, Şem'e şunları söyler: "Pervâne'ye senin saçından bir tel götürdüm, onun sevdası daha da arttı zülfünün teli onu cezbetti. Ayrılığından dolayı ölmek üzere. Onun ölmesi sana ne kazandırır?"

3. Meşşâte, Şem'e bu sözleri söyledikten sonra, ona Hz. İbrahim kıssasını anlatır.

4. Bu sözleri işiten Şem, memnun olur.

5. Meşşâte'ye: "Sabaha kadar otur ve bana aşktan bahset" der.

6. Şem, Meşşâte'ye kendisinin de aşkın cezbesine gönlünü kaptırdığını söyler ve ağlamaya başlar. Ateşi yükselir, dudağı uçuklar.

7. Meşşâte, Şem'in bu halini görünce, Pervâne'yi unutur.

8. Şem, aşk ateşiyle sabaha kadar yanar.

9. Sabah olunca Şem, Meşşâte'ye: "Senden saklayamam. Bana âşık olana, âşık olmuşum. Yüzünü görmemiş olsam da, hayali aklımdan hiç çıkmıyor. Benden selâm söyle ona! kendisi ile akşama kadar otur. Akşam olunca da meclisime getir." der.

Meşşâte'nin Pervâne'ye Haber Getirmesi

a. Bu başlık 45 beyittir (v. 50a, str. 5)

b. Özeti

1. Sabah olunca Meşşâte, Pervâne'nin yanına gider.

2. Meşşâte'nin geldiğini gören Pervâne, ona hürmet eder ve ikramda bulunur.

3. Meşşâte, Pervâne'yi yanına çağırır ve ona: "Artık dertler yok olacak, hicran sona erecek. Senin, uğruna canını verdiğin kişi senin âşığın oldu. O, sana âşık, sen ona âşık. Sevdiğin, seni visale çağırdı, sana ziyafet vermek istiyor" der.

4. Pervâne, bu sözleri işitince, o sözlere inanamaz.

5. Meşşâte, Şem'in üzerine yemin eder.

6. Pervâne, Meşşâte'ye teşekkür eder ve duada bulunur.

7. O gün, iki can dostu mesut ve bahtiyar olurlar.

Meşşâte'nin Habercisinin Gelmesi

a. Bu başlık 39 beyittir (v. 52b, str. 6)

b. Özeti

1. Akşam, Şem'in hizmetçisi Meşşâte'yi çağırmaya gelir.

2. Meşşâte, hizmetçinin geldiğini görünce, kavuşma zamanının geldiğini anlar.

3. Pervâne, hizmetçiyi görünce, ayağına kapanır.

4. Hizmetçi, Pervâne'ye ayağına kapanmasının sebebini sorar.

5. Pervâne de, "Sevgilinin kulu olana, ben de kul olurum" der ve Şem'in meclisinden kendisini mahrum etmemesini ister.

6. Meşşâte, hizmetçiye Pervâne'nin âşık olduğunu söyler.

7. Üçü birlikte Şem'e gitmek için hareket ederler.

8. Meşşâte, Şem'in huzuruna çıkar. Şem de Pervâne'yi sorar.

9. Meşşâte, Pervâne'nin dışarda olduğunu söyler.

10. Hizmetçi, dehlizden Şem'in sözlerini dinler ve Pervâne'ye aktarır.

12. Hizmetçi, Pervâne'ye "Şem'e kavuşmayı isteyen, öne gel! Zira senin arzun gerçekleşecek" der.

Pervâne Şem'in Evinde

a. Bu başlık 50 beyittir (v. 55a, str. 1)

b. Özeti

1. Pervâne, heyecanlı bir şekilde bulunduğu yerden hareket ederek, Şem'in meclisine gelir.

2. Şem'in kurduğu meclis, Cenneti andırır. Her taraf gılmanlarla dolmuş, altın şamdanlar yanmış, cilveler başlamış

3. Mecliste Şem, tahtına oturur

4. Pervâne, Şem'i görünce ah çekip, iki üç kere döner ve onun ayağına düşer.

5. Düştüğü yerden kalkan Pervâne, sonra Şem'in etrafında dönmeye başlar.

6. Şem, nazlanır.

7. Pervâne, Şem'e: "Sana âşığım. Senden ayrı yaşayamam, ayrılığa gücüm yetmez." der.

8. Bu sözlerden. sonra Şem, Pervâne'yi kucaklar. Pervâne, Şem'e kavuşunca ruhunu teslim eder.

9. Bu olay karşısında Şem, sabaha kadar ağlar, sabah olunca o da can verir.

Nasihat

Bu başlık 12 beyittir (v. 57b, str. 7). Burada şâir, nasihatta bulunur, "fâni olan cihanda, ebedîlik nasıl olur?" der.

Hatime

Bu başlık 12 beyittir (v. 58b, str. 2). Burada da şair, mesnevîye başlamaya nasıl karar verdiğini anlatır.

1.4.1.2. Ehlî-i Şîrâzî'nin Şem ü Pervâne'si

Ehlî-i Şîrâzi eserini Akkoyunlu hükümdarı Sultan Yakup (öl. 1491) adına kaleme almıştır[1]. Mesnevî, Allahın 1001 isminden dolayı, şair tarafından 1001 beyit olarak yazılmıştır[2]. Hezec bahrinin "mefâîlün mefâîlün feûlün" kalıbıyla yazılan Şem ü Pervâne, yazarının ifadesine göre 894/1489'da bitirilmiştir. Yazar, eserinin sonunda "Temme'l-Kitâb" ibaresiyle tarih düşererek, bittiği yılı (894/1489) zikretmiştir[3]. Yedi elyazma nüshası tesbit edilen[4] Ehlî'nin Şem ü Pervâne mesnevîsi basılmıştır[5].

Mesnevînin düzenleniş biçimi ve özeti şöyledir*:

Bahş-ı Heftum

Şem ü Pervâne

Başlangıç kısmı, 24 beyit (s. 571)

Münâcât, 21 beyit (s. 572)

Na't (Peygamber hakkında), 19 beyit (s. 573)

Na't (Hz. Ali hakkında), 15 beyit (s. 574, str. 2)

Sebeb-i Nazm-ı kitâb

a. Bu başlık 23 beyittir (s. 574, str. 18)

b. Özeti

1. Bir bahar mevsiminde, hüzün dolu gecenin bitiminde, gün doğarken, binlerce çiçek açar.

2. Şairin, bu güzel günün sabahının ilk vakitlerinde, gayp âleminden yüzüne bir kapı açılır.

3. Açılan bu kapıdan mana mumu ile şaire, bir yol gösterilir. Gönlü

1 Külliyât-ı Eş'âr-ı Mevlânâ Ehlî-i Şîrâzî, s. 514-516

2 Külliyât-ı Eş'âr-ı Mevlânâ Ehlî-i Şîrâzî, s. 619, beyit 13

3 Külliyât-ı Eş'âr-ı Mevlânâ Ehlî-i Şîrâzî, s. 619, beyit 16

4 Mesnevinin yazma nüshaları hakkında bkz. Ahmed Münzevi, Fihrist-i Nüshahâ-yı Hattî-i Fârsî, c. III, s. 1847 v.d.

5 Külliyât-ı Eş'âr-ı Mevlânâ Ehlî-i Şîrâzî, s. 571-619.

* Mesnevîdeki başlıklar Türkçeye Tercüme edilerek verildi ve neşredilen mesnevîden faydalanıldı.

aydınlanır ve kendine ilham gelir.

Medhiye (Sultan Yakup hakkında), 29 beyit (s. 575, str. 19)

Medhiye (Vezir Kulî Beg hakkında), 13 beyit (s. 577, str. 3)

Sıfat-ı Aşk, 15 beyit (s. 577, str. 17)

Ağaz-ı Dâstân-ı Şem ü Pervâne

a. Bu başlık 23 beyittir (s. 578)

b. Özeti

1. Şair, hikâyeyi birinden duymuştur. Bu hikaye Ferhâd ile Şîrîn hikâyesinden daha tatlı, Leylâ ile Mecnûn hikâyesinden daha yakıcıdır.

2. Hikâyeyi anlatan yaşlı ihtiyar, Pervâne ile Şem'den şöyle bahseder.

3. Bir gün Şâm ülkesinin padişahı olan Şem, eğlenmek için, bahçede bir meclis kurdurur.

4. Meclistekiler eğlenceye dalarlar, eğlence geceden gündüze kadar sürer.

Şem'in Meclise Gelmesi

a. Bu başlık 16 beyittir (s. 579)

b. Özeti

1. Mecliste eğlence devam ederken Şem, meclise gelir.

2. Işığıyla meclisi aydınlatır.

3. Padişah gibi başına tacı koyup, altın bir kürsüye oturur

Pervâne'nin Şem'i Görmesi

a. Bu başlık 23 beyittir (s. 580)

b. Özeti

1. Pervâne, uzakdan meclisi aydınlatan ışığı görür.

2. Işığın cezbesine kapılarak, Şem'e yaklaşır.

3. Kendinden geçer, gönlüne bir ateş düşer.

Pervâne'nin Âşık Olması

a. Bu başlık 18 beyittir (s. 581)

b. Özeti

1. Pervâne, gönlüne düşen âşk ateşi ile Şem'in etrafında şaşkın bir halde döner.

2. Gönlüne düşen aşk ateşiyle Pervâne, Şem'e âşık olur.

Şem'in İki Hizmetçisi ve Şem'in Mesajını Pervâne'ye İletmeleri

a. Bu başlık 15 beyittir (s. 582)

b. Özeti

1. Şem'in, Kâfûr ve Anber isminde iki hizmetçisi vardır.

2. Pervâne'nin ıstırabından haberi olan Şem, hizmetçilerine şu sözleri söylemelerini ister.

3. "Meclisimizin üzerinde ne vakde dek uçacaksın? Buraya nasıl düştün? Ne kaybettin? Neyi arıyorsun? Beni görmemiş ol. Kendi işinin peşine git, kendini ateşe atma."

4. Şem'in mesajını Pervâne'ye iletirken Kâfûr, soğuk ve kötü, Anber de öğüt verip, sevgiyle yaklaşır.

Pervâne'nin Cevâbı

a. Bu başlık 18 beyittir (s. 583)

b. Özeti

1. Hizmetçilerin sözlerini işiten Pervâne, çok üzülür.

2. Pervâne, Şem'in hizmetçilerine Şem'in güzelliğini anlatır.

3. Pervâne, Şem'e canını feda etmek istediğini söyler ve O'na dua eder.

Şem'in Pervâne'ye Kızması

a. Bu başlık 29 beyittir (s. 584)

b. Özeti

1. Şem, bu haberi alınca çok kızar.

2. Pervâne'ye "Ey divane niçin saçmalıyorsun? Ölümünü benden niçin arıyorsun? Senin gibi niceleri yüzüme baktı ve vuslat istedi, fakat sonunda yandı. Sakın benden sevgi ve merhamet bekleme"der.

3. Yine Şem, Pervâne'ye: "Ey olgunlaşmamış olan! Bana kavuşmak gibi bir maksadın olmasın. Pişman olursun! Artık meclisime gelme. Kendini küçük düşürme. Eğer bana ulaşmaya çalışırsan zararın kendine olur." diyerek sözlerini bitirir.

Pervâne'nin Şem'e İncinmesi

a. Bu başlık 22 beyittir (s. 585)

b. Özeti

1. Pervâne, Şem'e: "Nazından yandım. Üzüntümü anlayacak olsan, acırsın

halime. Sen bir ateşsin, ben de bir kıvılcım. Senin yanından başka bir yer ararsam ölürüm. Senin yanında ölmekten başka arzum yoktur." der.

2. Pervâne, sözlerini şöyle bitirir: "Senin çevrende dönsem, sana köle olsam ne olur? Zira biliyorsun ki sen bir padişah ben de bir dilenciyim. Sana bir hikâye anlatayım dinle."

Pervâne'nin Şem'e Hikâye Anlatması

a. Bu başlık 24. beyittir (s. 586)

b. Özeti

1. Pervâne, Şem'e Hz. Yusuf kıssasına telmihte bulunarak, bir hikaye anlatır.

Şem'in Perâne'yi Yâr Edinmesi

a. Bu başlık 35 beyittir

b. Özeti

1. Pervâne'nin gönül yangını, hikâyeyi dinleyen Şem'e tesir eder.

2. Şem, Pervâne'nin samimi bir âşık olduğunu anlar.

3. Nazlanmaktan vaz geçer ve Pervâne'yi kendine yâr eder.

4. Pervâne'ye: "Yanıp yakılarak gönlümü çaldın. Seni üzerek sınadım, fakat sana olan inancım daha da arttı. Sevgin gönlümde yer etti." der.

5. Şem, Pervâne'ye: Ârtık bir gün bile yüzünü görmesem, yaşayamam. Senden ayrı kalırsam, başımı kılıçla vücudumdan ayırın. Senden ayrı olursam ölürüm." diyerek sözlerini bitirir.

6. Şem, sözlerini bitirdikten sonra birlikte sohbete başlarlar.

7. Şem' ile Pervâne sohbet ederken, Nesîm'in maksadından haberleri olmaz.

Nesîm'in Pervâne İle Şem'in Arasını Ayırması

a. Bu başlık 29 beyittir (s. 589)

b. Özeti

1. İki sevgili sohbete başlayınca felek, onları kıskanır ve üzerlerine bir rakip gönderir.

2. Rakip, Nesîm'dir. Bunun mizacı sert, tavrı çirkindir.

3. Nesîm, Şem ile etrafında dönen Pervâne'yi görünce, onları kıskanır.

4. Nesîm, Şem ile Pervâne'nin üzerlerine saldırır ve meclistekiler paniğe kapılırlar.

Nesîm'in Pervâne'yi Şem'den Uzaklaştırması

a. Bu başlık 19 beyit (s. 590)

b. Özeti

1. Nesîm'in haset ateşi yükselince, birini öldürmek, diğerini de yakmak ister.

2. Şem'in ışığını (nurunu) çalıp, Pervâne'yi kavuşmaya (vuslata) erdirmemek ister

3. Nesîm, Şem'e saldırarak, boynunu eğer.

4. Nesîm'in saldırması üzerine meclis karışır ve mecliste panik başlar.

Şem'in Fânûs'a Gitmesi

a. Bu başlık 19 bölümdür.

b. Özeti

1. Şem'in "Fanus" adlı bir otağı vardır.

2. Nesîm'den sonra hizmetçi gelir ve Şem'i Fanus'a götürür.

3. Şem'in eğilen boynu tekrar düzelir.

4. Pervâne, içinde Şem'in bulunduğu Fanus'un etrafında dönmeye başlar.

Pervâne'nin Avâre Olması

a. Bu başlık 15 beyittir (s. 592)

b. Özeti

1. Şem'e bir şey yapamayan Nesîm, Pervâneye eziyet eder

2. Pervâne'yi Şem'den ayırır ve onu yerden yere vurur.

3. Nesîm'in eziyetinden dolayı Pervâne, avare olur ve uzaklara kaçar!

Divane Olan Pervâne'nin Çöle Yönelmesi

a. Bu başlık 38 beyittir (s. 593)

b. Özeti

1. Şem'den ayrılan Pervâne'nin aklı başından gider ve deliye döner.

2. Çılgına dönen Pervâne, yönünü çöle çevirir.

3. Gecesi karanlık, gündüzü korkunç sıcak olan bu çölde Pervâne, mum gibi erir, güç ve kuvvetten düşer.

4. Bağırır, ama feryadını kimse duymaz.

Şem'den Ayrılan Pervâne'nin Üzüntüsü

a. Bu başlık 43 beyittir (s. 595)

b. Özeti

1. Çölde tek başına kalan Pervâne'nin içini dökecek bir dostu yoktu.

2. Kendi kendine gönül sırlarından bahseder ve bahtından yakınır.

3. Şem'in yanında iken ölmediğine pişman olur.

4. Kendi kendine: "Bana Şem'den bir haber kim getirir? Kim söyler Şem'e benden bir selâm? Bulunduğu yere bir mektup nasıl gönderirim?" diye konuşur.

Pervâne'nin Geçirdiği Gecenin Tasviri

a. Bu başlık 22 beyittir (s. 597)

b. Özeti

1. Bu bölümde "gece tasviri" yapılmıştır.

2. Gece olunca Pervâne'nin sıkıntısı artar.

3. Şem'in olmadığı bu gece, Pervâne için daha da karanlık olur.

4. Pervâne, ayrılıktan şikâyet edip, bulunduğu yerden kurtulmak için Allaha yalvarır.

Pervâne'nin Münacâtı

a. Bu başlık 21 beyittir (s. 598)

b. Özeti

1. Bu bölümün tümünde çölde yalnız kalan Pervâne'nin münacâtı zikredilir.

2. Pervâne: "Ya Rab! izzetin hakkı için, gözyaşı dökenlerin hakkı için; mürşide yönelen müridlerin hakkı için; şehadet yolunda şehid olanların tekbirlerinin hakkı için..." diye münacâtta bulunduktan sonra, bu çölden kurtulması için Allaha yalvarır.

Gaipten Pervâne'ye Müjde Verilmesi

a. Bu başlık 27 beyittir (s. 599)

b. Özeti

1. Pervâne'nin duası kabul edilir.

2. Pervâne'nin akıl kulağına "Gözünün çerağı tekrar aydınlanacak; bu karanlık geceden sonra, seni aydınlığa kavuşturacak yeni bir güneş doğacak" diye gaipten bir ses gelir.

3. Ayrıca Pervâne'nin akıl kulağına: "Senin durumundan haberdarız, üzülme! Sana bir elçi gelecek, gözün aydın!" diye bir ses de gelir.

Pervâne'den Ayrılan Şem'in Üzüntüsü

a. Bu başlık 23 beyittir (s. 600)

b. Özeti

1. Pervâne'nin gitmesiyle perişan olan Şem'in gönlüne yanlızlıktan dolayı ateş düşer

2. Fanus'un içinde sıkılan Şem, dert ve ızdıraptan damlaya damlaya erir.

3. Şem, Fanus'un içinde "Bu ısız yer benim zindanım oldu. Hatta zindan değil, cehennemim oldu. Evimde yanmak istiyorum. Bu gam duvarını önümden kaldırın" diyerek kendi kendine konuşur.

4. Şem, felekten yakınır, bedduada bulunur.

Şem'in Hastalanması ve Felekten Şikâyeti

a. Bu başlık 39 beyittir (s. 601)

b. Özeti

1. Şem, Pervâne'nin üzüntüsünden hastalanır ve ateşi yükselir.

2. Üzüntü ve inlemesinden başka bir sermayesi kalmaz.

3. İçinden ah çekerek, şikâyette bulunur ve "Ey felek senin kinin bana niçindir? Niçin beni yardan ayırdın. Tenimi yaktın, beni erittin, uzun olan ömrümü kısalttın. Tek başıma garipler gibi öleceğim"der.

Şem'in Durumunu Kâfûr ve Anberin Öğrenmesi

a. Bu başlık 17 beyittir (s. 603)

b. Özeti

1. Şem'in hastalığından, inleme ve üzüntüsünden Anber ile Kâfûr'un haberi olur.

2. Ona: "Niçin sürekli eriyip, gözyaşı döküyorsun? Eğer âşık değilsen, niçin inliyorsun? Ciğerin yanmıyorsa, niçin geceleri uyanıksın?" derler.

3. Anber ile Kâfûr, Şem'e: "Bizden sırrını gizlemesen iyi olur!" diyerek onun derdine çare olmaya çalışırlar.

Şem'in Sırlarını Hizmetçilerine Söylemesi

a. Bu başlık 17 beyittir (s. 603)

b. Özeti

1. Şem, Anber ve Kâfûr'a sırrını söyler ve ciğerinin yanmasından bahseder.

2. Şem, hizmetçilerine: "Benim gönlümü birisi çaldı. Felek, onu benden kötü

bir şekilde ayırdı. Şimdi onu kime sorayım? Onun haberini kimden alayım." diyerek, Pervâne'yi görüp, göremeyeceğini bilmediğini söyler.

Kâfûr'un Şem'e Nasihatı

a. Bu başlık 16 beyittir (s. 605)

b. Özeti

1. İki hizmetçi Şem'in hikâyesini dinledikten sonra Kâfûr, tecrübeli gibi nasihat eder ve Şem'e şöyle der: "Ağlayıp, inleme! Onu hatırlama! Güzelleğini zayi etme! Her soysuzun yüzüne gülme ve insanların kınamasını üzerine çekme."

2. Kâfûr, Şem'e: "Her zaman gözyaşı dökme. Yalnız kendini değil, bizi de yakıyorsun. Bak! Benden gençlik gitti, yaşlandım. Tecrübe sahibi yaşlıların sözünü dinle, gevşek davranma!" diyerek sözünü bitirir.

Şem'in Kâfûra Cevabı ve Ondan Yardım Dilemesi

a. Bu başlık 21 beyittir (s. 606)

b. Özeti

1. Şem, Kâfûr'a cevap olarak şunları söyler: "Derdin olmadığı için, soğuk sözlerin donduruyor. Ey solmuş olan! Sen, gönül ateşini ne bilirsin? Çünkü sen, ölülerle birsin. Ben aşk ateşine müptelâ olmuşum. Ancak bu hal üzerine ölürsem gönlüm huzura kavuşur. Benim gibi canını ateşe atan kişi için, ölmek edebî hayattır."

2. Şem, tekrar Kâfûr'a: "Vücudum baştan ayağa kadar yanmıştır. Senin ilacın bir fayda vermez. Benim işimi Anber halleder, zira vefa kokusu Anber'den geliyor." diyerek boş yere kendisine öğüt vermemesini söyler.

Anber'in Şem'i Teselli Etmesi ve Derdine Çare Bulması

a. Bu başlık 26 beyittir (s. 607)

b. Özeti

1. Şem gibi içi yanmış olan Anber, Şem'e hoş kokulu nefesinden şu sözleri söyler: "Sadece sana canım ve gönlüm bağlı değildir, varlığım da sana bağlıdır. Senden her zaman samimiyet gördüğümden, gül gibi yüzünün mutluluktan parıldamasını istiyorum. Ben senin hizmetçinim, senin için ölebilirim."

2. Anber, Şem'e: "Benim işim sihir ve büyüye bağlıdır. Çünkü ben sihir ve büyü biliyorum. Eğer ateş üzerine bir koku koyarsam, gayb sırlarını söylerim. Kokumun olduğu yere bir peri gelir. Birer birer gayb sırlarını bana gösterir."der.

3. Anber, sözlerine devam eder ve Şem'e: "O, gözlerden uzaktır. Gerek

gökyüzünün doruklarında olsa gerekse yerin altında bulunsa veya gevher gibi taşın içinde olsa da senin için onu bulur çıkarırım ve durumunu teker teker söylerim" diyerek sözünü bitirir.

Anber'in Ateş Üzerine Koku Koyması ve Pervâne'den Haber Vermesi

a. Bu başlık 26 beyittir (s. 608)

b. Özeti

1. Anber, Şem için ateşe koku koyar ve gayb sırlarını söylemeye başlar.

2. Anber, Pervâne'nin perişan bir halde olduğunu, çöllerde dolaştığını, artık üzülmemesi gerektiğini ve vuslatın çok yakın olduğunu, Şem'e bildirir.

Şem'in Pervâne'ye Kavuşması İçin Anber'e Yalvarması

a. Bu başlık 28 beyittir (s. 609)

b. Özeti

1. Anber'den bunları işiten Şem, ona yardım etmesi için yalvarır.

2. Şem, Anber'den derdine bir çare bulmasını, kendini vuslatı yakınlaştırmasını, sihir (efsun) ile Pervâne'ye bir elçi göndermesini ister.

3. Anber, Şem'e cevap olarak: "Senin haberini Pervâne'ye götürecek kişi peri gibi görünmeyecek, su gibi akacak birisi olmalı. Bu işi ancak Nur yapabilir"der.

Şem'in Nur'u Pervâne'ye Elçi Göndermesi

a. Bu başlık 35 beyittir (s. 611)

b. Özeti

1. Şem, Nur'u yanına çağırır.

2. O'na: "Dostumun yanına gitmen gerekir. Kendisine durumumu bildir. Üzüntümden bahset. İçimin yanışını anlat." diyerek, mesajı verir.

3. Şem, yapılması gerekeni Nur'a söyledikten sonra, Nur, şimşek gibi yerinden kalkar ve oradan ayrılır.

Şem'in Fânûs'dan Çıkması Nur'un Pervâne'yi Araması

a. Bu başlık 14 bölümdür (s. 612)

b. Özeti

1. Nur; gittikden sonra, hizmetçi gelir ve fanusu kaldırır, Şem'in güzelliği ortaya çıkar.

2. Nur, ışığıyla bütün bir gece sürekli Pervâne'yi arar ve sonunda onu bulur.

Nur'un Pervâne'yi Bulması ve Şem'in Halini Ona Bildirmesi

a. Bu başlık 24 beyittir (s. 613)

b. Özeti

1. Nur, Pervâne'yi perişan bir vaziyette görür.

2. Pervâne, Nûr'u görünce sevinir ve ona. "Benim halim böyle, onun hali nasıldır?" diyerek Şem'i sorar.

3. Nur, Pervâneye Şem'in üzüntü ve sıkıntılarından bahseder, hastalandığını söyler.

4. Pervâne, Nur'un söylediklerini dinledikten sonra ağlar ve ona "üzüntülüyüm! Bana dert ortağı ol, hasta gönlüme şifa ver, lütfundan bana bir kapı aç" diyerek ondan yardım ister.

Nur'un Pervâne'ye Şem'in Bulunduğu Yeri Göstermesi

a. Bu başlık 17 beyittir (s. 614)

b. Özeti

1. Nur, Pervâne'ye dost olduğunu isbat etmek için, uzaktan Şem'in güzelliğini gösterir.

2. Pervâne, Şem'i uzaktan görünce, şevkinden kendinden geçer ve onun yönüne gitmek için can atar.

3. Pervâne, Nur ile beraber Şem'in bulunduğu yere gitmek için hareket eder.

4. Pervâne, Şem'in semtine gelince, onu görme arzusu artar.

Pervâne İle Şem'in Buluşması ve Pervâne'nin Kendini Feda Etmesi

a. Bu başlık 36 beyittir (s. 615)

b. Özeti

1. Nihayet Şem ile Pervâne buluşur ve iki âşık göz göze gelerek, ağlamaya başlarlar.

2. Vuslata eren Şem'in içi daha da şiddetle yanmaya başlar ve gönül ateşi daha da artar.

3. Pervâne, Şem'in halini iyi görmez ve onun etrafında dönmeye başlar.

4. Pervâne, "Bu nasıl bir hal, maşuk ölür de, âşık sağ kalır mı?" diyerek büyük bir zevk ile kendini ateşe atarak, canını feda eder.

Pervâne İçin Şem'in Matem Tutması ve Canını Cananına Teslim Etmesi

a. Bu başlık 33 beyittir (s. 617)

b. Özeti

1. Pervâne'nin ölümü üzerine Şem, gözyaşı dökmeye başlar. Ağlamaktan gözünde yaş kalmaz, gücü tükenir. Bitkin bir duruma düşer.

2. Üzüntü ve kederinden dolayı dumanının isiyle karalar bağlar ve yasa oturur.

3. Bu matemle içten bir ah çeker ve canını teslim eder.

Hatîme

a. Bu başlık hatîme olup 22 beyittir (s. 68)

1.4.1.3. Şeyh Abdullah-ı Şebüsterî-i Niyâzî'nin Şem ü Pervâne'si

Abdullah-ı Şebüsterî, eserini Yavuz Sultan Selim (öl. 1520) adına kaleme almıştır[1]. Eser, hafif bahrinin "fâilâtün mefâilün feilün" kalıbıyla yazılmıştır. Mesnevînin bilinen tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Kadızâde Mehmet Efendi kısmı 415 numarada kayıtlıdır.

Eserin düzenleniş biçimi ve özeti şu şekildedir*:

Tevhid, 19 beyit (v. 1b, str. 1)

Münâcât, 18 beyit (v.2a, str.2)

Na't, 14 beyit (v. 3a, str. 2)

Mirâc, 15 beyit (v. 3b, str. 4)

Medhiye (Yavuz Sultan Selim Hakkında), 40 beyit (v. 4a, str. 7)

Nasihat, 20 beyit (v. 5b, str. 11)

Sebeb-i Nazm-ı Risâle

a. Bu başlık 34 beyittir (v. 6b, str. 6)

b. Özeti

1. Şair, bir gün gönül dostlarının bulunduğu bir meclise girer.

2. Mecliste baş köşede oturan ile, şair arasında konuşmalar geçer.

3. Şair, sohbet anında Şem ile Pervâne hikâyesini anlatır. Hikaye mecliste bulunanlar tarafından beğenilir.

4. Orada bulunanlar, hikâyenin nazma dökülmesi halinde daha güzel olacağını söylerler.

---

1 Taşköprüzâde İsâmeddin Ahmed, **Şakâ'ikü'n-Nu'mâniye**, s. 458.

* Mesnevideki başlıklar Türkçeye tercüme edilerek verildi ve Süleymaniye Ktb. Kadızâde Mehmet Efendi kısmı nr. 415'deki nüshadan istifade edildi.

Agâz-ı Dâstân

a. Bu başlık 29 beyittir (v. 9a, str. 6)

b. Özeti

1. Şam vilâyetinde Şem adlı ayın ondördü gibi bir güzel vardır.

2. Şem'in Anber ve Kâfûr isimli iki hizmetçisi vardır.

3. Bu hizmetçilerden Anber, Rûmlu, Kâfûr da Habeşlidir. Gece gündüz Şem'e hizmet ederler.

O Ay Yüzlünün Meclisi ve Sürahi İle Kadehin Münazarası

a. Bu başlık 17 beyittir (v. 9a, str. 6)

b. Özeti

1. Şem'in hizmetçileri işret meclisi kurar ve orayı Cennet gibi süslerler.

2. Sazlar çalınır, kıssalar anlatılır, kadehler elden ele dolaşır.

3. Kadehin ağzı, sevgilinin dudağına değince, sürahi kadehi kıskanır.

4. Sürahi ile kadeh arasında münazara başlar.

Sürahinin Kadehe Sitem Etmesi

a. Bu başlık 9 beyittir (v. 9b, str. 11)

b. Özeti

1. Sürahi kibirlenir, kadehin kendisine muhtaç olduğunu belirttikten sonra şöyle konuşur:

2. "Senin yüzünün kırmızılığı benden dolayıdır. Ben olmasam, sen muradına ulaşamazsın. Gözün sürekli beni gözetmede. Sen mücevher de, yıldız da olsan, sâkî boynuma el atınca, ayaklarımın altında toprak gibi kalırsın. Yükselme arzun yok, başını ayaklarımın altına at."

Kadehin Sürahiye Cevap Vermesi

a. Bu başlık 12 beyittir (v. 10a, str. 8)

b. Özeti

1. Kadeh, sürahinin sözlerini işitince hüzünlenir ve üzülür. Asık suratıyla şöyle cevap verir:

2. "Ey sürahi, ne vakte dek dil uzatacaksın? Ne zamana kadar gösteriş yapıp çalım satacaksın? Benden daha yüce isen, neden önümde iki büklüm olursun? Rütbece senden üstünüm. Önümde niçin secde edersin? Sâkî senin boynuna elini atarken, ben onun dudağından muradımı alırım."

Sürahi ile Kadehin Barışması

a. Bu başlık 20 beyittir (v. 10b, str. 8)

b. Özeti

1. Sürahi, kadehten bu sözleri işitince ona: "Ey akibeti iyi olan! Ben ve sen birbirimizle dostuz, birbirimize her zaman yakınız" diye cevap verir.

2. Sürahî'nin sözleri karşısında, kadeh mahcup olur.

3. Kadeh sürahiden özür diler. Böylece sürahi ile kadeh tekrar dost olurlar.

4. Şem, meclise girer ve içki içmeye başlanır.

Şem'in Gülbahçesine Gelişi ve Fırtına Sebebiyle Çadıra Girişi

a. Bu başlık 27 beyittir (v. 11b, str. 3)

b. Özeti

1. Sarhoş olan Şem, ağlamaya başlar ve bir süre sonra uykuya dalar.

2. Şem, uyandıktan sonra bahçeye çıkar. Hafif bir yağmur yağmış, güzel bir bahar günüdür. Çiçekler açmış, bülbüller ötmektedir.

3. Ansızın bir rüzgâr çıkar ve her taraf toz duman içinde kalır.

4. Şem, rüzgârlardan kurtulmak için çadırına girer.

5. Rüzgâr durunca da hizmetçiler çadıra girerler. Önce kâfûr içeri girer ve yaygıyı sarıp, tahtını kurar. Arkasından da Anber içeri girip, buhurdana bir parça ûd bırakır.

Pervâne'nin O Ay Yüzlüye Âşık Olması

a. Bu başlık 38 beyittir (v. 12b, str. 5)

b. Özeti

1. Şam'da Pervâne isminde bir derviş vardır.

2. Âşıktır ve ızdırap çekmektedir.

3. Bir gece, kimsesiz ve yalnızlığından şikâyet edip, dışarıya dolaşmaya çıkar.

4. Pervâne, ızdırapla dolaşırken, uzaktan bir ışık görür ve heyacanlanarak, o ışığa doğru gider.

5. Işığın çadırdan geldiğini görür ve çadırın etrafında dönmeye başlar.

Pervâne'nin İnlemesi ve O Ay Yüzlünün Haberdar Olması ve Anber'i Ona Göndermesi

a. Bu başlık 20 beyittir (v. 14a, str. 5)

b. Özeti

1. Pervâne, çadırın etrafında döner ve içeriye giremeyince üzülür, sızlanır.

2. Gönül derdiyle yanan Pervâne Şem'e şöyle seslenir: "Senin yüzünün parlaklığından dolayı, gönlüme ateş düştü. Bu perdenin dışında nasıl kalayım? Perdeyi kaldır da yanayım! Gönül ateşinden dolayı kapına geldim."

3. Şem, Anber'e Pervâne'nin yanına gidip, ona, aşkının yakıcı olduğunu, kendisini bu ateşe atmamasını, vuslatın hayal olduğunu onun gibi binlercesini yaktığını söylemesini emreder.

Anber'in Pervâne'nin Yanına Gidip Meseleyi Anlatması Pervâne'nin İnlemesi ve Anberin Onun Haline Acıması

a. Bu başlık 20 beyittir (v. 15a, str. 1)

b. Özeti

1. Anber, Pervâne'nin yanına gider ve onu perişan bir halde görür.

2. Şem'in sözlerini ona iletir.

3. Pervâne, Anber'in etrafında döner ve ona "Şem'in biraz olsun yüzünü bana göster" diyerek yalvarır.

4. Anber ona acır ve durumu Şem'e ileteceğine söz verir.

Anber'in Şem'in Yanına Gitmesi ve Kara Gönüllü Pervâne'ye Dikkatini Çekmesi

a. Bu başlık 27 beyittir (v. 15b, str. 10)

b. Özeti

1. Anber, Şem'in yanına gider ve ona Pervâne'nin durumunu anlatıp, yüzünü göstermesini ister.

2. Şem de Anber'e: "O, gerçekten âşıksa, aşk yolunda canını vermesi gerekir" der.

3. Anber, tekrar Şem'e ısrar eder. Bunun üzerine Şem, yumuşar ve çadırın perdesini aralar.

4. Şem'i gören Pervâne, ah çekip bayılır.

5. Şem, onun haline acır ve ağlar. Sonra da gider, yatar.

Kafur'un Pervâne ile Münazarası

a. Bu başlık 28 beyittir 8v. 16b, str. 13)

b. Özeti

1. Sabah olunca, sert mizaçlı ve aşk sıcaklığından nefret eden Kâfûr,

Pervâne'yi bahçede görür.

2. Kâfûr, Pervâne'ye "Seni buraya kim getirdi? Buranın yolunu sana kim gösterdi?" diye sorar.

3. Pervâne de "Şaşırmış bir haldeyim. Kendi durumumu bilmiyorum" diye cevap verir.

4. Kâfûr ile Pervâne, bir süre karşılıklı konuşurlar.

5. En sonunda Kâfûr, Pervâne'yi azarlayıp ona soğuk davranıp, eziyette bulunur.

Pervâne'nin Ayrılık Günü İştiyak Derdiyle İnlemesi Yanıp Yakılması

a. Bu başlık 23 beyittir (v. 18a, str. 3)

b. Özeti

1. Kâfûr'un kötü davranması üzerine Pervâne, evine gider.

2. Pervâne, içini yakan aşk ateşi ile evinin bir köşesine çekilip, inler durur.

O Ay Yüzlünün Meclis Tertip Etmesi ve Kara Bahtını Anması

a. Bu başlık 39 beyittir (v. 19a, str. 1)

b. Özeti

1. Akşam olunca Şem, uyanır. Süslenir ve gelip tahtına oturur.

2. Meclis kurulur. Çalgıcılar çalmaya başlar ve sâkiler içki dağıtırlar. Eğlence başlar.

3. Bu sırada Şem, Pervâne'yi hatırlar.

4. Pervâne'nin halini hatırlayınca Şem'in içine bir ateş düşer. Durumuna üzülür ve üzüntüsünü gizler.

5. Kimse derdini anlamasın diye kalkıp, perde arkasına geçer ve ağlamaya başlar.

6. Şem, meclisten çekilince, meclisin neşesi kalmaz ve herkes bir köşede uykuya dalar.

Anber'in O Güneş Yanaklının Derdini Anlaması ve Pervâne'yi Çağırması

a. Bu başlık 24 beyittir (v. 20b, str. 2)

b. Özeti

1. Anber, içeri girer, Şem'in dertli olduğunu görür ve bunun sebebini sorar.

2. Şem, Anber'e: "İçimdeki bu ateş onun eseridir" diyerek, ondan Pervâne'yi getirmesini ister.

3. Anber, Şem'in yanından ayrılarak, Pervâne'nin bulunduğu yere gider.

4. Pervâne'nin yanına giden Anber, ona Şem'in kendisini görmek istediğini söyler.

Pervâne'nin Şem'in Yanına Gelmesi ve Onunla Sohbet Etmesi

a. Bu başlık 96 beyittir (v. 21b, str. 1)

b. Özeti

1. Pervâne, Anber ile birlikte Şem'in yanına giderler.

2. Pervâne, Şem'i görünce, vücudunda güç ve kuvvet kalmaz.

3. Pervâne, önce Şem'in etrafında döner. Sonra önüne düşer ve Şem, Pervâne'yi şefkatle okşar.

4. Şem, Pervâne'ye: "Ayrılık derdiyle nasılsın?" diye sorar. Pervâne de "durumumu gör ve nasıl olduğumu anla!" diye cevap verir.

5. Böylece Pervâne ile Şem dost olurlar ve sabaha kadar sohbet ederler.

6. Bir ara Şem, Pervâne'ye Nesîm adlı düşmanından bahseder ve Pervâne'ye yanında bulunmasının doğru olmayacağını söyler.

7. Sabah olunca Şem, akşam tekrar görüşme dileğiyle Pervâne'nin yanından ayrılır ve Anber'in yaptığı yatağa yatar.

8. Bir müddet Şem ile Pervâne'nin görüşmeleri devam eder. Gündüz evde, gece çadırda buluşurlar.

9. İkisi arasındaki samimi dostluk ilerler ve bu durumdan kimsenin haberi olmaz. Fakat Kâfûr, şüphelenir.

Aşığın Vuslat Sarayına Girmesi ve Nesîm'in Kâfûr'dan Haberdar Olması

a. Bu başlık 56 beyittir (v. 25a, str. 7)

b. Özeti

1. Kâfûr, Anberin yanına gider ve Şem'in yanında bulunanın kim olduğunu sorar.

2. Anber, Kâfûr'a sert çıkarak, onlardan uzak durmasını ister.

3. Anber'in sözleri karşısında ezilen Kâfûr, intikam almak için Nesîm'in yanına gider ve olanları ona anlatır.

4. Kâfûr'un hilesini anlayan Anber, durumu Şem'e bildirir.

5. Bunun üzerine Şem, Pervâne'ye aciz olduğunu, gitmesini ve çevresinde dolaşmamasını söyler.

6. Pervâne, üzgün bir şekilde Mecnûn gibi yönünü sahraya çevirir.

7. Şem'den tekrar ayrılan Pervâne, yeniden ayrılık gamına müptelâ olur.

Nesîm'in Şem'in Yanına Gelmesi ve Şem'in Saklanması

a. Bu başlık 20 beyittir (v. 27a, str. 12)

b. Özeti

1. Kâfûr'dan durumu öğrenen Nesîm, çok kızar ve Şem'in çadırına doğru hareket eder.

2. Çadırda Şem'i göremeyince, sinirlenir ve Şem'in çadırını yerle bir eder.

3. Şem'i bulamayan Nesîm, oradan ayrılır.

4. Nesîm'in oradan ayrılmasından sonra, Şem tekrar meclise gelir ve topluluğun arasına katılır.

Şem'in Kabirleri Ziyaret Etmesi ve Hace-i Nur'un Mezarına Gelmesi

a. Bu başlık 23 beyittir (v. 28a, str. 7)

b. Özeti

1. Nesîm'den kurtulan Şem, yüzünü niyaz kıblesine çevirir.

2. Şem, Şam'da bulunan Hace-i Nur'un kabrini ziyaret etmek ister.

3. Şem, mahfesine binip, maiyetiyle birlikte türbeye gider, yüzünü toprağa sürer ve yalvarır.

Pervâne'nin Yakıcı Ayrılık Gününde Halsiz Düşmesi ve İştiyak Derdini Güneşe Açması

a. Bu başlık 35 beyittir (v. 29a, str. 5)

b. Özeti

1. Şem'den ayrılan Pervâne, Mecnûn gibi çöllerde dolaşır.

2. Mevsim yazdır ve her yer sıcaktan kavrulmaktadır.

3. Pervâne, güneşe derdinden bahseder.

4. Pervâne, halsiz bir vaziyette mezarlığa doğru yürürken, uzaktan bir bina görür ve oraya girer.

5. Burası Hace-i Nur'un türbesidir.

Ayrılık Derdinden Sonra Pervâne'nin Şem'i Görmesi ve Şevk İle Canını Vermesi

a. Bu başlık 20 beyittir (v. 30b, str. 3)

b. Özeti

1. Pervâne, Hace-i Nur'da Şem'i görünce, canlanır.

2. Kendi kendine: "Bu bir rüya mıdır? Yoksa hayal mi görüyorum?" diye konuşur.

3. Büyük bir şevkle Şem'in etrafında döner.

4. Şem, Pervâne'yi yanına sesler ve muhabbetle onu kucaklar.

5. Pervâne heyecanlanır! İçini yakan aşk ateşi ile toprağa düşer ve orada can verir.

Şem'in Pervâne'nin Başucunda Yana Yakıla Ağlaması ve O Nazlı Sevgilinin Ömrünün Sona Ermesi

a. Bu başlık 23 beyittir (v. 31a, str. 11)

b. Özeti

1. Pervâne'nin ölümüne Şem çok üzülür ve üzüntüsünden içi yanan Şem, ağlamaya başlar.

2. Yüzü sararır, ateşi yükselir. Dayanma gücü azalır. Sabaha kadar yanar.

3. Nihayet gücü tükenerek tamamen erir ve yere yığılır.

4. Son kez Pervâne'yi kucaklar, yüzünü onun yüzüne koyar ve canını teslim eder.

5. Her ikisi de Hace-i Nur'un türbesine defnedilir.

Hatîme

a. Bu başlık "Hâtime" olup, 43 beyittir (v. 32a, str. 9)

1.4.1.4. Lâmi'î Çelebi'nin Şem ü Pervânesi

Lâmi'î Çelebi, Şem ü Pervâne mesnevîsini Rodos'un fethi münasebetiyle yazmıştır. Bilinmeyen bazı sebeplerden dolayı, yazıldığı tarihte (1522) Kanuni Sultan Süleyman'a sunulamamış, daha sonra Vâmık u Azrâ ile birlikte sunulmuştur[1]. Mesnevî, hafif bahrinin "fâilâtün mefâ'ilün fe'ilün" kalıbıyla yazılmıştır. Sa'îd-i Nefîsî, Lâmi'î'nin bu mesnevîyi Ehlî-i Şîrâzî'den tercüme ettiği görüşündedir[2]. Şeyh Abdullah-ı Şebüsterî'den tercüme ettiği fikri de ileri sürülmüştür[3]. Eserin bugün için bilinen sekiz nüshası vardır[4].

---

1 Günay Kut, "**Lâmi'î Chelebi and His Works**", s. 88.

2 Sa'îd-i Nefîsi, **Târih-i Nazm u Nesr der İran ve der Zebânî Fârsî**, c. I, s. 390.

3 Günay Kut, a.g.m., s. 90.

4 Nuran Tezcan, "**Bursalı Lâmi'î Çelebi**", s. 315

Eserin düzenleniş biçimi ve özeti şu şekildedir*:

Kitâb-ı Şem ü Pervâne-i Lâmi'î Rahimehu'llah

Başlangıç, 30 beyit (v. 1b, str. 1)

Tevhîd, 30 beyit (v. 2b, str. 4)

Kelime-î Tevhîd'in manası hakkında, 22 beyit (v. 3b, str. 5)

Tevhîd, 21 beyit (v. 4a, str. 12)

Münâcât, 25 beyit (v. 5a, str. 5)

Na't, 34 beyit (v. 6a, str. 1)

Na't, 30 beyit (v. 7a, str. 7)

Sebeb-i Te'lîf

a. Bu başlık 79 beyittir (v. 8a, str. 14)

b. Özeti

1. Şair, bir gün uzlete çekilir. Düşünceye dalar. Geçmişin muhasebesini yapar, zararda olduğunu anlar.

2. Bu düşünceler içerisinde inleyip, halini muma yanarken, zayıf kanatlı bir Pervâne gelip mumun etrafında döner ve kendini büyük bir şevk ile ateşe atarak canını feda eder.

3. Şair, bu olaydan etkilenir, üzüntüyü bir kenâra bırakır, ihtiyarı elinden gider, canını şiir denizine salar ve Şem ile Pervâne'nin hallerini kendince nazım eder.

Medhiye, (Kanuni Sultan Süleyman hakkında) 32 beyit (v. 11a, str. 4)

Kasîde-i Asîde (bir çeşit tatlı) 27 beyit (v. 11a, str. 4)

Âgâz-ı Kitab

a. Bu başlık 47 beyittir (v. 13a, str. 4)

b. Özeti

1. Şam ilinde ay yüzlü bir güzel vardır.

2. Adı Şem olup, rind-meşreb birisidir. Gündüz uyur, geceleri eğlenirdi. İşreti sever, sohbetten hoşlanırdı.

3. Şem'in iki hizmetçisi vardır. Birinin adı Anber, diğerinin ise Kâfûr'dur. Anber Rûmî, Kâfûr da Habeş'tir.

---

* Mesnevîde Farsça yazılan başlıkların tercümeleri verildi ve Süleymaniye Ktb. Esad Efendi kısmı nr. 2744'deki nüsha esas alındı.

4. Anber, Şem'in dert ortağı, Kâfûr da perdedârıdır.

Karanlık Gecede Ateş Yanaklı Şem'in Meclisi Aydınlatması ve Şarap İçin Güler Yüzlü Dostların Toplanması

a. Bu başlık 28 beyittir (v. 14b, str. 9)

b. Özet

1. Şem, bir ilkbahar gecesinde meclis tertip eder.

2. Hizmetçiler meclisi süslerler.

3. Sazlar çalınır, kadehler elden ele dolaşır.

4. Kadehin ağzı, yârin dudağına deyince, sürahi kadehi kıskanır.

5. Kadeh ile sürahi arasında münazara başlar.

Sürahinin Kadehe Kötü Sözler Söylemesi

a. Bu başlık 17 beyittir (v. 15b, str. 9)

b. Özeti

1. Sürahi özelliklerini sayarak kendini över ve kadehe, sevgilinin dudağının sırlarına nasıl vakıf olduğunu, yârin kendisine neden kıymet verdiğini sorar.

2. Sürahi kibirlenir, kadehe hakarette bulunur ve dilini tutmasını, ağzını yummasını ister.

Şarap ve Sürahinin Barışmaları

a. Bu başlık 7 beyittir (v. 17a, str. 3)

b. Özeti

1. Şarap, sürahi ile kadehin tartışmalarına kendisinin neden olduğunu ve meclisin tadının kaçtığını ifade eder.

2. Şarap, sürahi ile kadehin arasına girerek, ikisini barıştırır.

3. Sürahi, kadehten özür diler ve uzun süreden beri tasada ve kıvançta dost olduğunu ifade eder.

Sürahi Önünde Kadehin Utancını Göstermesi Birbiriyle Anlaşarak İyi Geçinmeleri

a. Bu başlık 8 beyittir (v. 17a, str. 5)

b. Özeti

1. Sürahi özür diler ve kadehin yüzü utançtan kızarır. Sürahinin önüne gelir, ondan özür diler. Sayesinde huzur bulduğunu, böylece lütf edip üzüntüye

düşürmemesini kadeh, sürahiye söyler ve birbirleriyle el sıkışarak dost olurlar.

Lâle Yanaklı Şem'in Meclisinin Tamamı Baharın ve Gülbahçesinin Nitelikleri

a. Başlık 69 beyittir (v. 17b, str. 5)

b. Özeti

1. Kadehin özür dilemesinden sonra, herkes O'na aferin der.

2. Sâkîler yeniden içki dağıtırlar, sazlar çalmaya da başlarlar.

3. Meclis ehli tamamen sarhoş olur.

4. Şem de kendinden geçer ve bir müddet sonra da uykuya dalar.

5. Uykudan uyanan Şem, meclisin kurulmasını emreder. Meclis kurulur. Güzel bir ilkbahar günüdür. Çiçekler açmış, bülbüller ötüşmektedir.

6. Çalgılar tekrar çalmaya, sâkiler şarap sunmaya başlarlar. Diğer taraftan da gazelleri okunur.

7. Hafif sarhoş olan Şem, çadırından çıkarak bahçeyi dolaşmaya başlar. Bahçeyi dolaştıktan sonra, tekrar çadıra dönerek, işrete katılır.

Gönül Yakan Şem'in Güzelliğini Seyretmede Kara Bahtlı Pervâne'nin Tasa Dolu Hikâyesi

a. Bu başlık 75 beyittir (v. 20a, str. 1)

b. Özeti

1. Magrib ülkesinden ince bedenli genç bir yigit Şam'a gelir. Bu yigidin içi Allah aşkıyla doludur. Dünya yaşantısıyla tüm ilgisini kesmiştir. Geceleri nerede bir aydınlık meclis görse, hemen o yana doğru gitmektedir.

2. Onun cana rağbeti ve meyli olmadığından, gönlü pervasız (korkusuz), adı da Pervâne idi.

3. Işığa talib olduğundan Şem'in meclis kurduğu bahçeye yönelir ve çehresinde dolaşır.

4. Ansızın gözü Şem'in çadırına takılır ve o çadırın perdesinden bir ışığın çıktığını görür ve gözünü o ışıktan ayırmaz.

5. Işığın karşısında hayrete düşerek, kendinden geçer.

Perdedâr Anber'in Dertli Pervâne'yi Azarlaması

a. Bu başlık 19 beyittir (v. 22b, str. 1)

b. Özeti

1. Pervâne, şaşkın bir durumdayken, Anber ile karşılaşır. Anber, Pervâne'ye

burada ne aradığını, niçin şaşkın bir halde bulunduğunu, dilenci mi yoksa hırsız mı olduğunu sorar.

2. Anber, Pervâne'ye buralarda dolaşmanın tehlikeli olacağını anlatır ve O'na "sözümü dinle! Nasihatımı tut!" diyerek, geldiği yere geri dönmesini ister.

Ateşlere Yanmış Pervâne'nin Anber'e Yalvarması

a. Bu başlık 17 beyittir (v. 23a, str 5)

b. Özeti

1. Pervâne, Anber'i dinledikten sonra derdini anlatmaya başlar. Aşk ateşinde yandığını, aşk yoluna baş koyduğunu ve sabrının kalmadığını söyledikten sonra, çadırın perdesini kaldırmasını Anber'den ister.

Anber'in Nazar Dağıtan Pervâne'ye Söz Dinlemediğinden Bahsetmesi

a. Bu başlık 17 beyittir (v. 23b, str. 7)

b. Özeti

1. Anber, Pervâneye nasihatta bulunur. Perdenin kaldırılamayacağını, zayıf vücudu ile büyük işlere kalkıştığını, perde arkasından gördüğü ışığın kendisi için yeterli olduğunu, o ışığın bir ateş olduğunu, görünmek istediğinde Tur dağını ne hale getirdiğini anlatır. "Eğer perdenin kalkmasını istiyorsan, canını terk et" diye Pervâne'ye telkinde bulunur.

Dost Anber'in Uyarılarından Pervâne'nin Memnûn Olması ve Güzel Şem'in Önünde Yalvarıp Yakarması

a. Bu başlık 22 beyittir (v. 24a, str. 11)

b. Özeti

1. Pervâne, Anber'in bu sözlerini dinledikten sonra, kendine O'ndan fayda gelmeyeceğini anlar.

2. Pervâne, Şem'e niyaz etmeye başlar. Şem'i görme ve O'na kavuşma arzusunu yana yana anlatır ve bir kez olsun yüzünü görüp ölmeye razı olduğunu bildirir.

Güzellik Meclisinde Şem'in Dışarı Çıkması ve Tecelli Etmesi ve Kaybolması

a. Bu başlık 25 beyittir (v. 25a, str. 6)

b. Özeti

1. Pervâne, Şem'e niyazdan sonra, bağı dolaşıp ve o ışığa yönelip, canını feda etmek ister.

2. Fakat Pervâne, ansızın o ışığın kaybolduğunu görür. Bağın her tarafını dolaşır ama Şem'den bir iz bulamaz.

Bağbân Nesîm'in Gülzâra Gelmesi ve Şem'in Kaçtığının Anlaşılması

a. Bu başlık 44 beyittir (v. 24a, str. 3)

b. Özeti

1. Şem'in bulunduğu bağın bahçıvanı olan bir pir vardır. Bu pir, rahmani olup, Anber'in dostu, Kâfûr'u nda mahremidir.

2. Her seher vakti bâğı dolaşırmış. Yine bir seher vakti bağı gezmeye çıktığında, bahçenin bozulduğunu görür.

3. Adı Nesîm olan bu pir, bahçenin durumunu görünce hiddetlenir. Bağı bu hale getireni bulmaya kalkar.

4. Bir müddet bâgı dolaşır ve Şem'i görür. Bu işi onun yaptığına kanaat getirip, O'nu cezalandırmak ister.

5. Nesîm'in maksadını anlayan Şem, çadırına girer ve yorgun olduğu için de hemen uyumaya başlar.

6. Şem'in niyetini anlayan Nesîm, bu sefer de meclis ehlini cezalandırmak ister.

7. Nesîm, ansızın bir inleme duyar. Sesin geldiği yöne yönelir ve Pervânenin ağladığını görür.

Pervâne ve Nesîm'in Soru-Cevâbı

a. Bu başlık 40 beyittir (v. 27b, str. 3)

b. Özeti

1. Nesîm Pervâne'yi yerden kaldırır ve halini sorar. Pervâne de Nesîm'e "gönlümün yanmasından anla beni" diyerek cevap verir.

2. Nesîm, Pervâne'ye: "İçindeki ateşi kim yaktı? Bunun belirtisi nedir? Bundan kurtuluşun yolu yok mu? Yanmaktan maksad nedir?" diye sorar.

3. Pervâne, Nesîm'e "Bu hayret ateşini bana hatırlatma. Ateşin belirtisi alevimdir. Yanmaktan maksat cânın kurtulmasıdır" diye cevap verir.

4. Pervâne'yi dinleyen Nesîm, O'nun derdini anlar. Bilmeden Pervâne'yi üzdüğünü hisseder.

5. Daha sonra Nesîm, bahçeyi dolaşır ve meclis ehlinin mest olduğunu görür. Sözünün de fayda vermeyeceğine kanat getiren Nesîm, meclis ehline olan kızgınlığını terk eder.

Bâğbân Nesîm'in Gülbahçesinin Halini Bahar Sultanına Arz etmesi ve Onun Şimşek Bulutlarını Gülzar tarafına Göndermesi

a. Bu başlık 58 beyittir (v. 28b, str. 14)

b. Özeti

1. Meclis ehlinin mest, bahçenin de alt üst olduğunu gören Nesîm, olanları söylemek için bağın şehriyârına gider.

2. Nesîm, bağın şehriyârı olan Bahar'ın huzuruna gider ve bahçenin halini tasvir ederek, bahçenin harabeye çevrildiğini söyler.

3. Bahar, Nesîm'i dinledikten sonra öfkelenir, kızar ve hizmetçilerine hemen Hacib Bad'ı bulmalarını ve bağda bulunanları yok etmesini emreder.

4. Bahar'ın fermanını alan Hacib Bad, bağa gider ve bağdakilerin uykuda olduğunu görür. İçindekiler ile birlikte bağı alt üst ederek, meclis ehlini helak eder.

Kara Bahtlı Pervâne'nin Bu Belâdan Allaha Sığınması

a. Bu başlık 31 beyittir (v. 30b, str. 12)

b. Özeti

1. Hacib Bad'ın bağda yaptığı belâyı gören Pervâne, bir köşeye çekilir ve Allaha dua ve niyazda bulunur.

2. Düştüğü durumdan kurtulmasını, gamdan canının azad olmasını ve Şem'e bir nazar etmesini niyaz eder.

Şem'in Sarayında Tekrar Meclisin Kurulması ve Anber'in Zavallı Pervâne'yi Çağırmaya Gitmesi

a. Bu başlık 56 beyittir (v. 32a, str. 3)

b. Özeti

1. Bağın Hicab Bad tarafından viran edilmesinden sonra Şem, Kâfûr'u yanına davet ederek, yeniden meclisi tertip etmesini emr eder.

2. Kısa zamanda bâğda meclis kurulur ve her şey eskisi gibi olur.

3. Bezmi yabancılardan korumak için bağın kapısını duvarla örerler ve gözcülük yapması için de Anber görevlendirilir.

4. Kâfûr da meclisin içinde kalarak, meclis ehline hizmetle vazifelendirilir.

5. Yine çalgılar çalınır, içkiler içilir, mest olanların "hay u huyı" duyulur, bülbüller ötüşür...

6. Bu sırada Pervâne'yi hatırlayan Anber, O'nu bulmak için bahçeye yönelir.

Anber'in Pervâne'yi Çağırmak İçin Gitmesi Onu Bulması ve Birbirinin Halini Sormaları

a. Bu başlık 48 beyittir (v. 34a, str. 1)

b. Özeti

1. Anber, bağa gelir ve Pervâne'yi bulmak için bağın etrafında dolaşırken, bir inleme işitir.

2. Sesin geldiği tarafa gider. Pervâne'nin yere yatmış inlediğini görür ve O'nu bu hale kimin getirdiğini sorar.

3. Pervâne Anber'i görünce başlar halini yana yana anlatmaya. Sevgilinin aniden ortadan kaybolduğunu, nereye gittiğini bilmediği için, ayrılığına dayanamadığından dolayı inleyip ağladığını, Anber'e söyler.

4. Pervâne, Anber'e Şem'den haber vermesini ister.

Anber'in Pervâne'ye Şem'den ve Onun Güzelliğinden Haber Vermesi

a. Bu başlık 12 beyittir (v. 35b, str. 3)

b. Özeti

1. Anber, Pervâne'ye Şem'in sağ ve esenlikte olduğunu, bağda işrette bulunduğu müjdesini verir.

2. Bu müjdeyi duyan Pervâne, cana gelir. Anber ile birlikte Şem'e giderler.

Pervâne ve Anber'in Peri Yüzlü Şem'in Sarayına Gitmeleri

a. Bu başlık 39 beyittir (v. 34a, str. 3)

b. Özeti

1. Pervâne, Anber ile Şem'in sarayına gelir. Yüksekliği arşa kadar uzanan, kapıları birbiriyle bağlı ve kapı kanatları kapalı olan sarayın etrafında içeriye girmek için birkaç kez dolaşır.

2. Saraya giremeyeceğini anlayan Pervâne, yeniden inlemeye, ağlamaya başlar.

Kâfûr'un Pervâne ve Anber'e Sert Davranması

a. Bu başlık 22 beyittir (v. 37a, str. 13)

b. Özeti

1. Pervâne, Şem'in sarayının etrafında gezerken; Kâfûr, dolaşmak için saraydan dışarı çıkar ve Pervâne ile Anber'i görür.

2. Kâfûr, Anber'e: "Bu ayyar ve müflisi nereden buldun" diye sorar.

3. Daha sonra Kâfûr: "Kötü yaratılışlı, fesad birisisin. Utanma duygun

yoktur. Hırsız ve ayyarlar ile birsin. Eğer sen buna (Pervâne'ye) rehber olmasaydın, yolunu şaşıran bu kişi kasrı bulamazdı" diyerek Anber'e sert bir şekilde çıkışır.

Kâfûr'un Sert Davranışından Anber'in Kızması ve Ona Cevap Vermesi

a. Bu başlık 29 beyittir (v. 38a, str. 6)

b. Özeti

1. Kâfûr'un bu sözlerine karşı, Anber de O'na: "Özün gibi sözün de sert ve zerre kadar sıcaklığın yok. Cihanda aşk ile tanışmamışsın. Halkın ayıbını yüzlerine vurmaktan başka bir iş yapmazsın. Gözün beyazını nur sanma! Beyaz saç ile herkes pir olmaz." diyerek aynı sertlikte karşılık verir.

Anber ve Kâfûr'un Tartışmayı Bitirmeleri Şeyh Nûrullah'ın Gelmesi

a. Bu başlık 44 beyittir (v. 39a, str. 7)

b. Özeti

1. Kâfûr, Anber'in cevabı karşısında titredi. Anber'e cevap verip, canını yakmak ister.

2. Ansızın doğu tarafından gelen nuranî bir cemâat görülür. Bu cemaatin önünde de nuranî bir pîr vardır.

3. Kâfûr, onları görünce korkudan gizlenir ve gidip Şem'e haber verir.

4. Şemin yüzünde fer kalmaz. Bir süre ağlar

5. Anber de bir köşeye sığınır.

6. Olanlar karşısında Pervâne şaşırır ve Anber'in saklandığı yere giderek; gelenlerin kim olduğunu, Şem'in niçin ağladığını, meclisin neden dağıldığını, sohbet ehillerinin niçin gizlendiğini Anber'e sorar.

7. Anber, Pervâne'ye: "Bu gelen gayb sırlarını bilen bir mürşiddir. Adı da Şeyh Nurullah'dır. Bu cemaat meclis ehlini namaza ve oruca davet eder" diye cevap verir.

8. Ayrıca Anber, Pervâne'ye, Şeyh Nurullah'ın yanına gitmesini ve isteğini arz etmesini de söyler.

Pervâne'nin Şeyh Nûrullah'ın Önünde Yalvarması

a. Bu başlık 49 beyittir. (v. 50b, str. 6)

b. Özeti

1. Pervâne, Anber'i dinledikten sonra, doğruca Şeyh Nurullah'ın yanına gider

ve durumunu yana yana Şeyh'e anlatır.

2. Pervâne, Şeyh Nurullah'a; muradsız olduğunu, canını aşkın esir aldığını, Şem'e âşık olduğunu, canını ona feda etmek istediğini, inleyip ve ağlamanın ona fayda vermediğini söyler.

3. Ayrıca Pervâne, Kâfûr'u Şeyh'e şikâyet ederek, O'nun visale engel olduğunu da söyler.

Şeyh Nûrullah'ın Kâfûr'u Davet Etmesi Ona Aşkın Gizli Hallerini Açıklaması

a. Bu başlık 59 beyittir (v. 52a, str. 13)

b. Özeti

1. Şeyh Nurullah, Pervâne'yi dinledikten sonra, O'nun âşık olduğunu yüzünden anlar.

2. Şeyh Nurullah, Kâfûr'ı yanına sesleyip aşk ile ilgili gizli sırları söyleyerek, Pervâne'yi kıblesinden uzaklaştırmamasını tenbih eder.

3. Kâfûr, Şeyh Nûrullah'ın aşk ile ilgili sözlerini dinledikten sonra, Şeyhin sözünü tutacağına dair söz verir.

4. Kâfûr, Şeyhin yanında bulunan Pervâne'yi görür, ondan özür diler, Pervâne'ye Şem'in gece meclis kuracağını, o meclise kendisini de götüreceğini müjdeler.

Pervâne'nin Hasretle Beklemesi ve O Can Yakan Ayrılıkta Onun Efsâne Söylemesi

a. Bu başlık 30 beyittir (v. 54a, str. 13)

b. Özeti

1. Kâfûr, ahde vefa göstereceğine söz vererek, oradan ayrılır. Pervâne, gece olmasını bekler. Beklemek Pervâne'ye ağır gelir. Bir günün her saatı ona bin yıl gibi gelir. Zaman bir türlü geçmez! Sürekli inler, ağlar ve ah çeker. Kıl gibi incelir. Bekleyiş günü onun için kıyamet günü olur.

2. Pervâne, akşam vaktini bu halet-i ruhiyye üzerine bekler.

Kâfûr'un Şem'le Gece Meclisi Düzenlemesi

a. Bu başlık 76 beyittir (v. 55a, str. 14)

b. Özeti

1. Gece olduğunda Şem, uyanır. Kâfûr'u yanına sesleyip, meclis kurmasını ister.

2. Kâfûr, her zaman olduğu gibi yine muhteşem bir meclis kurar. O meclisi Cennet gibi donatır.

Âlemi Aydınlatan Şem'in Meclisinin Güzelliği ve O Ay Yüzlülerin Toplanması

a. Bu başlık 36 beyittir (v. 58a, str.)

b. Özeti

1. Kâfûr, meclisi donatır ve gelip Şem'e haber verir. Şem meclise gelir. Sâkiler içki dağıtır. Çalgıcılar çalmaya başlar. Yine mest olunur, yine naralar ayyuka çıkar. Güller açar, bülbüller öter. Şaraplar su gibi akar. Sineleri ateş kaplar, mestler birbirlerine düşer (saldırır).

2. Bu sırada şamdanın micmere gözü ilişir. Micmer, ay yüzlülerle şakalaşmaktadır. Micmerin bu haline kızan şamdan, ona dil uzatır.

Şaşkın Micmerin Küstahlığı Üzerine Şamdânın Sözü Uzatması

a. Bu başlık 26 beyittir (v. 59a, str.)

b. Özeti

1. Şamdan, micmere: "Ey alçak! edeb bilmez misin. Siyah yüzlü bir Hindisin. Sende zerre kadar nur yoktur. Çalgısız oynar, civa gibi kaynarsın" diyerek sert bir şekilde çıkışır ve kendi özelliklerini micmere anlatır.

Gönül Ferahlandıran Micmerin Dertli Şamdâna Cevabı

a. Bu başlık 22 beyittir (v. 40a, str. 4)

b. Özeti

1. Şamdan'ın sözlerinden micmerin bağrı yanar. Şamdan'a: "Ey şamdan ejderha gibi ateş dillisin. Mecliste zehirler saçman normaldir. Ey arsız! gönlünde nur olmadığından başında ateş yanar. Gevşek olduğundan yüzünde fer kalmamış" diyerek karşılık verir ve Micmer de kendi vasıflarını Şamdan'a söyler.

Kâfûr'un Pervâne'nin Perişan Halini Nurlu Şem'e Anlatması

a. Bu başlık 23 beyittir (v. 40b, str. 12)

b. Özeti

1. Micmer'den cevabını alan Şamdan sesini keser ve eğlenmeye devam eder.

2. Tekrar mutribler çalar, yine rakkaseler döner. Sâkîler içki sunar, sinedeki ateşler yükselir.

3. Kâfûr, Şem'in meclisin havasına uyduğunu görür ve Pervâne'den söz

ederek, "muradının bir nazar olduğunu" Şem'e söyler.

4. Şem de Kâfûra "yanmayı arzu eder ve yanıma gelmekten çekinmez ise, gelsin" diye karşılık verir.

Kâfûr'un Pervâne'ye Buluşma Müjdesini Vermesi

a. Bu başlık 10 beyittir (v. 41b, str. 6)

b. Özet

1. Kâfûr, Şem'den visal müjdesi alır ve hemen Pervâne'nin yanına gider. Pervâne köşesinde oturmuş inleyerek, hicrandan dem vurur.

Kâfûr'un Pervâne'ye Müjde Vermesi

a. Bu başlık 68 beyittir 8v. 42a, str. 3)

b. Özeti

1. Pervâne'nin yanına gelen Kâfûr, O'na kavuşma müjdesini iletir.

2. Kâfûr ile Pervâne birlikte Şem'in meclisine gitmeye karar verirler.

3. Kâfûr, Pervâne'ye "Şem'in meclisinde dikkatli olmasını, yüzüne gizlice bakmasını, güleryüz gösterirse aldanmamasını ve meclis ehlinin kötü davranacağını" söyleyerek nasihatte bulunur.

4. Pervâne, meclisin içine girer ve havuzun başında Şem'i görür. Heyacanlanır ve büyük bir arzu ile Şem'in alevinde yanmak ister.

5. Meclis ehli dört taraftan saldırır ve Pervâne'nin murada nail olmasına engel olurlar.

6. Durumu gören Şem, meclis ehline Pervâne'yi bırakmalarını ister. Anber'i onların yanına bırakarak, halvetine gider.

Şem'in Kendi Özel Odasında Meclisi Aydınlatması Pervâne'nin Şem'le Konuşması ve Canını Fedâ Etmesi

a. Bu başlık 86 beyittir (v. 44a, str. 11)

b. Özeti

1. Halvetine gelen Şem, sabahtan akşama kadar uykuya dalar. Adet üzere akşam olunca uyanır ve Pervâne'yi görür.

2. Kâfûr'a Pervâne'yi meclise getirmesini söyler.

3. Kâfûr, Pervâne'yi bir köşede inler vaziyette bulur ve Şem'in meclisine tekrar getirir.

4. Pervâne, Şem'in etrafında birkaç kez döner ve yüzünü ayağının toprağına

sürer.

5. Şem, Pervâne'ye "aklını topla!" der. Pervâne de "aklım yok ki sakınayım!" diye cevap verir.

6. Şem, Pervâne'ye: "maksadın nedir?" diye sorar. Pervâne de: "Yüzünü gördüm maksadımdan vazgeçtim" diyerek karşılık verir. Şem, Pervâne'ye: "Arzuna uyup, ateş ile tutuşma" demesine, Pervâne: "Canım o ateştir! Ateşte yanmak bedenime oyun gibi gelir" diyerek cevap verir. Şem, tekrar: "Bu yolda canını vermezsen olmaz mı?" diye sorunca Pervâne de: "Bir işaret verilirse, cana bir degil bin müjde verilmiş olur" diyerek karşılık verir.

7. Pervâne, Şem'e uzun uzun aşkı ve aşkın gereklerini anlattıkdan sonra, kendini Şem'in alevine atarak canını Şem'e teslim eder.

Pervâne'nin Ateşinde Şem'in Yanıp Yakılması Güçsüz Kalması ve Şeyh Nûrullah'ın Önünde Canını Teslim Etmesi

a. Bu başlık 49 beyittir (v. 47a, str. 9)

b. Özeti

1. Pervâne'nin ölümüne Şem, çok üzülür. Pervâne'nin yasını tutar. Ayrılık acısıyla yanar, ateşi yükselir ve gözyaşı döke döke erir.

2. Meclis ehli Şem'in bu durumuna üzülür. Onu iyi etmeye çalışırlar.

3. Birden Şeyh Nûrullah görülür. Şem'in durumu O'na ayan olur.

4. Şeyh Nûrullah, Şem'in yanına gider. Birden Şem' gözünü açar ve Şeyhi görür.

5. Şeyh Nûrullah'ı gören Şem, O'nun nefesi ile huzur bulur. Bu hal üzerine Şeyh Nûrullah'ın huzurunda canını teslim eder.

6. Şeyh Nûrullah, Kâfûr'dan kefen getirmesini ister. Kâfûr, Şeyhin bütün istediklerini yerine getirir. Şeyh Nûrullah, Şem'in namazını kılar, kabre indirir ve duada bulunur.

Hatîme

a. Bu başlık hatîme olup 52 beyittir (v. 49a, str. 1)

b. Bu bölümde şair, eserini bitirdiği için Allaha ham eder, ömrünün boşa geçtiğini söyleyerek, Allahdan afv etmesini diler. Devrin hükümdarı Kanunî Sultan Süleyman'ın Rodos adasının fethinin tarihi düşürülür. Eser de bu adanın fethi üzerine kaleme alınmış olup, Kanunî'ye ithaf edilmiştir.

1.4.1.5. Mu'îdî'nin Şem ü Pervâne'si

Mu'îdî, eserini hafif bahrinin "fâilâtün mefâilün feilün" kalıbıyla yazmıştır. Mesnevînin bilinen iki nüshası vardır. Bunlardan birincisi Millet Kütüphanesi Ali Emiri Efendi kısmı, manzum 1193 numarada, diğeri de İstanbul Üniversite Kütüphanesi Türkçe Yazmalar 2255 numarada, 78b-121b sayfaları arasında kayıtlıdır.

Mesnevînin düzenleniş biçimi ve özeti şu şekildedir* :

Başlangıç, 25 beyit (v. 78b, str. 15)

Tevhid, 22 beyit (v. 79a, str. 15)

Münâcât, 12 beyit (v. 80b, str. 6)

Na't, 34 beyit (v. 80b, str.1)

Sebeb-i Te'lif

a. Bu başlık 34 beyittir (v. 81b, str. 1)

b. Özeti

1. Bir ilkbahar mevsimidir. Her taraf yeşilliktir. İşret kurulur, zevk ü safa başlar.

2. Şair, bu duruma üzülür. Günlerin boşa gittiğini anlar.

3. Sonra eğlence olsun diye, bu kıssayı yazar.

4. Hikâyeyi yazmanın amacı, aşkın hakikatini anlatıp, aşk mushafından fal açmaktır.

Şem'in Vasfı

a. Bu başlık 36 beyittir (v. 83a, str. 1)

b. Özeti

1. Şam ilinde, Şem isminde çok güzel biri vardır.

2. Bu güzel, gülistanda meclis tertip eder.

3. Bu güzelin gece gündüz ona hizmet eden iki hizmetçisi vardır.

4. Birinin adı Kâfûr, diğerinin Anber'dir.

5. Şem, hizmetçilerine çadırını kurdurup, gülistanda işrete başlar.

Şem'in Meclisi ve Sürahi ile Kadehin Münazarası

a. Bu bölüm 36 beyittir (v. 83a, str. 1)

---

* İst. Üniv. Ktp. ty. nr. 2255'deki nüsha esas alındı.

b. Özeti

1. Gül bahçesinde kurulan eğlencenin mumlarını Kâfûr yakar, micmerlerini Anber asar.

2. Eğlence başlar ve bütün ihtişamıyla devam eder.

3. Kadeh, güzellerin ağzından buse alınca, sürahi kıskanır.

4. Sürahi, kadehe "Sevgilinin dudağında ne işin var. Visal sana göre değildir. Sevgilinin gönlüne hileyle girdiğinden dolayı itibarın yoktur. Hâlâ gaflet uykusundasın"der.

Kadehin Sürahiye Cevap Vermesi

a. Bu başlık 67 beyittir (v. 85a, str. 12)

b. Özeti

1. Kadeh, sürahinin sözlerini tebessümle karşılar.

2. Sürahi, kadehe söylediklerinden dolayı önce sitemde bulunur, sonra da sözlerinin doğru olduğunu kabul eder. Bundan böyle kadehin sözünden dışarı çıkmayacağını söyler.

3. Münazara sonunda tekrar eğlence başlar.

4. Herkes gibi Şem de sarhoş olur ve uykuya dalar.

5. Şem, rüyasında gülün aşkıyla yanıp inleyen bir bülbül görür.

6. Tekrar uyanan Şem, bahçeyi dolaşmak için dışarı çıkar. Ansızın rüzgârın çıkmasıyla, yeniden çadırına döner.

7. Rüzgârın zarar verdiği meclisi, Anber ve Kâfûr tekrar kurarlar, eğlence yeniden başlar.

Pervâne Kıssasının Başlangıcı ve Şem İle Olan Macerası

a. Bu başlık 74 beyittir (v. 87b, str. 3)

b. Özeti

1. Şam şehrinde temiz yaratılışlı, yeri yurdu olmayan bir derviş vardır. Aşk ateşinde canını yakmağa hazırdır.

2. Dertli ve çaresiz olan bu dervişin adı Pervâne'dir.

3. Gündüz kederlenir, gece sevinirdi. Uyku nedir bilmezdi. Sabaha kadar sevgilinin hayaliyle konuşurdu. Bazan ağlar, bazan inlerdi. Bir türlü ayrılık ateşini söndüremezdi. İnledikçe gamı artar, gönlü kararırdı.

4. İçi ve dışı gam ve elemle dolu olarak, şaşkın bir halde sürekli gezerdi.

5. Yine bu şekilde dolaşırken, karşıdan bir ışık görür. Işığa yaklaşınca, ışığın

bir çadırdan geldiğini görür.

6. Çadırın içerisinde peri gibi güzel olan Şem'i görür ve O'na âşık olur.

7. Çadıra giremeyen Pervâne, üzgün bir şekilde evine geri döner. Izdırabı daha da artar.

Pervâne'nin Aşk Ateşiyle Yanması

a. Bu başlık 57 beyittir (v. 89b, str. 10)

b. Özeti

1. Evine dönen Pervâne'nin Şem'e olan aşkı artar.

2. Şem'in yüzünü göremeyen Pervâne, çadırının etrafında dolaşmaya karar verir.

3. Pervâne, Şem'in yüzünü görebilmek için, tekrar evini barkını terk ederek, Şem'in çadırına doğru yönelir.

4. Şem'in çadırının önüne gelen Pervâne, O'na karşı duyduğu aşkı yanıp yakılarak dile getirir. Ayrılıktan dem vurur.

Şem'in Pervâne'nin İnlemesinden Haberdar Olması

a. Bu başlık 19 beyittir (v. 91b, str. 1)

b. Özeti

1. Pervâne, çektiği ızdırabı samimi duygularla anlatır. Fakat kimseye sesini duyuramaz.

2. Şem, hizmetçisi Anber'e "Çadırın önünde inleyen kimdir?" diye sorar. Sonra konuşmasına şöyle devam eder: "Git o kimseye söyle edepsizlik etmesin. Çadırın önünde ne arar? Burada durmasın, çekip gitsin. Yoksa kavga çıkar. Bundan da sakınsın".

3. Şem'den bunları işiten Anber, dışarı çıkarak, Pervâne'nin yanına gelir. O'na sorular sorarak, sabretmesini ister.

Pervâne'nin Söylediklerini Anber'in Şem'e İletmesi

a. Bu başlık 48 beyittir (v. 92a, str. 3)

b. Özeti

1. Pervâne, Anber'in sözlerini dinledikten sonra O'na "Güçsüz ve çaresiz biriyim, bana merhamet et. Senden isteğim söyleyeceğimi Şem'e ilet" der.

2. Pervâne, Şem'e karşı duyduğu aşkı ve çektiği ıztırapları birer birer Anber'e anlatarak, bunları Şem'e aktarmasını ister.

3. Anber, Şem'in yanına geri döner ve Pervâne'den dinlediklerini O'na anlatır.

4. Pervâne'nin Şem'den tek isteği çadırın perdesinin kaldırılması ve Şem'in yüzünü görmesidir.

5. Şem, Pervâne'nin isteğini kabul eder ve çadırın perdesinin aralanmasını ister. Perde kalkar ve Şem'in cemâli ortaya çıkar.

6. Şem'in nurunu gören Pervâne'nin derdi ve iştiyakı daha da fazlalaşır. Dayanamayıp düşer, bayılır.

7. Şem ise çadırının içerisine girer.

Kâfûr'un Pervâne'ye Çıkışması

a. Bu başlık 34 beyittir (v. 93b, str. 1)

b. Özeti

1. Şem'in bir diğer hizmetçisi olan Kâfûr, bir sabah uykudan uyanır, gülbahçesini dolaşmak için dışarı çıkar.

2. Şem'in çadırının önünde perişan bir halde Pervâne'yi görür.

3. Kâfûr, Pervâne'ye "kimsin? Adın nedir? Nerelisin?" dedikten sonra da "nefsine uyarak, niçin buralara geldin?" diye sorar.

4. Kâfûr, Pervâne'ye nasihat eder. Düşüncesinden vaz geçmesini, bunu yapmadığı zaman kendisine zarar vereceğini söyledikten sonra da Pervâne'ye artık buralarda kendisini görmek istemediğini bildirir.

Pervâne ile Kâfûr'un Söyleşisi

a. Bu başlık 47 beyittir (v. 94b, str. 1)

b. Özeti

1. Pervâne, Kâfûr'a: Âşık olduğunu, sabrının kalmadığını, yerinin gam köşesi olduğunu, ihtiyarının elinden gittiğini, belâ ve derdinin çok olduğunu yana yakıla uzun uzun anlatır.

2. Fakat, Kâfûr merhamet etmez, Pervâne'yi incitir.

3. Pervâne büyük bir üzüntü ile tekrar oradan ayrılarak, meskenine gider. O, yine dert ve gam köşesine çekilir ve sürekli gözyaşı döker.

Pervâne'nin Felekten Yakınması ve Allaha Yalvarması

a. Bu başlık 48 beyittir (v. 95b, str. 14)

b. Özeti

1. Meskenine gelen Pervâne, içten duygularla çektiği acılardan dolayı felekten

şikâyet eder.

2. Felekten cevap alamayan Pervâne, yüzünü Allaha çevirir, ona niyazda bulunur. Kendisine canın da cihanın da gerekmediğini, ancak tek arzusu sevgiliye kavuşmak olduğunu söyleyerek, duasının reddedilmemesini ister.

3. Pervâne duadan sonra Allaha şükreder. Yeniden Şem'in bulunduğu gülistana gelir.

Pervâne'nin Şem'in Meclisine Gelmesi

a. Bu başlık 51 beyittir (v. 97a, str. 10)

b. Özeti

1. Pervâne, gülistana gelir ve Şem'in meclis kurduğunu görür.

2. Eğlenceye dalan Şem, birden Pervâne'yi hatırlar, hüzünlenir ve dışarı çıkar.

3. Yanık yüreğiyle Pervâne'yi hayal ederek, O'na niyazda bulunur.

4. Şem de Pervâne'ye âşık olduğunu anlar.

Şem ile Anber'in Başbaşa Konuşması

a. Bu başlık 52 beyittir (v. 98b, str. 12)

b. Özeti

1. Pervâne'ye âşık olduğunu anlayan Şem, bir köşeye oturup ağlarken, Anber bu haliyle O'nu görür.

2. Anber, Şem'e derdinin ne olduğunu sorar.

3. Şem, Anber'e âşık olduğunu, O'nsuz olamayacağını bir bir söyler. Pervâne'nin ne halde bulunduğunu sorar.

4. Anber de Şem'e Pervâne'nin kapının eşiğinde durduğunu, arzu ederse O'nu getireceğini söyler.

5. Anber, bunları söyledikten sonra, dışarı çıkar, Pervâne'nin yanına gider ve Şem'in de kendisini arzu ettiğini söyler, visali müjdeler.

6. Pervâne, Şem'in davetine icabet eder.

Pervâne ile Şem'in Mülâkatı

a. Bu başlık 50 beyittir (v. 100a, str. 13)

b. Özeti

1. Anber, Pervâne'yi Şem'in bezmine getirir.

2. Şem ile Pervâne buluşur ve birbirleriyle kucaklaşırlar. Şem, Pervâne'nin halini sorar. Kötü günlerin bittiğini söyler.

3. Şem, hizmetçilerini çağırır, Pervâne için meclis kurdurur.

Şem ile Pervâne'nin Birlikte Eğlenmesi

a. Bu başlık 51 beyittir (v. 101b, str. 13)

b. Özeti

1. Kurulan mecliste Şem ile Pervâne birlikte eğlenirler.

2. Eğlence anında Şem ile Pervâne karşılıklı konuşurlar.

3. Şem, Pervâne'ye soru sorar, Pervâne de cevap verir. Pervâne'nin cevapları Şem'e tesir eder, Şem de perişan olur.

4. Geceyi sohbetle geçirip, sabaha kadar eğlenirler.

5. Sabah olunca, Şem, Pervâne'ye bir atabeginin bulunduğunu ve adının da Nesîm olduğunu söyler.

6. Şem, Nesîm'in sert mizaçlı olduğunu, ikimizi birlikte gördüğünde zarar verebileceğini, Pervâne'ye söyledikten sonra gitmesini, akşama kadar sabr etmesini ve akşam olunca da gelmesini söyler.

7. Pervâne üzgün bir vaziyette Şem'in yanından ayrılır. Sonra da Anber gelerek, Şem'in yatağını hazırlar ve Şem de ağlayarak yatağa girer, hemen uykuya dalar.

Şem'in Meclisine Pervâne'nin Gelip Gitmesi

a. Bu başlık 32 beyittir (v. 103a, str. 14)

b. Özeti

1. Gece olunca, Pervâne, Şem'in meclisine tekrar gelir.

2. Pervâne'nin geceleri, meclise gelip, Şem ile sabahlara kadar sohbet edip eğlenmesi bir müddet devam eder.

3. Bu durumu, bir zaman sonra Şem'in hizmetçilerinden Kâfûr anlar.

4. Şem'in Pervâne'ye karşı duyduğu aşk da gitdikçe artar. Geceleri inler, gündüzleri sürekli ağlar.

Pervâne'nin Şem'in Çadırının Önünde Yalvarması

a. Bu başlık 39 beyittir (8v. 104a, str. 13)

b. Özeti

1. Pervâne de çadırın dışında bir köşede kendinden geçmiş bir vaziyette, Şem'e duyduğu aşk ile inleyerek oturur.

2. Gece ile gündüzü bir olur, sürekli ağlar.

3. Şem'i, karşısında durur gibi hayal edip, duygu ve düşüncelerini inleyerek dile getirir.

Pervâne'nin Hitabı ve Şem'in Pervâne'ye Acıması

a. Bu başlık 53 beyittir (v. 105b, str. 2)

b. Özeti

1. Şem'in çadırının önünde arzu ve isteklerini söyleyen Pervâne'nin sesini Şem duyarak, çadırın perdesinin kalkmasını ister.
2. Perde kalkınca Pervâne içeri girer, şükrederek yüzünü yere sürer.
3. Pervâne'yi gören Şem de sevinir. Tekrar eğlenceye başlarlar.
4. Bu sırada Kâfûr, Şem'i görmek için Anber'den izin ister.
5. Anber, Kâfûr'a Şem'in uykusu var diyerek, içeri girmesine engel olur.
6. Bunun üzerine Kâfûr, Anber'e ağıza alınmayacak sözler söyleyerek, bütün bu olanların sorumlusunun kendisi olduğunu bildirir.
7. Kâfûr, neler olduğunu, Pervâne'nin kim olduğunu, Şem'in çadırının kapısına neden geldiğini, karga ile hümanın bir olmadığını, olayları öğrendiğini, Anber'e söyledikten sonra, Nesîm'in bunları duyunca kızacağını da ifade eder.

Anber'in Kâfûr'a Cevap Vermesi

a. Bu başlık 18 beyittir (v. 107a, str. 5)

b. Özeti

1. Anber, Kâfûr'un sözlerinden incinir.
2. Gönlü kırılan Anber, Kâfûr'a şöyle cevap verir: "İkimiz Şem'in hizmetçisiyiz. Birbirimize niçin düşman olalım? Beni niçin ihanet etmekle suçlarsın? Boş yere dedi kodu yaparsın? Eger sen de Pervâne'nin halini görseydin O'na acır ve yardım ederdin? O, garip ve kimsesizdir. İşi, gece gündüz inlemektir. Ayrılık ateşiyle yanmaktadır."

Kâfûr'un Nesîm'e Haber Vermesi

a. Bu başlık 56 beyittir (v. 107b, str. 7)

b. Özeti

1. Kâfûr, Anber'in sözlerini dinledikten sonra Nesîm'in yanına gider.
2. Kâfûr, olup bitenleri birer birer Nesîm'e anlatır.
3. Nesîm, olanlardan dolayı gazaplanır ve Şem'i cezalandırmak ister.
4. Kafur ile Nesîm'in arasında geçen konuşmayı öğrenen Anber, durumu

Şem'e bildirir.

5. Şem, çadırına girerek, bir köşede saklanır.

6. Nesîm çadıra gelir, Şem'i bulamaz ve dağlara doğru çekip gider.

7. Anber, Nesîm'in gittiği müjdesini Şem'e verir.

Şem'in Hace-i Nûr'un Türbesini Ziyareti

a. Bu başlık 48 beyittir (v. 109a, str. 13)

b. Özeti

1. Şem, yeniden meclis kurarak, eğlenceye başlar

2. Şem, eğlence esnasında üzülür ve Hace-i Nûr'un kabrini ziyaret etmek ister.

3. Hace-i Nûr türbesine gelen Şem, gözyaşı akıtarak, niyazda bulunur. Sabaha kadar tesbih çekip, zikreder.

Pervâne'nin Şem'i Arzulaması

a. Bu başlık 73 beyittir (v. 110b, str. 11)

b. Özeti

1. Şem'den ayrı düşen Pervâne, ayrılık ateşiyle yanar ve sıcak bir temmuz günü şaşkın bir halde dağları dolaşır.

2. Ansızın gözü güneşe ilişir, O'nunla dertleşir.

3. Perişan bir halde bazan sahrada bazan da çölde ümitsizce dolaşır.

4. Pervâne'nin ıztırabı her geçen gün artar ve Şem'den bir haber gözler.

Pervâne'nin Iztırabı ve Feleğe Yalvarması

a. Bu başlık 26 beyittir (v. 112b, str. 17)

b. Özeti

1. Pervâne bu hal üzre hiç uyumadan gece gündüz dolaşır.

2. Felekle konuşur, derdini anlatır.

3. Gökyüzünden de cevap alamayan Pervâne, bu kez de ay ile konuşur. Derdini ona anlatmaya başlar.

Pervâne'nin Ay Vasıtasıyla Şem'e Haber Göndermesi

a. Bu başlık 64 beyittir (v. 113b, str. 10)

b. Özeti

1. Pervâne aya, Şem'den ayrı kalmanın üzüntüsünü anlatır. O'nun aşkıyla

kendinden geçtiğini, ayrılığa dayanamadığını, sabrı ve gücünün kalmadığını söyler ve bunları Şem'e iletmesi için niyazda bulunur.

2. Pervâne daha sonra çektiği ıztırapları gökyüzüne anlatır.

3. Pervâne derdini anlattıklarından hiç birisinden cevap alamaz.

4. Bu sefer de kendisiyle konuşarak, dertleşir ve kendine sitem eder. Aradaki engellerin kalkması halinde vuslatın gerçekleşeceğini söyler.

Pervâne'nin Şem'e Kavuşması ve Ölümü

a. Bu başlık 37 beyittir (v. 115b, str. 7)

b. Özeti

1. Pervâne'nin ıztırabı gittikçe artar, sabrı kalmaz, gücü tükenir.

2. Bu şekilde dolaşırken, yolun sonunda bir yere gelir. Burada Şem oturmaktadır.

3. Şem'i gören Pervâne, rüya gördüğünü zanneder.

4. Şem, Pervâne'yi yanına sesler.

5. Şem'in yanına giden Pervâne, mutluluktan havaya sıçrar, vecde gelir. Başını yere koyup, yüzünü toprağa sürer.

6. Pervâne'de aşk ateşi çoğalır. Gözü kararır. Şem'in etrafında dönmeye başlar.

7. Sonunda, Pervâne Şem'in üzerine düşerek, canını feda eder.

Şem'in Ölümü

a. Bu başlık 41 beyittir (v. 116b, str. 12)

b. Özeti

1. Şem, Pervâne'nin ölümü üzerine üzülür ve ağlar. Felekden şikâyet eder.

2. Yemeden içmeden kesilir. Cihan gözüne karanlık görünür.

3. Ağlamaktan gözüne perde iner. Yere düşen Pervâne'nin yüzünü, yüzüne koyar, yanağından öper.

4. Bu şekilde Şem de canını teslim eder.

Pervâne ve Şem İçin Matem Tutulması

a. Bu başlık 31 beyittir (v. 117b, str. 14)

b. Özeti

1. Gülistandaki çiçeklerin matem tutmaları tasvir edilir.

2. Şem ile Pervâne, Hace-i Nûr türbesinin karşısına defnedilir.

Risâle-i Muhabbet-nâme'nin Tamamlanması

a. Bu başlık 61 beyittir (v. 118b, str. 12)

b. Mesnevînin hatîme kısmıdır.

1.4.1.6 Feyzî Çelebi'nin Şem ü Pervâne'si

Feyzî Çelebî eserini 1603 yılında yazıp Tiryaki Hasan Paşa'ya ithaf etmiştir. Mesnevînin bilinen tek nüshası vardır. Bu nüsha, Gönül A. Tekin'in özel kütüphanesindedir. Bu nüsha, kitapçı E.J. Brill'den satın alınmıştır. Eser 31 varak olup 987 beyitten ibarettir. Eserin sonu eksiktir. Orijinal yönü, eser mesnevî nazım şekliyle yazılmasına rağmen, eserde 11'li hece vezni kullanılmıştır. Bu bakımdan bu eser, şimdiye kadar eşine henüz rastlanmamış bir özellik taşımaktadır. Mesnevî, yeni harflerle neşredilmiştir[1].

Eserin düzenleniş biçimi ve özeti şöyledir* :

Kitâb-ı Şem ü Pervâne

Başlangıç kısmı, 27 beyittir (s. 36)

Tevhîd, 20 beyit (s. 37)

Na't, 20 beyit 8v. 39)

Mu'cizât, 14 beyit (s. 40)

Na't (Dört Halife hakkında), 52 beyit (s. 46)

Na't (Hz. Hasan ve Hüseyin hakkında), 13 beyit (s. 45)

Methiye (Sultan Ahmet hakkında) 10 beyit, (s. 46)

Duâ, 10 beyit (s. 47)

Mehâmid-i Veliyyü'n-Ni'am, 33 beyit 8s. 47)

Münâcât-ı Feyzî, 54 beyit (s. 49)

Sebeb-i İnşâ-i İn-kitâb

a. Bu başlık 118 beyittir (s. 52)

b. Özeti

1. Şair, bir bülbülle konuşarak, duygularını açmasını ve kime âşık olduğunu söylemesini ister.

2. Bülbül yeryüzünde benzeri olmayan bir güzelden bahseder. Âşık olduğunu

---

[1] **Feyzî Çelebi, Şem ü Pervâne, İnceleme-Metin-Tıpkıbasım,** (Haz. Gönül A. Tekin), Harvard 1991.

* Yeni harflerle neşredilen mesnevîden faydalanıldı.

ve vuslata eremediğini dile getirir.

3. Şair, bir gece dostlardan birisiyle sohbet ederken, Allah dostu olan bir dost, hal dili ile "ecel gelmeden önce gönlünü gaflet uykusundan uyandır" diyerek, kitap yazmasını ister.

4. Bülbül de Allah dostuna "Bende söz söylemeğe ne takat var, ne de halimi arz etmeğe liyakat var." dediğini söyler.

5. Sonunda o dost, Şem ü Pervâne hikâyesini kaleme almaya, şairi ikna eder. Şair, hemen kalemi eline alır ve Şem ü Pervâne hikâyesini yazmaya başlar.

Mahiyet-i Işk, 37 beyit (s. 59)

Mebde-i Dâstân Işkile Meşhûr-ı Âlem Olan Şem ü Pevâne'dür

a) Bu başlık 56 beyittir (s. 61)

b) Özeti

1. Yeryüzünde geniş ve müreffeh bir memleket vardır. Burada herkes mutlu bir şekilde yaşar.

2. Sanki bu memleket "aman yurdu" idi. Bu memleketin adı "Şebistân"dır.

3. Şebistân'da güzel bir dilber vardır. Güzellik ülkesinin şahı olup, güzellikte benzeri yok imiş.

4. Bir gece o güzel bir meclis kurar, süslenerek meclise gelir ve yüzünü göğe çevirerek dua eder.

5. Yalnızlığını dile getirir. Vücudunun mumunu yaktığını ve ona bir Pervâne ihsan etmesini ister.

6. Allah duasını kabul edip, Pervâne'yi Şem'e âşık eder.

Derd-mend Pervâne Şem-i Cân-sûzı Görüp Mübtelâ Oldugıdur

a. Bu başlık 29 beyittir (s. 65)

b. Özeti

1. Şebistân'da bir seyyah varmış. Marifet ehli birisi imiş. Sırları gizler ve susarmış.

2. Keçe giyen, kalender olan bu dervişin adı Pervâne imiş.

3. O, irfan ehli âlemi gezerken, gözü Şem'i görür ve ona âşık olur.

4. Şem'in güzelliği Pervâne'yi çılgına döndürür.

Pervâne-i bi-Çâreye Âteş-i ışk Tesîr ve Ser-gerdân İtdügidür

a. Bu başlık 35 beyittir (s. 67)

b. Özeti

1. Pervâne Şem'e âşık olunca, kendisinden geçer. Hasret ateşi içini yakar.

2. Boynu bükülür, aşk yükünün altında ezilir.

3. Başını alıp çöle yönelir.

Pervâne Işk ile Ser-gerdân, Sahrâda Gezerken Bâd-ı Sarsar Nâmında Bir Ayyara Rast Gelüp Ayyâr Haline Merhamet İdüp Visâle İrgürmek İçün Şem'i Şeb-efrûza Pervâne'yi Götürdügidür

a. Bu başlık 41 beyittir (s. 69)

b. Özeti

1. Çölde Şem'in hayali ile dolaşırken, Pervâne'nin gözü, adı Bâd-ı Sarsar olan bir ayyara ilişir.

2. Bâd-ı Sarsar, Pervâne'ye selâm verip, halini sorar. Pervâne de herşeyi ona anlatır.

3. Pervâne'yi dinleyen Bâd-ı Sarsar, haline acır ve Pervâne'ye: "Üzülmemesini ve kendini dağıtmamasını" söyler.

4. Bâd-ı Sarsar, Pervâne'ye kılavuz olmak ve onu Şem'in haremine sokmak ister.

5. Bad-ı Sarsar, Pervâne'ye yardım etmesinin nedenini şöyle açıklar: "Şem'in pederi bana çok cefâ etmiştir. Bundan dolayı intikam almak istiyorum. Yeryüzünden onun varlığını yok edip, hiç doğmamış gibi yapmaktır."

6. Bâd-ı Sarsar daha sonra Pervâne'ye: "Ben bu niyette idim. Fakat şimdi ise sana acıdım. Zira sen Şem'e bağlanmışsın, canını vermeğe razı olmuşsun" diyerek, birlikte Şem'e gitmeyi önerir.

Fânûs Nâmında Bir Rakîp Şem'in Hem Âşıkı ve Hem Hâfızı Olup Şem'-i Dil-ârâyı Cümle Şeylerden Hıfz İtdügidür

a. Bu başlık 28 beyittir (s. 72)

b. Özeti

1. Bad-ı Sarsar ile Pervâne, Şem'in bulunduğu yere doğru birlikte hareket ederler.

2. Şem'in Fânûs isminde bir seveni vardı. Şem'i canı gibi sever, rüzgârdan korur ve yabancılardan saklar idi. Şem'in dünyaya bakmasını istemez, yüzünü kimseye göstermezdi.

3. Fânûs, uzaktan ayyar ile Pervâne'nin geldiğini görür ve hemen Şem ile

birlikte Şebistân'a girerler.

4. Bâd-ı Sarsar ile Pervâne, bir rakibin olduğunu ve Şem'e kimseyi yaklaştırmadığını görürler. Şem'in haremine girmenin mümkün olamayacağını anlarlar.

5. Bâd-ı Sarsar, çok çalışmasına rağmen Pervâne'yi Şem'in haremine sokamaz. Pervâne'ye kılavuz olduğuna pişman olur ve konuştuklarından dolayı da utanır.

6. Bâd-ı Sarsar, bu durum karşısında Şebistân'ı terk eder, çöle tekrar yönelir ve tek başına dolaşır.

7. Pervâne de yalnız kalır, Şem'in etrafında ah edip, aşk ateşi ile yanar ve Şem'in mahallesinde şaşkın bir şekilde dolaşır.

Fânûs-ı nâ-bekâr Pervâne'ye Nifak İdüp Kûy-ı Yârdan Redd İtdügidür

a. Bu başlık 46 beyittir (s. 74)

b. Özeti

1. Fânûs, Pervâne'yi Şem'in muhitinde görür ve âşık olduğunu halinden anlar.

2. Fitneye baş vurur, Pervâne'yi Şem'in dergâhından uzaklaştırmanın yollarını arar. Nifak tohumlarını saçmaya başlar.

3. Fânûs, Şem'e: "Pervâne isminde birisi senin adını anacak, semtinde ölçüsüz sözler söyleyip ve sana âşık olduğunu iddia edip, adını halka bildirecek. Ne kimseden utanır ne de buralardan ayrılır. O, arzusunun tutsağı olan fasık ve facir her yerde senin aşkınla övünüyor." diyerek Şem'i söylediklerine inandırır.

4. Şem, Fânûs'un sözlerini dinledikten sonra sinirlenir ve Pervâne'ye bir mektup yazmaya başlar.

Şem'ün Pervâne'ye İrsâl Eyledügi Nâme dürki Zikr Olunur

a. Bu başlık 28 beyittir (s. 76)

b. Özeti

1. Şem, Pervâne'ye şöyle bir mektup yazar: "Bu ne küstahlık! Önce âşığım diyorsun, sonra da âleme kendini tellal ediyorsun. İsmimi âleme rezil ettin, adımı dünyaya duyurdun. Cümle âlem beni kınıyor. Bu adalet midir? Bu insaf mıdır? Önce seveceksin, sonra ifşa edeceksin. Gerçekten bana âşık isen, aşkın gereği sözünün eri ol! Mektubumu okuduktan sonra, başını alıp, buralardan gidesin. Âşkını gönlünde saklayıp, adımı asla anmayasın. Âşık olan her zaman sevdiğinin

emrini tutar, sevdiğinin sözünden asla çıkmaz. Benim sana sözüm budur: Buradan uzaklaş, gözüm seni görmesin"

Anest Hasb-i Hâl-i Pervâne-i bî-Mecâl

a. Bu başlık 22 beyittir (s. 78)

b. Özeti

1. Pervâne, Şem'in mektubunu alınca, sevinir ve mektubu öpüp başına koyar.

2. Mektubu açıp okuyunca, aklı başından gider ve kendinden geçer, düşüp bayılır. Bir müddet sonra da kendine gelir.

3. Kendi kendine konuşur ve hatalı bir iş yaptığını, bilmeden sırları açığa vurduğunu ve yabancılara sırrını açarak yalnış bir iş yaptığını anlar.

4. Neticede Pervâne, Şem'in istekleri doğrultusunda hareket ederek, ülkeyi terk eder.

Pervâne Tib ü Tenhâ Gezerken Sitârelere Hâlini Arz İtdügidür

a. Bu başlık 12 beyittir (s. 80)

b. Özeti

1. Pervâne, aşk ile yanıp, kavrulurken gökyüzünde yıldızların doğduğunu görür ve güçsüz bir şekilde başını kaldırır ve yıldızlarla konuşur.

2. Pervâne, yıldızlara: "Ey gökyüzü ehli olan yıldızlar, içimi aydınlatın. Bahtım hiç uykudan uyanmadı, muradımın lâmbası hiç yanmadı." diyerek yardım istedi.

Hasb-ı Hâl

a. Bu başlık 3 beyittir (s. 81)

b. Özeti

1. Pervâne, yıldızlara derdini anlatmasına rağmen, onlardan kendine bir fayda görmedi. Tekrar yalnız kaldı. Pervâne: "Ben batanları sevmem" diyerek yıldızlardan yüzünü çevirdi.

Pervâne'nün Mâh-ı Serî'ü's-Seyrden İstimdâd Eyledügidür

a. Başlık 24 beyittir (s. 81)

b. Özeti

1. Pervâne, bu haliyle kimi görse ondan yardım talebinde bulunur. Buna rağmen derdini bildirecek bir dert ortağı yok idi. Aşk ateşi ile yanarken, gökteki ay gözüne ilişti.

2. Aya derdini anlatıp, ondan yardım istedi. Fakat sözlerine bir cevap alamadı. Ay da kendisine çare olmayınca Allaha yalvarmaya başladı.

Sitâre ve Mâhdan Me'yûs Olup Âhir Ol Kadi'ü'l-Hâcâta Niyâz İtdügidür

a. Bu başlık 31 beyittir (s. 83)

b. Özeti

1. Pervâne, Allaha şöyle yalvardı: "Bu ayrılık ateşini bana sen verdin. Bunun çaresi de yine sendendir. Bu belânın bir sonu yok mı? Bu ayrılığın nihayeti yok mu? Durumum sana malûmdur. Halimi ona anlatacak kimse yoktur. Gurbette kalmışım. Ne dostum ne de arkadaşım var. Ağlama ve inlemeden başka birşey yapmıyorum. Keşke dünyaya gelmeseydim. Hikmetinle derdime deva eyle."

2. İçtenlikle yalvaran Pervâne'nin duasını Allah kabul etti.

Duâsı Kabûl Olup Şeb-i Târîkin Tarîf Recâsıyla Vuslat Bulup Velikîn Celâl-i Yâre Takat Getürmeyüp Akibat Helâk Oldugıdur

a. Bu başlık 27 beyittir (s. 84)

b. Özeti

1. Bu sırada Şem, Fânûs'a kızar ve onu yanından uzaklaştırır. Bir zaman kendi ateşi ile yanar.

2. Şem'in zenci olan bir hizmetçisi vardı. Bunun adı Şeb-î Tarik idi.

3. Şem, ona: "Git! cihanı baştan başa dolaş, ibretle âlemi gözet. Benim gibi bir güzel var mıdır?" der.

4. Şem-i Tarîk, cihanı tümü ile dolaşır ve her tarafı gözetir. Bir yerde aşk gamıyla yüreği yaralı, keçe giymiş bir derviş görür.

Münâzara-yı Şeb-i Târîk be-Pervâne-i Garîb ü bî-Çâre

a. Bu başlık 104 beyittir (s. 86)

b. Özeti

1. Pervâne'yi gören Şeb-i Târîk, yanına gidip, onunla arkadaşlık yapar.

2. Pervâne'ye "Adın ne? Burada ne yapıyorsun? Muradın nedir?" diye sorar.

3. Pervâne de: "Aşktan murad alamayan birisiyim. Aşk ile sarhoş olduğumdan adımı dahi bilmiyorum" der.

4. Şem-i Târîk, Pervâne'ye: "Aşkta kime ilgi duydun, kime âşık oldun? Aşkta nişanın nedir? Hangi dervişler gurubundansın" diye sorar.

5. Pervâne de: "Aşk, nişansızlıktır. Âşık olana aşk, lâ-mekândır" diyerek

karşılık verir.

6. Şem-i Târik: "Aşktan maksat nedir? Aşktan âşığa yol var mı?" diye Pervâne'ye sorunca, Pervâne de: Aşktan maksat Allahta yok olmaktır. Âşığa ondan yol bekâ billah'tır" diye cevap verdi.

7. Böylece Şeb-i Tarik ile Pervâne arasında karşılıklı konuşma bir müddet devam eder.

8. Neticede Şeb-i Târîk, Pervâne'ye Şem'e kavuşacağını söyleyince, Pervâne zevkten sarhoş olur ve kendinden geçer.

9. Pervâne kendine gelince Şeb-i Târîk ile birlikte Şem'in sarayına varmak için hareket eder. Uzun bir yolculuktan sonra, Şem'in sarayına gelirler.

10. Şeb-i Târîk, hemen Şem'in huzuruna çıktı ve olanların hepsini Şem'e anlatarak, Pervâne'yi huzura kabul etmesi için ricada bulunur.

11. Şem, Şeb-i Târîk'e Pervâne'yi huzuruna kabul edeceğini bildirir. Bunu duyan Pervâne, vuslatın gerçekleşeceğini anlar. Vecde gelir ve secdeye kapanır.

12. Bir müddet sonra da Pervâne, Şem'le buluşur. Birlikte sohbet ederler. İki sevgili beraberce eğlenirken, Şem, büyük bir çoşkunlukla Pervâne'ye olan sevgisini izhar edip, pırıl pırıl parlayınca, Pervâne sevinç ve mutluluktan kendini kaybeder ve kendisini Şem'in ateşine atarak, Şem'in ışığı içinde kaybolur. Canını cananeye teslim eder.

Her Vuslatun Sonı Fürkat ve Nûş Âhiri Nîş ve Her Gülşene Hazân ve Devlet Sonı Zillet Mukarrer Olup Subh-ı Sâdık Nâmında bir nâ-Murâd-ı Sâhip-Hurûc Zuhûr İdüp Şebistânı Harâb ve Nâm-ı Şem'i nâ-Pedîd İtdügidür

a. Bu başlık 45 beyittir (s. 92)

b. Özeti

1. Pervâne'nin ölümü üzerine, Şem tek başına kalır. Ansızın doğu tarafından Subh-ı Sadık adında bir yiğit görülür ve Şebitân'a seher zamanı ayak basar.

2. Şebistân'ı istilâ eder ve bütün dünyayı hükmü altına alır. Onun Afitâb adlı bir oğlu vardır. Bu genç kudret sahibi olan Afitâb, bütün âleme iyilik saçan birisidir. Bunu gören hiç kimse artık Şem'e itibar etmez. Şem, kendini saklar. Sonunda başını alır gider ve görünmez olur. Böylece Şem'in kurduğu düzen bozulup, hiç bu dünyada var olmamışa döner.

Bu Hikâyet-i Pür-Şikâyetden Garaz ve Erbâb-ı Dile Kıssâdan Hisse Ne İdügi Zikr Oldı Şeylerin Tevîli Ne Gûnedür Beyân Olmadı

a. Bu başlık 22 beyittir (s. 95)

b. Bu bölümde şair, maksadın kıssadan hisse olduğunu belirtir ve mesnevînin içinde geçen sembollerin ne manaya geldiğini bildirir. Ne yazık ki eserin sonu eksik olduğu için bazı sembollerden neyi kasdettiğini bilemiyoruz.

1.4.2. Sembolik Anlatım

Bilindiği gibi bir duyguyu, bir düşenceyi, bir kavramı ya da bir varlığı başka bir varlık ya da nesneyle somutlaştırarak; yani sembollerle canlandırılıp anlatılmasına "alegori" denir. Başka tasavvufî eserlerde olduğu gibi, Şem ü Pervâne mesnevîlerinde de alegoriye başvurulmuştur. Bu yolla da "bir şeyi, kendisiyle benzetme ilgisi bulunan başka şeylerle anlatma" denenmiştir.

Buradan hareketle sufîlerce "nûr-ı İlahî" demek olan Şem, ve bu İlahî nura kavuşup onda yok olmak (fenâfillah) isteyen salik, Pervâne'ye benzetilerek orijinal bir konu oluşturulmuştur.

Tasavvuf vadisinde ilerlemek isteyen salik (Pervâne), maksada (Şem'e) ulaşabilmesi için, çeşitli engellerle karşılaşarak, bunları birer birer aşması gerekecektir. Bu engeller, karşımıza başka başka semboller olarak çıkar. Böylece Şem ü Pervâne mesnevîlerinde Şem ve Pervâne sembolünün yanında diğer semboller de yerlerini almış olur.

Bu semboller, mesnevîlerde soyut ve somut kavramlar olarak, karşımıza çıkmıştır. Başka bir ifadeyle, eserdeki bazı kavramlar (isimler, şahıslar) sembollerle ifade edilmiştir. Mesnevîlerde sembollerle ifade edilen kadrolar ile ne kastedildiğini bilemiyoruz. Zira bunların sembolik anlamları hakkında bilgi verilmemiştir. Kısmen bu bilgiler Feyzî'nin eserinde görülmüştür.

Semboller, eserlerde geçtiği şekilde alınmış, olumlu ve olumsuz yönleri gösterilmiştir.

1.4.2.1. Fehmî'nin Eserindeki Semboller

1.4.2.1.1. Nesîm

Nesîm, iyiliğin sembolüdür. Pervâne'nin sıkıntı ve karanlıkta kaldığı bir zamanda, O'na yardım edendir. Nesîm, Pervânenin eski dostudur. Birlikte Şem'i ararlar:

بر خیز که تا روانه کردیم
در جستن آن یگانه کردیم [1]

همره نسیم بود او را
چون یار قدیم بود او را [2]

Pervâne'yi Şem'in sarayına kadar getirir ve Şem'in bir ara yüzünü görmesine de yardımcı olur Pervâne, Şem'in yüzünü görünce bayılır. Nesîm de Pervâne'yi kaldırarak, Şem'in sarayının kilerine götürür.

Nesîm, Pervâne'nin Şem'e ulaşması için elinden gelen her şeyi yapar; ancak başarılı olamaz. Pervâne'den izin ister ve O'nu Şem'in kilerinde bırakarak pencereden çıkar gider.

Nesîm, seher vaktinin habercisidir. Kendisine ulaşamayan kimselere koşarak gidendir. O, diyardan diyara avare avare dolaşan ve bir dost kokusu bulmak ümidi ile gece gündüz arayandır:

چون نیست مرا دمی قراری
سرگشته روم بهر دیاری

دارم شب و روز جوست جوی
باشد که بزم ز دوست بوی [3]

1.4.2.1.2. Meşşâte

Meşşâte, Şem'in hizmetçisidir. O'na âşk hikâyeleri anlatarak, saçını tarar. Pervâne ile Şem'in kilerinde karşılaşır ve Pervâne'nin aşık birisi olduğunu görür. Onun Şem'e aşık olduğunu da anlar, O'na Şem'in vasıflarını anlatır ve bir dost olarak Pervâne'ye bu beladan sakınmasını ve kaçmasını tavsiye eder:

مهر رخ او ز سر بدر کن
بگریز و ازین بلا حذر کن [4]

Pervâne, Meşşâte'den Şem'e derdini söylemesini ve saçını taradığı sırada saçından bir tel getirmesini ister. Meşşâte, yardımcı olacağına söz verir ve Şem'e

---

1 v.13a/str.8, trc "kalk gidelim o biricik yari arayalım".

2 v.13b/str.6, trc. "yanında giden Nesim onun eski dostu gibiydi".

3 v.19a/str6-7, trc. "ben bir yerde kalamadığım için avare avare her diyara giderim. Ben dosttan haber alma umuduyla gece gündüz arayış içindeyim. Gece gündüz arayıp durmaktayım. Meclisi meydana getiren sevgilinin kokusudur.

4 v.26/str.7, trc. "onun yüzünün sevgisini çıkar aklından. Kaç, sakın bu beladan."

Pervâne'den bahseder. Pervâne yüzünden O'ndan azar işitir. Meşşâte, olanları Pervâne'ye anlatır ve tekrar bu işten vaz geçmesini ister.

Meşşâte, Pervâne'ye âşığın nasıl olması gerektiğini hikâyelerle anlatır. Pervâne bunları, dinler, tekrar yardım ister. Meşşâte, O'na acır, yeniden yardım eder ve Şem'in saçından bir tel alarak, Pervâne'ye getirir:

از بهر تو بـوی یـار دارم
بوی چه که موی یار دارم [1]

مشـاطـه نـمـود تار مو را
پروانه گرفت دست او را [2]

Meşşâte, Şem'e hizmet için gitmek istediği zaman, Pervâne de gelmek ister. Meşşâte "izin almadan seni oraya götürmek hoş olmaz" diyerek durumu Şem'e ileteceğine söz verir. Ayrıca Meşşâte, Pervâne için hacet duasında da bulunur.

کـردی بـخـدای خـود مـنـاجـات
میخواسـت ز لطف دوست حاجات [3]

Meşşâte, Şem'den visâl sözü alır. Bunu Pervâne'ye bildirir ve O'nu Şem'e götürür.

1.4.2.2. Ehlî-i Şîrâzî'nin Eserindeki Semboller

1.4.2.2.1. Anber

Anber, Şem'in hizmetçisi ve dostudur. Şem'in mesajını Kâfûr ile birlikte Pervâne'ye ulaştırandır. O'na öğüt verir, yumuşak davranır. Anber, Şem'e içtenlikle bağlıdır. Uğrunda ölmekten dahi sakınmaz. Çünkü O, vefalıdır. Zira, Şem'e yardım eden Anber'dir.

مگر کاین کارم از عنبر گشاید
که ایـن بـوی وفا از عـنـبر آیـد [4]

Anber, sihir ve büyü bildiğinden, gaybden haberler de verir. Şem'e Pervâne'nin yerini sihir ve büyü ile söyler. Bu sihir ve büyü sayesinde Şem'e Pervâne'nin yerini, durumunu ve visâli söyler:

---

1 v.43b/str.8, trc. "sana yarin kokusunu, koku şöyle dursun saçını getirdim."
2 v.44a/str4, trc. "Meşşâte bir tel saçı gösterdi, Pervâne onun elini tutup öptü."
3 v.46b/str8, trc. "Tanrısına yalvardı, dostun lütfu için ihtiyaçlarını gidermesini istedi."
4 s.607/b.12159, trc. "bu vefa kokusu Anber'den geldiği için, işimde ancak onunla açılıp yoluna girebilir."

که حالی منقلب می بینم او را
بغایت مضطرب می بینم او را [1]
اگر پرسی کجا او را مقام است
زمینی تیره از سرحد شام است
مخور غم گرچه جانت هجر او سوخت
که خواهد رویت از وصل وی افروخت [2]

Ayrıca Pervâne'ye kendisi ile ilgili haberin Nûr'un götürebileceğini Şem'e söyleyen Anber'dir:

رسولی کین رسالت زو بر آید
بجز نور تو غیری را نشاید [3]

1.4.2.2.2. Nesîm

Nesîm, Şem ve Pervâne ile savaşmak için gönderilen rakipdir. Şem ve Pervâne'nin düşmanı olduğu için Şem'in ışığını söndürüp, Pervâne'yi vuslata erdirmemek düşüncesini taşır. Bunun için gönderilmiştir:

رباید از سر شمع افسر نور
کند پروانه را از وصل او دور [4]

Sonuçta, Pervâne'yi Şem'den ayırır. O'na eziyet ederek, yerden yere vurur.

Nesîm'in mizacı sert, davranışı çirkindir. Yararsız ve boş işlerle meşguldür. İtibarsız olduğu için belli bir yeri de yoktur. İnsanların gönlüne soğukluk bırakır. Aynı zamanda kıskançtır.

رقیبی تند خویی زشت کردار
شد از باد هوا گویی پیدار

---

1 s.609/b.12191, trc. "onu perişan bir halde ve son derece muzdarip görüyorum."

2 s.610/b.12220,29, trc. "eğer onun yeri neresi diye sorarsan, onun yeri akşam karanlığının çöktüğü yerdir. Onun ayrılığı canını yakıyorsa da gam yeme, çünkü senin yüzün onun vaslı ile aydınlanacak."

3 s.610/b.12239, trc. "ondan bu haberi getiren Nur'dan başkası değildir. Sen başka birini kabul etme, yanına alıp oturma."

4 s.591/b.11833, trc. "Şem'in başındaki ışık tacını çalarak, Pervâne'yi ona kavuşmaktan uzaklaştırıyor."

ازین بی لنگری بی اعتباری
کزو بودی بهر خاطر غباری [1]

1.4.2.2.3. Fânûs

Fânûs, Şem'in otağıdır. Nesîm'in saldırısından sonra sığındığı yerdir. Korkunun olmadığı bir yer yani "amân" yurdudur. Heva ve hevesin giremeyeceği yerdir. Nesîm, bundan dolayı etrafında dolaşmasına rağmen içeri girememiş, Fânûs'u bırakarak Pervâne'ye saldırmıştır.

Fânûs, aynı zamanda bir örtüdür. Yani âşık ile maşuk arasına giren engeldir. Pervâne de O'nun etrafında dönmüş fakat içeriye girememiştir:

چو شد نومید زو پروانه آشفت
به حسرت گرد او می گشت و می گفت
چه پوشی شمع ای فانوس امشب
که افتد آتشت در جامه یا رب [2]

1.4.2.2.4. Kâfûr

Kâfûr, Şem'in hizmetçilerindendir. Şem'in mesajını Anber ile birlikte Pervâne'ye götürendir. Pervâne'ye soğuk davranır ve O'na çıkışır. Şem, kendisine derdini açtığı vakit, Şem'in derdine çâre olacağına O'na hoş olmayan sözler ile nasihatta bulunarak, Şem'i üzer ve incitir.

Kâfûr, soğuk yaratılışlı, yaşlı bir ihtiyardır. Sözleri soğuktur, dondurur. Aşkı bilmediği gibi ondan da hoşlanmaz. O aşk hususunda ölülerle birdir, yani ölü gibidir.

بر او کافور بس دلسرد بودی
ولی عنبر نیاز آورد بودی [3]

---

1 s.589/b.11807-08, trc. "kaba huylu çirkin davranışlı rakip, nefsinin arzusuna göre konuşmasından tanınmaktadır. Bu vakarsızlık ve itibarsızlık, ondan kaynaklanıyor; kalpler de onun yüzünden kırılıyor."

2 s.592/b.11855,57, trc. "Pervâne, ondan ümidini kesince kendini dağıttı. Onun hasretine düşüp dolandı ve dediki: senin ateşin elbisenin içinde olduğu halde, Şem'i ne diye saklıyorsun? Bu ne iştir ya Rabbi!"

3 s.583/b.11658, trc. "Kâfûr kendisine karşı çok soğuk davrandığı halde, Anber yine de ona yalvarıp yakarıyordu."

بدو گفتا که نبود هیچ دردت
از آن یخ بارد از گفتار سردت
تو ای فرسوده سوز دل چه دانی
که دایم همنفس با مردگانی [1]

1.4.2.2.5. Nûr

Nûr, Peygamber gibi ümmî bir elçidir. Gizli sırları bilendir. Adının Nûr olması, gönlünün aydınlığından ileri gelir:

رسولی بود امی چون پیمبر
که بی خط سر پنهان بودش ازبر [2]

ازین روشن ضمیری نام او نور
بعنوان رسولی گشته مشهور [3]

سبك سیری که چون برق یمانی
نکردی باد با او همعنانی [4]

Su gibi akıp, şule gibi tekrar dönme ve peri gibi de kimseye görünmeme özelliğine sahip olduğundan, Şem'in haberini Pervâne'ye ulaştırmıştır.

Nûr, Pervâne'ye visâl haberini verendir. Pervâne'nin en sıkıntılı zamanlarında O'nun yardımına gelen tek kişidir. Aşk ateşi ile yanan Pervâne'ye çok uzaklarda bulunan Şem'i gösterir. Pervâne'ye vuslatı tattırmak için Şem'in yanına götürendir.

1.4.2.3. Niyazî'nin Eserindeki Semboller

1.4.2.3.1. Anber

Anber, Şem'in hizmetçisidir. Rûm ülkesindendir. Şem'e hizmet etmekle görevlidir. Anber, Şem'in hemdemi ve mahremi olarak O'na yardım edendir.

گفت آن به عنبر ای همدم
که ندارم بجز تو کسی محرم [5]

Anber, Şem ile Pervâne'yi birbirlerinden ayırmak için onları Nesîm'e gammazlayan Kâfûr'un hilesini anlayan ve durumu Şem'e bildirendir.

---

1 s.606/b.12144-45, trc. "evvela sende hiç dert yok o yüzdendir ki senin soğuk sözlerinden buz parçaları (dolu) yağıyor. Ey gönlü yanmış yıkılmış olan, sen her zaman ölülerle yaşadığın için hiç bir şeyi bilmiyorsun."

2 s.611/b.12240, trc. "Peygamber gibi yazısız gizli sırlara vakıf ümmi bir elçi idi."

3 s.611/b.12243, trc. "bu iç aydınlığı nedeniyle, onun adı Nur oldu Resûlî ünvanıyla meşhur olup gitti."

4 s.611/b.12244, trc. "Yemen şimşeği gibi hızlıydı, rüzgar onunla yarışamadı."

5 v.20b/str7, trc. "Şem Anber'e cevap verdi: Ey dostum, senden başka yok mahremim"

Anber, Pervâne'nin de dostudur. O'na yardım edendir. Şem'den Pervâne'ye yüzünü göstermesi için ricada bulunan Anber'dir. Pervâne'ye visal müjdesini veren, O'nu Şem'in bulunduğu yere getiren yine Anber'dir.

دوش کان آن نازنین ترا دیده
مایل صحبت تو گردیده [1]

برد او را بسوی خلوت یار
داده از کف عنان صبر و قرار [2]

1.4.2.3.2. Kâfûr

Kâfûr, Şem'in Habeşli hizmetçisidir. Kâfûr kötü düşünceli olduğu için, Şem ile Pervâne'yi ayırmak için Nesîm'in yanına giden ve onları gammazlayandır. Kâfûr, sert mizaçlı olup, aşk sıcaklığından nefret edendir. Soğuk davranışlar içerisinde bulunurdu:

سرد خو بود آنچنان کافور
که ز گرمیء عشق داشت نفور
خنك اطوار بود و سرد نفس
غیری سردی ندیده از وی کس [3]

Kâfûr, Pervâne'ye de sert davranır. O'nu azarlar, basit birisi olarak niteler ve O'na çeşitli eziyetlerde bulunur.

1.4.2.3.3. Nesîm

Nesîm'in mizacı serttir. Aniden ortaya çıkar. İnsanları söğüt yaprağı gibi titretir. Sert huylu bir rakipdir.

دارم ای دوست یك رقیب درشت [4]
که مرا عاقبت بخواهد کشت

نام آن تند خوی هست نسیم
سوخت جان مرا ز آتش بیم

---

1 v.21a/str6, trc. "dün gece o nazlı güzel seni görünce konuşmak istemiş"

2 v.21a/str.13 trc. "yerden kaldırıp sabır dizginini elinden kaçıran o yar ile halvete götürdü (Pervâne'yi)"

3 v.17a/str.6-7, trc. "Kâfûr o kadar soğuk mizaçlıydı ki aşkın sıcaklığından nefret ediyordu. Tavırları soğuk, nefesi soğuktu. Soğukluktan başka bir şey görmemişti kimseden."

4 v.23a/str13, trc. "ey dost kaba bir dostum eninde sonunda öldürecek beni."

چون رسد بر کنم ز خویش امید
لرزن از بیــم او چــو برك بيــد [1]

Şem'in meclisine saldıran, her tarafı toz duman içinde bırakan ve eğlenceyi dağıtandır. Şem, bu saldırıdan çadıra girerek kurtulur.

Nesîm, kötülük yapacağı zaman çok çabuk davranır ve hemen sonuca gitmek ister. Kâfûr'un Şem ile Pervâne hakkındaki sözleri üzerine de heyacanlanır, hemen hareket eder ve hiç dinlenmeden sonuca gider. Neticede Şem'in çadırı yerle bir olur.

1.4.2.3.4. Hᵛâce-i Nûr

Hᵛâce-i Nûr, Şam'da bulunan bir Allah dostunun kabridir. Şem, Nesîm'in düşmanca saldırısından kurtulduktan sonra, bu kabri ziyaret eder ve duada bulunur.

Şem'den uzak düşmüş Pervâne de perişan bir halde uzaktan gördüğü Hᵛâce-i Nûr'un türbesine gelir ve burada Şem'î görür. Yani vuslat burada gerçekleşir.

Bu türbede önce Pervâne, sonra da Şem ölür. Her ikisini de Hᵛâce-i Nûr'un türbesine gömerler.

1.4.2.4. Lâmi'î'nin Eserindeki Semboller

1.4.2.4.1. Anber

Anber, Şem'in Rûmlu hizmetçisidir. O'nun perdedârıdır. Pervâne'nin Şem'e ulaşmak istediğinde karşılaştığı ilk kişidir. Önce, Pervâne'ye öğüt veren sonra da Pervâne'yi ışıktan yani nurdan mahrum ederek, geldiği yere geri dönmesini isteyendir:

Eylemez bu ḥarīme bād güzer
Naẓar ehlisüñ andan eyle ḥazer[2]

Bu sarây ıssı ḳātı ser-keşdür
Dili bī-raḥm u cānı āteşdür

Ṭuymasun ḳaṣrını tolandıġuñı
Āteş-i ḥasret ile yandıġuñı

---

1 v.23b/str.2-3, trc. "o sert mizaçlının adı Nesîm. Korku ateşiyle yaktı canımı; O gelince kendimden ümidimi keserim korkusundan kavak yaprağı gibi titrerim"

2 v.22b/str.15

Kül eder yakup āteşiyle seni
Ne seni kor eger ṭuya ne beni

Sözümü ṭut naṣīḥātum gūş it
Geldügüñ yolla başuñ al dön git[1]

Pervâne'nin "bu yola baş koydum, muradım Şem'e bir nazardır" sözüne;

Nār dirsin ṭolaşma bu nūra
N'itti āḫir tecellī gör Ṭūra[2]

Perde keşf ola dirseñ āḫir-i kār
Çeşm-i bī-perde ḥaṣıl it yüri var

Perde sensin hemīn aradan çıḳ
Terk-i cān it bu ġam-serādan çıḳ

Yüri irşādumı ḳabūl eyle
Cān içinden o nūra yol eyle[3]

diye cevap verendir. Yani bir rehber, kılavuz, yol gösterendir.

Bâd (fırtına)ın bağı alt üst etmesinden sonra Pervâne'yi düşünen, O'nu arayıp bulan ve Şem'in hayatta olduğunu bildirerek, Pervâne'ye şevk veren Anber'dir. Pervâne'ye visali bildiren ve O'nu Şem'in sarayına kadar götüren de Anber'dir.

1.4.2.4.2. Nesîm

Nesîm, bağın bahçıvanı olan hoş bir pirdir. Gönlü neşeli, içi aydınlıktır. Nefesi Hz. İsa gibi rahmanîdir. Şem'in hizmetçilerinden Anber'in dostu, Kâfûr'un da mahremidir.

Nesîm, merhamet ehlinden olup, yaratılışı yumuşak ve izzet sahibidir:

Mekremet ıssı idi adı Nesīm
Şevḳat ehli idi nihādı halīm[4]

Nesîm'in görevi seher vakitlerinde bağı dolaşıp, kontrol etmektir. Yine böyle bir dolaşmada bağın tahrip edildiğini görür ve hiddetlenir. Bağı bu hale getireni

---

1 v.23a/str.1-4
2 v.23b/str.3
3 v.24a/str.3, 4, 10
4 v.26a/str.10

bulmak için harekete geçer. Bu haliyle Nesîm, gazap ehlidir ve korku verir:

Ġaḍap ehli ḥalümi görme aceb
Ḳātı eyler ḥālüm idince ġaḍab

Bī-gaḍab olsa ḥilmüñ ehli eger
Ḫayr yoḳdur dir anda Peyġamber[1]

Nesîm, bağın etrafında bir kaç kez dolaşır ve karşısında Şem'i görür. Şem, Nesîm'in niyetini anlar, O'nunla kavgada başa çıkamayacağını anlar ve çadırına girer. Şem'in niyetini anlayan Nesîm, bu seferde bezm ehline saldırmaya karar verir. İşte bu sırada bir köşede inleyen Pervâne'yi görür. Önce O'na çıkışır, sonra O'nunla konuşunca sert hali yumuşar. Pervâne'yi kendi haline bırakır ve tekrar bağı dolaşmaya başlar. Meclis ehlinin sarhoş olduğunu görür, onlara öğüt verir. Sözünün etkili olmadığını anlayan Nesîm, kızgınlığını bırakır ve yumuşar. Sabah oluncaya kadar sabırla bekler. Sabah olunca da gider bağdakilerin durumunu Bahar'a arz eder.

Nesîm bazen yumuşak, bazen de serttir. Yumuşak huylu olduğu zaman ümit, şiddetlendiği zaman korku dağıtır.

Gerçi herbirisine virdi Nesīm
Līynet ile ümīd ü ᶜunf ile bīm[2]

Şemᶜ-i iḳbālümi söyündürdüñ
Bagrumı ḳabḳara göyündürdüñ[3]

Didi bu derde yok durur çāre
İrmeyince viṣāl-i yāre[4]

1.4.2.4.3. Bahâr

Bahâr, bağın amiri ve kumandanıdır. Hükmü Kaf dağına kadar uzanır. Azametini herkes kıskanırdı. Aydın görüşlü olup, son derece eli açık ve cömerttir.

Bahâr, gazab, öfke ve azametin sembolüdür. Nesîm, bağdaki meclis ehlinin iyi işler yapmayıp "bade-perest" ve "mest" olduklarını söyleyince, kızar ve onların helâk olmasını emreder ve bu işe de Bâd'ı görevlendirir:

---

1 v.26b/str.12-13

2 v.28b/str.7

3 v.28a/str.5

4 v.28a,/str.14

Dil ü cānını yaḳdı ḫışm odı
Çarḫa çıḳdı dimāġınuñ dūdı

Gürleyüp raᶜdvār ḳaḳıdı key
Ṭutuşup berḳ gibi şaḳıdı gey

Didi çākerlerine tīz oluñuz
Ḥācib Bādı ḳandadur buluñuz

Varup ol ḳavmi hep helâk itsün
Ḫārdan ṣaḥn-ı bāġı pāk itsün[1]

1.4.2.4.4. Bâd

Bâd sert mizaçlıdır. Ağzından ateş saçan ejderhaya benzer. Ansızın yüzünü görenin ödü kopardı. Şekli korkunç yaratıklara benzerdi. Öfkelense yüzünden zehir akardı. Kükrese, aslanlar titrer; gürlerse kevn ü mekân inlerdi.

Bu özellikleriyle Bâd, Bahâr'ın vermiş olduğu emri yerine getirir ve iyi işlerle meşgul olmayan meclis ehlini helak eder:

Komadı ᶜayş içün o ḳavme ḳarār
Eyledi rūz-ı rūşeni şeb-i tār[2]

Ṣoḥbet aṣḥābı tārmār oldı
ᶜİşret esbābı ḫāksār oldı[3]

1.4.2.4.5. Kâfûr

Kâfûr, Şem'in Habeşlî hizmetçisidir. Pervâne'nin Şem'e visaline engel olanların başında gelir. Kendisi Şem'in nedimi olup, herkes tarafından hürmet edilen, saçı ağarmış nurlu bir ihtiyardır:

Ben ki şeybümle nūr-ı iḫlāsām
Bu ḥarīm içre maḥrem-i ḫāsam

Bulmışam ḳadr-i şeyble ḥürmet
Ne senüñ gibi ᶜayıbla töhmet[4]

---

1 v.29b/str.9-12
2 v.30a/str.15
3 v.30b/str.15
4 v.37b/str.11-12

Pervâne yüzünden Anber ile girdiği tartışmada Anber tarafından: Sözünün özü gibi sert olduğu, aşkın ne olduğunu bilmediği, halkın ayıplarını söylemekten başka bir iş yapmadığı ve her beyaz saçlının pir olamayacağı gibi suçlama ile suçlanır.

Kâfûr, Şeyh Nûrullah'tan aşk ve onunla ilgili gizli bilgileri dinledikten sonra, Şeyh'in manevî nüfuzu sayesinde iyiliğin sembolü olur. Önce Pervâne'ye visali müjdeler:

Ḥāżır ol her ḳaçan ki bezm ide yār
Cānum üstine ḫıdmetüñ ne ki var

Seni iltem o bezme bülbülveş
Görüp ol māhı cānuñ ola güneş

Eyleyem mihrüñ ile göñlüñi germ
Ḳılam āhen-dil cānını nerm

Çün cemālinden olasın pür-nūr
Cürmümi ᶜavf ider sen olmaya dūr[1]

Sonra da visal ruhsatını alır:

Eyledüm yāre ḥālüñi taḳrīr
Āh u derd ü melālüñi taḳrīr

İştiyāḳuñ odıyla yaḳdum anı
Görmege ḳılca ḳaldı cānı seni[2]

Kâfûr, Pervâne'ye visalden önce nasıl davranması gerektiğini söyleyerek. nasihatte bulunur. Ayrıca yabancıların (ehl-i meclisin) visali engellemesi üzerine Pervâne'ye tekrar yardım eder ve visâlin gerçekleşmesine yardımcı olur.

Ḳıldı Ḥaḳ ḫufte-baḫtuñı bidār
Ḳalmadı bezm-i gülde miḥnet-hār

Ṭarḥ-ı agyār idüp o yār-ı güzīn
Yola dikmiş dürür ümīdi gözin

---

1 v.54a/str.8-11

2 v.42a/str.6-7

Sañadur intiẓārı gel gidelüm
Rağm-ı devrāna bezm-i ḫās idelüm[1]

1.4.2.4.6. Şeyh Nûrullah

Şeyh Nûrullah, insanları Allahın emirlerine davet eden, heva ve hevesine tutsak olanların düşmanı, darda kalanlara yardım eden, yolunu kaybedenlere yol gösteren, ihtiyaç sahiplerine kıble olan, sürekli Allahı zikreden, temiz yaratılışlı, himmeti yüce olan "İlahi mürşîd"dir:

Bu gelen mürşīd-i İlahīdür
Düşmen-i ṣoḥbet-i melâḥīdür[2]

Pervâne, Şeyh Nûrullah'a visale engel olan Kâfûr'u şikâyet ettiğinde Şeyh, kötü vasıflarıyla tanınan Kâfûr'a aşktan bahsederek kalbini yumuşatandır. Bu vasfıyla, Pervâne'nin önündeki visal engelini kaldırandır.

Pervâne'nin ölümüne dayanamayıp perişan olan Şem'in ölümü Şeyh Nûrullah'ın önünde gerçekleşir:

Ṭuncunup āhınuñ duḫānından
Bir nefes ḳalmışdı cānından

Eyledi anı daḫı şeyḫe nis̱ār
Yile ḳapıldı ol gül-i fer-ḫār[3]

1.4.2.5. Mu'îdî'nin Eserinde Semboller

1.4.2.5.1. Anber

Şem'in hizmetçisi, Pervâne'nin dostudur. O'na yardım edendir. Çektiği ıztırabı Şem'e anlatan ve çadırın perdesinin kalkmasındaki Pervâne'nin arzusunu Şem'e ileten yine Anber'dir.

Geldi ᶜAnber bu macerāyı didi
Bir bir aḥvāl-i mübtelāyı didi[4]

---

1 v.45a/str.3-5
2 v.50a/str.3
3 v.48a/str.12-13
4 v.92b/str.2

Gördi kim yaḳdı şevḳ odı yüregin
Ḳaldırun didi çāderüñ etegin[1]

Anber, Şem'in de Pervâne'ye âşık olduğunu anlayan ve O'nun duygularını uzun uzun dinleyen bir dost, bir arkadaştır. Pervâne'ye visali haber veren ve O'nu Şem'in yanına getiren, yine Anber'dir:

Giryeden el çeküp inābet ḳıl
Da^{c}vete gelmiş icābet ḳıl

Niçe da^{c}vet ki yār da^{c}vetidür
Dem-i vaḥdet viṣāl ṣoḥbetidür[2]

Nesîm'in Şem'in atağına saldırıp, yerle bir edeceğini haber veren ve Şem'in saklanmasını sağlayan Anber'dir. Ayrıca Nesîm'in gülistandan ayrılıp gittiğini de haber verir.

Macerāyı didüm ben icmāli
Sen ḳıyās ile bāḳī aḥvāli

Bu sözi söyleyüp figān ḳıldı
Şem'i bir küşede nihān ḳıldı[3]

Ki seni saḳlayup Ḫudā-yı kerīm
Gitdi düşmen savuldu āfet-i bīm[4]

1.4.2.5.2. Kâfûr

Şem'in hizmetçişi olup, kötü düşüncelere sahiptir. Pervâne'yi Şem'in çadırının etrafında gördüğünde O'nu azarlayıp, düşüncesinden vaz geçmesini söyleyen sonra da çadırın etrafından uzaklaşmasını isteyendir:

Gel bu endīşeden ferāġat ḳıl
Sen ḥuzūr ile bizi rāḥat ḳıl[5]

---

1 v.92b/str.7
2 v.99/str.14-15
3 v.108b/str.6-7
4 v.109a/str.4
5 v.94a/str.12

Yüri ṭurma hemīn ayaġı götür
Yirüñi bekle bir bucaḳda otur[1]

Kâfûr, Şem ile Pervâne'nin buluşup kötü işler yaptığını Nesîm'e gammazlar ve Şem'in cezalandırılmasını ister:

Gördüm ol genc-i ḥüsn ü sīmīn-per
Haymesi içre ᶜayş u nūş eyler

Oturup kendü gül gibi ḫurrem
Yār idi meclisinde nā-mahrem

Tend olup işbu sözler ile Nesīm
Ġaḍabından yeminler itdi aẓīm

Ki varup gūşmāl ide Şemᶜe
Şeb-i tār içre āl ide Şemᶜe[2]

1.4.2.5.3. Hᵛâce-i Nûr

Hᵛâce-i Nûr, Allah dostu birinin türbesidir. Şem, Nesîm'in saldırısından sonra, dünyanın geçici olduğunu hisseder ve bu türbeyi ziyaret eder. Şem, Hace-i Nûr'un türbesinde sabaha kadar tesbih çekip, niyazda bulunur:

Var idi bir ulu ziyāretgâh
Hᵛâce-i nūruñ mezārı ḥacetgāh[3]

Şemᶜ gözden aḳıdı aḳıdı yaş
Varup ol āstāneye ḳodı baş[4]

Gice olup ṣabaḥa dek ḳā'im
İşi tesbīḥ u ẕikr idi dā'im[5]

Pervâne, Şem ile ikinci vuslatını burada gerçekleştirir. Yine bu türbede, Şem ile Pervâne birlikte ölürler. Türbenin karşısına gömülürler.

---

1 v.94a/str.15

2 v.108a/str.1-4

3 v.109a/str.17

4 v.110a/str.13

5 v.110a/str.17

1.4.2.6. Feyzî Çelebi'nin Eserindeki Semboller

1.4.2.6.1. Bâd-ı Sarsar

Bâd-ı Sarsar, Pervâne'nin çölde dolaşırken rast geldiği bir ayyardır. Pervâne O'na derdini anlatır. Bad-ı Sarsar da Pervâne'ye kılavuz olup, O'nu Şem'in haremine sokmak ister:

Ḥaremine seni ideyin idḫāl
Şāyed tulū^c eyleye viṣāl[1]

Bâd-ı Sarsar'ın Pervâne'ye yardım etmesi, O'nun Şem'den intikam almasından ileri gelir. Zira bir zamanlar Şem'in babası Bâd-ı sarsar'a çok eziyet etmiştir. Fakat Pervâne'ye acır, bu işten vaz geçer ve Pervâne'ye Şem'e gitmeyi önerir.

Bâd-ı Sarsar, çok uğraşmasına rağmen Pervâne'yi Şem'in heremine sokamaz O'na kılavuz olduğuna pişman olur ve Pervâne'yi terk ederek çöle yönelir:

Peşimān oldı olduġuna delīl
Urduğu lāf-ı güzāfdan oldı ḫacīl

Çün ^caciz oldı bu ḫuṣūṣta ^cayyār
Başın alup eyledi terk-i diyār[2]

Bâd-ı Sarsar, nefs-i emmâre denilen nefsin arzu ve istekleridir:

Bād-ı Ṣarṣar didük ehl-i ẓarāfet
Hevā vü hevese oldı işāret [3]

1.4.2.6.2. Fânûs

Fânûs, Şem'in dostudur. Onu korur ve yabancılardan saklayandır. Öyleki hileye baş vurarak Pervâne'yi Şem'e gammazlar ve Şem'in Pervâne'ye bir mektup yazarak O'nu azarlamasına sebeb olur:

Hileye başladı hemān nā-gehān
Diledi redd ide anı dergāhdan

Başladı itmege ġarībi nifāḳ
Çalışdı düşüre ortaya firāḳ[4]

---

1 s.71/b.566

2 s.73/b.609-10

3 s.96/b.983

4 s.75/b.639-40

Daha sonra Şem, Fânûs'a kızar ve O'nu yanından uzaklaştırır. Fânûs, âşıkı maşuktan uzak tutan mania (engel)dır.

Ol ki Fānūs dinmişti Şem^{c}e nikāb
Fi'l-meşel insānda yetmiş biñ ḥicāb

Vücūd-ı insānda oluben ḥā'il
Māni^{c} olur olmaġa Ḥaḳḳa vāṣıl[1]

1.4.2.6.3. Şeb-i Târîk

Şeb-i Târîk, Şem'in hizmetçisidir. O'nun emri ile cihanı baştan başa dolaşır. Yine böyle bir dolaşmada bir yerde Pervâne'yi görür, O'nunla konuşur ve Pervâne'ye visal müjdesi verir. Uzun bir yolculuktan sonra Pervâne'yi Şem'in sarayına getirir ve O'nu huzura kabul etmesi için ricada bulunur:

Şerbet-i vuṣlatuñla eyle dermān
Āzāt it anı ġamdan eyle ḫandân

N'ola vaṣluñla sevinsün üftāde
Gülşenüñde olsun bir serv-i āzāde

Anı bir dem eşikinden itme dur
Eşikin yasdanup eylesün ḥużūr[2]

Şeb-i Târîk, Allahın Pervâne'ye gönderdiği lütufdur. Sâliki Allaha götüren yoldur:

Şeb-i Tārīk dimişdüm Şem^{c}ün yâri
Haḳīḳatde oldı ^{c}ināyet-i Bārī

^{c}Āşıḳlara olupdur ecr-i Cemīl
Kim hidāyet rāhına oldı delīl[3]

1.4.2.6.4. Subh-ı Sâdık

Subh-ı Sâdık, ansızın doğu tarafından çıkıp gelen ve seher vakti Şebistân'ı istila eden bir yiğitdir. Şebistân'ı istila eder ve bütün dünyayı hükmü altına alır. Görevi halkı gaflet uykusundan uyandırmaktır.

---

1 s.96/b.984-85
2 s.89/b.874-76
3 s.96/b.986-87

Bir gün ṭaraf-ı maşrıḳdan nā-gehān
Belürüp ẓuhūr itdi bir pehlevān

Serverlikde kimse olmaz muvāfıḳ
Nāmına dirlerdi Ṣubḥ-ı Ṣādıḳ

Ṣubḥ-ı Ṣādıḳ yerinde oldı ḳā'im
Ḫalḳı ġafletten uyarurdı dā'im[1]

1.4.2.6.5. **Âfitâb**

Subh-ı Sâdık'ın oğludur. Bütün âleme iyilik saçan biridir. Afitâb'ı gören hiç kimse artık Şem'e itibar etmez.

1.4.3. **Mukayese**

Şem' ü Pervâne mesnevîlerinin karşılaştırılarak mukayese edilmeleri, sembol-kadrolar, konuların işlenişi ve olayların gelişimiyle ilgili olacaktır.

Fehmî'de sembol-kadrolar dardır. Şem' ve Pervâne'nin dışında, Nesîm ile Meşşâte vardır. Nesîm, Pervâne'nin yardımcısı ve dostudur. Meşşâte ise Şem'in hizmetçisidir. Aynı zamanda Pervâne'ye de yardım eder.

Ehlî-i Şîrâzî'nin eserinde sembol-kadro: Anber, Nesîm, Fânûs, Kâfûr ve Nûr'dan oluşmuştur. Lâmi'î'den sonra en geniş kadroya sahiptir. Nesîm, Fehmî'de Pervâne'nin dostu, Ehlî'de ise Şem' ve Pervâne'nin düşmanıdır.

Niyâzî'nin sembol-kadrosu dört kişiden meydana gelmiştir: Anber, Kâfûr Nesîm ve Hace-i Nûr. Nesîm, Ehlî'de olduğu gibi kötülüğün temsilcisidir. Bir Allah dostunun kabri olan Hâce-i Nûr, sadece Niyâzî ve Mu'îdî'de vardır.

Lâmi'î Çelebi, Şem' ü Pervâne mesnevîleri içinde en geniş sembol-kadroya sahiptir. Kadro: Anber, Nesîm, Bahâr, Bâd, Kâfûr ve Şeyh Nûrullah'tan oluşur. Nesîm, ümid ve korkunun sembolüdür. Bahar ve bâd, diğer Şem' ü Pervâne mesnevîlerinde görülmeyen bir semboldür. Şeyh Nûrullah, bir mürşid olarak sadece Lâmi'î'nin mesnevîsinde yer alır.

Mu'îdî'nin eseri Fehmî'den sonraki en dar sembol-kadroya sahiptir. Anber, Kâfûr ve Hâce-i Nûr'dan oluşmuştur.

Feyzî Çelebi'nin eseri de Ehlî gibi Lâmi'î'den sonra geniş bir kadroya sahiptir. kadro: Bâd-ı Sarsar, Fânûs, Şeb-i Tarik, Subh-ı Sâdık ve Âfitâb'dan meydana gelmiştir. Fânûs dışındaki sembol-kadro, diğer mesnevîlerden farklılık

---

1 s.94/b.950-53

arzeder. Bu kadro, hiç bir Şem' ü Pervâne mesnevîsinde görülmez. Fânûs, gerek Feyzî'de gerekse Ehlî'de aynı misyona sahiptir. Yani aşığı maşuktan uzak tutan, engeldir. Ayrıca Feyzî'nin eserindeki kadrolar birer sembol olup, şair bu sembollerin ne anlama geldiğini mesnevînin sonunda açıklar. Bu durum diğer mesnevîlerde görülmez.

Mesnevîlerde sembol-kadroların yanında konuların işlenişinde de bazı farklılıklar vardır. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

Fehmî'de olaylar sadece Şem'in sarayında geçtiğinden dolayı, hadise dar bir mekânda cereyan eder. Diğer mesnevîlerde mekan daha geniş bir alanı kapsar. Pervâne'nin kendini Meşşâte'ye tanıttığında, sevgilisinin kim olduğunu bir muammayla bildirmesi, Fehmî'nin dışında diğerlerinde görülmez. Şem'in sarayının kileri sadece Fehmî'de vardır. Meşşâte'nin sabahlara kadar Şem'e hikaye anlatması, yine Fehmi'de görülür. Meşşâte'nin Şem'in saçından bir tel alarak Pervâne'ye getirmesi Fehmî'nin eserinde vardır. Öteki mesnevîlerde buna benzer bir konu yoktur.

Ehlî'de hadise geniş bir alanda geçer. Pervâne'nin Şem'in çadırının kapısında O'na bir aşk kıssası anlatması, sadece Ehlî'nin mesnevîsinde vardır. Bu hikayeyi dinleyen Şem, Pervâne'nin samimi bir aşık olduğunu anlar ve O'nu kendine yâr edinir. Bu konu sadece Ehlî'de vardır. Nesîm'in, Şem'in meclisine saldırması sonucu, hizmetçilerin gelerek Şem'i Fânûs'a götürmeleri, Ehlî'de işlenir. Pervâne'nin Şem'den ayrılıp çöle gittiğinde konuşacak kimseye rastlamaması, Ehlî'de görülür. Çölde yalnız kalan Pervâne'nin kulağına "senin durumundan haberdarız, üzülme! Sana bir elçi gelecek, gözün aydın!" diye gaibten bir ses gelmesi Ehlî'de anlatılmıştır. Şem'in Fânûs'un içinde feleğe yakınıp, bedduâda bulunarak kendi kendine konuşması, diğer mesnevîlerde işlenmemiştir. Şem', kendi sırrını yani Pervâne'nin aşkıyla yandığını Anber ve Kâfûr'a söylemesi, Kâfûr'un yardımcı olmaması, Anber'in sihir ve büyüye baş vurarak O'na yardım etmesi konusunu sadece Ehlî işlemiştir.

Niyâzî'de meclis kurduran Şem'in içki içerek sarhoş olması, Anber'in Şem'i ikna etmesiyle çadırın perdesini aralayıp, Pervâne'nin Şem'i görmesi, sadece Niyazî ve Mu'îdî'de, ayrıca perde aralanıp Şem'in cemalinin ortaya çıkması ve Pervâne'nîn Şem'i görmesiyle bayılması Mu'îdî ve Niyâzî'de vardır. Bayılma konusu Fehmî'de de görülür. Fehmî'de çadır motîfî yoktur. Pervâne, sarayda iğne deliği misali ışık süzülen bir yarık görür. Işık süzülen o yerden içeri bakar, Şem'i görür ve bayılır. Ayrıca Nesîm'in saldırısından kurtulan Şem'in, Pervâne'ye kavuşması için şefaat dilemek amacıyla bir Allah dostu olan Hâce-î Nûr'un türbesine gitmesi, Niyâzî ve

Mu'îdî'de işlenmiştir.

Şem'in Pervâne'ye çadırın içinde değil, bağın içerisinde, bağı gezerken görünmesi Lâmi'î'de vardır. Mecliste eğlenenlerin cezalandırılması ve dağıtılması sadece Lâmi'î ve Ehlî'de görülür. Şem'in çadırının yanında, sarayının da bulunması sadece Lâmi'î'de işlenmiştir. Şem'in hizmetçilerinin Pervâne yüzünden tartışmaları Lâmi'î'de, buna benzer bir münazara da Ehlî'de geçer. Ehlî'de tartışma, Şem' ve iki hizmetçisi arasında yapılır. Bir mürşîd olarak Şeyh Nûrullah'ın sahneye çıkıp bazı bilinmeyen sırları, visali engelleyen Kâfûr'a anlatması, sadece Lâmi'î'de zikredilir. Ayrıca kadeh ile sürahinin münazarası Lâmi'î, Niyazî ve Mu'îdî'de varken, şamdan ile micmerin münazarası yalnız Lâmi'î'de görülür.

Mu'îdî'de Pervâne'nin Şem'e kavuşması yani vuslat iki kere gerçekleşir. Birincisinde mecliste gerçekleşir, ikincisinde Hâce-i Nûr'un türbesinde. Bu iki kere visal, sadece Mu'îdî'de anlatılmıştır. Pervâne'nin çöllerde ayrılık ateşinin verdiği ızdırapla, güneş ve gökyüzüyle konuşması, sadece Mu'îdî'de görülür. Böyle bir konuşma Feyzî'de de vardır. Feyzîdeki konuşma ay ve yıldızlarla olur.

Pervâne'nin Şem'i görüp aşık olunca hemen çöllere yönelmesi, Feyzî'de işlenmiştir. Şem'in Pervâneye kızıp, bu sevdadan vazgeçmesini mektupla bildirme motifi, sadece Feyzî'de vardır. Feyzî'de Şem', hiçbir zaman saldırıya uğramaz. Sadece Ayyâr ve Pervâne'den korunmak için Şebistân'a sığınması işlenir. Şem, hizmetçisi Şeb-i Tarîk'e "git cihanı başdan başa dolaş, benim gibi bir güzel var mıdır?" demesi ve Şeb-i Tarîk'in cihanı gezmesi, Feyzî'de anlatılır. Diğer mesnevîlerde görülen, Şem'in Pervâne'ye aşık olmasını anlaması, Feyzî'de anlatılmamıştır. Feyzî'de daima Pervâne aşıktır.

Feyzî'de Şem' ölmez. Olaylar biraz daha gelişir. Subh-ı Sâdık isimli yiğit Şebistân'ı istila eder. Afîtab ismindeki oğlunu gören herkes artık Şem'e itibar etmez. Bundan dolayı Şem' saklanır. Sonunda da başını alır gider ve görünmez olur. Bu konu diğer mesnevîlerin hiç birinde anlatılmamıştır.

Yukarıda mesnevîlerde kısaca sembol-kadroların ve konuların işlenişiyle ilgili farkları göstermeye çalıştık. İlahî aşk konulu Şem' ü Pervâne mesnevîlerinde konunun işlendiği bölümden, bitiş bölümüne kadar, konuların akışı ve olayların gelişimiyle ilgili farkları ana hatlarıyla şu şekilde gösterebiliriz:

	Fehmî	Ehli-i Şirazî	Niyazî	Lâmi'î	Muidi	Feyzi
Şem hizmetçilerine		Meclis kurdurur	Meclis kurdurur.	Meclis kurdurur.	Meclis kurdurur.	Meclis kurdurur.
Şem.		Şam Ülkesinde padişahtır.	Şam vilayetinde güzeldir.	Şam ilinde güzeldir.	Şam ilinde güzeldir	Şebistan'da güzeldir.
Pervâne.			Şam'da bir derviştir.	Mağrib ülkesinden Şam'a gelen Allah aşkıyla dolu bir yiğit.	Şam şehrinde derviştir.	Şabistan'da marifet ehli bir seyyahtır.
Şem'e	Pervâne görmeden aşık olur.	Pervâne uzaktan ışığı (Şem'i) görerek aşık olur.	Pervâne uzaktan ışığı (şem'i) görerek aşık olur	Pervâne uzaktan ışığı (şem'i) görerek aşık olur	Pervâne uzaktan ışığı (şem'i) görerek aşık olur	Pervâne görerek aşık olur.
Pervâne,	Şem'in sarayının etrafında dolaşır.	Şem'in çadırının etrafında dolaşır.	Şem'in çadırının etrafında dolaşır.	Şem'in çadırının etrafında dolaşır.	Şem'in çadırının etrafında dolaşır.	Şem'in mahallesinde dolaşır.
Pervâne, Şem'e ulaşmaya ve aşkını anlatmaya çalışır.		Çadırın önünde aşık olduğu anlatır.	Çadırın perdesinin aralanmasını ister.	Çadırın perdesinin aralanmasını ister.	Çadırın perdesinin aralanmasını ister.	
Pervâne, Şem'e ulaşmada ilk yardımı.	Nesim'den ister	Anber ve Kâfûrrdan ister	Anberden ister	Anber'den ister	Anberden ister	Bad-ı Sarsar'dan ister
Şem, Pervâne'ye etrafında dolaştığı için kızar.	Meşşate, Şem'in kızdığını Pervâneye iletir.	Kızdığını hizmetçileriyle iletirir.	Anber, Şem'in kızdığını Pervâneye iletir.		Anber, Şem'in kızdığını Pervâneye iletir.	Şem, kızgınlığını bir mektup yazarak Pervâne'ye bildirir.
Şem, Pervâne'ye yaptıklarına üzülür ve O'na aşık olduğunu anlar.	Pervâne'ye aşık olduğunu Meşşate'ye söyler.	Birlikte eğlenir ve sohbet ederler.	Sabaha kadar zevk ve safaya dalarlar.		Sabaha kadar eğlenir ve sohbet ederler.	Şem'in Pervâne'ye aşık olması yoktur.

	Fehmî	Ehli-i Şirazi	Niyazi	Lâmi'i	Mu'idi	Feyzi
Şem ve Pervâne'yi kıskanırlar. Şem saldırıya uğrar ve Pervâne Şem'den ayrı düşer.		Nesim, kıskandığından dolayı, saldırıya geçer	Kafur, ikisini kıskanır ve durumu Nesim'e bildirir Nesim saldırıya geçer.	Emir Ebr, Şem'in meclisine saldırır.	Kâfûr, durumu Nesim'e bildirir. Nesim saldırıya geçer.	
Şem saldırıda	Fânûs'a sığınır.	Çadıra sığınır.	Çadıra sığınır.	Çadıra sığınır.		
Pervâne, saldırıdan sonra Şem'in muhitini terk ederek	Pervâne saraydan uzaklaştırılmak ister.	Çöler kaçar	çöle yönelir		çöle yönelir	
Şem'den ayrılan Pervâne		deliye döner.	deliye döner.	deliye döner.	deliye döner.	deliye döner.
Pervâne düştüğü durumdan kurtulması için	Meşşate'den yardım ister	Allaha yalvarır.	güneşe derdini anlatır, ondan yardım ister	Anber'den yardım ister.	Güneşe, aya, gökyüzüne derdini anlatır, yardım ister.	ay ve güneşten yardım ister. Allaha yavarır.
Pervâne'ye visalin gerçekleşeceğini	Meşşa'te haber verir.	Nûr haber verir.		Şeyh Nûrullah'lla konuştuktan sonra Kâfûr haber verir.		Şeb-i Tarik haber verir
Bir süre sonra vuslat,	Şem'in meclisinde gerçekleşir.	Şem'in semtinde gerçekleşir.	Hace-i Nûr'un türbesinde gerçekleşir.	Şemin meclisinde gerçekleşir.	Hace-i Nûr'un türbesinde gerçekleşir.	Şem'in sarayında gerçekleşir.
Bir müddet sonra,	Pervâne, Şemin ateşine kendini atarak canını feda eder	Pervâne Şem'in ateşine kendini atarak canını feda eder.	Pervâne, Şem'in ateşine kendini atarak canını feda eder.	Pervâne, Şem'in ateşine kendini atarak canını feda eder.	Pervâne, Şem'in ateşine kendini atarak canını feda eder.	Pervâne, Şem'in ateşine kendini atarak, canını feda eder.
Pervâne'nin ölümünden sonra,	Şem, sabaha kadar ağlar. Sabah olunca da can verir.	Şem, uzun süre ağlar, ah çeker ve canını teslim eder.	Şem, ağlamaktan gücü tükenerek tamamen erir ve yere yığılır.	Şem, gözyaşı döke döke, erir ve Şeyh Nûrullah'ın huzurunda ölür.	Şem, ağlar ve gözüne perde iner. Pervâne'nin yüzüne yüzünü koyar ve canını teslim eder.	Şem, başını alır gider ve görünmez olur.

1.4.4. İşlenen Tema

Bilindiği gibi tasavvufta nihaî gaye "bekâbillah"tır. Bu da, insanın yeryüzünde varlık kazandıktan sonra tek varlık olan Allaha ulaşması, onunla bir olması demektir. Tasavvufta buna "urûc" denir. İnsanın bu serüvenî Şem ü Pervâne mesnevîlerinin konusunu oluşturur. Şem', İlahî ışık; Pervâne de bu ışığa ulaşmaya çalışan bir saliktir. Bir başka söyleyiş ile Pervâne'nin "seyr-i urûc"u bu mesnevîlerde anlatılır.

Tasavvufta iniş (nüzûl), çıkışı (urûc) gerektirir. İniş insanın bir yarısı ise, çıkış da diğer yarısı olur. Şem' ü Pervâne mesnevîlerinin konusunu oluşturan urûca geçmeden önce; aslî vatandan kopup gelen ve varlık âleminde insan bedenine girerek cisim kazanması demek olan rûhun serüveni yani "nüzûl" hakkında kısa bilgi vermek, Şem' ü Pervâne mesnevîlerinin konusunu anlamada fayda sağlayacaktır:

Mutasavvıflara göre, insan ruhu ruhlar âleminde bulunduğu sırada kendini yaratanı perdesiz olarak görmüş ve yaratılışının sebebini yani Allaha hizmet için yaratıldığını bilmiş "elestü bi-Rabbikum" (Araf/172) hitabıyla da mest olmuştur. Ruh, daha sonra da o vuslat âleminden, bu hasret ve fîrak dünyasına gelerek, muhabbet meclisinden beden hapishanesine girmiş, ruhanî halden cismanî hale intikal ederek, beden ağı tarafından sıkıca bağlanmıştır[1].

Ruh, varlık âlemine inerken, bir çok âlemden geçmiş ve geçtiği her âlemin bir vasfıyla donanmıştır[2]. Böylece bu âleme geldiğinde, geldiği yer ile kendisi arasında 70 bin nuranî ve 70 bin zülmanî perde oluşmuştur[3]. Bunun neticeside, ruhlar geldikleri yerden hiç bir şey hatırlamaz olurlar. Mevlânâ (öl. 1276) bu hususu şöyle dile getirmiştir:

آمده اول باقليم جمد
وز جمادی در نباتی اوفتاد
سالها اندر نباتی عمر کرد
وز جمادی یاد ناورد از نبرد
وز نباتی چون بحیوانی فتاد
نامدش حال نباتی هیچ باد
هم چنین اقلیم تا اقلیم رفت
تا شد اکنون عاقل و دانا و رفت

1 İbrahim Hakkı, **Marifet-nâme**, (Sad. Abdullah Aydın), İst. 1992, s. 335.

2 İbrahim Düzen, **Aziz Nefesî'ye Göre Allah, Kainat ve İnsan**, Ank. 1991, s. 137-147.

3 Ahmet Avni Konuk, **Füsûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi** (Haz. Mustafa Tahralı-Selçuk Eraydın), c. I, İst. 1987, s. 163.

باز از حیوان سوی انسانیش
می کشید آن خالق که دانیش [1]

Buna göre ayrılışımız uzun bir geçmişle derinleşmiş, bugünkü haline ulaşmıştır. Bir başka söyleyiş ile, ayrılığın merhalelerinden geçerken, geçtiği her âlemin bir vasfını alan insan Allahtan uzaklaştıkça, Allahla arasında engeller (perde) oluşmuş, böylece ruh, gelmiş olduğu âlemîn ve bir zamanlar seyrettiği güzelliğin yabancısı olmuştur.

Ruhların gökten inip dünyaya ulaşınca, maddeye ve bedene tutsak olup, geldikleri yeri unutacakları görüşü Hermetik ve Gnostik düşüncede de vardır[2].

İnsan, ayrıldığı bütünün yabancısı değil, sadece uzağına düşmüştür. Yani insanla Allah iki yabancı değil, asılları bir fakat ayrı kalmış iki sevgilidirler. Ayrı kalmadan oluşan yabancılaşma, iki sevgilinin tekrar yakınlaşmasıyla mümkündür. Bu da istemek ve özlemekle olur. İstemek ve özlemenin temelinde de aşk yatar. Bir başka ifade ile aşk, aslî vatana dönme eyleminin başlangıcıdır. Bu aslî vatan, insanın ayrıldığı bütün olan Allahtan başkası değildir. İbrahîm Kuşadalı (öl. 1845): "Vatan-ı aslîmiz bezm-i elesttir. Her yerde misafir gibiyiz" demiştir[3]. Mevlânâ da duygularını şöyle dile getirmiştir:

پولاد پارهاییم آهن رباست عشقت
اصل همه طلب تو در تو طلب ندیدم [4]

Gönülde beliren aşk kıpırdanışları, Allahın bizi özlemekte ve çağırmakta olduğuna delil sayılmıştır[5]. Böylece aslî vatana uzanan yolda çağrı (davet) Allahtan gelir ve kul da ona cevap verir, yani icabet eder. Bu icabetin sonucu da

---

1 Mevlânâ, **Mesnevî-i Ma'nevî**, (Neş. Reynold Nicholson), Tahran trs., defter-i çehârum s. 804-805/b3660-67, trc. "önce cemâd (cansızlar) ülkesine gelmiş ve cemâddan nebât âlemine düşmüştür. Yıllarca nebât içinde ömür sürmüş ve cemâdda bulunduğu hatırına bile girmemiştir. Nebatlıktan hayvanlığa düşünce de nebât olduğu zamanki halini hiç hatırlamaz. Bildiği yaratıcı tekrar onu hayvanlıktan insanlığa çeker çevirir. Böylece iklimden iklime gide gide (insan aleminde) akıllı, bilgili ve yüce bir hal alır."

2 Edourd Schure, **Les Grands Inıtıes, "Büyük İnisiyeler**, (Çev. Yavuz Keskin), İst. 1989, s. 200; Rudolph, **Gnosis: The Nature and History of an Ancient Religion**, Edinburgh 1983, s. 109-116.

3 Yaşar Nuri Öztürk, **Kuşadalı İbrahim Halveti (Hayatı, Düşünceleri, Mektupları)**, İst. 1982, s. 58 v.d.

4 **Dîvân-ı Şems-i Tebrizî**, kısmet-i devvum, s. 129, trc. "biz demir parçalarıyız, aşkınsa mıhladız; bütün isteklerin aslı sensin"

5 Yaşar Nuri Öztürk, **Kur'an ve Sünnete Göre Tasavvuf**, İst. 1990, s. 402.

Suhraverdî (öl. 1191)'nin sözüyle "nurların nuruna ulaşmak"[1] yani "vuslat"la neticelenir.

İnsanın geldiği yere yani aslî vatanına dönmeye davet edilmesi ve bu davete icabet ederek cevap vermesi Hermetik görüşlerde de bulunur:

Hermetik görüşe göre, ruhlar gökyüzünden varlık âlemine düştüklerinde, geldikleri yerleri unuturlar. Tekrar geldikleri yere dönebilmeleri için, kalb temizliği, hakikat aşkı olmalı ve dünya varlıkları ile ve nimetlerine yüz çevirmeleri gerekir. Böylece insana melekut âleminin yolu açılır, Ozirisin nuru ile nurlanır ve her şeyin başlangıcı ile sonu olan ve baştan başa nur ile çağlayan Amon-Ra'ya yükselir[2].

İnsan ruhunun bir zindan olan bedenden kurtulması ve tekrar geldiği yere dönmesi Brahmanizm'de, antik Yunan düşüncesinde ve Musevilik'te de görülür[3]. Gnostikler de gökten düşmüş olan ruhun bedende mahpus kaldığını ve yedi gök kapısından geçerek aslî vatanına geri döneceğine inanırlar[4]. Elözis inanç sistemi de, ruhun süfli âleme inip maddeyle temasa geçişini, nisyan karanlıklarında ıstırap çekişini, ardından tekrar aslî vatanına doğru tırmanışını ve nihayet tekrar İlahî hayata nail oluşunu sembolize eder[5].

İşte ruhun bedenden kurtularak, unutulan aslî vatanına dönmeye davet edilmesi ve davete icabet ederek cevap vermesi yani aslî vatanını hatırlaması, mutasavvıflara göre imanla olur. Bunun temeli de aşk ve özlemdir. Yine onlara göre imanın madeni kalbdir. Yani iman ve hidayet nuru kalbde parlar[6]. Fakat iman nuru herkesin kalbinde parlamaz, yanmaz. Bu nur (ışık) kalbini tasfiye, tezkiye ve cilalayan kimselerde yanar. Böylece kalbini temiz eden de felaha kavuşur. Kalbin temiz edilmesinden gaye; iman nurlarının orada hasıl olmasıdır. yani marifet nurunun parlamasıdır[7]. Bu nur (ışık) Allahın seçtiği insanlara verilir. "Allah, dilediği kimseyi nuruna iletir" (Nur: 24/35) denmesinin sebebi budur. Bunlar maddî nefislerinin pisliklerinden kurtularak Allaha yönelmiş olanlardır.

---

1 Seyyid Hüseyin Nasr, **Three Muslım Sages**, Cambridge 1964, s. 80.

2 Cavit Sunar, **Tasavvuf Felsefesi veya Gerçek Felsefe**, Ank. 1974, s. 15; Cemil Sena, **Filozoflar Ansiklopedisi**, c. II, İst. 1975, s. 410 v.d.

3 Cavit Sunar, a.g.e., s. 14-24.

4 Rudolph, **Gnosis**, s. 121 v.d. S.Hayri Bolay, **Felsefi Doktrinler Sözlüğü**, İst. 1979, s. 112; Mehmet Ali Ayni, **Tasavvuf Tarihi**, İst. 1992, s. 20, 164, 171 v.d.; Şinasi Gündüz, Yavuz Ünal, Ekrem Sarıkçıoğlu, **Dinlerde Yükseliş Motifleri**, İst. 1996, s. 18

5 Edourd Schure, **Les Grands Inıtıés**, s. 548.

6 Mehmet Ali Aynî, a.g.e., s. 283.

7 İmâm-ı Gazâlî, **İhyâ-i Ulûmid-Dîn** (Ter. Ali Arslan), İst. 1926, c. VI, s. 45.

Buraya kadar anlatılanlar Pervâne ile tam bir uygunluk içindedir. Allah aşkı Pervâne'nin içini yakmış, dünya varlığından kurtulmuş, dünya yaşantısıyla ilgisini keserek, Allaha yönelmiştir. İşte Allah, nurunu seçtiğine yani Pervâne'ye iletmiştir. Pervâne de bu davete karşılık vermiştir. Başka bir deyimle aslî vatana dönme çağrısı önce Allahtan gelir ve kul O'na cevap verir. Yani icabet eder. Bundan dolayıdır ki Pervâne nura (Şem'e) talib olmuştur:

Ḥaṣıl-ı ḳıssa ol şeb ol mehcūr
Māh-ı nev gibi oldı ṭālib-ī nūr[1]

Maksada ulaşmak, nura (Şem'e) talib olmak için evini barkını terkeden Pervâne, "karanlık ülke" olan Şebistân/Şâm'a gelir:

Didi gelmişdi mülk-i magribden
Şāma nev-civān-ı naḫīf-beden[2]

Meger ki ol şehrin içinde nā-gāh
Var idi anda bir pīyāde seyyâḥ

Gedā şeklinde ehl-i ḫiffet idi
Līkin gayet ehl-i ma^crifet idi[3]

Her ne kadar Şebistân/Şâm'a kalender ve ehl-î marifet olarak gelen Pervâne bu uzun yolun henüz başındadır. O, marifet bağında yeni filizlenmekte olan bir yapraktır.

Bāġ-ı marifetde berk-i ter idi
Ol anda olmış müheyyâ ber idi[4]

Pervâne Şem'e ulaşma yolunda daha çok makamlar geçecek, geçtiği her makamda kendiliğinden gelen bir takım ruhî yaşantıları (halleri) yaşayacaktır[5].

Pervâne, bu hallerden önce "yakaza"yı yaşar. Kendisini uyaran bir şey olmadıkça, kulun gözleri uyanık olsa da kalbi uyur. Kalbde bulunan nurların tecelli sebebiyle gaflet uykusundan uyanır, intibaha gelir. İşte bu gaflet uykusundan

---

1 Lâmi'î v.21a/str.6

2 Lâmi'î v.20a/str.7

3 Feyzi Çelebi s.15/b.13,15

4 Feyzi Çelebi, s.65/b.489

5 Hal, Allah tarafından gelen bir mevhibedir. Makam ise kulun cehdiyle elde ettiği şeylerdir. Makam, devamlı, hal Geçicidir. Makam sahibi, makamda yerleşmiştir. Hal ise, halinde yerleşik değil, değişiktir. Halden hale yükselir, geçer. Makamların da birbiri ardına gelmesi gerekli değildir. (Süleyman Ateş, **İslam Tasavvufu**, İst. 1992, s. 155 v.d.).

uyanan kulun kendine gelme mertebesi "yakaza"dır[1].

Ṣunᶜu'llaha bakup ol ehl-i ᶜirfān
Eylerken ᶜālemi bu gūne seyrān

Çeşmi dūş oldı Şemᶜ-i dil-ārāya
Ḳapıldı şarḳdan ġarba nūr-efzāya

Ḳaldı mir'at-ı cemāline ḥayrān
ᶜAḳlı gidüp medhūş oldı bir zamān

Gaflet uyhusundan itdi çün kıyâm
Zâhir oldı çeşmine serv-i hırâm[2]

Yakaza halini yaşayan, başka bir deyimle gaflet uykusundan uyanan Pervâne, "terk" ve "tecrîd" halini yaşar[3]. O, dünya varlığından kurtulmuş, dünya yaşantısıyla ilgisini kesmiş ve halvet köşesinde nefsini öldürmüştür:

Terk ü tecrīdde ḳalender idi
Kişver-i ᶜaşḳa şāh u server idi[4]

ᶜAyş-ı dünyādan inḳitaᶜ itmiş
Mevlevīlerle çok semā itmiş

Eylemiş ᶜālem içre ᶜizzetler
Künc-i ḫalvetde çok riyāżetler[5]

Masivadan gönlünü arındıran, nefsani arzulardan sıyrılan Pervâne, gönlündeki sevgi ateşiyle "maksud kıblesine" yönelmiştir. Yani Şem'i aramaya kalkmıştır. Çünkü Pervâne'de yakaza hali sağlam olduğu için, O kalbini "fikre/tefekküre"[6] sevk ettirmiştir. Bu da bize Pervâne'nin süluk yolunun başlangıç derecelerinden

---

1 Abdullah Herevi, **Menāzilü's-Sāirīn**, Kahire 1908, s. 6; İsmail-i Ankaravī, **Minhacü'l-fukarā**, İst. 1328, s. 141.

2 Feyzî Çelebi, s.65/b.492-495

3 Terkin tasavvufta dört şekli vardır: a) Terk-i dünya b) Terk-i ukba c) Terk-i hestî d) Terk-i terk. Tecrid: Salikin zahirini mal ve mülkten, batınını karşılık bekleme anlayışından ve kalbi masivadan arındırmadır. (Süleyman Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, İst. 1991, s. 482, 474).

4 Lâmi'î v.20a/str.13

5 Lâmi'î v.20b/str.5,7

6 Fikre/tekekkür: Salik için hakikatleri idrak etmenin bir yoludur. Bu mertebede bulunan sufi, kainat kitabında yazılı olanlar üzerinde tefekküre dalmalı, gönlünü aydınlatarak Hakk'a ve hakikate yol bulmalıdır. (Erhan Yetik, **İsmail-i Ankaravî, Hayatı, Eserleri ve Tasavvufi Görüşleri**, İst. 1992, s. 187).

olan "irâde" makamında olduğunu gösterir. İrade: Sülûkun başlangıçı olup, kalbin Hakk'ı aramağa kalkmasıdır:[1]

ز آتش شوق ازو بر آمد دود
لیك ظاهر به قبلۀ مقصود [2]
پروانه ز سوز عشقبازی
فارغ ز حقیقی و مجازی
از جان شد شمع را طلبکار
بیچاره نداشت جز طلب کار [3]

Oldı ol gice ana daḫi bu iş
Dil ü cānına virdi çok teşvīş

Didi burda ol durur çāre
ᶜAzm ḳılam bu gice gülzāre[4]

Buraya kadar tekrar edersek Pervâne, iman nuru ile gaflet uykusundan uyanmış (yakaza), dünya yaşantısından el çekmiş (terk ü tecrîd), nefsini ıslah ederek (riyazet) Şem'i aramaya (irade) başlamıştır. Bu da bize, Pervâne'nin aslî vatanına dönme eyleminde yükseklik (terakki) halinin devam ettiğini gösterir. Bunu Şem'in tecelli etmesiyle anlıyoruz.

Allahın kullarına îhsan buyurduğu tecelli iki kısımdır: A) Dünyada iken insana takdir edilen İlahî tecelliler ki bu dört çeşittir: 1) Nur tecellisi, nur müşahadesi: Bu tecellî, salikin ilk hallerinde ihsan olunur. Daha çok "levvâme" sıfatı makamında bulunanlara ihsan olunur. Salik istediği vakitte, bu hali bulamaz, ancak terakki hallerinde zuhur eder. 2) Nur tecellisi, sıfatların müşahadesi 3) Sıfatların tecellisi, zatın müşahadesi 4) Zat tecellisi, zatın müşahadesi B) Cennetteki tecelli[5].

Şem', kendisini bir perdeden tecelli ettirir:

---

1 Süleyman Ateş, **İslam Tasavvufu**, s. 167.

2 Niyazî, v. 13b/str. 4 trc. "şevk ateşiyle ondan (içinden) bir duman yükseldi. Lakin görünüşde maksudun kıblesine (yönelmişti)."

3 Fehmî, v. 1b/str. 1-2 trc. "Pervâne, aşk ateşiyle yanarak, hakiki ve mecazî (derdinden) farig bir halde içtenlikle Şem'e talib oldı. Zavallının taleb dışında bir işi yoktu."

4 Lâmi'î, v.21a/str.13-14

5 Muhammed Nuri Şemseddin-i Nakşibendî, **Miftâhü'l-kulûb**, (Ter. Abdulkadir Akçiçek), İst. 1982, s. 222 v.d.

Gördi ol perdeden çıḳar bir nūr
Ruh-ı dehre anunla gerdūn yur[1]

Pervâne, Şem'in ışığını (nur müşahadesini) görür. O'na aşık olur, kendinden geçer ve bayılır. Pervâne, "muhabbet"[2] halini yaşar. Muhabbetin olduğu yerde ıztırap da vardır. Pervâne de ıztırap çeker ve yüzü sararır:

کز غم عشق زرد و زار شده
دلش از دست غم فکار شده [3]

چشم تر و روی زرد داری
در سینه ز هجر درد داری [4]

Nihayet Pervâne'nin Şem'e karşı duyduğu aşk, o kadar fazlalaşır ki bu aşk ile kıpkızıl bir divâne olur:

ᶜĀşıḳ oldı Şemᶜe çünki Pervāne
ᶜIşḳ ile oldı ḳıpḳızıl dīvāne [5]

Pervâne'nin yükselişine (terakkisine) devam ettiğini sarı ve kızıl renklerden anlıyoruz. Kalbde tecelli eden ışıkların renkleri ile salikin içinde bulunduğu hal (ruhî. yaşantı) arasında paralellik vardır. Necmeddin Kübrâ (öl. 1221)'ya göre sarı renk zayıflığı ve za'fı temsil eder. Kırmızı ise himmetin yani kudretin işaretidir[6]. Bu da nefisle yapılan mücahedenin sertliğini gösterir. Buradan da, Pervâne'nin "nefs-i emmâre"[7]den sıyrılıp "nefs-i levvâme"[8]ye geldiğini anlıyoruz. Ayrıca daha önce dediğimiz gibi Pervâne'nin nuru müşahade etmesi de O'nun "levvâme"

---

1 Lâmi', v.21b/str.13

2 Muhabbet: Saf sevgi olup, kalbin sevilene ulaşmak için çırpınmasıdır. Muhabbet, kalbdeki kuvvet ve za'f derecesine göre çeşitli isimler alır (Süleyman Ateş, **İslam Tasavvufu**, s. 417 v.d.).

3 Niyazî, v.17a/str.3 trc.: "Aşk gamıyla sararmış solmuş; gönlü gam elinden yaralanmıştı."

4 Fehmî, v.26a/str.5 trc.: "Gözlerin ıslak, yüzün sarı. Gönlünde ayrılık derdi var."

5 Feyzî Çelebi, s.68/b.536

6 **Fevâihu'l-cemâl, Tasavvufi Hayat**, (Haz. Mustafa Kara), İst. 1980, s. 97.

7 Nefs-i emmare: Beden tabiatına meyleden; hissi lezzet ve şehvetleri emreden; kalbi süfli tarafa çeken nefistir. Yani insan bedeniyle karışmış olan, maddeye hayat veren, maddenin tesirinde olan nefistir (Süleyman Ateş, a.g.e., s. 522; Ayrıntılı bilgi için bkz. Hayrani Altıntaş **Marifet-nâme'de Tasavvuf**, İst. 1981, s. 124-129.

8 Nefs-i Levvâme: Gaflet uykusundan uyandığı nisbette kalb nuruyla nurlanan nefistir. Karanlık yaratılışı icabı kendisinden bir kötülük çıkınca kendini ayıplar ve kendisinden nefret eder. (Süleyman Ateş, a.g.e., s. 522; Ayrıntılı bilgi için bkz.: Hayranî Altıntaş a.g.e., s. 129-138.

makamına ulaştığını gösterir.

Renkler, eski Hint düşüncesi Jainizm'de de önemli bir yer tutar. Genellikle siyah zalimliğin, koyu mavi hırsın ve şehevi duyguların, gri sıcakkanlığın, kırmızı basiret gücünün sarı ise şefkatin karesteristik renkleridir[1].

Levvâme makamında kıpkızıl bir divane olan Pervâne, aşk ve hasretle dolu olarak derdine çare aramaya başlar. Bu sırada karşısına "Bâd-ı Sarsar"/"Nesîm" çıkar. Pervâne, bunlara derdini anlatır ve yardım ister. Bâd-ı Sarsar/Nesîm, Pervâne'ye acıyarak O'na yardım ederler. Bâd-ı Sarsar, Pervâne ile birlikte Şem'in bulunduğu yere gelir, fakat Şem'in dostu "Fânûs"dan büyük bir direniş görür. Sonunda Pervâne'yi Şem'e ulaştıramayacağını anlayarak verdiği sözden dolayı utanır ve geldiği yere geri döner:

Peşimān oldı olduğına delīl
Urduğı lāf-ı güzāftan oldı ḫacīl

Çün ᶜaciz oldı bu ḫuşūşta aġyār
Başın alıp eyledi terk-i diyār[2]

Nesîm de Pervâne'yi Şem'in sarayının dışına kadar götürmesine rağmen, içeri sokmak için çok uğraşır, fakat başarılı olamaz. Neticede Pervâne'den özür diler ve pencereden çıkıp gider.

کردند وداع هر دو باهم
گشتند ز هم جدا هماندم
از روز نه شد نسیم بیرون
پروانهٔ خسته ماند مخزون [3]

Gerek Bâd-ı Sarsar, gerekse Nesîm çok uğraşmalarına rağmen Pervâne'yi Şem'e neden ulaştıramamışlardır? Buna cevap verebilmek için Bâd-ı Sarsar ile Nesîm'in vasıflarını bilmek gerekir. Nesîm, belli bir yeri olmayan, avare avare her diyarı dolaşan ve gece gündüz arayış içinde olan birisidir[4]. Bâd-ı Sarsar da, arzu ve istekle dolu, kendini dünyevî zevklere kaptırmış bir ehl-i zerâfettir:

---

1 M.M. Şerif, **İslam Düşüncesi tarihi**, c. I, s. 48.

2 Feyzî Çelebi, s.73/b.609-610

3 Fehmî, v.20a/str.8-9' trc.: "her ikisi birbirlerine veda ettiler ve hemen ayrıldılar. Nesim pencereden dışarı süzüldü. Yorgun pervâne (geride) mahzun kaldı."

4 Fehmî, v.19a/str.6

Bād-ı Ṣarṣar didük ehl-i ẓerāfet
Hevā vü hevese oldı işāret[1]

Buradan da anlaşılıyor ki, serseri serseri dolaşan birisi ile, arzu ve isteklerine tutsak olan birinin Pervâne'ye yardım etmesi mümkün değildir. Çünkü ehl-i zerafet ile hevesler, arzular madde dünyasına aittir; bu dünyadan çıkıp libâs-ı beşerîden soyunmak isteyen Pervâne'ye bilmedikleri bu yolda bunlar yardım edemezler. Şu halde Pervâne kendisine yardımı yalnış yerde aramıştır[2].

Pervâne, her ne kadar "levvâme" makamında bulunuyorsa da Bâd-ı Sarsar ve Nesîm gibi madde dünyasına mensup olan kişiler ile arkadaşlık yaptığı için kendisi hâlâ emmârenin izlerini taşıyor diyebiliriz. Çünkü nefs-i levvâmenin iki yüzü vardır. Bir tarafı nefs-i emmâre'ye diğer tarafı, nefs-i mülhimeye[3] yönelmiştir. Eğer nefs-i levvâme, nefs-i emmâre'ye tabi olursa, emmâre kuvvetlenir, vücud mülkünü eline alır, mutasarrıfı olur. Onda haram olan arzu ve istekler belirir[4]. Bu da Pervâne'nin Şem'e kavuşması için en büyük engeldir. Kendisinden yardım isteyen Pervâne'ye Anber şöyle cevap verir:

Çeşm-i cānunda yoḳ durur ol fer
Ki ide bī-perde āfitāba naẓar

Hiç ola mı ki dīde-i ḫuffāş
Ṭalᶜat-ı āfitābı seyr ide fāş

Yürü ey perr ü bālı ḫasta-mekes
Vaṣl-ı anḳā daᶜvasın itme heves[5]

Ayrıca Pervâne, Nesîm'e Şem'in sarayının giriş yolunu sorunca, güler ve "bu şahın sarayına girmek için ne benim iznim var, ne de sana bir yol var" diyerek cevap verir:

در دم ز نسيم راه پرسيد
از پرسش او نسيم خنديد

---

1 Feyzî Çelebi, s.96/b.983

2 Feyzî Çelebi, **Şem ü Pervâne**, s. 14.

3 Nefs-i mülhime: Allah tarafından iyilik ilham edilen ve kötülüklerden arınmış olan nefistir. Seyri Allah'tır. Âlemi ruhlar âlemidir. Yeri ruhtur. Hali aşktır. Sıfatları, ilim, cömertlik, kanaat, tevazü, sabır, tahammül v.s.'dir. (Hayrani Altıntaş, **Marifet-nâme'de Tasavvuf**, s. 138-148).

4 Eşrefoğlu Rûmî, **Müzekki'n-Nüfûs**, İst. 1991, s. 293 v.d.

5 Lami'î, v.23b/str.11-13

گفتا که بپارگاه این شاه
نه بار مرا و نه ترا راه [1]

Buradan da anlaşılıyor ki, Pervâne'de hala nefs-i emmâre'nin izleri kalmıştır veya levvâme makamında bulunan Pervâne'nin bir yüzü nefs-i emmâre'ye dönüktür. Pervâne zor durumdadır. Vuslata kavuşması ve aslî vatanına geri dönmesi için yükselişe (terakkiye) devam etmesi gerekiyor. Bu da bulunduğu hal ve makamları aşmakla mümkündür. İşte Bâd-ı Sarsar ve Nesîm'in Pervâne'yi Şem'in bulunduğu yerde yalnız başına bırakıp terketmeleri, aynı zamanda Pervâne'deki son heva ve isteklerinde O'nu terkedip gittiğine işarettir[2].

Nesîm ve Bâd-ı Sarsar'ın Pervâne'yi Şem'e ulaştıramamaların sebebi, O'nu koruyan ve gece gündüz O'nun yanından ayrılmayan, yabancıları O'nun yanına yaklaştırmayan dostlarının olmasıdır. Bunların adı Kâfûr ve Fânûs'dur. Kâfûr, Şem'in etrafında Pervâne'yi görür ve O'nunla münazaraya başlar. O'nu incitir, çeşitli cefalar ettikden sonra O'nu kovarak, Pervâne'yi Şem'in bulunduğu yerden uzaklaştırır:

کرد او را جفای گوناگون
کردش انگه بصد جفا بیرون
گوید آن زوز کز جفا گافور
کرد پروانه را ز جانان دور [3]

Fânûs da Şem'in aşığı olup O'nu koruyandır. Şem'i herkesten saklar, yüzünü kimseye göstermezdi. Pervâne'yi Şem'e gammazlayarak, Şem'in yanından uzaklaştırılmasını sağlar. Kâfûr ile Fânûs, aşık ile maşukun birleşmesini engelleyen unsurlar olarak karşımıza çıkar. Bunun tasavvufta karşılığı hicâb/perde'dir:

Ol ki Fānūs dinmişti Şem[c]e niḳāb
Fi'l-meṡel insānda yetmiş biñ ḥicāb

Vucûd-ı insanda oluben hâ'il
Mani[c] olur olmaya Ḥaḳḳa vāṣıl[4]

---

1 Fehmi, v.15b/str.6-7 trc. "bir vakit Nesim'den yol sordu onun bu sorusuna Nesim güldü ve dedikí: bu şahın sarayına gitmek için ne bize izin var nede sana yol"

2 Feyzî Çelebi, **Şem ü Pervâne**, s. 14.

3 Niyâzî, v.18a/str.2,4 trc.: "(Kâfûr) ona çeşitli cefalar yaptıktan sonra, onu dışarı çıkardı. Kâfûr, o gün cefa ederek Pervâne'yi canandan uzaklaştırdı."

4 Feyzî Çelebi, s.96/b.984-985

Mutasavvıflara göre ruh, beden âlemine gelmezden önce ruhlar âleminde bulunuyordu. Ruhlar âlemine gelmezden önce mana aleminde idiler. Ruhlar bulundukları manâ âleminden melekût âlemine, oradan da mülk âlemine, mülk âleminden de bedene yani görülen âleme indirilmiş ve insanın bedeninde cisim ve şekil kazanmıştır[1]. Yine onlara göre insan ruhu, her âlemden geçerken o âleme mahsus önemli bir öz ve karekter kendisine bahşedilmiştir. O halde insan bütün âlemlerin özetidir[2]. Şayet bu âlemlere büyük âlem (Âlem-i kebir/makro kosmos) dersek, bu büyük âlemin hakikatını bize en güzel şekliyle bildirecek olan yegâne varlık, onun özeti durumunda olan insandır. Bundan dolayı insana, küçük âlem (Âlem-i sagir/mikro kosmos) denilmiştir[3]. Diğer bir deyimle makro kosmosta ne varsa insanın bedeni ve ruhunda (mikro kosmos) da o vardır. Bunun için Hz. Ali:

جِرْمٌ صَغِيرٌ وَفِيكَ اَنْطَوٰى عَالَمٌ اَكْبَرٌ [4]

demiştir[5].

Yine mutasavvıflara göre ruh, Rahmân'ın muhatabı iken sonradan nefs, şeytan ve hayvana yakın olmış, Rahmân ile arasındaki mesafe çok açılmış ve doğu ile batı arasındaki mesafe gibi olmuştur[6]. İşte ruh, bedene girdiği zaman kendisi ile geldiği âlem arasında, 70 bin aydınlık ve 70 bin karanlık perde oluşmuştur[7]. Neticede de ruh, gelmiş olduğu yeri unutarak oranın yabancısı olmuştur. Yabancılaşma hadisesi Gnastik düşüncede de vardır. Bu dünyaya gelen tam bir gaflet içinde, veya uykuda, ya da sarhoş gibi yaşar. Bir vesile ile, mesela bir çağrı sonucunda ruh başka bir yerden geldiğini anlar. Bu defa kendini yabancı hisseder. Istırap çeker[8].

Ruh bedene girip, bu dünyada vücut bulunca bu perdeler, onda psikolojik özellikler olarak nefsi-i insanîsinde (anima humane) ortaya çıkar. Yani ruhun vücûdla izdivacından sonra doğan nefsin meydana getirdiği perdeler ile bu dünyada vücut bulmadan önce melekut âemindeki seyri sırasında her bir âlemden aldığı özelliklerle meydana gelen perdeler aynıdır ve maddeye ait değildir. Nefsin bu

---

1 İbrahim Hakkı, **Marifet-nâme**, s. 312.

2 Cavit Sunar, **Tasavvuf Felsefesi**, s. 114, 282.

3 Azizüddin Nesefi, **Kitâbü'l-İnsâni'l-Kâmil**, Marijan Molé, Tahran 1962, s. 158.

4 trc.: "sen kendini küçük bir cisim sanıyorsun Oysa sende büyük bir âlem toplanmıştır."

5 İsmail Hakkı Bursevi, **Lubbu'l-Lub** ve **Sırru's-sır**, İst. 1328, s. 13.

6 İbrahim-Hakkı, a.g.e., s. 344.

7 Ahmet Avni Konuk, **Füsûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi**, c. I, s. 163.

8 Hans Jonas, **The Gnostic Religion**, Boston 1970, s. 49 v.d.

dünyada yaptığı bir kötü eylem ile bu perdeler giderek çoğalır[1].

İnsan geldiği yerdeki ülfet ve ünsiyet zevkini unutmayıp orayı arzu ederse, aradaki perdeleri kaldırması gerekir. Visale engel en büyük perde insanın kendi benliği, vücududur. Nitekim Pervâne'nin de Şem'e ulaşıp, onda kendini yok etmesi için en büyük engel kendi benliğidir:

Perde keşf ola dirsen āḫir-i kār
Çeşm-ī bī-perde ḥāṣıl it yüri var

Olmaz ol dem sana cihān perde
Ne cihān cümle ᶜaḳl u cān perde

Perde sensin hemīn aradan çıḳ
Terk-i cān it bu ġam-serādan çıḳ[2]

Perdenin kalkması için "terk-i can etmek" maddi kirlerden ve nefsanî pisliklerden arınmak demektir. Buna kalb tasfiyesi denir. Tasfiye yapılmış kalbe iman nuru tecelli eder. Kalbinde iman ışığı beliren kimse de bekâya, cefası olmayan sefâya, noktasız cemâle ve ebedî mutluluğa kavuşur[3].

"Terk-i can etmek" hususunda, Cavid Sunar da Tasavvuf Felsefesi veya Gerçek Felsefe isimli eserinde şöyle der: "...varlık diye övündüğün maddi vücudunun hiç olduğunu bilip, bütün mertebeleri ve mertebedeki şekilleri ve suretleri mertebelerinde bırakarak, onların gerçekte yok olduklarını düşünerek aslına zatına ruhen yükselmek, ruhunla başbaşa kalmak demektir. Hayalden, perdeden sıyrılıp, ruhunla başbaşa kaldığın zamanda sende sen de kalmazsın, yalnız Hak kalır, çünkü mevcut olan O'dur."[4].

Kalbinde iman nuru tecelli eden ve tasfiyede bulunarak, dünya ile ilişkisini kesen Pervâne, daha önce de dediğimiz gibi, son arzu ve isteklerden de kurtulmuştur. Bunu Bâd-ı Sarsar ve Nesîm'in Pervâne'yi Şem'e ulaştıramayıp O'nu Şem'in bulunduğu yerde yalnız başına bırakarak terk edip gitmelerinden anlıyoruz. Şem'in etrafında tek başına kalan Pervâne, Şem'den uzaklaştırılmasıyla aklı başından gider, deliye döner ve çöle yönelir. Çölde tek başına kalan Pervâne, sıkıntılı günler ve zîfirî karanlık geceler yaşar. Pervâne korkulu anlar geçirmektedir. Bu

---

1 Feyzi Çelebi **Şem ü Pervâne**, s. 19 v.d.

2 Lâmi'i v.24a/b.5-7

3 İbrahim Hakkı, **Marifet-nâme**, s. 340.

4 Cavit Sunar, **Tasavvuf Felsefesi**, s. 300.

korku gelecekte olabilecek kötü **bir** olaydan korkarak kalbin yanması, rahatsız olmasıdır. Çünkü Pervâne, çölde kendi kendine şöyle konuşur:

چرا اندم که وصلم دسترس بود
نمردم چون مرا مردن هوس بود
که سوی من ز شمع آرد پیامی؟
که گوید شمع را از من سلامی؟
که بهر نامه در کویش فرستم؟
مگر هم مرغ جان سویش فرستم؟ [1]

Pervâne'nin endişesi; Şem'den bir haber gelecek mi? Şem'e selâmını birisi söyleyecek mi? Bulunduğu yere bir mektup gönderebilecek mi? gibi geleceğe ait endîşelerdir. Çünkü çölde tek başına kalan ve içini dökecek bir dostu dahi olmayan Pervâne'nin olabilecek olayları bilmeden beklemekten başka yapacak bir şeyi yoktur. Zira bu, Şem'e kavuşamama gibi hoş olmayan bir şey de olabilir. Pervâne 'havf" makamında[2] "haşyet" halini[3] yaşamaktadır.

Şem'in yanından uzaklaştırılmasıyla Pervâne için "araf" makamı dönemi başlar. Araf makamında ruhun bekletilmesi gerekir. Bu bekleyiş maşuka olan muhabbeti ve hasreti fazlalaştırır. Öyle bir mertebeye ulaşır ki, gayb âleminden kerametler ve inayetler ulaşmağa başlar[4]. Yine bu "araf" makamında ruhaniyet nurları, gönül gözünde müşahade edilmeğe başlar ve sâlik kalbinin göğünde yıldızları ay ve güneşi temaşa eder[5].

Şem'den ayrılarak çöllere düşen Pervâne de uzun süre çöllerde dolaşır. Şem'e karşı duyduğu şevk fazlalaşır ve önce gökyüzünde yıldızların doğduğunu görür, onlarla konuşur ve "ben batanları sevmem" (En'am: 6/76) diyerek onlardan yüzünü çevirir. Sonra da gökyüzündeki ay ile konuşur, ondan yardım ister. Daha sonra

---

1 Ehlî, s.595/b.11922,25-26, trc. "vuslata kavuşduğum zaman niçin ölmedim? Çünkü bizim için ölmek arzuladığımız bir şeydi. Kim bize Şem'den bir haber getirir? Kim bizden Şem'e bir selam götürür? Kiminle onun bulunduğu yere mektup göndereyim? veya ona can kuşunu yollayayım?"

2 Havf: Gelecekte vukuulacak kötü bir olaydan korkarak, kalbin yanması, rahatsız olmasıdır. Vukubulacak olay, sevilmeyen bir şey ise bunu beklemekten korku doğar. Bu bekleyişe havf denir. (Süeyman Ateş, **İslam Tasavvufu**, s. 404; Ayrıntılı bilgi için bkz. **Kuşeyri Risalesi** (Haz. Süleyman Uludağ) İst. 1978, s. 220-227)

3 Haşyet: Korkunun özel bir çeşididir. saygı ile karışık bir korku halidir. (Süleyman Ateş, a.g.e., s. 404).

4 Feyzi Çelebi, **Şam ü Pervâne**, s. 21.

5 Feyzi Çelebi, a.g.e., s. 22.

güneşle konuşur, ondan da yardım ister, fakat sözlerine cevap alamaz. Bu psikolojik durum içerisinde kimden yardım isterse cevap alamaz.

Kimseden yardım göremeyen Pervâne'nin sabrı tükenir, takatı kesilir, feryad ve figan ederek aklını yitirme durumuna gelir. Pervâne, kendi varlığından bile bezme noktasındadır. Artık O, "fakr" makamına ulaşmıştır. Kişinin kendisini mutlak surette Hakk'a muhtaç bilmesi demek olan "fakr" makamında[1] yapacak tek hareket vardır. Allaha yönelmek ve O'na yalvarmaktır. Çünkü Pervâne, kimseden yardım görmediği için, Allahtan başka herhangi bir şeye ihtiyaç duyma halinden uzaklaşmış, Allaha muhtaç olmuştur. Yine O, bütün nefis arzularını, hırsını, tamahını atmış, yani maddi varlığından bütünüyle sıyrılmıştır. Bunu Fânûs'un ortadan kaldırılmasıla anlıyoruz:[2]

در آمد خادم و دامان فانوس
به خدمت در میان زد از زمین بوس [3]

Cān-ı azīzi sıḳılıp oldı pür-derd
Ol Fānūsı eyledi yanından red[4]

Fakr makamında bulunan Pervâne, acz içinde Allaha yalvarır, Pervâne'nin yoluna devam etmesi ve Şem'e kavuşarak O'nda yok olması için, Allahın lütfunun Pervâne'ye ulaşması gerekmektedir. Pervâne'nin acz içinde yalvarması neticesinde Allah da katından O'na bir lütuf olarak "Şeb-i Tarik/Nur/Şeyh Nurullah'ı" gönderir. Bunlar Allahın yardımı olup, saliki Allaha götüren yoldur ve güzel bir mükâfattır:

Şeb-ī tārīk dimişdüm Şemᶜün yārı
Ḥaḳiḳatde oldı ināyet-i Bārī

ᶜĀşıḳlara olupdur ecr-i Cemīl
Kim hidāyet rāhına oldı delīl[5]

Nā-geh açıldı bāb-ı şarḳ-ı felek
Ṭoldı nūr ile cümle mülk-i melek

---

1 Ayrıntılı bilgi için bkz. Hucvirî, **Keşfü'l-Mahcûb**, (Haz. Süleyman Uludağ), İst. 1982, s. 99-111; Kelâbâzî, **Ta'arruf**, (Haz. Süleyman Uludağ) İst. 1979, s. 144-146.

2 Feyzi Çelebi **Şem ü Pervâne**, s. 22.

3 Ehlî, s.612/b.12278 trc.: "hizmetçi gelerek fanusu kaldırır, yeri öper, hizmete başlar"

4 Feyzî Çelebi, s.85/b.803

5 Feyzî Çelebi, s.96/b.986-987

Bu gelen mürşīd-i İlahīdür
Düşmen-i ṣoḥbet-i melāhīdür

Göñlidür rāz-ı ġaybdan āgāh
Şeyḫ-i devrān ü adı Nūrullah[1]

Bunlardan Şeyh Nûrullah, Pervâne'nin önündeki visal engelini ortadan kaldırır. Şeb-i Tarîk ve Nûr da Pervâne'yi bulunduğu yerden alarak, Şem'in huzuruna getirirler. Şem'in semtine gelen Pervâne'de Şem'i görme arzusu aşırı derecede fazlalaşır. Çünkü O, bir şeyi arzu etmek, gönülden istemek, sevilen bir şeye meyl ve teveccüh etmek demek olan "rağbet" makamına[2] ulaşmıştır. Visali şiddetle arzulayan Pervâne, "Hızır'ın ab-ı hayata kavuşması gibi canana kavuşma umudu ile yaşıyor ve Şem'i arzulamaktan şaşkına dönmüş bir haldedir":

زنده بامیدِ وصل جانان
مانندِ خضر ز آب حیوان
در کوی تو استاده از دور
حیران شده ز آرزویت ای حور [3]

Pervâne, Şem'in huzuruna varınca sinesi tutuşup alevlenir kendinden geçer. Şevkiyle mest olur, halden hale girer. İçinden bir ah çekerek dönmeye başlar. Artık Pervâne "sekr" makamına ulaşmıştır. Bu makam sevenlerin makamıdır. Kuvvetli bir hal ile kendinden geçmektir. Sekr'in sebebi lezzettir. Lezzetin sebebi de sevgiliye kavuşmaktır. Muhabbet kuvvetli ve sevgiye kavuşmak güçlü olduğu zaman sevgiliyi elde etmekten dolayı oluşan lezzet ile bilinç kaybetmektir[4].

Bu makamın derecesi sevginin kuvveti ile, sevileni algılama gücü ile orantılıdır. Öyle ki Şem'in hizmetçisi Şem'in zülüflerinden tutup bir tutam kesince, Pervâne kendinden geçer, ah çeker, halden hale girer, etrafında döner ve sonunda Şem'in ayağının dibine düşer:

مشاطه گرفت زلف آن ماه
تاری ببرید قصه کوتاه

---

1 Lâmi'î, v.50a/str.3-5

2 Ayrıntılı bilgi için bkz. Ca'fer Seccādī, **Ferheng-i Lügat u Istılâhât u Ta'birât-ı İrfânî**, Tahran 1350 hş., s. 233.

3 Fehmî, v.54a/str.6-7, trc. "Hızır'ın ab-ı hayatla yaşaması gibi, o da sevgiliye kavuşma ümidi ile yaşamıştır. Ey güzel o, senin muhitinde uzağında durmuş ve sana olan arzusu nedeniyle kendinden geçmiştir."

4 İbn Kayyım el-Cevziyye, **Medâricü's-Sâlikîn**, (Ter. Heyet), İst. 1991, c. III, s. 263-72.

پروانه از شوق مست گردید
حیران شد و حال خود دگر دید
بیچاره کشید از جگر آه
با آه بچرخ رفت همراه
دور دو سه چرخ گرد بنیاد
سرگشته بپای شمع افتاد [1]

پروانه نظر چون بناز میکرد
ز شوقش مرغ جان پرواز میکرد [2]

Kul, marifette öyle bir sınıra varır ki Allahın Kemal ve Celâl sıfatlarını görür gibi olur, ruhunu Allaha yakın görür. Hatta ruhu ve kalbi ile Allah arasındaki perdenin kaldırıldığını müşahade eder. İşte Şem, Pervâne'yi huzuruna çağırdığında hizmetcisi Meşşâta'dan aradaki perdenin kalkmasını ister. Artık Şem' ile Pervâne arasındaki perdenin kalkma zamanıdır:

خواهم که نباشدش حجابی
بر خیز و برو بکن ثوابی [3]

Zira perde, kulun kendi nefsidir. Allah O'nun nefsini aradan kaldırınca, kalb ve ruh Allaha akar. Artık O, Allahtan başkasını görmez. Çünkü basireti kapatan nefis perdesi açılmış, kalb gözünden bulutlar kaldırılmıştır[4].

Nā-gehān ṭarf-ı ḥavża itdi nigāh
Āb içinden tecellī ider o māh

Līk perhīze ḳanı cānda mecāl
Ḳaplamışdur cihānı nūr-ı cemāl

Derd ü ġam bana kendü odumdur
Perde ol nūra bu vücūdumdur[5]

---

1 Fehmî, v.52a/str.9-12 trc.: "Meşşâte, Şem'in zülüflerinden tutup bir tutam kesdi. Pervâne onun şevkiyle mest oldu, halden hale girdi. Yürekten gelerek bir ah çekerek dönmeye başladı. Döne döne sonunda Şem'in ayağına düştü."

2 Ehlî, s.615/b.12335 trc.: "Pervane (Şem'e) bakınca, şevkten anun can kuşu uçtu."

3 Fehmî, v.50a/str.4 trc.: "arada perde olmasını istemiyorum. Kalk git haydi, yap bir sevab."

4 İbn. Kayyım el-Cevziyye, **Medâricü's-Sâlikîn**, C. III, s. 195 v.d.

5 Lâmi' v.43a/str.5,9,12

Böylece "mükâşefe" makamında[1] bulunan Pervâne'nin önündeki engeller kalkmıştır. Uyuyan bahtı uyanmış, gül bezminde mihnet dikeni kalmamış; sevgili, yabancıları yanından uzaklaştırmış, ümid gözünü yola dikerek aşığını beklemede...:

Ḳıldı Ḥaḳ ḫufte-baḫtuñı bīdār
Ḳalmadı bezm-i gülde miḥnet-i ḫār

Ṭarḫ-ı aġyār idüp o yār-ı güzīn
Yola dikilmiş durur ümīdi gözin

Sañadur intiẓārı gel gidelüm
Raġm-ı devrāna bezm-i ḫaṣ idelüm[2]

Artık Pervâne "müşâhade" makamına ulaşmıştır. Mükâşefe'den sonra gelen müşâhade[3], perdenin tamamen kalkması; engelsiz, perdesiz, açıktan açığa sırların kalbe açılmasıdır. Bu hal, kalbin basiret denen kendine has gözüyle gizli gizli bilgileri algılamasıdır. Sır göğü, gölge yapan perde bulutlardan temizlenince, şeref burcunda şühud güneşi görünür[4].

Şem^c^, kendisini tecellî ile Pervâne'ye gösterir:

Dīdi ey şehr-yār-ı ḥüsn ü cemāl
Bu tecellīye kimde ola mecāl

Ṭūr-ı ^c^aşḳuñda çaġırup Lebbeyk
Ḥayretümden dirüm ki unẓur ileyk

Vādī-i Eymen oldı baña bu bezm
Bilmeyüp nūr u nārı itdüm ^c^azm[5]

Beşeri vasıflardan ve aşağı arzulardan sıyrılan Pervâne, artık yanıp, yok olmaya hazırdır. O, yanarak vuslata nail olup, Şem'le özdeşleşme noktasına gelmiştir. Yani "fenâ fi'llah" mertebesine[6] ulaşmıştır. Cüzlerin, kendi cüzi varlıklarını zât deryasında yok edip, zât olmaları demek olan fenâ fi'llah, başka bir

---

1 Ayrıntılı bilgi için bkz. Ebū Tâlib el-Mekkî, **Kutü'l-Kulûb**, Beyrut trs., c.I, s. 88-94.
2 Lâmi'î, v.45a/str.3-5
3 Ayrıntılı bilgi için bkz. Hucviri, **Keşfü'l-mahcûb**, s. 474 v.d.
4 Süleyman Ateş, **İslam Tasavvufu**, s. 476.
5 Lâmi'î, v.43b/str.2-4
6 Ayrıntılı bilgi için bkz. Sühreverdî, **Avârifü'l-Ma'ârif**, (Haz. Kamil Yılmaz-İrfar Gündüz), İst. 1989, s. 646-650.

vücudla Allahın ışığında yeniden hayata doğma demek olan "bekâ bi'llah" mertebesinin[1] eşiğidir.

آغوش گرفته شمع را تنگ
گردید بشمع خویش یکرنگ [2]
آن سوخته شد بشمع واصل
بر وی می سوخت شمع را دل [3]
باشم سر یگانگی داشت
آخر بدرود آنچه میکاشت [4]

Pervâne, sevinç ve mutluluğundan kendini kaybeder ve kendisini Şem'in ateşine atarak, Şem'in ışığında kaybolur. Daha doğrusu vücudu Şem'in ışığına dönüşür. Şem'le bir olmak ve yakadan baş çıkarmak isteyen Pervâne, muradına nail olmuştur. Bu da bize, Şem ile Pervâne'nin birbirinden ayrı, farklı kişilikleri olmadığını gösterir.

1.5. BEŞERÎ AŞK KONULU ŞEM' Ü PERVÂNE MESNEVÎLERİ

1.5.1. Zatî'nin Şem ü Pervâne'si

Şem' ile Pervâne arasındaki aşkı hikaye eden Zatî'nin bu mesnevîsi, çift kahramanlı aşk ve macera konulu eserlerden biridir. Burada anlatılan aşk, gayesi kavuşma olan beşerî ve maddî bir aşktır.

Bu çalışmanın amacı, adı geçen mesnevînin incelenmesi olduğu için, ilgili yerlerde eser hakkında gerekli bilgiler verildiğinden dolayı, burada mesnevîyle ilgili ayrıca bilgi vermeye ihtiyaç duyulmamıştır.

1 Ayrıntılı bilgi için bkz. kelâbâzi, **Ta'arruf**, s. 182-193.

2 Fehmî, v.57b/str.2 trc.: "mumu sıkıca kuçakladı; mumun kendisiyle bir oldu (onunla özdeşleşti),

3 Fehmî, v.57b/str.5 "yanarak Şem'in vuslatına nail oldu; Şem için yanarak onun gönlü (alevi) haline geldi."

4 Fehmî, v.57b/str.6, trc. "böylece başımı onun başıyla birleştireyim. Neticede insan, ne ekmişse onu biçmektedir.'

İKİNCİ BÖLÜM

2.1. ZÂTÎ

2.1.1. Hayatı

XVI. yüzyıl Divan şiirinin tanınmış şairlerinden olan Zâtî, kaynakların verdiği bilgiye göre Karesi vilayetine bağlı Balıkesir kasabasında dünyaya gelmiştir[1]. Biyografik eserlerde, özellikle de şairlerden bahseden şuarâ tezkirelerinde her hangi bir şairin doğum tarihini, takvime dayalı olarak tesbit etmek zordur. Aşık Çelebi'nin Zâtî'ye ait olmak üzere verdiği şu bilgiler, bu konuda sözünü edebileceğimiz çok nadir örneklerden biridir:

"... ammā ben kendüden işitdigüm budur ki mevlidüm sene sitte ve seb^c^in ve semâniye mi'edür. Adum ^c^İvażdur ve hem lafẓ-ı ^c^İvaż tārīḫ-i velādetüm i^c^lāmından ^c^İvażdur, dirdi."[2]

Bu bilgiler (eğer bir şecere uydurması gibi değilse) bize hem adını, hem de adının ebced hesabıyla karşılığı olan 876/1471-1472 yılını, yani doğum tarihini gösterir.

Kaynaklarda ismi hakkında değişik rivayetlere rastlanır. Sehi Bey[3] ve Latifî[4] isminin Bahşî olduğunu yazmışlardır. Zâtî'nin ismi hakkında en ayrıntılı ve dikkat çekici açıklamayı Aşık Çelebi yapmıştır. Şairin ismi ile ilgili olarak gerek çevresine ve gerekse şairin kendisine dayandırdığı bilgiler şunlardır:

"... ammā ismi ḥaḳḳında ḫalḳ dirler ki nām-ı māder-zādı Ṣatılmış'dı ki ^c^avām taġyīr idüp Ṣatı dirlerdi. Vaḳtā ki şi^c^r söylenüp maḫlaṣ lāzım oldı Ṣatı'yı taġyīr eyledi Ẕātī diyü ta^c^bīr eyledi..."[5]

Bu bilgilerden, asıl adının Satılmış olup, halkın bunu bozarak, kendisine Satı dedikleri, şairin de Zâtî şekline sokup mahlas edindiğini anlıyoruz.

Gelibolulu Âlî de Aşık Çelebi'nin şairin ismi hakkındaki vermiş olduğu bilgileri tekrarlar:

"... ba^c^żılar ḳavlince ism-i māder-zādı Ṣatılmış olup mā-dāmki müze-düz imiş

---

1 Sehî, **Heşt Behişt**, İst. 1325, s. 107; Latifî, **Tezkire**, İst. 1314, s. 106; Âşık Çelebi, **Meşâ'irü'ş-Şu'arâ**, (Neş. G.M. Meredith Owens), London 1971, s. 277b; Mustafa İsen, **Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı** Ank. 1994, s. 215; Ahdî-i Bağdadî, **Gülşen-i Şu'arâ**, İst. Millet ktp. Ali Emiri Kısmı nr. 774, v.93a; Mustafa Beyânî **Tezkire-i Şu'arâ** İst. Millet Ktp. Ali Emiri Kısmı nr. 757, v.34a; Mehmet Riyazî, **Riyâzü'ş-Şu'arâ** Nuruosmaniye, ktp. nr.3724, v.70a.

2 Âşık Çelebi, a.g.e., s. 277[a]

3 Sehî Bey, a.g.e., s. 107.

4 Latifî, a.g.e., s. 106.

5 Âşık Çelebi, a.g.e., s. 277[b]

nāmı ol lafẓuñ muraḫḫamı olan Ṣatı edası ile mermūz imiş sonra ki şā^c^irliye heves itmiş ismini min vechī taġyīr itmemiş gibi Ṣatı edāsını Ẕātī ile mu^c^abber ḳılmış..."[1]

Fakat, Âşık Çelebi Zâtî'nin kendisinden duyduğunu belirterek, naklettiğine göre, asıl adı İvaz'dır[2]. Kınalızâde Hasan Çelebi de şairin asıl isminin İvaz olduğunu kaydetmiştir[3].

Mehmet Çavuşoğlu'nun şairin ismi hakkındaki görüşü şöyledir: "Her ne kadar hakın rivayetine dayanan Satılmış veya Satı ismi gerçeğe uygun görünmekteyse şairin söylediğine inanmak ve Zâtî'nin asıl isminin İvaz olduğunu kabul etmek akla daha yakındır."[4].

Zâtî'nin şiirleri üzerinde yapılan bir lisans üstü çalışmada ise, Zâtî'nin ismi hususunda farklı bir yorum yapılmıştır:

"Ancak cahil bir çizmeci olan babasının çocuğuna ebced hesabına göre isim koyması uzak bir ihtimal olacağından, bizce asıl ismi, Aşık Çelebi'nin belirttiği Satılmış isminin halk ağzında bozularak söylenişi olan Satı'dır. Herhalde İvaz ismini Zâtî, şiirde şöhret sahibi olduktan sonra, devrin modasına uyarak, Arapça bir isme olan ihtiyacından uydurmuş olmalıdır."[5]

Zâtî'nin ailesi hakkında bilgilerimiz yok denecek kadar azdır. Kaynakların "aṣḥāb-ı ḥıref ve erbāb-ı ṣan^c^atdan mūze-dūz olup niçe sāl u māh elden geldükçe ṣan^c^at-ı mezbūre ile ma^c^īşet iderdi."[6] Sözlerinden hareketle Zâtî, hayata çizmeci mesleğiyle atılmıştır. Bu da bize, babasının bir çizmeci ustası olduğu kanaatini verebilir. Fakat bunun aksini de düşünebiliriz. Zâtî, baba mesleğini değil, hoşlandığı meslek olan çizmeciliği de seçmiş, hatta babası tarafından daha iyi kazanç getiren kendi mesleğine veya kendi mesleği dışında başka mesleğe, yani çizmecilik sanatına verilmiş de olabilir.

Bundan dolayıdır ki "ilk işi baba mesleği olan çizmecilik"[7] sözünü kaydeden

---

1 Mustafa İsen, **Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire kısmı**, s. 215.

2 Âşık Çelebi, **Meşâ'irü'ş-Şu'arâ**, s. 277a

3 Kınalı-zâde Hasan Çelebi, **Tezkiretü'ş-Şu'arâ**, (Haz. İbrahim Kutluk), c. I, Ank. 1989, s. 382.

4 İA, "**Zâtî**" mad., c. XIII, İst. 1986, s. 464.

5 Orhan Kurtoğlu, **Zâtî Divânı'nın Gazeller Dışında Kalan Şiirleri Üzerine Bir Araştırma**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniv. SBE., Ank. 1995, s. VII.

6 Âşık Çelebi, a.g.e., s. 277b; Kınalı-zâde Hasan Çelebi, a.g.e., s. 382; Mustafa İsen, a.g.e., s. 216.

7 Nihat Sami Banarlı, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, c. I, s. 592; Amil Çelebioğlu, **Kanuni Sultan Süleyman Devri Türk Edebiyatı**, s. 81; Nurer Uğurlu, **Divan Bahçesi**, İst. 1992, s. 31; Günay Alpay, "**Zâtî ve Şem ü Pervâne Mesnevîsi**", İst. Üniv. Edebiyat Fak. TDED, c. XI, İst. 1961, s. 130.

kaynakların bilgilerini şüpheyle karşılamak gerekir. Çünkü şairin hayatı ile ilgili verilen bilgileri içeren, birinci derecedeki kaynaklarda babasının mesleğinin "çizmeci" olduğuna dair bilgilere rastlanamamıştır.

Aşık Çelebi'nin "... iki kaynı oğulları vardı ki ikisi bile veled-i ṣulbīsi gibi..."[1] dediğine göre, Ẕātī evli ve çocuḳ ṣāhibi bir kimsedir. Fakat, evliliği ile çocuk (veya çocukları) hakkında başka bilgiye tesadüf edilememiştir.

Zâtî, gençlik yıllarını geçirdiği Balıkesir'de geçimini çizmecilikle sağlarken, bir yandan da Balıkesir'e Sancak Beyi olarak gelenlere kaside sunup, hediyeler alırmış. Zâtî, Letâyif'inde bu hususu şöyle nakleder:

"Bir zamânda Balıkesre'ye Sancaḳ Begi geldi. Ġāyet ḫasīs herīf idi. Yanuñdan bir manḳır çıḳsa cānı çıḳar ṣanurdı. Bir ḳaṣīde didüm cā'ize virmedi. Beni ṭonatmışsın yalan söylemişsin didi. Ben ayıtdum: Gerçek söylense nesne ḥāṣıl olur mıydı? Bu ḳıtᶜayı didüm oḳudum. Ziyāde ḥaẓẓ itdi vāfir cā'ize virdi ḳıt'a:

Geldi bir server-i kerem kānı
Kereminden cihānı itdi ġanī

Luṭfı şöyle laṭīfdür kim anuñ
Kimse görmez leṭāfetüñden anı"[2]

Bu latifeden hareketle, çizmecilik sanatını icra ederken, genç denecek yaşda şiir yazdığını söyleyebiliriz. Yine Letâyif'inde geçen "Bir zamānda Balıkesre'de Mustanẓır-zāde Sancaḳ Begi idi. Anlarla muṣāḥabet iderdük..."[3] sözünden Sancak Beğinin sanat ve kültür sohbetlerine katıldığına göre, Zâtî'nin gençlik yıllarında belli bir eğitim gördüğünü de düşünebiliriz.

Zâtî'nin Balıkesir'de ve gençlik yıllarında nasıl bir eğitim gördüğünü, kimlerden neyi ne ölçüde okuduğunu bilemiyoruz. Bu hususta kaynaklarda yeterince bilgi verilmemiştir. Letâyif'inde anlattığına bakılırsa Bursa'da, Edirne'de ve İsrafîl-zâde'nin Manisa kadısı olduğu yıllarda bu şehirlerde bulunmuştur[4]. Adı geçen yerlerde, eğitim amacıyla mı, maişet için mi bulunduğu belli değildir.

Kanaatimizce Zâtî, devrinin önde gelen bir çok şairi gibi ilk tahsilini doğduğu yerde yani Balıkesir'de yapmıştır. Sancak Bey'lerine kasideler sunup,

---

1 Âşık Çelebi, **Meşâ'irü'ş-Şu'arâ**, s. 281b.

2 Mehmed Çavuşoğlu, **"Zâtî'nin Letâyifi"**, İst. Üniv. Edebiyat Fak. TDED, c. XVIII, İst. 1970, s. 9.

3 Mehmed Çavuşoğlu, a.g.e., s. 12.

4 Mehmet Çavuşoğlu, a.g.m., s.7 v.dd.

onların sohbetinde bulunduğuna göre, zamanının ilim merkezleri sayılan Bursa, İznik, Manisa gibi yakın vilayetlere giderek eğitimini ilerletmiş ve görgüsünü artırmış olmalıdır. Fakat, bununla asla yetinmemiştir. O, eğitim ve öğretimini ilerletmek, devletin ileri gelenlerinden caize ve maaşlar almak, büyük şehrin imkanlarından faydalanmak için çizmecilik sanatından vazgeçip, Balıkesir'i terk ederek şair olma amacıyla İstanbul'a gelmiş olmalıdır.

Ayrıca dükkanını kapatıp, çizmecilik mesleğini terk ederek, şairliğe yönelmesinde, şüphesiz mizaç ve yaralışındaki şair kabiliyetinin de etkisi büyük olmuştur. Fuat Köprülü de O'nun hakkında "Zâtî kendisini hiç bir zaman sadece bir çizmeci olarak hissetmemiştir. O'nun çalak, kaynar, neşeli, avare, serseri, taşkın bir ruhu vardı. O, sabahtan akşama kadar bir dükkanın içine kapanarak oturacak bir şahsiyet değildir."[1]der.

Zâtî'nin İstanbul'a geliş tarihi belli değildir. O'nun Aşık Çelebi'ye "... İstanbul'a geldüm. merḥūm Sulṭān Bāyazīd devrānıydı..."[2] dediğine göre Zâtî, II. Bayazîd'in saltanat yıllarında (1480-1512) İstanbul'a gelmiştir.

Elimizde bulunan bir İn'amât Defteri'nde[3] Zâtî'nin adı ancak 916 yılının Rebi'ü'l-ahir'inde saraya bir kaside getirmesi münasebetiyle zikredilmiştir. Daha önceki yıllarda Zâtî'ye ait bir ihsan ve in'am kaydına rastlanılmamasından, O'nun II. Bayazîd'in saltanatının son yılları olan 916/1510 yılında İstanbul'a geldiği söylenebilir.

İstanbul'a gelen Zâtî, burada diğer şairler arasında kendini göstermek ve şairlikle geçimini sağlamak için, şiirin malzemesi olan asgarî bilgileri edinmeğe, eksiklerini tamamlamaya başladığını düşünebiliriz.

Latifî'nin "... ᶜömrinin bir miḳdārın naḥve ṣarf itdi. Müneccim-zāde'den ḳavā'id-i reml öğrenüp reml ve nücūm ṭarīkine gitdi..."[4] dediği gibi Zâtî, İstanbul'a geldiği ilk yıllarda Arapça gramerin yanında, remil kaidelerini öğrenmiştir.

Zâtî, bir taraftan tahsilini ilerletirken, diğer taraftan da devrin önde gelen şairlerinin bulunduğu meclislere, devrin şiir mahfilleri olan tekke ve meyhanelere devam ederek görgüsünü artırarak, yeni dostlar edinmeye başlamıştır. Gerek tezkirelerde, gerekse Letâyif'inde bununla ilgili bilgiler mevcuttur. Bu konuda

---

1 Fuat Köprülü, **Yeni Osmanlı Tarih-i Edebiyatı**, İst. 1322, s. 254.

2 Aşık Çelebi, **Meşâ'irü'ş-Şu'arâ**, s. 280a.

3 İsmail E.Erünsal, "**Türk Edebiyatı Tarihine Kaynak Olarak Arşivlerin Değeri**", Türkiyat Mec., c. XIX, İst. 1980, s. 216.

4 Latifi, **Tezkire**, s. 157.

Letâyif'inden şu satırları örnek olarak verebiliriz:

"Bir zamānda Şaşa Beg merḥūm İstanbul'da Şu Başı idi. Bir gice bir ᶜālī meclis eyledi ẓurefā cem' itdi..."; "Bir zamānda bir olay nāzükler ile bir meyḫānede muṣāḥabāt iderdük..."; "Bir gün yārān ile Galata cānibine seyre gitmelü olduk..."; "Bir zamānda Ferruḫī ile Vefā-zāde'de olurduḳ. Gündüzin ṣā'im olur gice ekābir evine varurduḳ..."[1] Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Bu sıralarda Zâtî, Hadım Ali Paşa (öl. 1511)'nın Divan Katibi olan Mesihî (öl. 1513) ile tanışır ve O'nun yardımıyla Paşa'nın himayesine girer. Böylece Zâtî de her şair gibi kendisini himaye edecek birisini bulur. Aşık Çelebi tezkiresinde bu durumu şöyle ifade eder:

"... keẕālik ᶜAlī Paşa vezīr-i nükte-dân u kām-baḫş u kam-rān idi. Evvel ki aña ḳaṣīde virdüm:

Şitā vücūd-ı nebātātı eylemişdi ᶜadem
Yine vücūda getürdi bahār-ı ᶜĪsā-dem

İdinse gerdüñi remmāl remil aña ḳalmaz
Sūrādiḳāt-ı ġuyūp içre hiç sırr-ı mübhem

bir beyit daḫı budur ki:

Figān-ı velvele-i bülbülān-ı ṣubḥ-ı çemen
Ḳamu mekīn u mekānı simātı itdi aṣam

Maḫlas beytini daḫı oḳudum. didi ki bu ḳasīde de üç maḫlaṣ derc itmişsün. Biri aṣam, biri remmāl, biri Ẕātī. Pādşāh-ı merḥūma yılda üç ḳasīde virmeñ buyurdı."[2]

Böylece Zâtî, kısa sürede şairlikteki hünerini kabul ettirmiş, şöhret sahibi olmuştur.

Hâdım Ali Paşa'nın desteğiyle devrin büyük âlim ve devlet adamlarının sohbet ve meclislerinin kapısı kendisine açılmıştır. Vezirlerden Hersek-zâde Ahmed Paşa'nın, âlimlerden ve o tarihte Rûmeli Kazaskeri olan hemşehrisi Hacı Hasan-zâde Mehmet Efendi (öl. 1505)'nin, Müeyyed-zâde Abdurahman Çelebi (öl. 1516)'nin ve Nişancı Tâcî-zâde Cafer Çelebi (öl. 1513) ve Pîrî Paşa (öl. 1537)'nın himayelerinde onlara takdim ettiği kasideler karşılığında verilen ihsan ve câizelerle,

1 Mehmet Çavuşoğlu, "**Zâtî'nin Letâyifi**", s. 5, 6, 10, 15.

2 Âşık Çelebi, Meşâ'irü'ş-Şu'arâ, s. 280ᵃ.

Zâtî mutlu bir hayat sürmüştür[1].

Zâtî'nin şöhret basamaklarını birer birer tırmanmasında şair yaratılışının yanında, Hadım Ali Paşa'nın himayesinin de büyük etkisi olmuştur. Paşa'nın Zâtî'ye en büyük faydası da kendisini devrin hükümdarıyla tanıştırmasıdır. Zâtî'nin ve devrin şairlerinin hayal ettikleri ve ulaşabilecekleri son nokta padişahtır. Zâtî, Hâdım Ali Paşa'nın tavsiyesi üzerine Padişaha (II. Bayazîd'e) biri Nevrûz, ikisi bayramlarda olmak üzere yılda en az üç kaside takdim eder[2].

Artık Zâtî, hamisi sayesinde saraya girip, II. Bayazîd'e kaside sunup, O'ndan caize ve ihsanlar alır. Bu hususu yakın arkadaşı olan Aşık Çelebi'ye kendisi şöyle anlatmıştır:

"Keẕālik ᶜAlī Paşa... ve pādşāh-ı merḥūma yılda üç ḳaṣīde virmeñ buyurdı. Birin nev-rūzda virürdük ve birer ḳaṣīde bayrāmlarda virürdük. Nev-rūzda iki biñ aḳçe cā'ize ve her bayrāmda birer yüzü kemḫā birer yüzü çuḫā. Nice yıl ol cā'ize ve sāliyāne ile geçindüm."[3]

Zâtî, şairliği sayesinde şöhrete ulaşmış ve adını duyurmuştur. Öyle ki II. Bayazîd'in devrin şairlerinden seçme gazeller istemesi üzerine, Zâtî de diğer meslektaşları gibi bir kaç gazel yazar ve onları saraya teslim eder. Herkesin gazeli II. Bayazîd'in huzurunda okunur. Sıra Zâtî'nin gazelinin okunmasına gelince, sunduğu gazellerden birisinin bir beyti okununca II. Bayazîd başını kaldırır ve "Allaha yemin edirim, bak, dünyâda ma'nâ tükendi dirler. Kesinlikle ma'na tükenmez. Dünyâ ma'na ile doludur. Hüner onu bulmaktır."[4] diyerek, Zâtî'yi över ve O'na memuriyet verilmesini ister. Bu hususu kaynaklar şöyle nakletmişlerdir:

"... şuᶜarā-yı vaḳt tāze didügümüz ġazelleri cemᶜ idüp içerü virdük. Ol ḳadar inᶜāmlar itdi. Genc-i şāyegāniye irdük. Benüm ġazellerüm tetebbuᶜ iderken bu fāiyye ġazelin görmiş ve ḥużūr-ı şāhānede

Dürr-i dendānuña beñzetmese ey aġzı ṣadef
Baḥruñ urmazdı ṣabā ṣūretine ḫışm ile kef

maṭlaᶜlı ġazelümün

[1] Âşık Çelebi, **Meşâ'irü'ş-Şu'arâ**, s. 279b; İsmail Hakkı, **Karesi Meşâhiri**, Balıkesir 1342, s. 20; İA, **"Zâtî"** mad., s. 435.

[2] Âşık Çelebi, a.g.e., s. 280a.

[3] Âşık Çelebi, a.g.e., s. 280a.

[4] Âşık Çelebi, a.g.e., s. 280b.

Geldi ol zühd libāsına ḳabâ itdürici
Zāhidā ḫırḳaya çek başuñı mānend-i keşef

beyti oḳınınca baş götürüp bi'llahi görüñ ᶜālemde maᶜnā dükendi dirler, hāşā ki maᶜnā dükene, dünyā ṭolu maᶜnādur hüner bulmaḳtadur. El-ḳıṣṣa Ẕātī'ye manṣıp görsünler diyü Ḥüseyin Aġaya buyururlar. Anlar daḫı fermān-ı pādşāhı vüzerāya ve erkāna duyururlar..."[1]

Zâtî'nin şairlik şöhretinin doruk noktasına ulaştığının bir başka kanıtı da, Aşık Çelebi'nin naklettiği bir olayda açıkça ortaya çıkar. Aşık Çelebi'nin bildirdiğine göre; bir gün devrin önde gelen şairi Necatî Bey (öl. 1509), Manisa'dan Edirne'ye giderken, İstanbul'a uğrar ve devrin önemli şâirlerinden Revânî (öl. 1523), Mesihî (öl. 1513), Âhî (öl. 1517), Ferruhî ve Şem'î'nin de bulunduğu meclise iştirak eder. Şiirler okunup, şarap sohbeti yapılırken içeriye Sultan Camiî'nde müezzinlik yapan ve şiirlerinde Zâtî mahlasını kullanan Hallac Zâtî isimli birisi girer. Necatî Bey kim olduğunu sorar ve orada bulunanlar Zâtî diyerek adı geçen kişiyi överler. O'nu gerçek Zâtî sanıp, şiirini okumasını ister. Necatî onun gerçek Zâtî olmadığını anlar ve ona: "bire edepsiz, bu halinle anunla nasıl atışır ve ona söz söylersin. Eğer padişahın huzurundan şimdi gelmeseydüm, bir mahlasta bir ünlü şair varken, her kendüni bilmez ve taklitçi ünlü şairin mahlasıyla şiire mahlas bulup muaraza etmesün deyü yasaklatdurur hükm-i şerif ihrac iderdüm"[2] dedi.

Şöhret sahibi olan, aldığı ihsan ve caizelerle müreffeh bir hayat sürmeye başlayan Zâtî, içkili sohbet âlemlerinden de uzak kalmıyordu. Letâyif'inde "yârân sohbeti" dediği bu âlemler ve burada geçen olayları ayrıntılarıyla, Zâtî, anlatmıştır[3].

II. Bayazîd tarafından mansıp verilmesi emredilmesine rağmen, Zâtî, bu mansıbı alamaz. Vezirler Zâtî'yi çağırarak "senin sağırlığın bir mansıp ve memuriyet vermeye uygun değildir" diyerek kendisine Bursa'da otuz akçelik bir tevliyet verirler[4]. Zâtî, sağır olduğunu Letâyif'inde kendisi de söyler: "Bir zamânda ziyâde kulaġum aġrıdı. ḫaylī zaḥmet çekdüm..."[5].

Zâtî'nin sağırlığı şairlerin şiirlerine de konu olmuştur. Kendisinin çağdaşı olan Hafız Andelîbî isminde bir şair, O'nun hakkında şu beyti söylemiştir:

---

1 Âşık Çelebi, **Meşâ'irü'ş-Şu'arâ**, s. 280b; Mustafa İsen, **Künhü'l-Ahbârın Tezkire kısmı**, s. 216.

2 Âşık Çelebi, a.g.e., s. 277b.

3 Mehmet Çavuşoğlu, "**Zâtî'nin Letâyifi**", s. 5, 8, 13, 15.

4 Aşık Çelebi, a.g.e., s. 280a.

5 Mehme Çavuşoğlu, a.g.e., s. 6.

Biñ kezin söyleseler gûşuna girmez birisi
Dir gören anuñ için Zātī ķulaġuñ dögeyüm[1]

Zâtî, kendisine verilen bu tevliyeti kabul etmez. Bu konuda kaynaklar şu bilgileri verirler: "Benüm sāl-be-sāl alduġum cevā'iz-i seniyye maḥṣūli tevliyetden ziyādedür. Sene-be-sene vech-i ma^cāşum anlaruñla murād üzre āmādedür diyü terk itmiş. Ne ķabūl eylemiş ne Burusa'ya gitmiş. Zīrā ki bir yaña Vezīr-i A^czam ^cAlī Paşa'nuñ in^cāmı bir yaña Müeyyed-zāde merḥūmun iḥsān-ı tāmmı ve bir ṭaraftan Tācī-zāde Ca^cfer Çelebi'nüñ ^cināyet ü iķrāmı Zātī'ye cidden mużāyaķa virmez imiş. Bunlardan gayrı cenāb-ı salṭānatdan her nev-rūzda iki biñ aķçe cā'izeden ma^cadā her bir bayrāmda birer yüzi surḫ-kemḫā ve birer ṭarafı çuķa hil^cat-ı girān-bahā daḫı mükarrar imiş..."[2]

"... gördüm sāliyāne-i şāhī ile ^caṭāyā-yı ekābir andan ekṣer İstanbul'dan ve yārāndan ayrılmamaķ içün manṣıp ķabūl itmedüm geçindüm..."[3]

Böylece Zâtî, düzenli bir gelirden kendisini mahrum eder.

Elimizde bulunan II. Bayazîd devrine ait bir in'amat defterinde Zâtî'nin İstanbul'a geldiği ve saraya kaside göndererek karşılığında iki bin akçe aldığı tarih olan 21 Recep 916/30 Aralık 1511 tarihine kadar saraydan aldığı in'am ve tasadduk elimizdedir[4].

Sadrazam Hadım Ali Paşa'nın, 1511 yılında Anadolu da büyük bir isyan çıkarmış olan Şâhkulu ile Gedikhanı mevkiinde yapılan savaşta öldürülmesi[5] ve II. Bayazîd'in saltanatının sonlarında meydana gelen olaylar[6] neticesinde Müeyyed-zâde ve Tâcî-zâde'nin azli üzerine Zâtî, bir müddet himayesiz kalır[7]. Zâtî, II. Bayazîd'in 1512 yılında ölümüne üzülmüş ve O'nun hakkında duygularını dile getiren beş bendlik bir mersiye yazmıştır[8].

Fakat, İstanbul'da dost çevresi bulunan şûh-meşrep Zâtî'yi himaye edenler çoğalmıştı. O, büyüklerin meclislerinin bülbülü olmuş, kendisine ait mallar ile,

---

1 Latîfî, **Tezkire**, s. 252.

2 Mustafa İsen, **Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı**, s. 216 v.d.

3 Âşık Çelebi, **Meşâ'irü'ş-Şu'arâ**, s. 281a.

4 İsmail E. Erünsal, "**II. Bayazîd Devrine Ait Bir İn'âmat Defteri**", İst. Üniv. Tarih Enst. Der., sy. 10, İst. 1981, s. 332-338.

5 Ayrıntılı bilgi için bkz., İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, c. II, s. 230 v.d.

6 Ayrıntılı bilgi için bkz., İsmail Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s. 233 v.d.

7 Âşık Çelebi, a.g.e., s. 281a.

8 Mustafa İsen, **Acıyı Bal eylemek (Türk Edebiyatında Mersiye)**, Ank. 1993, s. 25 v.d.

memduhlarından aldığı caizelerle Zâtî'nin rindane hayatı mutlu bir şekilde devam etmiştir[1].

Zâtî, II. Bayazîd'in ölümü üzerine tahta geçen Yavuz Sultan Selim'e, içerisinde:

Serverā bir bende-i bī-ḳayddur ḳapuñda ᶜadl
Ṭutamazdı añı zencīre çeküp Nūşīnrevān

beyti geçen bir cülûsiye sunmış, padişah, karşılığında salyâne verilmesini ve caizesinin artırılmasını emretmiştir[2].

Zâtî, bundan sonraki gelişmeleri arkadaşı Aşık Çelebi'ye şöyle anlatmıştır:

"Anaṭolı ḳāḍıᶜaskeri Tācī-zāde Caᶜfer Çelebiye ᶜarżı gelen köylerden birin ᶜarż eylemek buyuruldı. Bir gün beni çağurmış, ᶜarż geldi, gel sana münāsip gördügüñ begen, saña ᶜarż idelüm, didi. Gördüm, biri Burusa'dan Şeyḫ Ḥasan yirine gelmiş. Bunı virüñ, didüm. Yā Ḥasan ne yisün didi. Ağu yisün, didüm. Biri daḫı yirümüz olan Balıkesri'den Leylek Seydi dirler bir şaḫṣ yirine gelmiş, onu istedüm Yā Leylek ne yisün, didi. Yılan yisün, didüm. Bu laṭīfelerle Leylek yirin baña ᶜarż itdiler. Sulṭān Selīm merḥūm pesend idüp Leylek yirin ṣadaḳa buyurmış. İki ḳarye idi. Onbirbiñ beşyüz aḳçe yazardı..."[3].

Yavuz Sultan Selim ülkeler feth etmekle meşgul olduğundan O'nun muhitine girip ihsanlarına nail olamayan Zâtî, dostları Müeyyed-zâde'nin ölümü ve Tâcî-zâde Cafer Çelebi'nin 1515 yılında katledilmesi[4] üzerine tekrar himayesiz kalmıştır.

Bu sıkıntılı devre Kanunî'nin tahta çıkışına kadar sürmüştür. O'na takdim ettiği kasidelerle caizeler almağa başlamış ve tekrar yıllığa bağlanmıştır. Elimizde bulunan Kanuni devrine (1520-1566) ait bir in'mat defterinde, 936-939/1529-1532 yılları arasında Zâtî'ye çeşitli vesilelerle 8 kere 100 akçe ve 1 tane de giyim ihsanında bulunulduğunu görmekteyiz[5].

İbrahim Paşa'nın sadareti zamanında şair Hayali Bey (öl. 1557)'in telkini ve başka bir sebeple Paşa'nın hoşnudsuzluğunu davet eylediğinden, O'ndan caize ve tevliyet elde etmek ümidi kaybolmuştur. Zâtî, bu hususu Aşık Çelebi'ye şu şekilde

---

1 İsmail Hakkı, **Karesi Meşâhiri**, s. 20.

2 Âşık Çelebi, **Meşâ'irü'ş-Şu'arâ**, s. 281a.

3 Âşık Çelebi, a.g.e., s. 281a.

4 Ayrıntılı bilgi için bkz., İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi, c. II, s. 276 v.d.**

5 İsmail E. Erünsal, **"Kanuni Sultan Süleyman Devrine Ait Bir İn'âmât Defteri"** Osmanlı Araştırmaları IV, İst. 1984, s. 8-17.

anlatmıştır:

"... ammā yine İbrahīm Paşa'nuñ medḥinde ġavvāṣ olup ṭalduḳ. Ḳasīdeler diyüp cā'izeler alduḳ. Ammā Ḫayālī Sulṭānum beni terbiyet itdügünüzden dil-gīrlerdür. Ḥasedleründen sulṭānumı tenhāda hicv iderler ve ẓāhirā bed du^c^ālar iderler, didigünden deryā-yı ḳalbi pür-teşvīr oldı. Ḥatta dügün itdügünde ḳasīde iletdüm. Oḳıduġumda ḳasīdeyi şöylece diñ diyü Ḫayālī^c^nüñ ol dügünde pādşāha virdügi, yāiyye ḳasīdesinden bu beyti oḳıdı:

Ne tozlar kim ḳoparmışdur semend-i ṭab^c^-ı mevzūnum
Gözine tūtiyā eyler Ṣıfāhānda Kemāl anı...

Bu beyt böyle degüldür, didüm. Ya nicedür, didi. Böyledür didüm ve şu beyti okıdum:

Ne tozlar kim ḳoparmışdur semend-i ṭab^c^-ı Zātīnüñ
Gözine tūtiyā eyler Ṣıfāhānda Kemāl anı

Paşa āzürde-dil olup, āh şu'arānuñ burası olmayayıdı, hiç daḫl idemezlerdi, tevārüd da^c^vāsın iderler, didi. Bu ḳasīdeyi ben ibtidā-yı cülūs-ı Süleymāniyede didüm ve Key İskender-i ṣani lafẓın tārīḫ bulup ḳasīdede derc itdüm, ayaḳları toprağına didüm, bu beyt dahı ol kasîde ebyâtında dâhildür ve aynı ile harem-i padişahîde ḥāṣıldur. İlzām ḳasd itdigümden muġber, manṣıp ^c^ucāle küncer oldı..."[1].

Zâtî'nin bundan sonra şansı yaver gitmemiştir. Eski demler ve âlemler günden güne birer hayal olmaya başlamıştır. Zâtî için asıl felaket 1535 yılında gelmiştir. İbrahim Paşa'nın katli (1536) üzerine Ayas Paşa Sadrazam ve Mahmûd Çelebî Defterdar olunca, bir çok şairle beraber, Zâtî'nin de sâliyânesi kesilmiştir[2].

Bu yıllar Zâtî'nin hayatında dönüm noktasını teşkil eder. Koruyucusuz kalması ve devletin ileri gelenleri arasında eski itibarını kaybetmesi, Zâtî'nin rahat ve iyi yaşamasına engel olmuştur. 65 yaşındaki şairin, Bayazîd Cami'î içinde dükkanımsı bir barakada misk, anber, tesbih, Kur'an, misvak sattığı, remil döküp, fala baktığı, muskalar yazdığı, kadın ve erkek aşıklara para karşılığında gazeller kaleme aldığı, nameler döktürdüğü, mektupçuluk yaptığı rivayet edilir[3].

Bir hayli yaşlanmış olan Zâtî, kocamıştır. Dükkanı Bayazîd Camî'î avlusunda, evi Fatih'de Sarıgüzel (Sarıgürz) semtindedir. Her gün yürüyerek gidip gelemez

---

1 Âşık Çelebi, **Meşâ'irü'ş-Şu'arâ**, s. 281a v.d.

2 Âşık Çelebi, a.g.e., s. 281b

3 Nurer Uğurlu, **Divan Bahçesi**, s. 33

olmuş dükkana elinde bir asa, çamurda, karda kışda ona dayana dayana yürürmüş. Aşık Çelebi, bir gün yolda rastladığı Zâtî'ye hüzünle bakar, uzakdan: Çok halsizdir, Zâtî. Kendi kendine bir şeyler mırıldanmaktadır. Yaklaşır: "Bu ne hal?" diye sorar, Âşık Çelebi. Zâtî şu beyti okur:

Yigitlik cevherin elden yitürdüm ḥasretā ḳanı
Egilüp araram şimdi bulımam neylerüm anı"[1]

Zâtî'nin bu küçük dükkânı zamanla genç şairlerin buluşma yeri olmuştur. Hayalî Bey, Yahya Bey, Galatalı Kudsî başta olmak üzere adı bilinen bilinmeyen, divanlı divansız, büyüklü küçüklü her şair gelmiş, şiirlerini ilk kez orada okumuşlar, tartışmışlardır[2].

Tam bir edebî münekkid konumundaki Zâtî'nin dükkanına Bâkî (öl. 1600) edebiyat dünyasına oradan girmiş, şiirini ve yeteneğini Zâtî'ye beğendirmek mutluluğuna kavuşmuştur[3].

Ayrıca Gül ü Bülbül mesnevîsiyle tanınan şair Kara Fazlı (öl. 1563) da, Zâtî'nin öğrencisi olup, Zâtî'yle kurduğu samimi ilişki sayesinde, sarayla tanışmış ve o çevreye dahil olmuştur[4].

Zâtî, içinde bulunduğu kötü durum karşısında ve hayatın bu ezici halinden, zorluğundan şuh ve kalender meşrep olduğu için asla şikâyet etmemiştir. Bir zaman geldi ki yaşlılık Zâtî'yi dükkanına kadar yürümekten de alıkoymuştur. Bunun için evine yakın Koca İbrahim Paşa Hamamı yakınında bir dükkan açıp, remil atmakla geçimini karşılamaya başlamıştır[5].

Remilcilikten kazandığı para geçimine yetecek mikdarda olmadığı için, para karşılığında şiir yazmaya başlamış olmalıdır. Âşık Çelebi'nin: "yirmi aḳçe müderrislere, otuz aḳçe ḳādılara ve ba^{c}żı dānişmendlere ḳasīde dirdi. Virdügi ḳasīdenünün cā'izesi daḫı bir floriye inmişti..."[6] demesi bundan dolayıdır.

Kaynakların ifadesine göre Zâtî, hayatının sonlarına doğru bir yandan fakr u

---

1 Behçet Necatigil, **Düzyazıları**, İst. 1979, s. 110

2 Mehmet Çavuşoğlu, **Divanlar Arasında**, Ank. 1981, s. 68; krş. Âşık Çelebi, **Meşâ'irü'ş-Şu'arâ**, s. 279a.

3 Bu hususta ayrıntılı için bkz. Kınalı-zâde Hasan Çelebi, **Tezkiretü'ş-Şu'ara**, c.I, s. 203 v.d.

4 Ayrıntılı bilgi için bkz., Âşık Çelebi, a.g.e., s. 197b; Kınalı-zâde Hasan Çelebi, a.g.e., c.II, s. 755.

5 İsmai Hakkı, **Karesî Meşâhiri**, s. 22 v.d.; İskender Pala, **Müstesna Güzeller**, **"Şiirin İsportacısı Zâti"**, İst. 1995, s. 245-251; krş. Âşık Çelebi, a.g.e., s. 282b.

6 Âşık Çelebi, a.g.e., s. 278b v.d.

zaruret çekerken, diğer yandan da bazı dostlarının alay etmeleriyle karşı karşıya kalmıştır. Çağdaşı şairlerinden Hekim-zâde Atâ, kendisi hakkında şu beyti yazmış ve Zâtî'yi incitmiştir:

Pīrlikde yine Ẕātī tāze dükkān açmışsın
Dükkānunı terk idüp ġayrı yire ḳaçmışsın[1]

Yine Letâyif'inde Pîrî isminde birisiyle ilgili şunlar kayıtlıdır: "Bir zamānda İstanbul'da remmāl idüm. Leb-i deryāya seyre vardum... Pīrī, nā-geh çıḳa geldi, gördi ki deryā yüzin temāşā iderin, ayıtdı: Mevlānā Ẕātī remilden ferāġat eylemişsin gibi ṣuya baḳıcılığa başlamışsın"[2].

Zâtî'nin içine düştüğü durumun şiirlerine yansıdığını da görürüz:

Deryādan āb istesem ānī serāb olur
Altuna yapışursam o sā^{c}at türāb olur

Matlalı 7 beyitlik gazeli[3] ve

Çekdügüm derdüñ eger kim Ẕātīyā bir ẕerresi
İrişürse ṭağılur tāḳat getürmez ṭağlar

Şu deñlü bī-kes olmışdur ki Zātī ölicek anı
Bulutlar su koyup bārān yuyup yiller götürmişdür

beyitleri[4] şairin içine düştüğü durumu gösterir niteliktedir. Her halde yokluk ve zaruret içinde çırpınan Zâtî, artık haline dayanamayacak bir durum söz konusu olmuş ki samimi bir duyguyla şu hazin ve kendi açısından gerçekçi olan aşağıdaki beyti söylemiş olmalıdır:

Ey ecel ḳandesün bu derdden ḳurtar beni
Kimse yoḳtur derdümün sen deñlü dermānuñ bilür[5]

Ağır hasta olan Zâtî, 953/1546 senesi Ramazanının ikinci yarısında ölmüştür. Zâtî, Edirnekapı Mezarlığına defnedilmiştir[6].

---

1 Âşık Çelebi, **Meşâ'irü'ş-Şu'arâ**, s. 282b.
2 Mehmet Çavuşoğlu, **"Zâtî'nin Letâyifi"** s. 11.
3 **Zâtî Divanı**, (Neş. Ali Nihad Tarlan), c. I, İst. 1967, s. 289.
4 **Zâtî Divanı**, c.I, s. 147(147-5), 164 (164-5).
5 **Zâtî Divanı**, c.I, s. 204 (204-3).
6 Âşık Çelebi, a.g.e., s. 282a.

Ölümüne tarihler düşürülmüştür:

Zuhurî Acem : Eşᶜār kaldı yādigār[1]

Abdî : Suḥanver göçdi[2]

Aşık Çelebi : Gitdi Zāl-i naẓm[3]

Kandî : Göçdi suḥanver[4]

Âşık Çelebi, Zâtî hakkında söylenen vefat tarihlerini, beş bendlik bir müseddeste toplamıştır[5].

2.1.2. **Kişiliği**

Kaynakların bildirdiğine göre dış görünüş olarak Zâtî; büyük burunlu, hantal, cüsseli, çirkin bir yapıya sahiptir[6]. Aşık Çelebi, Zâtî'nin Hadım Alî Paşa ile tanışmalarını anlatırken Paşa'nın "Zâtî pek çirkin şekilli imiş..." dediğini de nakleder[7]. Latifî'ye göre genel görüntüsü, "Külhanbeyi" ve "avām-sūret"dir[8].

Letâyif'indeki hikayelerden anlaşıldığına göre, sağırlığı "ağır işitmek" diye tarîf edilebilecek türdendir[9]. Sağırlığı sosyal statüsüne de engel teşkil etmiştir. Mansıb alamaması, sağır olması sebebine bağlanmıştır. Ayrıca yakınları ve dostları ile sohbet edip, rahatça konuşamaması ve bundan zevk almaması, sağırlığından dolayı olmuştur[10].

Zâtî, yaratılış itibariyle hoş sohbet ve nüktedan birisidir. O, söylenen sözün altında kalmayan ve hemen sözü gediğine oturtmasını bilen, hazır cevap bir kişiliğe de sahiptir. İfadeleri alçak sesledir. Şaka yollu verdiği cevaplarla karşısındaki kişiye konuşma hakkı tanımaz. Letâyif'inde geçen bir olay O'nun bu özelliklerini göstermesi açısından son son derece ilginçtir:

Zâtî bir gün yazdığı gazelleri hamisi Ali Paşa'ya götürür. Zâti'yi ilk kez gören Paşa: "Zâtî güzelce değilmiş" demesi üzerine Zâtî de "Sultanum, yigit yigidin aynasıdır" diyerek hemen cevap vermiştir. Bunu işiten Paşa, sadece

---

1 Âşık Çelebi, **Meşâ'irü'ş-Şu'arâ**, s. 282b

2 Âşık Çelebi, a.g.e., s. 282b

3 Âşık Çelebi, a.g.e., s. 282b

4 Latîfî, **Tezkire**, s. 276

5 Âşık Çelebi, a.g.e., s. 284a.

6 Âşık Çelebî, a.g.e., s. 195a; İA, "**Zâtî**" mad., s. 465.

7 Âşık Çelebi, a.g.e., s.

8 Latifi, a.g.e., s. 158.

9 Mehmed Çavuşoğu, "**Zâtî'nin Letâyifi**" s. 6; İA, a.g.mad., s. 466.

10 Âşık Çelebi, a.g.e., s. 278a, 278b.

gülmekle yetinmiştir[1].

Zâtî, rind-meşrep bir kişiliğe sahiptir. Şiirlerinde bu özellikleri görmek mümkündür. Bundan dolayı hayata bağlı, yaşamaktan zevk alan kişiliğiyle karşımıza çıkar:

Destümüzde eylerüz her ḫamrı şeḳḳer şerbeti
Rind-i ṣafī-meşrebüz biz ṣanmasunlar fāsıḳuz[2]

Bir yere cem^c olalum ṣafī ayaḳlar yürüsün
Çāder-i ^{c}işretümüz dāmen-i çarḫı bürüsün[3]

Eğlence meclislerine katıldığını ve hoş sohbet kişiliği olduğunu gösteren bilgileri Letâyif'inde de bulmamız mümkündür. Yaptığı edebî sohbetler, güzel şakalar, ince manalı ve zarif şakalı sözlerle herkesin beğenisini kazanan Zâtî, artık meclislerin vazgeçilmez kişisi olmuştur. Eğlence meslislerindeki zarif ve ince sözleriyle "nüktedan" kişiliği ön plana çıkar:

Bir gün arkadaşı şair Keşfî, sohbet esnasında evlilikten şikayet edip, belinin büküldüğünü anlatırken, Zâtî bu sözü işitince kendini tutamaz ve hemen şu beyti okur:

Ḳarardup bağruñı bükmiş bilüni evlülük Keşfī
Görenler beñzedür seni iki boynuzlu bir yaya[4]

Yukarıdaki beyît, bize Zâtî'nin üzerinde pek durulmayan bir yönünü, hicivci tarafını ve kişiliğini yansıtır. Kaynaklarda O'nun bazı şairlerle hicivleştiği kayıtlıdır. Aşık Çelebi Ferîdî'den bahsederken: ".. merhum Zâtî ile çok mühâcâtı vardur..." dedikten sonra, Ferîdî'nin Zâtî hakkında söylediği şu beyti kaydetmiştir.

Ne oḳur ne yazar ne ḫod işidür
V'ay anuñ şā^{c}ir ağzına yebati[5]

Ferîdî'nin Sırpça bir küfür olan "yebati" diyerek küfretmesini işiten Zâtî'nin Ferîdî'yi yedi beyitli bir gazelle hicvettiğini yine Aşık Çelebi'den öğreniyoruz[6]. Bu

---

1 Mehmed Çavuşoğlu, **"Zâtî'nin Letâyifi"** s. 17; Ahdî, **Güşen-i Şu'arâ**, v. 93b.
2 **Zâtî Divanı**, (Neş. Ali Nihad Tarlan), c. II, İst. 1970, s. 65(561-3).
3 **Zâtî Divanı**, (Neş. M.Ali Tanyeri-Mehmet Çavuşoğlu), c.III, İst. 1987, s. 84(1139-1)
4 Mehmed Çavuşoğlu, a.g.e., s. 4.
5 Âşık Çelebi, **Meşâ'irü'ş-Şu'arâ**, s. 195a.
6 Âşık Çelebi, a.g.e., s. 195a.

gazelin son iki beyti şudur:

Yebati diyü sögmişdür dilince
Müselmânlar ne bilsün ol lisānı

Nice hoş yaraşur bi'llahi Zātī
Anuñ ağzında ol kāfir zebāni

Ayrıca Zâtî'nin şair Keşfî ile hiciv yoluyla biribirilerine şiirler yazdıklarını Aşık Çelebi, Tezkiresinde belirtmiştir[1].

Zâtî'nin hicivci kişiliği, aynı zamanda O'nun edebi yönünü göstermesi bakımından da önemlidir. Hicivlerinde ince hayellerle bezenmiş, zekâ ürünü manzumelerin yanısıra, kaba sözler, itham, küfür gibi sıradan ifadelere de yer verilmiştir. Zâtî, kendine hitap ediliş şekline göre tavır almış, ince nüktelere incelikle, kaba hitaplara kabalıkla cevap vermiştir. Aşağıda yazılı olan, nükteye dayalı zarif bir hiciv örneğidir::

Zâtî'nin sağır olduğunu işiten şair Keşfî, "O'na hukne (şırınga) iyi gelür" diye latife etmiş. Fakat kendisinin başı da kel imiş. Bu sözü işiten Zâtî, aşağıdaki beyti yazarak Keşfî'ye gönderir:

Keşfî fakīre ḥuḳne eyüdür aña dimiş
Kel nesne bilse başuña olurdı çāresi[2]

Edebe aykırı sataşmalara da Zâtî edep dışı cevap vermiştir. O, kendisine sataşıp alay edenlerle, hakkında iğneleyici konuşanları ve konuşması için kendisine sataşanları hicv etmiştir. Bunlara ait örnekler Letayif'inde vardır[3].

Zâtî'de tek olma fikri ön plandadır. Ferdiyetçi kişiliği ağır basar. Aşık Çelebi'nin "ammā bir kimsenüñ kendünüñ bir beytin bozsa ẖānümānüñ almaḳdan ziyāde bī-hużūr olurdı. Tām ġazelin alsa ḥod mālāyaᶜni söyleyüp dā'ire-i ᶜaḳluñda dur olurdı..."[4] sözleri, Zâtî'nin şiirdeki bireyci (ferdî) kişiliğini yansıtması açısından önemlidir. Fakat başkalarının mana ve mazmununu almayı, kendine göre yorumlayabilmiştir. Bu konuda Aşık Çelebi, şunları kaydedmiştir:

"... fī'l-ḥaḳīḳa re'is-i şuᶜarādur diyü çün kimesne şiᶜrin ᶜarż idüp baᶜżın ᶜaynı ile alup ve baᶜżını ᶜaynına almazlanup ṣoñra taᶜbīr-i āẖarla dīvānuñda gördük

---

1 Âşık Çelebi, **Meşâ'irü'ş-Şu'arâ**, s. 195a

2 Mehmed Çavuşoğlu, **"Zâtî'nin Letâyifi"**, s. 6.

3 Mehmed Çavuşoğlu, a.g.e., s. 11, 13, 14.

4 Âşık Çelebi, a.g.e., s. 279b.

ḥattā kendüye su'al olundukda bir ḫoşça ma^{c}nīcikdür gördüm siz gerçekden şā^{c}ir degülsüz dīvānunuz yokdur, hep bunlar żāyi^{c} olur biz ṣāḥib-dīvān şā^{c}irlerüz ḳıyāmete dek dīvānumuz durur. Bizüm dīvānumuzda bulunan żāyi^{c} olmaz. Ma^{c}nīcigi esīrgedügümden aldum, ne anki ha ḥırşumdan ya ṭama^{c}ından alam..."[1].

Ayrıca Zâtî, remilci dükkanına gelen genç şairlerden Bâkî'nin:

Ḳaddümi çeng eşkümi rūd eyledüñ
Cismüm āteş cānumı ^{c}ūd eyledüñ

matlaını olduğu gibi alıp tamamlayarak bir gazel yapmış ve Dîvanı'na koymuştur. Kendisini ayıplayanlara "Bâkî gibi şâ'ir-i sâhirün şi'rini uğurlamak ayıp degüldür" dediğini kaynaklar kaydetmişlerdir[2].

Doğru bildiğini saklamayan ve kişilerin karşısında eğilmeyen bir kişiliği vardır. Fakat saldırgan değildir. Devletten aldığı yıllığın kesileceğini bildiği halde, Sadrazam İbrahim Paşa'nın yüzüne Hayâlî Bey'in yazdığı bir beyti, kendisine ait olduğunu çekinmeden söyleyip ve beytin kendisine ait olduğu isbat etmesi ve Paşa'ya minnet etmemesi, kaynaklarda yazılıdır[3].

Hayatında kaderin cilvesi olumsuz durumlarla karşılaştığında, içte sarsılmasına rağmen dışına yansıtmayan bir kişiliğe sahip olan Zâtî'nin kaderden şikâyetini gösteren beyitleri yok gibidir. Bu durumu rind kişiliğine bağlayabileceğimiz gibi, kaderci bir anlayışın ve karekterin tezahürü olarak da görebiliriz.

"Büyük ihtirası ve kabiliyetini saran engellerin ruhî baskısı bazan O'nu dengesizliklere sürüklemiştir. İçindeki büyük mücadele hiç bir zaman dinmemişe benzer. Bu ruhî durumu ancak şiir yazmak suretiyle değiştirebilmiştir. Şiirdeki başarısının sebeplerinden biri de bu olsa gerekir. Gençliğindeki külhanbeyliği, ayyaşlığı, zevk-perestliği de bir parça kabına sığmayan bir yaratılışın taşkınlıkları sayılabilir."[4].

Yukarıdaki satırlar, Ali Nihad Tarlan'ın Zâtî'nin karakteri hakkındaki görüşleridir. Kanaatimizce de bu satırlar, Zâtî'nin kişiliğini tahlil eden gerçekleri yansıtır.

---

1 Âşık Çelebi, **Meşâ'irü'ş-Şu'arā**, s. 279a

2 Kınalı-zâde Hasan Çelebi, **Tezkiretü'ş-Şu'arā**, c.I, s. 207; Haluk İpekten, **Bâkî (Hayatı-Sanatı-Eserleri)**, Ank. 1997, s. 21.

3 Âşık Çelebi, a.g.e., s. 281a; Mehmed Çavuşoğu, **Divanlar Arasında**, s. 71 v.d.

4 **Zâtî Divanı**, c. I, s. XXI.

2.1.3. Sanatı

Zâtî, XVI. yüzyılın ilk yarısında yaşamış, ünlü bir şairdir. Kaynaklar O'ndan daima övgüyle söz etmişlerdir. Zâtî hakkında ilk bilgileri, Sehî Bey (öl. 1549)'in Heşt Behişt isimli Tezkiresinde buluruz. Tezkire, Zâtî ölmeden sekiz sene önce yani 1538 yılında yazılmıştır. Sehi Bey:

"... bu cümlenüñ efḍalı ve bu zümrenüñ ekmeli, ḳıdvetü'l-şuᶜarāi'l-müteferridīn, zübdetü'l-füṣāḥai'l- mütecerridīn kilīd-dār-ı gencīne-i İlahī, ḳufūl-güşā-yı ḥazīne-i nā-mütenāhī, ᶜaşḳ deryāsı sadefīnüñ dürr-i yektāsı ve maᶜrifet gögünüñ mihr-i münīr-i cihān-ārāsı"[1] diyerek, Zâtî'yi, şairlerin tek önderi, fasihlerin en seçkini, İlahî hazinenin kilidçisi, sonsuzluk hazinesinin açıcısı, aşk deryası sadefinin biricik incisi ve marîfet göğünün cihanı süsleyen parlak güneşi, olarak görmüştür.

Eserini Zâtî'nin öldüğü yılda yani 1546'da yazan Latifî (öl. 1582), O'nu Necâti'den sonra Rûm ülkesi şairlerinin üstadı ve gazel yazanların önderi olarak kabul etmiştir:

"... Necātīden ṣoñra vilāyet-i Rūmuñ üstād-ı şuᶜarāsı ve şuᶜarā-yı müteġazzilānuñ muḳtedā vü pīşvāsıdur..."[2].

Şüphesiz, Zâtî hakkında en ayrıntılı bilgi veren kaynak, Aşık Çelebi (öl. 1572)'nin Meşâ'irü'ş-Şu'arâ'sıdır. Çünkü Aşık Çelebi, şairin dostudur. Hakkında yazdıkları bizzat Zâtî tarafından kendisine anlatılmıştır. Eser, bundan dolayı son derece önemlidir.

Aşık Çelebi: "... şuᶜarā-yı Rūmuñ şüyūḫından ve suhanverān-ı ḳurūmuñ ehl-i rüsūḫından şiᶜrde ṣāḥib-mezhebdür. Muḳtedā-yı şuᶜarâ olmaġa evlā vü elyāḳ u ensebdür..."[3] diyerek sanat açısından ulaşmış olduğu yüksek derece ve kusursuzluğunu ifade eder.

Tezkiresini Aşık Çelebi'nin eserinden 18 yıl sonra, 1586 yılında yazan Kınalı-zâde Hasan Çelebi (öl. 1595) de, Zâtî'nin benzeri olmayan, eşsiz, mükemmel, güçlü ve büyüleyici bir şair olduğunu şöyle ifade eder:

"... Ẕātī daḫı külliyet üzre şāᶜir-i bī-naẓīr ü ḳarīn kelimātı muḥkem u rasīn vü binā-yı serā-yı belāġatı ġāyetde ḳāvī vü metīn.. vü naẓīr-i nādir şāᶜir-i sāḥirdür..."[4]

Gülşen-î Şu'arâ yazarı Ahdî-i Bağdâdî (öl. 1593) de Zâtî'yi kendisinden

---

1 Sehî Bey, **Heşt Behişt**, s. 107.

2 Latifî, **Tezkire**, s. 106.

3 Â'şık Çelebi, **Meşâ'irü'ş-Şu'arâ**, s. 278a

4 Kınalı-zâde Hasan Çelebi, **Tezkiretü'ş-Şu'arâ**, c. I, s. 383.

önceki tezkireciler gibi, benzersiz bir şair ve kendi zamanı şairlerinin öncüsü, lideri olarak görerek şunları söylemiştir:

"... melik-i şu^{c}arā-yı rūzgār vü üstād-ı şīrīn-kar diyü nāmdār idi... Ḥaḳḳa budur ki ol pīr-i suhanverān-ı zamān vü ol bī-nazīr-i nükte-dān-ı cihān, müsellem-i ehl-i zamāndur..."[1]

Mustafa Beyânî (öl. 1579) de, Zâtî hakkında: "... üstād-ı şu^{c}arā dimege lā'iḳ fenn-i şi^{c}rde cümleden fā'iḳdür Ḥaḳḳa ki bu ḳadar leṭāfet ü belāġatla bu külliyet Rūm Şu^{c}arāsından birine müyesser olmamışdur..."[2] diyerek, O'nu övmüş ve şairlerin üstâdı olmaya değer bir kişi olarak görmüştür.

Zâtî hakkında bilgi veren bir başka kaynak da Gelibolu Âlî (öl. 1600)'nin Künhü'l-Ahbâr'ıdır. Eserde sadece Zâtî'nin hayatı hakkında bilgi verilmiştir. Bu bilgiler, önceki tezkirecilerin sözlerinden aktarılmıştır. Zâtî hakkında satır arasında "... mā-ḥaṣal ṭabakasınca şa^{c}irdür..."[3] gibi kısa cümleden başka, şair hakkında sözlerini bitirirken:

"... ḫülāṣa-yı kelām bu tercî^{c}-i mükemmel ḥadd-i ẕātuñda bir kitāba bedel güftār-ı rūḥ-efzādur. Maṭla^{c} daḫı merġūb u bī-hemtādur"[4] diyerek O'nu övücü başka bir söz dememiştir.

XVII. yüzyılın önde gelen şair ve tezkirecisi olan Mehmed Riyâzî (öl. 1644) de öncekilerin sözünü tekrar ederek, O'nu güzel yazan ve söyleyen kişilerden sayarak, şöhretli bir şair olduğunu tekrarlar: "aṣḥāb-ı selīḳadan olup... şā^{c}ir-i şöhret şi^{c}ār olmış idi... ammā ki inṣāf budur ki ṣāḥip-kemāl şā^{c}ir olup..."[5]

Tanzimat dönemi şairlerinden Ziya Paşa, Zâtî'yi Divan şiirimizin temel taşlarından biri sayarak, şunları yazmıştır:

Eslāfdan Aḥmed ü Necātī
Āvāre vü dil-şikeste Ẕātī

Türkī sühana temel ḳomışlar
Gerçi temeli güzel ḳomışlar[6]

---

1 Ahdî-i Bağdadî, **Güşen-i Şu'arâ**, v.93b
2 Mustafa Beyani, **Tezkire-i Şu'arâ**, v.34a
3 Mustafa İsen, **Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı**, s. 217.
4 Mustafa İsen, a.g.e., s. 218
5 Mehmed Riyâzî, **Riyāzü'ş-Şu'arâ**, v.70b
6 Önder Göçgün, **Ziya Paşa'nın Hayatı Eserleri, Edebi Şahsiyeti** ve **Bütün Şiirleri**, Ank. 1987, s. 66.

Kaynakların Zâtî hakkında söylemiş oldukları olumlu ve yüceltici sözler, abartılmış ve her şair hakkında söylenmiş sözler değildir. Yaşadığı çağın büyük şairlerinden birisi olması, genç şairlere hocalık yapması, çok şiir yazıp eserler vermesi v.b. yönü ile XVI. yüzyılın ilk yarısına damgasını vurmuş olduğundan dolayı, hakkında yazılanlar gerçeği yansıtır.

Zâtî'nin güçlü ve şöhretli bir şair olmasında en büyük etken, şüphesiz şahsi kabiliyetidir. O, şair yaratılışlıdır. Bu konuda bütün kaynaklar ittifak etmişlerdir. Aşık Çelebî, yaratılıştan şair olduğuna ve daha çok bu yetenekle şiir yazdığına inandığı Zâtî'yi uzun uzun övmüştür. Zâtî için:

"şi^cr ġayra nisbet ^cāriżī aña nisbet ẕātīdür..."[1] bir başka yerde de "... selīḳa-yı ṭab^cında ḳuvvet-i şi^criye olmağla şi^cre heves idüp..."[2] şeklinde ifade kullanır ki, bu da bir taraftan O'nun yaratılışındaki yetenek bolluğunu, diğer tarafdan da bu durumun şairin şiire yönelmesine bir sebep teşkil ettiğini gösterir. Aşık Çelebi konuyu biraz daha açarak kesin hükmünü verir:

"... şi^cr aña selīḳī vü bahşāyiş-i Ḥaḳḳī idi..."[3] diyerek, şiir söyleme ve yazmadaki kabiliyetinin bir Allah vergisi olduğunu ifade eder.

Latifî de şiir yazma özelliğinin Zâtî'ye Allah tarafından verilmiş kısmet ve bağış olduğu görüşündedir: "... ve nevāle-i süḫan ezel ḳassāmınuñ aña ḳısmet ü bahşı idi..."[4] Ayrıca "vüs^cat-ı ḳabiliyyet"[5] sözüyle de O'nun kabiliyetinin çokluğunu dile getirmiştir.

Kaynaklar, Zâtî'nin iyi bir eğitim görmediği hususunda birleşmişlerdir. Yine kaynaklar cîddî bir tahsil görmediği halde, orjinal manaları ve işitilmemiş kendi icadı hayalleri, edebi sanatlarla bezeyip sunmadaki hüneri üzerinde söz birliği etmişlerdir. Bu hususta Latîfî şöyle demiştir:

"... efāżil ü ehāli bu ḫuṣūṣda munṣıflardur ki bir kimse mu^callim ü müderris ve ders ü tedrīsin görmeden bunca ma^cānī-i bedī^ca irād idüp ḫāṣṣa ḫayāller īcād ideki tefekkürinde fużalā-yı ẕevīl-efkâr müte^caccib ü mütehayyir olalar..."[6]

Aşık Çelebi de: "... merḥūm ^culūm-ı ^cāliye ve fünūn-ı bedī^ciyyede nesne

---

1 Âşık Çelebi, **Meşâ'irü'ş-Şu'arâ**, s. 278a
2 Âşık Çelebi, a.g.e., s. 278a
3 Âşık Çelebi, a.g.e., s. 277b
4 Latifî, **Tezkire**, s. 156
5 Latifî, a.g.e., s. 157.
6 Latifî, a.g.e., s. 158

bilmezdi..."[1] diyerek, fen ve ilim tahsili görmediğini söylemiştir.

Fakat Latifî, "sarf ü naḥiv oḳudı. Müneccim-zādeden remil ve nücūm ḳā'idelerini ögrendi"[2], Aşık Çelebi "biraz Farisī bilürdi"[3] ve Ahdî de "... ᶜilm-i nücūm ile remlden ḫābir"[4] diyerek az da olsa eğitim gördüğünü belirtmişlerdir.

Zâtî'nin aldığı eğitim hakkında kanaatimizi, daha önce hayatından bahsederken zikretmiştik. Buna ilaveten şunları da söyleyebiliriz:

Kanaatimizce eğitim görmemiş, bilgi yönünden de fakir olan ve şiirdeki başarısının yaratılışındaki üstün yetenekden ileri geldiğini belirten kaynakların bu tesbitini, şüpheyle karşılamamız gerekir. Zira Aşık Çelebi'nin bir şairin kendisine şiir okuduğu zaman hangi Fars şairinin hangi beytinden alınmış olduğunu söylediğini ve bundan dolayı da: "cüz'i Fârisi bîlürdi"[5] demesi, O'nun Farsçayı birazcık değîl, İranlı şairlerin divanlarını okuyup anlayabilecek kadar Farsça bildiğini gösterir.

Zâtî, İran'ın ünlü şairi Hâfız-ı Şîrâzî (öl. 1389)'nin ilk gazelinin birinci mısraı olan:

الا یا ایها الساقی ادر کأسا و ناولها
که عشق آسان نمود اول ولی افتاد مشکلها [6]

mısraını, Şem ü Pervâne mesnevîsnde aşığın ağzından söylenen bir gazelde tekrar etmesi[7], O'nun Hafız'ın şiirlerini okuduğunu gösterir. Bu da Farsçayı iyi bilmeyi gerektirir.

Ayrıca Zâtî, İranlı ünlü gazel şairi Selmân-ı Sâvecî (öl. 1376)'nin şu meşhur matlaını:

صفای صفوت رویت صفای گلستان دارد
هوای جنت گوید حیات جاودان دارد

Ṣafā-yı ṣafvet-i rūyuñ safā-yı gülsitān ancaḳ
Hevā-yı cennet-i kūyuñ ḥayāt-ı cāvidān ancaḳ

---

1 Âşık Çelebi, **Meşâ'irü'ş-Şu'arâ**, s. 277b
2 Latifî, **Tezkîre**, s. 157
3 Âşık Çelebi, a.g.e., s. 277b
4 Ahdî, **Gülşen-î Şu'arā**, v. 94b
5 Âşık Çeebi, a.g.e., s. 277b
6 **Dîvân-ı Gazaliyyât-ı Hâfız-ı Şîrâzî**, s. 1 (1-1) trc "saki, döndür kadehi, herkese sun, bana da ver. Çünkü aşk, önce kolay göründü ama, sonradan çok zorluklar çıktı."
7 bkz. Metin, 564/b.1533

şeklinde tercüme edip divanına geçirdiğini Aşık Çelebi, Tezkiresinde zikretmiştir[1]. Bu örnekler bize Zâtî'nin Farsçayı iyi bildiğini gösterir.

Zâtî, Letâyif'inde anlattığına göre; bir gün şiir yazarak, saraya gönderir ve karşılığında çuka kaftan yerine, yün cübbe taleb eder. Şairlere yün cübbe verilmeyip, mollalara verildiğinden, arzusu gerçekleşmez. Kendisinin de molla olduğunu ifade etmesi üzerine, yetkili: "Sana bir soru sorayım cevabını verebilirsen, sen mollasındır." diyerek, O'na Ferayizden zor bir soru sorar. Bildiği yer olmadığı için cevap veremez[2]. Zâtî'nin "gördüm, bildügüm yir degül..."[3] demesi, O'nun fıkıh eğitimi gördüğünü, fakat gereğince öğrenemediğini düşünebiliriz.

Yine Aşık Çelebi, Keşfî'den bahsederken, Keşfî'nin mahalle imamının hacca gittiğinde Zâtî'yi yerine nâib tayin ettiğini anlatır[4]. Bu da bize, Zâtî'nin imamlık yapabilecek kadar dinî bilgiye sahip olduğu düşüncesini verebilir.

Bunların haricinde Divanı'nın muhtelif yerlerinde, zaman zaman ayetlere, hadislere ve peygamber kıssalarına işaret ve telmihler yapan beyitlerin bulunması, bazı tasavvufî istılahları şiirlerinde kullanması, şiirlerinin çoğu yerinde kelime oyunlarına başvurması, kanaatimizce Zâtî'nin belli bir eğitim gördüğünü gösterir.

Türk edebiyatı içerisinde, kendine mahsus üslubu olan ve bir kaside, gazel, mesnevî şairi olarak, önde gelen isimlerden birinin eğitim görmediğini söylemek imkansızdır. O'nun bilgisini, sanat anlayışını ve ustalığını görebilmek için, bir kaç gazelini, kasîdesini okumak yeterlidir.

Zâtî, çağının orjinal şairidir. O'nu orjinal kılan tarafı mana ve hayalinin genişliğidir. Daha önce görülmemiş manaları, kendine mahsus duyulmamış hayalleri sanatlarla süsleyip, sunma başarısını göstermiştir. Âşık Çelebi, Zâtî'nin bu özelliğinin hiç bir şairde görülmediğini şu şekilde ifade etmiştir:

"... ol o ḳadar ma^{c}ānī-i ġarībe vü ḫayālāt-ı ḫāṣṣa-yı ^{c}acībe vü ṣanāyī-i bedi^{c}iyye ki şi^{c}rüñde ol cem^{c} itmişdür. Ġayrī şā^{c}irde var idügi ma^{c}lum degüldür, varsa daḫı Ẕātī'ye ġālib idügi meczūm degüldür..."[5]

Latifî, Zâtî'nin bu özelliğini: ".. sebeb-i ṭūl-i ^{c}ömrle çoḳ ma^{c}ānī-i ġāribeye mālik olmış ve kemāl-i himmetüñ şi^{c}re ṣarf itmekle bī-ḥad ṣanāyi-i ^{c}acībe

1 Âşık Çelebi, **Meşâ'irü'ş-Şu'arâ**, s. 278a
2 Mehmet Çavuşoğlu, **"Zâtî'nin Letâyifi"**, s. 17.
3 Mehmet Çavuşoğu, a.g.e., s. 17
4 Âşık Çeebi, a.g.e., s. 129a
5 Âşık Çelebi, a.g.e., s. 278b

bulmışdur..."[1] diyerek, uzun ömürlü olmasının yanında, çalışmasının bütününü şiire vermesine bağlar.

Sehî de, özel ve değişik manaların bir araya getirilmesi başkası için zor, Zâtî için kolay olduğu görüşünü şöyle belirtmiştir: "... anda derc olınan ma^{c}ānī-i ġarībe ve leṭāyif-i ^{c}acībe ki aña müyesser oldı, bir kimseye daḫı el virmedi..."[2]

Kınalı-zâde Hasan Çelebi: "... lākin inṣāf budur ki merḥūm Ẕātī... ma^{c}ānī-i ġarībe ve ḫayālāt-ı ^{c}acībeye ḳādir şā^{c}ir-i sāḥirdür..."[3] diyerek, Zâtî hakkında kendisinden önce söylenen sözleri tekrarlamıştır.

Zâtî'nin hususî manalar bulup, onları şiirinde nasıl kullandığına dair en çarpıcı bilgileri, kendisi arkadaşı Aşık Çelebî'ye anlatmıştır. Anlatıldığına göre Zâtî'nin "fâiyye" gazelini gören II. Bayazîd, çevresindekilere, "... bi'illah görün ma^{c}nā dükendi dirler. Ḥaşā ki ma^{c}nā dükene. Dünyā dolu ma^{c}nādur, hüner bulmaḳdur..."[4] der. Bu da bize Zâtî'nin mana bulmadaki kabiliyet ve başarısın gösterir.

Herkes tarafından söylenilen manaların, Zâtî'nin kendine has bir biçimde nasıl yorumlayıp, sanatlarla süsleyip nasıl sunduğuna bir kaç örnek verelim:

Murg-ı zerrīn-per zümürrüd-āşyān lū'lu ġıdā
Bāl açup uçmaḳ diler her ṣubḥ kūyuñdan yaña

Zâtî, güneşin kendisini bir kuşa benzetmiştir. Bu kuşun ışınları sarı kanatları, mavî gökyüzü zümrütten yuvası, güneş doğunca ortadan kaybolan yıldızlar da dâneleridir. Zâtî, sevgilinin yerinin bütün divan şairlerince yükseklerde telakki edilişi gibi çok bilinen bir görüşü alıyor, senin yerin göklerdedir gibi herkesin söyleyebileceği bir biçime tenezül etmiyor, güneş her sabah senin bulunduğu yere varmak ister diyerek aynı manayı bir başka biçimde söylüyor, aynı zamanda da çok güzel bir hüsn-i talîl sanatıyla güneşin ufuktan göge doğru yükselişini yorumluyor[5].

Aşağıdaki gazelinde de Zâtî, başka şairlerin zaman zaman işledikleri tabiat tasvirlerini çok değişik bir açıdan ele alarak gazelini bilgiyle yoğurmuştur:

---

1 Latifî, **Tezkire**, s. 158

2 Sehî, **Heşt Behişt**, s. 107

3 Kınalı-zâde Hasan Çelebi, **Tezkiretü'ş-Şu'arâ**, c. I, s. 383.

4 Âşık Çelebi, a.g.e., s. 280b

5 Mehmet Çavuşoğlu, **Divanlar Arasında**, s. 23

Gör ābı ki her dā'ire-i nokta-i bārān
Bir hāledür içinde ḥabābı meh-i tābān

Top āyīnedür çenber-i ḳanādil içinde yā
Zencīr-i ṣanāyiᶜle asupdur yed-i imkān

Yā top-ı zemīni felek itmişdür iḥāṭa
Bir kubbe-i gencīneyi kuşatdı yā suᶜbān

Yā dīde-i ᶜuşşāḳ durur ḥalḳalanupdur
Şevḳ ile olup muntaẓır-ı vuslāt-ı cānān

Mir'āta yā ḫod arz-ı cemāl eyledi ol māh
Ey Ẕātī içinde görinür ᶜaḳs-i zenahdân[1]

Görüldüğü gibi ilk beyitde durgun suya düşerek, önce su yüzünde bir hava kabarcığı, ardından da yavaş yavaş açılarak büyüyen daireler oluşturan bir yağmur damlası ele alınmıştır. Parlak hava kabarcığı dolunaya, etrafındaki dairecikler ise ay etrafındaki hâleye benzetilmiştir.

İkinci beyitte suyun hareketi ve havanın etkisiyle yağmur tanesinin düştüğü merkezden sudaki dairelere doğru hareket eden hava kabarcığını, bu defa kandil çenberlerine asılmış bir top aynaya benzetilmektedir.

Üçüncü beyitte hava kabarcığını bu sefer önce yer küresi, ardından da bir hazine kubbesi (tümseği) olarak tasavvur ediyor. Zâtî, üçüncü beytin her iki mısraında aynı tabiat manzarası hakkında iki ayrı tasavvur geliştirmiştir.

Dördüncü beyitte suda açılan dairecikler bu defa, geleceği ümidiyle gece gündüz bekleşen zavallı aşıkların uykusuz kalan, yol gözlemekten ve yorgunluktan, halkalanan gözlerine benzetilmiştir.

Son beyitte şair, bu defa sevgilisini hatırlayarak, sudaki hava kabarcığının onun çene çukurunun aynadaki aksi olarak düşünmektedir[2].

Zâtî'nin yukarıdaki gazeli her şeyden önce konu itibariyle çok orjinaldır. Şair, asıl objeyi yani suya düşen yağmur damlasının oluşturduğu kabarcık ve dairecikleri şiir boyunca elden bırakmamış, alışıla gelmiş tabiat görünümünü aşarak, dikkatini küçük bir tabiat hadisesine çevirmiş ve hayallere dalmıştır[3]. Zâtî'nin zengin bir

---

1 **Zâtî Divanı**, c. III, s. 93 (1154/1-5)

2 Ahmet Atilla Şentürk, **"Zâtî'nin Bir Gazeli ve Düşündürdükleri"**, Türk Dili, Ağustos 1990, sy. 464, s. 79-82.

3 Ahmet Atilla Şentürk, a.g.m., s. 82.

muhayyile ve geniş bir hayal gücünü gösterdiği, buna benzer yek aheng gazellere Dîvanı'nda rastlamak mümkündür.

Dil-berüñ bir gün yoluñ basmış delü ķanlu yaşum
Ķanludan ķaçar gibi gördükçe ol nemden ķaçar[1]

Zâtî, yukarıdaki beyitte de göz yaşını yol basan, yol kesen haramiye benzetiyor. Göz yaşı için yapılan teşbihler arasında harami (yol basan) teşbihi Zâtî'ye kadar hemen hemen hiç rastlanmayan bir kullanımdır[2]. Bu beyit gibi, Zâtî'nin kendi buluşu olan mecazları, başka şiirlerinde de görebiliriz.

Zâtî'yi orjinal kılan duyulmamış anlamları, kendine özel hayalleri sanatlarla bezetip takdîm etmekdeki hünerini bir kenara bırakırsak, şiirleri alışıla gelenlerden daha değişik nitelikde değildir. Yani O'nda orjinal bir şiir felsefesi yoktur. Kendisinden önce yaşamış şairlerin ifade ettikleri duyguları, ruhuna ve zevkine göre işleyerek, onların yolunu takip etmiştir. Zâtî'nin şiirlerinde işlediği konuların başında aşıkâne şiirler gelir.

Zâtî, bu duyguları, "aşık-maşuk-aşk" üçgeni içerisinde klasik mazmun, ortak kalıp ve teşbihlere yer vererek, dile getirmiştir. Bu üçgen içerisine "maddî ve manevî haller" yanında "rakîb" de eklenir. Zâtî, zevkine göre bu duyguları işlerken alışılmış şiir geleneğinin dışına çıkmamıştır.

Zâtî, beşerî aşkı bütün yönleriyle işlemiştir. Söz konusu aşk, asla ilacı bulunmayan bir derddir. Gerçi buna derd denmez. Çünkü şair, bu durumdan mutlu olur. Bu derdin çaresi derdin kendisidir. Dolayısıyla tabibin yapacağı bir şey yoktur.

Derd-i Zâtîye ilâc itme tabîbâ yüri var
Işk bîmârı cihân içre olur mı dervâh[3]

Fiziki yapısı bakımından zayıf, güçsüz, benzi sarı, beli bükük, kıl gibi ince bir tîp olan aşık, ruhî yapısı bakımından da sabırsız kararsız, her türlü azarlama, ilgisizlik, eziyet ve hatta sövmelere bile aldırmayan, sevgiliden bir türlü vazgeçmeyen, zayıf bir tip olarak görünmesine rağmen, acıya ve eziyete son derece tahammüllüdür:

---

1 **Zâtî Divanı**, c. I, s. 276 (276-3)

2 **Zati Divanından Seçme Gazeller**, (Haz. Çoşkun Ak-Mehmet Akkaya), Balıkesir 1993, s. 216.

3 **Zâtî Divanı**, c. I, s. 107 (107-5).

Ḳāmetüm çeng oldı beñzüm sāz döndüm bir ḳıla
Dostlar düşmānlarum da olmasun dem-sāz-ı ᶜışḳ[1]

Belünüñ şöyle żaᶜīf itdi hevāsı beni kim
Ḳıl ḳadar kimse vücūdum göremez nite ki bād[2]

Naḳd-i ḳalb ü ṣabr u iḫtiyārı ḳalmadı
Ẕātī rāh-ı ᶜışḳda ḫarc eyledi olancasın[3]

ᶜAdeti ᶜāşıḳlaruñ cevre taḥammül eylemek
Ṣanᶜatı dil-berlerüñ cevr ü cefā vü nāz olur[4]

Âşık, ateş gibi parlak ve yakıcı olan sevgilinin yanağının etrafında dönüp duran pervâne olmuştur. Kendini bu ateşe atıp yakmak, ateşde yok olmak ister:

Ger şemᶜ-i dil-efrūzum par par yaña yañumda
Pervāne gibi nāra düşsem yimeyem pervā[5]

Âşık, maşuğun siyah saçına gönül bağlamışsa kurtuluş olmaz, artık bulut gibi gece gündüz yaş dökmeye mecburdur. Nitekim o "kilimini suya salmıştır":

Zülfine göñül bağlama yaşun yenemezsin
Ẕātī gibi ey ebr ṣuya salma kilimin[6]

Âşık sevgiliyi başkası ile paylaşmak istemez. Onu başkaları ile görmek yerine, ölmeyi arzu eder:

Aġyār ile dil-dārı görmekden ölüm yegdür
Ey derd beni öldür bīmāra devā ḫoşdur[7]

Vuslat, aşığın yaşadığı sıkıntılı ömrün tek hedefidir. Kavuşma sözünü duymak bile aşığın ağzına bal çalarcasına zevk verir, lakin tek dostu olan "hicran" her an onun aşına zehir katar:

---

1 **Zâtî Divanı**, c. II, s. 164 (660-2)
2 **Zâtî Divanı**, c. I, s. 126 (126-3)
3 **Zâtî Divanı**, c. III, s. 79 (1131-5)
4 **Zâtî Divanı**, c. I, s. 387 (387-3)
5 **Zâtî Divanı**, c. I, s. 21 (21-2)
6 **Zâtî Divanı**, c. II, s. 216 (712-5)
7 **Zâtî Divanı**, c. I, s. 258 (258-3)

Bal çaldı va^cde-i vaṣl ile cānān ağzuma
Zehir ḳatdı aşuma ammā ki hicrān acısı[1]

Zâtî'de sevgili mefhumu, dîğer divan şairlerinde olduğu gibi kalıplaşmış kelime ve kelime guruplarıyla karşımıza çıkar. Bu kelimelerle onun vasıfları işlenir. Sevgili, acı ve ızdırap verir. O, zulüm ve eziyet namına elinden ne gelirse onu yapar. Hiç bir zaman aşığa yar olmaz, gönlü taş gibi katıdır. Ağlamak, inlemek ona kâr etmez, merhametsiz ve gaddardır. Ah u feryadları duymakta, fakat duymazlıktan gelir. Yalancı, aldatıcı, vefasız v.b. gibi özelliklere sahiptir. Bu ve buna benzer özellikleri kısaca söylemek gerekirse sevgili, ilgisiz ve acımasız bir tip olarak karşımıza çıkar.

Âşık, sevgilinin kapısının eşiğinden it gibi akşam sabah ayrılmaz, fakat maşuk ona bir it kadar bile itibar etmez, başını çevirir, görmemezlikten gelir:

Raḳībe ṣadr gösterdüñ didüñ ol fitneye ulu
Benüm bir it ḳadar veh veh ḳapuñda i^ctibārum yok[2]

Sevgili daima cevr okunu atar, doğrudan doğruya cana kasdeder. Daha ileri giderek aşığı öldürmeye ahdeder. Bu durumda aşık, "ahde vefa eylemek" ister.

^cĀşıḳı öldürmege ^cahd eylemişsin gerçi kim
Öldür ey āfet beni sen ^cahde eylerseñ vefā[3]

Naz, sevgilinin en önemli vasıflarından biridir. Ancak bu naz yalnızca aşıklarınadır. Sevgili ile naz birbirinden ayrılmaz bir bütünlük gösterir. Nazın yanında işve, cilve, şive, gaddarlık v.b. sevgilinin önemli vasıfları arasında yer alır.

Zâtî'de sevgili güzellik olarak ay parçasıdır. Zaman zaman güneştir. Boyu servi, saçları sümbül, yanakları gül veya laleyi andırır. Gözleri nergis gibi baygın bakar. Kaşları yay, kirpikleri oktur. Gamzesi kılıç veya hançer olup, aşığın bağrına saplanır. Dudaklar hokka yahut mücevher kutusudur. Dişler ise bu kutu içindeki incilerdir. Dudak, bir nokta kadar küçüktür. Bu dudak âb-ı hayât bağışlar. Ondan bir kere içen bir daha ölmez... Örnekleri çoğaltılabilecek bu müşebbehünbihler, divan şairlerince bilinir ve uygulanırdı. Zâtî de bu çerçevenin dışına taşamamıştır. Zâtî bunları edebî zevkine göre işlemesini bilmiştir. Bu örnekleri, aşıkâne şiirleri içinde geçen beyitlerde görmemiz mümkündür:

---

1 **Zâtî Divanı**, c. III, s. 309 (1484-2)

2 **Zâtî Divanı**, c. II, s. 143 (639-3)

3 **Zâtî Divanı**, c. I, s. 10 (10-4)

Müjgānuñ itdi oḳcılaruñ ḳāmetin kemân
Ebrūlaruñ kemāncıya ṭaᶜn oḳın atdılar[1]

Ḳad ḳıyāmet çeşm ḳātil ġamze āfet fitne ḥāl
Mübtelālar āh kim āfetlere ṭuş oldılar[2]ü

Leblerüñ būse revān eylese ölmiş dirilür
Hey meded derd ile bīçāre de ölmiş dirilür[3]

Zâtî'nin aşıkâne şiirlerinde sevgili ve aşıktan sonra, tip olarak rakîb gelir. Rakip de genellikle geleneğe uygun olarak vasfedilmiştir.

Bu vasıfların hemen hemen tamamı olumsuzdur ve rakip ile sevgili arasındaki ilginin, aşıkta uyandırdığı kıskançlık duygularının bir eseridir. Rakibin en önemli özelliği, sevgilinin ilgisine mazhar olmak ve onun yakınında bulunmaktır. Böyle olunca da rakibin aşağı görünce yüzünü ekşitmesi, sırtını dönmesi doğaldır. Aşık da rakibi görünce gönlü burulur, içine dert düşer, keyfi kaçar:

Ḳaçan ki görse beni ekşidüp yüzini raḳīb
Virür hemīn acı dil nice bī-ḥalāvet olur[4]

Rakibin en belirgin vasıflarından biri de soğuk olmasıdır. Rakip soğuk olunca, kış ve yağan kar hatırlanır. Rakibin konuşması kışın esen soğuk yeldir. Konuşma esnasında ağzından saçtığı köpükler de yağan kar olur:

Söylense toñ toñ köpükler sıçrar ağzından raḳīb
Ḳış güñüñde ṣañ eser yiller ṣaçılur ḳarlar[5]

Bazan bu soğukluk kış mevsiminin sonu, ilkbaharın başlangıcına yakın görülen ve Türkçede "kocakarı soğuğu" diye adlandırılan "berdü'l-acûz"e benzetilmiştir:

Söyler rakîb toñ toñ ol gül-ᶜizāra ḳarşu
Berd-i ᶜacūze beñzer evvel bahāra ḳarşu[6]

Zâtî'nin şiirlerinde rindlik, aşktan sonra gelen en kuvvetli unsurdur. Onun

---

1 **Zâtî Divanı**, c. I, s. 152 (152 (152-4)
2 **Zâtî Divanı**, c. I, s. 352 (352-6)
3 **Zâtî Divanı**, c. I, s. 198 (198-1)
4 **Zâtî Divanı**, c. I, 263 (263-3)
5 **Zâtî Divanı**, c. I, 213 (213-4)
6 **Zâtî Divanı**, c. III, s. 145 (1233-1)

şiirlerinin pek çoğunda her şeyden önce hayata bağlılık ve yaşama sevinci vardır. Bunun nedeni, dünya gelip geçicidir. Dünyanın geçici olduğunu şu beyitte dile getirmiştir:

Benüm iki gözüm düşmānlar ile anı bir görme
Baḳa ṭur dosta luṭf it cihān bī-şüphe fānīdür[1]

Madem ki cihan fanîdir, zamanı mümkün olduğu kadar zevk, neşe, eğlence ve çeşitli dünya nimetleri bakımından değerlendirmeli, şarap meclisleri kurup, saf şarap içmekle geçirmeli ve ondan yeterince yararlanmak, başka bir ifadeyle kâm almak lazımdır.

Ḳoma elden ayağı furṣat el virmişken ey sāḳī
Mey iç hoş geç kişiye ᶜaḳıbet virmez emān yir yir[2]

Sür aradan ayağı sākiyā ṣafāyı getür
Bir iki dem sürelüm germ olup ṣafā ile ẕevḳ[3]

Sāḳiyā ṣun ayağı ẕevḳden el yumamaduḳ
Biz o ḳan olacağun ṣoḥbetüñ ṭoyamaduḳ[4]

Kişiyi Ḥaḳ Taᶜāla itmesün eglencesüz ṣūfī
Mey-i nāb olmasa bezm-i cihānda göñlüm eglenmez[5]

Cāmı devr itdürelüm şevḳ ile geçsün günümüz
Yetiş ey māh degül kimseye bāḳī devrān[6]

Gam, keder ve üzüntüyü bir yana bırakıp, kısacık ömrü iyi değerlendirip, hayatı güzel yaşamak diye özetlenen bu Epikürizm düşüncesi Zâtî'nin şiirlerinde çok görülür. Zâtî'de bu düşünceyi anlatan beyitler çokdur.

Zâtî'nin rindâne şiirler yazması, içkiye düşkünlüğü ve işreti sevmesinden ileri gelir. Sehî Bey, Latifî ve Âşık Çelebi tezkiresinde bu konuda ismi geçen şairler arasında zikredilmiştir[7]. Ayrıca Letâyif'inde "bir zamānlar mey-hānede muṣaḥābet

---

1 **Zâtî Divanı**, c. I, s. 424 (424-4)
2 **Zâtî Divanı**, c. I, s. 321 (321-4)
3 **Zâtî Divanı**, c. II, s. 169 (665-2)
4 **Zâtî Divanı**, c. II, s. 170 (666-1)
5 **Zâtî Divanı**, c. II, s. 11 (507-3)
6 **Zâtî Divanı**, c. III, s. 72 (1118-3)
7 Harun Tolasa, **Sehî, Latifî, Aşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16. Yüzyıl'da Edebiyat Araştırma ve Eleştiri**, İzmir 1983, s. 133.

iderdük...", "... Ġalaṭada ṣoḥbet iderdük...", "... yārān cem[c] olup [c]ayş u [c]işret iderdük..." v.b. geçen ibareler de Zâtî'nin eğlence ve içkiyi sevdiğini gösterir. Fakat bu içki daha çok bir sohbet ve sohbete dayalı eğlence içerisinde yer alan içkidir[1].

Zâtî'nin rindâne duygularının dile getirildiği şiirlerde, içki ve onunla ilgili olarak da bir çok kelime ve terkipler beyitlerini doldurur. Beyitlerde sakî, şarap, mey, câm, sürahî, meyhane, bezm, mutrîb, saz, şem' v.b. kelimeler etrafında, bunlara aît duygu ve özellikler anlatılmıştır:

Destümüzde eylerüz her hamrı şekker şerbeti
Rind-i ṣafī-meşrebüz biz sanmasunlar fāsıḳuz[2]

diyen şairin en yakın dostu sakîdir. Sürekli ona seslenir, ondan gönülden gamı, tasayı götürecek olan şarabı ister:

Sāġārı pür ḳıl unutma baña geldükce müdām
Sāḳiyā göster bize ġuṣṣa ferāmūş olduġın[3]

Sāḳī kerem it zevrāḳ-ı zerrīni yetişdür
Bi'llahi halâs eyle bizi kulzüm-i gamdan[4]

Şarap içmeyenler onun içilmesine de engel olurlar. Onlara göre şarap, şerrin ve kötülüklerin odak noktasıdır:

Meyl itme şarāba yüri Ẕātī ko şarābı
Ma[c]nīde vü sūretde daḫı şerre maḳardür[5]

Dünyayı fani, hayatı kısa gören Zâtî, aşk peşinde koşup, meyhane meyhane dolaşırken, kendisinin bu arzularına karşı çıkanlar vardır. Bunların başında zahid gelir. Genellikle Divan şairleri zevke ve eğlenceye düşkün olduklarından rindâne bir tavır sergilerler. Hatta içki içmeyen şairlerin bile zaman zaman meyhane, şarap ve sakîden bahsetmeleri de, rind görünmek istediklerinden dolayıdır. Zahid ise Allahın emirlerini yaptıktan sonra, şüpheli şeylerden kaçınan ve kendisini ibadete veren kişi olarak rindlerin karşısına çıkar. Şairlerimiz birbirine zıt iki tip olan rind ve zahidden, rindi seçerek, onun yanında yer almış ve zahide saldırmışlardır[6].

---

1 Harun Tolasa, **Sehî, Latifî, Aşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16. Yüzyıl'da Edebiyat Araştırma ve Eleştiri**, s. 135

2 **Zâtî Divanı**, c. II, s. 65 (561-3)

3 **Zâtî Divanı**, c. III, s. 65 (1107-4)

4 **Zâtî Divanı**, c. III, s. 63 (1105-5)

5 **Zâtî Divanı**, c. I, s. 492 (492-5)

6 Ahmet Atilla Şentürk, **Klasik Osmanlı Edebiyatı Tiplerinden Sûfî Yahut Zâhid Hakkında**, İst., 1996 s. 1-11.

Zahid, ham, kaba ve kuru sofudur. Kaşlarını çatarak bakar, her mübahı haram sayar. Onda hoşgörü yokdur. Tek arzuları Cennete kavuşmaktır. Onlar didarı sevmediklerinden aşkı da inkar etmişlerdir. Bu yüzden aşık olanları kınarlar, meyhaneye gidenleri sevmezler v.b. gibi Divan şairlerinin ortak işledikleri bu konuları Zâtî'nin şiirlerinde de görürüz. Bu duyguları anlatan sayısız beyitler vardır:

Zāhid riyāżāt ile riyāż-ı cinān umar
Dīdāra ḳarşu Ẕātīyi gör kim ṣafā sürer[1]

Zāhidā mey-ḫāneye varduġuma incinme kim
Ne günāhum var benüm ol cānibe ṣudur çeken[2]

Ḫāb-ı ġafletden uyan zāhid gözüni aç yārı gör
Yum enāniyyet gözini her naẓar dīdārı gör[3]

Ey zāhid-i mürāyī tesbīḥ elüñle dā'im
Avlamaġa cihānı dām-ı riyā ḳurarsın[4]

Rind-meşrep olanların karşısına çıkanlardan biri de vaîzdir. Vaîz, dinî öğütlerde bulunan kişidir. Onun da zahidden hiç bir farkı yok gibidir. Çünkü o dinin dış kabuğunda oyalanmaktadır:

Ẕātīyā ḫūb ile ḥaşr olma diyü pend itme
Vāᶜizā ḥaşr olıcaḳ sen mi virürsin sorusın[5]

Şarāb içenleri vaᶜiz niçün öldürmelü dirsin
Rıżā vir emrüñe Ḥaḳḳuñ sözüñ ḥadden birūn olmış[6]

Mıṣr-ı ḥüsn-i Yūsufı şerh itme vaᶜiz ᶜāşıḳa
Dil-rübā vaṣfını ter ḳıl geç ḳuru efsāneden[7]

Sufî de, zâhid ve vaîz gibi rindi sevmez ve onun karşısında yer alır. Rind tarafını tutan şair, zahid ve vaîzi sevmediği gibi, sufîyi de sevmez. Vaîz ve zahidin taşıdığı bütün özellikleri sufî de taşır:

---

1 **Zâtî Divanı**, c. I, s. 303 (303-7)
2 **Zâtî Divanı**, c. III, s. 97 (1160-5)
3 **Zâtî Divanı**, c. I, s. 142 (142-1)
4 **Zâtî Divanı**, c. III, s. 29 (1048-6)
5 **Zâtî Divanı**, c. III, s. 84 (1139-5)
6 **Zâtî Divanı**, c. II, s. 101 (597-2)
7 **Zâtî Divanı**, c. III, s. 86 (1143-4)

Ṣūfiyā ṣafī meye meyl itdügüm ᶜayb eyleme
Ol ṭabīb-i derd-i ġam ben derdmendī ḫoş ṭutar[1]

Rinde ṣūfī dir imiş yüri ayaġı yire dep
ᶜĀrif olan kimse bi'llahi deper mi devletin[2]

Bu gün bize ṭaᶜn eylemesün dün gice ṣūfī
Ḫalvetde müselles içüp oḳırdı murabbaᶜ[3]

Zâtî, aşağıdaki beyitde de, sufilerin ziyafetli davetlere katıldıklarını zikrederek, haklarında aşağılayıcı ifade kullanmışır:

Daᶜvet iden kişiler ḫod ḳomayupdur sizi aç
Nedür ey ṣūfī-i sālūs bu ġavġa ġalebe

Yine Zâtî davet edildiği böyle bir meclisi "kuru kavga" olarak vasıflandırarak reddeder:

Benümçün ṣoḥbet-i ẕikre niçün gelmez dimiş ṣūfī
Ḳuru ġavġa baña ḥācet degül ḫalvet diler göñlüm[4]

Zâtî, şiirlerinde diğer Divan şairlerinde görülen ızdırap ve ayrılık konusunu da işlemiştir. Bunlar genelde aşkın verdiği sıkıntıyı, sevgiliden yakınmayı, sevgiliye karşı yakarışları, ayrılık acılarını v.b. konuları kapsar ve aşıkâne şiirlerinin mevzusu ile yakından ilgilidir. Bu duygular bazan sade, bazan da abartılı bir şekilde dile getirilmiştir:

Minnet itme tīġun ile Ẕātīyi öldürmegi
Fürḳat anı öldürür yanuñda ṭursun minnetüñ[5]

Çekdügüm derdi göre idi bir naẓar Eyyūb eger
Kendü derdüñ unudurdı dostlar ol derdmen[6]

Hey ne müşkil kār olur ᶜālemde ey yar ayruluḳ
N'ola ağlarsam idüpdür cānuma kār ayruluḳ[7]

---

[1] **Zâtî Divanı**, c. I, s. 227 (227-3)
[2] **Zâtî Divanı**, c. III, s. 35 (1058-2)
[3] **Zâtî Divanı**, c. I, s. 621 (621-3)
[4] Ahmet Atilla Şentürk, **Klasik Osmanlı Edebiyatı Tiplerinden Sufi yahud Zâhid Hakkında**, s. 39
[5] **Zâtî Divanı**, c. II, s. 207 (703-5)
[6] **Zâtî Divanı**, c. I, s. 111 (111-2)
[7] **Zâtî Divanı**, c. II, s. 154 (650-1)

Zâtî, şikayet konusunun işlendiği şiirler de yazmıştır. Çoğunluğu aşıkâne şiirlerin mevzuuna girer. Bunların dışında zaman zaman talihten, felekten ve kadirbilmezlikten şikayet ettiği de olur. Bu beyitlerin sayısı azdır:

Dönmedüñ ḳutb-ı murādum üzre hergiz ey felek
Döne döne cānuma cevr eyledüñ cānānveş[1]

Ṣabādan ġayrı kimse ben ġarībüñ ḳapusın açmaz
Bulıtlar ġayrı kimsem yok ölürsem üstime aġlar[2]

Cihānda başuma gün ṭoġmadı bir māh-pāre yoḳ
Ziyāde ṭāliᶜüm bed yıldızum düşkün sitārem yoḳ[3]

Zâtî'nin şiirlerinde tasavvuf pek görülmez. Beşerî yani insan sevgisini ön plana alan Zâtî, tasavvuf felsefesinden uzak kalmıştır. Onun şiirlerine yerleştirilmiş bazı tasavvufî unsurlar, terimler bir bilgi hududunun dışına taşmamıştır. Sayıları az olan bu beyitlerde samimiyetin izlerini görmek mümkün değildir:

Gizlü genc idüñ sen evvel ᶜayn-ı ᶜaḳla ᶜāḳıbet
Ṣuñ mir'atuñda kendüñ ᶜāşikāra eyledüñ[4]

Dostlar bir gün enā'l-Ḥaḳ sırrını iẓhār ider
ᶜĀlem-i vaḥdetde Manṣūr-ı dil-i bī-bākümüz[5]

Bu kesret perdesin ref it ṣafā isterseñ ey Ẕātī
Yüri var muᶜtekif ol hücre-i vaḥdetde tenhāca[6]

Zâtî', mahalli kültüre fazlasıyla vakıf bir şairdir. Zâtî'nin ilham kaynaklarının en önemlilerinden birisi de örf ve adetler ile günlük hayat sahneleridir. sosyal hayatın akislerini yansıtan bu sahneleri O'nun şiirlerinde çok fazla görürüz. Bu örnekler ileride meydana getirilecek yerli konulardan oluşan çalışmaların temelini oluşturduğu gibi, eski edebiyatın halktan ve günlük hayattan tamamiyle uzak olduğu görüşünü de çürütecek niteliktedir.

Klasik Türk edebiyatında yerlileşme hareketlerinin ilk kıpırdanmaları olarak

---

1 **Zâtî Divanı**, c. II, s. 110 (606-3)
2 **Zâtî Divanı**, c. I, s. 459 (459-2)
3 **Zâtî Divanı**, c. II, s. 162 (658-1)
4 **Zâtî Divanı**, c. II, s. 177 (673-5)
5 **Zâtî Divanı**, c. II, s. 2 (498-5)
6 **Zâtî Divanı**, c. III, s. 150 (1240-7)

nitelendirilebilecek bu gibi beyitler içinde kurban kanının alna sürülmesi, yolcunun ayağına su dökülmesi, gelinin yüzüne duvak örtülmesi, saçı saçmak ve çeyiz gibi bu gün de yaşayan bir takım adetleri serpiştirilmiş halde bulmak mümkündür.

Nāz ile şalını şalını gelmedi revān
Şu ḳoymalu olupdur o servüñ ayağına[1]

Gelürse baña mektubuñ saçarlar başına saçı
Şirār-ı nār-ı āhumla gözümüñ yaşı sīm ü zer[2]

Bu tür beyitler eski hayata dair bu gün terkedilmiş bir takım adetleri ve önemli önemsiz pek çok bilgi kırıntılarını da içlerinde barındırırlar. Örneğin:

Yoğ ise ṣıdḳuñ beni öldürdügine ḳahr-ı hecr
Tut ruḫuñ mir'ātuñ ey luṭf ıssı ḫānum ağzuma

beytinden eskiden ölüm döşeğindeki hastanın nefes alıp almadığını anlamak için ağzına ayna tutulduğunu öğreniyoruz. Eğer ayna buğu tutarsa hastanın halen soluk alıp verdiği ve henüz ruhunu teslim etmediği anlaşılacaktır.

Göreyin dār-ı fenāda ola çengel çiçegi
Kim ki sünbül dir ise zülf-i perīşānuñ içün

beyti ise, eski ceza şekillerinden birisine işarettir. İşkence ile öldürülmesi istenilen suçlu elbiseleri çıkarılıp kaba etleri çengele geçirilir ve sarkıtılırmış. "çengele gelmek", "çengel çiçeği" deyimleri eski edebayitımızda bedduâ makamında söylenirmiş[3].

Zâtî'nin şiirlerinde mahallî hususiyetlerin yanında, inandığı hurafe ve inançların işlendiğini de görürüz. Devrinde cemiyetin aynası olan şair, halkın bu itikadlerini yansıtma görevini üstlendiğinden pek çok şairin divanlarında bu gibi duyguları görmemiz mümkündür. Zâtî'nin beyitleri içerisinde yerleşen halk inançları, gerek folklor, gerekse kültür tarihi açısından önemlidir. Bunlardan bir kaç tanesi şunlardır:

Kıyamete yakın bir zamanda ortaya çıkıp dünyayı fesada vereceğine inanılan Ye'cüc ve Me'cüc[4] adlı kavmin Çîn ülkesinden zuhur edeceği fikrine inanılırdı:

---

1 **Zâtî Divanı**, c. III, s. 173 (1275-5)

2 **Zâtî Divanı**, c. I, s. 408 (408-2)

3 Atilla Şentürk, "**Klasik Osmanlı Edebiyatı Işığında Eski Adetler ve Günlük Hayattan Sahneler**", Türk Dili, sy. 500, Ank 1993, s. 211-224.

4 Bilgi için bkz., Ahmet Talat Onay, **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar**, (Haz. Cemal Kurnaz), Ank. 1992, s. 435

Nāfe-i ḫoş-bū ki Çīn ü Maçinden çıḳar
Ẕātiyā Ye'cüc beñzer cānib-i Çīnden çıḳar[1]

Yine adı geçen kavmin İskender tarafından yaptırılan iki seddin arasına hapsedildiği toplum arasında revaç bulan inançlardandır[2].

Kimsenüñ bulmazdı yanuñda bu deñlü i'tibār
Olmasa Ye'cüc-i tīre sedd-i İskender siper[3]

Kaf dağında yaşadığına inanılan efsanevî kuş olan Hüma, göklerde uçunca gölgesi kimin başına düşerse o kişi ilerde padişah olurmuş[4].

Şöyle beñzer kim müşābihdür hümāyūn zülfüñe
Sāyesini her kime ṣalsa Hümā sulṭān olur[5]

Yine Hüma kuşunun yükseklerde uçtuğuna inanılırmış:[6]

Gir bu alçaḳ göñlüme meyl eyle az az Hümā
Yüksek uçup eyleme bi'llahi çoḳ nāz ey Hümā[7]

Bir başka inanç da, kıyamet koptuğu zaman yıldızların yere düşeceği, döküleceğidir:[8]

Ayruluḳ vaḳdinde çeşmümden dem-i aḥmer düşer
Gūyiyā rūz-ı ḳıyāmetde yire aḫter düşer[9]

Ayrıca her kişinin gökde bir yıldızı olduğuna ve o kişi öldüğünde onun yıldızının da gökten kayıp düşeceği telakkisi halk arasında yerleşen inançlardandır:[10]

---

1 **Zâtî Divanı**, c. I, s. 409(409-7
2 Bilgi için bkz., Ahmet Talat Onay, **Türk Edebiyatında Mazmunlar**, s. 435
3 **Zâtî Divanı**, c.I, s. 322 (322-2)
4 Bilgi için bkz., Ahmet Talat Onay, a.g.e., s. 212
5 **Zâtî Divanı**, c. I, s. 161(161-2
6 Bilgi için bkz., Ahmet Talat Onay, a.g.e., s. 212
7 **Zâtî Divanı**, c.I, s. 30 (30-1)
8 Bilgi için bkz., Ahmet Talat Onay, a.g.e., s. 437-439
9 **Zâtî Divanı**, c.I, s. 384 (384-1)
10 Bilgi için bkz., Ahmet Talat Onay, a.g.e., s. 439.

Yaşumuz Ẕātī döḳüldi yire mānend-i şihāb
Yār raḥm eylemedi düşdi bizüm yılduzumuz[1]

Gökdeki ayın akrep burcuna girdiğinde yola çıkmanın sakıncalı olduğunu ve ayrılığın devam edeceğine ait bir inanç varmış:

Raḳīb ile seni görse olur Ẕātī dili eymen
Sefer cā'iz degül māhun olıcaḳ menzili akrep[2]

Şiddetli hastalıklara yakalananlar efsuncuya götürülüp, onlara muska yazılırmış. Muska parça parça yapılıp yani ezilip bir suyun içine atıldıktan sonra günde bir kaç kere o sudan hastaya içirtilirmiş:

Ḥummā-yı ᶜışḳa nusḫa yüri kâr eylemez
Ey baña nusḫa yazan anuñ iç ṣuyunı ez[3]

Bu telakkilerin yanında, Kadir gecesinde yapılacak duanın reddedilemeyeceği (g. 452/4), duanın seher vaktinde müstecap olacağı (g. 403/3), hazineleri yılanların koruduğu (g. 430/1), definenin yıkık yerlerde bulunduğu (g. 343/3), kıyametin Cuma günü kopacağı (g. 1170/1), Süleyman'ın mührü (g. 329/2), İsrafil'in surı (g. 329/5), Harut ile Marut (g. 1046/3) v.b. inançlar Zâtî'nin beyitleri arasında mevcuttur.

Zâtî'nin şiirlerinde tabiat önemli bir yer tutar. Diğer bir çok şairde olduğu gibi aynı kelime ve mazmunlarla soyut bir tabiat anlatılmamış, yaşadığı ve gördüğü gerçek tabiat olduğu gibi anlatılmıştır. Bahar mevsiminin canlılığı, sonbahar mevsimindeki ağaçların görüntüsü, kışın öldürücü soğuğu, karı ve buzu müşahhas bir şekilde gözler önüne serilmiştir. Şu bir kaç beyti örnek olarak gösterebiliriz:

Yağdıḳca ḳarlar bizi incitdügince ḳış
Artar yüregi yağı cihānın ḳarış ḳarış

Ṣanmañ ki ḳarlar yağar onlara nūr iner
Ẓulm ile çoḳ kimesne helāk eyledi bu ḳış

Bir ejdehā durur bu şitā zehridür sovuḳ
Yaḫlar kenār-ı bāmda bu ejdehā diş

---

[1] **Zâtî Divanı**, c.II, s. 7 (503-5)
[2] **Zâtî Divanı**, c.I, s. 55 (55-5)
[3] **Zâtî Divanı**, c.II, s. 25 (521-1)

Ḫalḳ içine bıraḳdı zemistān bürūdeti
Saḫt olmasun mı āb-ı revān itdi yavuz iş[1]

Yukarıda görüldüğü gibi şairin yaşıyarak gördüğü, hissettiği kış mevsimi, gerçek vasıflarıyla sade bir dille tasvir edilmiştir. Bundan da, Zâtî'nin tasvir yönü güçlü bir gözlemci olduğunu çıkarabiliriz.

Önceki yüzyıllarda da görülen Türkçe kelimelerle kafiye yapma gayretine Zâtî de katılmıştır. Hatta dikkati çekecek kadar Türkçe kafiye ile yazılmış gazelleri vardır. Yabancı kelimelerden oluşan kafiyeli kelimeler çok azdır. Türkçe kelimelerle yapılan kafiyelerde, kafiyeyi oluşturan kelimeleri bulmada bazan zorlanmış olmalıdır ki, aynı kelimeyi bir gazelin içinde iki kere, az olmakla beraber üç kere tekrarladığı da olmuştur.

Zâtî'nin şiirlerinde görülen bir diğer özellik, halk diline yaklaşan külfetsiz sade mısralar söylemiş olmasıdır. Zâtî, bu özelliğiyle konuşma dilini şiire getirmiştir:

Ṭaş atma begüm şişeci dükkānına fır fır[2]
Düğün evini bilmez o kimse çanaḳ taşır[3]

Görmedi işitmedi gözi kulağı kimsenüñ[4]
Yine ḳılıç gibi ḳış geldi kesildi yollar[5]

Elvedā ey baş u cānum v'ey ḥayātum elvedā[6]
Başum n'ola dönerse degirmân gibi pır pır[7]

Zâtî, bu vasfıyla bir tarafdan konuşma dilini şiire taşırken, diğer taraftan "iki gözüm" (g. 436-3), "benüm cânum" (g. 373-4), "açam bakam" (g. 490-1), "ölem dirilem" (g. 1106-2), "kulun kurbanınam" (g. 676/2), "ela gözüm" (g. 607-6), "gönlüm kuzusu" (g. 517-7), "behey kâfir" (g. 262-6), "ugrun ugrun" (g. 411-7), "şehir oglanı" (g. 285-2), "agzunı öpdügüm" (g. 221-7), "oh vay" (g. 696-2) ... v.b. gibi halk söyleyişlerini de şiirlerinde kullanmıştır.

---

1 Zâtî Divanı, c.II, s. 84 (580/-4)
2 Zâtî Divanı, c.I, s. 235 (235-5)
3 Zâtî Divanı, c.I, s. 261 (261-3)
4 Zâtî Divanı, c.I, s. 439 (439-4)
5 Zâtî Divanı, c.I, s. 275 (275-4)
6 Zâtî Divanı, c.II, s. 128 (624-3)
7 Zâtî Divanı, c.I, s. 235 (235-2)

Zâtî, çağdaşı şâirlerinde görüldüğü gibi, şiirlerinde atasözü özellikle deyime çok yer vermiştir. Bunları ifadeyi kuvvetlendirmek ve zenginleştirmek için kullanmıştır. Atasözü ve deyimler, şairin dile hakimiyetini göstermesi bakımından önemlidir ve gerçekten başlı başına incelenmeye değer bir konudur.

Zâtî'nin şiirlerinde yer alan atasözlerinden [1] bazıları şunlardır:

Görini gelmez kaza

> Dost kūyına ᶜadū uġurlayın şāyed gele
> Bu meşel ẓāhir meşeldür görini gelmez ḳażā[2]

Ele iren bela düğün bayram

> İl ile iren belā dirler dügün bayram olur
> Savm u hecrün ey hilāl ebrū velî tenhā baña[3]

Ademe gökden iner lakab

> Yaraşdı kūyuñ itlerinüñ adı Ẕātiyā
> Ey meh meşeldür ādeme gökden iner lāḳab[4]

İti öldüren sürür

> Öldürdügin raḳībüñi ᶜāşıḳ sürür yürür
> Cānā meşeldürür bu iti öldüren sürür[5]

Bir kulağından girer, diger kulagından çıkar

> Ney gibi ehl-i havāyem nāṣıḥa pend eyleme
> Bir kulagumdan girer ol bir kulagumdan çıḳar[6]

Sabır ile koruk helva olur

> Gözüme ḳoruḳ ṣıdurmaz bāġ-ı vaṣlından dime
> İvme Ẕātī ṣabr ile āḫir ḳoruḳ ḥalvā olur[7]

---

1 Zâtî'nin şiirlerinde görülen atasözleri için bkz: E. Kemal Eyüpoğlu, **Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler**, (Atasözleri), c. I, İst. 1973, s. 1-267; İlhan Çeneli, "**Zâtî Divanında Atasözleri ve Deyimler**", Türk Kültürü, sy. 23, yıl XI, Ocak 1973, s. 153-154

2 **Zâtî Divanı**, c. I, s. 10 (10-3)

3 **Zâtî Divanı**, c. I, s. 33 (33-5)

4 **Zâtî Divanı**, c. I, s. 56 (56-5)

5 **Zâtî Divanı**, c. I, s. 208 (280-1)

6 **Zâtî Divanı**, c. I, s. 370 (s. 370-2)

7 **Zâtî Divanı**, c. I, s. 353 (353-5)

Gözün üstünde kaşın var (deme)

El altında olma kimsenüñ Ḫātem gibi zinhār
Kimesne dimeye tā kim gözüñ üstinde ḳaşın var[1]

Zâtî'nin Divanı'nda çok sayıda deyime de yer verilmiştir[2]. Bunlar da ifadeyi kuvvetlendirmek için kullanılmıştır. Bu deyimlere bir kaç örnek olarak aşağıdakileri zikredebiliriz:

Ağzının suyu akmak	: c. I, s. 434 (434-1)
Ayağa düşmek	: c. I, s. 440 (440-5)
Ağız açmak	: c. III, s. (1150-1
Bir içim su	: c. I, s. 233 (233-1)
Bağrı yanık	: c. I, s. 357 (357-7)
Baş yarmak	: c. III, s. (1103-2)
Can vermek	: c. I, s. 417 (417-5)
Can kurtarmak	: c. I, s. 348 (348-5)
Düş de gör	: c. I, s. 425 (425-2)
Defteri (ni) dürmek	:c. III, s. (1121-2)
El çekmek	: c. I, s. 442 (442-2)
Gam yemek	: c. I, s. 447 (447-3)
Gözlerin aydın	: c. I, s. 210 (210-3)
İki yüzlü	: c. I, s. 361 (361-1)
Kanına girmek	: c. I, s. 162 (162-
Kanı kurumak	: c. I, s. 412 (412-1)
Kebab olmak	: c. I, s. 403 (403-5)
Ömür tüketmek	: c. I, s. 351 (351-4)
Tuş olmak	: c. I, s. 352 (352-6)
Yüz sürmek	: c. I. s. 355 (355-5)
Yerin kulağı var	: c. I, s. 399 (399-5)
Yele vermek	: c. I, s. 434 (434-5)

1 **Zâtî Divanı**, c. I, s. 407 (407-1)

2 Bu deyimler ve deyimlerin geçtiği beyitler için bkz., E.Kemal Eyüpoğlu, **Şiirlerde ve Hak Dilinde Atasözleri ve Deyimler, (Deyimler)**, c. II. İst. 1975, s. 2-458; İlhan Çeneli, **"Zâtî Divanında Atasözleri ve Deyimler"**, s. 154-157

Zâtî'nin beyitleri içerisine yerleşmiş çok sayıda arkaik kelime mevcuttur. Bu kelimelerden bir kaç tanesi şunlardır:[1]

Ayıtmak (383-3), aylak (397-7), artuk (510-4), aydur (518-2), agdurmak (1133-7), begdeş (217-5), burılmak (509-5), bön (318-6), börk (692-4), çigzinmek (592-5). dirmek (510-3), dölenmek (531-1), em (559-3), egin (569-3), egirmek (366-1), ebreş (323-4), eyitmek (484-1), gicrek (1117-8), göynük (1089-4), göyündürmek (1119-1), gümremek (434-3), gey (569-3), gen (355-2), iltmek (1053-2), irgürmek (566-7), ivmek (353-5), irgürmek (357-6), küleg (424-1), kökner (429-1), köynük (403-5), koçmak (309-5), karanu (449-4), koçdurmak (370-1), koruk (353-5), küymek (511-3), legen (262-5), par par (368-1), sınmak (421-1), sayru (397-2), sin (409-1), söyündürmek (422-3), sokranmak (287-5), semek (683-7), turkurmak (208-2), tamu (3/6-2), tortınmak (1155-3), umac (588-1), ugrı (358-4), ugru (411-7), üleşmek (517-7), üşmek (311-7), yavlak (655-4), yarlıg (1085-4), yumak (1111-1), yeynirek (302-4).

Zâtî'nin olağanüstü bir şiir kabiliyetine ve zekâya sahip olduğunu, kaynaklara dayanarak daha önce belirtmiştik. Zâtî, Divan şiirinin hemen bütün mazmunlarını ve inceliklerini kullanarak, "Türk şiirine temel koyan şairlerin üçüncüsü" diyen Ziya Paşa'ya[2] bu hükmü haklı olarak verdirmiştir. Olağan üstü zekâsı ile "Şâir-i Mâder-zâd" özelliğini birleştiren Zâtî; harf ve kelime oyunlarına dayanan inanılmaz güzellikte ince ve zekâ ürünü esrarlı beyitler ortaya koyarak, lafızla ilgili sanatları kullanmadaki başarısını göstermiştir. Zâtî'nin şiirlerindeki muamma benzeri harf ve kelime oyunlarıyla ilgili bir çalışmada şu görüşlere yer verilmiştir:

"Zâtî'nin 1500 kadar gazelini gözden geçirdiğimizde aşağıda bazı örneklerini göreceğiniz 150 kadar bu mahiyette beyit tesbit ettik. Fakat öyle inanıyoruz ki gerçekten titiz bir inceleme yapıldığında bu tür beyitlerin sayısı çok fazla bir yeküne ulaşacaktır. Herşeye rağmen Zâtî'nin bu tür beyitler yazmada Divan şairleri arasında bir numara olduğu inancını taşıyoruz. Çünkü zaman zaman Divan şiirlerinin kalburüstü şairlerinden otuz kadarının şiirlerine de bu gözle baktık. Bazılarında bu tür beyitler hiç görülmediği gibi, bazılarında beş-on örnekle karşılaştık... Fakat hiç biri kemiyet ve keyfiyet açısından Zâtî'ye yaklaşamıyor."[3]

Zâtî'nin olağanüstü zekâsını ve bir şairin kelimelerle nasıl oynaması

---

1 Satırlarda fazla yer işgal etmemek için, sadece gazel ve beyit numaralarını vermekle yetindik. İlki gazel, ikincisi beyite aittir.

2 Önder Göçgün, **Ziya Paşa'nın Hayatı, Eserleri, Edebi Şahsiyeti ve Bütün Şiirleri**, s. 66.

3 Mehmet Aslan, **"Divan Şâirinin Dehâsı ve Zâtî'nin Şiirlerinde Muamma Benzeri Harf ve Kelime Oyunlarına Dair"**, Yedi İklim, sayı 3 (II. Dönem), Haziran 1992, s. 23

gerektiğini göstermesi bakımından, aşağıdaki beyitleri örnek vermede fayda vardır. Bunlar, lafız sanatlarının da en güzel örnekleridir:

Gör kemālin gönlümün üstine anuñ kef geçer
ᶜAynuma göründigince ser-nigūn ol zülf-i lām

Yukarıdaki beyitte ipucu kelimesi "ser-nigûn" dur. Bundan yola çıkarak "zülf-i lâm" tamlamasındaki "lâm" kelimesini "kalb-i kül" kuralına göre ters çevirmemiz gerekiyor. Böylece "mâl" kelimesi ortaya çıkacaktır. "kef geçmek" deyiminin tevriyeli anlamını da düşünerek "gönül" kelimesinin başındaki "kef" harfini "üstine" kelimesinin delaletiyle daha önce bulduğumuz "mâl" kelimesinin baş tarafında ekliyoruz ve ortaya birinci mısradaki "kemâl" kelimesi çıkayor[1].

Didüm cānā neye beñzer ᶜiẕāruñ
İki göz ḳodı arasında nāruñ

Bu beyitte şairin sorusuna sevgilinin verdiği cevapta "nâr" kelimesinin içerisine konan "iki göz", "he" harfidir. Bu şekilde "nâr" kelimesinin içine "iki gözü" yani "he" harfini koyduğumuzda "nehâr" kelimesi ortaya çıkmaktadır. Kısaca sevgili "izarım (yanağım)" "nehâr'a (güne, gündüze)" benziyor demektedir[2].

Zâtî, lafız sanatlarının yanında, mana sanatlarını da, hayalinin genişliği ve zekasının kuvvetiyle başarılı bir şekilde kullanmıştır. Ondan bahseden kaynaklar, edebî sanatları kullanmadaki başarısın belirtmişlerdir. Aşık Çelebi, "sanatların tümünü şiirinde topladığını, başka şairlerde bu özelliğin görülmediğini, eğer görülmüşse de Zâtî'yi geçtiği tesbit edilememiştir" diyerek bu gerçeği iade etmiştir[3].

Zâtî'den bahseden kaynaklar, O'nun 940/1536 yılında gelir kaynağı devlet tarafından kesilince, geçimini sağlamak için kadılara, müderrislere, danişmendlere kasideler, bir güzele aşık olanların durumlarına görede gazeller, musammatlar yazıp, karşılığında para ve hediyeler aldığını söylemişlerdir[4]. Aşık Çelebi'nin anlattığına göre Zâtî'nin bu uygulaması devrin diğer söz erbabınca çok tenkit edilmiştir. Kendisi bu hususta şunları söylemiştir:

---

1 Mehmet Aslan, "**Divan Şâirinin Dehâsı ve Zâtî'nin Şiirlerinde Muammâ Benzeri Harf ve Kelime Oyunlarına Dair**", s. 26

2 Mehmet Aslan, a.g.e., s. 27

3 Âşık Çelebi, **Meşâ'irü'ş Şu'arâ**, s. 278b

4 İA, "**Zâtî**" mad., s. 466; Fuat Köprülü, **Türk Edebiyatı Tarihi**, s. 384; Nihat Sami Banarlı, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, s. 573; İskender Pala, **Müstesna Güzeler**, "**Şiirin İşportacısı Zâtî**", s. 244; krş., Âşık Çelebi, a.g.e., s. 279a v.d.

"... ekābire ḳaṣīde vü naẓīfe lāzım olsa evvelki ḳaṣā'id ü ġazeliyātuña mürāca^c at ider eski hayāl ü ma^c nâların libās-ı āḫer ile taġyir ve cüz'i muġāyeretle ta^c bīr iderdi..."[1].

Bu açıklamalardan, ihtiyaçtan dolayı, para karşılığında şiirler yazdığını, yazarken de eski hayal ve manaları biraz değiştirerek söylediğinden, tekrara düştüğünü anlıyoruz. O'nun şiirleri incelendiğinde bu durumu doğrulayıcı ip ucları bulabiliriz. Aşağıdaki örnekler tekrara düştüğünün delilleridir:

Tañrı ḥaḳḳı bilürem Allahı bir bilür gibi
Ḫırmen-i ḥüsn içre Ẕātī ol ṣanem bir dānedür[2]

Tañrı ḥaḳḳı bilürem Allahı bir bilür gibi
Ḫırmen-i ḫūbān içinde ey ṣanem bir dānesin[3]

Düşmenüñ leşkeri ḫaylī uludı
Anları it gibi ḳırmazsañ ürer[4]

Raḳībüñ leşkeri ulurdı ḫaylī
Eger ḳırmazsan it gibi ürerler[5]

Ẕātiyā leşker-i raḳīb uludı
Anı it gibi kırmazsañ ürer[6]

Eli altında olma kimsenüñ ḫātem gibi zinhār
Kimesne dimeye tā kim gözüñ üstinde ḳaşuñ var[7]

Ta^c alluḳ ḫaṭṭını dilden tırāş eyle ḳalendervār
Kimesne dimeye tâ kim gözüñ üstinde kaşın var[8]

Görenler anı mihr-i cihān-tāb sanurlar
Ditrer bu sipihrüñ yüregi üstiñe dir dir[9]

---

1 Âşık Çelebi, **Meşā'irü'ş-Şu'arā**, s. 279a
2 **Zâtî Divanı**, c. I, s. 343 (343-7)
3 **Zâtî Divanı**, c. III, s. 46 (1077-3)
4 **Zâtî Divanı**, c. I, s. 158 (158-4)
5 **Zâtî Divanı**, c. I, s. 189 (189-2)
6 **Zâtî Divanı**, c. I, s. 457 (457-5)
7 **Zâtî Divanı**, c. I, s. 407 (407-1)
8 **Zâtî Divanı**, c. I, s. 146 (146-1)
9 **Zâtî Divanı**, c. I, s. 235 (235-4)

Ẕātī didi lerzān görüben mihri sipihrüñ
Ditrer yüregi ol güneşüñ üstiñe dir dir[1]

Degirmen gibi geçmezken ġıdā susuz boġazından
Yetişseñ şu gibi çarḫa girer ᶜâşıḳ semāᶜ eyler[2]

Ḳaçan hengāmede kāse güzel naḳş istimāᶜ eyler
Meger kim ḫāk-i ᶜāşuḳdur girer çarḫa semāᶜ eyler[3]

Göricek ḥüsnüñ ᶜinān-ı iḫtiyār elden gider
Tīġ-ı ḫışmı lüṭf it ey çāpük-süvār elden gider[4]

Görürseñ zāhidā ol şeh-süvārı
Gider elden ᶜinān-ı iḫtiyāruñ[5]

Ṭatlu ṭatlu aġzuma söger ṣafā vü ẕevḳ ile
Mīve-i laᶜl-i lebüñ şīrīn temāşādur budaḳ[6]

Ṭatlu ṭatlu sögmeyi iş güc idindi aġzuma
Hey ne şīrīn-kār imiş şekker dehānı Ḫüsrevüñ[7]

Āsitānuñda şu kim mihrüñle ey meh ḫāk olur
Ḥażret-i ᶜĪsā gibi anuñ yiri eflāk olur[8]

Āsitānuñda şu kim kendüzini ḫāk eyler
Yirini Ḥażret-i ᶜĪsā gibi eflāk eyler[9]

Zâtî'nin şiirinde yaptığı bu tekrarları Aşık Çelebi, normal karşılamıştır. O'na göre Zâtî'nin üç büyük sıkıntısı vardır. Bunlar; birincisi bedensel arızalar: "evvelâ mübtela-yı samem idi..." yani sağır idi. İkincisi sosyal mevki ve itibar durumu: "... bir özri daha buydu ki mansıp ve rütbeden bigâne idi..." yani devlet görevinde bulunmamıştır. Üçüncüsü maddî ihtiyac ve imkansızlıklar: "merhum fakir idi. Kendi

1 **Zâtî Divanı**, c. I, s. 470 (470-5)
2 **Zâtî Divanı**, c. I, s. 363 (363-2)
3 **Zâtî Divanı**, c. I, s. 364 (364-1)
4 **Zâtî Divanı**, c. I, s. 288 (288-1)
5 **Zâtî Divanı**, c. II, s. 185 (681-4)
6 **Zâtî Divanı**, c. II, s. 149 (645-3)
7 **Zâtî Divanı**, c. II, s. 173 (669-4)
8 **Zâtî Divanı**, c. I, s. 299 (299-1)
9 **Zâtî Divanı**, c. I, s. 392 (392-1)

ma'âşın kendi tertip ve tedârik eylemek üzere lâzım idi..."[1] yani fakir olduğundan hayatını kendisi kazanmak üzere idi.

Bununla birlikte Aşık Çelebi, Zâtî'de bu durumları eksiklik olarak gördükten sonra, "... eger bu ma'niler olmasaydı on bu kadar olurdı..." der ve "Rûmda ferîd olurdı" diyerek de sözü noktalar[2].

Latifî de buna benzer görüşler ifade etmiştir. O, Zâtî'nin geçim imkanlarından hemen hemen yoksun bulunduğunu, "eger buna yeterli ve düzenli bir biçimde sahip olsaydı çok daha büyük şair olurdu" kanaatini ifade ettikten sonra sözünü: "... devrānuñ yegānesi ve cihānuñ ferzānesi olmaḳ muḳarrer idi"[3] diyerek bitirmiştir.

Zâtî'nin şiirlerinin çokluğuna bakarak onu değerlendirmek haksız ve hatalı bir yargılama olur. Geçimini sağlamak, günlük ekmek parasını şiiriyle çıkarmak zorunda kalan bir şairin sık sık tekrarlara düşmesi, hatalar yapması, aldığı hediyeler karşılığı değersiz, sanat düzeyi düşük kasideler yazması çok olağandır. Ama Zâtî'nin gerçekten güzel, sanat değeri yüksek gazelleri, kasideleri de vardır. Bunların sayısı da Divanında azımsanamayacak kadar çoktur[4].

Zâtî hakkında bilgi veren kaynakların bir başka iddiası da, dükkanına gelen genç şairlere ait nadîde mazmunları, bakir manaları hafızasına yerleştirip, kendi şiirlerinde kullandığı görüşüdür. İtiraz edenlere "sizün dīvānıñuz yoktur. Biz dīvān ṣāḥibiyiz. Dīvānumuz ḳıyāmete ḳadar oḳunur. Bu maᶜnā ve maẓmūnlar ḳaybolmasun diye aldum."[5] dermiş. Nitekim Revânî (öl. 1523) ve Mesîhî (öl. 1512) ile aralarında bu yüzden hicivleşme; Âhî (öl. 1517) ile de her ikisinin Divanında bulunan bir gazelin sahibliği konusunda biribirilerini hırsızlıkla itham edip, darılmaları ve Hayâlî (öl. 1557) ile de, bir şiirin kime ait olduğu hususunda kavgaları adı geçen iddia üzerine olmuştur[6].

2.1.4. Zâtî'ye Tesirler

Zâtî'nin gazelleri dikkatle okunursa, bazı şairlerden alınma ilhamla yazılmış benzer beyitlerin bulunduğu görülür. Bunlara nazîre de diyebiliriz. Zâtî, kendinden önceki bazı şairlerin bir şiirini daha güzel söylemek hevesiyle bu yolu seçmiş

---

1 Âşık Çelebi, **Meşâ'irü'ş-Şu'arā**, s. 279a

2 Âşık Çelebi, a.g.e., s. 279a, 280a

3 Latifî, **Tezkire**, s. 158

4 Nurer Uğurlu, **Divan Bahçesi**, s. 32

5 Âşık Çelebi, a.g.e., s. 279b

6 Âşık Çelebi, a.g.e., s. 280a

olabilir.

Gerek nazîre mecmualarına, gerekse Divan'ındaki şiirlere baktığımızda O'nun şiirleriyle, kendisinden önce yaşamış şairlerin şiirleriyle vezin, kafiye veya redif birliği vardır. Bunlardan başka duygularda, hayallerde ve söyleyişte de önemli yakınlıklar vardır. Bu şairlerin başında Necâtî Bey (öl. 1509) gelir. İki şairin birbirine benzeyen gazellerinin matla beyitleri şunlardır:

Necâtî Bey

Ağladıl ādemi ġurbet kişi kendüñ yeñemez
Nite kim ḫaste çeküp nāle kemendüñ yeñemez

Zâtî

Kişi ġurbetde ider nāleyi kendüñ yeñemez
Dūd-ı āhuñ ne ḳadar çekse kemendin yeñemez[1]

Necâtî Bey

Eşigüñden yüzüm dönerse dönsün bir yaña ḳıblem
Ḳapuña ṭoġrı gelişüm benüm a Ḳaᶜbem a ḳıblem

Zâtî

Ṣafālar kesb idüp senden yaña her kim baḳa ḳıblem
Saña dirsem ᶜaceb mi ḳıble-i ehl-i ṣafā ḳıblem[2]

Necâtî Bey

Ṭañ yeli şimşād ḳadler ṭurrāsuñdan ḫastedür
Zaᶜf-ı ġālib oldıġıçün nālesi āhestedür

Zâtî

Ḳalbümüz ṣāfī ġam-ı devrān elünden ḫastedür
Sāḳiyā niçün ayaġuñ çünbişi āhestedür[3]

---

[1] Pervâne b. Abdullah Bey, **Mecmû'âtü'n Nezâ'ir**, Topkapı Sarayı Ktp., Bağdad nu. 406, v. 256b

[2] Pervâne b. Abdullah Bey, a.g.e., v. 202b

[3] Pervâne b. Abdullah Bey, a.g.e., v. 219b

Necâtî Bey

Ḫāk-i pāyuñ ṭūṭiyā dīde-i ḫūn-bār imiş
Ḥamdü li'llah kim göricek gözlerümüz var imiş

Zâtî

Başuma ṭaş yağdıran ol gözleri seḥḥār imiş
Çoḳ şükür devletlüler devletlü başum var imiş[1]

Necâtî Bey

Gül muṣḥafın ṣabā yili açdı varaḳ varaḳ
ᶜAşḳ āyetini bülbül oḳırdı sebaḳ sebaḳ

Zâtî

Rūz-ı ezelde ᶜaşḳ kitābın varaḳ varaḳ
Gözden geçürdüm idi ben açup sabaḳ sabaḳ[2]

Necâtî Bey

Şāh-ı güldür sīnem üzre zaḫm-ı şimşirüñ senüñ
Ġoncalar zeyn eylemiş etrāfına tīrüñ senüñ

Zâtî

Görmedüm ol māh-rû seyrüñde taḳsīrüñ senüñ
Göreyin Ḥaḳ ey gözüm nūr eylesün yirüñ senüñ[3]

Ahmed Paşa (öl. 1497) ile Zâtî'nin bazı gazelleri aynı vezin ve kafiyededür. Bâkî (öl. 1600), Hayâlî Bey (öl. 1557) gibi tanınmış şairlerin yanında Zâtî'nin de Ahmet Paşa'nın gazellerine nazireler yazdığı bilinmektedir[4]. Zâtî'nin Ahmed Paşa'ya nazire olarak yazdığı gazellerin matla beyitleri şunlardır:

Ahmed Paşa

Ġam degül bi-ḫāl olursa ḥüsnüñ evrāḳumda ḫaṭ
Resmdür ᶜāriflere nāme yazarlar bī-nüḳaṭ

---

1 Pervâne b. Abdullah Bey, **Mecmu'atü'n Neẓā'ir**, v. 272b
2 Pervâne b. Abdullah Bey, a.g.e., v. 313b
3 Pervâne b. Abdullah Bey, a.g.e., v. 331a
4 **Ahmet Paşa**, (Haz. Ali Alpaslan), Ank. 1987, s. 15

Zâtî

Sūz-i dilden surḫ ile yazılmadı evrāḳa ḫaṭ
Ejdehāveş ḫāme od ṣaçdı şerārıdur nüḳaṭ[1]

Ahmed Paşa

Murġ-ı câna tīr-i gamzenden per ü bāl eyledüñ
Ḥalḳa-i zülfüñ ḫayālüñ anuñ ḥâlḥâl eyledüñ

Zâtî

Kim bilür ey yüzi gülgûnum yine āl eyledüñ
Ney gibi beñzüm ṣararup cismümi nâl eyledüñ[2]

Ahmed Paşa

Eşk-i çeşmüm şol ḳadar āb itdi yoluñda sebīl
K'oldı gülzār-ı cemālüñ bāġ-ı Cennetden cemīl

Zâtî

Cür^ca-i cām-ı lebüñ görse diyü ḥūr-ı cemīl
Sūre-i kevs̱er ḥaḳı çıḳdı gözümden sersebil[3]

Ahmed Paşa

Sebzede sünbül mi var bu zülfe ser-gerdân degül
Bāġda reyḥān mı var ol ḫaṭṭiçün ḥayrān degül

Zâtî

Baḳabilmek āftāb-ı ḥüsnüñe imkān degül
Müşkil oldur nāẓır olmamaḳ daḫı āsān degül[4]

Az olmakla beraber, Zâtî'nin yazdığı şiirlerle Şeyhî (öl. 1431)'ye ait gazeller arasında da vezin, kafiye ve söyleyiş bakımından benzerlikler vardır. Benzer gazellerin matla beyitleri aşağıdadır:

---

1 Pervâne b. Abdullah Bey, **Mecmû'atü'n Nezā'ir**, v. 291a
2 Pervâne b. Abdullah Bey, a.g.e., v. 340a
3 Pervâne b. Abdullah Bey, a.g.e., v. 368a
4 Pervâne b. Abdullah Bey, a.g.e., v. 372a

Şeyhî

Düşdi göñlüm derdüñe şöyle kim dermān istemez
Ṭapuña ḳul oldı cānum özge sulṭān istemez

Zâtî

Derd-i ᶜaşḳa ṭuş olan olursa dermān istemez
Ger ᶜilāc iden aña olursa Loḳmân istemez[1]

Şeyhî

Yel gibi bir ṣubḥ ᶜazm-i kūy-ı yār itsem gerek
Ol hevā yile dimāğuñı müşk-bâr itsem gerek

Zâtî

Āhdan yaluñ ḳılıçlar āşikār itsem gerek
Ṭāliᶜ-i naḥsumla vāfir kār zār itsem gerek[2]

Ahmed Paşa'nın da aynı vezin ve kafiyede bir gazeli vardır[3].

Şeyhî

Her seḥer ki od düşer eflāke āhumdan benüm
Her gice ᶜālem yanar dūd-ı siyāhumdan benüm

Zâtî

Nār-ı dūzaḫ bir şerer göynüklü āhumdan benüm
Mülk-i ẓulmet bir eṣer dûd-ı siyāhumdan benüm[4]

Ayrıca Zâtî, Karamanlı Nizâmî (öl. 1473)'nin 6 gazeline aynı vezin, kafiye ve söyleyişte nazîre yazdığı da tesbit edilmiştir[5].

2.1.5. Çağdaşları Arasındaki Yeri

Zâtî ile çağdaşı şairleri arasında nazire olabilecek kadar bir birine benzeyen gazeller vardır. Benzeyen gazellerin veya beyitlerin ilk yazılanın hangisi ve

---

1 Pervâne b. Abdullah Bey, **Mecmû'atü'n Nezā'ir**, v. 250a

2 Pervâne b. Abdullah Bey, **a.g.e.**, v. 349a

3 **Ahmet Paşa Divanı**, (Neş. Ali Nihad Tarlan), İst. 1966, s. 291 (152-1)

4 Pervâne b. Abdullah Bey, a.g.e., v. 387b

5 **Karamanlı Nîzâmî, Hayatı Edebi Kişiliği ve Divanı** (Neş. Haluk İpekten), İst. 1974, s. 37-41

hangilerinin ona nazire olduğunu söylemek çok güçtür. Zira çağının ikinci derece şairlerini bir tarafa bırakırsak, Hayalî Bey (öl. 1557), Yahya Bey 8öl. 1582), Usulî (öl. 1538), Hayreti (öl. 1534) gibi şairler de Zâtî kadar tanınmış ve şöhretli şairlerdendir. Bu yüzden Zâtî'nin gazelleriyle, benzerliklerini tesbit ettiğimiz çağdaşı şairlerin gazellerinin matlalarını vermeden önce; Pervâne b. Abdullah Bey'in nazire mecmuasında tesbit ettiği Zâtî'nin bazı gazelleri ile çağdaşı şairlerin Zâtî'ye Nazire olarak yazdıkları gazellerin matla beyitlerini vermede fayda vardır:

Zâtî

Bend-i gamda bendesüñ ey serv āzād eylemez
Ol yüzi ḫurşīd ġamkīnin feraḫşād eylemez

Figânî

Bezm-i ġamda itdügüm Mecnūn-ı nā-şād eylemez
İtdügüm kārı belā kūhında Ferhād eylemez

Cinânî

Gāh u bī-geh her güzel kim ᶜāşıġın yād eylemez
Bir şeh-i ᶜālem durur kim ḳuluñı dād eylemez[1]

Zâtî

Bir sīm ten tırāşı güzel ḫūb ser-tırāş
Hüsn ü kemāl-i ḫulḳ ile egdürdi ḫalḳa baş

Hayalî

Gördi ki ḳıblegâh-ı cihāndur ol iki ḳaş
Eksikligin hilāl bilüp aña egdi baş

Helakî

Mekr ü füsūn u siḥr ile bir ḫūb ser-tırāş
Ḫalḳ-ı cihānı rām idüp egdürdi yine baş[2]

Zâtî

Gözlerüm giryān iden cānānı andum aġladum
Şehr-i ṣabrı yile virdüm anı andum aġladum

---

1 Pervâne b. Abdullah Bey, **Mecmû'atü'n-Naẓ'ir**, v. 240a

2 Pervâne b. Abdullah Bey, a.g.e., v. 271a

Helakî

Dün gice şem[c]-i bezm-i cānı andum ağladum
Ṣubḥa dek ya[c]ni ruḫ-ı cānānı andum ağladum[1]

Zâtî

Ḫāb-ı ġafletden uyan zāhid gözin aç yāri gör
Yum enāniyetten gözüñi her nefes didārı gör

Usulî

Ey basīretsüz göz aç aġyāra baḳma yāri gör
Māsivādan yum gözüñi tal[c]at-ı dil-dārı gör

Yahya Bey

Gel vücūduñ perdesin ḳaldur cemāl-i yāri gör
Cān gözüñden sil ġubārı çehre-i dil-dārı gör

Muhibbî

Cān gözüñ aç her yaña bakduḳca ol dil-dārı gör
Gözlerüñ yaşın aḳıt ṣu gibi var dīdārı gör[2]

Zâtî

Varup ṭaş işügüñde ol ki seng-i ḫāre yaṣdanmış
Cinān içünde ṣay bālīn-i seng-i pāre yaṣdanmış

Hayretî

Uyur rāḥatla düşmen zānū-yı dil-dāra yaṣdanmış
Düşüp üftādeler yollarda seng-i ḫāre yaṣdanmış

Hayalî

Hayâlüñ hem-demi yaşum düşüp ruḫsāra yaṣdanmış
İrüp başı gökde ḫurşīd-i pür envāra yaṣdanmış[3]

1 Pervâne b. Abdullah Bey, **Mecmû'atü'n Nezâ'ir**, v. 394b
2 Pervâne b. Abdullah Bey, a.g.e., v. 221a
3 Pervâne b. Abdullah Bey, a.g.e., v. 270a

Zâtî

Āhum artar urdugınca ṣubḫdem ruḫsāre su
Nāleler peydā olur ṭokundugınca nāre ṣu[1]

Hayretî

Ḫacletüñden yire giçse yiridür her bār ṣu
Ḫaddüñe öykündi ḥaddin bilmedi ey yār ṣu[2]

Hayalî Bey

Dikse ger çeşmi ḥabâbın sen semen-ruḫsāra ṣu
Ḳanlu yaşum gibi boyansuñ kızıl ḳanlara ṣu[3]

Zâtî'nin gazelleri ile çağdaşı şairlerin gazelleri arasında benzerlikler olduğunu daha önce söylemiştik. Bunların büyük bir kısmının Zâtî'nin gazellerine nazire olduğu kanaatindeyiz. Bunlar çağın ikinci derecede şairler olup, şairlik yönünden Zâtî'nin şöhretine ulaşamamışlardır:

Zâtî

Zülfüñ mis̱āli sünbül Hindūstānda bitmez
Ṭagıtma ey perīşān anı yabanda bitmez[4]

Enverî (öl. 1547)

Āhūm mis̱āli sünbül Hindūstānda bitmez
Dāgum gibi karanfil bāġ-ı cihānda bitmez

Firakî Vaîz (öl. 1580)

Ḳaddüñ nihāli bāġ-ı cihânda bitmez
Dil gülşeninde diksem ṭañ mı yabanda bitmez[5]

Zâtî

Gözüm açdum bu seḥer ulu bir ṣaḥrâ gördüm
Anda bir dāne-i ḫardal gibi dünyā gördüm[6]

---

1 **Zâtî Divanı**, c. III, s. 137 (1220-1)
2 **Hayretî Divanı**, (Neş. Mehmed Çavuşoğlu-M.Ali Tanyeri), İst. 1981, s. 375 (389-1)
3 **Hayalî Bey Divanı** (Neş. Ali Nihad Tarlan), İst. 1945, s. 338 (2-1)
4 **Zâtî Divanı**, c. II, s. 67 (563-1)
5 Pervâne b. Abdullah Bey, **Mecm'atü'n-Nezâ'ir**, v. 260b
6 **Zâtî Divanı**, c. II, s. 368 (864-1)

Subhî (öl. 1549)

Ḥüsn bāġında ruḫuñ bir gül-i ḫamrâ gördüm
Ravża-i dilde ḳadüñ serv-i dil-ārā gördüm[1]

Zâtî

Gözlerüm giryān eden cānānı andum aġladum
Şehr-i ṣabrı seyle virdüm anı andum aġladum[2]

Celîlî (öl. 1563)

Ḫār-ı firḳatde yine cānānı andum aġladum
Bülbül oldum ol gül-i ḫandānı andum aġladum

Fehmî (öl. 1596)

Ġam şebüñde firḳat-ı cānānı andum aġladum
Ṣubḥa dek yani ruḫ-ı cānānı andum aġladum[3]

Muhibbî (Öl. 1566)

Bezm-i ġamda āh idüp cānānı andum aġladum
Yārüm ile ol giçen devrānı andum aġladum[4]

Zâtî ile yukarıda isimleri geçen çağdaşı şairlerden başka, Nazmî (öl. 1548), Sânî (öl. 1587), Sâbirî (öl. 1592), Cinânî (öl. 1596) v.b. şairlerin gazelleri arasında vezin, kafiye ve redif yönüyle benzerlikler görülür[5]. Bu şairlerin gazelleri, Zâtî'nin gazellerine nazire olarak yazılmışlardır.

Klasik Türk şiirinin büyük şairlerinden olan Bâkî (öl. 1600), hocası Zâtî'nin

Ḳudūmuñdan ṣanursuñ ey ecel derdnākem ben
Ṭâbībüm gelmedi ben ḫastaya ana helākem ben[6]

matlalı gazeline,

---

1 Pervâne b. Abdullah Bey, a.g.e., v. 405a
2 **Zâtî Divanı,** c. II, s. 466 (962-1)
3 Pervâne b. Abdullah Bey, **Mecmû'atü'n-Nezâ'ir**, v. 394b
4 **Muhibbî Divanı**, (Neş. Çoşkun Ak), Ank. 1987 s. 557 (1873-1)
5 Pérvâne b. Abdullah Bey, a.g.e., v. 253b, 313a, 394b
6 **Zâtî Divanı**, c. III, s. 119 (1193-1)

Cefā tīġıyla cānā lāle gibi sīne-çākem ben
Oñulmaz derde düşdüm dāġum ile derdnākem ben[1]

matlalı gazeli nazire olarak yazdığı gibi, Hayali Bey de Zâtî'nin:

N'olduñ iñlersin felek hercāyī cānānuñ mı var
Her maḳāmı seyr ider bir māh-ı tābānun mı var[2]

matlalı gazelini tahmis etmiştir:

Cānuña āteş urur bir mihr-i rahşānuñ mı var
Sīnede dāġ-ı ġamından nār-ı sūzānuñ mı var
Ṣubḥa dek şebnem döker bir çeşm-i giryānun mı var
N'olduñ inlersin felek hercāyī cānānuñ mı var
Her maḳāmı seyr ider bir māh-ı tābānuñ mı var...[3]

2.1.6. Eserleri

Kaynaklar, Zâtî'nin Divanı, Şem' ü Pervâne, Şehr-engîz, Siyer-i Nebi, Mevlid, Ferruh-nâme, Ahmed ü Mahmud, Letâyif isimli eserleri olduğunu kaydetmişlerdir[4]. Aşık Çelebi, Zâtî'den naklettiğine göre, yukarıda zikredilenler dışında bir de Kur'an Falı ve bazı manzum risâleleri olduğunu söylemiştir[5]. Eserlerinden aşağıda gösterilenlerden başkası ele geçmemiştir.

2.1.6.1. Dîvân

Zâtî'nin en büyük eseri şüphesiz Divanı'dır. Şairin Divanı'nı kendisinin tertip edip, kayınbiraderinin çocukları olan Ahmet Çelebi ve Mahmud Çelebi'ye dirlik verilmesi arzusuyla Kanunî'nin oğullarından Şehzade Mehmed'in sancağa çıktığında taktim ettiğini Aşık Çelebi'den öğreniyoruz[6]. Perişan hali nedeniyle Divanı'nı toplayamadığı ve Divanın başkaları tarafından hayatının sonlarına doğru

---

1 Pervâne b. Abdullah Bey, **Mecmû'atü'n-Nezâ'ir,**

2 **Zâtî Divanı,** c. I, s. 406 (406-1)

3 **Hayalî Bey Divanı,** s. 91

4 Sehî, **Heşt Behişt,** s. 107; Latifî, **Tezkire,** s. 156; Âşık Çelebi, **Meşâ'irü'ş-Şu'arâ,** v. 278a; Kınalı-zâde Hasan Çelebi, **Tezkiretü'ş-Şuarâ,** c. I, s. 383; Mehmed Süreyya, **Sicill-i Osmanî,** c. II, s. 141; Bursalı Tahir, **Osmanlı Müellifleri,** c. II, s. 176; Şemseddin Sami, **Kâmûsu'l-A'lâm,** c. III, İst. 1306, s. 2224; **The Encyclopedia of Islam,** "Zâti" mad., c. IV, Leyden, 1934, s. 1219; Gibb, **A History of Ottomon Poetry,** c. III, s. 50

5 Âşık Çelebi, a.g.e., s 278a

6 Âşık Çelebi, a.g.e., s. 281b

düzenlendiği görüşü, her halde bir yanılma neticesi olmalıdır[1]. Zira, "... kendü Dīvānuñdan baᶜz-ı ebyāt gösterüp..." diyen Bâkî'nin bu Divanı gördüğünü Kınalızâde Hasan Çelebi, tezkiresinde belirtmiştir[2].

Zâtî'nin şiirlerini kapsayan Divanı'nın Türkiye kütaphanelerinde 10 nüshası bilinmektedir:

1. İst. Üniv. Ktp. İbnülemin M.K. İnal Bölümü, nr. 2713
2. İst. Üniv. Ktp. TY., nr. 457
3. İst. Üniv. Ktp. TY., nr. 668
4. Bayezid Ktp., nr. 3595
5. Süleymaniye Ktp. Lala İsmail Bölümü, nr. 443
6. Süleymaniye Ktp. Fatih Bölümü, nr. 3824
7. Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud Bölümü, nr. 3363
8. Süleymaniye Ktp. Halet Efendi İlavesi, nr. 151
9. Süleymaniye Ktp. Yazma Bağışlar Kısmı, nr. 2342
10. Çorum İl Halk Ktp., nr. 2174[3]

Yukarıda adı geçen Süleymaniye Ktp. Lala İsmail Bölümü 443 numarada kayıtlı bulunan nüsha, aynı zamanda bir külliyattır. Divan (1a-336a), Deli Biradere Cevabi Mektup (337b-339b), Letayif (345b-362a kenarda), Şem' ü Pervâne (30b-161a kenarda) ve Şehr-engîz (161b-167b kenarda)'den oluşmuştur.

Zâtî'nin Divanı, klasik bir divan tertibindedir. Başda kasideler, sonra musammatlar, gazeller, kıt'alar ve müfretler gelir.

Zâtî'nin eserleri hakkında bilgi veren kaynaklardan Sehî[4] ve Latifî[5] 500 kaside, Aşık Çelebi[6] ve Kınalı-zâde Hasan Çelebi[7] 400'den fazla Zâtî'nin kaside yazdığını kaydetmişlerdir. Fakat gazellerinin dışındaki diğer şiirleri üzerine yapılan

---

1 İbrahim Necmi, **Tarih-i Edebiyat Dersleri**, İst. 1338, s. 76

2 Kınalı-zâde Hasan Çelebi, **Tezkiretü'ş-Şuarâ**, c. I, s. 203

3 Nüshaların içeriği ve tavsifi için bkz., Kadri Ziya Kiper, **Balıkesirli Zâtî'nin Hayatı ve Eserleri, İstanbul Kütüphanelerindeki Eserlerinin Tavsifi**, İst. Üniv. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Kitaplığı Tr. 40, s. 2-27; Orhan Kurtoğlu, **Zâtî Divanı'nın Gazelleri Dışında Kalan Şiirleri Üzerine Bir Araştırma**, s. XXII-LXXVI

4 Sehî, **Heşt Behişt**, s. 107

5 Latifî, **Tezkire**, s. 156

6 Âşık Çelebi, **Meşâ'irü'ş-Şu'arâ**, s. 278a

7 Kınalı-zâde Hasan Çelebi, a.g.e., c. I, s. 383

bir çalışmada Zâtî'nin sadece 48 kasidesi tesbit edilebilmiştir[1].

Kasidelerinin beyit sayısı en az 17, en fazla 58'dir. Digerleri 20 ile 50 beyit arasında değişmektedir[2]. Zâtî'nin kasideleri klasik örnekler gibi nesîp, girîzgah, methiye, fahriye ve dua bölümlerinden oluşmuştur.

Nesip bölümü, daha çok medhiye türündeki kasideler de görülür. Beyit sayısı 4-25 beyit arasında değişiklik göstermektedir. Girizgâh, 1-5 beyit arasında değişmektedir. Methiye türündeki kasidelerinde daha çok bir beyitlik girizgâh ile şiirinin asıl konusuna geçer. medhiye bölümü 9 ile 38 beyit arasında değişir. Kendini ve sanatını övdüğü Fahriye bölümü 2-3 beyit kadardır. Dua bölümü 1-4 beyit arasında değişmektedir. Daha çok bir beyit tercih edilmiştir[3].

Zâtî'nin kasidelerinden 6 tanesi dinî içeriklidir. Bunlardan 3 tanesi tevhiddir. Birincisi 17, ikincisi 19, diğeri 35 beyittir. Tevhidlerde Allahın büyüklüğü, isimleri, sıfatları, kuvvet ve kudretinin sonsuzluğu, eşinin ve benzerinin olmayışı v.b. özellikler anlatılmış, kulun acizliği vurgulanarak, rahmet kitabının şerh olunamayacağı zikredilmiştir.

Zâtî 3 tane de na't yazmıştır. Birincisi 26, ikincisi 27, üçüncüsü 58 beyittir. Beyitlerde Peygamber'e karşı duyulan sevgi ve saygı dile getirilmiştir. O'nun çeşitli meziyetleri, güzel sıfatları, mucizeleri anlatılarak, haşr günü birlikte olmak ümidiyle na'tlar bitmiştir. Tevhidlerde olduğu gibi na'tlarda da Zâtî kendisini övmemiştir.

Kafiyelerini daima ahenkli kelimelerden seçmeye gayret eden Zâtî, kasidelerinde "-â, _âm, -an(en), -âr, -ar(er), -az, em" gibi daha önceki asırlarda kullanılmış olan kafiyelerin yanında "-ad(ed), -at, -ây, -eng, -im, -id, -il, -in, -ir, ûl" gibi kafiyeleri de kullanmıştır. kafiye olarak Arapça ve Farsça kelimelerden istifade eden şair, bu yabancı kelimeleri Türkçe olanlarla kafiye yapmakta da geri kalmamıştır. Bunların yanında bir çok divan şairinde görülen aynı kaside içerisinde aynı kafiyeyi tekrar etmek kusuru Zâtî'de de vardır[4].

Zâtî, gazellerine göre kasidelerinde aruzu iyi kullanmıştır. Kasidelerinde Arapça ve Farsça kelimelere yer vermesi, aruz hatalarından imalelerin azalmasına neden olmuştur.

Zâtî'nin tesbit edilen 48 kasidesinden 38'i medhiyedir. Bunlardan 16 tane

---

1 Orhan Kurtoğlu, **Zâti Divanı'nın Gazelleri Dışında Kalan Şiirleri Üzerine Bir Araştırma**, s. XXVI

2 Orhan Kurtoğlu, a.g.ç., s. XXXV

3 Orhan Kurtoğlu, a.g.e., s. XXXVIII v.d.

4 Orhan Kurtoğlu, a.g.ç., s. XLI

Kanuni Sultan Süleyman (öl. 1566)'a 3 tane Ayas Paşa (öl. 1534)'ya, Taci-zâde Cafer Çelebi (öl. 1528) ve Şâh Muhammed'e, 2 tane Kadri Efendi (öl. 1551), Emanî'ye ve Yavuz Sultan Selim (öl. 1512)'e, 1 tane de Hadım Ali Paşa (öl. 1511), Maktul İbrahim Paşa (öl. 1536), İbn kemal (öl. 1534), Kadı Mealî (öl. 1535), Mustafa Nişancı Bey (öl. 1568) ve haklarında kaynaklarda bilgi bulunamayan Ferruh Bey, Mesih Ağa, Şiri Bey, Hamidî'ye aittir[1].

Zâtî'nin kasideleri genel olarak bu tarzın kaidelerine göre bir nesip kısmı ile başlar, sonra bir girizgah beyti ile medhiye kısmına geçer. Kasidenin adına yazıldığı kimse, aşırı abartılı sözlerle övüldükten sonra, ömrünün uzun, devlet ve ikbalinin devamlı olması için dua eder ve kasidesini bitirir. Fakat bunların yanında, bu alışıla gelmiş şeklin dışına çıkmış kasideleri de vardır. 48 kasidenin yarısına yakınında nesip kısmı yoktur. Bazen kasideye medhiye ile başladığı gibi, bazan da sadece fahriye ile (22. kaside) başlamıştır. Fahriyenin olmadığı kaside de vardır. (21 kaside)

Nesiplerinde çok kullanılmış nesip konuları yerine memduhun mesleğine, özelliklerine uygun konuların seçildiği de görülür. Emanî Çelebi hakkında yazdığı kasidede (34. kaside), adı geçen kişinin şairliği dikkate alınarak mesleği ve şiiri övülmüştür. Kadri Efendi'nin de (21. kaside) şeyhülislamlığı kasidede dikkate alınmıştır.

Zâtî, övgülerinde aşırıya kaçmış, klişe kelime, kalıplaşmış sözler ve bilinen benzetmeler kullanmıştır. Gazellerine göre kasidelerinde kullandığı dil, ağırdır. Türkçe kelimeleri kullanma oranı, kasidelerinde düşmüştür.

Zâtî, kasidelerinde özellikle de fahriye bölümünde sanatını överken, şikayetlerini de dile getirerek, kıymetinin bilinmediği düşüncesi ile kendi övgüsünü de yapmıştır:

Şol Zâtîyüm kim kıymetümi kimse bilmedi
Deryâ-yı marifet sadefi içre cevherem

Ma'nâda gerçi nazmum akarsu durur hemin
Ammâ mezellet ateşi içre semenderem[2]

Zâtî tesbit edilen 48 kasidesinde ençok Remel bahrinin fâilâtün fâilâtün fâilün kalıbını kullanmıştır. Bu vezinle 20 kaside yazmıştır. Her vezine kaside

---

1 Orhan Kurtoğlu, **Zâtî Divanı'nın Gazeller Dışında Kalan Şiirleri Üzerine Bir Araştırma**, s. XLII-LIV

2 Orhan Kurtoğlu, a.g.e., s.72 (K 22/37-38)

yazmamıştır.

Zâtî'nin Divanı'nda 1825 gazel vardır. Bu sayıyla o, divan sahipleri içinde Muhibbî mahlasıyla şiirler yazan Kanunî'den sonra en çok gazel yazan şairdir. Tezkireciler, Divanı'ndaki gazel sayısını Sehî[1] ve Latifî[2] 3000, Aşık Çelebi 1600-1700 arası[3] ve Kınalı-zâde Hasan Çelebi de 1600'den fazla[4] olarak kaydetmişlerdir.

Zâtî'nin gazelleri genellikle 5 beyittir. 1825 gazelinden 1278'i 5 beyitli, 466'sı 7 beyitli, 44'ü 9 beyitli, 18'i 6 beyitli, 9'u 8 beyitli, 5'i 11 beyitli, 4'ü de 10 beyitli ve 1'i de 4 beyitlidir.

Zâtî, vezin olarak gazellerinde en çok Remel bahrinin "fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün" veznini kullanmıştır. Zâtî, bu kılapla 775 gazel yazmıştır. Bunları 358 gazel ile Hezec bahrinin "mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün", 164 gazel ile de Muzarî bahrinin "mef'ûlü fâilâtü mefâ'ilü fâilün" kalıbı takip eder. Zâtî en az Recezin "müstef'ilâtün müstef'ilâtün", Münserihin "müfte'ilün fâ'ilün müfte'ilün fâ'ilün" ve Kâmil bahrinin "mütefâ'îlün fe'ûlün mütefâ'îlün fe'ûlün" veznini kullanmıştır. Bunlardan birer tane gazel yazmıştır.

Gazellerinde vezin kusurlarından oldukça çok imale, zaman zaman da zihaflar görülür. Bu iki aruz uygulamasına göre, yabancı kelime çok kullanmadığından dolayı, med daha az görülür. Kelimeleri imaleli kullanmasını, şiirde atasözü ve deyime yer vermesine bağlayabiliriz.

Zâtî'nin dikkati çekecek kadar Türkçe kafiye ve redifle yazılmış gazelleri vardır. Bu husus, O'nu çağdaşlarından ayıran önemli bir özelliktir. 1825 gazelin 821'i rediflidir. Zâtî gazellerinde mevsule, müessese, mukayyed ve müreddefe gibi kafiye çeşitlerini kullanmıştır. Kafiyelerin aynı cinsten olmasına yani isim isimle, fiil fiille olmasına özen göstermiş ve de başarılı olmuştur. Ayrıca kafiyeyi oluşturan kelimelerin hepsinin Türkçe veya yabancı kelimelerden meydana gelmesine de dikkat etmiştir. Bazan da kafiyeleri karışık kullanmıştır.

Zâtî, kafiyeyi oluşturan kelimeleri bir gazelin içinde sık sık iki kere, bazan da üç kere kullanmaktan çekinmemiştir. Kelime oyunlarından meydana gelen kafiyelere de çokca yer vermiştir: "bûsenüñ/bu senüñ" (g. 676-1), "hâkister/hâk ister" (g. 447-1) gibi.

Zâtî, kafiyenin yanında redife de önem vererek gazellerinin ahenkli olmasına

---

1 Sehi, **Heşt Behişt**, s. 107

2 Latifi, **Tezkire**, s. 156

3 Âşık Çelebi, **Meşâ'irü'ş-Şu'arâ**, s. 278a

4 Kınalı-zâde Hasan Çelebi, **Tezkiretü'ş-Şu'arâ**, c. I, s. 383

gayret etmiştir. 1825 gazelin 831'i rediflidir. Aynı kelimeleri bir çok kere redif olarak kullanmıştır: var (23 kere), olur (21 kere), ile (20 kere), üstine (16 kere), bana (14 kere).

Redifler çok kere bir kelime ile yapıldığı gibi, bazan birden fazla kelime ile de yapılmışlardır: "sahra gördüm/dünya gördüm" (g. 864-1), "gülistân itdün yine/dasitan itdün yine" (g. 1242-2). Az olmakla birlikte üç kelimeden oluşan redifler de görülür: "gamhâredür gönlüm benüm/avâredür gönlüm benüm" (g. 895-1).

Konuları bakımından Zâtî'nin gazelleri de önceki yüzyıllardan ve kendi devri gazellerinden farklılık göstermez. Rindâne ve aşıkâne gazelleri çokdur. Rind edasıyla sakîye seslenir, ondan üzüntüyü giderecek olan şarabı ister, iki yüzlülükle suçladığı zahid ile sufiye çatar.

Zâtî, aşık kişiliğiyle her şeyini sevgili yoluna saçar, bu uğurda canını vermeye de hazırdır. Aşkın katlanma olduğunu bilir ve sevgiliden gelen her türlü eziyete katlanır. O'na kavuşmayı istemez, vuslat yerine hicranı tercih eder. Rakiple geçinemez. O'nun en büyük düşmanıdır. Aşkını anlatmada "bâd-ı sabâ"nın yardımını ister. Aşkı işlediği beyitlerde bazan Nedim (öl. 1730)'i hatırlatacak duygular sezilir:

Eger ᶜālemde Ẕātī ṭatlu ṭatlu ṣoḥbet itmek isterseñ
Hemān bir cām-ı mey bir sen bir ol şīrīn-kelam olsun[1]

Zâtî'nin gazellerinde âşıkâne şiirin konusuna giren ıztırap, ayrılık ve şikayet içerikli beyitleri dışarda tutarsak, O, bu çeşit konuları yok denecek kadar az işlemiştir. Kaderci görüşü yanında, rind kişiliği buna fırsat vermemiştir.

Zâtî'nin gazellerinde gül, bülbül, nihal, servi, sünbül, benefşe, saba v.b. tabiatla ilgili unsurlar, geleneğe uyarak Divan şiirinde kullanılan klişeler halinde işlenir. Şairin içinde yaşadığı, hissettiği, gözlemlediği tabiat ise gerçek görünüşüyle aktarılır:

Yine ḳılıç gibi ḳış geldi kesildi yollar
Āh kim idemem cānib-i cānāna sefer[2]

Zâtî'nin gazellerinde aynı zamanda bir devir özelliği olarak bir hayli mahallî özellikleri, halkın inaçlarını, halk söyleyişi ve deyimleri, atasözlerini, arkaik

---

1 **Zâtî Divanı**, c. III, s. 55 (1092-5)

2 **Zâtî Divanı**, c. I, s. 275 (275-4)

kelimeleri tesbit etmek mümkündür. Zâtî'nin bu gazelleri, bu alanlarda araştırma yapanlara kaynaklık edebilecek niteliktedir.

Zâtî'nin gazelleri yeni harflerle neşredilmiştir. Divanı'nda bulunan 1003 gazel, Ali Nihat Tarlan tarafından 2 cilt olarak yayınlanmıştır[1]. Birinci cilt "elif-zâ", ikinci cilt "zâ-nûn" arası harfleri kapsar. "Nun" ile "yâ" harfleriyle yazılan 822 gazeli de Mehmet Çavuşoğlu ve M.Ali Tanyeri, 3. cilt olarak neşretmişlerdir[2].

Zâtî, kaside ve gazellerden başka terkib-i bend, murabba, muhammes, kıt'a ve müfred de yazmıştır.

Elimizde bulunan 4 terkib-i bendin, birincisi 6, üçü 5 bendlidir. Bendlerdeki beyit sayısı değişiktir. Bunlardan 3 tanesi muzari bahrinin "mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün', 1 tanesi de Remel bahrinin "fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün" vezinleriyle yazılmıştır. Bu dörd terkib-i bendden biri Sultan Bayazid, biri Müeyyed-zâde, birisi Şehzade Mehmed sonuncusu da Zeynî için yazılmış mersiyelerdir[3]. Zâtî, mersiyelerinde konunun gereği dünyanın geçiciliği, zalimliği, feleğe sitem, yas, ölen kişinin meziyetlerinden bahsetmiştir. Mersiyelerini diğer mersiyelerde olduğu gibi dua ve temenni ile bitirmiştir[4].

Zâtî'nin tesbit edilen 28 murabbası vardır. Bunlar "murabba-i mütekerrir" tarzındadır. 28 murabbadan 14 tanesi 5 bendli, 9 tanesi 7 bendli, 3 tanesi 9 bendli, 1 tanesi 8 ve 1 tanesi ve 11 bendlidir. Konu itibariyle değişik konulara yer verilmiştir. Murabbaların 14'ü methiyedir. 8'i aşk, 3'ü bahar, 2'si Edirne hakkında yazılmıştır. 1'i de na't konusunu içerir. Zâtî'nin murabbalarının 20'si Remel bahrinîn "fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün" 6'sı Recez bahrinin "mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlü fe'ûlün", 2'si de Recez "mefâ'îlün emfâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün" kalıbıyla yazılmıştır. Zâtî'nin tesbit edilen 1 muhammesi vardır. Mütekerrir muhammes şeklinde yazılan bu muhammes 4 bendden oluşmuştur. Didaktik bir nitelik taşıyan muhammes, aruzun Remel bahrinin "fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün" vezniyle yazılmıştır[5].

Zâtî'nin 50 kıt'ası bilinmektedir. Bunlardan 43'ünün kafiyesi xaxa'dır. 6'sı

---

1 **Zâtî Divanı (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon), Gazeller Kısmı**, I. Cild, İst. 1967, II. Cild 1970.

2 **Zâtî Divanı, (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon), Gazeller Kısmı, III. Cild**, İst. 1987

3 Orhan Kurtoğlu, **Zâtî Divanı'nın Gazelleri Dışında Kalan Şiirleri Üzerinde Bir Araştırma**, s. LV-X

4 Ayrıntılı bilgi için bkz., Mustafa İsan, **Acıyı Bal Eylemek, Türk Edebiyatında Mersiye**, s. XXXII v.d.

5 Orhan Kurtoğlu, a.g.ç., s. LX-LXIV

nazm olup aaxa kafiyeledir. Bir kıt'anın kafiyesi de xaaa'dır. Bu kıt'aların 2'sinde şairin kendisine övgü, 2'sinde nükte, 2'si hiciv, diğerlerinde okuyucuya değişik konularda nasihatlar vardır. kıt'alar çeşitli bahirlerin, değişik kalıplarıyla yazılmıştır[1].

Zâtî'nin şiirlerinde kullandığı aruz vezinleri şunlardır:

	Kaside	Gazel	Terkib-bend	Murabba	Muhammes	Kıt'a	Müfred	%
Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün	6	358	-	2	-	3	21.02	
Mefʿūlü mefmʿīlü mefāʿīlü feʿūlün	7	118	-	6	-	2	-	7.57
Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	20	775	1	20	-	7	-	46.89
Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	-	15	-	-	-	10	1	1.48
Feʿilātün feʿilātün feʿilün	-	2	-	-	-	1	-	0.17
Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün	-	22	-	-	-	2	1	1.42
Mefʿūlü fāʿilātün mefʿūlü fāʿilātün	1	27	-	-	-	-	-	1.59
Mefʿūlü fāʿilātü mefāʿilü fāʿilün	9	164	3	-	1	1	2	10.25
Mefāʿilün feʿilātü mefāʿilü fāʿilün	5	16	-	-	-	9	-	1.70
Feʿilātün mefāʿilün feʿilün	-	14	-	-	-	14	-	1.59
Mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün	-	79	-	-	-	1	1	4.61
Mefʿūlü mefāʿīlün mefʿūlü mefāʿīlün	-	12	-	-	-	-	-	0.68
Müfteʿilün mefāʿilün müfteʿilün mefāʿilün	-	4	-	-	-	-	-	0.22
Müstefʿilün müstefʿilün müstefʿilün müstefʿilün	-	6	-	-	-	-	-	0.34
Müstefʿilātün müstefʿilātün	-	1	-	-	-	-	-	0.05
Müfteʿilün fāʿilün müfteʿilün fāʿilün	-	1	-	-	-	-	-	0.05
Feʿūlün feʿūlün feʿūlün feʿūlün	-	2	-	-	-	-	-	0.11
Feʿūlün feʿūlün feʿūlün feʿūl	-	2	-	-	-	-	-	0.11
Mütefāʿilün mütefāʿilün								
Mütefāʿilün mütefāʿilün	-	1	-	-	-	-	-	0.05
Toplam	48	1619	4	28	1	50	5	=1755 şiir

1 Orhan Kurtoğlu, **Zâtî Divanı'nın Gazelleri Dışında Kalan Şiirleri Üzerinde Bir Araştırma**, s. LXV

2.1.6.2. Edirne Şehr-engîzi

Sıfat-ı mahbûbân-ı şehr-i Edirne başlığını taşıyan mesnevî nazım şekli ve aruzun Hezec bahrinin "mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ûlün" vezni ile yazılan eser, II. Bayazid dönemindeki Edirne'yi ve oranın güzellerini tasvir etmiştir[1].

Eserin iki nüshası bilinmektedir:

1. Divan-ı Zâtî, Süleymaniye ktp., Lala İsmail Efendi bölümü, nr. 443, v. 161b-197b.

2. Divan-ı Zâtî, Bayazid ktp., nr. 3595, v.49b-51a

Şehr-engîz, insanın yaratılışının anlatılmasıyla başlar. (b. 1-10/v.161b) Aşkın önemi (b. 10-15), Peygamber'in vasfı (b. 16-20/v. 162a), II. Bayazid'in Edirne'ye gelişi (b. 20-28), Edirne'nin medhi (b. 29-40/v. 162b, 163a) ve 48. beyitten itibaren de Edirne güzellerinin övgüsü yapılmıştır (b. 48-139/v. 163a-167b).

Edirne şehrine gelen Zâtî, Edirne'yi çok sever:

Göñül gayetde sevdi ol diyârı
Safâ vü zevk şâdî oldı yâri (b. 37/v. 163b)

Edirne'ye yerleşen Zâtî nerede bir "mahbûb u mergûb" görse onun temaşasına dalar ve böylece "rûzgârını" geçirir:

Bunuñla geçirürdüm rûzgârum
Hayâlât-ı dil-ârâm idi râmum (b. 43/v. 163b)

Mesnevî, güzellerin tasviriyle devam eder. Daha sonra "cân u gönül"den el açan şair, bu güzellerin "yavuz gözden ırak, ömürlerinin uzun, bahtlarının açık" (b. 134, 135/v. 167b) olması için niyaz ederek, mecazî aşkının İlahî aşka dönüşmesi temennisiyle dua ederek, eserini bitirmiştir:

Velî ger eyledüm bu cümle mâlı
Senüñ dil-dâruña meylüm İlahî

İlahî bendenüñ budur duası
Döne tahkîka bu ışk-ı mecâzî (b. 136, 137/v. 167b)

Mesnevîde 48 ile 123. beyitler arasında 38 güzel tasvir edilmiştir. Bu güzellerden 30'unun ismi, 8'nin de mesleği söylenmiştir. Her güzelin isimleri ve meslekleri dikkate alınarak, 2 beyit içerisinde övülmüşlerdir.

---

1 Agah Sırrı Levend, **Türk Edebiyatında Şehr-engîzler ve Şehr-engîzlerde İstanbul**, s. 18 v.d.

2.1.6.3.- **Letâyif**

XVI. asır İstanbul'unun sosyal hayatı hakkındaki araştırmalara malzeme teşkil edebilecek mahiyette bulunan Letâyif, iki kısımdan meydana gelmiştir. Birinci kısım "Latifeha-yı Mevlvânâ Zâtî" ibaresiyle başlayıp; Keşfî, Çakşırcı Şeyhi, Ferîdî, Visâlî, Mihrî, Ferruhî, Ahî gibi edebî ve Hadım Ali Paşa, İsa Paşa, Mehmet Şâh Çelebi, gibi tarihî şahsiyetlerle Zâtî arasında geçen karşılıklı konuşmaları ve Zâtî'nin onlara verdiği nükteli cevapları içerir.

Letayif, Zâtî tarafından yazıldığı için, hatırat hüviyeti taşır. Ayrıca Zâtî ve adı geçen şahısların hayatları, şahsiyetleri ve karekterleri hakkında orjinal bilgileri içine almaktadır. Eserin bir başka özelliği de, Zâtî'nin yaşadığı çağın sosyal hayatı ile ilgili çok değerli bilgiler vermesi ve nihayet üslubunun sadeliği, sentaksı, kullandığı kelimeleri ve tabirleri, bilhassa konuşur gibi yazması yönüyle dil bakımından çok değerli bir vesika teşkil etmesidir[1].

Eserin Zâtî bakımından ehemmiyeti, hayatıyla ilgili bazı bilgiler vermesi yanında, şairin psikolojisi ve harikulade zekası, cevap vermedeki dakikliği, zengin kültürü "bi'lbedâhe" söylediği beyitlerle irticâlilik özellikleri taşımasıyladır. Böylece eser, bir kat daha değer kazanmaktadır. Zâtî'nin Latifelerdeki nükteli konuşma ve cevapları tezad, tevriye, tecahül-i arif ve kinaye sanatlarıyla kurulmuştur[2].

Latifelerde edep dışı kaba sözlerin varlığı, şairin pervasızlığını göstermesi ve psikolojisini yansıtması yönüyledir. Letayif'in tesbit edilebilen iki nüshası vardır:

1. Divan-ı Zâtî, Süleymaniye ktp., Lala İsmail Efendi bölümü, nr. 443, v. 352b-362a

2. Hacı Bektaş Halk ktp., nr. 152, v. 10-19

Letâyif'in birinci kısmı yeni harflerle neşredilmiştir[3].

Diğeri ise, her türlü meslek ve sanat erbabının birer cümleyle mizahî bir tarzda tanıtıldığı Latife'dir. Bu Letayif'te kabarık bir meslek kadrosu yanında, mesleklerle ilgili kelime, deyim ve kavramları buluruz. Bunların yanında, risale o devrin sosyal sınıflarından ve tiplerden oldukça zengin bir miktarı çeşitli yönleriyle aksettirmektedir. Ayrıca tarihî ve sosyal önemi yanında risalenin dil bakımından da paha biçilmez bir değeri vardır[4].

---

1 Mehmed Çavuşoğlu, **"Zâtî'nin Letâyifi"**, s. 2

2 Mehmed Çavuşoğlu, a.g.e., s. 2

3 Mehmed Çavuşoğlu, **"Zâtî'nin Letâyifi"** İst. Üniv. Edebiyat Fak. TDED, c. XVIII, İst. 1970, s. 25-51

4 Mehmed Çavuşoğu, **"Zâtî'nin Letâyifi II"**, İst. Üniv. Edebiyat Fak. TDED, c. XVIII, s. 145

Kelime ve deyimlerin tamamına yakın bir çoğunluğu en azından iki anlamda kullanılmıştır. Bu anlamlardan en az biri o meslek, sınıf veya tipin özellikleriyle ilgili olup diğeri ve diğerleri eş, bazan tamamen karşı anlamdadır. Çoğu zaman kelime ve deyimler kaba hatta müstehcen anlamlara da delalet etmektedir. Bu bakımdan metin Türk argosu ile ilgilenenler için zengin malzemeleri de içinde bulundurmaktadır[1].

Letâyif'in tesbit edilebilen tek nüshası vardır:

1. Divan-ı Zâtî, Süleymaniye ktp., Lala İsmail Efendi Bölümü, nr. 443, v. 345b-352b

Letâyif'in ikinci kısmı da neşredilmiştir[2].

2.1.6.4. Mektup

Eser, asıl adı Mehmed olup Deli Birader ve Gazalî (öl. 1535) adıyla anılan kişinin, diyar-ı Rûm'un, padişahın ve diğer yaranın ahvalini soran manzum mizahî bir mektup yazıp, Mekke'den göndermesi üzerine yazılmıştır. Zâtî aynı üslupla cevap vermiştir.

Delü Birâder mektûbına Zâtî'nün Cevâbı'dur başlığıyla başlayan risale, dili ağır ve tamlamalardan oluşan 14 satırlık mensur bir giriş ile başlar. Daha sonra 48 beyitlik kaside nazım şekliyle yazılan cevap gelir. Eser, söylediği sözlerden dolayı affedilmesini dileyen mensur bir cümle ve yazılan bir kıt'a ile tamamlanır.

Mektupda devlet büyükleri, ileri gelen kişiler ve şairlerden oluşan 31 kişi taşıdıkları özellikleriyle bir beyit içinde vasfedilmişlerdir. Şairlerin fiziki durumu, mübtelalıkları, bilinen yönlerinin belirtilmesi, bu kişiler için söylenmiş önemli bilgilerdir. Örneğin Kara Balizâde'nin kadınlara düşkünlüğü, Hayali Bey'in nazik ve şuh olduğu, Basiri'nin nüktedan oluşu, Rahikînin işret ehli oluşu v.b. verebileceğimiz örneklerdir. Ayrıca Zâtî'nin sağır oluşu ve bu özelliğine rağmen çok tanınmış birisi olduğunu beyte bakarak öğrenebiliyoruz:

Yansama yanşagı s.....r sagır
Zâtî-i ehl-i iştihâr eyüdür

Eserin tesbit edilebilen iki nüshası vardır:

1. Divan-ı Zâtî, Süleymaniye Ktp., Lala İsmail Efendi Bölümü, nr. 443, v.

---

1 Mehmed Çavuşoğlu, "**Zâtî'nin Letâyifi II**", s. 146

2 Mehmed Çavuşoğlu, "**Zâtî'nin Letâyifi II**", İst. Üniv. Edebiyat Fak. TDED. c. XXII, İst. 1977, s. 143-161.

337b-339a

2 Nuruosmaniye Ktp., nr. 4968, v. 94a-95b

Eser, yeni harflerle neşredilmiştir[1].

2.1.6.5. Şem ü Pervâne

Zâtî'nin Divanı'ndan sonra tanınmış en ünlü eseridir. Eser, aruzun hezec bahrinin mefâîlün mefâîlün feûlün kalıbıyla yazılmıştır. Yaklaşık 4000 beyit olan mesnevînin dili sade ve üslubu akıcıdır. Konu, Anadolu hükümdarı Şâh Jale'nin oğlu Pervâne ile Çîn Fâğfûr'unun kızı Şem' arasında geçen aşktır. Eser üzerinde ayrıntılı bilgiler, ilgili yerlerde verilecektir.

---

1 Günay Kut Alpay, "**Gazali'nin Mekke'den İstanbul'a Yolladığı Mektup ve Ona Yazılan Cevaplar**", TDAY Belleten-1972-1973, Ank. 1974, 223-252.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1. İNCELEME

3.1.1. TAHKİYE YAPISI

3.1.1.1. Olay/Vak'a

Anlatma esasına bağlı edebi türler, her şeyden önce itibarî bir vak'aya ihtiyaç gösterir. Bu sahaya giren edebî eserlerin hepsinde olay/vak'a asıl unsur durumundadır[1]. Olayın meydana gelişi şahıs kadrosuna, mekâna ve zamana ihtiyaç gösterir. Bu üç unsuru birbirinden ayrı düşünmek de mümkün değildir. Şahıs kadrosu ifadesi, mekân ve zaman fikrini beraberinden taşır. Yine şahıs kadrosu sözüyle yalnız insanlar değil, olayın zuhurunda rol alan varlıklar da kastedilir. Öyleyse olay/vak'a, her hangi bir alaka ile bir arada bulunan veya birbirleriyle ilgilenmek mecburiyetinde kalan fertlerden en az ikisinin karşılıklı münasebetlerinin tezahürüdür[2].

Şem' ü Pervâne'de şahıs kadrosu, mekân ve zaman kavramlarıyla birlikte oluşan olay/vak'a, şu şekilde meydana gelir:

Anadolu ülkesinin Jâle isminde yüce bir padişahı vardır. Kendi soyunu devam ettirecek bir oğlunun olmamasına çok üzülür. Tahtının ve tacının başkalarına kalacağı endişesiyle bütün gününü, Allaha kendisine bir çocuk vermesi için dua etmekle geçirir. Şükûfe isimli cariye ile bir Kadir gecesi zifafından sonra Tanrı, ona bir erkek evladı verir ve adını da Pervâne koyar. Bu küçük şehzadenin bahtının ne olacağını öğrenmek için Şâh Jâle müneccimleri bir araya toplar. Müneccimler, Pervâne'nin Şem isminde bir kıza aşık olacağını, bu yüzden de eziyet çekeceğini, sonunda onunla evleneceğini ve mülkünün genişleyeceğini söylerler.

Şâh Jâle, küçük Şehzâdesindeki anlayış ve kabiliyeti görünce, Onu bir hocaya teslim eder. Pervâne kısa bir zaman içerisinde bütün ilimleri öğrenir. Babası tarafından sınava çekilen ve bunda da başarı gösteren Pervâne, ondört yaşına geldiğinde ok atmasını, silah kullanmasını bilen son derece güçlü ve kuvvetli bir kahraman olur. Şâh Jâle, Pervâne'nin yiğitlikten nasibini aldığını anlayınca, O'na Cennet-âbâd isminde bir köşk yaptırır. Bu köşk, ünlü bir nakkâş tarafından süslenir. Nakkâş, Çîn Şâhı Fâğfûr'un, sarayında gördüğü ve adı Şem'e Bânû olan kızının resmini Cennet-âbâd'a yapar.

---

1 Şerif Aktaş, **Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş**, Ank. 1991, s. 47.
2 Şerif Aktaş, a.g.e., s. 48

Şâh Jâle, Cennet-âbâd'ı şehzâdesine sancak olarak verir ve şehzâdesinin eğitim ve öğretimiyle ilgilenmesi için de Lâlâ Nâsır'ı görevlendirir. Pervâne, kendisi için yaptırılan Cennet-âbâd'a gitmek için, babası ile vedalaşır. Halk, Pervâne'yi karşılamak için yollara dizilir. Pervâne, Cennet-âbâd'a gelerek, tahta geçer. O, köşkün içinde gezerken, güzel bir kız resmi görür ve o resme hemen aşık olur. Günlerce bir şey yemez içmez, sürekli ağlar ve bu aşk ile içi yanar. Lâlâ Nâsır, Pervâne'ye nasihat eder, öğüt verir. Fakat O, bunları dinlemez ve bütün vaktini bu resmin önünde geçirmeğe başlar. Bunun üzerine Lâlâ, Şâh Jâle'ye durumu bildiren bir mektup yazar. Mektubu okuyan padişah oğlunun aşık olduğunu anlar.

Şâh Jâle, Lâlâ'ya yazdığı mektubda, duvardaki resmin kazdırılmasını ister. Lâlâ, hemen harekete geçer ve yaşlı bir büyücüden bu hususta yardım diler. Büyücü, Lâlâ Nasır'a şehzâdeyi ava götürmesini teklif eder. Lâlâ, güzel bir ilkbahar günü, Pervâne'yi ava çıkması için tahrik eder ve sonuçda başarılı da olur. Pervâne, mahiyetiyle ava çıkar. Yeterince avlanır ve sonra dinlenmek için otağ kurdurarak eğlenir. Bu sırada Lâlâ, padişahın kendisine verdiği ve adı Duhân olan Hindli bir köleye, köşkün duvarındaki resmin kazıması görevini verir. Pervâne, avda iken, Duhân resmi kazır. Pervâne de iki hafta sürdürdüğü avlanmadan bıkarak ve de duvardaki resmi seyretmek için avı bitirip, şehre döner; kasrına girer ve duvardaki resmi göremez. Resmi göremeyen Pervâne deliye döner, aklı başından gider ve yere düşer bayılır.

Bayılan Pervâne'nin yüzüne su serperek ayılmasını sağlarlar. Ayılan Pervâne, tekrar kendinden geçer, yüzünün rengi değişir ve canını teslim etti sanırlar. Pervâne'nin öldüğünü zanneden saray halkı, yana yana figana başlarlar. Tekrar yüzünü gülsuyu ile yıkarlar. Pervâne, gözlerini açar, inlemekten sesi kısılmıştır. Bu derd ile hastalanır, aylarca yanıp yakıla yatar. Tabib, sarı bir hap (ilaç) içirerek, O'nu iyileştirir. Fakat kısa bir müddet sonra da tekrar aklını kaybederek, çıplak bir şekilde dağlara yönelir.

Pervâne, kendinden geçmiş bir şekilde dolaşırken, kör bir kuyuya düşer; yılan ve akreb başına üşüşür. Bunlarla yakınlık kurar. Pervâne'nin dağlara çıktığı sabah, saray halkı uyanınca O'nu göremezler. Pervâne'yi aramaya çıkarlar, fakat bulamazlar.

Lâlâ Nâsır, Pervâne'yi bulmak için şöhretli bir remmalciye gider. Remmalci nokta döker ve Pervâne'nin "doğu tarafında, Yusuf Peygamber gibi bir kuyuya düşdüğünü" söyler. Lâlâ Nâsır ve kalabalık bir grup, remmâlcinin dediği yere giderler ve kuyuyu bularak, Pervâne'yi oradan çıkarırlar. Kuyudan üryan çıkan Pervâne'yi giydirir ve saraya götürürler. Lâlâ Nasır, O'nu bulanlara hediyeler verir.

Fakat Pervâne, Şem'in duvardaki resmini hatırladıkça, kendini kaybeder ve perişan olur. Lâlâ, O'nu zabt edemiyeceğini anlayınca, zincire vurur ve durumu Şâh Jâle'ye bir mektupla bildirir.

Şâh Jâle, garip işlerle meşgul olan kişileri toplar ve onlara güzel bir resim yapmalarını ister. Şâh Jâle, yapılan resimleri Pervâne'ye gönderir. O da resimlerden yüzünü çevirir ve Şem'in resmini hiç birisine tercih etmez.

Kendi derdine çare arayan Pervâne, nihayet o çareyi sihirbaz Naccâr'da bulur. Naccâr, ağaçdan büyük bir kuş yapar ve o kuşa binerek, Pervâne'nin yanına gelir. Ağaçdan yaptığı kuşu da Pervâne'ye armağan eder. Naccar'ın zincire bağlı olan Pervâne'nin yanına gelmesiyle aklı başına gelir, kalbi safa kesbeder. Bu durumu öğren Nâsır, hemen Pervâne'nin yanına gelir ve O'nun zincirini çıkarır. Sonra da Pervâne tahta geçer.

Pervâne'nin gönlünde Şem'i görme arzusu artınca, aklına O'nun bulunduğu yere uçmak gelir. Yalvarması karşısında, hemen ağaçtan yapılmış kuşu getirirler. Pervâne, kuş gibi uçarak Şem'in sarayına gelir. Hocasından öğrendikiği ilm-i ihfa ile gizlice saraya girer. Bu sırada Şem, havuz başında on güzel nedimi ile sohbet etmektedir. Sohbet arasında, çok seyahat eden yaşlı bir hizmetçi, Şem'e Pervâne'nin başından geçenleri birbir anlatır. Anlatmadan etkilenen Şem de, Pervâne'yi görmeden O'na aşık olur ve O'nun saraya gelip yanında olmasını ister.

Pervâne, Şem'in arzu ve isteğini görünce ortaya çıkar. Şem, birden ortaya çıkan kişinin Pervâne olduğunu anlar. Birlikte kalkar, Pervâne'nin ağaçtan yapılmış kuşuna bakar ve onu bir yerde gizlerler. Sonra da tekrar saraya dönerler. Saraya giren iki aşık, birbiriyle yakınlaşır ve içki içerler. Aradan üç ay zaman geçer ve ilkbahar gelir: İlkbahar gelince de, Şem ile Pervâne eğlence otağını gülistanın içindeki köşke taşırlar. İki aşık tekrar eğlenceye başlarlar. İçkiyi fazla kaçıran Şem, hararetlenir, soyunarak köşkün havuzuna girer. Şem'i havuzda gören Pervâne de, soyunarak havuza girer.

Birlikte yıkanan ve istekleri hasıl olan Pervâne ile Şem, havuzdan çıkarak, saraya gider ve eğlenceye devam ederler. Daha sonra iki aşık birlikte yatarlar. Şem ile Pervâne, sevişirken gülistanın bekçileri tarafından yakalanırlar. Pervâne zindana atılır. Pervâne'nin durumuna üzülen Şem'i Dâye teselli ederek, O'nu kurtaracağını söyler.

Dâye, güzel bir helva pişirir ve içine akılları yok eden (hafızayı unutturan) bir ilaç koyarak zindana yönelir. Zindancı kapıyı açar. Zindancıya bir altın vererek, O'na: "Düşümde atamı gördüm. O'nunla güzel bir yerde oturdum. Bana bir helva

pişir ve zindana ulaştır. Helvayı kendi elinle dağıt!" der. "Ben de helvayı getirdim, dağıtayım ki atamın ruhu şad olsun!" Dâye, zindancıya yaptığı helvadan yedirir. Zindancının aklı başından gider. Dâye, anahtarı alır, zindanın kapısını açar ve helvayı zindanda bulunanlara yedirir. Helvayı yiyenlerin hepsinin akılları gider. Dâye, Pervâne'nin bulunduğu yere gider, O'nu tutsaklıktan kurtarır. Kendi elbisesini çıkarıp, Pervâne'ye giydirir ve O'nun yerine zindana kendisi girer.

Bu sırada Çîn padişahı tahtında otururken, gülistanın bekçileri padişahın huzuruna gelir ve olanları anlatırlar. Çîn padişahı bu duruma üzülür, Şem ile Pervâne'yi korkutma yönüne gider.

Zindandan kurtulan ve Şem'den de ayrı düşen Pervâne şehirde tek başına yana yana dolaşır. Bu halde dolaşan Pervâne'yi, Dellâle kadın ismindeki kişi görür ve O'na: "Ey oğul! sen kimsin? Bu yabancı yerde ne ararsın?" diye sorar. Pervâne de O'na: "Yerimde bir şehzâde, burada üftadeyim" diye cevap verir. Dellâle, Pervâne'yi evine davet eder. Birlikte eve giderler. Dellâle kadın O'na ikramda bulunur. Pervâne, evde bir kaç gün kalır.

Pervâne, Dellâle kadına başından geçen herşeyi anlatır. Dellâle de O'na Şem'e mektup yazmasını söyler. Pervâne, Şem'e bir mektup yazarak; yalnızlığını, ızdırabını ve perişanlığını bildirir. Dellâle, mektubu alarak Şem'e götürür. Şem', mektubu okur ve sevinir.

Şem de Pervâne'ye verilmek üzere bir mektup yazarak Dellâle'ye teslim eder. Dellâle yola koyulur, Pervâne'nin yanına gelerek, mektubu kendisine verir. Pervâne hemen mektubu açarak, okur ve sevincinden ağlar. Şem', mektubunda kendisini babasından istemesini söylemektedir. Şem'in isteğini yerinde bulan Pervâne, memleketine dönmek üzere hazırlık yapar. Pervâne, Dellâle'ye hediyeler verdikten sonra, Cennet-âbâd'a gitmek için yola çıkar.

Cennet-âbâd halkı kaybolan Pervâne'yi ararken, ansızın Pervâne'nin şehire geldiği haberi duyulur. Lâlâ Nâsır sevinir ve haberi getirene ödül verir. Halk Pervâne'yi karşılamak için yollara dizilir. Pervâne dualarla karşılanır. Lâlâ, Pervâne'nin bulunduğunu bir mektupla Şâh Jâle'ye bildirir.

Şâh Jâle, oğlunun bulunduğuna çok sevinir ve Pervâne'yi alıp getirmesi için Mesih isminde birisini O'nun yanına gönderir. Mesih, Pervâne'nin yanına gider, babasının davetini kendisine iletir. Pervâne de yol hazırlığına başlar. Pervâne, "zaman-sür'at" ve "zemin-tayy" bir ata biner, babasının başkentine ulaşır. Pervâne'nin şehire geleceği duyulunca, Şâh Jâle devletin ileri gelenlerini oğlunu karşılamak için gönderir. Ahali ile birlikte devletin ileri gelenleri Pervâne'yi

karşılayıp Cennet-âbâd'a getirirler. Uzun bir ayrılıktan sonra Pervâne, annesi Şükûfe ve babası Şâh Jâle ile tekrar birlikte olur.

Pervâne, Cennet-âbâd'da annesi ile karşılıklı konuşarak, başından geçenleri bir bir anlatır. Şem'in mektubunu da okuyarak, Şem'i babasından istemelerini annesine söyler. Annesi de "Şem'i sana isteyelim" diye cevap verir. Bunun üzerine Pervâne, mutlu bir şekilde annesinin yanından ayrılarak, dinlenmeye çekilir.

Şâh Jâle, oğlunun onuruna bir ziyafet tertip eder. Ziyafet esnasında Şâh Jâle, Pervâne'ye neler yaptığını sorar. Pervâne de annesine her şeyi anlattığını, O'ndan sormasını ister. Sonra da babasından izin alarak, oradan ayrılır.

Oğlunun ayrılmasından sonra anne Şükûfe, şahın yanına gider. Şâh Jâle, eşine: "Pervâne başından geçenleri sana anlatmış. Anlattığını bana söyle" der. Şükûfe de bildiklerini Şâh Jâle'ye anlatır. Bunun üzerine oğluna, Şem'i babasından istemeye karar verir. Durumu Fâğfûr'a bildiren bir mektup yazıp, mektubu akıllı veziri Bercîs'e verir ve O'nu elçi olarak Çîn'e gönderir.

Şâh Jâle'nin elçisinin geleceği haberi Çîn Fâğfûr'una ulaşır. Fâğfûr, elçiyi güzel bir şekilde karşılar ve ikramda bulunur. Sonra Fâğfûr, adet gereği tahtına oturur. Bercis'i huzuran kabul eder. Elçi Bercîs, Fâğfûr'a Şâh Jâle'nin gönderdiği mektubu verir. Çîn hükümdarı mektubu okur ve elçiye: "maksud ma'lum oldı, gaye anlaşıldı! Düşünelim. Allah ne takdir etmişse o olur" diye cevap verir. Elçi huzurdan izin alarak ayrılır.

Şâh Fağfûr, kızını verip vermeme hususunda vezirinin fikrini sorar. Vezir de: "kızını yabancı diyara verip, ayrılığı tadacaksın. Ayrılık zordur. Kızının yeri! senin yanındır." diyerek fikrini açıklar. Bu düşünceyi olumlu karşılayan Fâğfûr, kızı Şem'i Pervâne'ye vermekten vazgeçer. Durumu izah eden bir mektup yazar ve onu Bercîs'e verir. Mektubu alan Bercîs, hemen yola koyulur.

Bercîs'in Fâğfûr'un başkentinden ayrılmasından sonra, şehirde şiddetli bir fırtına kopar. Hava, simsiyah olur; şimşekler çakar ve sonunda da yumurta büyüklüğünde dolu yağar. Ansızın bir zelzele olur. Dağlardan kayalar kopup gelir, toprak yarılır, etrafı sular kaplar. Kıyamet koptu! zannedilir.

Fağfûr, müneccimleri toplar. Onlara: "Niçin halkı bütün bu olanlardan haberdar etmediniz?" diye sorar. Müneccimler de: "Bizim de haberimiz olmadı" diyerek cevap verirler. Hükümdar: "Bu durum neyin belirtisidir?" sorması üzerine, müneccimler: "Büyük bir savaşın belirtisidir. Fakat, sonu hayırla neticelenecektir" diyerek karşılık verirler.

Rûm'a dönen Bercîs, Şâh Jâle'nin huzuruna çıkarak, Fâğfûr'un mektubunu

şaha takdim eder. Şâh mektubu açar ve "sana verilecek kızım yok!" cevabını okuyunca da hem üzülür hem de kızar. Savaş hazırlığı görülmesini emreder. Savaş hazırlığı tamamlandıktan sonra Şâh Jâle, büyük bir ordu ile Çîn ülkesine yönelir.

Bunun üzerine iki taraf arasında şiddetli bir savaş çıkarsa da bir netice alınamaz. Şâh Jâle, Şem'in korunması için gönderildiği kaleyi kuşatır. Topa tutar, fakat sonuç alamaz. Kaledeki yiyeceğin bitmesini beklemeye koyulur. Kısa sürede kalede kıtlık baş gösterir. Fakat kaledekilerin yardımına yiyecek yüklü yedi gemi yetişir. Kaledekiler sevinirler. Bunu gören Şâh Jâle, kuşatmadan vazgeçerek, derhal ülkesine döner.

Pervâne, bu işin savaşla halledilmeyeceğini anlayınca tekrar gurbeti tercih ederek, ülkesinden ayrılır. Bir gemiye biner ve Şem'in bulunduğu kaleye ulaşır. Sahile çıkar. Sahilde, Şem'in babası tarafından kaleden alınıp, saraya götürüldüğü haberini alır. Oradan ayrılarak çöle yönelir. Şem'e kavuşması için Allaha dua eder. Bu arada Çîn başkentine giden bir kervanı görür. Hemen kervana katılır ve kervanla Çîne ulaşır.

Çîne gelen Pervâne, Dellâle'nin evine gider. Pervâne'ye ikramda bulunan Dellâle, O'nun yazmış olduğu bir mektubu da Şem'e götürür ve Şem'in cevabı mektubunu da Pervâne'ye getirir. Şem', Pervâne'ye birlikte kaçmayı teklif ederek, O'nun yapması gerekenleri de bir bir mektubunda yazar.

Pervâne, kıyafet değiştirerek saraya girer ve Şem'in dediği yerde beklemeye başlar. Şem' de, cariyelerin yemeğine uyku ilacı koyar. Cariyeler uyuyunca da Pervâne ile sözleştikleri yere gelir. Önceden hazırlanan iki ata binerek Rûm ülkesine hareket ederler.

Bu arada oğlunun tekrar kaybolduğunu öğrenen Şâh Jâle, Çîne ulaklar salar, her tarafı aratır fakat oğlunu bulduramaz. Üzülür ve sabreder. Bu durum üzerine uyuyan Şâh Jâle, rüyasında güneş ile ayın gelip koynuna girdiğini ve kendisi de ay ile güneşi kucakladığını görür. Uyanır, gözü gönlü ruşen olur.

Daha sonra iki ulak gelerek, Şem' ile Pervâne'nin Rûm ülkesine yöneldiklerini bildirir. Şem ile Pervâne, Rûm diyarına ulaşırlar ve doğruca Pervâne'nin annesinin kasrına giderler. Anne Şükûfe, ikisini de bağrına basar!, onlara: "Hoş geldiniz" der. Şükûfe, Şem'in hizmetini görmek için yüz kız bağışlarken, baba Şâh Jâle de onurlarına ziyafet tertîb eder.

Rûm ülkesinde bu olaylar olurken, Çîn sarayında da Şem', Pervâne ile birlikte kaçtığından sonra Dâye, uyku ilacının tesiri geçince uyanır ve Şem'i göremez. Olay Şâh Fâğfûra bildirilir. Fâğfûr, kızar ve sinirlenir. Kızını bulmak

için, her tarafa ulaklar gönderir. Fakat bir netice alamaz.

Bunun üzerine Şâh Fagfur, Rûm ülkesine bir casus gönderir. Bu casus, Şâh Jâle'nin casuslarından biri tarafından tanınır ve hemen yakalanır, şahın huzuruna götürülür. Casus, kendini ifşa eder. Şâh Jâle de kendisini bağışlar, O'na ikramda bulunur. Çîn casusuna: "Allah, Şem'i Pervâne'ye yandırdı. Şem', burayı mesken edindi. Hayatından memnun!" diyerek, söylediklerini Çîn Fâğfûr'una iletmesini ister.

Casus, Rûm ülkesinden ayrılarak, Fâğfûr'un yanına döner ve olup bitenleri bir bir anlatır. Şâh Jâle'nin bu hareketinden son derece memnun olan Şâh Fâğfûr, kızını affeder ve cihazın (Ceyizini) Dâye'si ile birlikte, beş bin kişi ve yüz katırla gönderir.

Şem'in cihâzının geleceğini öğrenen Jâle, karşılanmasını emreder. Dâye güzel bir şekilde karşılanarak, Şem'in bulunduğu saraya götürülür. Şükûfe'yle tanıştırıldıktan sonra, çeyizi Şem'e arzeder.

Bir bahar mevsiminin güzel gününde Şem' ile Pervâne'nin düğünü olur. Düğün, yanından bir nehrin geçtiği sahranan kenarında kurulmuş olan bir şehirde düzenlenir. Buraya yüz çadır kurulur. Kösler dövülür, davullar çalınır! ve halk düğüne akın akın gelirler. Sonra Pervâne ile Şâh Jâle düğün alanına gelirler. Şem' de altun şamdanlar eşliğinde getirilir. Devletin ileri gelenleri de şahın yanında yerlerini alırlar.

Yemekler yenilir, şerbetler içilir, içkiler dağıtılır. Sazendeler çalar, rakkaseler döner. Meslek erbabları hünerlerini gösterirler. Saçılar saçılır, hediyeler verilir. Yedi gün yedi gece düğün adet üzere sürer. Sonunda da Şem' ile Pervâne vuslat için saraya getirilir ve vuslat gerçekleşir.

İlkbahar bitmiş, yakıcı bir yaz mevsimi başlamıştır. Sıcak bir günde Şâh Jâle sarayında dinlenirken, bir elçi yanına gelir ve Çîn Fâğfûr'unun öldüğünü bildirir. Üzülen Şâh Jâle, Fâğfûr'un ölümünü ülkeye duyurarak, matem ilan eder. Haberi öğrenen Pervâne ile Şem' üzülürler. Şem'in üzüntüsü büyük olur.

Matem zamanı bitince, Şem' ile Pervâne yas için giydikleri siyah elbiseyi çıkarırlar. Şâh Jâle oğlunu saraya çağırır ve O'na devlet idaresi ile ilgili nasihatta bulunduktan sonra da Pervâne, kalabalık bir toplulukla Çîne şah olmak üzere yola çıkar.

Pervâne, Şem' ile vedalaşır. O'ndan kendisi için duada bulunmasını ister. Şem' ile Pervâne birbirlerine sarılarak ağlarlar. Pervâne gösterişli bir ata binerek, mahiyetiyle birlikte Çîn ülkesine gitmek üzere, Rûm ülkesinden ayrılır.

Pervâne, geceli gündüzlü seyahatinden sonra, mahiyetiyle birlikte Çîn ülkesine

ulaşır. Ülkenin ileri gelenleri, kalabalık bir topluluk ile Pervâne'yi karşılarlar. Ömrünün uzun, mülkünin geniş olması için niyazda bulunurlar.

Pervâne şehre gelerek, güzel bir saraya yerleşir. Bir müddet sonra da hil'at giyer, tacını takınır ve tahta geçer. Pervâne'nin tahta oturmasıyla Çîn ülkesi, eski dirlik ve düzenine kısa sürede kavuşur. Pervâne'nin tahta geçtiği ve ülkenin esenliğe kavuştuğu haberi Şâh Jâle'ye ulaştırılır. Habere sevinen Şâh Jâle, Rûm ülkesini baştan başa donatır.

Pervâne, Şem'e karşı duyduğu sevgi neticesinde, O'na bir mektup yazarak, Çîn'e davet eder. Şâh Jâle, on bin kişiyle Şem'i dualarla Çîn'e yolcu eder. Şem', bir seher vakti Çîn'e ulaşır, Pervâne tarafından karşılanır. Böylece Pervâne ile Şem', Çîn ülkesinde birlikte mutlu bir hayat sürerler.

3.1.1.2. Olay Örgüsü

Şem' ü Pervâne mesnevîsindeki olayların belli bir plan doğrultusunda sıralandığını görürüz. Olay örgüsü çerçevesinde bir değerlendirme yaptığımız zaman, bütün olayları dört "saç ayağı"na oturtmamız mümkün olabilir. Bu dört saç ayağı; olayın birinci derecedeki kahramanların mensup oldukları muhît, bu muhît içinde dünyaya gelişleri, büyümeleri ve eğitimleri; Birbirine kalbî alaka duymaları ve seyahata karar vermeleri; Birbirine kavuşmak için karşılaştıkları engeller ve bunlarla mücadeleleri; Birbirleriyle evlenmeleri ve mutlu bir şekilde yaşamaları, olarak belirleyebiliriz.

Tesbit ettiğimiz dört ana olay, başlangıç ile sonuç olarak değerlendirildiğinde, olay/vak'a dört bölüme ayrılır anlamına da gelir. Dört ana olay, yani dört bölüm de kendi içinde bir kaç "metin halkaları"ndan meydana gelir[1]. Metin halkaları da "olay/vak'a birimleri"ni oluşturur[2]. Bu dört ana olay birbirine "zamansırasal" bağlantılıdır[3]. Birbirlerini kronolojik sıra içinde takip ederler.

Vak'ayı olay örgüsü değerlendirmesinde her bir ana olayı/bölümü (S1, S2, S3, S4) şeklinde; metin halkalarını (M1, M2, M3...); metin haklarının vak'a birimlerini de (V1, V2, V3...) şeklinde gösterirsek, böylece her bölüm kendi arasında, zaman, mekan, şahıs kadrosu da dikkate alındığında, şu şekilde tasnif yapılabilir:

S1: Pervâne'nin mensup olduğu muhit, bu muhit içinde dünyaya gelişi,

---

1 Metin halkaları için bkz., Şerif Aktaş, **Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş**, s. 47-56
2 Vak'a birimleri hakkında bilgi için bkz., Şerif Aktaş, a.g.e., s. 47-77
3 E.M. Forster, **Roman Sanatı** (Çev. Ünal Aytür), İst. 1982, s. 128

büyümesi, eğitimi ve Şem'in resmini görmesi.

M1: Şâh Jâle'nin çocuğunun olmaması

V1: Allaha yalvarması

V2: Şükûfe ile Kadir gecesi zifafı

M2: Pervâne'nin doğuşu

M2: Pervâne'nin kaderinin belirlenmesi

V1: Pervâne'deki kabiliyetin görülmesi

V2: Hocaya teslim edilmesi

M4: Eğitimi

V1: Bütün ilimleri öğrenmesi

V2: Güçlü ve kuvvetli bir kahraman olması

M5: Cennet-âbâd'ın yönetimine getirilmesi

V1: Cennet-âbâd'ın süslenmesi

V2: Pervâne'nin Cennet-âbâd'a gelmesi

V3: Cennet-âbâd'ı gezmesi

M6: Pervâne'nin Şem'in resmini görmesi

V1: Pervâne resme aşık olur

V2: Günlerce bir şey yemez, içmez, sürekli ağlar

S2: Aşık olan Pervâne'nin Şem'i bulması için Çîn'e seyahat etmesi, Şem'i bulması, birbirine kalbî ilgi duymaları

M1: Pervâne'nin öğüt dinlememesi

V1: Lâlâ Nâsır, Pervâne'nin durumunu Şâh Jâle'ye bildirir.

V2: Duvardaki resmin kazıtılması için, Pervâne'nin ava çıkartılması.

V3: Pervâne'ye Şem'in suretini unutması için başka suretler gösterilmesi

V4: Pervâne'nin dağlara yönelmesi

M2: Pervâne'nin Çîn'e gitmesi

V1: Pervâne'ye Naccar'ın yardım edmesi

V2: Pervâne'nin, ağaçtan yapılmış bir kuşa binerek Şem'in sarayına gelmesi

M3: Şem'in, sarayında nedimleriyle sohbet etmesi

V1: Şem'in çok gezen bir hizmetçisinden Pervâne'nin hikayesini dinlemesi

V2: Şem'in Pervâne'ye görmeden aşık olması

M4: Pervâne kendini Şem'e gösterir.

V1: Şem ile Pervâne birlikte içki içer ve eğlenirler

V2: Şem ile Pervâne'nin sevişmeleri

M5: Pervâne'nin yakalanıp zindana atılması

V1: Pervâne'nin zindandan Dâye sayesinde kurtarılması

S3: Şem ile Pervâne'nin birbirlerine kavuşmak için karşılaştıkları engeller ve bunlarla mücadeleleri

M1: Pervâne'nin şehirde tek başına dolaşması

V1: Dellâle kadının Pervâne'yi evine davet etmesi

M2: Dellâle'nin Pervâne'nin Şem'e mektup yazmasını söylemesi

V1: Şem ile Pervâne'nin mektuplaşması

V2: Mektuplaşmada Dellâle'nin aracılık etmesi

M3: Şem'in Pervâne'ye babasından kendisini istemesini, dile getirmesi

V1: Pervâne'nin Cennet-âbâd'a dönmesi

V2: Şâh Jâle'nin oğluna Çîn Fâğfûr'undan kızı Şem'i istemesi

V3: Fâğfûr'un vezirin sözüne uyup, Şem'i Pervâne'ye vermemesi

V4: Müneccimlerin iki ülke arasında savaş çıkacağını söylemesi

M4: Çîn ve Rûm orduları arasında savaş yapılması

V1: Savaşta netice alınamaz

V2: Pervâne'nin Şem'e kavuşmak için, yeniden Çîn'e yönelmesi

V3: Şem' ile Pervâne arasında tekrar mektuplaşmanın başlaması

M5: Şem'in Pervâne'den kendisini kaçırmasını istemesi

V1: Şem'in cariyelerin yemeğine uyku ilacı koyması

V2: Pervâne'nin kıyafet değiştirerek saraya girmesi

V3: Pervâne ile Şem'in birlikte kaçmaları

S4: Şem ile Pervâne'nin birbirlerine kavuşmaları, evlenmeleri ve mutlu bir şekilde yaşamaları

M1: Birlikte kaçan Şem' ile Pervâne'nin Rûm ülkesine gelmeleri

V1: Şem'in Pervâne'nin anne ve babası ile tanışması

V2: Fâğfûr'un kaybolan kızını aratmak için Rûm'a casus göndermesi

V3: Çîn casusunun yakalanıp serbest bırakılması

M2: Şâh Jâle'nin Pervâne için Fâğfûr'dan Şem'i tekrar istemesi

V1: Fâğfûr'un kızını Pervâne'ye vermesi

V2: Cihazını Dâyesi ile birlikte göndermesi

M3: Şem ile Pervâne'nin düğünlerinin yapılması

V1: Düğün bir şehirde düzenlenir

V2: Yemekler yenilir, meslek erbabı hünerlerini gösterirler, saçılar saçılır, hediyeler verilir.

V3: Düğün yedi gün, yedi gece sürer

M4: Şâh Jâle'ye Çîn Fâğfûr'unun öldüğünün bildirilmesi

V1: Rûm ülkesinde matem ilan edilir

V2: Şem' ile Pervâne'nin giydikleri matem elbiselerini çıkmaları

M5: Pervâne'nin Çîn'e hükümdar olması için davet alması

V1: Pervâne'nin babasından sarayda devlet idaresi hakkında bilgi alması

V2: Pervâne'nin kalabalık bir toplulukla Çîn'e hareket etmesi

M6: Pervâne'nin Çîn halkı tarafından büyük bir sevinçle karşılanması

V1: Pervâne'nin Çîn tahtına oturması

V2: Şem'in Pervâne'nin yanına gelmesi

V3: Şem' ile Pervâne'nin birlikte mutlu bir şekilde yaşamaları

Konuyu oluşturan vak'a/olaylar dizisinin birbiriyle bağlantısı yani zincir halinde gelişmesi olan olay örgüsüne göre Şem' ü Pervâne mesnevîsindeki olay/vak'a zamansırasal bağlantılı bir anlatımla oluşturulmuştur.

Olayda merkezi bir insan vardır. Anlatılan her şey bu kişiyle ilgilidir. Bu kişi, birine ilgi duyar; kavuşmaya mani engeller araya girer. Zaman ve mekan içerisinde vuslatı ortadan kaldırmak için olaya iştirak eden ikinci derecedeki kişiler ile, birinci derecedeki kişiler birbirleriyle mücadele ederler.

Mesnevîde "çok yönlü" kahramanlar arasında kader ile belirlenmiş şiddetli bir aşk/kalbî alaka vardır. Bu aşkın merkezinde de Pervâne olduğundan olay/vak'a Pervâne'nin çevresinde oluşur ve bir zincir halkası halinde gelişir.

İkinci derecedeki kişiler etrafında gelişen olayların çok olmaması ve kısaca geçiştirilmesi nedeniyle olayda karışıklık görülmez. Olayların akışı içerisinde nedensellik ağırlık kazanmadığından olaylar, bu kişilerin üzerinde yoğunluk kazanmaz.

Eserde olayın merkezinde bulunan Pervâne, arzu ettiği objeye kavuşmak ister.

Objenin temelinde Şem'e karşı duyduğu aşk vardır. Bu aşk "idealize" edilmiş romantik bir aşktır. Bu aşk olayın ana düğümünü oluşturur. Şem', özellikle de Pervâne arzu edilen objeye kavuşmak için bir takım zorluklara katlanırlar. Entrikalar çevirir, çeşitli şekillerde mücadele yapar ve sıkıntılara tahammül ederler. Bunların yanında, iki aşığa engel ve yardımcı olanların etrafında örülen olaylar da, vak'anın ana düğümüne bağlı olarak gelişen yan düğümlerdir.

Sonuç olarak birinci derecedeki kişiler arasındaki kalbî alaka çevresinde cereyan eden Şem' ü Pervâne'deki olay ve olay örgüsünün bizdeki halk hikâyelerinde ve Batı edebiyatında modern romandan önce görülen "romans"larda geçen olay ve olay örgüsünden farklı olmadığı anlaşılır[1].

3.1.1.3. Zaman

Bir roman veya hikâyede anlatılanlar, mutlaka belirli veya belirsiz bir zamanda cerayan eder. Böylece zaman unsuru, hikâyenin yahut romanın genel terkibini meydana getiren temel unsurlar arasına girer. Hikâye veya romanı zamandan soyutlamak mümkün değildir[2]. Çünkü her romanda/hikâyede bir saat vardır[3].

Şem' ü Pervâne mesnevîsinin olay zamanı, Pervâne'nin doğumundan önce başlar, Pervâne'nin Çîn tahtına oturup. Şem'i de yanına getirmesine kadar devam eder. Mesnevîde olaylar "zamansırasal" bağlantılı anlatımla oluştuğu için zaman da, sırasal bir doğruda gelişir. İleriye gidişler, atlamalar görülmesine rağmen, geriye dönüşlere yer verilmemiştir. Eser, zaman sırasına göre anlatılmakla birlikte, kesin hatlarıyla verilmiş değildir. Yani olayın tarihi zamanı konusunda bir şeyler söylemek mümkün değildir. Mesnevîdeki olayların ve kişilerin herhangi bir tarihi kaynağı yoktur.

Batılı anlamlarda tahkiyeli eserlerde gördüğümüz, ileriye doğru şuur akışlarına ise rastlanmaz. Bazan ilk bakışta geriye dönüş gibi görülen bazı yerler vardır. Örneğin Pervâne'nin Cennet-âbâd'ı terkederek, Şem'in sarayına gitmesi O'nunla üç ay birlikte güzel vakit geçirmesi, zindana düşerek kurtulması, Dellâle'nin evinde kalıp, sonra da Cennet-âbâd'a dönmeye karar vermesi (1460-2171) uzun bir zaman dilimine sığarken, bu bölümlerin bitiminden hemen sonra Cennet-âbâd halkının Pervâne'yi aramaya çıkma olayı (2218-2245) ilk bakışta geriye dönme gibi görülse

---

1 R.Wellek-A.Waren, **Edebiyat Biliminin Temelleri** (Çev. Ahmet Edip Uysal), Ank. 1983, s. 34, 296

2 Mehmet Tekin, **Roman Sanatı ve Romanın Unsurları**, Konya 1989, s. 24

3 M.E. Forster, **Roman Sanatı**, s. 68

de, daha önce anlatılan bir olayın, sonraki bölümlerde, kahramanların başından geçenleri bir başkasına özetlemesi şeklinde olmaktadır. Yoksa, esere yeni bir olay zinciri eklenmemektedir. Bu sebeple bunlar, bir parantez açma olarak kabul edilmelidir.

Olay/vak'a zamanının ne kadar sürdüğü bilinmemektedir. Sadece Pervâne'nin ondört yaşına kadarki hayatı yıl olarak (617) belirtilirse de, bundan sonra geçen zaman söylenmemiştir. Ondört yıllık zaman dilimi de, doğması, büyümesi ve eğitimi şeklinde verilerek, ayrıntılara inilmez. Bu da bize anlatıcının, olayın şöyle veya böyle bir zamanda cereyan edip etmemesi değil, olayın anlatılma süresinin beceriyle düzenlenmesi, dolayısıyla esere, zaman planında derli toplu bir görünüm kazandırma çabası içerisinde olduğunu gösterir[1]. Çünkü bir eseri edebîlik çizgisine çıkaran, reel zaman değil, anlatıcı tarafından oluşturulan "itibarî zaman"dır[2].

Olayların meydana geldiği zamana ait ifadeler, çok genel zaman unsurlarıyla verilir. Zamanla ilgili kelimeler aydınlatıcılık görevi üstlenmezler. Belirsizlik göze çarpar. En küçük zaman dilimi "an"dır (2679,2690...):

O mülki seyr iderken ol zamānda
Görüp durdı bu ᶜayyārı anda (3274)

sonra da "saat" (2832, 3199, 3582...) kullanılır:

Alup Dellāle ol mektūbı gitdi
O sāᶜat vardı ḳaṣr-ı Şemᶜe yitdi (3059)

Gün, çok kullanılan zaman unsurudur. "Bir gün" (3032, 3291) gibi "gün" (b. 2978), "falan gün" (3346, 3692) denilmesi belirsizliği gösterdiği gibi "iki gün" (2534, 2680) denilmesi de belirsizliğin yanında zaman sınırlamayı gösterir. "Gün"den sonra "ay" (1173, 2534) da belirsizlikle birlikte, zaman sınırlı olarak da kullanılır:

O māha kim olupdur menzil ol cāy
Müşerref olduġ anda bir iki ay (2412)

Zaman olarak "gece" (2709, 2730, 3161...) de çok kullanılmıştır. "seher" vakti (2349, 2776) zaman unsuru olarak eserdeki yerini aldığı gibi, zaman dilimi olarak "mevsim"de kullanılmıştır:

---

1 Mehmet Tekin, **Roman Sanatı ve Romanın Unsurları**, s. 26

2 Şerif Aktaş, **Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş**, s. 127 v.d., 136 v.d.; Mehmet Tekin, a.g.e., s. 26

İrişdi nā-gehān faṣl-ı zemistān
Cihāna geldi bir pīr oldı mihmān (1680)

Pervâne ile Şem'în düğününün yapıldığı mevsim "ilkbahar"dır. Şair, bunu güzel bir şekilde gözler önüne serer:

Bahār irüp cihān olmışdı ḫurrem
Hevādan tāze cān bulurdı ādem

Müzeyyen ḥacleye dönmiş gülistān
ᶜArūs-ı tāze anda verd-i ḫandān (3337-3338)

Mesnevîde anlatılan olaylar içerisinde uzun zaman sürmesi gerektiren bir eylem bazan kısaca, bazan da bir iki kelime ile ifade edilir. Pervâne'nin Rûm'dan kalkıp, Çîn'e gitmesi ve Dellâle'nin evini bulması iki beyit içerisinde geçen "gitdi, yitdi" ve "müşerref itdi" fiillerle ifade edilmiştir (3031-3032). Bu tür olaylarda olay/vak'a zamanı daralmaları olduğu açıktır. Bununla birlikte, Pervâne'nin günlerce "yemeden içmeden kesilmesi" (795), gece gündüz "gözünün yaşını akıtması" (3618), bütün zamanını Şem'in "resminin önünde geçirmesi" (793) olay/vak'a zamanı uzamasını gösterir.

Şem' ile Pervâne'nin birlikte akşam kaçmaya karar verdiklerinde günün bitmemesi ve akşamın olmaması Pervâne'ye bin yıl kadar gelir. Bu da ruh sıkıntısından doğan zamanın bir türlü geçmeyişini, uzamasını gösterdiği gibi, Pervâne'nin psikolojisini de yansıtır. Böylece şair, tasviriyle, Pervâne'nin psikolojisi arasında ilgi kurar:

O söze ḳalbi şöyle oldı mā'il
O gün aḫşam olınca oldı biñ yıl (3125)

Velī her dem aña biñ yılca oldı
Derūnı āteş-i şevk ile ṭoldı (3141)

Sonuç olarak, mesnevîde zaman, ayrıntılara girilmeden, kozmik olarak verilerek, anlatılımın bir parçası olarak kullanılır. Uzun bir yol "fulân gün" de biter. Eğlence bir iki gün sürer veya "akıtdı yaşını şâm u sehergâh" gibi anlatmalar, belirsiz bir zaman ifadesinin ağırlığını hissettirir. Anlatımda geri dönüşler olmadığı gibi, zaman üstüne zaman bindirme de yoktur. Eserde kaostik bir durum yansımadığı için, zaman karışıklığı görülmez.

3.1.1.4. Mekân

Olay/vak'a şahıs kadrosu ve zaman gibi bazı kavramları da beraberinde getirir. Bu kavramlardan biri de mekândır. Bunlardan mekân, olayı ve onu meydana getiren olay parçacıklarına sahne olan yerdir[1]. Asıl öge olan olayın gerçek veya muhayyel mutlaka bir mekâna ihtiyacı vardır[2].

Şem' ü Pervâne mesnevîsinde de mekân; anlatılan olayın sahnesi durumundadır ve gelişmelere göre çeşitlilik gösterir. Eserde olay/vak'a, Rûm ülkesinde başlar, Çîn ülkesine kadar uzanır. Gelişmeler ise iki ülke arasında olur. Neticede Çîn'de sonuçlanır. Olayların gelişmesinde ve bilinen şekilde sonuçlanmasında Rûm ve Çîn ülkesi önemli rol oynar. Zira buralar, olay örgüsünü şekillendiren hadiselerin adeta odak noktasıdır. Bu açıdan olaylar, geniş bir mekânda geçer.

Olayların geçtiği yer belirtilirken sadece ülke adı verilir. Bu ülke adlarından Rûm'un ve Çîn'in dışında Hindistân (856) ile Hıta (860) geçer. Bu iki ülkeden Hindistân, papağanları ve Hıta, güzel kokunun elde edildiği yer olarak yani bilinen vasıflarından dolayı bahsedilir. Bir yerde de Irak ülkesinin sadece ismi (3541) zikredilir.

Ülke adları yanında şehir adları da belirsizdir. Şâm'ın dışında (b. 2347, 2774, 2790) şehir isimlerine rastlanmaz. Şehirden bahsedilirken "ol şehr" (3348) ifadesi kullanılır. Belirsizlik bildiren mekânlar arasında "yedi iklim" (b. 3068), "yedi deryâ" (b. 3083) da vardır. Bu mekânlar geniş mekân içerisinde değerlendirilir.

Geniş mekân içerisinde değerlendirilmesi gereken fakat ülkelere göre dar mekân olarak kalan, geniş mekânların çokluğu dikkati çeker: Irmak ve sahra kenarı (3348), gülistan (1787), dağ (1201, 1242), köşk (1790), saray (1200, 1209), sahra (2768), Şem'in sarayı (1467), Cennet-âbâd (641), kasr (1126, 1350), gülzâr (1556).

Geniş mekânın yanında, dar mekânlar da vardır. Pervâne ile Çîn Fâğfûru'nun oturdukları fildişi rengindeki taht (2648, 2651, 2984) ile Pervâne'nin düşerek içinde birkaç gün kaldığı kör kuyu (1211) dar mekân olarak karşımıza çıkar. Ayrıca Şem'in yanında bulunduğu sırada yakalanarak Pervâne'nin atıldığı zindan (1896) ve birkaç gün kaldığı Dellâle'nin evini (2010, 2015) de dar mekân olarak görebiliriz.

Pervâne, mekân olarak koca bir Rûm ülkesini yöneten ulu bir padişahın sarayında doğar, ondört yaşına kadar burada yetişir ve eğitim görür. Şehir adı

---

1 Şerif Aktaş, **Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş**, s. 99.

2 Şerif Aktaş, a.g.e., s. 44

belirtilmezse de, mekân olarak Pervâne'nin sosyal çevresini oluşturur. Şemin bulunduğu Çîn'e gitmeden önceki hayatı, Cennet-âbâd'da geçer. Güzelliğiyle Cennet'e, yüceliğiyle feleğe benzeyen (631-642), havası, suyu ve yeşilliğiyle açık ve kapalı mekân olarak karşımıza çıkan Cennet-âbâd'da Pervâne, mutlu bir şekilde yaşar.

Şem'in resmini duvarda gördükten sonra, Pervâne'nin psikolojik durumunda da değişiklik görülür. Kendinden geçmiş, yemeden içmeden kesilmiş ve Şem'i görme hayali ile (795-806) yeknesak bir hayat yaşar. Bu mekân Pervâne'nin özlemlerini karşılayacak olanaklara ve özelliklere sahip olmaktan çıkar ve Cennet-âbâd, bu yeknesak dekorun sönük bir köşesi durumunda kalır.

Böyle bir mekânda yaşayamayan Pervâne'nin hayatı açık/geniş mekân olan dağlar (1196-1209) ve kapalı/dar mekân hüviyetindeki kuyu içerisinde (1210-1226) geçer. Sonra Pervâne Çîn'e gidip Şem'in sarayında aylarca kalır. Şem'in sarayında kalması, Pervâne'nin psikolojisinde gözle görülür bir değişikliğe yol açar. Artık O, yaşamanın tadını çıkarmaktadır (1576-1581).

Bundan sonra olaylar, Rûm ile Çîn ülkesi arasındaki genellikle geniş, arada bir de dar mekânlarda geçer. Bu mekânlarda Pervâne, bazan mutsuz ve ümitsiz bazan da neşeli ve mutlu bir hayat sürerek, sonunda da süreklilik arzedecek huzuru ve mutluluğu yakalar.

Mekân tasvirleri, eserde çok görülür ve olay ve kahramanların psikolojik durumlarıyla uygunluk arzeder. "Tecrid" anlayışının sonucu olarak, mekân ve onu tamamlayan varlık ve hadiseler, harici âlemde görüldükleri gibi değil, bunların insan üzerinde bıraktığı, intibalar, sebep oldukları haller, ifade edilerek tanıtılır[1].

Pervâne'nin psikolojik durumunun yansıtılmasında mekan unsurundan faydalanılmıştır. Mekân unsuru, O'ndaki psikolojik iniş ve çıkışları gösteren bir ibre gibidir:

Yemeden içmeden cümle kesildi
Cihānda ᶜıyş u ᶜişret anı bildi (795)

Murādı anlaruñ çün oldı maḥṣūl
Yine oldılar anlar ᶜıyşa meşġūl

Virüp dururdı furṣat anlara el
Ṣafā vü ẕevḳi ḳıldılar mükemmel (1866-1867)

---

1 Şerif Aktaş, **Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş**, s. 141 v.d.

Yukarıdaki beyitlerden birincisi Pervâne'nin kendi sarayında "yemeden içmeden kesildiğini", son ikisinde de Şem'in sarayında "zevk ve safa sürmesini" göstermesi, aynı kapalı mekân içinde Pervâne'nin inişli çıkışlı psikolojisini yansıtır.

Bu tasvirlerde bazan gerçekci olma endişesi taşımayan şair, Batıda görülen hikâye ve romanlardaki mekân tasvirlerinin yüklendiği vazifeleri karşılayacak pasajlara yer vermiştir. Öyle ki Pervâne'nin aşkı uğruna çıldırıp, dağlara yöneldiğinde düştüğü kuyu (1210-1226), O'nun arzu edilen "obje varlığı" elde etmek için ıstırapları göstermesi açısından önemlidir.

Olay/vak'a ve onun geçtiği mekân tasvirleri uzun tutulur. Özellikle savaş ve av sahneleri, düğün törenleri uzun uzun tasvir edilerek, canlı bir şekilde gözler önüne serilir. (954-1012, 2843-2929, 3336-3563). Az olmak kaydıyla mekânın bir beyit içerisinde tasvir edildiği de görülür:

Ulu ṣaḥrā kenārındaydı ol şehr
Gelür uğrardı ol ṣaḥrāya bir nehr (3348)

3.1.1.5. Anlatıcı ve Bakış Açısı

Gerek roman sanatı, gerekse mesnevîler esas itibariyle anlatılacak bir hikaye ile bu hikâyeyi takdim edecek bir anlatıcıya isnad edilir. Burada asıl önemli olan, anlatılacak hikâyeden çok, anlatıcının konusudur. Zira anlatıcı, roman sanatının ve mesnevîlerin başta gelen temel unsuru, aynı zamanda "en etkili eleman"ıdır[1].

Anlatma esasına bağlı edebi türlerde olay/vak'a ilk bakışta zannedildiği gibi yazar tarafından aktarılmaz. Yazarın vücud verdiği "itibarî" bir varlık anlatma işini üzerine alır. İtibarî bir varlık olan anlatıcı yazarın dilini kullanarak ait olduğu âleme ait hayat tecrübelerini nekleder. Anlatıcı, naklederken "her şeyi bilen, sezen, anlayan" yönü ile değişik mevkilerde karşımıza çıkar[2].

Bütün bu özellikleri taşıyan anlatıcının hakîm vasfı "İlahî/amnicent" karekterli oluşudur. Bu bakış açısına bağlı anlatmaya "hakîm bakış açısı" denir. Anlatıcı, bu fonksiyonları yerine getirirken gücünü kendisine kazandırılan bakış açısının sınırsızlığından alır[3]. Bu hakim bakış açısından hareketle yazılmış eserlerdeki anlatıcıya da "yazar-anlatıcı" adı verilir[4]. Yazar anlatıcının genellikle 3. tekil kişi

---

1 Mehmet Tekin, **Roman Sanatı ve Romanın Unsurları**, s. 9

2 Şerif Aktaş, **Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş**, s. 96; Mehmet Tekin, a.g.e., s. 9

3 Şerif Aktaş, a.g.e., s. 95-96;

4 Şerif Aktaş, a.g.e., s. 96.

seviyesinde rolünü oynadığını görürüz[1].

Bu açıdan bakıldığında Şem' ü Pervâne mesnevîsinde "yazar-anlatıcı hakim bakış açısı"nın söz konusu olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Bir başka söyleyişle mesnevî, 3. tekil şahıs anlatıcının ağzından ve bakış açısından nakledilir.

Eserde yazar-anlatıcı, Pervâne'yi ondört yaşında savaş oyunlarını öğrenen, savaşçı bir kişi yapar:

İrişdi çün kim on dördine ol bedr
Nedür bildi cihānda kıymet ü ḳadr

Silāḥ u ḍarb u ḥarb u cenge düşdi
Oyun ögrendi bir kaç gün dürişdi (617-618)

veya tahtadan yapılmış kuşa bindirererek Şem'in sarayına uçurduğu (1461-1469) gibi Dâye'ye akılları yok edecek bir helva yaptırarak O'nu zindandan da kurtarır (1922-1942). Şem'e Pervâne ile kaçması için plan yaptıran (3118-3123) yine yazar-anlatıcıdır. Bütün bunlar 3. tekil şahıs anlatıcının ağzından nakledilir.

Yazar-anlatıcı mesnevîde kahramanların ne duyup, düşündüklerini bildiği gibi, onların başlarından neler geçeceğini de bilen bir hüviyeti vardır. Çünkü o, vak'a ve şahıs kadrosu ile ilgili geçmişe ve geleceğe ait her şeyi en ince noktasına kadar bilir. Kendi belirleyici tavrını ortaya koyar. Zira o, anlattıklarını nasıl, nereden, kimden öğrendiğini söylemek ve belirlemek zorunda değildir[2]. Pervâne'nin aşık olduktan sonra Cennet-âbâd'dan kaçıp kör bir kuyuya düşmesini, yazar-anlatıcı önceden planlamış, bunu "düşeceğini biliyor" ibaresinden anlıyoruz. Fakat düşmesini "aşk şarabı ile sarhoş" olmasına bağlayarak düşüncelerinde özgürce davrandığını göstermek ister:

Bilüp düşecegin kendüye ol şāh
Ḥicābından yire geçmişdi ol çāh

Şarāb-ı ᶜışḳ ile ser-mest ü bi-bāk
İderken seyri ol meh cüst ü çālāk (1216-1217)

Eser baştan sona kadar bu şekilde devam eder. Anlatıcının her şeyi bilen bir tutumu vardır. O'nun bize naklettiklerini nereden öğrendiğini ve nasıl gördüğünü soramayız. O, bu fonksiyonları yerine getirirken gücünü, kendisine kazandırılan

---

1 Mehmet Tekin, **Roman Sanatı ve Romanın Unsurları**, s. 10

2 Şerif Aktaş, **Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş**, s. 95.

sınırsız bakış açısından aldığından, bazan o, okuyucunun yanında yer alarak bilgelik görevini yerine getirir:

Egerçi kim dimişler şöhret āfet
Olur ammā eyü ad ile rāḥat (3160)

Eyü ad ile ᶜālem ṭutar ādem
Olur cümle cihān içre mükerrem (3162)

bazan da, okuyucu ile eser arasına girer. Çîn Fâğfûr'unun ölümü anlatılırken arara girerek, dünyanın geçiciliğinden, vefasızlığından uzunca bahseder:

İnanma ᶜömre kim yoḳdur beḳāsı
Ṭayanma sustdur anuñ bināsı (3629)

Bu ᶜālem bir vefāsuz dil-rübādur
Naẓar ḳılmaḳ buña ᶜayn-ı inādur (3634)

sonra da kaldığı yerden tekrar devam eder.

Yazar-anlatıcı anlattıkları üzerinde yorumlamalara da gittiği olur. Yorumlarda kimin yanında yer almak isterse, o doğrultuda yorumunu yapar. Lâlâ Nâsır, Cennet-âbâd'da Şem'in suretini görüp, aşık olduktan sonra yemeden içmeden kesilen Pervâne'ye nasihat eder. Pervâne de öğüt dinlemez. Araya giren yazar-anlatıcı "aşık olana nasihatın acı geleceğini, sevmek onların mesleği olduğundan, öğüt onlara taştan daha sert gelir..." (809-812) diyerek tavrını Pervâne'den yana koyar. Şâh Jâle Şem'in bulunduğu kaleyi kuşatıp, kale ile dışarının bağlantısını kestiğinde, kalede kıtlık baş gösterir. İçerdekiler zor durumda kaldığı zaman da, kendince yorumunu yapar:

Ḳatı müşkil olur ḳıtlıḳ belāsı
Kişinüñ olmasun ol āşnāsı (2886)

Yazar-anlatıcı yorum yaparken kahraman-anlatıcıyı da devreye soktuğu olur. Onun ağzından söylenmiş havası verir. Burada kişilerin değil olayların yanında yer alarak olay hakkındaki yorumlarını aktarır: Şâh Jâle, oğluna Şem'i isteyip olumsuz cevap alınca, Şâh Fâğfûr ile savaşır. Fakat netice alamaz. Şem', bir plan kurarak Pervâne ile birlikte kaçıp, Şâh Jâle'nin yanına geldiklerinde, Şâh Jâle, onları karşılar ve bağrına basar. Geçmişte meydana gelen olaylar için yorum yapılınca, yazar-anlatıcının bunu kahraman-anlatıcının ağzından çıkmış gibi hissettirerek, kendi yorumunu yapar:

Başarmaduğını ceng ile leşker
Başarur ḥīle vü ālle berāber

Ṭoḳuzı āl u ḥile erlik ondur
Kim āl u ḥīleden arṣlan zebūndur

Ṭutılmaz güç ile bir güçin ey cān
Ṭutılur āl ile ammā ki arslān (3231-3233)

Bunun yanında yazar-anlatıcı, bazan olayları kahraman-anlatıcıya yaptırır. Sonra kahrman-anlatıcıyı devre dışı bırakarak, kendini ön plana çıkarır. Pervâne'nin Şem'e gönderdiği mektubu, kahraman-anlatıcı Dellâle'ye okutur, fakat mektubun içeriğini Dellâle değil, kendisi (yazar-anlatıcı) açıklar:

Okıdı anı iḫfā ile canān
Namāzında günüñ gūyā ki Ḳur'ān

Dimiş ey āftāb-ı ᶜālem-ārā
Cemālüñden münevver rūy-ı dünyā

Yüzüñ on dördidür iy māh ayuñ
İder rūşen yidi iḳlīmi rayuñ (3066-3068)

Şem' ü Pervâne'de yazar-anlatıcının yanısıra "kahraman-anlatıcı"ya da rastlıyoruz. Kahraman-anlatıcı tarafından nakledilen bölümler önemli bir yer tutar. Hem olayın yaşandığı hem de anlatıldığı zaman dilimlerindeki hal ile karşımıza çıkar. Çîn hükümdarının ölümü üzerine tutulan yas son bulup da, Pervâne Çîn'e hükümdar olarak gitmeden önce, kahraman-anlatıcı olayın yaşandığı anda ortaya çıkar ve devlet yöneticisinde olması gereken özellikleri sayar:

Ziyāde ḳıl reᶜāyāyı riᶜāyet
Dilerseñ iki ᶜālem içre devlet

Ḥaẕer ḳıl almağıl maẓlūmuñ āhın
İrişdürme göge dūd-ı siyāhın (3663-3664)

Daḫı sulṭān olan ᶜādil gerekdür
O ṣanᶜatda ḳatı kāmil gerekdür (3668)

Kahraman-anlatıcılar bazan karşılıklı konuşurlar. Bunlar uzun sürdüğü gibi, çok kısa da sürebilir. Bu konuşmalar anlatımı güzelleşetirdiği gibi, kahraman-anlatıcıların psikolojik hallerini de yansıtır. Kavuşma anı, çizilen bir mutluluk

resmine benzer (2287-2396). Ayrılık da, karabulutlar gibi iç karartıcı manzaralar yansıtır (3707-3712) Pervâne, Şem' ile ilk karşılaştığı zaman, kahraman-anlatıcılar olarak karşılıklı konuşmaları (1550-1572) birbirine iltifat eden iki kişinin uzun konuşmaları gibidir. Bu da bize "tirad"ları[1] hatırlatır:

Kahraman-anlatıcıların karşılıklı konuşmaları "dedim-dedi" şeklinde de geçer:

Didi ḫoş geldüñüz ey çeşmi ḫaste
İrişdüm ṣıḥḥata bu ben şikeste

Didi Pervāne zaḥmetler getürdük
Yine ṭapuña miḥnetler getürdük

Didi Dellāle gül yiri olur ḫār
Begüm gül bigi baş üzre yirüñ var (3035-3037)

Kahraman-anlatıcı kendi yaşadıklarını anlattığı gibi başkalarından dinlediklerini de nakleder. Pervâne'nin başından bir bir geçenleri Şem'e anlatan Şem'in yaşlı hizmetcisidir. Bu kahraman-anlatıcı da olayı başkasından duymuştur:

Eyitdi Şāh Jāle vü Rūm Şāhı
İrişmiş saḳf-ı çarḫa bārgāh

Yapar oğlına bir zibā sarāyı
Gören Cennet ṣanurdı ol arayı

Heves rengini bir naḳḳāş ezmiş
Aña sulṭānumuñ naḳşını yazmış (1508-1510)

Ayrıca mesnevîde geçen gazellerden üç tanesi hariç, hepsi kahrman-anlatıcının ağzından söylenir.

Şem' ü Pervâne mesnevîsinde olaylar anlatılırken bir çok teknikden istifade edilir. Mesnevîde kullanılan anlatım tekniklerini şöyle sıralayabiliriz:

3.1.1.5.1. Anlatma

Anlatma esasına bağlı itibarî metinlerde genellikle egemen olan anlatma yöntemidir. Bu teknikte anlatan kişi, hep ön plandadır. Bu kişinin yerini belirtmek gerekirse o, her zaman eser ile okuyucu arasındadır. Böyle bir mevkide o, anlatacağını anlatır, söylemesi gerekeni söyler[2]. Bu anlatma tekniğinde anlatıcının

---

1 Tirad için bkz. Hasan Boynukara, **Modern Eleştiri Terimleri**, İst. 1977, s. 233 v.d.

2 Mehmet Tekin, **Roman Sanatı ve Romanın Unsurları**, s. 71

her şeyi bilen bir tutumu vardır. Kahramanlar kimdir? Geçmişte hangi olayları içine girmiş çıkmış, başlarından neler geçmiş, şu anda ne duyuyor, n düşünüyorlar? Bunlar ve bunlara benzer türlü yönleri bilen bir anlatıcıdır[1].

Kısaca, anlatıcının "hakim bakış açısı"ndan Pervâne'nin yaptıkları; şahıs kadrosu, mekân ve zaman unsurlarıyla birlikte anlatması "anlatma" tekniğine girer. Bu teknik ile anlatıcı her türlü tasarrufa sahiptir ve yer yer esere müdahale ederek kendi varlığını hissettirebilir.

3.1.1.5.2. Gösterme

Bu teknikte, yazarın eser üzerinde tasarrufu en aza indirilir. Anlatma tekniğinde okuyucunun dikkati, anlatan üzerinde iken; gösterme tekniğinde dikkat, eser üzerine çevrilmiş, onu seyretmektedir[2]. Anlatma tekniğinde olayı değerlendiren, eleştiren, yorumlayan hep anlatıcının kendisidir. Göstermede ise yazar okuyucuyu olaylar ve kişilerle başbaşa bırakmış, kendisi aradan çekilmiş izlenimini uyandırır[3].

Bu teknikte gaye, dikkati eserde yer alan kişiler üzerine çekmektir. Onların yaptıkları direkt olarak anlatılır. Yani kamera konumundadır. Pervâne'nin Cennet-âbâd'a geleceği haberinde anlatma tekniği kullanılırken, Pervâne'nin karşılanışı ise bir kameradan aktarılmaya benzer. Burada devreye gösterme tekniği girmiştir. Anlatıcı eserle okuyucuyu başbaşa bırakır:

Ḫaber geldi ki şehre bu gün ol māh
İder şehri müşerref oluñ āgāh

Hep ol şehrüñ kiçi vü ulusı
Ser-ā-ser ḳarşu çıḳdılar ḳamusı

Görürler kim gelür bir māh-çehre
Yüzi nūrından irmiş mihre behre (731-733)

Lala Nasır'ın Pervâne'nin yanına gidip, ava çıkmayı teklif etmesi de gösterme tekniğin devreye girdiği yerdir:

O dem Pervāne'ye buluşdı Lālā
Didi iy nüh felekden ḳadri aᶜlā

---

1 Emin Özdemir, **Edebiyat Bilgileri Sözlüğü**, İst. 1990, s. 19
2 Ünal Aytür, **Henry James ve Roman Sanatı**, **Ank.** 1970, s. 120
3 Ünal Aytür, a.g.e., s. 120

Ṭapuñ şāh u felek taḫt u ḳamer tāc
Cemālüñ nūrına ḫūrşīd muḥtāc (943-944)

Şebābüñ ᶜahdi vü faṣl-ı bahāruñ
Be-ġāyet vaḳtidür şimdi şikāruñ

Gel imdi idelüm ᶜazm şikāre
Ġazāl u şīr sen ḳıl pāre pāre (946-947)

Pervâne'nin ağaçtan yapılmış kuşa binerek, kuş gibi uçup Şem'in kasrına girmesi (1465-1469), Şem'in havuz başında on güzel nedimi ile sohbet etmesi (1470-1485) gösterme tekniğine girer.

3.1.1.5.3. **Tasvir/Tanıtım**

Tasvir, mesnevîde en fazla başvurulan anlatım biçimlerinden birisidir. Tasvir, en kısa tanımla "eşyayı görülür hale koyma" sanatıdır[1]. Yazar bunu yaparken de, eşya ve insanın bariz vasıflarını görmek, seçmek zorundadır. dolayısıyla iyi bir gözlemci/müşahid olmak durumundadır[2].

Yazar başta Pervâne olmak üzere mesnevîdeki şahıs kadroların mekân ve onu tamamlayan varlık ve olayların tasvirini/tanıtımını yapar. Bunların insan üzerinde bıraktığı intibalar, sebep oldukları haller, ifade edilerek tanıtılır:

Hayvan tasviri:

Ḥasūda iki gūşı iki ḫançer
Ṣabā pāyından eyler sürᶜatı cer

Eger kūhsāra ᶜazm eser yil
Ve ger ṣaḥrāda seyr itse aḳar seyl

Anuñ naᶜl-i semendin çıḳsa āteş
Ḫas u ḫārı yaḳardı yıldırımveş

Urılmış üstine bir zīn-i zerrīn
Felekde mihr idi güyā ki ol zīn (3491-3494)

Gören ol zīn ile dir ol semendi
Hemān ḳavs-ı ḳūzaḥdur sīne bendi (3497)

---

1 Mustafa Nihad Özon, **Yazmak Sanatı**, İst. 1967, s. 113

2 Mehmet Tekin, **Roman Sanatı ve Romanın Unsurları**, s. 73

Mevsim tasviri:

İrişdi nā-gehān faṣl-ı zemistān
Cihāna geldi bir pīr oldı mihmān

Meger kim uştur-ı ser-mest idi ebr
Kefen saçdı cihāna itmeyüp ṣabr

Zemīn anı görüp bozardı rūyı
Dem-i serv-i ṣabā saḫt itdi ṣuyı

Hevā-yı nerm devşirdi o dem raḫt
Anüñçün oldılar ṣular ḳatı saḫt (1680-1683)

Mekân tasviri:

Meger var idi bir şehr-i mu^callā
Güzellikde hemān Firdevs-i a^clā

İçi pür-ḥūr adı Cennet-ābād
Gören bende olurdı ġamdan āzād

Ziyāde ḫūb idi āb u hevāsı
Derūnı ṭopṭolu Cennet ṣafāsı

Ser-ā-ser çevresi ḫūb u ṭarı bağ
İçinden sanmañuz aḳanlar ırmaġ

Görüp her bir ṭarāvet bāġın anuñ
Aḳıdur aġzınuñ ṣuyı cihānuñ (631-635)

Olay tasviri:

Bulup su yir içinde inḳılābı
Buḫār oldı vü depretdi türābı

Şu deñlü zelzele oldı o sā^cat
Görenler ṣandılar ḳopdı ḳıyāmet

Buḫāru'l-mā bigi oynatdı yiri
Didi eyvā anuñ dervīş ü mīri

Ḫarāb oldı niçe ^cālī binālar
İrişdi ġuṣṣalar gitdi ṣafālar (2695-2698)

Yarıldı yir ol dem çıḳdı bir şu
Nice yirler ḫarāb itdi revān u (2700)

3.1.1.5.4. İç Çözümleme

İç çözümleme tekniği, anlatıcının araya girerek eser kahramanlarının, duygu ve düşüncelerini okuyucuya aktarması anlamına gelmektedir[1]. Anlatıcı bu tekniği uygularken okuyucu ile kahramanların arasına girer ve kahramanın içinde bulunduğu durumu ve zihninden geçenleri, okuyucuya aktarmaya çalışır. Aktarmada anlatıcıya düşen görev, kahramanın durumunu inandırıcı ölçüler içinde anlatmaktan ibarettir[2].

Pervâne'nin av dönüşü Şem'in resmini duvarda görmemesi üzerine anlatıcı, Pervâne'nin duygularını okuyucuya şöyle anlatır:

Cihānı nār-ı āhı tutdı yek-ser
Ki yaᶜnī şemᶜ ol āteşden ister

Fiġānı od bigi eflāka çıḳdı
Cihān mülkini seyl-i eşki yıḳdı

Felekde yaḳdı āhı mihr ü māhı
Deñizler içre büryān oldı māhī (1131-1133)

Anuñ naḫl-i cunūn başına üşdi
Gidüp ᶜaḳlı başından yire düşdi (1137)

Pervâne'nin kaybolması üzerine bir babanın sahip olacağı duyguları aşağıda olduğu gibi;

Oturmış idi Şāh Jāle ġamnāk
Yaḳasın dest-i ḥasret eylemiş çāk

Dili seng-i firāḳ ile şikeste
Revānı rişte-i ümīde beste (b 2263-2264)

diyerek nakleden anlatıcı, Pervâne'nin bulunması üzerine aynı kişinin duygularını da şu şekilde dile getirir:

---

1 Mehmet Tekin, **Roman Sanatı ve Romanın Unsurları**, s. 81 v.d.

2 Mehmet Tekin, a.g.e., s. 81

Oḳıdı açup anı şāh-ı ᶜālem
Açıldı göñli oldı şād u ḫurrem

Revān cān virdi yazdı ol ferahdan
Ḫalāṣ oldı dili bend-i tarahdan

O mektūb üstine ṣaçdı ser-ā-ser
Ferahdan gözleri deryā-yı gevher (b. 2277-2279)

Daḫı şol deñlü virdi müjdegānı
Ḥesāb itmekde ᶜāciz ᶜālem anı (2284)

Anlatıcı, yukardaki beyitlerde kaybolma anındaki üzüntü, bulunma haberinin öğrenildiği zamanki mutluluğu okuyucuya anlatırken, iç çözümleme tekniğini objektif ölçüler içinde naklettiğini görürüz. Pervâne kaybolduğunda annesi Şükûfe'nin de aynı duyguları taşıdığına şahid oluruz (2380-2396). Pervâne'den ayrılan Şem'in de ağlaması, feryadı ve saçlarını yolması (1917-1918) veya Çîn Fâğfûru'nun ölümü üzerine Rûm ülkesi halkının yas tutması ile Şem' ve Pervâne'nin üzülüp, ağlamaları halini, anlatıcı, ojektif seviyede anlatırken iç çözümleme tekniğine uygun güzel örnekler verir:

Yanup yaḳıldı ol Şemᶜ durur pāş
Aḳıtdı ḳatre ḳatre gözleri yaş

Ṣaçın çözdi bulıtlar bigi ol māh
Aḳıtdı yaşını şām u sehergāh

Ḳamu ḫalḳ-ı vilāyet ṭutdı yası
Ser-ā-ser geydiler ḳara libāsı (b.3618-3620)

3.1.1.5.5. Montaj Tekniği

Montaj tekniği esas mahiyeti itibariyle, bir yazarın, başkasına ait olan her hangi bir söz veya yazıyı, "kalıp halinde" eserin terkibinde, belirli bir maksat doğrultusunda kullanılması demektir[1]. Bu bize iktibas sanatını hatırlatır. Amaç şairin, söylediklerine inandırıcı bir hava verebilmesidir. Söz konusu sanatın günümüzdeki, daha doğrusu çağdaş romandaki karşılığı "montaj tekniği"dir[2].

Pervâne kaybolur, babası her tarafı aratır, fakat oğlu bulunamaz. Yapacağı

---

1 Mehmet Tekin, **Roman Sanatı ve Romanın Unsurları**, s. 84
2 Mehmet Tekin, a.g.e., s. 85

bulunma ümidi içerisinde beklemektedir. Yani sabır etmesi gerekir. İşte yazar burada devreye girerek, bunu inandırmak için de bir başkasına ait sözü "kalıp halinde" bu maksat doğrultusunda kullanır:

Bilür olur ḳoruḳ ṣabr ile helvā
Ne çāre itdi ṣabr ol şāh-ı aᶜlā (2213)

Yine Pervâne, Şem' ile birlikte eğlendikten sonra uyurlar ve bağın bekçileri tarafından yakalanırlar. Uykunun tatlı olduğunu, kıyamet kopsa bile kişinin bunu duymayacağını (1884) dolayısıyla birlikte yakalanmalarının doğal olacağını söyleyen yazar, inandırıcı olabilmesi için montaj tekniğine başvurur. Uykunun "küçük ölüm" olduğu sözünü aktarır:

Büyük küçҫük ḳamu ḫᵛāba ezelden
Dimişler küçҫük ölüm ulu düşmen (1885)

Aynı şekilde Şem' ile Pervâne'nin birlikte yakalanmalarını, beklenilmeyen bir olay olarak gören yazar, bu düşüncesini pekiştirmek için "görini gelmez kazâ" (1899) ibaresini kullanmıştır. Çîn Fâğfûru'nun ölüm haberi Şâh Jâle'ye bildirilip, baş sağlığı verilirken, ölüm olayı karşısında güçsüzlüğün, bir şey yapamamanın, doğrudan teslim olmanın bir ifadesi olarak yine şair, Kur'an'da geçen bir ayeti, geçtiği söz kalıbıyla (Kur'an: 6'57, 12'40, 40'12) yani orjinal şekliyle aktarmıştır:

Dimişler serverā el-hükmü li'llāh
Senüñ ᶜömrüñ ziyāde ḳılsun Allāh (3593)

Görüldüğü gibi montaj tekniği, asıl metin ile taşınan metin (montajlanan parça) arasında uyumluluk arzetmiş[1], eser-okuyucu arasında diyaloğu pekiştirmiştir. Esere içerik bakımından katkıda bulunduğu gibi okuyucu da aydınlatılmıştır.

3.1.1.5.6. Diyalog

Diyalog tekniği, düşünce ve duyguları kişileri konuşturarak belirtme yoludur[2]. Karşılıklı konuşma kişinin o anki durumuna göre, telaş ve heyecanına, sevinç ve kederine göre şekillenir ve öylece okuyucuya yansır.

Pervâne'nin Cennet-âbâd'a gitmek için anne ve babasıyla veda anındaki konuşmaları (715-718), Lâlâ'nın mektubunu Şâh Jâle'ye getiren habercinin hükümdar ile konuşması (830-840) Lâlâ'nın ava çıkması için Pervâne'ye söylediği

---

1 Mehmet Tekin, **Roman Sanatı ve Romanın Unsurları**, s. 85
2 Emin Özdemir, **Edebiyat Bilgileri Sözlüğü**, s. 91

sözler (943-840) ve Lâlâ ile Remmalcinin konuşmaları (1254-1267) diyalog tekniğine verebileceğimiz örneklerdir.

Bazan karşılıklı konuşmalar çok uzun olur. Bize "tirad"ları hatırlatır. Şem ile Pervâne'nin ilk karşılaşmaları anındaki konuşmaları da epeyce uzun sürer (1554-1267) diyalog tekniğine verebileceğimiz örneklerdir.

Bazan karşılıklı konuşmalar çok uzun olur. Bize "tirad"ları hatırlatır. Şem' ile Pervâne'nin ilk karşılaşmaları anındaki konuşmaları da epeyce uzun sürer (1554-1570).

3.1.1.6. **Şâhıs Kadrosu**

Şem' ü Pervâne mesnevîsinde olay/vak'a, Pervâne'nin kişiliği üzerinde yoğunlaşır ve gelişir. Şem' ise arzu edilen sahip olunmak istenilen obje varlık durumundadır. Bu iki kişinin birbirlerine kavuşmak için verdiği mücadeleler, mesnevînin konusunu teşkil eder. Bunların dışında söz konusu edilen kişilerin bütünü, bu aşka yardımcı veya engel olmaları sebebiyle olaylara katılırlar.

Bu durumda şahıslar, metin içinde, daha yerinde bir ifadeyle, olayın oluşu içinde yüklendikleri fonksiyon bakımından önemlidir. Kişileri, yüklendikleri fonksiyonları dikkate alarak gruplandırmak yararlı olacaktır[1].

Mesnevînin I. derecedeki olay/vak'a kahramanları Pervâne ile Şem'dir. Bu iki kişi eserin yazılma nedenidir. Bunlar, eserden alıp çıkarıldığında mesnevînin hiç bir güzelliğinin kalmayacağı da bir gerçektir. Olaylar bunların kişiliği etrafında örüldüğünden, eserde "başkişiler" görevini üstlenirler.

Şem' ile Pervâne'nin etrafında, onların derdlerine ve sevinçlerine ortak olan veya engelleyici olanlar II. derecedeki kişilerdir. Bunlarda yardımcı ve karşı güçler olarak ikiye ayrılmaktadır. Bunlar, başkişiler kadar esere nüfuz edemese de başkişinin eksikliklerini tamamlayan; tek, bazan bir kaç yönüyle başkişinin iç dünyasını aydınlatan veya karartan bir niteliğe sahiptirler. Bunlar (şahıs, hayvan, nesne v.b.) başkişiler ile dekoratif/fon karakterler arasında yer alırlar[2].

Eserde bazı kişiler bir an ortaya çıkarlar ve baş karekterlerin üstlenmiş olduğu rolü gerçekleştirmede dekoru tamamlar. Bunlar III. derecedeki dekoratif kişilerdir. Esere etkileri söz konusu değildir. Olay/vak'a içinde yüklendikleri fonksiyonları olmadıklarından fon oluşturan karekter olarak kalırlar[3].

---

1 Şerif Aktaş, **Roman Sanatı ve Roman İncelemelerine Giriş**, s. 152

2 Philip Stevick, **Roman Sanatı** (Çev. Sevim Kantarcıoğlu), Ank. 1988, s. 184, 189

3 Philip Stevick, a.g.e., s. 183

Mesnevîdeki şahıs kadrolarıyla ilgili genel tesbitlerden sonra, gruplandırma karşımıza şu şekilde çıkar:

A. I. Derecedeki kişiler/Başkişiler

Pervâne ile Şem'

B. II. Derecedeki kişiler/Norm karekterler

II/a. Yardımcı kişiler

Şâh Jâle, Şükûfe, Dâye, Dellâle, Naccâr

II/b. Karşı güçler

Çin Fâğfûru, Vezir, Bekçiler

C. III. Derecedeki dekoratif kişiler/Fon karekterler

Üç Vezir, Bercîs, Remmâlci, Büyücü, Tabib, Askerler, Hizmetçiler, Cariyeler, Beyler, Ağalar, Kapı Halkı v.b.

3.1.1.6.1. **Başkişiler**

3.1.1.6.1.1. **Pervâne**

Başkişiler (protagonists), mesnevînin varoluş sebebi olduğundan, eser onlara hayat vermek için yazılır. Bundan dolayı bunların hayatları ve iç dünyaları ayrıntılı bir şekilde anlatılır[1].

Eserin başkişilerinden Pervâne, çocuk özlemiyle yanıp tutuşan Rûm hükümdarı Şâh Jâle'nin oğlu olarak dünyaya gelir. Gelenek üzere O, bir hocaya teslim edilir ve devrinin bütün ilimlerini öğrenir. Ondört yaşına gelince de ok atmasını, silah kullanmasını bilen bir kahraman olur:

İrişdi çün kim on dördine ol bedr
Nedür bildi cihānda ḳıymet ü ḳadr

Silāḥ u ḍarb u ḥarb u cenge düşdi
Oyun ögrendi bir ḳaç gün dürişdi (617-618)

Baba Şâh Jâle, oğlundaki bu özellikleri görünce Cennet-âbâd isminde bir köşk yaptırır. Köşke gelen Pervâne, burada bir nakkaş tarafından yapılan Çîn Fâğfûru'nun kızı olan Şem'in resmini görür ve aşık olur. Artık O'nun dünyasında o resme duyduğu aşktan başka bir şey yoktur. Başlıca arzusu da O'na kavuşmaktır. Arzu edilen objeye kavuşmak isteyen Pervâne; İdealize edilmiş bir

---

1 Philip Stevick, **Roman Sanatı**, s. 182

aşık karekteriyle karşımıza çıkar. Hastalanması, aylarca bir şey yememesi, Şem'in resminin önünden ayrılmaması ve nihayet aklını kaybedip dağlara yönelmesi, kör bir kuyuya düşmesi v.b. gibi davranışlarla Pervâne, elde etmek istediği objeye bağlılığı, düşkünlüğü ve samimiyetinin simgesi olarak tanımlanır. Bu tanım ziyadesiyle subjektif bir tanımlamadır. Bu tip tanımlamalarda belirleyici unsur, yazarın veya anlatıcının şahsi "mit"ine ait değerler bütünüdür.

Bundan sonraki olaylar Pervâne'nin iradesinden çok bazı gerçek ve gerçeküstü olaylar ve tesadüfler yönlendirir. Şem'i görme arzusu artınca, aklına O'nun bulunduğu yere uçmak gelir. Sihirbaz Neccâr yardımına yetişir. Ağaçtan yaptığı bir kuş sayesinde, Şem'in bulunduğu saraya gelir. Gerek kuyuya düşüp yılan ve akreplerle kurduğu dostluk, gerekse yapılan bir kuş maketiyle uçması, Pervâne'yi masallara özgü bir kahraman olarak karşımıza çıkarır.

Pervâne Şem'in sarayına geldiğinde, Şem' her şeyden habersizdir. Aralarında iletişimi fon karekter olan ve özelliği çok seyahat eden hizmetçisi sağlar. O, Pervâne'nin başından geçenleri Şem'e anlatmakla görevlidir. Yüklendiği fonksiyonu başaran hizmetçi, Şem'in gönlünde aşk ateşini tutuşturduğu gibi Pervâne'nin fiziki özelliklerini de nakleder:

O māhuñ şekli zībādur melekden
Sarāy-ı ḳadr a^clādur felekden

Güneş gördükce bedr-i ber-kemālin
Hicābından ḳızar anlar zevālin

Görenler dirler ol serv-i bülendi
Ḳuluñuz eyleme āzād efendi (1512-1514)

Anlatmadan etkilenen Şem'de Pervâne'yi görmeden aşık olur. O'nun saraya gelip yanında olmasını ister. Böylece Pervâne de Şem' için, aranan obje olur. Birbirlerine "obje" durumunda olan başkişiler arasında bir münasebetin zuhuru kaçınılmazdır. Pervâne'nin kendini göstermesiyle kapalı bir mekânda birliktelik başlar. Birlikte eğlenir, hasret giderirler. Havuza girip birlikte yıkanarak, geleneklerin aksine hareket ederek, evlilik öncesi davranışlarında son derece serbest davranırlar.

Aylarca süren birliktelik, dramatik vaziyeti hazırlayan fonksiyonlardan "karşı güc"ün ortaya çıkmasıyla biter. Pervâne, eserin başkişisi olmanın yanı sıra "tematik güc"ü de temsil etmektedir. Tematik güc, olaya ilk dramatik hamleyi veren kişidir[1].

---

[1] Şerif Aktaş, **Roman Sanatı ve Roman İncelemelerine Giriş**, s. 153

Böylece tematik gücün gelişmesine engel olan "karşı güc"[1] olarak bağın bekçileri, Pervâne'yi yakalayarak zindana atarlar.

Bu bölümden sonra Pervâne'nin Şem' ile evlenmelerine kadar "tematik güç" ile "karşı güç" arasında çeşitli mücadelelerin yanında entrikaların çevrilmesi; kavramlar, tipler ve gelişen olaylar seviyesinde sürdürülür. Pervâne'nin tutuklanarak karanlıkla başbaşa kalması, psikolojisine de yansır. Sıkıntılı haliyle Allaha yalvarır:

Ḫudāya eyledi ᶜarż-ı münācāt
Didi ey ḳıble-i erbāb-ı ḥācāt

Ṣenāya ḳudretüm yoḳ āba düşdüm
Ḫalāṣ eyle beni gird-āba düşdüm

Bu maḥbesden çıḳar ḳıl yāre mu'nis
Derūn-ı ḥūtdan mānend-i Yūnus (1903-1905)

İslamî inancını yansıtan bu yalvarma, Pervâne'nin dünyevi motiflerle süslenen hayatına, dinî motif olarak girer. Eserde yok denecek kadar az olan bu dinî motifin ikinci planda kaldığına şahit oluruz. Bu da yazarın duygu, düşünce, kişiliği ve dünya görüşünü yansıtır.

Pervâne'yi hapisten Dâye kurtarır. Pervâne, zindandan kurtulur, fakat Şem'den ayrı düşer. Şehirde perişan halde dolaşırken Dellâle kadının dikkatini çeker. Dellâle, Pervâne'yi evine götürür. Böylece bir tarafta tematik güce ait değerler: beslenen saf ve temiz duyguların gerçekleşmesi, bu gerçekleşmeyi isteyen kişilerin dostluk duygusu, diğer tarafta ise: karşı güç grubuna ait kişilerin kavuşmayı engelleyen duygulara sahip olmaları ve bu uğurda verdikleri mücadele vardır.

Bundan sonraki kısımlar, bir bakıma bu iki gücün mücadele için karşılaşmaları ve çatışma için uygun mekânı seçmelerini anlatan kısmı içerir. Yardımcı fonksiyonuyla Dellâle kadın, Pervâne'ye mektup yazmasını önerir. Karşılıklı mektuplaşma başlar. Bir mektubunda Şem', Pervâne'den kendisini babasından istemesini talep eder. Böylece olay akışı birden hızlanır.

Pervâne ülkesine döner, olanları anlatır, neticede Şâh Jâle, Pervâne'ye Çîn Fâğfûru'ndan kızını ister. Bu kritik dönemde, karşı güçü temsil eden Fâğfûr'un veziri:

Ṣalup yād illere n'eylersin anı
Bu deryā olsa yig anuñ mekānı

[1] Şerif Aktaş, **Roman Sanatı ve Roman İncelemelerine Giriş**, s. 154

Bu yir ol āftāba yaraşur burc
Bu ḳalᶜa olsa ḫoşdur ol düre dürc

Ḥayātuñ niçün ayru ola senden
Cüda olmak degül ḫoş cān bedenden

Cüdālıḳ deñlü hergiz müşkil olmaz
Cihānda ol ḳadar bir ḳātil olmaz (2630-2633)

diyerek, iki sevgilinin birleşmesine engel olur. Şâh Jâle, Şem'i almak için Çîn Fâğfûru'na savaş açar. Mekân, dar/kapalı alanlardan geniş alanlara, savaş alanlarına taşınır. Çatışma için uygun mekân olan geniş alanlarda, tematik güç ile karşı güç birbirleriyle geniş bir kadroyla karşı karşıya gelirler. Fakat bir sonuç alamazlar. Şâh Jâle memleketine döner:

Ne ḳılsun n'eylesün bu çarḫ-ı pür-cevr
Murādı ḳuṭbı üzre itmedi devr

Bu ara Şāh Jāle gitdügidür
Olup fāriġ ferāġat itdügidür (2919-2920)

Şâh Jâle, yüklendiği fonksiyonlardan birini yerine getirerek, kadere boyun eğer. Bu hal, yazarın kader anlayışını da aksettirir.

Pervâne, bu işin savaşla çözülemeyeceğini anlar ve ikinci kez, arzu edilen objeye kavuşma isteğiyle ülkesini terkeder. O, merhale merhale kendisine engel olan unsurlarla mücadele ederek, Çîn'e ulaşır. tekrar Dellâle'nin evine gider. Dellâle aracılığıyla Şem'le mektuplaşır. Sonunda da Şem' ile Pervâne birlikte kaçarak, Rûm ülkesine gelirler. Olaylar bundan sonra olumsuz yönde gelişmez, mutlu sona doğru bir ivme kazanır.

Kızının kaçtığını öğrenen Çîn Fâğfûru son derece sinirlenir, Rûm diyarına bir casus gönderir. Rûm ülkesinde Çîn casusunu tanırlar, casus tutuklanarak zindana atılır. Tutuklanan casusu Şâh Jâle, serbest bıraktırır. O'nun bu hareketinden son derece memnun olan Şâh Fâğfûr, kızını affeder ve cihazını Dayesi ile beraber gönderir. Bundan bir müddet sonra da ölür. Çîn Fâğfûru'nun ölüm haberi üzerine bütün Rûm ülkesi matem tutar, sonra da Pervâne Çîn'e şah olmak üzere yola çıkar.

Uzun bir yolculuktan sonra Çîn'e ulaşan ve büyük bir törenle karşılanan Pervâne, Çîn tahtına oturur, bir müddet sonra da Şem'i yanına getirtir. Artık mutlulukları sonsuzdur. Birlikte mutlu bir şekilde yaşarlar.

3.1.1.6.1.2. Şem

Mesnevîde olayın kadın kahramanıdır. Bütün olaylar Pervâne'nin kişiliği üzerinde yoğunlaşıp ve bu kişilik etrafında meydana geldiği için, Şem', Pervâne ile olan ilişkileri sebebiyle eserde zikredilir. Bundan dolayı Pervâne'de olduğu gibi, onun doğumu, çocukluğunun ne şartlar altında geçtiği, yetişmesi ve eğitimi hakkında bilgilere sahip değiliz. Bilinen tek şey Çîn Fâğfûru'nun kızı olmasıdır.

Mesnevîde, Şem' adı ilk kez Pervâne için yaptırılan Cennet-âbâd adlı sarayın süslendiği bölümde geçer. Ünlü bir nakkaş, Çîn sarayında gördüğü ve adı Şem' olan Fâğfûr'un kızının resmini sarayın duvarına yapar:

Aña ol ḳaṣr-ı ḫūbı yazdururken
Revān ṣūret virüp yazup tururken

Ḳızı var idi adı Şem^{c}e Bānū
Çerāğı şemsden yaḳardı o meh-rū

Anuñ nā-geh görür naḳşın o naḳḳāş
Derūnında olur resm ol göz ü ḳaş

Muhabbet ḫāmesiyle naḳşın anuñ
Sarāyında yazup dururdı cānuñ (674-677)

Pervâne, bu resmi görünce aşık olur ve seyahata karar verir. Bundan sonra Şem', karşımıza sevda çağına gelmiş bir genç kız olarak çıkar. Pervâne, resmini görüp aşık olduğu kızın sarayına gelir ve öğrendiği ilim ile gizlice saraya girer. Saraya girdiğinde Şem', havuz başında on güzel nedimi ile sohbet etmektedir. Güzelliği:

Ne meh ol mihr-i ^{c}ālem-tāba beñzer
Ḫata eyler diyen meh-i tāba beñzer (1486)

denilerek dile getirilir.

Çok gezen hizmetçisinden Pervâne'nin hikâyesini dinleyen Şem'in içinde aşk alevi yanar ve Pervâne'yi görmeden aşık olur:

Bu sözi işidüp āh eyledi Şem^{c}
Sarāyı gümleyüp ṭutuldı her sem^{c}

O dem şāha ḳulaḳdan oldı ^{c}āşıḳ
Didi olsam kenīzek aña lāyıḳ (1527-1528)

Eşsiz güzelliğinin yanı sıra, dürüst ve azimlidir.Sözünde sadık, sevgisinde vefâkârdır. Aşkı ve sevgilisi uğruna her şeyini terkedip, her türlü sıkıntıya katlanacak ölçüde özverilidir. İdeal bir aşık tipi sergiler. Aşağıdaki beyitler, Pervâne'den ayrı düşen Şem'in ruh halini yansıtır:

Yidügüm derd sensiz içdügüm zehr
Çerāġum nār-ı āh u mūnisüm ḳar

Aduñ esmā-yı ḥüsnā bigi ẕikrüm
Tecellā-yı cemālüñ dilde fikrüm

ᶜAceb āvāre vü dil-ḫaste oldum
Ḥabāb-ı mey bigi dem-beste oldum (2132-2134)

Şem'in, içkinin tesiriyle hararetlenip, çıplak bir vaziyette köşkün havuzuna girip Pervâne'yle birlikte yıkanmasının dışında, kadınlığının ön plana çıktığı durumlarda hafif davranışları görülmez. Son derece zekidir. İdeal bir aşık olmasının dışında başka bir nitelikleri görünmeyen Şem', eserde geri planda kalmasına rağmen, bazan da ön plana çıkar ve olayları yönlendirir. Pervâne'ye babasından kendisini istemesini söyleyen:

Bi-ḥamdi'llah ki atañ şāh-ı aᶜẓam
Cihānda ᶜizz ü baḫt ile mükerrem

Varup aña beni iste pederden
Ola tā ḳalbimüz ṣāfī kederden

Viṣāle tā ki debdīl ola hicrān
Bu mürde cişmüme yine gele cān (2145-2147)

Çin ülkesinden kaçmaya karar verdiklerinde Pervâne'ye akıl veren, O'na ne yapması gerektiğini öneren ve gerekli bütün hazırlıkları yapan da Şem'dir:

Ben itdüm ḥāżır iki esb-i tāzī
Durur ṭomārveş rāh-ı dırāzı (3118)

Yoluñ ben ḳaydını gördüm müretteb
Süvār olup ol iki ata bir şeb

Ṣaralum kendümüz muḥkem ulaḳvār
Ulaḳ ṣansın görenler bizi ey yār

Bu gice ḥāżır ol uġrı ḳapuda
Şikār olur bigi ṣabr it pusuda (3120-3122)

Şem', güzelliği ile, yönlendirici vasfıyla, duygularındaki samimiyetiyle idealize edilen bir aşık tipidir. Hayatının başlıca gayesi aşktır. Yaptığı her şey buna yöneliktir. Bundan dolayı "yalınkat kişi" özelliği taşır. Zira bu kişi, tek bir nitelik ya da düşünceden oluşur[1]. O, aşk ve sevdiğiyle birlikte olmaktan başka bir düşünce taşımaz. Bu yönüyle Pervâne'den daha realisttir. Zira Pervâne, hükümdar oğlu yani şehzadedir. Sorumluluğu vardır. Aşkı ön plana çıkardığından; Pervâne, duygularıyla mükemmel, fakat realiteden uzak bir tip olarak karşımıza çıkar.

3.1.1.6.2. Norm Karakterler

Baş kişiler ve fon karekterler arasında, her iki tipin özelliklerine sahip karektere norm karekter denir. Norm karekter, başkişiler kadar esere nüfuz edemese de, başkişinin eksikliklerini tamamlayan; tek, bazan bir kaç yönüyle başkişinin dünyasını aydınlatan bir niteliğe sahiptir. Bunlar, amaç olmaktan ziyade, bir amacı gerçekleştirmek için kullanılan bir araçtır[2].

Olayların yönlendirilmesinde önemli fonksiyonları yüklenmişlerdir. Yüklendikleri fonksiyonları ve gerçekleştirdikleri işleri dikkate aldığımızda, aşağıdaki kişiler norm karekter olarak karşımıza çıkarlar:

3.1.1.6.2.1. Şâh Jâle

Rûm ülkesi padişahı ve Pervâne'nin babasıdır. Adil, merhametli ve cömerttir. Sınırsız zenginliği vardır. Kalabalık bir orduya sahiptir. Bu özelliklere sahip olan Şâh Jâle'nin yıllarca çocuğu olmamıştır. Pervâne doğunca tacına ve tahtına varis olacağı düşüncesiyle çok mutlu olur:

ᶜAdūya ḳalmaz āḫir taḫt u tācum
Olur ben naḳl idicek ol duᶜācum (536)

Şâh Jâle, bir baba olarak üzerine düşen görevleri yerine getirir. Pervâne'nin iyi bir eğitim görmesini sağladığı gibi ondört yaşına gelince de, kendisine Cennet-âbâd isimli bir saray yaptırır.

Pervâne, Cennet-âbâd'da Şem'in resmini görüp aşık olduğunda günlerce bir şey yemez. Durumu öğrenen ve duvardaki resmi kazdırıp, Pervâne'nin dağlara

1 E.M. Forster, **Roman Sanatı**, s. 108
2 Philip Stevick, **Roman Sanatı**, s. 184

yönelmesine sebep olan Şâh Jâle'dir. Bununla beraber Pervâne'ye Şem'i babasından istemek için bir mektup yazarak veziri Bercîs'e veren ve onu elçi olarak Çîn'e gönderen yine Şâh Jâle'dir.

Çiğ Fâğfûru'nun mektubu olumsuz cevap vermesi üzerine Şem'i, Pervâne'ye kavuşturmak için savaşı bile göze alan ve büyük bir ordu ile Çîn'e yönelen Şâh Jâle'nin kendisidir:

Bunı çün gördi Şāh incindi ġāyet
Temevvüc itdi deryā-yı şecā^{c}at

Ser-ā-ser beglere ṣaldı ulağı
Eyitdi cengiçün görüñ yarağı (2723-2724)

Hemān şeh mülk-i Çīn'e ^{c}azm itdi
Ḳarār u ṣabr-ı ^{c}āşıḳ bigi gitdi (2759)

O'nun da duyguları vardır. Pervâne kaybolduğunda aşırı derecede kederlenen, üzülen ve sabır örneği gösteren (2192-2217) Şâh Jâle, oğluna kavuştuğu anlarda aşırı derecede neşeli ve cömert (2429-2487) duygularla karşımıza çıkar.

Şâh Jâle, eserde Pervâne'nin yanında yer alan ve hep olumlu yönleriyle karşımıza çıkan bir norm karekterdir. Bu özellikleriyle başkişilerin kavuşmalarının sağlanması fonksiyonunda aracı olarak bir görev icra eder. Bu niteliğiyle O, amaç olmaktan ziyade, bir amacı gerçekleştirmek için kullanılan bir araçtır.

3.1.1.6.2.2. Şükûfe

Pervâne'nin annesi ve Şâh Jâle'nin eşidir. Aktif bir rolü yoktur. Anne olması yanında, Pervâne'nin derdini dinleyen ve O'na ortak olan (2377-2428) bir arkadaş, dost fonksiyonunu yüklenmiştir. Pervâne duygularını ilk kez Şükûfe'ye açtığında, O'nu mutlu eden cevabı veren O'dur:

Gözüñ sil dökme encüm ey oġul sen
O māhı menzilüñe irgürem ben

Atasına ḳılalum çok dilekler
Aña gönderelüm dürlü belekler

Saña od bigi Şem^{c}i yandururlar
Murāduñ şem^{c}ini uyandururlar (2424-2426)

Şem ile Pervâne birlikte kaçıp Rûm ülkesine geldiklerinde onları karşılayıp bağrına basan, Şükûfe'dir. Şem'in hizmetini görmesi için O'na yüz kız bağışlaması,

cömert kişiliğini gösterir.

Pervâne, habersizce Çîn'e gidip, tekrar döndüğünde; oğluna kavuşan Şükûfe'nin ruh hali bir annenin taşıması gereken duygularla yüklüdür:

O mihri görmez olaldan Şükūfe
Cemāli bedri irmişdi ḫusūfe (2380)

Görüp ḫūrşīdini oldı feraḥ-şād
Revān ol serv oldı ġamdan āzād

Feraḥdan gözlerinüñ aḳdı yaşı
Pür oldı nūr-ı şādī içi ṭaşı

Didi ḫoş geldüñ ey rūḥ-ı revānum
Feraḥdan cismüme ṣığmadı cānum (2385-2387)

Şükûfe, oturduğu sarayın dışında görünmeyen, her zaman geri planda kalan, fakat oğlunun mutlu olması için yüklendiği fonksiyonu yerine getiren aracı bir norm karekterdir.

3.1.1.6.2.3. Lâlâ Nâsır

Pervâne'nin lalası ve Cennet-âbâd'ın yöneticisidir. Bunun dışında bir görev yüklenmez. O, sadece bir emir kuludur, verilen görevleri yapmakla mükelleftir. Özellikleri şu şekilde belirtilir:

Meger bir ḳulı var idi ḳadīmi
Ḳatında ḫaṣekisi vü nedīmi

Ziyāde ehl-i tedbīr adı Nāṣır
Be-ġāyet fikri gökcek ᶜaḳlı vāfir

Anı Pervāne'ye şāh itdi lālā
Dimeye tā anuñ sözine lā-lā (707-709)

Aldığı emir ile saraydaki Şem'in resmini bir köleye kazıtarak Pervâne'yi mutsuz kılan O'dur. Kaybolan Pervâne'nin bulunması için bütün imkanları harekete geçiren yine Lâlâ Nâsır'dır.

Lâlâ Nâsır, Pervâne ile olan ilişkilerinde efendisi Şâh Jâle'nin buyruklarını yerine getirmekle bir görev yüklenen norm karekterdir.

3.1.1.6.2.4. Naccâr

Pervâne'yi Şem'in sarayına ulaştırmada araç olan kişidir. Sihirbaz özelliğine sahiptir:

Meger var idi bir üstād-ı Naccār
O fenne şöyle olmışdı hevādār

Peri düzse eger kim bāl açardı
Melekler bigi göklerde uçardı

Eger kim senge düzse ol per ü bāl
Yirinden ḳuş bigi uçardı fī'l-ḥāl (1380-1382)

Pervâne'nin Şem'e kavuşamamasında içine düştüğü sıkıntıyı, ağaçdan yaptığı bir kuşla gideren bir fonksiyonu vardır. Naccâr, aracı bir norm karekter olarak, Pervâne'ye uçağı andıran ağaçtan bir kuş yapar ve ona binen Pervâne, Şem'in sarayının önüne kadar gelir (1461-1467), Bunun dışında Naccâr, her hangi bir görev üstlenmez.

3.1.1.6.2.5. Şâh Fâğfûr

Çin hükümdarıdır. Pervâne'nin sevgilisi olan Şem'in babasıdır. İki aşığın birleşmelerindeki asıl engel olandır. Son derece akıllı ve siyasetci bir kişiliği vardır. Çok fonksiyonlu yönüyle karşımıza çıkar.

Şem ile Pervâne'nin birlikte yakalandığında ikisini birbirinden ayırıp, onları korkuttuğu gibi, onları yakalayan bağın bekçilerini de öldürten, Fâğfûr'dur:

Getürdüp şāh cümle dīdebānı
Geçürdi tīgdan ol sā^cat anı (1964)

Şem'i Pervâne için kendisinden isteyen Şâh Jâle'ye vermeyip, durumu aşağılayıcı bir şekilde Rûm hükümdarına ileterek savaş çıkmasına ve binlerce kişinin ölmesine sebep olan Fâğfûr Şâh'tır. Şem'in Pervâne ile birlikte kaçtığını öğrenince son derece sinirlenen Fâğfûr, bir baba olarak şu duyguları taşır:

Ġażabdan aġlariken güldi ḳah ḳah
Didi gördüñ mi bu mel^cūna vah vah

Yürege urdı bir bī-mişl yare
Bulınmaz tā ölince aña çāre

Kimüñ kim bir ḳamer-ṭal^{c}at ḳızı var
Nuḥūset menzilinde yılduzı var

Gerekdür ḳız meşeldür cümle yirde
Yidi yaşında yā yirde yā erde (b.3248-3251)

Bunun yanında kızının bulunması için Rûm ülkesine casus gönderip de casusun yakalınıp, Şâh Jâle tarafından serbest bırakıldığını öğrenince, kızını affedip cihazını Dâye'si ile birlikte göz kamaştırıcı bir şekilde gönderen (3303-3335) yine Şâh Fâğfûr'dur.

Fağfur Şâh, norm karakter olarak çok fonksiyonludur. Şem'i Pervâne'ye vermeyerek olayın düğümlenip trajikleşmesine sebep olduğu gibi, sonunda kızını Pervâne'ye vererek olayın mutlu bir şekilde neticelenmesine de yardımcı olan bir karakter olarak eserdeki yerini alır.

3.1.1.6.2.6. Dâye

Şem'in dadısıdır. Şem'e en yakın kişidir. Şem'in zor anlarında O'na yardım etmek görevini üstlenir. Pervâne hapise girdiğinde Şem'i teselli ederek, Pervâne'yi kurtaracağını söyleyen hep Dâye'dir.

Dâye, yaptığı helvanın içine akılları yok eden bir ilaç koyarak, Pervâne'yi zindandan kurtardığı gibi, kendi elbisesini çıkarıp Pervâne'ye giydirip, O'nu yerine zindana giren de kendisidir:

Varup Pervāne'den ref^{c} itdi bendi
Ol āzād eyledi serv-i bülendi

Libāsını çıḳardı aña virdi
Anuñ yirine def^{c}i kendü girdi (1938-1339)

Ayrıca Dâye'yi Şem'in cihazını götüren ekibin başında da görürüz. Bunların dışında başka bir fonksiyonu yoktur.

3.1.1.6.2.7. Dellâle

Kim olduğu belli olmayan bu kişi, zindandan kurtulup, şehirde tek başına dolaşırken Pervâne'nin yanına gidip O'nunla konuşan kadın olarak karşımıza çıkar. "Pire-zen" vasfıyla belirtilmesi, O'nun yaşlı kadın olduğunu gösterir. Dellâle şu nitelikleri ile anlatılır:

Meger var idi bir Dellāle ḳarı
Ekābir ḫānesine girme kārı

Oġul ḳız ḥasretin çekmiş be-ġāyet
Kim anuñ şefḳati olmaz rivāyet

Ne yirde görse bir miskin ġarībi
Olur bīmār ise anuñ ṭabībi (1993-1995)

Dellâle, yüklendiği fonksiyon itibariyle Pervâne'nin kötü duruma düştüğü zamanlarda O'nun yanında yer almış, O'na yardımcı olmuştur. Pervâne'yi evine davet ederek bir kaç gün misafir ettiği gibi, Şem ile irtibatını mektup aracılığıyla sağlayan (1992-2103) O'dur.

Pervâne ikinci kez Şem'i görmek için Çîn'e gittiğinde yine Dellâle'nin evinde kalır (3033-3049), mektup aracılığıyla (3050-3059) Şem ile bağlantısını Dellale sağlar. Bu niteliğiyle norm karakter Dellâle, eserin başkişileri arasında mektup getirip götürmekle iletişimi sağlayan bir araç olarak görev yüklenir.

3.1.1.6.2.8. Bercîs

Şâh Jâle'nin üç vezirinden biridir. Özelliği akıllı olmasıdır.

Meger var idi şāhuñ üç vezīri
Anuñ dānā idi ġāyetde biri

ᶜUṭārid-fıṭnat u Bercīs-ḫaṣlet
Yüzinde berḳ urur nūr-ı saᶜādet

Anuñ Bercīs adı bir güzel pīr
Ḳoya çarḫa zemīni itse tedbīr (b. 2510-2511)

Bercîs sadece Şâh Jâle'nin Pervâne'ye Şem'i istediğini bildiren bir mektubunu elçi olarak Çîn Fâğfûru'na götüren ve aldığı cevabî mektubu Jâle'ye getiren (2595, 2716) bir fonksiyonu icra eder.

3.1.1.6.2.9. Vezir

Silik bir norm karakterdir. Kimliği ve niteliği olmayan bu karakter, sadece bir yerde görülür. Şem'in Pervâne'ye verilmemesi gereğini Fâğfûr Şâh'a telkinde bulunarak, iki ülke arasında savaş çıkmasına sebep olur. Ayrıca Şem ile Pervâne'nin kavuşmasına engel olan kişidir. Bundan dolayı olumsuz bir fonksiyon yüklenir:

Ḫudā virdi ṭapuña bir dürr-i pāk
Senüñ mülküñden olsun bari ḥakkāk

Ṣalup yād illere n'eylersin anı
Bu deryā olsa yig anuñ mekānı

Bu yir ol āftāba yaraşur burc
Bu ḳalᶜa olsa ḫoşdur ol düre dürc

Ḥayātuñ niçün ayru ola senden
Cudā olmak degül ḫoş cān bedenden (2629-2632)

3.1.1.6.3. Fon Karakterler

Bu karekterler, çeşitli karekterlerden oluşmuş bir gruptur. Bir boyut kazanmaksızın tamamen isimsiz birer ses olarak kalırlar. Sadece eserde yapıyı işleten çarkların dişleri gibidirler[1].

Şem ü Pervâne mesnevîsinde bir an için ortaya çıkan ve başkişinin üstlendiği rolü gerçekleşmede dekoru tamamlayan karakterler şunlardır:

3.1.1.6.3.1. Tabîb

Pervâne, Şem'in resmini görünce aşık olur ve düşer bayılır. Tabîb, bir fon karakter olarak ortaya çıkar, verdiği sarı bir ilacla Pervâne'yi iyileşir. Böylece başkişinin hastalığındaki sahne düzenindeki yerini alır. (1180-1181)

3.1.1.6.3.2. Remmâl

Pervâne'nin kaybolduğunda Lâlâ Nâsır'a O'nun yerini söyleyen fon karakterdir:

Belā iḫvānına nā-geh bulışmış
Varup Yūsuf bigi bir çāha düşmiş

Dilersen başuña gün ṭoġa anı
Yüri gün ṭoġısından iste anı (1265-1266)

3.1.1.6.3.3. On Güzel Nedim

Şem'e, havuz başında bulunduğu sırada arkadaşlık eden kişilerdir (1477-1484) Havuz başında dekoru oluştururlar.

3.1.1.6.3.4. Hizmetçi

Şem'e havuz başında Pervâne'nin başından geçenleri anlatan kişidir. Şem'in

---

1 Philip Stevick, **Roman Sanatı**, s. 183

havuzunun başındaki nedimlerle birlikte (1506) dekoru oluşturanlardan birisidir.

3.1.1.6.3.5. **Cennet-âbâd Halkı**

Gerek kendisine sancak olarak verilen Cennet-âbâd'a geldiğinde, gerekse kaybolup bulunduğunda Pervâne'yi karşılayan topluluktur (730).

3.1.1.6.3.6. **Kalabalık Asker**

Pervâne'yi karşılamak için harekete geçen grup:

Ḳapunuñ ḫalḳı atlandı ser-ā-ser
Gelüp bir yire bu enbūh leşker

O sāᶜat ḳarşu gitdiler o şāha
Kevākib bulışa yaᶜni ki māha (2228-2229)

3.1.1.6.3.7. **Müjdeci/Beşîr**

Pervâne'nin bulunması sahnesinde, Lâlâ Nâsır'a haber veren ve karşılığında müjde alan (1296-1302) kişidir.

3.1.1.6.3.8. **Heyk/Haberci**

Lâlâ Nâsır'ın mektubunu Şâh Jâle'ye götüren (2255) fon karekter.

3.1.1.6.3.9. **Beyler-Ağalar**

Şâh Jâle tarafından oğlu Pervâne'nin karşılanma dekorunu tamamlayan fon karekterler:

Buyurdı pādşāh begler aġalar
Seḥer şeh-zādeye ḳarşu duralar (2349)

3.1.1.6.3.10. **Kapı Halkı**

Şâh Jâle'nin elçisinin geleceğini öğrenen Fâğfûr'un elçiyi karşılamak için gönderdiği (2537) topluluk.

3.1.1.6.3.11. **Şâh Jâle ve Fâğfûr'un Askerleri**

İki ülkenin ordularının karşılaştığı savaş alanı dekorunu oluşturan askerler (2776)

3.1.1.6.3.12. **Ulaklar**

Pervâne'nin Çîn'e gittiğini öğrenen Şâh Jâle'nin oğlunu bulmaları için gönderdiği kişiler:

Ulaklar şaldı rāh-ı mülk-i Çīn'e
Yayıldı cümle peyki mülk içine (b.3175)

3.1.1.6.3.13. Elçi

Fağfur Şâh'ın ölüm haberini Şâh Jâle'ye ulaştıran (3586) fon karekteridir.

Ayrıca Pervâne'nin zindana düştüğünde, zindanı bekleyen (1928) görevli, Pervâne'nin düğününde yer alan çalgıcılar, rakkaseler, hizmet eden binlerce güzeller, uzun boylu dil-rübâlar, içki dağıtıcılar, sofra yayan çaşnigirler, yardımcılar ve hizmetçiler (3391-3520) düğün meclisinin dekorunu oluşturan fon kahramanlardır.

Bunların yanında Pervâne'nin av meclisinde mücadele edip avladığı hayvanlar (1006-1011) ve başkişilerin bindikleri atlar (982-87, 3490-92) birer birer fon karekterdir. Zira bunlar av meclislerinin dekorunu oluştururlar.

Görüldüğü gibi fon karekterlerin esere ve başkişilere her hangi bir etkide bulunma görevleri yoktur. Eserde olayın geçtiği sahne düzenini (dekoru) süsleyen birer unsur olarak yer alırlar.

3.2. ÜSLÛP

3.2.1. Nazım Tekniği

3.2.1.1. Nazım Şekilleri

Türk edebiyatındaki mesnevîlerde, gazel, kaside, kıt'a müstezad, murabba, muhammes, tercî ve terkîb-i bend gibi nazım şekillerine yer verilmesi, onları Fars edebiyatındaki benzerlerinden ayıran önemli bir özelliktir[1]. İlk olarak 11. yüzyılda Ayyukî, Varka vü Gülşah adlı eserinde görülen mesnevî içinde gazele yer verme[2], Türk edebiyatında da 14. yüzyılda, Yusuf-ı Meddah'tan itibaren bir gelenek haline gelerek, Türkçe yazılan mesnevîlerde de görülür[3].

Bu gelenek Şem ü Pervâne mesnevîsinde de görülür. Mesnevîde 4 kaside, 23 gazel ve 1 tane murabba vardır. Kasideler, fazla uzun değildir. İlk kaside bir tevhid olup, 17 beyittir. Vezni "fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün" dür. (52-71)

İkinci kaside de tevhiddir. "mefâilün feilâtün mefâilün feilün" kalıbıyla yazılan, "lâ ilâhe illa'llah" redifli kaside de kelime-i tevhid'in faziletlerinden bahsedilir. 19 beyittir (123-139).

---

1 İsmail Ünver, "**Mesnevî**" s. 445 v.d.

2 Reştgâr Feşâî, **Envâ'-ı Şi'r-i Farsî**, s. 462 v.d.

3 İA, "**Mesnevî**" mad., s. 132

Üçüncü kaside, na'ttır. 26 beyit olan bu kaside "Mef'ûlü mefâîlü mefâîlü feûlün" veznindedir. Peygamber'in övgüsü yapılır (291-317).

Dördüncü kasîde bir methiyedir. Kanunî Sultan Süleyman'ın övüldüğü bu kasidenin vezni "Mef'ûlü fâilâtün mef'ûlü fâilâtün" olup, 23 beyittir (450-473).

Bu kasideler içinde klasik kasidede bulunması gereken nesip/teşbib, medhiye, fahriye, tegazzül, dua gibi bölümlerin hepsini barındıran bir kaside yoktur. Kasidelerin bütününde Zâtî, mahlasını kullanır. Bazan da kaside söyleyeceğini belirtir:

Ola Aḥmed şefīᶜüñ ol ümīde
Di Ẕātī bir güzel ġarrā ḳaṣīde (289)

Mesnevîdeki 23 gazelden bir tanesi 6, sekiz tanesi 7, ve ondört tanesi de 5 beyitlidir. Bir gazel de 4 beyitlidir. Gazellerin büyük çoğunluğu yek-ahengtir. Bu gazellerde aşk, şarap ve ayrılıkla ilgili konular işlenir.

Gazellerin büyük çoğunluğu hikâyenin başkişisi Pervâne ağzından söylenir. Bunların sayısı 9'dur. Şem'in ağzından söylenmiş gazellerin sayısı ise 4'tür. Şem'in nedimlerinden Mah, Şemse, Nevbahar ve Zühre'nin ağzından Pervâne'nin medhî için söylenilen gazellerin sayısı da 4'tür. Diğer gazeller ise, 3 tanesi anlatıcının, 1 tanesi Andelîb'in, 1 tanesi mestlerin, 1 tanesi de Şem'in nedimi Musîkâr'ın ağzından söylenmiştir.

Şem'in ağzından söylenilen gazellerde mahlas yoktur. Pervâne'nin söylediği gazellerin sadece 2'sinde mahlas vardır. Bu şiirlerde şair, yani Zâtî kendi mahlasını kullanır. Diğer gazellerde de biri hariç hiç birinde mahlas yoktur.

Mesnevîde kahramanların ağzından söylenilen gazellerin 7 tanesi, Zâtî'nin divanında mevcuttur:

1533,37 beyitler arasındaki gazel, c. III, 1725
1618-22 beyitler arasındaki gazel, c. III, 1751
1657-63 beyitler arasındaki gazel, c. III, 1677
1976-80 beyitler arasındaki gazel, c. III, 1109
1987-91 beyitler arasındaki gazel, c. II, 867
2166-69 beyitler arasındaki gazel, c. III, 1407
2176-80 beyitler arasındaki gazel, c. II, 886

numaralı gazelin aynısıdır.

Mesnevîdeki gazellerde 5 ayrı vezin kullanılmıştır. Üslubdaki monotonluğun giderilmesi için yapılan bu uygulamada şu vezinler kullanılmıştır:

1. Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün

(1074-80, 1533-37, 1618-22, 1657-63, 1665-71, 1722-26, 1976-80, 1987-91, 2089-93, 3088-94, 3128-32 beyitler arasındaki 11 gazel)

2. Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

(799-805, 935-41, 1146-50, 2103-07, 2154-58, 2176-80, 2958-61 beyitler arasındaki 7 gazel

3. Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün

(1633-39, 1642-47 beyitler arasındaki 2 gazel)

4 Mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ûlün

(2165-69 beyitler arasındaki 1 gazel)

5 Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün

(3340-46 beyitler arasındaki 1 gazel)

Ayrıca 1603-1607 beyitler arasındaki gazel de mesnevînin vezniyle aynıdır. Yani mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ûlün'dür.

Şem ü Pervâne mesnevîsindeki murabba 7 bendlidir. $aaaa^{n}$-$bbbb^{n}$-$cccc^{n}$-$dddd^{n}$..... şeklinde kafiyelenen bu mütekerrir murabba, Andelîbin ağzından söylenmiştir. Gülbahçesinin tasvirinin yapıldığı murabbanın vezni "fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün"dür (1772-1786).

Şair, murabba söyleyeceğini önceden zikreder:

Gülistān mihr ü verde oldı maṭla^{c}
Dilinde ^{c}andelībüñ bu murabba^{c} (1770)

3.2.1.2. Ahenk

Sesi, anlamdan ayrı olarak düşünmek doğru olmamakla birlikte, ses düzenlemelerinin edebî eserlerde önemli bir yeri vardır. Ses ve söz, uyum içinde olduğu zaman, şiirin estetik çekiciliğinin alanı da genişler[1]. Şiirde, mısrayı oluşturan kelimelerin, bu kelimelerde yer alan hecelerin, hecelerdeki seslerin sıralanışı, birbirleriyle bağıntısından doğan uyum demek olan ahenk sözüyle, klasik şiirde vezin ve kafiye akla gelir. Bu, şiirde dış ahengi oluşturur.

Şiirde ahengi temin bakımından vezin ve kafiyenin dışında, ahengi temin eden seslere de ihtiyaç vardır. Birbirinin aynı olan seslerin bir ölçü içinde tekrarlanması şiirde armoni de diyebileceğimiz ahengi sağlar. Bu da şiirde iç ahengi meydana getirir.

[1] Tunca Kortantamer, **Eski Türk Edebiyatı Makaleler**, Ank. 1993, s. 278-79

3.2.1.2.1. Vezin

Şem ü Pervâne aruz vezninin canlı ve hareketli bir bahrî olan hezec bahrinin "mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ûlün" kalıbıyla yazılmıştır. XIII. yüzyılda Ahmed Fakih'de ilk örneklerini gördüğümüz bu vezin XIV. yüzyıl sonu ile XV. yüzyıl başında Türk şairleri tarafından fazlaca kullanılmıştır[1]. Yunus Emre Risâletü'n-Nushiyye'yi, Şeyhoğlu Mustafa Hurşîd-name'yi, Mehmed Işk-nâme'yi, Ahmedî Cemşîd ü Hurşîd'i, Ahmed-î Daî Çeng-nâme'yi, Şeyhî Hüsrev ü Şîrîn'i Hamdullah Hamdî Leyla vü Mecnûn'u v.b. bu vezinle yazmıştır[2].

Şairlerin XV. yüzyıla kadar Türkçenin yapısına uymayan aruzu kullanırken güçlüklerle karşılaştıkları hatta yapısından gelen bu zorluklar yüzünden Türk dilinin şiir yazmağa elverişsiz olduğunu söyleyerek şikayet ettikleri ve de Türkçe yazdıklarından dolayı özür dileme gereği duydukları bilinmektedir[3].

Bu durumun XV. yüzyılda yavaş yavaş giderildiği, XVI. yüzyılda ise, şiirde ahengin önceki dönemlere göre fazlalaştığı görülür. Şiirde ahengin sağlanmasında Türkçe kelimelerin yerine Arapça ve Farsça kelimelerin kullanılması yanında, şairlerimizin bir önceki devrede elde edilen tecrübelere dayanmaları da rol oynar. Böylece XVI. yüzyılda büyük şairlerin ellerinde, hatasız ve ustaca kullanılan bir Türk aruzu meydana getirilir.

Buna rağmen çağının benzeri eserlerinde de zaman zaman olduğu gibi, Şem ü Pervâne'de de vezin kusurları görülür. Bunların başında da imale gelir. Vezin zoru ile kısa vokallerin uzatılarak okunması demek olan imaleye eserde sık sık rastlanır. Bu imaleler aşağıdaki beyitlerde olduğu gibi bazan tek hecede görülür:

Şeker-lebler o **su**dan rāḥat oldı
Kim ol **ṣu** leblerinden şerbet oldı (1842)

Ṣunarlar Şem^c^e bir maḥbūb şāne
Ura tā ṭurre-i ^c^anber-feşāne (1845)

Göz**i**nüñ perdesinden düzdi kāġıd
Getür**di** bir nigār-ı sīm-sā^c^id (2039)

bazan da ikiden fazla hecede de imaleye rastlanır:

---

1 Haluk İpekten, **Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz**, İst. 1994, s. 159

2 Haluk İpekten, a.g.e., s. 159 v.d.

3 Bu hususta ayrıntılı bilgi için bkz. Agah Sırrı Levend, **Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri**, Ank. 1972, s. 8-11; Hüseyin Ayan, **Hurşîd-nâme**, Erzurum 1979, s. 12; Cem Dilçin, **Süheyl ü Nev-bahar**, Ank. 1991, s. 133-136

Bu sözi didi itdi derd ile āh
Fırāvān ötdi güm güm ṭāḳ u dergāh (2419)

Atasına ḳılalum çok dilekler
Aña gönderelüm dürlü belekler (2425)

O müjgānı oḳı bağruña basdı
Zihī dem ḥasretüñ yayını yaşdı (2439)

Görüldüğü gibi imalelerin çok olduğu beyitlerde, Türkçe kelimelerin fazlalığı dikkati çekmektedir. Mesnevînin bütününde "a,i,u,ü" ünlülerinde imaleye daha çok rastlanır.

İmale görülmeyen beyitlerin sayısı da fazladır. İmaleye tesadüf edilmeyen beyitlerde Arapça ve Farsça kelimelerin kullanımı Türkçeye göre daha fazladır. Böyle durumlarda dil ile vezin birb·riyle kaynaştığı için beytin ahengi sağlanır:

Ḳadeḥ her ġonce-yi pür-şevḳ ü mesrūr
Ṭolanup nūş urur mānend-i zenbūr (1610)

Ne çeng ol bir diyār-ı dil-güşādur
Her evtārı reh-i şehr-i ṣafādur (1626)

Metā^{c}-ı vuṣlatuñ hicrānı vardur
Anuñçün neylerüñ efġānı vardur (1733)

Cihān pürdür güneş kim pertevinden
Faḳīrüñ ictināb itmez evinden (2011)

Mesnevîde imaleye göre daha az rastlanan bir vezin kusuru da zihaftır. İki çeşit zihaf görülür. Birincisi uzun okunması gereken heceyi vezne uydurabilmek için kısa okumaktır. Asıl zihaf bu olup, bir aruz kusuru olarak görülmüştür. İkincisi imale-i memdude (medd) yapılacak yerde yapmamak ve böylece kelimenin ahengini bozarak, veznin akışını sekteye uğratmaktır. Çok görülen ve göz yumulan zihaf budur[1]. Mesnevîde çok az görülen bu uygulamaya aşağıdaki beyitlerden ilki birinciye, diğeri de ikinci zihaf uygulamasına örnek olarak gösterebiliriz:

Yā cem^{c} oldı Züleyḫā ile Yūsuf
Arada ḳalmadı hergiz tekellüf (1580)

---

1 Haluk İpekten, **Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz**, s. 139 v.d.

İdüp māh ile ḫūrşīd ictimāᶜı
Nuḫūset itdi bularla vedāᶜı (1578)

Ayrıca mesnevîde bazı mısralarda vezin bozuktur. Bunların sayıları yok denecek kadar azdır. Bu bozukluğun müstensihler tarafından yapıldığını düşünebiliriz. Aşağıdaki mısralar vezin bozukluğuna birer örnektir:

Pilav zerde idi sīm ile zer (1022a)

Ṣanasın bir sencī beg şehre geldi (2353b)

Getürdi bir gülice mihr-i raḫşān (2433a)

Revān tenevvürden ṣan ḳopdı ṭūfān (2825b)

Her mesnevîde görüleceği gibi Şem ü Pervâne'de de hece düşmeleri ve ulamalara sık sık rastlanır. Bunlar bir vezin kusuru değil, bir ustalık olarak görülmektedir. Zira bazı yerlerde doldurma bir kelimenin atılmasıyla bunların önlenmesi mümkün olmakla birlikte, bunun yapılmadığı görülmektedir[1]. Hece düşmesi genellikle "ki" ve "ne" den sonra gelen vokalle başlayan kelimeler arasında yapılır:

N'olaydı ger olaydı bu gice ḳadr
Bu burcı idineydi menzil ol bedr (1541)

Revān ṣu bigi girdiler o bāġa
K'uralar sīm eli zerrīn ayaġa (1807)

Ne ḳılsun **n'eylesün** azıḳ dükendi
Ziyāde ġuṣṣa yidi ġuṣṣalandı (2880)

Vasl ise, sessiz harfle biten bir heceden sonra sesli harfle başlayan bir hece geldiğinde, sondaki sessiz, ikinci kelimenin seslisine bağlayarak birlikte okunarak yapılır:

Eyitdi kim ṣafā geldüñ ol‿aya
Ḳudūmuñdan şeref virdüñ buraya (1554)

Fiġānlar eyleyüp iderdi neyler
Kişi āh‿itmeyüp ᶜālemde n'eyler (1732)

---

1 Ömer bin Mezid, **Mecmû'atü'n-Nezâ'ir** (Neş. Mustafa Canpolat), Ank. 1982, s. 254

İşitdi Şem^c anı şād oldı
Eyitdi şükr o serv‿āzād oldı (1967)

Bunların dışında Şem ü Pervâne'de vezinle ilgili söyleyebileceğimiz bir özellik de, bazan bazı yabancı kelimeler vezin gereği aslına göre:

Yitişdi çün ki ol la^cli nebāta
İrişdi ṣan ki **Ḫıżr** āb-ı ḥayāta (3531)

bazan da Türkçenin vokal ahengine göre tasarruf edilerek kullanılır:

Yā n'içündür daḫı ^cālemde dünyā
^c**İlim** bāḳī degül bünyād-ı dünyā (615)

Eyitdi ey meh-i ferḫunde aḫter
Cemālüñden **ḫacel** ḫūrşīd-i enver (2048)

Bazı beyitlerde "ilm/ilim (615), "Hızr/Hızır (351)", "hacl/hacel (2048)", "Ömr-ömür (1120)" v.b. kelimelerin Türkçenin fonetiğine uygulanarak okunması, ortaya vezin zorlamasıyla ses türemesinin çıkmasına sebep olur.

Nazım şekilleri bölümünde de belirttiğimiz gibi, mesnevîde veznin dışında metin içerisinde geçen 4 kaside, 23 gazel ve 1 murabbada 6 ayrı vezin kullanılmıştır. Bu kullanım, üslubdaki monotonluğun giderilmesi için yapılır.

3.2.1.2.2. **Kafiye**

Mesnevî şeklinin kafiye bakımından kaside, gazel gibi tek kafiye esasına bağlı nazım şekillerinden daha çok serbestiye sahip olması, Zâtî'ye büyük bir kolaylık sağlar. Nitekim Zâtî, bir taraftan aynı cinsten Arapça ve Farsça kelimelerle bol bol kafiye yaparken, diğer taraftan da Türkçe bir kelimeyi Arapça veya Farsça bir kelimeyle, ya da iki Türkçe kelimeyi birbiriyle kafiyelendirir. Böylece Zâtî, hem sadece yabancı kelimelerle yapılmış kafiyelerin meydana getirdiği monotonluktan eserini kurtarır, hem de klasik kafiyeleme tarzının sıkı ve kaideli çenberini kırar.

Şem ü Pervâne'de genellikle müreddefe, müessese, mevsule ve mukayyed gibi kafiyeler çok görülür. Bunun yanında cinaslı kafiyelerin de çok sık kullanılması dikkati çeker.

Mesnevîde en çok müreddef kafiye görülür:

Aña naḳş itdi lu^cbet-bāz-ı eflāk
Çeküp itdi ḳarārı cübbesin çāk (785)

Lebi esrārı ḳıldı anı ḥayrān
Ḳalur ağzın açup çün verd-i ḫandān (792)

Ṭurup şevḳ ile raḳṣa girdi raḳḳāṣ
Ṣafā baḥrına ḫalḳı itdi ġavvāṣ (1082)

Yukarıdaki birinci beyitde yer alan "eflâk/çâk", ikinci beyitdeki "hayrân/handan" ve üçüncü beyitteki "rakkâs/gavvâs" kafiyeli kelimelerdeki revi harflerinden önce gelen "elif"ler bu beyitlerdeki kafiyenin redif harfini oluştururlar. Bu harfle yapılan kafiyelere "kafiye-yi müreddefe/mürdefe" denir.

Müreddef kafiyeden sonra mesnevide, en çok kullanılan kafiye türü, mukayyed ve mevsuledir:

Bu şevk ü şādī itdi bunları mest
Yudılar ᶜaḳl baḥrından bular dest (1087)

İderdi anlara ḥammām āheng
Olaruñ her birisi çābük ü şeng (1412)

İkisi ay ile gün bigi pür-şevḳ
Bu resme gice gündüz sürdiler ẕevḳ (1678)

Yukarıdaki beyitlerde kafiyeyi meydana getiren "mest/dest", "âhenk/şenk" ve "şevk/zevk" kelimelerindeki reviden önce gelen "sin/s; nun/n ve vav/v" harfleri kayd harfi olduğu için, böyle harflerle yapılan kafiyelere "kafiye-i mukayyed" denir.

Güneş yüzlülerüñ añma zevālin
Ḥarāret yaḳdı müşkil itdi ḥālin (1160)

Murād iken cihānda cümle ẕātuñ
Yiri ẓulmet durur āb-ı ḥayātuñ (2012)

Efendüm serverüm şāh-ı cihānum
Revān olsun senüñ yoluñda cānum (2051)

Yukarıdaki beyitlerde yer alan "zevâl/hâl", "zât/hayât" ve "cihân/cân" kafiyeli kelimelerdeki revi harfinden sonra gelen "nun/n, kef/ñ ve mim/m" harfleri vasıldır. Bu şekilde yapılan kafiyeye de "kafiye-i mevsule" denir.

Yine çok kullanılan kafiyelerden biri de müesses kafiyedir. Aşağıdaki beyitlerde "bi-bâk/eflâk, mâ'il/kâbil ve yâd/abâd" kafiyeli kelimelerdeki "elif/a" ler

kafiye harflerinden "te'sis"tir. Bu şekilde meydana gelen kafiyeye "kafiye-i müesses" denir:

Şarāb-ı mihr ile ser-mest ü bī-bāk
Gice gündüz döner mānend-i eflāk (1310)

Nite kim būy-ı müşk ol ᶜışka mā'il
Görürler kim degüldür żabṭ ḳābil (1318)

Ḫudānuñ ismin evvel eylemiş yād
Pes andan eylemiş söz mülkin ābād (1342)

Mesnevîde Türkçe kelimelerle yapılan kafiyelerin sayısı fazla degildir. Türkçe kelimelerle kafiye yapılırken isimler isimlerle, fiiller fiillerle kafiyelendirilir. Sayı itibarıyla bunlar çok degildir.

Türkçe isimlerle yapılmış kafiyeler:

Başumdan tāc-ı ᶜaḳl ol dem ḳapıldı
Muḥabbet ḫānesi dilde yapıldı (1563)

Olar çün biri birine irişdi
Ṣanasın şīr ile şekker ḳarışdı (1581)

Ol üstāduñ eli ṣuyına baḳmış
O şādurvānuñ ağzı ṣuyı akmış (1800)

O kuḫlāsā ḳaṭı geçürdi gözden
Muraṣṣaᶜ yazmış anı bu yüzden (2123)

Gözi bādām dil-berler çörekler
Yüzi gül dil-rübālardur börekler (3407)

Kimi şahin baḳışlu ḳara gözlü
Kimi keklik sekişlü ṭūṭī sözlü (3502)

Az da olsa, isim ve fiil cinsinden kelimelerin birbiriyle kafiyelendiği de görülür:

Eyitdi ey oğul sen ne kişisin
Bu yad illerde kimüñ bilişisin (1997)

Velī esrārı ādem açmağ olmaz
Eñini gözleyen sayru sağ olmaz (2026)

Ayrıca kafiyeyi oluşturan kelimelerin aynı dilden olmasına da özen gösterilir. Fakat bu hususta fazla başarı sağlanamaz. Arapça-Farsça kelimelerle oluşan kafiyeler de yapılır.

Arapça kelimelerle yapılan kafiyeler:

Görüp tasvīrüñ oldum saña ^{c}āşıḳ
Benüm ol ṣubḥveş mihrüñde ṣādıḳ (1562)

Kim anuñ ḫastesinuñ şerbeti zehr
Belādur pisteri vü ni^{c}meti ḳahr (1566)

Bular biri biriyle buldı ḳurbet
Ṣanasın cān u ten nār u ḥarāret (1577)

O murġı eyleyüp bir yirde pinhān
O dem Pervāne ile Şem^c-i tābān (1575)

Birisi şemse anuñ birisi māh
Görenler anlaruñ yüzin ide rāh (1651)

İrişdi nā-gehān faṣl-ı zemistān
Cihāna geldi bir pīr oldı mihmān (1680)

Arapça-Farsça kelimelerle yapılan kafiyeler:

^{c}Adū-yı ġuṣṣa vü ġam yār-i şādı
Be-ġāyet ġuṣṣalu cānuñ murādı (1585)

Açup yā ṭūṭī la^{c}līn gümiş bāl
Uçup seyr eyledi her servi fi'l-ḥāl (1611)

Zemīne ^{c}arż-ı mihr itmezdi eflāk
Anuñçün saḫt olurdı āb ile ḫāk (1684)

Bunların yanında Türkçe-Farsça ve Türkçe-Arapça kelimelerin birbirleriyle kafiyelendiği de görülür. Bunlardan Türkçe-Arapça kelimelerle yapılanların sayılarının azlığına rağmen, Türkçe-Farsça kelimelerden oluşan kafiyelerin sayısı daha çoktur.

Türkçe-Arapça kelimelerle yapılan kafiyeler:

Yavuz gözden vucūduñ ṣaḳlasun Ḥaḳ
^{c}Adū ḳoysun elüñden başa ṭopraḳ (2240)

Du^{c}āyı eyleyüp bunlar mükemmel
Ser-ā-ser yüzlerine sürdiler el (2242)

Eger kim açar iseñ bāl-i tedbīr
Melek bigi saña eflāk olur yir (3070)

Türkçe-Farsça kelimelerle yapılan kafiyeler:

Revān şu bigi girdiler sarāya
Oturdılar ikisi bir araya (1576)

Nice germ olmasunlar nāra anlar
Deminde ol bagışlar cāna cānlar (1706)

Dimagın ^{c}ālemüñ gül ḳıldı ḫoş-bū
Aḳışdı geldi serv ayagına şu (1763)

Mesnevîde bazan bir kelime, diğer kelimeye eklenen ekle kafiyelenir. Günümüzdeki karşılığıyla "tunç" kafiye denilen bu kafiyenin güzel örneklerine de rastlamak mümkündür. Bu kafiye daha çok yabancı kelimelerle oluşur:

Dinildi mes̱nevī na^{c}t oldı āḫir
Ḳaṣīde-güne bir *na^{c}t* oldı ẓāhir (290)

Urur sünbüllerine sīm şāne
Virür eksükligi ^{c}anber-feşāne (1918)

Cebīni māh-ı şeb-i efrūze beñzer
Ṣaçı leyl vü cemāli rūze beñzer (2233)

Mesnevîde cinaslı kafiyeler çok kullanılır. Cinaslar genellikle kafiye olan kelimeler arasında yapılır. Bunlar içinde zorlamayla yapılan cinaslar bulunduğu gibi, üslubu güzelleştiren güzel örnekler daha çoktur:

Şu deñlü ṣaçdılar başına ṣaçı
Ḥesāb olmazdı ol olurdı ṣaçı (745)

O dem ol sözi ṣaġ u çeşmi bīmār
Keremden genc-i sīmi itdi bī-mār (1821)

Ser-ā-ser şāh aratdı her arayı
Helāk oldılar arayı arayı (2210)

El üzre tutdılar dāne birinci
Gören her dānesin ṣanur bir inci (3396)

Şu deñlü ṣaçdılar başına aḳçe
Ḳara ṭoprağı yirüñ oldı aḳçe (3512)

Mesnevîde, halk edebiyatında yaygın olan yarım kafiye de görülür. Genellikle Türkçe kelimeler arasında yapılmakla beraber, Türkçe ve birer Arapça ya da Farsça kelimelerle yapılanlar da vardır:

Sipihrüñ zer yatağı yire düşdi
Görüp anı ḳamu encüm gülişdi (1015)

Bili bir pīre-zen bigi bükilmiş
Ṣaçı inmiş ayağına dökilmiş (1053)

Eski kafiye anlayışına göre yapılması kusur sayılan ve bir Türkçe ve bir Arapça ya da Farsça kelimeyle yapılan yarım kafiyeler de vardır:

Göñül mülkinden endūhı kim eyler
Faḳīri pādşāh-ı ᶜālem eyler (1035)

Kim ol ᶜāşıḳ bigi boynını egmiş
Meger ᶜāşıḳlıḳ ol miskīne degmiş (1163)

Ser-ā-ser āḫir oldı emr olan iş
Temāşā eyledi şeh virdi baḫşiş (1363)

Ṣuyı ebr-i siyeh ḳara deñizden
Alup aḳ yazuyı itdi müzeyyen (2044)

Mesnevîde kafiye olmayan veya sadece rediflere dayanan beyitler de vardır. Aşağıdaki beyitler, sadece redifle yetinilmesi sebebiyle kafiyesiz sayılmaktadır:

Boyı servi yaluñ yüzlü güzel mum
Aña cān virmege pervāneler mum (1037)

Varup Pervāne'den refᶜ itdi bendi
Ol āzād eyledi serv-i bülendi (1958)

Ayağınca ne gülzāra açılduñ
Nice ruḫsārı gülzāra açılduñ (2479)

Bütün diğer mesnevîlerde görüldüğü gibi Şem ü Pervâne'de aynı kelimelerin

sık sık kafiye olarak tekrarlandığı görülür. Ancak aynı kelimelerin kafiye olarak tekrarı uzun aralıklarla yapıldığında büyük bir kusur sayılmamakla birlikte, daha kısa aralıklarla yapılan tekrarlar ise kusur olarak kabul edilmektedir. Mesnevîde de, buna benzer kusurlar görülür. Bu kafiyelerin beyitlerde ard arda gelmesi göze hoş görünmez. Bundan dolayı ahengi bozan unsurlar olarak karşımıza çıkarlar:

Nice kim ṭura ḳuṭb u döne eflāk
Murādum bu durur ey cevher-i pāk (2086)

Ḫudā ḳalbüñ kederden eylesün pāk
Murāduñ ḳuṭbı üzre dönsün eflāk (2087)

Yukarıda beyitlerdeki kafiyeli olan kelimelerden başka, gül/bülbül; zevk/şevk; safâ/vefâ; hurşîd/cemşîd; hâl/der-hâl; çok/yok; cevâbı/müstebâbı; baht/taht gibi kafiyeler mesnevîde tekrar edilerek veya bu kelimelerden biri bir başka kelime ile kafiyelenir.

Görüldüğü gibi eserde, zaman zaman kafiye hususunda pek titiz davranılmamasına rağmen, genellikle üsluba güzellik kazandıran kafiyelerin kullanılmasında başarı sağlanır.

3.2.1.2.3. **Redif**

Mesnevîde kafiyenin yanında redifin de büyük bir önem kazandığını görürüz. Kafiyenin yanında ahengi sağlayan bir unsur olan rediflerin gösterişli olmasına dikkat edilir.

Mesnevîdeki redifler çoğunlukla Türkçedir. Bunlar "döndi, oldı, vardı, ben, var, olmaz, benzer, olsun v.b." gibi Türkçe yardımcı fiiller ve kelimelerden yapılmıştır. Bu redifler bazan bir harften:

Ayaḳdan ḥālet-i mey çıḳdı başa
O sāᶜat ᶜaḳl ile girdi savaşa (1613)

bazan bir ekten:

Sürerlerdi aña ḳarşu ṣafālar
İderdi ṣan yaluñ yüzlü vefālar (1710)

bazan da tek kelimeden oluşur:

Cebīni māh-ı şeb-i efrūze beñzer
Ṣaçı leyl vü cemāli rūze beñzer (2233)

Birden fazla kelimeden meydana gelen redifler de vardır. Bunlar Türkçe, Türkçe-Farsça ve Türkçe-Arapça kelimelerden meydana gelmiştir:

Beni mektūb ile yād eyle luṭf it
Ḳuluñı ġamdan āzād eyle luṭf it (2061)

Ayağınca ne gülzāra açılduñ
Nice ruḫsārı gülzāra açılduñ (2479)

Beni derde giriftār eyledi ᶜışḳ
Velī öldürmege ᶜar eyledi ᶜışḳ (2008)

Az da olsa Arapça ve Farsça kelimeler de redif olarak kullanılır:

Uyuḳlarsam ögümde fikrüñ ey dost
Ṣayıḳlarsam dilümde ẕikrüñ ey dost (2136)

Kafiyeye göre daha az görülen ve Türkçe kelimelerden oluşan redifler, mesnevîde ahengi sağlamak için bir araç olarak kullanılır. Bunda da başarı elde edilir.

3.2.2. Dil ve Üslûp

Bilindiği gibi edebî dilin Arapça-Farsça kelime ve dil kurallarıyla kuşatılmaya başlandığı devir, Şem ü Pervâne'nin yazıdığı dönem yani XVI. yüzyıldır. Türkçe kelimeler önceki yıllara göre azalmış, aruz kalıplarına uyan yabancı kelimeler Türk şiirini kuşatmıştır. Bu nedenle Türk dili aruza uygun bir dil durumuna getirilirken, şiir dili üslup ve ahenk bakımından da çok yükselmiştir[1].

XVI. yüzyılda Osmanlı Türkçesi de klasik biçimini almış, Eski Anadolu Türkçesi özelliklerinden ayrılarak birçok Türkçe kelime yerine Arapça ve Farsçadan kelimeler, deyimler ve uzun tamlamalar kullanılmaya başlanmış, Türkçe yeni bir biçime dönüşmüştür[2].

Şem ü Pervâne'nin dili, eserin yazıldığı dönemin dil anlayışı gibi ne ağırdır, ne de önceki dönemlerde yazılan mesnevîler gibi sadedir. Mesnevîde sanat gösterme endişesi olmadığından, eserin anlaşılmasını güçleştirecek dil ve anlatım ağırlığına genellikle yer verilmemiştir. Fakat mesnevînin giriş bölümünün dili diğer

---

1 TA, **"Eski Türk Edebiyatı"** mad., s. 113; Mustafa Özkan, **Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi**, İst. 1995, s. 36-39.

2 **Türk Dünyası El Kitabı (Edebiyat)**, **"XVI. Yüzyıl Divan Edebiyatı"**, c. III, s. 144; Mustafa Özkan, a.g.e., s. 35 v.d.

bölümlere göre biraz daha ağırdır. Bu bölüm gelenekte böyledir. Dinî konuların ve inanışların işlendiği bölüm olduğundan, burada dilin ister istemez ağırlaştığnı görürüz:

Hevā-yı Cennet-i a^{c}lā ḥaḳıçün
Ṣafā-yı Ḳa^{c}be-i ^{c}ulyā ḥaḳıçün (196)

Sözi miftāḥ-ı bāb-ı dürc-i ḥikmet
Özi mellāḥ-ı fülk-i baḥr-ı vaḥdet (238)

Ey ẕāt-ı şerīfüñ gül-i büstān-ı risālet
Elfāẓ-ı laṭīfüñ şekeristān-ı ḥalāvet (291)

Yukarıdaki beyitlerde de görüldüğü gibi uzun terkiplerle dil ağırlaştırılmıştır. Bu özellikler, bu bölümün içeriğinden ileri gelmektedir. Bunu eserin geneline yaymak mümkün değildir. Hatta bu bölümde yani giriş bölümünde, bazı beyitler de tamamen terkipsiz ve sade bir dille yazılmıştır.

Ḳo başuñ ayaġuñ altına evvel
İrişdürmek dilerseñ sen aña el

Vucūduñdur arada saña perde
Velī ḥāżırdur ol mecmū^{c} yirde (28-29)

Benüm ṭaġlarcadur her bir günāhum
Velī yoḳ anlaruñçün bir gün āhum (162)

Bunun yanında, devir özelliği olan Türkçe kelimelerin yabancı kelimeler karşısındaki azlığı, mesnevîde de kendini hissettirir. Türkçe kelimelerin hakim olduğu beyitlerin sayısı, fazla değildir:

Güneş bigi irişsün göge başı
Dökilsün nāẓırınuñ gözi yaşı (219)

Gelenler acıyı gitdi cihāndan
Kimesne dad almamışdur andan (376)

Eyitdi ey oġul sen ne kişisin
Bu yad illerde kimüñ bilişisin (1997)

Aḳışdı geldi şehre cümle ulu
Ṣanasın girdi baḥre bir ulu ṣu (2664)

Türkçe kelimelerin azalıp, Farsça ve Arapça kelimelerin çoğalması; ikili tamlamaların çokca kullanılması ve zaman zaman üçlü terkiplerin görülmesi; vezin ve kafiyenin uygulanmasında görülen zorluklar v.b. hususlar eserin yazıldığı dönemin dil ve üslup özellikleriyle ilgilidir. Eserin dili Erken dönem ile Klasik dönem arasında bir geçiş özelliği taşımaktadır. Her ne kadar eser, Osmanlı Türkçe'sinin klasik biçimini aldığı XVI. yüzyılda yazılmışsa da, Erken dönemin pek çok dil özelliklerini eserde görürüz. Bu özellikler fonetik ve morfolojik olarak şunlardır[1]:

Fonetik Özellikler

Şem ü Pervâne'de, diğer Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde olduğu gibi, birçok ek vokalinde bir yuvarlaklaşma görülmektedir. Bu yavurlaklaşma hadisesini ve mesnevîde görülen diğer fonetik özellikleri şöyle sıralayabiliriz:

1. i/e meselesi (i>e, e>i, ê)

vokal değişmelerinden i/e meselesinde eserde i yazılıp bugün e olarak telaffuz edilen sesi ihtiva eden kelimeler şunlardır:

bil "bel" biline bağladı (2955)
di- "demek": didi bu iş (3611)
gice "gece" : ol gice (1389)
girü "geri" : tutmak gerek şimden girü râh (2657)
il "el, yabancı : bula iller (2344)
ir- "gelmek, yetişmek: irürdi göklere (331)
iriş- "erişmek, vasıl olmak" : duhan bigi irişsün (178)
vir- "vermek" : hemen ol peyke virdi (823)
yi- "yemek" : yimeden içmeden (3627)
yidi "yedi" : yidi gün dügün oldı (3480)
yig "yeg, daha iyi" : günün günden yig olsun (2316)
yil "yel" : kuhsâra azmitse eser yil (3492)
yini "yeni" : yükde yini (2954)
yir "yer" : cihanda komamışdı görmedük yir (1506)

---

1 Bu konu yazılırken şu kaynaklardan istifade edildi: Faruk K. Timurtaş, **Şeyhi ve Hüsrevi Şirin'i (İnceleme Metin)**, İstanbul 1980; a.g.yaz., **"Şeyhî ve Çağdaşlarının Eserleri Üzerinde Gramer Araştırmaları I, Ses Bilgisi"** TDAY Belleten-1960, Ank. 1960; Mustafa Özkan, **Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi**, İstanbul 1995; Zeki Kaymaz, **Ahmedi Dai, Cevâhirü'l-Ma'ani (İnceleme Metin)**, Malatya 1997.

Bir iki kelimede ise bugün i olarak geçen ses, Eski Türkçe devresinde olduğu gibi e şeklindedir:

eyü : eyü ad ile (3162)

gey- "giymek, kuşanmak" : kimisi sebz geydi (3319)

2. Vokal uyumu

Yuvarlaklık-düzlük bakımından vokal uyumu zayıftır. Henüz umumileşmemiştir. Kelime ve eklerin vokallerinde bir vuvarlaklaşma görülüyor. Yuvarlaklaşma kelime ve eklerde görülür.

Kelimelerde yuvarlaklaşma

1. -ġ ve -g'lerin düşmesi sebebiyle

Eski Türkçe devresinde mevcut olan -ġ ve -g'ler düşerken, kendinden önceki vokali yuvarlaklaştırmışlardır. Bu hadise düşmekten ziyade bir kaynaşma mahiyeti taşımaktadır:

ḳapu<kapıġ "kapı" : kapunuñ halkı atlandı (2228)

saçu<saçıġ "şenliklerde saçılan şey" : getürdi sûra saçu /3473)

saru<sarıġ "sarı" : saru saçı var (2529)

sonundaki -ġ ve -g düştüğü halde acı ve katı kelimeleri yuvarlak vokal taşımamıştır.

2. Dudak konsonları sebebiyle

demür "demir" : demürden yüregüm var (2004)

tapu "huzur, kat, hazret" : tapunun padşahum (2309)

3. Yapım eklerindeki yuvarlak vokal sebebiyle

Bazı yapım eklerindeki vokaller, taşıdıkları yuvarlaklığı muhafaza ettiklerinden, bu kelimelerde yuvarlak vokal bulunur:

art-uk "artık, başka" : Nuh tûfânından artuk (67)

aç-uk "açık" : açuk tut gûş-ı cânı (1)

eks-ük "eksik" : yanından eksük olmaz idi (1098)

4. Bir sebebe bağlı olmadan yuvarlak vokal taşıyanlar

Bazı kelimelerdeki yuvarlaklığın sebebini izah edemiyoruz. Bunlar yuvarlak vokal taşımaktadırlar. Eski Türkçe devresinde de bu kelimelerin vokalleri yuvarlak idi. Bunların vokal ahengine uyması daha sonraki yüzyıllarda olmıştır. Mesnevîde geçen bu kelimeler şunlardır: altun (2584), agu (1215), girü (1657), yılduz (1333), karşu (2495), kendü (1631), yanku (1213)

Eklerde yuvarlaklaşma

Eklerin yazılışı Arap yazısını bırakıncaya kadar klişeleşmiş halde devam edegelmiştir. Eski Osmanlıcada ilk zamanlardan beri bu kalıplaşmış şekillerin yazılışı bugünkünden farklı ve belirli şekilde olmuştur. Eserde de bu durum devam etmekte, kökün ve diğer eklerin vokali ne olursa olsun, bu eklerdeki vokallerin değişmediği görülmektedir. Bu hadise bir fonetik meselesi olduğu kadar, bir imla meselesi de olabilir:

1. Vokali aslında yuvarlak olan ekler

Gerundium eki: aç-up (837), san-up (847), yaz-up (1327)'de de vokal yine yuvarlaktır: ol-uban (2451), al-uban (2487)

Faktitif eki: iriş-dür (824), geç-ür (3554), iç-ür (1183)

Emir eki : iriş-sün (178), eyle-sün (840)

Bildirme eki: senün-dür (2015), bi-haber-dür (2703)

2. Vokali sonradan yuvarlaklaşmış ekler

İyelik eki: vezir-üm (518), derd-üm (885), göz-ün (1661), rāy-üñ (2519), murad-uñ (986)

Genitif eki : neyler-üñ (1733), nergis-üñ (1759)

Sıfat yapma ekleri : kan-lu (2092), ağu-lu 51215), güneh-lü (1212)

Geçmiş zaman eki : aç-dum (2409), yetiş-düm (2410), gel-düñ (2482), bul-duk (1296)

İstek çokluk 1. şahıs eki : kur-avuz 51788), yakavuz (1788)

Geniş zaman eki : vir-ür (906), gel-ür (917)

3. Düz vokal taşıyan ekler

Bazı ekler, kökün vokali ne olursa olsun daima düz vokal taşımaktadır. Bu düz oluş hadisesinin bir fonetik özellik olduğu kadar, bir imla meselesi olduğunu da göstermektedir:

-ı, -i : Akkuzatif eki: yol-ı (828), göz-i (923)

-ı, -i : iyelik eki : yüz-i (894), söz-i (1527)

-dı, -di : Duyulan geçmiş zaman 3. Şâhıs eki : yaz -dı (861), buyur-dı (2516)

-mı, -mi : Soru eki : görem mi (2081), ala mı (2082)

-cı, -ci : İsimden isim yapma eki : yazı-cı (2090)

-nı, -ni : Akkuzatif eki : zindânı-nı (936)

-sı, -si : İyelik eki : hevâ-sı-nı 51703), koku-sı (2720)

-(ı)n, -i(n) : Dönüşlülük eki : bul-ın-maz 51095), ok-ın-dı (1610)

-sın- -sin : Fiil çekiminde teklik 2. Şâhıs eki : sana-sın (2369), eyler-sin (630), ide-sin (2636)

-sız, -siz : Fiil çekiminde çokluk 2. Şâhıs eki : bula-sız (1239)

-ıcı, -ici : Fiilden isim yapma eki : gül-ici (875)

-ınca, -ince : Gerundium eki : ol-ınca (1941), gül-ince 51729)

Vokal düşmesi

Türkçede orta heceler vurgusuz olduğundan, kelime ortasında vokal düşmesi pek fazladır. Kelime bünyesine dahil vokaller düşebildiği gibi, ekleri içindeki vokaller, ve i- yardımcı fiilinin i'si çok defa düşmektedir. Kelime ortasında vokal düşmesi Türkçenin her devresinde görülmektedir:

bagır : bagrın (2440)

biribiri : birbirine (1869)

egin : egnine (1833)

eyülük : eylük (273)

üzere : üzre (2734)

gönül : gönli (2562), gönlin (2607)

içün : hakı'çün (208)

idi : dururdı (2559), ideydi (2729)

ile : anunla (2413), odıyla (178)

ise : bulundıysa (2566)

ogul : oglın 52429)

Götürmek, sevk etmek manasına ilet-kelimesinin ilt-şekli de vardır. Uygurcada da görülen bu kelime, Eski Anadolu metinlerinde de bulunur: kim ilter (40)

Vokalle biten bir kelimeden sonra vokalle başlayan bir kelime veya ek geldiği zaman vokallerden birinin düşerek iki kelimenin birleşmesi hadisesi olan "crase" için mesnevîde örnekler vardır:

kendüzi<kendü+özi : olara kendüzin (900)

niçün<ne+içün : hayâtun niçün (2632)

n't<ne+it- : gör ki n'itdi (1856)

n'eyle<ne+eyle : n'eylesün azık dükendi (2880)

n'ol<ne+ol : n'olaydı ger olaydı (1541)

şimdi<şu+imdi : vakdidür şimdi (946)

şol<şu+ol : şol güherden (1817)

Türeme

Bir kelimede vokal veya konsonun ortaya çıkmasıdır. Bunlar Arapça kelimelerde görülür. Eserde tesbit edilebilen türemeler şunlardır:

hacel 2048 (<hacl)

Hızır 2411 (<Hızr)

ilim 615 (< ilm)

ömür 1120 (< ömr)

Tekleşme

Birbirinin aynı veya benzer olan iki sesten birinin kaybolmasıdır. Mesnevîde daha çok Arapça kelimeler de görülür

hal (< Arapça hall)

kad (< Arapça kadd)

sır (< Arapça sırr)

şer (< Arapça şerr)

Tekleşme benzer veya aynı olan hecelerde de görülebilir.

Hece düşmesi

ulu 1885 (< ullug)

+ dur 1269 (< ṭurur)

Grup düşmesi olarak da açıklanabilecek olan bu hadise sonucunda kelimedeki hece sayısı azalır:

el 1518 (< elig)

kardaş (< karındaş)

tatlu 2470 (< tatıglıg)

yaprak (< yapurgak)

Geçişme

Bir ünlüyle biten, diğeri ünlüyle başlayan ve devamlı olarak birlikte kullanılan iki kelimenin birleşmesidir. Mesnevîdeki örneklerden bazıları şunlardır:

böyle (< bu ile)

kendüz 900 (< kentü öz)

niçün 2190 (< ne içün)

şöyle 1337 (< şu ile)

Birleşme

Bir arada kullanılan iki kelimenin birleşerek yeni bir şekil almasıdır. Bu yolla birleşen kelimeler tek bir kelime olur:

degül 3487 (< tağ ol)

şimdi 946 (< uş imdi)

Şol 2374 (< uş ol)

Konsonant Değişmeleri

1. k-/g- değişikliği

Eski Türkçedeki k-'lerin Batı Türkçesinde g- olarak inkişaf ettikleri görülmektedir. Bu sonorisation hadisesi büyük ölçüde olmakla beraber, k-'nin değişmediği de vardır. Eserde geçen ve g- olarak kabul edilen kelimelerin belli başlıları şunlardır:

geç-(1591)	git-(1469)	göz (1529)
gel-(1219)	gök (1381)	gümiş (1623)
getür-(747)	gönül (2407)	gün (1542)
gemi (1605)	gör-(1231)	gündüz (1310)
gir-(1469)	götür-(1898)	güneş (1513)

Birkaç kelime ise bugün de aynı sesi taşıdığı için k- ile tesbit edilmiştir:

kendü: (1631), kendüz: (900), kişi (1884)

2. ḳ/ḫ değişikliği

Türkçede kelime başında h- olmadığı bilinmektedir. Bugün h- ile başlayan mahdut birkaç kelime Eski Türkçe devresinde ḳ sesini ihtiva etmekte idi. Eserde ḳ- ile geçen ve bugün ḫ olan kelimeler şunlardır:

ḳangı "hangi" : kangı gülzârun gülisin (1556)

Bazı kelimelerde hece başında ḳ'lar ḫ olmuştur. Fakat bu değişme mutlak değildir. Müstensihe göre vaziyet değişmektedir. Aynı kelimenin eserde her iki şekline de tesadüf edilebiliyor. Fakat aşağıdaki kelimelerin daha çok ve genellikle ḫ'li şekli daha çok geçmektedir:

aḫ-şam : o gün aḫşam olınca 51868)

uy-ḫu : uyḫudan uyanmış (3342)

3. Eski Anadolu Türkçesinin öbür metinlerinde olduğu gibi mesnevîde de t-/d- durumu karışıktır. Eski Türkçedeki t-'ler sadalaşıp d-olmaya başlamakla beraber,

bunun ne ölçüde olduğunu tayin etmek güçtür. Çünkü müstensihe göre durum değişmektedir. Bazan aynı nüshada her iki şekilde de geçebiliyor. Mesnevîdeki örnekleri iki gruba ayırarak gösteriyoruz:

dak- : saçından dakdı boynına (1324)

depren- : ve likîn deprenürdî (2266)

der "ter" : saçmış üstine der (2549)

düken- : dilersen ger dükenmez mâl (1270)

dürlü : her biri bir dürlü (1474)

t halinde kalanlar

ṭaġ : ṭaġlar daḫı (2070)

ṭaġıt- : şitâ cündini ṭaġıtdı (1744)

ṭaş : ol ṭaş baġırlu (1399)

ṭolu : ṭoludur âftâba 51604)

ṭolan- : ṭolunup nûş urur 51610)

ṭonan- : bu ḥacle-i gerdûn ṭonandı (3522)

toḳuz : bu ṭoḳuz eyvân 51636)

ṭoġ- : ṭoġu; burc-ı şerefden (1542)

ṭoy- : göz ṭoymaz anuñ (2456)

ṭudaġ : ṭudaġı ol ṣafâda (1659)

ṭur- : ṭurup ser-cümlesi (1888)

ṭuş : oldı gözleri ṭuş (1442)

ṭuy- : yıkılsa ṭuymaz idük (3243)

4. ġ ve g seslerinin gelişmesi

Birden fazla heceli kelimeler ile eklerin sonunda bulunan -ġ ve -g'ler düşmüştür. Bu düşme sonunda genellikle vokaller yuvarlaklaşmış, bazan da uzamıştır. Burada bir düşme hadisesinden çok bir kaynaşma söz konusudur. Mesnevîde, sonundaki -ġ ve g'si düşen kelimeler şunlardır:

acı<acıġ : ehl-i ışka olur acı (809)

katı<katıġ : ḳatı müşkil olur (2886)

kamu<kamuġ : ḳamu begler agalar (2354)

kapu<kapuġ : ḳapu ḳakdı (1927)

nite<ne teg : per açdum nite kim (2409)

saçu < saçıġ : getürdi sûra saçu (3473)

ulu<ulluġ : küççük ölüm ulu düşmen (1885)

Sıfat yapma eki -lu -lü'de, -ġ ve -g düşerken vokalle kaynaşmış onu yuvarlaklaştırarak uzatmıştır:

belâ-lü : belâlü bülbülem (1987)

bilek-lü : sîmhin bileklü (852)

dür-lü : dürlü dürlü mîve-i ter (3417)

kamet-lü : elif kametlü (2250)

kan-lu : bu kanlu gözüme (2092)

yüz-lü : işbu iki yüzlü (1870)

Çekim eklerinin başındaki ġ ve g-'ler Batı Türkçesinde düşmüş, Doğu Türkçesinde sadalılaşarak kendini muhafa etmiştir. Bu keyfiyet, Eski Osmanlıca devresinin ilk zamanlarında, belki de biraz önce meydana gelmiştir.

Aslında ġ- ve g- sesi taşıyan ekler, partisip ve gerundium ekleri -an ve -en; -ınca, -ince'dir.

-an, -en (<-gan, -gen): sanurdı gören anı (3098), agırlanan kişiler (3221)

-ınca, -ince (<-ġınca, -gince): ṭolınca ana ḳoymışlar (1471)

5. g/v değişmesi

Türkçede kelime ve hece sonuyla, kelime ortasında ve hece başındaki g'ler v şeklinde inkişaf etmektedir. Bilhassa yuvarlak vokal bulunduğu zaman bu değişme görülüyor. Ayrıca bu g'lerin y (yumuşak ğ) şeklinde telaffuz edildiklerini de biliyoruz. Bugün yazı dilimizde yumuşak ğ, yahut v şeklinde geçen, veya iki şekilde telaffuz edilen g'ler mesnevîde kendini muhafaza etmektedir. Harflerin müsait olması yüzünden bunların yumuşak ğ olarak da telaffuz edilmiş olmaları mümkündür. Örnekler şunlardır:

beg : cümle begler /2359)

degme : sözin degme kişi (2585)

deg- : bir ad degmiş (2255)

degül : degül hub-sûrete (3487)

dögin- : uş dögindüm (173)

dügün : dügün itdi (3482)

egin : kaba olmışdı egninde (2617)

6. ġ/v değişmesi

Pek mahdut olarak ġ/ler v olmışdur. Mesnevîde "labialisation" neticesi ġ'den inkişaf etmiş ve v sesini taşıyan sadece sovuk kelimesi vardır: bir yire geldi

sovukdan (1694)

7. b/v deişmesi

Eski Türkçemiz bazı kelime ve fiillerde b-'ler Batı Türkçesinde daha ilk zamanlardan itibaren v-'ye dönmüştürlerdir:

var (<bar) : ola kim tâlibi var anda vara (3261)

var (<bar-) : varup bir hoş (2768)

vir (<bir-) : virüp durdı (1867)

Morfolojik Özellikler

1. Yapım Ekleri

a. İsimden isim yapma ekleri

-ak, -ek : yañağın (2465)

-cak, cek : yalıncaḳ 51900), gökcek (3643)

-cı, -cü, -cu, -cü : yarıcın (2360), elçü (2505)

-cuk, -cük : bürüncük (1494)

-düz : gündüz (2300)

-lık, -lik : ululık (1334), nâzüklik (937)

-lü, -lü : harâretlü (831), yüzlü (1019)

-rak, -rek : yigrek 51071)

-sız, -siz, -suz, -süz : cânsuz (2987), belürsüz (2668)

b. İsimden fiil yapma ekleri

-a/-e : dileye (1516)

-al/-el : çogaldukça (91)

-ar/-er : suvardı (1039), bozardı (1682)

-et- : gözedür (939)

-ıḳ : tarıḳdı (3029)

-la- ile- : terâzûlar (916), ugurladı (925), gözlerdi (1070), ahşamlara (1637)

-lan -ilen : bulıtlanmışdı (1391), eyerlendi (977)

-r- : karardur (965)

c. Fiilden isim yapma ekleri

ak, ek : yatak 51016), dilek (2455), ölçek (3454)

ık, ik, uk, ük : sınık (2838), açuk (1779)

-ı/-u : saçı (3347), içim (1285), saçu (3473)

-ım, im : içim (1285)

-ınç, -inç : sevincinden (909)

-an/-en : düzen (1059)

-ma/me : dögme (1750)

-mık/mik : ısırmıḳ (1916)

c.a. Fiilimsiler : Masdarlar, partisipler (sıfat fiiller) ve gerundiumlar (zarf-fiiller)e ait örnekler bu başlık altında verilecektir:

Masdarlar:

-ış/-iş : bilişisin (1997), iniş (819), yürüyiş (1883)

-mal/-me : buluşmasıdur (2301), yemeden içmeden (795)

-mak/mek : buluşmakdur (2309), dimek (811)

Partisipler:

-(y)an/-(y)en : uyuyanlar (967), görenler (779)

-acaḳ/ecek : düşecegin (1216)

-duk/-dük : gelmedük (873)

-maz/-mez : uyumaz yatmaz (964)

Gerundiumlar:

-arak/erek 0 uçarak (1443), iderek (3515)

-(y)ı/Y(y)i : arayı arayı (1243), varı varı (2876)

-(y)ıcak/-(y)icek : iricek (138), görmeyicek (869)

-ıcı/-ici : çalıcı (621), yazıcıdur (2090)

-ınca/-ince : toyınca (1012), irince (914)

-ıncak/-incek : olıncak (706), irincek (1895)

-dukça/-dükçe : tagıtdukça (578), üfürdükçe (1717)

-dukda/-dükde : gördükde (738), idindükde (264)

-madan/-meden : açılmadan (2722), varmadan (1537)

-madın/-medin : varmadın (2803)

-yu/-yü : diyü (108)

-uben/-üben : aluban (2487), uruban (2065)

-yup/-yüp : aglayup (802), binüp (2532)

d. Fiilden fiil yapma ekleri:

-ar : çıkarur (972), ölçerür (1045)

-dur/-dür : yudurur (2644), irişdür (824)

-d-, -t- : sarardur (965), okıtdı (2259)

-gur/-gür : irgürse (940), irgürdi (2388)

-ıl/il, -ul/ül : bükildi (772), sarsulurdı (1086)

-ın/-in-/-un-/uün- : dindi (1039), sevindi (2119), yuyundı (951)

-ır-/-ir- : degirmiş (927)

-ur/-ür : geyürdi (1204)

-ış/-iş : bulışdı (943), irişdür (824)

2. **Çekim Ekleri**

a. **İsim çekim ekleri**

1. Çokluk eki

-lar/-ler : yollar (939), sözler (121)

2. İyelik ekleri:

1. kişi -um/Yüm : taşum (3934), benüm (892)

2. kişi -uñ/-üñ : günüñi (841)

3. kişi -ı/-i, -sı/-si : göñli (923), kamusı (859)

1. kişi (çokluk) -umuz/-ümüz : kalbümüz (2296)

3. İsim Hal Ekleri

a. Yalın hal (nominatife)

b. tamlama hali (genetif)

-(n)üñ/-(n)üñ : gözüñ (771), kapunuñ (2228) kimsenüñ (3781)

-O : kapusı halkına (974) [kapısınun halkı na yerine]

c. Belirtme hali (akkuzatif)

-(y)ı/(y)i : yolı (828), gözi (923), şehzâdeyi (894)

-nı/ni : hevâsını 51703), gözlerini (788)

d. Yükleme hali (datif)

-(y)a/-(y)e : yokuşal (819)

e. Bulunma hali (lokatif)

-da/-de : gökde (734), yirinde (1232)

Bu şekil ablatif yerine de kullanılabilmektedir: günlerde bir gün (2660)

f. Ayrılma hali (ablatif)

-dan/-den : andan (837), günden (841)

g. Vasıta hali (instrumental)

-ın/-in : ayağın turdı (2713)

-(y)ıla/-(y) ile : lub ile (895), hileyle (883)

bile : bile anuñ yanınca 51272)

h. Eşitlik hali (ekvatif)

-ca/-ce : kılca 51057), zerrece (1153)

b. Fiil çekimi

a. Bildirme kipleri:

1. Duyulan geçmiş zaman

-dı/-di : (3. teklik -şh- dışında ekler yuvarlaklaşır) : yazdı (86), getürdük (1350), itdüñüz (2482)

2. Görülen geçmiş zaman

-mış/-miş : sevmişem (800). Bu şeklin olumsuzu degül ile yapılabilir: gelmiş degül mislüñ diyâre (885)

-pdur (ur) : olupdur (150), virüpdür (2602)

3. Geniş zaman:

-r-;-ar/er, -ur/-ür : eyler (756), umaram (801), kalur (768), virür (906) oluruz (976)

-maz (olumsuz şekli) : bulınmaz (768)

4. Şimdiki zaman : Eserde şimdiki zaman için özel bir şekil yoktur.

5. Gelecek zaman

-(y)acak/-(y)ecek: togmayacak (2928)

Bu zamanın birleşik şekilleri i- fiili ile yapılmaktadır:

Belirsiz gç.zm. hik. : yitmişdi (880)

Geniş zm.hik. : olurdı (797)

Geniş zm. şartı : tutarsañ (1092)

b. Tasarlama kipleri

1. Emir Kipi : Her şahıs için ayrı kaynaktan gelen ekler kullanılmaktadır.

Teklik 1. şahıs:

-ayın/-eyin : koyayın 51959), geçeyin (2168)

-ayum/-eyüm : korkudayum 51959), vireyüm (891)

Teklik 2. şahıs : eksiz : yap (825), eyle (825)

-gıl/-gil : eylegil (2524)

Teklik 3. şahıs :

-sun/-sün : uçsun (774)

Çokluk 1. şahıs

-alum/-elüm : kılalum (975), görelüm (2611)

Çokluk 2. şahıs

-uñ/-üñ : kalkuñ

Çokluk3. şahıs

-sunlar/-sünler

2. Şart kipi

-sa/-se : eylese (1397), sürsem (2092)

3. İstek kipi

-(y)a/-(y)e : bulam (2027), geçem (801) eyleyem (890), sanasın (917), idesin (873) bula (606), gide (867), kuravuz (1788)

4. Gereklilik kipi

-malı/-meli : kurtulmalı (1004)

Sonuç olarak mesnevînin dili üslubu Erken dönem (yani başlangıçtan 1453'e kadar) ile Klasik dönem arasında bir geçiş özelliği taşımaktadır. Bu özelliklerin bazıları şunlardır:

1. Metnimizde zamirlerden gelişmiş olan eklerden -van/-ven şekli artık kullanılmamaktadır. Bu ek Eski Anadolu Türkçe'sinin karakteristik eklerindendir. Klasik dönemde de nadiren görülür. Örneğin: Yahya Bey Divanı'nda bir yerde "dimezven" kullanılmıştır.

2. -up/-üp gerundiumunun genişletilmiş şekli olan -uban/-üben metnimizde sıklıkla görülmekle birlikte Eski Anadolu Türkçe'sinin XIV. yüzyıl metinlerinde görülen -ubanı/-übeni; -ubanın/-übenin şekilleri mesnevîmizde görülmemektedir. Klasik dönemde de artık bu ekin -ubanı/-übeni; -ubanın/-übenin şekilleri fonksiyonunu yitirmiştir.

3. Gelecek zaman eki metnimizde -(y)acak/-(y)ecek şeklindedir. Eski Anadolu Türkçe'sinde gelecek zaman için kullanılan -ısar/-iser yerini Klasik dönemde artık

-acak/-ecek eki alır.

4. Metnimiz Klasik öncesi metinlerinde görülen yuvarlaklaşmaları devam ettirmektedir. Klasik dönem metinlerinde de bu tür yuvarlaklıklar devam ettiği bilinmektedir.

5. Mesnevîde teklik 2. şahıs emir şeklinde -gıl/-gil eki, eksiz de olarak yapılan şeklin yanında kullanılmaktadır. Klasik öncesi metinlerimizde sıklıkla kullanılır. Klasik dönemde ise bu ek artık hemen hemen kullanılıştan kalkmıştır. Örneğin 16. yüzyılda Âhî ve Yahya Bey Divânı'nda bu ek görülmez. Hayretî Divânı'nda ise sadece bir gazelde kullanılmıştır. Bu ekin kullanılışı bakımından da metnimiz bir geçiş devri eseri özelliğini göstermektedir.

Mesnevî, çağına göre sade sayılabilecek bir üslupla kaleme alınmıştır. Şair, bu üslubu kurarken bol bol deyimlerden yararlanır. Bugün yaşayan ya da bir kısmı unutulan pek çok Türkçe deyim Şem ü Pervâne'de yer almaktadır. Bu deyimlerin rahat bir biçimde kullanılması, anlatıma bir canlılık kazandırır. Aynı deyimin birçok beyitde tekrar edildiği gibi, bir beyitte iki deyimin birlikte kullanıldığı da görülür. Mesnevîde geçen deyimler şunlardır:

Aklı başından gitmek (1137), ayak basmak (1658), akça saçmak (2120), ayağı taşraya götürmek (1900), baş vurmak (3109), baş koymak (2658), baş götürmek (3262), başını taşa vurmak (1158), bir içim su (1219), balı yağa karıştırmak (1882), canı teslim etmek (1153), dili var ağzı yok (2250), demir yürekli (b.2004), dünyayı zindan etmek (b.2053), elinden gelmek (2523), fırsat el vermek (1867), figana başlamak (1154), gözün aydın (771), gözüne sürmek (3111), günahlı hacı (1212), gönlü açılmak (3112), it dişi tonuz derisi (1003), kendinden geçmek (1152), karanu gönül (2607), kuskuna kuvvet (284), kulağına küpe olmak (3684), kuş gibi varmak (1466), kıya bakmak (1487), kıyamet kopmak (b. 1885), karar kılmak (b. 2020), mum yakmak (3384), mum gibi erimek (2129), taşa gelmek (1138), toprak başına (2239), uçup gitmek (1466), yavuz göz (2239), yüreyi oturmak (2118), yola girmek (2117), yüzüne sürmek (2119), yüzüne su sepmek (b.1138), yüzi suyı (b.3706), yüreği ağzına gelmek (2861), yerinde yel esmek (3239), yürek kanı (3247), yürekler yakmak (3387), yanıp yakılmak (b.3618), yufka yürekli (1062), zehir içmek (2132).

Şem ü Pervâne mesnevîsinde az olmakla beraber ata sözlerine, kelam-ı kibarlara, atasözü değerindeki sözlere de rastlanır. Bunların sayısı önceki yüzyıldakiler kadar değildir:

Maḳām-ı bülbülüñ gülşen gerekdür
Derūnı gün bigi rūşen gerekdür (369)

Egerçi ṭūṭī bir şīrīn-nefesdür
Maḳāmı dā'imā āhen ḳafesdür (372)

Yimişi ādemüñ muḳbil piserdür
Oġulsuz kimse bir bersüz şecerdür (494)

Ne bilsün ḫastanuñ aḥvālini ṣaġ
Gelür dīvāne ḥāli ᶜāḳile lāġ (812)

Meṣeldür cümle ᶜālem içre bu söz
Ki göñül ḳatlanur görmeyicek göz (869)

Uyumaḳ ādeme ġāyet ṣafādur
Uyumaz yatmaz ancaḳ bir Ḫudādur (964)

Anı bir kimse görse dirdi ol dūn
Öli çün aġlama illā deli çün (1209)

Kişi bir dil-ber işitse ıraḳdan
Olur göz görmeden ᶜāşıḳ ḳulaḳdan (1529)

Bu sözi cümle-i pīr ü fenā dir
Ḥaẕer ḳıl görini gelmez ḳażādur (1889)

Ṭutılur ayı irincek kemāle
İrer gün yiri çarḫ iken zevāle (1895)

Kerem ḳıl baña āh itdürme māhum
Ḥaẕer ḳıl yirde ḳalmaz benüm āhum (2068)

Velī var her viṣālüñ bir firāḳı
Arada ḫoş görelüm iştiyāḳı (2142)

Cihānda söz bigi ḫāliṣ zer olmaz
Maᶜānī deñlü ṣāfī cevher olmaz (2187)

Bilür olur ḳoruḳ ṣabr ile hevlā
Ne çāre itdi ṣabr ol şāh-ı aᶜlā (2213)

Bilürler bunı cümle ḫāṣ ile ᶜām
Budaġından üzülmez mīve-i ḫām (2721)

Ṭutalum işlemiş şevḳ ile dün gün
Ne ḳılsun göze ger ṭoğmayacak gün (2928)

Dimezken ḳaşların ḳazıtdı ol yār
Kimesne gözüñ üstinde ḳaşuñ var (2952)

Ḫazā'inden alup niçe cevāhir
Ki yükde yiñi vü ḳıymetde ağır (2954)

Gerekdür ḳız meseldür cümle yirde
Yidi yaşında yā yirde yā erde (3251)

Şem ü Pervâne mesnevîsinde Türkçe deyimlerin yanında, Arapça veya Farsça bir kelimeyle kurulmuş deyimlere de rastlanır. Türkçe deyimler kadar, bunların da sayısı fazladır. Bu deyimlere şu örnekleri verebiliriz: ateş bırakmak (844), tezyin etmek (877), tasvir yazmak (886), fursat gözlemek (1101), seyl almak (1128), eflaka çıkmak (1132), beraber olmak (1301), çarha girmek (1489), tımar eylemek (2073), izzet itmek (2101), gıybet etmek (3226), pür olmak (3420), agah olmak (3608) v.b.

Eserde şairin, vezin doldurmak için "ki", "çü" ve "çün" gibi bağlaçları kullandığı görülür:

Ki ṭatlu ṭatlu ol şīrīn ġıdāyı
Yiyüp kesb eyleye ẕevḳ u ṣafāyı (534)

Ki bir gül Rūm'da ᶜarż itdi dīdār
Açıldı Şām bāğından her ezhār (1738)

Çü girdi ṣuya iki serv-i dil-cū
Geyürdi mā'i ḫārā anlara ṣu (1837)

Bular çün girdi ol ṣuya ferahnāk
O ḥavż-ı pāk oldı reşk-i eflāk (1840)

Çü zindāna irişdi ḳapu ḳaḳdı
O maḥbes içre āvāze bıraḳdı (1927)

Ayrıca vezin doldurmak için veya vezin gereği "ol" işaret sıfatı kullanıldığında pekçok yerde "o" şekli geçdiği gibi;

O meclisde ṣürāḥī serv-i sīmīn
Ḳamu zerrīn ḳadeḥler verd-i nesrīn (1676)

Çü zindāna irişdi ḳapu ḳaḳdı
O maḥbes içre āvāze bıraḳdı (1927)

bazan da "ol" ve "o" şekli birlikte zikredilir:

Terennüm iderek mānend-i bülbül
Açıldılar o bāġa ol iki gül (1806)

O ṣuya girdi çün ol alnı Nāhīd
Ṣanasın gökde iki oldı ḫūrşīd (1836)

Mesnevîde ki, ger, eger, lik, veli, çü, çün gibi bağlama edatları çok kullanılır. Kılmak, virmek, urmak gibi fiiller yanında itmek ve olmak fiilleri, yabancı kelimelerde yardımcı fiil olarak: "inayet kıldı" (1319), "yile virdi" (1134), "giriftâr itdi" (1902), "yir itdi" (2014), "nasib itdi" (b.2217), "neşr olmış" (b.915), "divâne oldı" (1348), "âzâd ol" (1967) v.b. şeklinde geçer:

Kaçup ḳurtulmalı olmışken uş uş
Següñ aġzına girdi geldi hergūş (1004)

İrişdi nār-ı firḳat çün ki cāne
Bu şiᶜri oḳıdı yane yane (1144)

Şu deñlü iñledi kim zārı zārı
Ṣadāsı çıkmaz oldı varı varı (1169)

Dikenler yara urdı yare yare
Ser-ā-ser cismin itdi pāre pāre (1203)

Teni düşmekden oldı ḳare ḳare
Eger kim bir kişi çıḳsa şikāre (1206)

Ḥiṣār-ı çeşmi aldı leşker-i ḫᵛāb
Yürüyiş eyleyüp üstine yab yab (1883)

Ne geçdiyse başından evvel āḫir
Didi Dellāle'ye ser-cümle bir bir (2028)

Türkçe kelimelerle yapılan ikilemelerin yanında, çok az da olsa yabancı kelimelerle yapılmış ikilemeler de vardır:

Gel imdi idelüm ᶜazm şikāre
Ġazāl u şīr sen ḳıl pāre pāre (947)

İdüp bir keffesin menzil o bedre
Kodılar bir yaña zer bedre bedre (1299)

Bilindiği gibi bir yazarın kendi düşüncelerini açıklamak için, bir dilin kaynaklarından yararlanırken kullandığı yöntemler o yazarın üslubunu oluşturur. Yazarın uymak zorunda olduğu belirli şekiller, mazmunlar, hayal dünyası, kelime hazinesi, cümle yapısı, edebi sanatlar v.b. ifade tarzı vardır. Yazar, bu kurallar içerisinde eser vermek zorundadır. Bu da yazarın kendine has bir üslubunu beraberinde getirir. Yazar bu üslubu oluştururken farklı anlatım tarzlarıyla karşımıza çıkabilir. Böylece yazar, eserinin çeşitli yerlerinde kendi heyacan, duygu ve düşüncelerini dile getirirken, üslubunda farklılık olabilir.

Şem ü Pervâne mesnevîsinde de şairin birbirinden farklı bir tarz kullandığını görürüz. Öyleki mesnevînin giriş kısmı, çeşitli şekil ve türlerle oluştuğu için bu bölüm, anlatım itibariyla konunun işlendiği bölümden farklılık arzeder. Zira giriş bölümünde, konunun işlendiği bölüme göre daha ağır bir dil kullanılır. Diğer bölümde ise, ifadeler sade, basit bir dille anlatılır. Bazan dilin ağırlaştığı bölümde yani eserin giriş bölümünde sade bir anlatım tarzı olduğu gibi, bazan da basit ifadelerin yer aldığı bölümde yer yer ağır ve sanatkârane bir dilin kullanıldığını da görürüz. Böylece, sade anlatım ile süslü veya sanatkârane ifade tarzı eserin bölümlerindeki konu ve amaca göre bazan ayrı, bazan yanyana bazan da içiçe anlatılır. Buda, yazarın heyacan, duygu ve düşüncelerini yansıtırken, kendine özel bir anlatım tarzını beraberinde getirir. Bu, yazara göre bir özellik arzeder. Yani kendine mahsus bir üslub varlığını açığa vurur.

Yukarıda da ifade edildiği gibi Şem ü Pervâne mesnevîsinin üslubunu incelerken giriş ve konunun işlendiği bölüm ayrı ele alınacaktır. Bu üslup incelemesi, Batı retorikiyle Doğu belagatının bir sentezi olan Recaîzâde Mahmud Ekrem'in Talîm-i Edebiyat adlı eserindeki üslup tasnifine göre yapılacaktır.

Giriş Bölümü

Zatî, mesnevînin giriş bölümünde, konunun işlendiği bölüme göre daha süslü bir üslup kullanılır. Fakat sade bir üslupla yazılan yerler de önemli bir yer tutar. Allahın birliğinin, kudretinin anlatıldığı tevhidlerde, Allaha yakarışların işlendiği münacatlarda ve Hz. Muhammed'in anlatıldığı na'tlarda genelde sade ve basit bir üslup kullanılır. Şair, duygu ve düşüncelerini sanat endişesinden uzak, gerçekçi bir şekilde dile getirirken sade bir üslup kullanır.

Recaîzâde Mahmud Ekrem'e göre sade üslup; uzun ibarelerden, azametli teşbih ve istiarelerden, şaşaalı hayallerden kaçındığı için, telkin ve heyacan

meydana getirmek yerine öğretmek ve açıklamak maksadını taşımalıdır[1]. Bu da bize, sade üslubun asıl amacının öğretme ve açıklama olduğunu, sanatın ise ilk planda olmadığını gösterir.

Allahın birliğinin ve delillerinin anlatıldığı aşağıdaki beyitlerde, sade üslubun özelliklerini görmek mümkündür.

Ḥudānuñ birligini eyle işbāt
Aña şāhid getür eflāḳı ḳat ḳat (13)

Anuñdur mülk-i ᶜālem birdür Allah
Sığışmaz bir vilāyetde iki şāh (16)

O bir şehdür ki yoḳ anuñ vezīri
Bulunmaz mülk-i ᶜālemde naẓīri (23)

Görüldüğü gibi, şair, düşüncelerini basit fiil cümleleriyle, sanatsız bir üslupla ifade eder. Bu üslubun en önemli özelliği de tabiîlik ve tekellüfsüzlüktür[2]. Bu sadelik ve külfetsizliği eserin giriş bölümünün pek çok yerinde görmek mümkündür.

Münacatlarda da, aynı üslupla karşılaşırız. Şairin Allaha karşı yakarışlarındaki samimi duygular, sanat endişesi gözetilmeden basit ve külfetsiz bir üslupla dile getiriir:

İlāhi bir żaᶜīf ü nā-tüvānem
Güneh itmekde ammā pehlüvānem

Benüm ṭaġlarcadur her bir günāhum
Velī yoḳ anlaruñçün bir gün āhum (161-162)

Gözüm yüz yumaz aġlamakda şāhum
Niçe aġ ola bu rūy-ı siyāhum (169)

Günāhum ḫarmanın yaḳsun kül itsün
Beni sen şāha göynüklü ḳul itsün (175)

Na't ağır dille yazılmasına rağmen, bazı beyitler üsluba sadelik ve canlılık kazandırmak amacıyla basit ve tekellüfsüz olarak yazılır. Basit fiil cümleleriyle Hz.

---

1 Recâzâde Mahmed Ekrem, **Ta'lim-i Edebiyat**, İst. 1299, s. 192

2 Kazım Yetiş, **Talim-i Edebiyatın Retorik ve Edebiyat Nazariyatı Sahasında Getirdiği Yenilikler**, İst. 1996, s. 224

Peygamber'in mucize ve yüceliği bu beyitlerde dile getirilirken, üslubun sade ve basitliği hemen göze çarpar:

Aḳıtdı barmağından āb-ı ṣāfı
Ser-ā-ser leşkerine oldı kāfi (260)

Kebūter anuñ ile ṭutdı ülfet
O şehden itmediler hiç vaḥşet (265)

Eger kim basmayaydı bağrına ṭaş
Geçerdi def^c ī ṭoḳuz perdeden ṭaş

Ayaḳ basduğıçün ol ḫāk üzre
Zemīn faḫr eyledi eflāk üzre (267-268)

Mesnevînin giriş bölümünün çeşitli yerlerinde yapılan duaların üslubu da bu gruba girer. Sade ve samimi bir anlatımla yapılan bu dualarda sanat kaygısı, uzun ibareler, parlak hayaller görülmez. Duygu ve sadelik ön planda gelir:

Sözümi şem^c bigi eyle rūşen
Gören pervānesi olsun ṣafādan

Ne meclisde olursa rūşen itsün
Oḳursa ġuṣṣalu göñlin şen itsün

Benüm bigi anı göynüklü eyle
Ser-ā-ser şevḳ odından yüklü eyle

Oḳusun yane yane anı ^c uşşāḳ
Ṭutuşsun pertevinden bu ṭoḳuz ṭāḳ

Güneş bigi irişsün göge başı
Dökilsün nāẓırınuñ gözi yaşı (215-219)

Ayrıca sebeb-i te'lifde de sade üslubun özelliklerini görürüz. Anlatımda sanat endişesi taşınmadığından dolayı, bu bölümde açıklık, sadelik ve basitlik kendini gösterir.

Görüldüğü gibi, sade üslubun en büyük meziyeti sade ve tekellüften tamamıyla uzak kalmasıdır. Anlatım canlıdır. Öğretmek ve bilgilendirmek amacdır. Kelime kadrosu isimler, fiiller ve fiil soylu kelimelerden meydana gelir. Bundan dolayı Türkçe kelimelerin sayısı fazladır. Uzun tamlamaların olmadığı, edebi sanatların görülmediği, hayallerin bulunmadığı sade üslub, mesnevînin giriş

bölümünde önemli bir yer tutar.

Giriş bölümünde önemli bir yer tutan üslub-ı müzeyyen, Recaîzâde Mahmud Ekrem'e göre "şâirâne tasvirlere uygun gelen bir üslup türü"dür[1]. Ayrıca Arapça, Farsça kelime ve tamlamalar çokça görülür. Bunlar genellikle isimlerden oluşur. Şair duygu ve düşünceleri genellikle isim cümleleriyle tasvir etmeye çalışır.

Kaside nazım şekliyle yazılan na'tlarda Peygamberin ve dörd Halife'nin övüldüğü kısımlarda tamlamaların çokluğu dilin ağırlaşmasına sebep olur. Bu kısımların üslup gereği edebi sanatlara açık ve müsait oluşu, müzeyyen üslubun parlak ve süslü bir görünüş arzetmesine neden olur:

Ḳandīl-i revāḳ-ı ṣadaḳāt Ḥaẓret-i Ṣıddīḳ
Żıdd-ı şeb-i şek şu^{c}le-i miṣbāḥ-ı ṣadāḳat

Ḫışm ile naẓar ḳılsa güneş bī-fer olurdı
Fārūḳ-ı ceri pādşeh-i mülk-i ṣalābet (310-311)

Mīr-i ^{c}ulemā kān-ı kerem Ḥaydar-ı kerrār
Maḳbūl-ı Ḫudā ceyş-i nebī Şāh-ı Velāyet (313)

Görüldüğü gibi uzun tamlamalar, yabancı kelimelerin çokluğu dili ağırlaştırır. Teşbih gibi sanatlar kullanılmasına rağmen gerçekci bir temel üzerine kurulur.

Kaside şeklinde yazılan tevhidde de süslü üslubu görürüz:

Şeş getürdüñ penc gence kim Muḥammed ümmetin
Görmedi miṣlin üç oġul nüh peder çār ümmehāt (58)

Buldı bu da^{c}vā bu dehr-i bī-s̱ebāt içre s̱übūt
Ẕāt-ı bī-çünuñdan özge nesnede yoḳdur s̱ebāt (65)

Kanunî Sultan Süleyman için yazılan kasidede O'nun vasfı üzerinde durulurken; zarifane ifadeler, ahenkli ibareler, canlı tasvirler ve mübalağa sanatı müzeyyen üslubu ön plana çıkarır:

O şāhuñ berḳ-i şemşīri cihān-gīr
Ṣadā-yı ra^{c}d-ı küsı āsmān-gīr

Yarar ḳalb-i ^{c}adūyı tīġ-ı cebri
Ṣanasın berḳ-i lāmi^{c} ḫışm-ı ebri (416-417)

---

[1] Recaîzâde Mahmûd Ekrem, **Ta'lîm-i Edebiyât**, s. 200.

Semendi ḫoş bilür ṭayy-ı mekānı
Ṭolaşur bir dem içre bu cihānı (429)

Miṣḳāl-i zehr-i ḳahruñ cümle ᶜadūyı hālik
Tiryāk-i luṭf-ı ᶜāmuñ mecmūᶜ derde nāfiᶜ (452)

Yecūc-i fitne mülk-i dehri ṭutardı cümle
Sed çekmeyeydi tīğuñ ger olmayaydı māniᶜ (464)

Görüldüğü gibi kelime haznesi bakımından yabancı kelimeler, uzun tamlamalar çoğunlukta ve mübalağa aşırı derecededir. Şairâne düşünceler genellikle isim cümleleriyle tasvir edilmeye çalışılır, duygu ve düşünce subjectif imajlarla anlatılır.

Sonuç olarak, şaire sanatını ve bilgisini göstermek fırsatı verdiği için ve şairâne tasvirlere uygun gelen bir üslup türü olduğundan dolayı müzeyyen yani süslü bir üslup, mesnevînin giriş bölümünde yer yer kullanılmıştır. Bu üslup daha çok kaside nazım şekliyle yazılan tevhîd ve na'tlarda görülür. Fakat bu bölümün genelinde, sade ve basit sayılabilecek bir üslup hakimdir.

Konunun işlendiği bölüm:

Mesnevînin asıl kısmını oluşturan konunun işlendiği bölümde, sade bir tahkiye üslubu ağırlıklıdır. Araya yerleştirilen tasvirler ve kahramanların ağzından söylenmiş gazellerdeki müzeyyen üslupla, eserdeki monotonluk giderilmeye çalışılır.

Konunun işlendiği bölümde olaylar, sade ve basit bir şekilde anlatılır. Üslupda amaç, okuyucuya faydalı olmak ve onu aydınlatmak olduğu için, giriş bölümünde yer yer görülen uzun tamlamalar, hayaller, yabancı kelimeler bu bölümde azalır. Türkçe ve Türkçeleşmiş kelimelerin oranı, giriş bölümüne göre fazladır. Fiillerin çoğu geçmiş zamana aittir. Sanat yapma endişesini bir kenara bırakan şair, olayları tabiilik içerisinde tekellüfsüz olarak akıcı bir dille ifade etmeye çalışır.

Dâye'nin helva yapıp içine uyku ilacı koyup zindancıya yedirdiği ve Pervâne'yi zindandan kurtarışının anlatıldığı aşağıdaki beyitler, tahkiye üslubunun güzel bir örneğidir. Basit ve sade bir üslup hakim olduğu için, okuyucu nakledilenleri zorlanmadan anlar:

O ḥelvādan virür zindāncıya u
Ṣafālar kesb ider yir ṭatlu ṭatlu

Yidi helvāyı çün ol gitdi hūşı
Müşevveş oldı ᶜaḳlınuñ nuḳūşı

Ṭurup Dāye ḳamu miftāḥı buldı
O zindāna ser-ā-ser ḥākim oldı

Girüp ol ehl-i zindāna ser-a-ser
Üleşdirdi o ḥelvāyı ber-ā-ber

O ḥelvāyı yiyende ḳalmadı ᶜaḳl
Hemān anlar cihāndan itmedi naḳl

Varup Pervāne'den refᶜ itdi bendi
Ol āzād eyledi serv-i bülendi

Libāsını çıḳardı aña virdi
Anuñ yirine defᶜi kendü girdi (1933-1939)

Yukarıda olduğu gibi olayların anlatıldığı bölümlerin dışında, olay kahramanların karşılıklı konuşmalarında da sade üslubun özelliklerine rastlanır. Buralarda uzun tamlamaların ve edebi sanatların pek kullanılmadığı, gösterişli hayallerden kaçınıldığı hemen gözlenir. Anlatıcı, kahramanların ağızlarından, onların o anki duygularını basit, sade ve tekellüfsüz bir üslubla anlatılır. Şem ile Pervâne'nin ilk karşılaşmalarının anlatıldığı aşağıdaki beyitler, bu üslubun güzel örneklerinden biridir:

Eyitdi kim ṣafā geldüñ ol aya
Ḳudūmuñdan şeref virdüñ buraya

ᶜAceb ey meh ne burcuñ māhısın sen
Ne mülk-i bi-naẓīrüñ şāhısın sen

ᶜAceb sen ḳangı gülzāruñ gülisin
Ne būstānuñ muṭarrā sünbülisin (1544-1556)

Didi Pervāne bir dīvāneyüm ben
Muḥabbet şemᶜine pervāneyüm ben

Görüp tasvīrüñ oldum saña ᶜāşıḳ
Benüm ol ṣubḥveş mihrüñde ṣādıḳ

Başumdan tāc-ı ᶜaḳl ol dem ḳapıldı
Muḥabbet ḫānesi dilde yapıldı (1561-1563)

Kahramanların ağızlarından söylenen gazellerin bazılarında, özellikle onların psikolojik durumlarının anlatıldığı yerlerde, bu üslubun kullanıldığı da görülür.

Basit fiil cümleleriyle, geçmiş zaman kipinin kullanıldığı ve iç dünyalarının ifade edildiği bu gazeller, sanat yapma endişesinden uzak, canlı ve tabiîlik içerisinde tekellüfsüz bir üslubla söylenir. Sade bir üslubla yazılmasına rağmen, lirizmin hakimiyeti hissedilir. Pervâne, Şem'den ayrı düştüğünde duyguları bu üslubun özelliklerine uygun olarak şu şekilde dile getirilir:

Figān kim āstān-ı server-i ḫūbāndan ayrıldum
Belālu bülbülem gūyā bahāristāndan ayrıldum

Bu derde çāre ṣor ey nāle çıḳ eflāke ᶜİsādan
Deminden mürdeler iḥya ider cānāndan ayrıldum

Ḳurı yire nedür giryān olup ey ebr yaş dökmeñ
Benümçün ağla ağlarsañ gül-i ḫandāndan ayrıldum

Yetiş tiz ey ḳıyāmet gel beni ol cān ile ḥaşr it
Götürgil ḫākdan bir mürdeyem kim cāndan ayrıldum (1987-1990)

Konunun işlendiği bölümde, sade üslubun yanında müzeyyen üslub da görülür. Daha çok mekân, zaman ve mevsim tasvirleri ile kahramanların ağzından söylenen gazellerde görülür. Bu gibi yerlerde, sade üslubun özellikleri görülmekle beraber, hakim olan müzeyyen üslubdur:

Olayların nakledildiği yerlerde, konu ile ilgili yapılan zaman, mekân, tabiat ve mevsim tasvirlerinde subjektif hayallere dayalı bir anlatım kullanılır. Tasvirlerde dil, tamlamalar, klişe mazmunlar ve edebî sanatlarla daha da ağırlaştırılır. Bu hususta daha önce ayrıntılı bilgi verildiğinden, burada birkaç örnek göstermekle yetinilecektir.

Getürdiler bir esb-i bād-pāyı
Öñürdür berḳı vü geçer ṣabāyı

O bir ḳavṣ-ı ḳuzaḥ-gerden ḳamer-seyr
Öñince berḳ olursa uçamaz ṭayr

Peleng ü şīr-heybet ejdehā-düm
Ṣahīlinden felek gümlerdi güm güm (982-984)

Görüldüğü gibi, tamlamaların ve birçok yabancı kelimelerin, mübalağanın hissedildiği, subjektif duyguların ağır bastığı sanatkârane anlatım söz konusudur.

Konu başlıklarından sonra gelen çoğu beyitler müzeyyen üslubun özelliklerini taşır. Olayla ilgili tasvirlerin başlangıcı olan bu beyitlerde, soyut unsurlarla

oluşturulan tamlamaların meydana getirdiği zarif ifadeler ve şairâne tasvirler müzeyyen üslubun bariz özellikleri olarak, buralarda karşımıza çıkar:

Seḥergāh āftāb-ı ^{c}ālem-ārā
^{c}Urūc itdi göge mānend-i ^{c}Īsā (1228)

Batup maġribde çarḫ-ı ṭās-ı ra^{c}nā
Derūn-ı ḳubbe-i merfū^{c}-ı a^{c}lā (1385)

Seḥer şevḳ ile gūyā kimiyāger
Yed-i mihr ile ṣaçdı ^{c}āleme zer (2194)

Müzeyyen üslubu oluşturan sanatkârane tasvirler beraberinde zarifâne ifadeleri getirir. Konunun işlendiği bölümde pek çok yerde, bu tasvirlerin oluşturduğu zarif ifadeleri bulmak mümkündür. Buralardaki tamlamalar ve benzetmelerin çoğu klişeleşmiş mazmunlardan oluşur. Pervâne'nin Şem'in ayrılığına dayanamayıp bayıldığında, saraydaki kişilerin bu olay karşısındaki halleri şöyle tasvir edilir:

Yaḳasın ġonce-lebler itdiler çāk
Başına sebze-ḫaṭlar ḳoydılar ḫāk

Boyınca serv-i ḳametler yıḳıldı
Bulara rūzgārı gör ne ḳıldı

Ser-ā-ser ebrū-perçemler firāvān
Seḥāb-ı dīdeden yaġdurdı bārān

Dögüp başını ṭaşa lāle-ḫadler
İrişdi göklere yerden mededler

Görüp bu ḥāleti her māh-pāre
Yüzini yırtup itdi pāre pāre (1155-1159)

Netice olarak gerek mesnevînin giriş kısmında, gerek konunun işlendiği bölümde, genelde sade üslubun hakim olduğunu söyleyebiliriz. Fakat üslubdaki monotonluğu kırmak için, her iki bölümde de yer yer süslü bir üslubun kullanıldığını da görürüz. Giriş bölümündeki tevhid, münacat, na't gibi sanatlı bir dil anlatımı gerektiren yerlerde müzeyyen üslubun yanında, sade ve basit bir üsluba da yer verilir. Aynı durum konunun işlendiği bölüm için de geçerlidir. Pek çok yerde sanatkârane tasvirle müzeyyen üslub sergilenirken, sade üslubun örneklerine yer verildiği kısımlar da pek çoktur.

3.2.3. Edebî Sanatlar

Mesnevîlerde, sanat yapma kaygısı ilk planda görülmez. Bununla birlikte, gerek tasvirler, gerekse hikâye arasında söylenilen kaside, gazel v.b. şiirler, edebi sanatlar bakımından oldukça zengindir. Şem ü Pervâne de bu vasıflara sahip bir eserdir. Hemen hemen her çeşit sanata rastlanır. Şem ü Pervâne'de geçen bazı sanatlar şunlardır

1 Cinas:

Yapısı, söylenişi ya da yazılışı birbirine benzeyen, anlamları değişik iki kelimeyi bir arada kullanma sanatıdır. Cinas, yerinde ve güzel yapıldığında sözün etkisini ve ahengini artıran bir zekâ hüneri durumundadır. Bundan dolayı cinas, Türk edebiyatının her döneminde çok yaygın olarak kullanılmış bir söz sanatı olarak, mesnevîde de çok kullanılmıştır. Bunlar, bilhassa kafiyeli olan kelimelerde görülür. Bu sebeple bunlara, kafiye konusunda temas edilmiştir. Burada ise birkaç örnek vermekle yetineceğiz.

1.a. Tam cinas: Söylenişleri ve yazılışları bir anlamları ayrı ve her ikisi dek kelime olan cinastır.

Gülsitānda ḥażretünçün dökilüp şaçıldı **gül**
Göñli açuḳ yārdur gülşen anuñla oyna **gül** (1779)

1.b. Cinâs-ı mefrûk: İki kelimeden biri tek, ikincisi iki kelimeden oluşan cinastır.

O dem ol sözi ṣaġ u çeşmi **bīmār**
Keremden genc-i sīmi itdi **bī-mār** (1821)

1.c. Eski yazıya göre, cinaslı kelimelerden birinin başında ya da ortasında bir harfi değişik olan cinastır.

Tenini ḳıldı āzāde **kemerden**
Giderdi hāle-i bedr(i) **Ḳamerden** (1820)

Cihānı gördi kim dönmiş **cināna**
Cinān görse ḥased eyler **cihāna** (993)

1.d. Cinâs-ı mutarraf: Cinaslı kelimelerden birinin başında fazla bir harf bulunan cinastır.

Ṣunarlar Şem^ce bir maḥbūb **şāne**
Ura tā ṭurre-i ^canber-**feşāne** (1845)

2. **İştikak:**

Aynı kökten türemiş en az iki kelimeyi bir mısra ya da beyit içinde kullanmakdır.

Ol ᶜ**akrebler** ile buldı **kurbı** ol şāh
Ṣanasın geldi burc-ı ᶜakrebe māh (1221)

3. Teşbih-i beliğ

Yalnız benzeyen ve kendisine benzetilenle yapılan benzetmedir. Mesnevîdeki benzetmeler, daha çok iki unsurla teşkil edilen bu sanatla yapılır.

Müselsel zülfine dīvāne ola
Cemāli şemᶜine pervāne ola (1504)

Kim ol **ebrūları** rā **ṭurrası cīm**
Elifveş örü ṭurdı itdi taᶜzīm (1553)

4. Açık istiare

Benzetme unsurlarından yalnız kendisine benzetilenle yapılan istiaredir. Divan edebiyatında, klişeleşmiş hale gelen mazmunlar, genellikle açık istiare sanatına dayanmaktadır. Bu sebeple bu sanat mesnevîde çok kullanılır. Aşağıdaki beyitte; goncadan, dudak, nergisten de göz kasdedilir.

Öpüp ol **ġoncenüñ nergislerin** şāh
Didi ᶜavn-ı Ḫudā'sın māha hem-rāh (717)

5. Kapalı istiare

Benzetme unsurlarından yalnız benzeyenle yapılan istiaredir. Aşağıdaki beyitte insana ait bir özellik aslana verilmiştir. Kendisine benzetilen insan söylenmemiştir.

Göricek pencesini her dilīrüñ
Ṣarardı korkusından beñzi şīrüñ (998)

6. Teşhis ve İntak

Teşhis, insan dışındaki canlı ve cansız varlıkları, düşünen, duyan ve hareket eden bir insan kişiliğinde göstermektir. Bu varlıkları konuşturmaya da intak denir. Aşağıdaki ilk beyitte kumrunun insanlar gibi hareket etmesinde teşhis, ikinci beyitte de gülün konusmasında da intak sanatı vardır.

Figānlar idüp anda dirdi kumrī
Ṣafā sür żāyiᶜ itme nakd-ı ᶜömri (1803)

Gülīstāna gelüñ dir yolunup gül
Oḳur ḫalḳı idüp feryād bülbül (1756)

7. Kinâye

Sözü hem gerçek, hem de mecazi anlamda kullanma sanatıdır. Aşağıdaki beyitte gözü silmek gerçek, ağlamamak ise mecazî anlamda kullanılmıştır.

Gözüñ sil dökme encüm ey oġul sen
O māhı menzilüñe irgürem ben (2424)

8. Mecâz-ı mürsel

Bir sözü gerçek anlamının dışında benzetme amacı gütmeden kullanmadır. Şu beyitte, bütün olan cihan söylenilmiş, bütünün parçası olan insanlar kastedilmiştir. Parça-bütün ilişkisi vardır:

Cihāna şol ḳadar baḫş itdi mālı
Ḫazā'in sīm ü zerden oldı ḫālī (2287)

9. Îhâm

İki anlamı olan bir kelimeyi mısra veya beyit içerisinde bütün anlamlarını kastederek kullanmaktadır. Beyitte "ayak" kelimesinde iham vardır. Çünkü, ayak hem "bacağın bilekten sonraki kısmı" hem de "kadeh" anlamına gelir. Bu iki anlam beytin genel anlamıyla sıkı sıkıya bağdaşmıştır.

Ecel cāmın içer ceyşi görür u
Götürdi ayaġı vü didi yā hū (2842)

10. Tevriye

İki anlamı olan bir kelimenin, mısra veya beyit içinde yakın anlamını söyleyip, uzak anlamını kastetmektir.

ᶜAceb efᶜāli vardur rūzgāruñ
İder geh ṭūṭī vü geh zāġ yāruñ (2022)

Yukarıdaki beyitte "rûzgar"ın yel ve zaman anlamı vardır. Burada uzak anlamı olan zaman kastedilmiştir.

11. Tenasüp

Aralarında çeşitli ilgiler bulunan en az iki kelimeyi, bir mısra ya da beyit içinde rastgele sıralama amacı gütmeden kullanmaktır.

Güllerüñ yirin diken ẖāruñ gülistān itdi dehr
Göklere irgürse bülbül yiridür efġānını (940)

12. Telmih

Söz arasında, herkesçe bilinen geçmişteki bir olaya, ünlü bir kişiye, bir inanca ya da yaygın bir atasözün işaret etmek, onu hatırlamaktır.

Ṭolulardan buñaldı ser-ā-ser il
ᶜAdūya şan ḥaṣā dökdi ebābil (2686)

Bu beyitte, "ebâbil diye adlandırılan kuşların Mekke'yi ele geçirmek için gelen askerlerin üzerine taş atmaları" olayına telmih vardır.

13. Hüsn-i Ta'lil

Herhangi bir gerçek olayın meydana gelmesini, hayali ve güzel bir nedene bağlamaktır.

Gülistānda fiġān itmezdi bülbül
Naṣīb olmışken aña vuṣlat-ı gül (2143)

beytinde, bülbülün, gülbahçesinde inlemesi, güle kavuşma isteği gibi güzel bir nedene bağlanmaktadır.

14 Tecâhül-i Arif

Bilinen bir gerçeği, bir nükteye dayanarak bilmiyormuş gibi söylemektir. Aşağıdaki beyitte şair, Pervâne'nin gördüğü Şem'e ait süslenmiş odanın Cennet'de bir yer olmadığını bilmektedir. Fakat, Şem'in gelin odasının ihtişamını ifade edebilmek için, bu gerçeği bilmezlikten gelmiştir.

Görür Pervāne bir ḥacle müzeyyen
Bu Cennet'dür bilür ol ḥūra mesken (3527)

15. Mübalağa

Bir sözün etkisini güçlendirmek amacıyla birşeyi ya olmayacağı bir biçimde anlatmak ya da olduğundan pek çok ve pek az göstermektir. Mesnevîde çok kullanılan sanatlardandır. Özellikle memduhun övüldüğü methiyede çok görülür. Bu sanatın tebliğ, igrak ve gulüv derecelerini görmemiz mümkündür. Daha çok gulüv derecesi kullanılmıştır. Aşağıdaki beyitler buna örnektir:

Kim ol meh-sürᶜatuñ sehm-i ṣahīli
Düşirür esb-i gerdūndan Süheyl'i (720)

Felekde yakdı āhı mihr ū māhı
Deñizler içre büryān oldı māhī (1133)

Sirişki cust ü cū itdi zemīni
Bula tā kim o serv-i nāzenīni (2209)

16. İktibas

Söze, anlamı pekiştirmek amacıyla ayet hadis ya da bunlardan parçalar almaktır:

Melekveş bāl açmış ol yüzi māh
Yazılmış bāline nasrun mine'llah (3705)

Beyitteki "nasrun mine'llah" Saf sûresinde geçen "yardım Allahtandır" anlamındaki 13. ayetten alınmıştır.

17. İrsâl-i Mesel

Söylenen bir düşünceyi inandırmak ve pekiştirmek amacıyla söze bir atasözü ya da atasözü değerinde bir örnek katmaktır.

Ağırlanan kişiler tatlu dilden
Safālar kesb ider cān u göñülden (3221)

Gerekdür kız meseldür cümle yirde
Yidi yaşında yā yirde yā erde (3251)

3.3. MUHTEVA

3.3.1. Din ve Tasavvuf

Klasik edebiyatımızın muhteva yönünden zengin olduğu ve çeşitli kaynaklardan beslendiği, bilinmektedir. Bu edebiyat, İslam medeniyeti içerisinde doğup geliştiği için, verilen eserler İslam medeniyetinin bilim, inanç ve kuralları içerisinde ortaya konulmuştur. Bunun yanında "lâ-dinî" muhtevalı eserler de yazılmıştır. Daha çok sanat yönü ağır basan "lâ-dinî" mahiyette olan eserlerde bile, İslam medeniyetinin tezahürleri görülür.

Konusu dünyevî bir aşk olan mesnevîlerin giriş bölümündeki tevhid, münacat, na't v.b. şiirlerde, dine ve İslam kültürüne ilişkin düşünceler dile getirilir. Bu bölümde işlenen düşünceler, İslam dininin ilkelerine uygun bilgilerdir. Bunların yanında olayın anlatıldığı bölümlerde yeri geldikçe dînî ve ahlakî mahiyette beyitler de söylenir.

Şem ü Pervâne mesnevîsinde de, kısmen tasavvufî, özellikle dinî düşünceler giriş bölümünde yoğunlaşır. Konunun işlendiği bölümde de, dinî muhtevalı ve ahlakî mahiyetli yazılmış birer ikişer beyite rastlanır.

3.3.1.1. Din

3.3.1.1.1. Allah

Mesnevîde, özellikle eserin giriş bölümünde yazılan tevhidlerde Allahın sıfatları ve kudreti dile getirilir. Bu düşünceler, İslamın şartlarını kabul etmiş samimi bir müslümanın kendi ruh âleminin derinliğinde yerleşen iman duygusunun terennümünü yansıtır. Daha mesnevînin ilk beyitlerinde böyle samimi düşünceleri görmek mümkündür:

Ḍilüñden dūr ḳılma ism-i ẕātı
Bulasun Ḫıżrveş āb-ı ḥayātı

Ḫudānuñ ẕikri olursa kelāmuñ
Ola İdrīsveş Cennet maḳāmuñ

Ẓebānuñ nām-ı Ḥaḳ'ḳa k'ola vāṣıl
Ḳılasın vuslat-ı maḳṣūdı ḥāṣıl

Di bismi'llāhi'r-raḥmāni'r-raḥīmi
Vire Ḳādir saña ḳadr-i ᶜaẓīmi (3-6)

Mesnevîde işlenen Allah düşüncesi, İslami görüşe uygun olarak daha çok isim ve sıfatlarıyla zikredilir ve Allah, bu vasıfları üzerine düşünülür. Allaha ait olmak üzere zikredilen isim ve sıfatları tesbit edecek olursak şunları görürüz: Allah, Hak, Yezdân, Rab, Âferidgâr, İlah, Hudâ, Hudâvendigâr, Bârî, Yaratan, Yaratıcı, Hâlik, Zülcelâl, Rahman, Rahîm, Kâdir, Mu'în, Kâdîm, la-Yezâl, bî-Zevâl, Diri, lâ-mekân...

Mesnevîde İslam dinine uygun olarak zikredilen Allah, birdir ve eşi benzeri yoktur. Benzeri olsaydı cihanın düzeni bozulurdu. O, bakî, diri ve canlıdır. Kerem sahibidir, cömerttir. Rahmeti her tarafı kaplamıştır. Bütün yaratılmışlar O'nun varlığının bekâsına işarettir. Gizli ve açık ne varsa O'dur. Yücedir, yokdan var edicidir. Allah her şeyi bilen ve işitendir. Eserde konu ile ilgili bu ve buna benzer duygu ve düşünceler görmek mümkündür.

Mesnevîde daha çok Allahın sıfatları zikredilmiştir. Bu sıfatlar zatî ve sübutî olarak karşımıza çıkar:

Vücûd: Allahın zatını beşer idrak edemez. Akıl, O'nun zatını idrak etmekten acizdir:

Tefekkür itse anı ᶜaḳl olur çāk
Taṣavvur idemez naḳḳāş-ı idrāk (25)

Taṣavvurdan münezzehdür ṣıfātı
Degüldür ᶜaḳla mümkin vaṣf-ı ẕātı (30)

Fakat insan ibretle âleme bakıp, eserlerden hareket ederek "mü'essir"i bulabilir. Zira, mü'essir olmasa eser de ortaya çıkmaz:

ᶜUyūn-ı ibreti ile ol ki nāẓir
Ola ṣunᶜı sarāyından o ẓāhir (81)

Mü'es̱s̱ir yoğise ey şehd-i güftār
Nedür bu mīve-i şehd ü şeker-bār

Neden buldı bu reng ü būy yā gül
Neden ney-zen olupdur aña bülbül (84-85)

İrişür nem biter yirden nebātāt
Mü'es̱s̱irden degül midür bu ḥālāt (92)

Kıdem ve Bekâ: Allah ezelî ve ebedîdir. Varlığının öncesi ve sonrası yoktur:

Ḳadīm u lā-Yezāl u bī-bedeldür
Muḳīm u bī-Zevāl u bī-ḫaleldür (19)

O bir bāḳī durur yoḳdur fenāsı
Fenā görmez anuñ ᶜayn-ı beḳāsı (21)

Allahın sübutî sıfatlarından ise hayat, ilim ve kudret sıfatına temas edilir:

Hayat: Allah diri ve canlıdır. Bu hayat, diğer varlıkların hayatına benzemez, hayatının başlangıcı bilinmez:

Ḥayātınuñ bilinmez ibtidāsı
S̱ebātınuñ bulunmaz intihāsı (20)

İlm: Allah ilim sıfatı ile her şeyi bilir. Âlemdeki düzen ve ahenk, ilim sahibi bir yaratıcının varlığını gerektirir. Âlem, O'nun ilminde mevcut idi. Sonsuz bir ilme sahiptir:

ᶜAlīm-i bī-ḫuṭūṭ u bī-ḫaṭādur
Kerīm ü pür-seḫā vü pür-ᶜaṭādur (22)

Cümle ᶜālem levḥ-i ᶜilmüñde ezel mevcūd idi
Cemᶜ olupdur ism-i ẕātüñde ṣan esmā vü ṣıfāt (59)

Tekvin: O, bütün insanların ve âlemin yaratıcısıdır. Ateşi sıcak, suyu soğuk, toprağı sert ve kuru yapan O'dur. Bütün kainatı yaratan O'dur. O, iki harf ile onsekiz bin âlemi yaratandır:

Söz senüñdür ey Ḳadīmu lā-Yezāl u bī-Zevāl
İki ḥarfüñden vucūda geldi cümle kā'ināt (54)

İki ḥarf ile ser-tā-ser müretteb
Yaratdı on sekiz biñ ᶜālemi heb (78)

Kudret: Allah, her şeye kadirdir. Kainata bu sıfatla tasarruf eder. Tevhidlerde Allahın kudreti ve tecellilerinden uzun uzun bahsedilir: Balık O'nun emri ile yüzer, felekler O'nun isteği üzerine dönerler (85-86). yerden buharı O çıkarır (90). Suyu yaratan, âlemi suya garkeden, yeryüzünü sallayan hep O'dur (88-95). Hz. İbrahim'e ateşi, gülbahçesi yaptığı gibi (94), Tur dağına tecelli eden yine O'dur (113).

Allahı "kıble-i erbâb-ı hacât" (1903) gören şair, bu sebeple Allaha rahmeti ve merhametini esirgememesi için dua eder. Zayıf, güçsüz ve günahının dağlarca olduğunu (161-162), içinin kibirle dolduğunu (167), nefsine uyduğunu (165) v.b. duyguları dile getirerek, hidayet ve doğru yolu göstermesi için sık sık Allaha yalvarır, yardımını bekler:

İlāhi ḳanı ᶜavnüñ ṣubḥgāhı
Görem ben güm-rehüñ ṭoġrı rāhı (180)

Yol azdum baṣdı fülküm mevc-i ḥayret
İlāhi ḳandadur necm-i hidāyet (183)

Yolum göster ġarībüñ itme żāyiᶜ
Hidāyet nūrın eyle berḳ-ı lāmiᶜ (185)

3.3.1.1.2. Peygamberler

3.3.1.1.2.1. Hz. Adem

İnsanın atası ve peygamberlerin ilki olan Hz. Adem iki beyitte geçer. Birinde temiz yaratılışı dile getirilirken, diğerinde Cennet'den çıkarılarak, Hz. Havva'dan

uzak kalması olayına telmihte bulunulur:

Cinanda olmış idüm ḥūra hem-dem
Cudā düşdüm yine mānend-i Ādem (2006)

3.3.1.1.2.2. Hz. İdris

Bir çok beyitte geçen Hz. İdris, geçtiği tüm beyitlerde kendisine atfedilen "Cenneti makam edinmesi" olayına telmihte bulunulur:

Dönüp ol ḳaṣra geldi yine Bercīs
Maḳām idindi ṣan Cennet'de İdrīs (2614)

3.3.1.1.2.3. Hz. Nûh

Nûh peygamber, Tufan sebebiyle zikredilmiştir. Bir beyitde Nûh'un Tufan'dan kurtulduğu gibi, aşığın da düştüğü durumdan kurtulması gereği dile getirilir:

Bu ṭūfān-ı elemden nite kim Nūḥ
Ḫalāṣ eyle teni sürsün ṣafā rūḥ (1906)

3.3.1.1.2.4. Hz. İbrahîm

Halil sıfatıyla da zikredilen Hz. İbrahim, beyitlerde Nemrûd tarafından ateşe atılması ve bu ateşin gülbahçesi haline gelişi olayı ile beyitlerde geçer:

Ḫalīlüñ ḥaḳḳı ey Mevlā-yı maᶜbūd
Aña gülzār olupdur nār-ı Nemrūd (205)

3.3.1.1.2.5. Hz. Yakûp

İki beyitte zikredilen Hz. Yakup, ağlama ve hüzün sembolü olarak geçer ve ağlamaktan dolayı gözünün kör oluşu olayına telmihte bulunulur:

Gözinden nūr anuñ Yaᶜḳūbveş dūr
Olup dururdı oldı yine pür-nūr (2382)

3.3.1.1.2.6. Hz. Yûsuf

En çok adı geçen peygamberlerden birisidir. Bu isimle işlenen hakim vasıf güzelliktir. Hz. Yûsuf, güzelliğinin yanında, kardeşleri tarafından kuyuya atılması, kuyudan çıkarılıp Mısır'a götürülüp satılması, Mısır'da Züleyha yüzünden zindana düşmesi, zindandan kurtulup, Mısır'a sultan oluşu gibi hususlarla, beyitlerde ya doğrudan doğruya, ya da Yûsuf süresinin çeşitli ayetlerine telmihen ele alınır:

Ḳuyunuñ çıḳdı ḳaᶜrından ya Yūsuf
Melāḥat mıṣrını itdi taṣarruf (1230)

Yā cemᶜ oldı Züleyḫā ile Yūsuf
Arada ḳalmadı hergiz tekellüf (1580)

3.3.1.1.2.7. Hz. Mûsâ

Mûsâ Peygamber "bülbül-i Tûr" ve "kelîm" sıfatlarıyla anılır. Bu sıfatlar kendisine, Eymen vadisindeki Tur dağında Allah ile konuşmasından dolayı izafe edilmiştir. Ayrıca bir beyitte de Hz. Mûsâ, Allahın kendisine ateş şeklinde görülmesi münasebetiyle söz konusu edilir:

Kelīmüñ ḥażret-i Mūsā ḥaḳıçün
Tekellüm eyledügi cā ḥaḳıçün (208)

İdüpdür nite kim ḳalbin pür-envār
Kelīmüñ vādī-i Eymen'deki nār (480)

3.3.1.1.2.8. Hz. Yûnus

Bir kaç beyitte zikredilen bu Peygamber'in ele alınış yönü, Hz. Yûnus'un balığın karnından kurtuluşu, çıkışı şeklindedir:

Bu maḥbesden çıḳar ḳıl yāre mu'nis
Derūn-ı ḥūtdan mānend-i Yūnus (1905)

Gemiden çıḳdı çün ol derde mū'nis
Ṣanasın ḥūtdan ḳurtıldı Yūnus (2981)

3.3.1.1.2.9. Hz. Süleyman

Süleyman Peygamber, tahtının "hava" üzre seyretmesi, hayvanlarla konuşması, karınca ile münasebeti, ins ü cinne hakim oluşu ve bu hakimiyeti, parmağındaki yüzüğünün sağlayışı, Saba Melikesi Belkıs ile olan ilişkisi, Hüdhüd'un Belkıs'a haberci olarak gitmesi bakımından ele alınarak, bunlara telmihte bulunulur:

O dem bir yire geldi ol iki cān
Ṣanasın irdi Belḳīs'a Süleymān (1579)

Süleymānveş o taḫta otururdı
Anuñ taḫtını yiller götürürdi (3731)

3.3.1.1.2.10. Hz. Îsâ

İsmi en çok zikredilen peygamberlerdendir. Mesih adı altında da geçmekte ve ekseriyetle işlenen yönü, ölüleri diriltmesi yani hayat verme mucizesi olmaktadır. Onunla birlikte, daima bir hayat emaresi olması düşüncesiyle nefes unsuru, başta "dem" olmak üzere bazı kelimeler altında zikredilir:

Olup bād-ı bahār enfās-ı ᶜĪsā
Nebāt emvātını itmişdi iḥyā (907)

Lebüñ cāndur sözün enfās-ı ᶜĪsā
İder biñ mürdeyi bir demde iḥyā (2052)

Ayrıca İsâ Peygamber'in İslam inancına göre göğe yükseltilmesi ve gökleri mekan edinmesi de bir kaç beyitte ele alınır:

Seḥergāh āftāb-ı ᶜālem-ārā
ᶜUrūc itdi göge mānend-i ᶜĪsā (1228)

3.3.1.1.2.11. Hz. Muhammed

İsminden en çok bahsedilen peygamber'dir. Giriş bölümünde, Hz. Muhammed hakkında biri kaside şeklinde olmak üzere iki na't vardır. Bunun dışında tevhid, münacat gibi türlerle, mesnevî içinde sık sık telmihte bulunulur. Bu şiirlerde, Hz. Peygamber'in isimleri, sıfatları ve mucizeleri anlatılır. Gerek na'tlarda, gerekse tek tek beyitlerde O'nun ele alınışı, Peygamberine son derece bağlı bir müslümanın duygu ve düşüncelerini taşır. Şair, bu düşüncelerini:

O ḫatmü'l-enbiyā sulṭān-ı dīndür
Bi-hamdi'llāh şefiᶜü'l-müznibīndür (242)

diyerek realist olarak aktardığından başka, aşağıdaki beyitte olduğu gibi; "toprağa ayak bastığından dolayı, yer yüzü, gökyüzüne karşı böbürlendi" sözüyle de Peygamber'ine karşı subjektif hislerini mübalağalı bir şekilde dile getirir:

Ayaḳ basduğıçün ol ḫāk üzre
Zemīn faḫr eyledi eflāk üzre (268)

Hz. Muhammed, mesnevînin çeşitli yerlerinde özellikle de giriş bölümünde; "necm-i hidâyet, kürretü'l-ayn, emîn-i dürc-i genc-i sırr-ı vahdet, şâh-ı cihân, bülbül-i gülzâr-ı nübüvvet, mâlik-i deryâ-yı şefâ'at, mehbit-i Kur'an İmam v.b." kelime ve tabirlerle tavsif ve temsile çalışılır:

Ṣafā gülzārınuñ destān-serāyı
Vefā eşcārınuñ berg ü nevāsı (237)

Ey ẕāt-ı şerīfüñ gül-i būstān-ı risālet
Elfāẓ-ı laṭīfüñ şekeristān-ı ḥalāvet (291)

Hz. Muhammed, Allahın sevgili kulu ve Peygamber'idir. Peygamberlerin sonuncusudur. O, bir cevher, dünya ise sedeftir (227). O, "emîn"dir. İlahî sırlar hazinesinin hazinedarıdır (236). Alem O'nun için yaratılmıştır. "Levlâk" sözüyle de, "sen olmasaydın felekleri yaratmazdım" kudsî hadise telmihte bulunulur:

Olup peydā o dem her gevher-i pāk
Olupdur zīver anuñ ile levlāk

Anuñçün ḫalḳ idüp Ḥaḳ bu cihānı
O dürr-i pāke bir dürc itdi anı (225-226)

O, diğer peygamberlerin hepsinden üstündür. Hz. İsa, dördüncü felekdeyse, Hz. Muhammed'in seyranı da "arş-ı a'lâ"dır. Hz. İsmail'e koç kurban oldu ise, O'na bütün cihan halkı canını kurban eder. Süleyman Peygamber, dünyaya "şah" olduysa, O da onsikizbin âleme "cân" oldı (243-250)

O, "fakrım ile fahreylerim" sözüyle, gönülden dünya sevgisini giderendir:

Göñülden ḥubb-ı dünyāyı giderdi
Cihānda faḳrıla ol faḫr iderdi (271)

Hz. Muhammed'in üzerinde durulan vasıflardan biri de, rahmeti ve şefaatidir. Kıyamet günü herkesin "nefsî" dediğinde O, ümmetine Allahtan şefâat isteyecektir. Çünkü O'nun şefâatı olmasa günahkar kullar, azap dalgalarına gark olurlar:

ᶜAṣīleri emvāc-ı ᶜaẕāb eyler idi ġarḳ
Olmasañ eger mālik-i deryā-yı şefāᶜat (298)

Hz. Muhammed'in mucizeleri de dile getirilir. Ayı ikiye bölmesi, parmağından su akıtması (159-260) v.b. mucizeleri sık sık işlenerek, bunlara telmihte bulunulur:

Aḳıtdı barmağından āb-ı ṣāfı
Ser-ā-ser leşkerine oldı kāfi (260)

Fakat, Peygamber'in mucizelerinden en çok miraç üzerinde durulur. Burak adlı bineğe binerek, gökleri dolaşması, Sidretü'l-müntehâ'ya varıldığında Cebrail'in "ileriye geçemem kül olurum" demesi, Allaha iki yay arası yakınlaşması, sırlar

perdesinin açılması (155, 305-307) v.b. duygular dile getirilerek, bunlara telmihte bulunulur. Aşağıdaki beyitde de, Hz. Muhammed'in Meṣcid-i Aksa'ya gitmesi, orada bütün peygamberlerin O'nu karşılaması ve Hz. Muhammed'in onlara imam olmasına telmihte bulunulur:

Ervāḥ-ı nebī Ḳuds'de cem^{c} oldı ser-ā-ser
İsrā gicesi cümlesine itdüñ imāmet (304)

Adları geçen peygamber'lerden başka, Hz. Eyyup sabrı yönüyle (2215), Hz. İsmail, babası tarafından Allaha kurban edilmesi (206), Hz. Davud, güzel sesi sebebiyle (199), Hz. İlyas, Hızır münasebetiyle ebedî hayata kavuşmuş olması (1795) ve Hz. Yahya da Cennet'e girmesi yönüyle (3376) birer beyit içerisinde zikredilir.

Bunlardan başka, veli veya peygamber olduğu konusunda çeşitli görüşler bulunan Hızır da, özellikle âb-ı hayât kıssası sebebiyle çok sık geçer. Karanlıklar ülkesine girip, ölümsüzlük suyunu bulması ve ölümsüzlüğe kavuşması sebebiyle söz konusu edilir (499, 1544, 1795, 1898, 2669...) Aşağıdaki beyitte de zor durumda kalanlara Hızır'ın yardıma geleceği telakkisi dile getirilir:

İrişmezse eger kim Ḫıżr-ı vuṣlat
Helāk eyler beni deryā-yı firḳat (2078)

3.3.1.1.3. **Çâr-yâr ve Ehl-i Beyt**

Mesnevînin giriş bölümünde yazılan na'tların sonlarında dört halife de övülür. Bunlardan hürmetle bahsedilir, selam ve duada bulunulur. Hz. Ebubekir, peygamberine her bakımdan bağlılığı, miraç hadisesini duyunca takındığı tavır ve söylediği söz dolayısıyla "sıddîk" olarak isimlendirilmiş olması sebebiyle söz konusu edilir:

Ḳandīl-i revāḳ-ı ṣadaḳāt Ḥażret-i Ṣıddīḳ
Żıdd-ı şeb-i şek şu^{c}le-i miṣbāḥ-ı ṣadāḳat (310)

Hz. Ömer, adaleti ve yiğitliği sebebiyle anılmıştır:

Ḫışm ile naẓar ḳılsa güneş bī-fer olurdı
Fārūḳ-ı ceri pādşeh-i mülk-i ṣalābet (311)

Hz. Osman, Peygamberi'in iki kızıyla evlendiği için, almış olduğu "zû'n-nûreyn" sıfatının yanında "hayâ ve hilm" timsali olması yönüyle işlenir ve kısmetinin şehadet olduğu dile getirilir (281):

Sulṭān-ı ekālīm-i ḥayā Ḥazret-i ᶜOs̱mān
Şāh-ı büleġā server-i erbāb-ı feṣāḥat (312)

Hz. Ali çok yönlü olarak ele alınmıştır. O, bütün velilerin sultanı, cömertlik madenidir (282). Hz. Ali, bilginlerin önderi, Peygamber'in askeri, Allahın makbul kulu ve şâh-ı velâyet'tir. Aşağıdaki beyitte de Hz. Ali, Peygamberin "Ben ilmin şehriyim, Ali onun kapısıdır" hadisine işaret edilerek, ilmin kapısı olarak vasıflandırılır:

Aña ol cümle maḫlūḳuñ ulusı
Didi ben şehr-i ᶜilmem sen ḳapusı (283)

Ehl-i Beyt'ten sadece Hz. Hasan ve Hüseyin zikredilir. Bunlardan Hz. Hasan güzelliği, Hz. Hüseyin de Kerbela şehitlerinin şahı ve izlediği yolu doğru olan kişilerin padişahı olması yönüyle ele alınır:

Biri bedr-i cihān-ārā Ḥasan'dur
Güneşden ḥüsni ol māhuñ ḥüsündür

Biri şāh-ı şehīd-i Kerbelā'dur
Ḥüseyin pādşāh-ı aṣfiyādur (286-287)

3.3.1.2. Tasavvuf

Şem ü Pervâne mesnevîsi konu itibariyle Şem ile Pervâne arasında geçen beşerî bir aşk hikayesi olduğu için tasavvufî duygu, düşünce ve unsurlar ağır basmaz. Tasavvufî görüşler daha çok eserin giriş bölümünde karşımıza çıkar ve bazı tabirler, mefhumlar ve telakkiler şeklinde görülür. Yani eserdeki tasavvuf. şairde bir fikir ve his cereyanı oluşturmadığı gibi, şairi tasavvufun derin ve muğlak tefekkür sahasına da daldırmaz.

Bilindiği gibi, tasavvuf telakkisine göre Allah, kainatı kendi zatına duyduğu aşk sebebiyle yaratmıştır. Bundan dolayı aşk, insanı doğrudan doğruya "aslına" yani Allaha götürür. Bu ve buna benzer duyguları mesnevîde görürüz. Sırlara mazhar olabilmek için aşk gerekir. Aşka sahip olmayan insan özelliklerine de sahip değildir. Çünkü Allah, cihanı aşktan dolayı yaratmıştır. Âlemin yaratılmasının altında aşk gerçeği yatar:

Şunuñ kim ᶜışḳı yoḳ ādem degüldür
Ḫudānuñ sırrına maḥrem degüldür

Ḫudā ᶜışḳ ile ḫalḳ itdi cihānı
Cihān bir murġdur ᶜışḳ āşyānı

Ḥaḳīḳat ᶜışḳ olupdur cān-ı ᶜālem
Bu sözi ḥaḳ bil ey sulṭān-ı ᶜālem (765-767)

Şem ü Pervâne'de tasavvufun yoğun olarak işlendiği husus, vahdet-i vücûd görüşüne göre ifade tarzını bulur. Buna göre, insan ruhu, ruhlar aleminde bulunduğu sırada kendini yaratanı perdesiz olarak görmüş ve yine yaratılışının sebebini yani Allaha hizmet için yaratıldığını bilmiş, "elestü bi-rabbiküm (Araf: 172)" hitabıyla da mest olmuştur. Ruh daha sonra da o vuslat âleminden, bu hasret dünyasına gelerek cisim kazanmıştır. Bu tasavvuf telakkisi, aşağıdaki beyitlerde şu şekilde belirtilir:

Elā ey mest-i bī-hūş-ı elestüñ
Bu bezmüñ ayağına urma destüñ (141)

Ne bezm ol mecmaᶜ-ı mecmūᶜ-ı ervāḥ
Aña sāḳī tecelli ᶜışḳ idi rāḥ

İderdüñ anda yār ile kelāmı
Arada ᶜaks iderdi ᶜışḳ cānı (143-144)

Gelüp düşdüñ ezel bezminden ayru
Anuñçün göre hīç olduñ mı ṣayru (1177)

Şair, bu duyguları şu şekilde de dile getirilir:

Sen anda cām-ı ᶜışḳ ile konuşduñ
Gelüp mey-ḫāne-i nāsūta düşdüñ

Ṣınuḳ bir cām idüñ gūyā atılduñ
Yāḫud bir ḳul idüñ bunda ṣatılduñ (145-146)

Yukarıdaki iki beyit, bize bir tasavvuf telakkisi olan, insanın "a'la-yı illiyyinden esfel-i sâfilîn"e atılışını hatırlatır. Şair, bu duyguyu aşağıdaki beyitte de dile getirir:

Maḳāmuñ gün bigi olmışken eflāk
Olupdur şimdi yirüñ jāleveş ḫāk (150)

Tasavvufa göre, insanın mutluluğun kaynağı olan asli vatanına dönmesi için, bütün benliğiyle Allahı sevmesi ve O'nun sevgisine sahip olması gerekir. Bunun

içinde aşka ihtiyaç vardır. Aşkın neticesi de, insanı geldiği yere götürür, aşığını maşukuna kavuşturur:

Ḫudāya olıgör cān ile ᶜāşıḳ
Olur maᶜşūḳa ᶜāşıḳlar ulaşıḳ (152)

O geldügüñ maḳāma eyle ᶜavdet
Yine anda ṣafā kesb eyle ḳat ḳat (149)

Fakat, insanın Allaha vasıl olup, onda yok olması, başka bir söyleyişle aşığın maşuğa kavuşması için, tasavvufî telakkiye göre bir takım eylemlerde bulunması gerekir. Bunların başında nefsanî sıfatların ortadan kalkması gerekir ki, maksat hasıl ola, yar ile sevgili buluşa. Bu düşünce aşağıda şöyle izah edilmeye çalışılır:

Çizilse dā'ire gūyā ṭolu ay
Çelikse tīr-i ḫaṭ olur iki yay

Biri ᶜāşıḳ biri maᶜşūḳ anuñ
Niçün meyl eylemez ᶜışḳa revānuñ

O tīr-i ḫaṭdan anda ḳalmasa ᶜayn
Olur ḥāṣıl maḳām-ı ḳābe ḳavseyn

O ḫaṭ ortada nefsānī ṣıfatdur
Anı refᶜ itmek aᶜlā maᶜrifetdür

Anı refᶜ it ki maḳṣūd ola ḥāṣıl
Olasın sevgülü yār ile vāṣıl (153-157)

Bu tasavvufî duyguların yanında "ezel bezmi", "elest", "tecellî" ve "nâsût" da tasavvufî ıstılah olarak mesnevîde zikredilir (141, 144, 145, 147, 1177).

Bilindiği gibi tasavvufî yaratılış nazariyesine göre, maddeler âleminde önce eflak yaratılmış, sonra maddî âlemin temel yapısı olan dört unsur (toprak, hava, su, ateş) oluşmuştur. Bu dört unsurun birleşmesi neticesinde üç mevâlid denilen maden, bitki ve hayvanın mizacı teşekkül etmiş ve nihayet âdem belirmiştir. Yine telakkîye göre dokuz kat felek, insana nazaran baba; anasır-ı erba ise ana mesabesindedir. Bu ikisinin çocuğu olarak da mevalid-i selâse gösterilir. Bu tasavvur şekli, aşağıdaki beyitlerde de görüldüğü gibi, karşılığını bulur:

Şeş getürdüñ penc gence kim Muḥammed ümmetin
Görmedi miṣlin üç oġul nüh peder çār ümmehāt (58)

Bu çār eżdād kim cümle bir oldı
Mevālīd-i s̱elās̱e ẓāhir oldı

İdüp bir yirde çār eẓdādı hem-dem
Ḳodı luṭfından anuñ adın ādem (105-106)

Ṭoḳuz ābāyı vü çār ümmehātı
Nicedür üç mevālidüñ ṣıfātı (601)

Ḫudā cem^{c} eyleyüp çār ümmehātı
Virelden aña luṭfından ḥayātı (1259)

Görüldüğü gibi, eserde tasavvuf daha çok vahdet-i vücûd nazariyesiyle karşımıza çıkar. Telakkîler bu görüşe göre ifade edilmeye çalışılır. Eserin beyit sayısı dikkate alındığında, bu hususlar çok az bir yer işgal etmiş ve giriş bölümünün başlangıcında "nasâyih" başlığı altında zikredilir. Bu tasavvufî telakkileri Eski edebiyatın pek çok ürünlerinde görmemiz de mümkündür. Bundan dolayı bu düşünceler, beşeri bir aşkı işleyen Şem ü Pervâne'nin tasavvufî bir mesnevî olduğunu göstermez. Kanaatimizce şair, eserin giriş bölümünde işlenen konuların gereği olarak da, tasavvufî bilgi ve kültürünü göstermek amacıyla bu duygulara yer vermiş olabilir.

3.3.1.3. Tarihî Kişiler

Mesnevîde geçen şahıslar, karşımıza iki şekilde çıkarlar. Birincisinde şahıs, eserin giriş bölümünde medhiyenin yazılış sebebini teşkil eder. İkincisinde, telmih yoluyla bir beyit veya bir mısra içerisinde ifade edilmek istenen bir duyguyu, bir fikri güçlendirmek gayelerini taşır. Birincisinde adı geçen şahıslar dar çevreli olmalarına karşılık, ikincisindekiler İslam kültüründe kendilerine has özellikleriyle bilinirler. Mesnevîde geçen şahıslar, ya tarihî veya efsanevî bir kişiliğe sahip olup, bu özellikleriyle karşımıza çıkarlar:

3.3.1.3.1. Kanunî Sultan Süleyman

Mesnevîde Kanuni Sultan Süleyman'ın adının geçmesi, eserin kendisine sunulması nedeniyledir. Eserini Kanunî'ye sunan Zâtî, O'nun hakkında mesnevî nazım şekliyle 58 ve kaside nazım şekliyle de 23 beyitlik iki medhiye yazmıştır. Bu şiirlerde realist övgülere rastlanmakla birlikte, subjektiflik ağır basar.

Medhiyelerin başında Kanuni'nin yedi ülke padişahı olduğu, cihana bir benzerinin daha gelmediği, adalet onda son bulduğu, adalette Nuşirevan'ı geçtiği, insanî değerlerin ve meziyetlerin hepsinin O'nda toplandığı v.b. duygular dile

getirilir:

Ḫuṣūṣa pādşāh-ı heft-kişver
Emīr-i cümle-i erbāb-ı efser

Naẓīri gelmedi mülk-i cihāna
Nice teşbīḥ idem Nūşīnrevān'a (395-396)

Kanunî Sultan Süleyman'ın adaleti ve cömertliği medhiyelerde uzun uzun anlatılır. Ayrıca kahramanlığı da geniş bir şekilde işlenir. O'nun kılıcından çıkan şimşek dünyayı, davulunun gökgürültüsüne benzeyen sesi de gökyüzünü tutar. Oku, düşmanın kalbini yarar. Savaş alanına girse tozu dumanı birbirine katar (416-418). Eline oku ve mızrağı alsa, düşmanın kalbini parça parça eder. O, yedi iklim padişahı düşmana asker çekse, o askerin ayağının tozu feleğe kadar ulaşır. Eğer düşmanın kalbi demir bile olsa, sen hiç endişe etme. Zira o demiri yumuşatmak için ateşe dahi ihtiyaç kalmaz. Çünkü kendisi onu yumuşatır (418-419, 441-445).

Şair, yukarıda da görüldüğü gibi pek çok bakımdan Kanuni'yi överken mübalağa sanatını tebliğden gulüvve kadar her şeklini bol bol kullanmıştır. Fakat az da olsa O'nun duygu ve düşüncesini yanında icraatiyla ilgili hususi taraflarına da rastlanır:

ᶜAdū Ye'cūc bigi gerçi bī-ḥad
Kılıçı ehl-i İslām'a demür sed

Ṣadā-yı ṭablı vü āvāz-ı kūsı
Ger itdi gūş ḫalḳ-ı Engürūsı (425-426)

Kaçan kim leşkerin cemᶜ ide ol şāh
Ġazālar kılmağıçün gözleye rāh (435)

Bazı beyitlerde de şair, O'nun ismi üzerinde oynar ve Hz. Süleyman'a işarette bulunur:

Odur şimdi Süleymān'ı cihānuñ
Ḫudā ᶜömrin ziyāde ḳılsun anuñ (446)

Dünyāda devlet ile olduñ bu gün Süleymān
Vaḥş u ṭuyūr ins ü cin emrüñe tevābiᶜ (468)

Medhiyenin dua bölümlerinde Allahtan ömrünün çok, düşmanlarının yok olmasını (448), feleklerin isteği üzerine dönmesini (472) temenni eden şair, O'ndan hiç bir şey istemeyip duasına kanaat edeceğini söyler:

Ḫalḳuñ kimisi māl u kimisi cāh ister
Mülk-i cihān içinde Ẕātī duᶜāña ḳāniᶜ (470)

3.3.1.3.2. Cem

İçkiyi bulduğu rivayet edilen İran'ın mitolojik hükümdarı Cem, zevk ve eğlence âlemi içinde tasavvur edilir:

İderdi reşk eger Cem eylese bezm
Ḥased eylerdi Rüstem eylese rezm (2728)

3.3.1.3.3. İskender

Mekedonyalı Filip'in oğlu büyük İskender, âb-ı hayat'la ilgili telakkilerde bahs gibi, daha çok düşmanlarını uzaktan gördüğü söylenilen aynası ile birlikte zikredilir:

Yüzi āyīne-i İskender anuñ
Görinür ᶜaks-i rūyında cihānuñ (737)

Elinde şeb-çerāġ ol ḫūb ṭalᶜat
Sikender bigi tutdı rāh-ı ẓulmet (2951)

3.3.1.3.4. Neriman/Rüstem

Dede torun olarak İran'ın en meşhur mitolojik pehlivanları ve kahramanları olan bu iki isim, cesaret ve kahramanlık bakımından hatırlanır (2728) ve memduh için müşebbehün bih olarak kullanılır:

Süleymān-saṭvet ü şāh-ı tüvānā
Nerīmān-heybet ü sulṭān-ı aᶜlā (485)

3.3.1.3.5. Asaf/Aristo

Süleyman Peygamber'in meşhur veziri Asaf, sahib-tedbir ve sahib-rey olarak bilindiği için, bu özelliğiyle bir beyit içinde geçer ve Şâh Jâle'nin veziri Bercîs'le kıyaslanarak, Bercîs'in Asaf'tan daha tedbirli ve yüce fikirli olduğu belirtilir:

Senüñ rāyüñ eger kim görse Aṣaf
Hicābından ururdı yüzine kef (2519)

Büyük İskender'in hocası olan ünlü yunan filozofu Aristo, ilim, akıl ve isabetli görüşe sahip özellikleriyle bilinir. Bir beyitte karşımıza çıkan Aristo, Şâh Jâle'nin veziri Bercîs'le kıyasa sebeb olur:

Duya çün ḳutb-ı eflāk itse rāy o
Ne ḥikmetdür diye görse Arisṭo (2513)

3.3.1.3.6. **Mânî**

Meşhur Çînli bir nakkaş ve ressamın adı olan Mânî, bu özelliği ile birlikte anılır. Ayrıca Mânî için bir beyitte de "nakkaş-ı Çîn" tabiri kullanılır:

Meger var idi bir naḳḳāş-ı kāmil
Olurdı Māni̇-i Çīn aña ḳā'il (662)

Münaḳḳaş eylemiş naḳḳāş içini
Mişālin yazamaz naḳḳāş-ı Çīn'i (776)

3.3.1.4. **Dünya Görüşü**

İslamî düşünce doğrultusunda gelişen Divan şiiri, kaynağını daha çok din, dinî ilimler ve tasavvuftan aldığından dolayı, şairlerin dünyaya bakışı ve hayat anlayışı bu kaynaklarla beslenen İslam kültürüne dayanır. Bu kültürde hedeflenen son nokta ahiret ve oradaki mutluluk olduğu için şairler, yaşanılan dünyayı geçici görmüş, onu önemsememiştir.

Bu duygu ve düşünceler mesnevîde genellikle tevhid, münacat, na't gibi dinî içerikli yazılmış beyitlerde görülür. Bunların dışında olayların anlatıldığı bölümlerde yeri geldikçe birer ikişer beyitle dünya görüşü ve hayat anlayışına yer verilir.

Bu anlayışa göre dünya geçici olduğundan, dünyaya mübtela olmamak gerekir. Zira bela ve sıkıntının olduğu yerde huzur olmaz. Dünyaya gelen herkes üzüntülü ve acılarla gider. Dünyadan kimse zevk almaz:

Cihānı ṣanma kim rāḥat yiridür
Belā vü ġuṣṣa vü miḥnet yiridür

Gelenler acıyı gitdi cihāndan
Kimesne dad almamışdur andan (375-376)

Mademki, dünya ebedî değildir, insan Allahın vermiş olduğu nimetleri hatırlayıp, gönülden O'na bağlanmalı ve gaflet uykusundan uyanmalıdır (3, 9, 870). Çünkü insan bin yıl yaşasa, sonunda gideceği yer toprağın altıdır. Ömür sona erdiği zaman da, dünyaya gelmemiş gibi oluruz:

Eger ᶜömrüñ ola ᶜālemde biñ yil
Olur āḫir saña yir altı menzil (700)

Bahār-ı ᶜömr irer āḫir ḫazāna
Oluruz gelmedük bigi cihāna (976)

Bilür kim kimseye ḳalmaz zamāne
Bahār-ı ᶜömr irer āḫir ḫazāne (3011)

Bunun yanında, az sayıda da olsa hayata farklı bir açıdan bakan hayatın sevilecek, yaşanacak tarafları da olduğunu ifade eden ve dünya görüşünü yansıtan beyitler de vardır:

Şarāb-ı nāb ile ṣāfī ḫumār-ı ḳalbüñi yazmaḳ
Ṣafā ṣür yile varmadan kitāb-ı ᶜömrüñ evrāḳı (1537)

Fiġānlar idüp anda dirdi ḳumrī
Ṣafā sür żāyiᶜ itme naḳd-ı ᶜömri (1803)

Yukarıdaki beyitlerde de görültüğü gibi, bu kısacık hayatı boşa geçirmemek, zevk ve eğlencesiyle yaşamak düşüncesi olan ve "Epiküryen" düşünce tarzı dediğimiz, bir hayat anlayışı karşımıza çıkar. Bu dünya görüşü daha çok, kahramanların ağızlarından söylenen gazellerde ve Şem ile Pervâne'nin birlikte olup, işret kurdukları zaman, dile getirilir:

Yetiş ṭāḳ oldı ṭāḳat sabᶜa-i seyyāle ṣun sāḳī
Ferāmūş idelüm bir dem ġam u endūh-ı nüh ṭāḳı (1534)

Ṣafā sür ᶜıyş u işret ḳıl yüzini ġuṣṣanuñ görme
Ölümden evvel öldüren cihānda ādemi ġamdur

Cihānda ᶜālem oldur ᶜayn ü ḳadd ü kākül ü ağzın
Temāşā eyle yaruñ kimseye ḳalmaz bu ᶜālemdür (1725-26)

Mesnevîde yer alan bazı dinî düşünce ve duygular hayata bakışı da yansıtır. Sabır ve tevekkül bunun güzel bir örneğidir. Pervâne kaybolduğu zaman, baba Şâh Jâle her yeri aratır, fakat bulduramaz. Çareyi sabr etmekte bulur ve sabrı kendine dost edinir. Çünkü O, "sabır ile koruk helva olduğunu" (2213) ve "sabır ile yeni ay kemal bulduğunu" (214) bilir:

Devā-yı derdi çün bulmadı cebri
Hemān şeh kendüye yār itdi ṣabrı (2212)

İrişür devlete ṣabr ile ādem
Olur ṣābir olan āḫir mükerrem

Olur kim nesneler ṣabr ile maḥbūb
Bulupdur eyligi ṣabr ile Eyyūb (2215-2216)

Düşünce olarak sabır, kadere teslimiyet anlayışını getirir. Pervâne üçüncü kez kaybolduğunda, bulunması için herşeyi yapan Şâh Jâle'nin muradı hasıl olmayınca, üzülür. O'na öğüt verirler ve O, kaza okuna sine siper olunca, rıza kılıcına da teslim olmak gerektiğini anlar:

Görür sīne siper tīr-i ḳażāya
Boyun tutdı hemān tīġ-ı rıżāya

Eyitdi idelüm cebr ile ṣabrı
Ḳılalum ḳalbe ḳahrı cāna cebri

Görelüm kim bu mir'āt-ı zamāne
Ne ṣūret gösterür āḫir cihāne (3182-3184)

Çin Fâgfur'unun ölümü üzerine herkes üzüldüğünde, Şâh Jâle'nin kaderci dünya görüşü, aşağıda beyitlerde şöyle dile getirilir:

Didi bu iş bugün gerçi añadur
Bugün aña ise yarın bañadur (3611)

Erkek çocuğu olmayan kişiyi meyvasız ağaç olarak telakki eden şair, kız çocuğu hakkında da görüş beyan eder:

Yimişi ādemüñ muḳbil piserdür
Oġulsuz kimse bir bersüz şecerdür (494)

Gerekdür ḳız mes̱eldür cümle yirde
Yidi yaşında yā yirde yā erde (3251)

Kadın hakkındaki görüş ve anlayış da son derece olumsuz olup, bu hususdaki duygu ve düşünceler şu şekilde dile getirilir:

İner siḥr itse avrat yire kevkeb
Bizi şerrinden anuñ ṣaḳla yā Rab

Olaruñ göñli hep hīle evidür
Ṣalāha sustdur şerre ḳavīdür

Olara kendüzin ādem inanmaḳ
Hemān yile varup ṣuya tayanmaḳ (898-900)

3.3.1.5. Ahlakî ve Didaktik Düşünceler

Beşerî bir aşk konusunun işlendiği Şem ü Pervâne mesnevîsi dinî ve öğretici bir amaçla yazılmadığı için, bu unsurları veya nasihat, hikmet gibi sözleri ayrıntılı bir şekilde görmemiz mümkün değildir. Fakat çoğu mesnevîde olduğu gibi, Şem ü Pervâne'de de özellikle giriş bölümünde işlenen konuların gereği, bu duyguları içeren düşüncelerin olduğu da bir gerçektir. Bunların dışında, olayın anlatıldığı ve her hangi bir şekilde biten bir olayın arkasından, ondan alınması gereken ders biçiminde öğüt verilerek de ahlakî ve didaktik düşünceler dile getirilir. Bu düşünceler okuyucuyu usandıracak şekilde uzun değil, bir kaç beyit içerisinde kısaca geçiştirilir. Bu duygu ve düşünceler aynı zamanda şairin dünya görüşü ve hayat anlayışını aksettirmesi bakımından da önemlidir.

Mesnevîde ahlakî ve didaktik düşüncelerin başında şairin dünya görüşünü de yansıtan Allahla ilgili duygular gelir. Her şeyden önce Allahı hatırlamak, Onu anmak gerekir (3). Bu dinî bir vecibe olduğu kadar, ahlakî davranış biçimine de girer. Zira insanlara çeşitli nimet veren (2913), kulunu mahrum etmeyen (509), onu esirgeyen, işlerini onaran (1461) hep Allahtır. Her işe O'nun adını anarak başlamak gerekir (6).

Yine dinî ve ahlakî bir düşünce olan kıskançlık, davranış tarzı olarak yerilmiş ve bu davranış biçiminde olanların sayısının fazlalığı dile getirilir:

Ġarā'ib ḥāli var ḫalḳ-ı cihānuñ
İçerler furṣatuñ bulunca ḳanuñ

Ḥasūduñ ḥaddi vü pāyānı yoḳdur
Anı ᶜadd itmegüñ imkānı yoḳdur (383-384)

Görürler göz göre ᶜAnka'nı serçe
Ṭutarlar laᶜl u yāḳūtuñı şırça

Güneş ᶜarż eyleseñ bir ẕerre dirler
Görüp bāġ-ı cinānı terre dirler (388-389)

Kıskançlık tenkit edildiği kadar, ahlakî davranış olarak cömertlik de bir o kadar teşvik edilir. Açları doyurmak, garip ve yoksul kişileri eve davet edip, ihsanda bulunmak, kaybolan bir şeyin bulunması karşılığında para veya hediye vermek, mutlu bir haberi duyunca müjde veya bahşiş dağıtmak v.b. şeyler cömertliği teşvik eden hususlar olarak karşımıza çıkar:

İşitdi Şāh Jāle çün kim anı
Cihān mālını virdi müjdegānı (526)

Ṭoyurdı ni^{c}mete mecmū^{c} acı
Münevver oldı istiġnā sırācı (556)

Murād oldıkca yindi ḫ^{v}ān u ni^{c}met
Ṭurup Pervāne'ye ol itdi ^{c}izzet (2018)

Beşīre virdi Nāṣır müjdegānı
Ṭoyurdı ni^{c}met ü māl ile anı (2227)

Getürdiler öñine dürlü ni^{c}met
Ne ni^{c}met her birisi ḫ^{v}ān-ı Cennet (2551)

Pervâne kaybolduğunda O'nu bulana ağırlığı kadar altın vereceğini söyleyen Lâlâ Nâsır, Pervâne'yi bulanlara altınları bölüştürerek sözünde durur. Bir ahlaki düşünce olarak sözünde durmak, aşağıda şu şekilde işlenir:

Anı anlara Lālā itdi ḳısmet
Zihī ^{c}ahd u zihī luṭf u mürüvvet

Ne ḫoşdur ^{c}ahdine ṭurmaḳ bir ādem
Ṭuranlar ^{c}ahdine olur mükerrem

Kerīm oldur ide ^{c}ahde vefāyı
Ṭuta cāndan ḥadīs̱-i Muṣṭafāyı (1302-1304)

Aşağıdaki beyitlerde de bir ahlakî davranış olan babaya saygı ve davranış biçiminin nasıl olması gerektiği üzerinde durulur:

Sarāy-ı şāha vardı şāh-zāde
Aña müştāḳdı Jāle ziyāde

Varup sulṭāna Şeh-zāde bulışdı
Elini öpdi ayağına düşdi

Der-āġūş itdi ağlın Şāh Jāle
Ṣanasın āsmānda māhı hāle (2435-2437)

Ahlakî düşüncelerden iyi isimle anılmak da tavsiye edilir. Kişi kıyamete kadar adının anılmasını istiyorsa, iyi ad kazanması gerekir. Çünkü iyi isimle hatırlanmak kişinin ruhunu mutlu eder:

Diri ḳalmaġa aduñ eyle niyyet
Dirilden adın ölmez tā ḳıyāmet (350)

Egerçi kim dimişler şöhret āfet
Olur ammā eyü ad ile rāḥat

Ḳazan ḳaṣd eyle ᶜālemde eyü ad
İder rūḥın eyü ad ādemüñ şād

Eyü ad ile ᶜālem ṭutar ādem
Olur cümle cihān içre mükerrem (3160-3162)

İçkinin kötülükleri, mesnevîde işlenen önemli konulardan biridir. Olay içinde çeşitli nedenlerle ve ziyafetlerde bol bol içki içilir. Buna rağmen içki ile ilgili olumsuz bir durum söz konusu edilmemektedir. İçki konusunda vurgulanan en önemli düşünce, kişinin kendini kaybetmesidir:

Ayaḳdan ḥālet-i mey çıḳdı başa
O sāᶜat ᶜaḳl ile girdi savaşa

Revān āl ile şāh-ı ᶜaklı ṭutdı
Ol āla ṭuş olan kendin unutdı (1613-1614)

Mey ile olmasun mı kişi hem-dem
O dem dīvāne olmasun mı ādem (1768)

İçki ile ilgili düşüncelerden biri de, kederi ve üzüntüyü unutturması yönüdür. O, cana canlar, derdle dolu gönüllere derman bağışlar:

Nice mey cānā ol cānlar bağışlar
Dil-i pür-derde dermānlar bağışlar (1584)

Getürdiler o dem bir cām-ı ṣāfī
Göñülden tā gide endūh-ı cānı (1593)

Mey-i telḫ ile ᶜālemden alup dad
Ġam-ı devr acısından oldı āzād (1735)

Bunların yanı sıra, cihanı adaletle süslemek (487) kibirlenmemek (3613), arzu ve istekler doğrultusunda hareket etmemek (2186), kimsesizleri unutmamak (2060), insanlara güç kullanmamak (702), yoksulları giyindirmek (2265), cehaletten uzak kalmak (590) v.b. ahlakî duygu ve düşünceler eserde işlenir.

Ahlakî bir davranış biçimi olan asil davranma ve kimsenin bedduasını (ahını)

almamak düşünesi bir özdeyişle aşağıdaki beyitte şöyle dile getirilir:

Kerem ḳıl baña āh itdürme māhum
Ḥaẕer ḳıl yirde ḳalmaz benüm āhum (2068)

Mesnevîde ahlakî düşüncelerin yanında, didaktik duygulara da yer verilir. Bu didaktik duygular, genellikle konu içerisinde olaydan alınacak ders niteliğinde bir kaç beyit içerisinde verilir öğüt ve tanımlamalardan oluşur. Bu didaktik düşüncelerin başında olgunluk ve ilme verilen değer işlenir:

Kemāl ü ᶜilme olmaz hiç ḳıymet
Kemāli olana irmez mezellet

Ṭaleb ḳıl rūz u şeb ᶜilm ü kemāli
O bir ḫūrşīddür yoḳdur zevāli

Dilerseñ ger dükenmez māl u niᶜmet
Kemāle ṭālib ol ey ehl-i devlet (1268-1270)

Belirli kaidelere göre hareket etmek, bir didaktik düşünce olarak kabul edilerek, şu şekilde ifade edilir:

Ḳoma elden cihān içre uṣūli
Ḳabūle bulasın tā kim vuṣūli

Usūli olduġıçün serv-i āzād
Ḫalāṣ oldı ḫazāndan dā'imā şād (1417-1418)

Eserde, didaktik amaçlı söylenmiş beyitler de vardır. Uyumak bunlardan biridir. Önce uyumanın faydaları anlatılır ve kıyamet kopsa duyulmaz denilerek bahar uykusunun tatlılığı belirtilir:

Uyumaḳ ādeme ġāyet ṣafādur
Uyumaz yatmaz ancaḳ bir Ḫudādur (964)

Leẕīẕ olur bahāruñ ḫᵛābı ġāyet
Kişi duymaz eger ḳopsa ḳıyāmet (1884)

Sonra da uyumanın bazı zararlarından bahsedilir. Pervâne'nin Şem ile birlikte yakalanması, zamansız uyumasından dolayıdır (1882-1893). Seher vaktinde uyuyanlar yolda kalır, uyumayanlar yollarına devam ederler denilerek, uyumanın zararları didaktik olarak dile getirilerek, çok uyumanın insanın kalbini karartacağını, benzini solduracağı vurgulanır:

Ve likin keṣreti ḳalbi ḳarardur
İder sust ādemi beñzi ṣarardur

Seḥer-bīdārlıḳ yügrükdür andan
Ayırur yol erini kārbāndan

Seḥer-bīdār olanlar menzil aldı
O sā^{c}at uyuyanlar yolda ḳaldı

Ṣafā virür velī h̬^{v}āb-ı seḥergāh
Aña degmez ki ādem ola güm-rāh (965-968)

Bu didaktik duygu ve düşüncelerden başka, misafirlerin güzel bir şekilde ağırlanmasının onlara mutluluk vereceği (3220), kaba kuvvetle bir işin sonuçlanamayacağı (2944), çalışma gereği emeğin boşa gitmeyeceği (1359), dünyada güzel söz gibi saf altın olmayacağı (2188), her kavuşmanın bir ayrılığı olacağı (2141), kıtlık belasının zor olduğu dolayısıyla kişiye nimette bulunmanın güzelliği (2886) v.b. nasihat şeklinde eğitici ve öğretici amaçla söylenen sözlere de tesadüf edilir.

Konuların sonlarında veya olayların içerisinde didaktik amaçla söylenen sözler, bazen öğretici duyguları pekiştirmek ve ifadeye zenginlik katmak için, atasözü veya veciz sözlerle desteklenir:

Maḳām-ı bülbülüñ gülşen gerekdür
Derūnı gün bigi rūşen gerekdür (369)

Ṭutılur ayı irincek kemāle
İrer gün yiri çarh̬ iken zevāle (1895)

Bilürler bunı cümle h̬āṣ ile ^{c}ām
Budagından üzülmez mīve-i h̬ām (2721)

Aşağıdaki beyitlerde de Şâh Jâle, Pervâne'ye Şem'i istemek amacıyla Çîn hükümdarına gönderdiği elçisine elinden geldiğince diretmesini, fakat karşı tarafın canını sıkacak derecede zorlamamasını söyledikten sonra, demirin nasıl yumuşayacağını izah ederek elçisine didaktik bilgiler aktarılır:

Ayaḳ baş yoḳ dir ise ger ḳıl ibrām
Elüñden geldügince eyle iḳdām

Revān ibrām nārın eylegil germ
Demür olursa göñli tā ola nerm (2523-2524)

Ayrıca Pervâne, Çîn Fâğfûru'nun ölümü üzerine tahta geçmek için, Çîne hareket etmeden evvel babası Şâh Jâle, Pervâne'yi yanına çağırıp, didaktik içerikli bilgiler vererek, O'nun bilgilenmesine vesile olur:

Ziyāde ḳıl re^{c}āyāyı ri^{c}āyet
Dilerseñ iki ^{c}ālem içre devlet (3663)

Ṣaḳın ẓulm ehlin itme mülke ḥākim
Cihānda olasın maḳbūl tā kim (3667)

Muḥal olanlara eyle siyāset
Maḥallin gözlegil fevt itme furṣat (3675)

Senüñ ^{c}ahdüñde kimse dökmesün yaş
Meger kim dīde-i ebr-i güher-pāş

Daḫı Ḫātem bigi ġāyet saḫī ol
Mürüvvet tekyegāhına aḫī ol (3680-3681)

Görüldüğü gibi, Şem ü Pervâne aşk konulu bir mesnevî olmakla birlikte, ahlakî ve didaktik düşünceler de işlenir. Bu tür düşüncelere konu içindeki olaylarda yeri geldikçe bir ibret dersi niteliğinde ve bir kaç beyit içerisinde, ifadeyi güçlendirmek amacıyla yer verilir. Eserin bütünlüğü içerisinde, bu duyguları içeren beyitlerin sayısı çok azdır. Ayrıca bu düşünceleri, aşk konusunda yazılmış diğer mesnevîlerde de görmek mümkündür.

3.3.1.6. Aşk

Şem ü Pervâne, aşk konulu mesnevî olduğu için eserde işlenen ağırlıklı konu da aşktır. Mesnevîde anlatılan ve Şem ile Pervâne arasında geçen aşk, gayesi kavuşma olan beşeri ve maddî bir aşktır. Bu aşk, tasavvufî bir özellik arzetmediği gibi, aşkın anlatılmasında tasavvufun terimlerinden veya mecazlarından istifade edilmemiştir.

Eserde aşk işlenirken sevgililer arasındaki hissî bağları, onların ruh halleri, davranışları, aynı içeriği taşıyan mesnevîlerde rastladığımız bir şekilde, ayrıntılara inerek, bütün incelikleriyle verilmeye çalışılır.

Mesnevîde şair, gerek eserin giriş kısmında, gerekse konunun işlendiği bölümde aşk ile ilgili duygu ve düşüncelerini dile getirir: Buna göre cihanın yaratılışı aşktan dolayıdır. Kişinin aşkı yoksa, o insan bile sayılmaz. Allahın sırlarına da mahrem olamaz. Aşkı olmayanın ruhu da yoktur. İki dünyada insana

yaşama arzusu veren aşktır. Yine efendi ile köleyi ortak bir duyguda birleştiren aşktır...

Şunuñ kim ᶜışḳı yoḳ ādem degüldür
Ḫudānuñ sırrına maḥrem degüldür

Ḫudā ᶜışḳ ile ḫalḳ itdi cihānı
Cihān bir murġdur ᶜışḳ āşyānı (775-776)

Kişiyi dū cihāna cān ider ᶜışḳ
Ġulāmı şāh ile yeksān ider ᶜışḳ (3877)

Anuñ kim ᶜışḳı yoḳdur cānı yoḳdur
Nice cān dīni vü imānı yoḳdur (3881)

Bu duyguların yanında, aşkın bir ateş olduğu, sıcağından cihanı yaktığını (763-764), aşk ateşiyle yananların cihanda çok olduğunu (762), aşkın ikilik perdesini yırttığını (3877), aşkın insanlara yol gösteren bir hidayet yıldızı olduğunu (3878), aşığın, maşuğuna sevgi ile ulaşacağını (3881), aşk, cihandan el çekse, insanın varlığını yitireceğini (3885) v.b. ifade eden şair:

Bulınmaz ᶜışḳ vaṣfına nihāyet
Anı şerḥ idicek ḳalur hikāyet (768)

diyerek aşk ile ilgili düşüncelerine kesin hüküm getirir.

Şem ü Pervâne'de daha çok Pervâne'nin aşkı ele alınır. Pervâne, idealize edilmiş bir aşık tipi olarak karşımıza çıkar. Aşkı uğruna pek çok sıkıntı çeker ve kavuşma ümidiyle yanıp tutuşur. Vuslat için çekilen ızdırapların yanında, çok şeylerde de özveride bulunur, kavuşmanın yollarını arar. Bütün bu olumsuzlukların nedeni, O'nun önceden çizilmiş ve müneccimler tarafından söylenmiş bir kaderinin olmasıdır:

Bu mihr-i ṣubḥ-ı devlet düşe ᶜāşıḳ
Ola bir māh-rū mihrinde ṣādıḳ

Bunı bir māh-ı nev dīvāne eyler
Cemāl-i şemᶜine pervāne eyler

Muḥabbet mülki bu şāha virilür
İrer maḳṣūdına ölür dirilür

İrişür ser-be-ser cümle murāda
Olur ᶜālemde emlāki ziyāde (551-554)

Mesnevîde Pervâne, müneccimlerin söylediği kaderi hiç bir zaman değiştirememiştir. Söylenenlerin hepsini birer birer yaşar. Her şey müneccimlerin dediği gibi bir "düşe" aşık olmakla başlar. Pervâne, Şem'in hayalî resmini görür görmez O'na aşık olur ve düşer bayılır:

Görüp şeh-zāde ᶜāşıḳ oldı anı
Diler kim vire ol taṣvīre cānı (887)

Anuñ naḫl-i cunūn başına üşdi
Gidüp ᶜaḳlı başından yire düşdi (1137)

Pervâne, günlerce yiyip içmez, benzi sararır, dünyadan elini ayağını çeker ve Şem'in resmine sürekli bakar (793-796). Lâlâ'sı O'na sürekli nasihatta bulunur:

Nasīḥat ehl-i ᶜışḳa olur acı
Dilemez ṭatlu maḫmūruñ mizācı

Muḥabbet anlaruñ kim ṣanᶜatıdur
Nasīḥat anlara ṭaşdan ḳatıdur (809-810)

Görüldüğü gibi aşk, insan ruhunda ve bedeninde bir takım çalkantılar, kendinden geçmeler oluşturuyor. Sanatları aşk ve sevgi olduğu için de aşığa nasihat da fayda vermiyor. Aşk, Pervâne'yi sardıkça, benliğini istila ettikçe, aklı kendisinden uzaklaşır. Aklın ve nasihatın yerini, Şem'in dayanılmaz aşkı alır. Bu duygular şu şekilde dile getirilir:

Ṣabāveş ḳalmadı hergiz ḳararı
Elinden uçdı murġ-ı iḫtiyārı

Ṭutışdı per ü bālı ᶜaḳlı gitdi
Gördüñ Pervāne'ye ᶜışḳ odı n'itdi

Kim ol günden güne ᶜaḳlın şaşırdı
İli ḳor kendüziyle söyleşürdi (1192-1194)

Aşka bu şekilde yakalanan Pervâne'nin aşkı arttıkça ne yapacağını bilmez, kararsız ve perişandır. Dağa yönelir, kuyuda saklanır, zencire vurulur:

Baş açuḳ yalıñ ayaḳ düşdi ṭaġa
Velī ḳılmaz naẓar başa ayaġa (1201)

O bir içim şu çün ol çāha düşdi
Gelüp başına mār u ᶜaḳreb üşdi (1219)

O dīvāne yeñilmez hīç gördi
Gelüp Pervāne'yi zencīre urdı (1322)

Aşk derdiyle yanıp tutuşan insanın bundan kurtulması için tek çaresi vardır. O da, vuslattır. Vuslat gerçekleşmediği sürece, du derde deva yoktur. Ayrılığın ilacı kavuşmaktır. Bu duyguları yaşayan Pervâne'nin arzusu da Şem'e kavuşmaktır. Perişan bir haldeyken, kendisinin tek yardımcısı Nâccâr'dır. Ağaçtan yaptığı bir kuşla duygularına tercüman olup vuslatın gerçekleşmesine yardımcı olur. Bu husus aşağıdaki beyitlerde şöyle ifade edilir:

Göñülde oldı Şemᶜüñ şevḳi ağleb
Ṭurup yüz şevḳ ile Pervāne ol şeb

Didi uçmaḳ gerekdür kūy-ı yāra
Ümīdüm yarını Allah oñara (1460-1461)

Beni luṭf eyleñ iletüñ ḳaṣr-ı Şemᶜe
Görem nūr-ı ruḫından tā kim lemᶜe (1464)

Bular bir iki dem çün uçdı gitdi
Varup ḳuş bigi ḳaṣr-ı Şemᶜe yitdi (1466)

Bundan sonra aşk sahnesine Şem de katılır. Çok seyahat eden yaşlı bir hizmetçisi tarafından, Pervâne'nin başından geçenleri dinleyen Şem, Pervâne'yi görmeden O'na aşık olur. Yani işiterek, kulaktan aşık olur. Pervâne'nin Şem'e aşık olması güzelliği yönüyledir. Şem'in işiterek aşık olduğu Pervâne'yi görme arzusu üzerine, Pervâne kedisini gösterince iki aşığın birbirini görmeleri şu şekilde dile getirilir:

O sāᶜat kendüzini itdi iẓhār
Bulıtdan çıḳdı ṣan māh-ı pür-envār

O dem Pervāne'yi çün Şemᶜ gördi
Ḳarārı bāzını elden uçurdı

Bilür ol vaṣf olan cānānedür bu
Cemāli şemᶜine pervānedür bu

Kim ol ebrūları rā ṭurrası cīm
Elifveş örü ṭurdı itdi ta^c^zīm

Eyitdi kim ṣafā geldüñ ol aya
Ḳudūmuñdan şeref virdüñ buraya (1550-1554)

Bundan böyle Şem ile Pervâne birbirlerini gördükten sonra, aşkları daha da artar. Aşk ateşini söndürmek için içki içerler, zevk ve safaya başlarlar. Çalgıcılar sazın teline vurur, iki rakkase en güzel danslarını yapar, nedimler gazel okuyup, içki dağıtırlar. Sürekli içilen içkinin tesiriyle aşkları daha da alevlenir. Ateşi yükselen Şem, çareyi soyunarak köşkün havuzuna girmekte bulur:

İrişdi Şem^c^e çün meyden ḥarāret
Revān ol bir içim ṣu pür-letāfet (1818)

Tenini ḳıldı āzāde kemerden
Giderdi hāle-i bedr(i) Ḳamerden (1820)

Çıḳardı göñlegin ol şāh şīve
Çiçek ṣan açdı ẓāhir oldı mīve (1827)

O ḥavża ṣu bigi girdi o sā^c^at
Şunuñ cānına od urdı ol āfet (1831)

Şem'in çıplak olarak havuza girdiğini gören Pervâne de, beşerî aşkın kaçınılmaz tezahürlerini gösterir ve o da soyunarak havuza girer:

Görüp Pervāne anı ḳaldı ḥayrān
Revān ṣu bigi o da oldı ^c^uryān

Girince uydı ol ḥavża o server
Düşüpdür öyle ṣan kim ṣuya şekker (1834-1835)

Böylece Pervâne'nin arzusu yerine gelir ve vuslat gerçekleşir. Vuslatın bundan sonrası uzun uzun anlatılır. Edebi sanatlarla anlatılan sevişme sahnelerin (1836-1886) bütününde beşerî hisler hakimdir. Beşerî olmayan bir hal görülmez.

Vuslatı gerçekleştiren Pervâne'nin mutluluğu bir müddet sonra bozulur. Pervâne, Şem ile sevişirken, bekçiler tarafından yakalanır ve zindana atılır (1890-1897). Böylece ilk vuslat bitmiş olur. Bundan sonra Pervâne, Şem'i uzun süre göremez. Araya ayrılık girmiştir. Aşkın olduğu yerde ayrılığın olması bir gerçektir. Mesnevîdeki lirik duygular, ayrılık konusunun işlendiği beyitlerde görülür.

Bu derde çāre ṣor ey nāle çıḳ eflāke ᶜĪsādan
Deminden mürdeler iḥya ider cānāndan ayrıldum

Ḳurı yire nedür giryān olup iy ebr yaş dökmeñ
Benümçün ağla ağlarsañ gül-i ḫandāndan ayrıldum

Yetiş tiz iy ḳıyāmet gel beni ol cān ile ḥaşr it
Götürgil ḫākdan bir mürdeyem kim cāndan ayrıldum (1988-1990)

Birbirini göremeyen iki aşık, aşk duygularını yazıya dökerek, mektuplaşır ve aşklarını canlı tutmaya çalışırlar. Mektuplaşmalarda karşılıklı sevgilerini dile getirir; aşk ile ilgili düşüncelerini aktarırlar (2047-2094). Ayrıca bir mektuplaşmada da Şem, Pervâne'ye "beni babamdan iste" (2146) der. Fakat bu gerçekleşmez. Pervâne yine aşk ateşiyle yanıp tutuşur.

Nihayet ikinci vuslat Şem'in teklifiyle gerçekleşir. Yine bir mektubunda Şem, Pervâne'ye bu defa birlikte kaçmayı teklif eder (3114-3127). Sonunda da Şem'in yaptıgı plan üzerine birlikte kaçarak, Rûm ülkesine yönelirler (3153). Böylece ikinci vuslat gerçekleşir. Engellerin birer birer ortadan kalkmasıyla seven iki aşık, bir daha birbirlerinden ayrılmazlar. Gerek beşerî aşkın gereği, gerekse vuslatın neticesi gerdek ve zifaf olayı gerçekleşir.

Mesnevîde, gerdek ve zifaf müstehcene varan bir tasvirle, çeşitli benzetme ve mecazlarla anlatılır (3530- 3556):

Yitişdi çün ki ol laᶜli nebāta
İrişdi ṣan ki Ḫıżr āb-ı ḥayāta (3532)

O sīne gūyiyā bir ḫarman-ı gül
O şeb gül ḫarmanına irdi bülbül (3539)

Murādı yayın anuñ devr ḳurdı
O bir gevher yüzükden oḳ geçürdi

O menzilde anuñ ḳavs-ı zamāne
Murādı tīrin irgürdi nişāne (3556-3557)

Gerek Şem ile Pervâne'nin ilk buluşmalarında, havuzda çırılçıplak yüzmeleri, gerekse zifafta tasvir edilen sahnenin beşerîliği, dünyevi aşkın kaçınılmaz tezahürleri olduğunun da kanıtıdır. Bunu da şairin dünya görüşünün esere yansıması olarak düşünebiliriz.

Sonuç olarak, eserde Şem ile Pervâne arasında geçen aşk, beşerî bir özelliğe

sahip olup tasavvufî aşkla hiç bir ilgisi olmadığı gibi, tasavvufun arkasına sığınarak, tasavvufî unsurlardan da istifade edilmedigi görülür.

3.3.1.7. Ayrılık

Şem ü Pervâne mesnevîsinde ayrılık duygusu da işlenmiştir. Aşk konusunda yazılmş eserlerde görülen ve aşkı tamamlayan bir unsur olan ayrılık, Şem ile birlikte yakalanan Pervâne'nin zindana düştüğü andan itibaren başlar ve Şem ile Pervâne'nin yeniden kavuşmalarına kadar geçen bölümlerde yoğun bir biçimde işlenir. Ayrılık duygusunu ilk tadan Pervâne olur. Zindana düştüğünde bu duyguları hemen hisseder ve Allaha yalvararak Şem'e kavuşmayı ister:

Bu maḥbesden çıḳar ḳıl yāre mu'nis
Derūn-ı ḥūtdan mānend-i Yūnus (1905)

Viṣāle n'ola tebdīl olsa hicrān
Ḫalīl'e eyledüñ nārı gülistān (1908)

İlāhī merḥamet ḳıl bir ġarībem
Gülinden ayru düşmiş ᶜandelībem

İrişdür müşterīni ḫoş periye
Ḳurbān it āftābı Müşterī'ye (3015-3016)

Pervâne'nin hissettiği duygular Şem'de de görülür. Pervâne'nin zindana atıldığını Dâye'den öğrenince, O da üzülür, ağlar ve saçlarını yolar.

Bu yaña Şemᶜi Dāye itdi āgāh
Derūndan yane yane itdiler āh (1912)

İdüp bülbül bigi feryād u nāle
Gül üzre nergisinden dökdi jāle

Urur sünbüllerine sīm şāne
Virür eksükligi ᶜanber-feşāne (1917-18)

Zindandan kurtulan Pervâne, Dellâle adında bir kadının telkini ve yardımıyla Şem'e yazıp O'nunla gönderdiği ilk mektubunda yalnızlığı, ızdırabı perişanlığı ve O'na duyduğu aşkı dile getirir. Mektubun sonunda da ayrılık ile ilgili duygular lirik bir şekilde şöyle anlatır:

ᶜAceb ben bir daḫı yüzüñ görem mi
Saña el ḳavşurup ḳarşu ṭuram mı (2081)

Ecel bulmaz idi bu cismi cānum
Eger kim olmasa āh u fiġānum (2084)

Parvâne, ayrılığı öylesine içinde hissediyor ki, bu derd ile öleceğini düşünür. Bu düşünce ile ölümden değil, Şem'e bir şey olacağından korkar. O'nun ömrünün uzun olmasını, feleğin arzusu üzerine dönmesini Allahtan niyaz eder.

Pervâne'den ayrı düşen Şem de, ayrılık duygusunu bütün benliğinde hissederek, yaşar. Pervâne'siz bir yaşamı kabullenemez. Düşüncesi, ayrılığın vuslata dönüşmesidir. O'nu mutlu kılan tek şey Pervâne ile mektuplaşarak ayrılık duygusunu dile getirmek, kavuşmayı arzu etmektir. Şem'in Pervâne'den ayrıldıktan sonra içine düştügü yalnızlık ve ayrılık da lirik bir şekilde şöyle dile getirilir:

Başumda od yanar hicrān elinden
Belānuñ çıḳmadı dāmān elinden (2130)

Yidügüm derd sensiz içdügüm zehr
Çerāġum nār-ı āh u mū'nisüm ḳar

Aduñ esmā-yı hüsnā bigi ẕikrüm
Tecellā-yı cemālüñ dilde fikrüm (2132-2133)

Bedenden cānı çoḳdan aldı hicrān
Ümīd-i vuṣlatuñdur yirine cān

Uyuḳlarsam ögümde fikrüñ ey dost
Ṣayıḳlarsam dilümde ẕikrüñ ey dost (2135-2136)

Ayrılık duygularını yukarıda olduğu gibi ifade eden Şem, "bülbül güle kavuşmuş iken, gülistanda figan etmesini" (2143), visalin sonunun hicran olmasına bağlar. Böylece kaderci bir düşünce anlayışıyla bunu değişmez bir kaide olarak görür:

Eserde ayrılık duygusu, birbirini seven iki insanın birbirlerinden ayrı kaldıkları zaman, bir insanın hissedeceği beşerî duygular olarak ele alınmış ve gerçeğe yakın duygular olarak işlenmiştir.

3.3.1.8. Tabiat

Klasik Türk şiirinde, içerisinde insanın yaşadığı tabiat: canlı, gerçek, dinamik bir şekilde ve realitede olduğu gibi nüfuz edememiştir. Yer yer gerçekçi unsurlar taşımakla birlikte genellikle sembol ve allegorilerle kişileştirilerek tasvir edilmeye çalışılmıştır. Yine bu şiirlerde tabiat üsluba çekilmiş (stilize edilmiş) bir halde

bulunur. Tabiat unsurları birer nakış ve motif gibidir. Bundan dolayı bu tabiat, soyut (abstre) tabiata benzetilmiştir. Şairler, tabiat unsurlarına istediği renk ve şekli verdiğinden dolayı, bazan bu unsurları gerçek hallerinden uzaklaştırdığı gibi, tabiattan olduklarından başka şekilde de göstermişlerdir. Bu sebeble, bütününü kavramaktan ziyade kelimeler arasındaki münasebeti esas tutan bu tabiat tasvirlerinde gerçek anlamıyla tablolar bulmak çok zordur.

Mesnevîde tabiat tesvirlerinin başında mevsimler gelir. Bunların içinde de en çok ele alınan ve çok rağbete mazhar olan mevsim, ilkbahardır. İlkbahar tasviri ne bakımdan ele alındığını tesbit edecek olursak şunları görürüz: Bahar, sıkıntılarla dolu bir mevsim olan kışın arkasından gelmesi sebebiyle, insanlarda değişik duygulara sebep olur. Bunlarda, baharla beraber tabiattan meydana gelen değişikliklerin rolü büyüktür. Bahar, bir diriliş ve yeniden meydana geliştir. Her şey tazedir, rengin ve kokunun en güzelini, en tazesini ihtiva eder:

Şitā cem^{c}i ser-ā-ser neşr olmış
Çiçekler bir biriyle ḥaşr olmış (915)

Cihānı gördi kim dönmiş cināna
Cinān görse ḥased eyler cihāna (993)

Ziyāde germ oldı çekdi ḫançer
Şitā cundını ṭağıtdı ser-ā-ser (1744)

Ziyāde pīr olmışken zamāne
Cihān Firdevs'e ol döndi civāne

Dimağın ^{c}ālemüñ gül ḳıldı ḫoş bū
Aḳışdı geldi serv ayağına ṣu (1762-1763)

Bahār irüp cihān olmışdı ḫurrem
Hevādan tāze cān bulurdı ādem

Müzeyyen ḥacleye dönmiş gülistān
^{c}Arūs-ı tāze anda verd-i ḫandān (3337-3338)

Gül ve bülbül, bahar mevsiminin sembolüdür. Gül, bülbül ve meclis tasavvuru ile beraber şarap da baharın ayrılmaz bir parçası haline gelir. Çiçekler, renk ve kokularıyla, kuşlar da sesleriyle meclise iştirak ederler ona revnak verirler. Bütün canlılar neşelidirler. Bundan dolayı bahar mevsimi de eğlence vakti olarak tasavvur edilir:

Hevā-yı nerm virdi ᶜāleme cūş
Şitānuñ şiddeti oldı ferāmūş

Zemīnüñ mey bigi cūş itdi ḳanı
Görenler lāle ṣandı yir yir anı

Ṣabā enfās-ı ᶜİsā'dan urur dem
Nice cūş itmesün ol dem bir ādem

Dil-i ādem ferahnāk olmasun mı
Yaḳalar ġonceveş çāk olmasun mı

Mey ile olmasun mı kişi hem-dem
O dem dīvāne olmasun mı ādem

Ḳomaz ṣabr u ḳarārı gül bir āfet
Nice olmaz kişi mest-i melāmet (1764-1769)

Gülistānda ḳuravuz ᶜıyş otağın
Yaḳavuz ẕevḳ ü şādīnüñ çerāġın (1788)

Mesnevîde yaz mevsimi, sıcaklığı ve yakıcılığı itibariyle ele alınıp, işlenir: Yaz mevsimi, ilkbahardan sonra gelir, sıcaklıktan yeryüzü fırına döner. Bulut görülmez. Güneş, ışınlarıyla cihanı yakıp kavurur. Kuşlar kanat açsa, sıcaktan dolayı yanarlar. Rüzgarın esmeye gücü yoktur... (3565-3569)

Kış mevsimi de havaların soğuması, kar yağması, insanların evlerine kapanmaları, tabiatın bütün canlılığını kaybetmesi v.b. duygular ve telakkiler ile tasvir edilir:

Hevā-yı nerm devşirdi o dem raḫt
Anüñçün oldılar ṣular ḳatı saḫt

Zemīne ᶜarż-ı mihr itmezdi eflāk
Anuñçün saḫt olurdı āb ile ḫāk (1683-1684)

Hevā ol dem ziyāde erlik itdi
Bu çarḫ-ı pire-zen maġzın ṭağıtdı (1688)

Ocağı āteş ile itdiler germ
Hevāsını sarāyuñ ḳıldılar nerm (1703)

3.3.1.8.1. Çiçekler

Mesnevîde çiçekler, renk, şekil ve koku özellikleri sebebiyle yer alırlar. Baharın müjdecisi ve çemen, bağ, bostan gibi unsurların ayrılmaz bir parçası olarak zikredilen çicek adları şanlardır: Gül, lale, gonca, nergis, nar, benefşe, yasemen, güyegüotu, gelincik, zanbak. susen, zaferan, nilüfer, v.b.

Bunlar içinde çiçek olarak en çok zikredilen, güldür. Gül, rengi, tazelik ve taravet yönü, bülbülle olan münasebeti yanında sevgilinin yüzü için benzetme unsuru olur:

Ki ol gül-çehre yirinde eser yil
Bularuñ gözleri yaşı olur seyl (1232)

Ḳoyup gülşende iki gül-ᶜiẕārı
Sarāya gitdi ser-cümle cevārī (1874)

Gül ile Yusuf münasebeti, bir taraftan O'nun gonca halinin zindana teşbihi ile, Yusuf-zindan hadisesine, diğer taraftan gülün açılması, Yusuf peygamberin zindandan kurtulup Mısır'a hükümdar olması arasında bulanan benzerliğe dayanır:

Yūsuf-ı gül çıḳdı şāh oldı ṭarāvet mıṣrına
Ġoncenüñ açdı seher bād-ı ṣabā zindānını (936)

Lale, renk itibariyle zikredilir (1751, 1756). Zaferan çiçeği de rengi sebebiyle ele alınır (1753). Nilüfer, su kenarında bulunmasından dolayı geçer (1737). Susen, yasemen, gelincik, benefşe, zanmak v.b. çicekler ise çeşitli hayallere konu olurlar (178, 1880, 2540, 3341...). Nergis de şehlalığı nedeniyle sevgilinin gözüne teşbih edilir:

Top-ı çarḫa murı murı dir benefşe destesi
Nergis-i şehlā olupdur çeşm-i yāruñ ḫastesi (1776)

Goncanın ele alınışı daha çok onun açılmamışlık haline dayanır:

Dil-i ādem feraḫnāk olmasun mı
Yaḳalar ġonceveş çāk olmasun mı (1767)

Seyr iden bāġı girür bir demde yüz biñ yaşına
Ġonce-i ḳalbüñ açılsun gül bigi gülzāra gel (1781)

Servi, akçakavak, çınar gibi ağaçlar, sevgilinin boyu ile münasebet kurularak, müşebbehün bih olarak söz konusu edilirler (1164, 1306, 3351, 3352...).

3.3.1.8.2. Kuşlar ve Hayvanlar

Mesnevî, kuş ve hayvanlar bakımından oldukça zengindir. Kuşlar, tasrih edilmeksizin kullanıldığında kuş veya murg kelimeleriyle, kuş ile ilgili özellikler zikredilmiştir. Bunların başında uçmak unsuru gelir (1332, 1438, 1442, 1466...). Bazan kuş kelimesi, özel adıyla birlikte belirtilir (1338), bazan da kuşun özelliğiyle birlikte kullanılır (1339, 1442). Şair, kendine seslendiginde de "ma'ani murgı" (1373), "suhan murgı" (1374) gibi tabirlere baş vurur.

Mesnevîde adı geçen kuşlar şunlardır: Bülbül (andelib), kebuter (hamāme), şehbâz, Hümâ, tutî, tezerv (tavus), kumru, kebk (keklik), kelag. Kuşlardan en çok zikredilen bülbüldür. Aşığın sembolü durumundadır. Bu tasavvurun en önemli sebebi sevgilinin gül olarak hayalidir. Bülbülün söz konusu edildiği beyitlerde gül, gülşen, diken, nâle, feryad v.b. gibi unsurlar yer alır:

İderdi ᶜandelīb efġān u feryād
İdinmişdi bu şiᶜri dilde evrād (933)

Açıldı gülsitāna ḫār ile gül
Derūndan nāle iẓhār itdi bülbül (1752)

Didi Pervāne bir zār u ġaribem
Gülinden ayru düşmiş ᶜandelībem (2002)

Mesnevîde bülbülden sonra sözü edilen kuşlardan biri de tutidir. Daha çok "konuşma" özelliğinden dolayı söz edilir:

Hemān bir ṭūṭī-i gūyāya beñzer
Ne göñülden geçerse anı söyler (855)

Kimi şahin bakışlu ḳara gözlü
Kimi keklik sekişlü ṭūṭī sözlü (3502)

Ayrıca iki beyitte bir vesile ile tutinin vatanı olarak Hindistan da zikredilir (856-857).

Güvercin, gökde uçuşu, çabuk hareket etmesi ile kanadına mektup bağlanarak postacılıkta kullanması sebebiyle, mesnevîde ele alınır:

Görüp çiftin yire indi ḥamāme
Görürler var anuñ bālinde nāme (1338)

Aḳ kebūter yār işiginden getürdi nāmeyi
Ben şehīd-i ᶜışḳuñ üstine felekden indi nūr (2155)

Şâhin, yırtıcı bir kuştur. Geçtiği beyitlerin çoğunda av avlamaktaki mahareti dolayısıyla sözkonusu edilir:

Uçar ḳuş bigi ol dem urdı pervāz
Nite kim kekligüñ ardınca şeh-bāz (2844)

Ava giderken kollarda taşınan (977) şahin, bir beyitte gözlerinin keskinliği sebebiyle sevgilinin bakışı (3502), bir beyitte de canıyla oynayan aşık için müşebbehün bih olur (3503).

Tavus kuşu kanatlarının güzelliği, renkliliği (1427, 1802) ve nazlı bir şekilde gezip dolaşması (3504), boynunun şekli yönüyle müşebbehün bih olması (3503); Sülün, rengi itibarıyla (971); kumru, teşhis edilerek konuşma özelliği verilmesiye (1479, 1803); Keklik, avlanması ve yürüyüşüyle (1844, 3502); Karga, gagasında taşıdığı müşk itibariyle (2115) ve kaz da avlanması yönüyle (959) mesnevîde ele alınıp işlenir.

Ayrıca birkaç beyitte adı geçen Hüma ve Anka, yükseklerde uçma özelliğiyle (1373, 1603, 2312, 2895), bir beyitte geçen hüdhüd de, Süleyman Peygamberin hizmetinde bulunması ve Belkıs'ın haberini iletmesi (827) sebebiyle ele alınır.

Kuşlar gibi, mesnevîde pek çok hayvan ismi de zikredilir. Bu hayvanların büyük bir kısmı, av unsuru olarak ve de av tasvirlerinde geçer. Bazılarının etrafında da çeşitli hayaller kurularak, benzetme unsuru olurlar.

Mesnevîde adı geçen hayvanlar şunlardır: Kaplan, at, köpek, ejderha, tavşan, canavar, tilki, aslan, kurd, ceylan, kedi, fare, yılan, akrep, böcek, balık, fil.

Bunlardan ahu, av hayvanı unsuru (947, 970, 1002) yanında, sevgilinin gözleri için meşebbehüh bih olur ve bu gözün bakışları haşin, sert olarak tasvir edilir:

Ḳıya baḳsa eger ol çeşm-i āhū
Diye şīr-i ner alayına yā hū (1487)

Fil ve atlar, binek hayvanları olarak geçerler (960, 982, 3725). Kedi, şarap içince aslana saldıracak cesareti bulması ile ilgili tasavvurda yer alır (1032). Tilki hileci vasfıyla ele alınır (959). Akrep ve yılan öldürücü yönüyle (1215, 1220), inek ve deve kurban edilmeleriyle işlenir (2563). Balık ise, su içerisinde yüzmesiyle, düşmanın kan gölü içinde yüzmesi arasında, ayrıca Pervâne'nin kuyudan çıkması ile de Yunus Peygamber'in balığın karnından çıkması arasında ilgi kurularak ele alınır (1229, 2816, 2980).

Diğer hayvanlar da av sahnelerinde gerçek anlamlarıyla söz konusu edilirler:

Gel imdi idelüm ᶜazm şikāre
Ġazāl u şīr sen ḳıl pāre pāre (947)

Peleng uġradı beñzer derd-i yāra
Teninde dāġı bī-ḥad ḳara ḳara (997)

Ḳaçup ḳurtulmalı olmışken uş uş
Següñ aġzına girdi geldi hergūş (1004)

Çalup itdi iki pāre o bebri
Hevāda berḳ-ı lāmiᶜ ṣan ki ebri (1007)

3.3.1.8.3. Kozmik Âlem

Mesnevîde kozmik âlem olarak gökyüzü, yıldızlar ve burçlar geçer. Bu kozmik unsurları şair, divan şiirindeki bilinen özellikleriyle ve değişik hayaller içerisinde ortaya koyar.

Mesnevîde gökyüzü, eski astronomi anlayışına uygun şekilde ele alınır. Buna göre gökyüzü (soğan zarı gibi) üst üste geçmiş dokuz kat olarak kabul edilir:

Ṭoḳuz çarḫı itdi ol bir demde seyrān
Bu esrārı işiden ḳaldı ḥayrān (270)

Diler ḳat ḳat sarāygāhı o müştāḳ
Ṭoḳuz ḳat çarḫı gūyā āh-ı uşşāḳ (1317)

Yetiş ṭāḳ oldı ṭāḳat sabᶜa-i seyyāle ṣun sāḳī
Ferāmūş idelüm bir dem ġam u endūh-ı nüh ṭāḳı (1534)

Geyürdiler aña bir nice hilᶜat
Felekler bigi döne döne ḳat ḳat (2655)

Gök, dokuz kat kabul edildiği için, gökler, felekler ve eflak gibi çokluk halinde de gökyüzünden bahsedilir. Gökyüzünün eyvana benzemesi yükseklik yönüyledir (1636). Kavisli görünüşü ile gökyüzü "tak" şeklinde hayal edilir (218, 1534). Tas olarak telakkisi şekil benzerliğinden ileri gelir (1976). Aşağıdaki beyitlerde de dokuz kat olan gökyüzünün perde oluşu, yine bir telakki dolayısıyladır:

Eger kim başmayaydı baġrına ṭaş
Geçerdi defᶜī ṭoḳuz perdeden ṭaş (267)

Demüñden eyle bir nāzük ser-āġāz
Bu ṭoḳuz perdeden geçsün ol āvāz (2935)

Sekizinci kat gökte bulunduğu tasavvur edilen burçlar da, mesnevîde zikredilir. Bunlardan esed (arslan) burcu üç beyitte içerisinde en çok adı geçendir. İki yerde isim olarak (547, 2300), bir yerde de ok ile burca ad olan arslan arasında kurulan ilişki, hayale sebep olur (101-1011). Kavs (yay) burcu, bir beyitte ok ve yay ile brlikte kullanılarak, çekilen yayın ve atılan okun burc-ı kavsa ulaşacağı (1008-1009), başka bir beyitte de inlemenin mekanı olarak tasavvur edilir:

İderdi burc-ı ḳavse gelse zārı
Ḳomazdı kimsede ḳılca ḳarārı (1057)

Mizan (terazi) burcu, kelime anlamı dikkate alınarak adil şahın keffeye girmesi, ayın yay burcunu menzil edilmesine teşbih edilir (1300). Akrep burcu da Mirrih'ten ayın üzerine yıldız (gözyaşı) dökülmesi, güneşin akreb burcunu menzil edilmesi hayaline sebep olur (1914).

Yıldızların insan talihi üzerinde etkisi olduğuna, eskiden beri inanılmaktadır. Buna göre, insan bir yıldızın tesirindedir. Bu yıldız o kişinin doğduğu zamanda güneşin içinde bulunduğu burçtadır. Mesnevîde Pervâne ilk burç olan hamel (koç) burcunda doğmuştur. Talihi buna göre çizilmiştir:

Ḥamel burcı o māha ṭāli^c olmış
Güneş daḫı hem anda vāḳi^c olmış (546)

Gedy (oğlak) burcu, bir yerde elinde keskin kılıcıyla Behram'ın bu burcda ağırlanması sebebiyle geçer (548). Devle (kova) de, Pervâne'nin kuyuya düşmesi münasebetiyle iki beyitte geçer ve delvenin kelime anlamı kastedilerek, Pervâne'nin kovaya (delveye) binmesi, ayın burc-ı delveye ulaşmasına teşbih edilir:

Revān şu bigi bindi delve ol şāh
İrişdi burc-ı delve gūyiyā māh (1278)

Eserde kozmik unsurlardan gezegenler (seyyâreler) de zikredilir. Bu gezegenler şunlardır: Kamer, Utarid, Mirrih, Şems, Zühre, Müşteri ve Zühal.

Kamer (ay); divanda en çok zikredilen gezegenlerin başında gelir. Rengi, parlaklığı, yuvarlaklığı ve yüksekliği yönünden çeşitli benzetmelere konu olur. Daha çok parlaklığı bakımından sevgilinin yüzü, yanağı ve güzelliği için müşebbehün bih olur (1283, 1841, 2058). Aşağıdaki beyitte de ay güzellik denizinde habab

şeklinde düşünülür:

ᶜİzārıdur leṭāfet baḥrı ābı
Anuñ ay u güneş iki ḥabābı (1490)

Utarid: Katiplik ve yazı özellikleri içinde söz konusu edilir (2511, 2576). Mirrih (Merih), savaş ve kahramanlık konularında söz konusu edilir (1620, 626, 1914). Ayrıca Mirrih, elinde tuttuğu düşünülen hançer ile de tasvir edilir:

Züḥal-kīn ü felek-ᶜazm ü ḳamer-ḫū
O bir Mirrīḫ-ḫançer Zühre-gīsū (2332)

Şems (güneş), en çok zikredilen gezegenlerin başında gelir. Daha çok parlaklığı, batışı, dünyayı aydınlatması yönüyle ele alınır (1211, 1741, 1996...). Ayrıca Pervâne'nin saray kapısından çıkması, güneşin doğmasına (989), tahta oturması da, güneşin gökyüzüne yükselmesine teşbih edilir (1451). Aşağıdaki beyitte de Şem ile Pervâne'nin havuzda yıkanmaları, güneşin gökde iki olma şeklinde tasavvura neden olur:

O ṣuya girdi çün ol alnı Nāhīd
Ṣanasın gökde iki oldı ḫūrşīd (1836)

Zühre (Nahid), yer aldığı beyitlerde genellikle bir meclis atmosferi içinde görülür ve çalgıcı olarak düşünülür. Daha ziyade saz olarak çeng kullanır (1065, 1458, 2138...). Zühre, bazan güzel şiir de okur. Şiir güzel olunca, besteleyerek saz eşliğinde şive ve nazla okur:

Bu şiᶜri uydurup söz ile Zühre
Oḳıdı şīve vü nāz ile Zühre (1632)

Zühre, seyyarelerin en güzeli ve parlağı olduğu için de, bazan beyitlerde güzellik mefhumu ile birlikte ele alınır ve aşık için müşebbehün bih olur (989, 1323). Aşığın bağrının delindiğinin ifade edildiği aşağıdaki beyitte, figanın da Zühre'ye "dem-saz" olarak tasavvuru söz konusu edilir:

Delinmiş bağrı beñzi sāz olmış
Fiġānı Zühre'ye dem-sāz olmış (1044)

Zühal (Keyvan) yıldızı da en yüksekte yani yedinci kat gökde olması sebebiyle çeşitli hayallere konu olur. Zühal en uğursuz yıldız kabul edildiği için, daha çok bu özelliğiyle beyitlerde yer alır:

Gice gezse görinmezdi duḫānveş
Nuḫūsetde o Keyvān ile beñdeş (1096)

Zühal'ın uğursuz vasfı bir beyitte de, Çîn ülkesinde deprem olması Zühal yıldızının "hevâ-yı hâneye" gelmesine bağlanarak şu şekilde dile getirilir:

İderken seyri çarḫuñ mihr u māhı
Ḳażā-yı nā-gehān emr-i İlāhī

Hevāyı ḫāneye gelmişdi Keyvān
Turāb-ı burca tīr irişdi ol ān (2689-2690)

Zühal, bazan kin ve düşmanlık unsurlarıyla birlikte kullanılır (2332), bazan da Pervâne, şah olarak düşünüldüğünde, Zühal da O'nun tahtı olarak hayal edilir (2243). Aşağıdaki beyitte Bercis'in elçi olarak Fâğfûr'un huzuruna varması, güneşin Keyvan yıldızının evine ulaşmasına benzetilir:

O dem Bercīs kim dīvāna irdi
Güneş ṣan ḫāne-i Keyvān'a irdi (2581)

Müşteri, beyitlerde az geçer. Kelimesinin sözlük manası da düşünülerek tevriyeli olarak kullanıldığı (1634, 3016) gibi, mutluluk sembolü olarak da tasavvur edilir (1662).

3.3.1.9. Sosyal Hayat

Bilindiği gibi her edebiyat kendi çağının aynasıdır. Şair ve sanatkarlar içinde bulunduğu hayatın ve çevrenin tesirinde kalırlar. Yine onlar, günlük olaylarla tecrübelerini zenginleştirir, hayat ile edebiyatı yoğururken de bayramı, düğünü, merasimi, mektebi, eğlenceyi, bezm ve rezmi, bade ve camı, silah ve sporu kendi perspektiflerinden görür ve öylece şiirlerine nakşederler. İşte edebî eserlerden mesnevîlere bu gözle bakıldığında, onlarda sosyal hayata ilişkin konular bulmak mümkündür.

Şem ü Pervâne'de toplum yaşayışıyla ilgili konulara yeri geldikçe değinilir. Bunların büyük bir kısmı mesnevîlerin geleneksel ögeleri olup her mesnevîde konu olarak işlenmişlir. İki ülke arasındaki savaş, avlanma ve avcılık, eğitim, fal bakma, bazı gelenek ve görenekler v.b. eserde tasvir edilir. Bunların tasvir edilişi genel anlamda olup soyut tanımlamalara dayanır. Bu bölüme giren konuları şöyle sıralayabiliriz:

3.3.1.9.1. Eğitim

Mesnevîde eğitim olarak sadece Pervâne'nin öğrenimi konusunda bilgi verilir. Pervâne eğitime küçük yaşta başlar. Bir gün Pervâne, babası Şâh Jâle ile otururken, hava bulutlanır, şimşek çakar ve yağmur yağar. Bunun üzerine Pervâne babasına bazı sorular yöneltir:

Didi şāha nedür bu şu^c^le-i nār
Bulıt küldür meger içinde od var

Ṭağıtdukça anı yil yıldurur od
Şerār ile hevāya çıḳdı yā dūd

^c^Aceb niçün söyündürmez yā bārān
Anuñ esrārı ^c^aḳlum ḳıldı ḥayrān (577-579)

Bu sözler üzerine Şâh Jâle oğlundaki idrak ve kavramayı sezer ve eğitimi için ona bir öğretmen bulur. Pervâne'nin yetişmesinde tutulan yoldan anlaşıldığına göre, sarayda özel eğiticiler bulunmaktadır. Bu öğretmenler, diğer mesnevîlerde görüldüğü gibi, benzeri olmayan bir filozof, ilimdeki bilgisine kimse ulaşamaz, her şeyi bilen ve eğitici olmaya layık v.b. özellikler arzeder:

Bulur bir feylesof-ı bī-naẓīri
Mu^c^allim ide tā kim māha tīri

Didi iy ekmel-i bī-miṣl ü dānā
Bulınmaz ^c^ilm içinde saña hem-tā

Ziyāde bī-naẓīr ü bī-bedelsin
Mu^c^allim olmaġa buña maḥalsın (584-586)

Pervâne, gelenek üzerine hocaya "eti senin kemiği benim" zihniyetiyle (587) teslim edilir ve şu temennide bulunulur:

Ne'yise çek bunuñ luṭf eyle cevrin
İdelüm umduġuñdan artuġ ecrin (591)

Pervâne, devrin bütün ilimlerini öğrenir. Ağırlıklı öğrendiği ilim ise müsbet ilimlerdir. O, "zamanın süratını, devrin mürurunu, mehin illetini, bedrin kusurunu, suyun inkılabını, husuf ve küsufu, yıldızların burcları seyr etmesini, cevherin özelliklerini, kadim ve hadisin keyfiyetini, yıldızların nahs ve sa'dlıklarını, yıldırım ve şimşeğin sırlarını (596-603) v.b. öğrenir. Pervâne'nin aldığı eğitimin esasını, skolastik felsefenin anlayışı oluşturur. Buna göre gök dokuz kattan, varlık âlemi

dört ana öğeden ve üç mevalidden ibarettir:

Ṭoḳuz ābāyı vü çār ümmehātı
Nicedür üç mevālidüñ ṣıfātı (601)

Revān şeh-zādeye bildürdi bir bir
Ser-ā-ser her ᶜilimde itdi māhir (604)

Bütün bu ilimler, on dört yaşına kadar tamamen öğrenir. Dört yaşından itibaren bir öğretmene teslim edilen Pervâne, on yıl hoca yanında kalır. Bundan anlaşıldığına göre, öğrenime küçük yaşlarda başlama geleneği vardır:

İrişdi çün o māhuñ yaşı çāre
Yetişdi atası derdine çāre (566)

İrişdi çün kim on dördine ol bedr
Nedür bildi cihānda kıymet ü ḳadr (617)

On yıllık eğitim esnasında Pervâne'ye ata binme, ok atma, silah kullanma ve savaşma gibi askerî öğrenim de öğretilir (617-627).

Pervâne, eğitimini tamamladıktan sonra, babası O'nu yanına çağırır ve öğrendiği her ilimden on soru sorar. Pervâne de sorulan sorulara birer birer cevap verir. Babası bu duruma sevinir:

Görür ol bülbül-i bāġ-ı belāġat
Olupdur ṭūṭī-i Hindū-feṣāḥat

Bilüp ᶜilmin sipās itdi ᶜalīme
Şükürler eyledi ḥādiṣ ḳadīme (610-611)

3.3.1.9.2. Eğlence Hayatı

Mesnevîde sık sık eğlence hayatıyla ilgili unsurlarla karşılaşırız. Bu eğlencelerin başında bezm ve musikî gelir. Genellikle sevindirici bir olaydan sonra, herkesin katıldığı eğlenceler düzenlenir. Bu eğlencelerde yenilir, içilir, sohbet edilir, musikî dinlenir, raks seyredilir. Eğlencenin başlıca unsurları sakî, mutrip, rakkas, ney, def v.b. musiki aletleriyle, şarap, kadeh, sürahi, mum v.b. şeylerdir. Bütün bunlar canlı bir şekilde tasvir edilir.

Şem ile Pervâne'nin kavuşmalarının ilkinde düzenlenen eğlence meclisinin tasviri de son derece canlıdır. Önce erguvan şarabı getirilir. Sürahi vecde gelerek çoşar. Sakî, kadehleri dağıtır, kırmızı yanaklılar büyük bir zevk ile gazel okurlar. Sonra iki çengi aşk ile saza vurur ve hemen iki rakkas raksa girer. Tekrar içkiler

içilir, böylece zaman akıp gider (1583-1679).

Getürdiler şarāb-ı erğuvānī
Eṭibba ḳavli üzre rūh-ı şānī (1583)

Ṣurāḥī cūş itdi geldi vecde
O sāḳī ayağına ḳıldı secde

O sāḳīnüñ elinde cām-ı pür-mül
Açılmış şāḫda gūyā ḳızıl gül

Ṣafā vü ẕevḳ ile ol ruḫları al
Bu şi^c^ri oḳıdı şevḳ ile der-ḥāl (1599-1601)

Gelüp yüz şevk ile ol iki çengi
O dem ^c^ışḳ ile urdı çenge çengi (1625)

Pes andan raḳṣa girdi iki raḳḳāṣ
Felekden oldı a^c^lā meclis-i ḫaṣ (1650)

İkisi ay ile gün bigi pür-şevḳ
Bu resme gice gündüz sürdiler ẕevḳ (1678)

Eğlencenin zamanı ve mekan olarak en uygunu, ilkbahara rastlayan ve gülbahçesinde olanıdır:

Gülistānda ḳuravuz ^c^ıyş otağın
Yaḳavuz ẕevḳ ü şādīnüñ çerāğın (1788)

Az da olsa sarayda da eğlence düzenlenir:

Varup girdiler ol zibā sarāya
Yine başladılar ẕevḳ ü ṣafāya (1808)

Eğlence meclislerinde musikinin önemli bir yeri vardır. Çeng, kanun, ney, kemençe, kopuz, def v.b. musikî aletleri, bu meclislerin vazgeçilmez unsurlarıdır. Bu unsurlar taşıdıkları özellikleriyle çeşitli hayallere konu olurlar:

Ḳaçan kim çenge çengi çeng urūrdı
Rebāb anı görüp öte tururdı (1728)

Düzen virüp özine geldi ḳanun
İle naḳş itmegi idindi ḳanun (1730)

Figānlar eyleyüp iderdi neyler
Kişi āh itmeyüp ᶜālemde n'eyler (1732)

Eğlence mefhumu sadece musikî, raks ve içkî unsurlarıyla tasavvur edilmez. Mesnevîde esas ve daha ziyade kastedilen bu olmakla birlikte, verilen ziyafetler de birer eğlence olarak karşımıza çıkar. Bu tür ziyafet eğlenceleri kapalı mekanlarda yapılır ve musikî, rask, içki v.b. unsur ve mefhumlar buralarda görülmez. Bu meclislerde her çeşit yemek ve meyva yenir, su gibi şerbetler içilir. En sonunda dua ve Allaha şükr edilerek, eğlence son bulur (2429-2477):

Aḳar ṣu bigi aḳdı geldi niᶜmet
Ḳamusı pür-melāḥat pür-ḥelāvet (2443)

Ṣafā vü ẕevḳ ile çün yindi niᶜmet
Revān ṣular bigi nūş oldı şerbet (2473)

Duᶜā olındı vü götürüldi niᶜmet
Ḫudāya eylediler şükr ü minnet (2477)

Görüldüğü gibi mesnevîde eğlence hayatıyla ilgili adetler, canlı ve çoğunlukla da gerçekci bir şekilde tasvir edilmiştir.

3.3.1.9.3. Avlanma

Şem ü Pervâne'de eski hayatın bir yanını teşkil eden av merasimiyle ilgili tasvirlere de rastlanır. Av hadisesi bir yerde ve Pervâne'nin saraydan uzaklaştırılması için tertip edilir. Avlanma vakti olarak bahar mevsimi tercih edilir:

Şebābüñ ᶜahdi vü faṣl-ı bahāruñ
Be-ġāyet vaḳtidür şimdi şikāruñ (946)

Avlanma, askerler veya kahramanların arkadaşlarının katılmasıyla toplu halde yapılır ve seher vakti ava çıkılır:

Ḳapu ḫalḳı ser-ā-ser oldı āgāh
Ki şeh-zāde çıḳar ava seḥergāh (949)

Şehüñ yanında olan cümle leşker
Şikāra ḥāżır oldılar ser-ā-ser (954)

Ava çıkmadan önce hazırlık yapılır; ok, kılıç, kemend v.b. gibi avlanmak için gerekli olan aletler hazırlanır, atların bakımı yapılır (955-960), sonra avlanma için çöle ve sahraya doğru yönelinir (990-995). Avlanacak hayvanlar bir araya

getirilerek, etrafları kuşatılır:

Yayıldı ṭaġ u ṭaşa cümle leşker
Süzüp ṣaḥrā vü kūhsārı ser-ā-ser

Ki çepçevre ḳuşadup ol diyārı
Getürdiler bir araya şikārı (995-996)

Çembere alınan hayvanlardan aslan, kaplan, kurt, tilki, tavşan, ceylan v.b. avlanır (997-1005). Bu av esnasında Pervâne, usta bir avcı olarak tasvir edilir:

Görür kim ḳarşudan bir bebr geldi
Hemān şeh tīz-deste tīġın aldı

Çalup itdi iki pāre o bebri
Hevāda berḳ-ı lāmiᶜ ṣan ki ebri (1006-1007)

Günlerce süren avlanmaya doyulunca, av sonunda uygun bir yerde otağ kurulur, mumlar yakılır. Dostlar bir araya gelerek yenilir, içilir ve eğlenilir (1014-1090):

Ṭoyınca itdiler av u şikārı
Gelüp bir yirde ḳıldılar ḳarārı (1012)

Yaluñ yüzlü güzeller yaḳdılar şemᶜ
Muṣāḥibler ser-ā-ser oldılar cemᶜ

Döşendi ṣofra vü dökildi niᶜmet
Gürisne oldı seyr ü buldı rāḥat (1019-1020)

Yenildi ḫᵛān olındı şükr-i Yezdān
Ḳurıldı meclis-i mey oldı fermān (1024)

Şâhin ve av köpekleri de av merasiminin vazgeçilmez unsurları olarak karşımıza çıkarlar (950, 977, 978).

3.3.1.9.4. Mektuplaşma/Haberleşme

Şem ü Pervâne'de mektup ve mektupla ilgili adetler önemli bir yer tutar. Bir haberleşme şekli olan mektuplaşma daha çok Şem ile Pervâne arasında olur. Ayrıca Rûm hükümdarı ile Çîn hükümdarı arasındaki haberleşme de mektupla gerçekleşir. Hükümdarlar arasındaki iletişimi elçiler sağlar. Ulaklar sözlü haberler yanında, mutlaka bir mektup da götürürler:

Ḫaber irişdi kim Faġfūr'a nā-gāh
Gelür elçisi Rūmuñ oluñ āgāh (2536)

O mektūbı k'aña virmişdi sulṭān
Virür Bercīs şāha şād u ḫandān (2595)

Hükümdarlar, birbirleriyle yazışmalarında mektupları bizzat kendileri yazarlar. Mektuba önce mühür konulmakta, sonra da herşeyi yaratan Allaha hamd edilir. Daha sonra ise, selam ve iyi dilekler söylenerek, asıl amaca geçilir. Mektup bitirildikten sonra zarfa konulur. Mektuplarda ünvan ve isim daima bulunur:

Feṣāḥat rengini şāh eyleyüp ḥāl
Belāġat ḫāmesine urdı cust el

O sāᶜat yazdı bir maḥbūb-nāme
Surūş olmaḳ diler aña ḥamāme (2506-2507)

El urdı açdı ucdan uca düpdüz
Nite kim ādemüñ göñlin eyü söz (2598)

Yazılmış anda nām-ı şāh-ı ᶜālem
Ki ᶜışk ile idüpdür ḫalḳ-ı ādem (2600)

Aña ᶜünvān u tārīḫ itdi dürdi
İdüp tay rişte-i ḫarmānı ṣardı (2646)

Zarfın içine konulan mektup, gönderilecek hediyelerle birlikte elçiye verilir. Elçi güzel bir şekilde karşılanarak, ağırlanır. Elçi, mektubu hükümdara vermeden önce, protokol yerini alır ve hükümdar gelerek tahtına oturur. Sonra da elçi huzura kabul edilerek, mektubu takdim eder. Mektup alındığında öpüp baş üzerine konulduğu gibi, yüze de sürülür:

Pes andan çıḳdı şāh-ı mülket-i Çīn
Geçüp taḫta oturdı ḫüsrev-āyīn (2586)

Anuñ sulṭān-ı Çīn mührin götürdi
Duᶜā desti bigi yüzine sürdi

Öpüp başına ḳodı itdi ᶜizzet
Didi baña yiter bu tāc u devlet (2596-2597)

Şem ile Pervâne arasındaki haberleşme de mektupla olur. Mesnevîde mektuplaşmayı Dellale isminde bir kadın, Şem'den ayrı düşen Pervâne'ye teklif

eder ve iki aşık arasında haberleşmeyi gerçekleştirir:

Ṭurup bir nāme yaz iy yüzi gülşen
Ḳamu aḥvālüñ olsun Şem^{c}e rūşen

Varup nāzüklük ile ben nihānı
Şunayın ^{c}ārifāne Şem^{c}e anı

Yine gelsün saña anuñ cevābı
Bu işden ḳılma zinhār ictinābı (2031-2033)

Şem ile Pervâne arasındaki yazışma aşk mektubu olmasına rağmen, yukarıda belirtilen hususların bir kısmı burada da görülür. Aşağıdaki beyitlerde bir mektubun, gümüş kağıdın üzeri kırmızı ile boyanarak altın kalemle yazıldığını, görüyoruz:

Daḳındı zer devātın yine devrān
Kim aña şa^{c}şa^{c}a altun ḳalemdān

Getürdi subḥgeh ḳırṭās-ı sīmīn
Ser-ā-ser eyledi surḫ anı tezyīn (2035-2036)

Bir başka yerde de mektubun miskten yapılmış mürekkeble de yazıldığı görülür:

El urdı ḫāmeye bandurdı müşke
Ḳodı müşk-i teri kāfūr-ı ḫuşke (2042)

Aşk mektuplarında da, önce Allahın adı yazılır, sonra maşuğun güzelliği övülür:

Yazup ol nāmeye nām-ı Ḫudāyı
Kim andan soñra medḥ itdi ol ayı (2047)

İki aşık arasında bir kaç kere yazılan mektuplar, aşk mektupları olması sebebiyle daha samimi ve lirik bir üslupla yazılmıştır. Gerek Pervâne, gerekse Şem yazdıkları mektuplarda, karşılıklı birbirlerinin güzellikleri ve aşklarını anlatırlar: Onsuz hayatın zindan olduğu, sabrın kalmadığı, üzüntüden hilale dönüldüğü, ayrılığa dayanılmayıp hasta olunduğu, bir daha yüzler görülebilecek mi, yoksa kavuşma dirilme günümü gerçekleşecek v.b. duygular dile getirilir (2048-2088). Mektuplar, selam ve duadan sonra, unutulmamak dileğiyle son bulur:

Selām olsun saña iy mihr-i raḫşān
Selām olsun saña v'ey māh-ı tābān

Rūḥ-ı dil-ber bigi rengīn duᶜālar
Leb-i şükker bigi şīrīn şenālar

Elā iy ḳalb-i pür-derdüñ ṭabībi
Unıtma derd-i firḳatda ġarībi (2058-2060)

Yine bu mektuplar alındığında yüze ve göze sürüldüğünü de görürüz:

Yüzine vü gözine sürdi anı
Sevindi göñli şād oldı revānı (2119)

Gözine sürdi mektūbın o cānuñ
Çerāġı yaġı bigi evliyānuñ (3111)

Şem ve Pervâne'nin her ikisi de, mektuplarının sonlarına birer gazel veya şiir de ilave ederler (2103 v.d., 2153 v.d., 2176 v.d., 3089 v.d....).

Mesnevîde mektup yazı stilinden de bahsedilir. Sadece bir beyitte, bir yazı stili olan "murassa"nın adı geçer:

O kuḥlāsā ḳaṭı geçürdi gözden
Muraṣṣaᶜ yazmış anı bu yüzden (2123)

Ayrıca, sevinçli bir haber mektupla bildirilir. Bunlar bir tür müjde mektubu olarak karşımıza çıkarlar. Pervâne bulunduğunda Nasır, Şâh Jâle'ye bir mektup yazarak durumu bildirmesi buna bir örnektir:

O dem Nāṣır feṣāḥat rengin ezdi
Ter ü rengin beşāret-nāme yazdı (2248)

Yine üzüntülü haberler de mektupla bildirilir. En karamsar duyguların dile getirildiği bu mektuplar bir çeşit "sûz-nâme"dir:

Eline aldı bir maḥbūb ḫāme
O sāᶜat yazdı bir ḫoş sūz-nāme (3049)

Mektuplar, önemli fonksiyonlar da icra ederler. Karşılıklı duygu ve düşüncelerin aktarılmaları yanında, önemli işlerin planlanması da mektupla gerçekleştirilir. Şem ve Pervâne'nin birlikte kaçmaları, mektupla yazılan ve uygulamaya konulan plan üzere olur:

Ben itdüm ḥāżır iki esb-i tāzī
Durur ṭomārveş rāh-ı dırāzı (3118)

Yoluñ ben ḳaydını gördüm müretteb
Suvār olup ol iki ata bir şeb

Ṣaralum kendümüz muḥkem ulaḳvār
Ulaḳ ṣansın görenler bizi ey yār

Bu gice ḥāzır ol uğrı ḳapuda
Şikār olur bigi ṣabr it pusuda (3120-3122)

3.3.1.9.5. Savaş

Birçok mesnevîlerde olduğu gibi, Şem ü Pervâne'de de ülkeler arasında savaşlara rastlanır. Bu savaşların asıl nedeni aşktır. Mesnevîde anlatılan savaş, bu nedenle çıkmıştır. Rûm hükümdarı Şâh Jâle oğlu Pervâne için Çîn Fâğfûr'unun kızı olan Şem'i ister. Fakat, Fâğfûr'un cevabı olumsuz olunca, bu durum iki ülke arasında savaş çıkmasına sebep olur:

Ser-ā-ser beglere ṣaldı ulağı
Eyitdi cengiçün görüñ yarağı (2724)

Rum ve Çîn ordusu karşılaşmadan önce Çîn'de büyük bir deprem olur ve pekçok ev yıkılır. Sultanın bunun neye âlamet olduğunu sorması üzerine; müneccimlerin, büyük savaş çıkacağını bildirdiklerini aşağıdaki beyitlerden anlıyoruz:

Müneccimler işidür bu su'āli
Eyitdiler olur bir ceng-i ᶜāli

Neberd olur bu mülk içinde vāfir
Döner ammā ki ḫayra ṣoñı āḫir (2706-2707)

Mesnevîde iki ordunun hazırlıkları ve birbirleriyle savaşmaları çok canlı bir şekilde tasvir edilir. Savaş ilan edildikten sonra, hazırlıklara başlanır. Önce ordu komutanı askerlerini toplar, çadırlar kurulur, sonra da padişah otağı hazırlanır (2726-2744). Sultan ata biner, kösler çalınır, bayraklar açılır ve düşman üzerine yönelinir:

Suvār oldı ol ata ol dem ol şāh
Gören ṣandı görindi ḳulleden māh (2750)

Çalındı ṭabl u çözildi ᶜalemler
ᶜAdūya irişe tā kim elemler (2756)

Hemān şeh mülk-i Çīne ᶜazm itdi
Ḳarār u ṣabr-ı ᶜāşıḳ bigi gitdi (2759)

Karşı taraf düşmanın üzerine geldiğini anlayınca onlar da kalabalık bir orduyla rakip üzerine hareket eder ve düşmanın bulunduğu yere yakın bir sahrada çadır kurarak konaklarlar. Nihayet akşam olur ve hazırlıklar tamamlanır (2765-2788) İki tarafın askerleri sabah olunca savaşacaklarını anlarlar:

İki leşker ser-ā-ser oldı āgāh
Kim olur ceng-i sulṭānī sehergāh (2776)

askerler karşılıklı olarak helallaşırlar:

Didi biri birine cümle leşker
Ḥelāl it āḫret ḥaḳḳın birāder (2781)

Sonunda iki ordu karşı karşıya gelir ve birbirlerine girerler. Şiddetli bir savaş olur. Gökyüzü tozdan görünmez olur. Toplar siperleri döver, oklar uçuşur ve yeryüzü insan kanından geçilmez hale gelir (2790-2844). Savaşın sonunda Rûm ordusu, Çin ordusunu mağlub eder:

Çeküp tīğın yüridi server-i Rūm
Ser-ā-ser leşker-i Şām oldı maᶜdūm

Ṭağıtdı cund-ı Şām'ı urıldı tīğı
İrüp bād-ı ṣabā gūyā ki mīğı (2790-2791)

Mesnevîde, devirde kullanılan savaş aletleri ve askerlerin giydikleri elbiselerin isimlerine de rastlanır. Ok, yay, kılıç, kalkan, hançer, sünü, mızrak, kemend, top, tüfek, savaşda kullanılan araçlardır (2785-2812). Askerler, zırh giyerler, başlarında miğfer, ellerinde kalkan vardır, atları da zırhlıdır:

İki leşker ḳamu oldı zirih-pūş
İki deryā ṣanasın eyledi cūş (2795)

Kılıçlar ḳalḳanuñ çarpar yüzini
Velī ḫavf eyleyüp ḳıpmaz gözini (2810)

Eserde iki ordunun savaş düzeni şu şekilde tasvir edilir: Zırh giymiş ve savaş aletleriyle donanmış askerler, davul eşliğinde ve saflar teşkil ederek

birbirlerinin üzerine yürürler. Oklar gerilir, kılıçlar çekilir, sonra da karşılıklı saldırıya geçilir:

İki leşker hemān ol dem yüridi
Ṭuman bigi cihānı toz büridi (2797)

Daḫi hīç itmeden bir kimse ḥarbi
Ṭabıl feryād iderdi yirdi ḍarbı

Biri birine ḳarşu turdı ṣaflar
Mübārizler kemāna urdı kefler (2798-2799)

Aḳar ṣular bigi geldi çeriler
Aḳışdı girdi meydāna çeriler (2801)

Şem ü Pervâne'de yapılan meydan savaşından başka, bir kale kuşatması da anlatılır. Buna göre içinde Şem'in bulunduğu bir kenarı denizle, diğer tarafları kayalarla kaplı ve oldukça yüksek bir kale, Şâh Jâle tarafından kuşatılır. Topların kale duvarlarını dövmesine, tüfeklerin yıldırım gibi şakırdamasına, okların burclara yağmasına rağmen, kale ele geçirilemez:

Ele aldı o leşker ḳalᶜa cengi
Ḥiṣāra ṭoplar üşürdi sengi (2862)

Hevāyī ṭoplar eflāke ağdı
Burūca çarḫ oḳı hışm ile yağdı

Olup ḫumpāreler bir pāre āteş
İrişdi ol ḥiṣāra yıldırımveş (2869-2870)

Egerçi çoḳ zamān oldı ḥavāle
Ḥiṣārı alamadı Şāh Jāle (2872)

Strateji gereği kale, ablukaya alınarak, kale içindeki yiyeceğin bitmesi ve kendiliğinden teslim alınmasına karar verilir. Kalede yiyecek sıkıntısı had safhaya ulaşır. Kıtlık başlar. Fakat denizden yedi gemi yiyecek yardımında bulunur. Böylece strateji başarısızlığa uğrar (2873-2921). Bunun üzerine Şâh Jâle de rıhlet davulunu çaldırarak, başkentine doğru yola çıkar, sonra da ordusunu dağıtır:

Çü bildi ḳalᶜada çoġ oldı niᶜmet
Hemān çaldurdı ol dem kūs-ı rıḥlet (2923)

Müşerref itdi geldi taḫtgāhın
Virüp destūrı ṭağıtdı sipāhın

Velī cehd eyledi ḳalmadı taḳṣīr
Muvāfıḳ gelmedi taḳdīre tedbīr (2925-2926)

3.3.1.9.6. Ziyafet Törenleri

Şem ü Pervâne mesnevîsinde üzerinde durulan törenlerin biri, yemekli ve içkili olanıdır. Bunlar çeşitli kutlu olaylar dolayısıyla sarayda tertip edilir ve çok defa misafirleri eğlendirmek amacıyla düzenlenir. Bu ziyafetlerden biri, doğum münasebetiyle Pervâne'nin falına bakıldıktan sonra müneccimlerin Şâh Jâle'ye mutlu edici bilgiler bildirmeleri üzerine gerçekleşir:

O şādīden şeh itdi nice günler
Yimeler içmeler ṭoylar dügünler

Ṭoyurdı ni^c^mete mecmū^c^ acı
Münevver oldı istiğnā sırācı (555-556)

Yine Pervâne'nin babası ülkesine dönmesi üzerine Şâh Jâle oğlu onuruna verdiği ziyafet, bu tür törenlerden biridir. Ziyafet sarayda gerçekleşir. Protokol yerini alır. Sonra sultan gelir ve yemeğe başlanır (2429-2442). Çeşitli yemekler yenilir, şerbetler içilir. Allaha şükür ve duadan sonra, ziyafet son bulur:

Aḳar ṣu bigi aḳdı geldi ni^c^met
Ḳamusı pür-melāḥat pür-ḥalāvet (2443)

Ṣafā'vü ẕevḳ ile çün yindi ni^c^met
Revān ṣular bigi nūş oldı şerbet (2473)

Du^c^ā olındı vü götürüldi ni^c^met
Ḫudāya eylediler şükr ü minnet (2477)

Mesnevîde ayrıntılı bir şekilde anlatılan ziyafet töreni Şem ile Pervâne'nin düğünüdür. Düğün Şâh Fâğfûr'un Şem'i affetmesi ve O'nun cihazını Dâye'siyle birlikte göndermesiyle başlar (3315 v.d.). Düğün, uygun bir zaman olan bahar mevsiminde tertip edilir:

Bahār irüp cihān olmışdı ḫurrem
Hevādan tāze cān bulurdı ādem (3337)

Düğüne bütün cihan halkı çağrılır:

Cihānuñ ḫalḳı cümle oldı āgāh
Fulān gün sūr-ı bī-mānend ider şāh (3346)

Düğün, içinden bir nehrin geçtiği sahradaki bir şehirde yapılır:

Ulu ṣaḥrā kenārındaydı ol şehr
Gelür uğrardı ol ṣaḥrāya bir nehr (3348)

Düğün yapılacağı yere yüz çadır kurulur, on bin kazan ocakların üstüne konulur. Düğün için beş bin hizmetli görevlendirilir (3358-3366). Artık düğün başlamak üzeredir. Önce sura üflenir, sonra da davul ve kösler çalınır. Halk düğünün başladığını anlar:

Dem urdı sūr-ı nāye mehter evvel
Pes andan ṭabl u kūsa urdılar el (3368)

İşitdiler olur gice düğüni
Ḳamu ḫalḳuñ o yaña oldı yöni (3370)

Baba ile oğul birlikte düğünün yapılacağı yere gelirler:

Otağa vardılar Pervāne vü şāh
İrişdi burcına ṣan mihr ile māh (3376)

Davetlilerin yemek yemeleri için yemek masaları hazırlanır. Binlerce uzun boylu Hıtâyî güzeller hizmet ederler. Sofradaki yemeklerin bolluğu ve çeşidi sanırsızdır (3391-3410). Önce yemekler yenilir, şerbetler içilir:

Murād olduḳca yindi ḫᵛān-ı niᶜmet
İçildi āb-ı Kevs̱er bigi şerbet (3411)

Meyveler yenildikten sonra da şarap ikram edilir:

Getürdiler şarāb-ı bī-naẓīri
Civān eylerdi bir cürᶜayla pīri (3426)

Davetlilerden bazıları ayık, bazıları da sarhoş bir şekilde sabahlara kadar gönüllerince eğlenir ve safa sürerler. Böylece bir düğün ziyafeti de bitmiş olur:

Bu bezm ehli ḳamu sürdi ṣafāyı
Vefāsuz dehrden gördi vefāyı

Kimi ayuḳ kimi nūş itdi rāḥı
O gice diri tutdılar ṣabāḥı (3467-3468)

Düğün, yedi gün yedi gece sürer:

Bu resm ile yidi gün düğün oldı
ᶜAdūya her güni biñ düğün oldı (3480)

3.3.1.9.7. **Hediye Verme ve Saçı Saçma**

Şem ü Pervâne'de kahramanlar; padişah, şehzade ve devletin ileri gelenleri oldukları için zengin ve eli açık kişilerdir. Bunlar sevdiklerine, kendilerine yardımcı olanlara, mutlu bir haber getirenlere ve kendilerini sevindirenlere bol bol bağışlarda, ikram ve ihsanda bulunur, hediyeler verirler. Verilen hediyeler çok çeşitlidir. Daha çok altın, gümüş ve kıymetli taşlar tercih edilir. Örneğin kaybolan Pervâne'yi bulanlara Lala altın verir. Hatta, Lala o kadar cömert davranır ki Pervâne'yi bulanlara O'nun ağırlanınca altın verdiği, aşağıdaki beyitlerden anlaşılıyor:

İdüp bir keffesin menzil o bedre
Ḳodılar bir yaña zer bedre bedre (1299)

Şu dem kim ol terāzūya giren zer
O cism-i sīm ile oldı berāber

Anı anlara Lālā itdi ḳısmet
Zihī ᶜahd u zihī luṭf u mürüvvet (1301-1302)

Pervâne'nin de cömert davranıp, ihsanda bulunduğunu ve hediye verdiğini görürüz. Şem'in mektubunu getiren Dellâle kadına binlerce altın değerinde kıymetli taşlar verir:

Virür Dellāleye ol nice gevher
Degerdi her biri bir nice biñ zer (2161)

Para ve kıymetli taşların yanında hediye olarak, yiyecek ve giyecek de verilir. Pervâne'nin şehire geleceğini haber olarak getiren kişiye Lâlâ Nasır hediye olarak yiyeceğin yanında, ona ait olacak mal (servet) verir:

Beşīre virdi Nāṣır müjdegānı
Ṭoyurdı niᶜmet ü māl ile anı (2227)

Ayrıca mutlu edici bir haber getirildiğinde, üzerine giydiği elbiseyi çıkarıp hediye verme geleneği ve de bunun yanısıra sayısız hediyeler verilmesi de görülür. Pervâne'nin bulunduğu haberi bir mektupla getiren kişiye, Şâh Jâle'nin yukarıda bahsedilenleri müjde olarak verdiğini aşağıdaki beyitlerden anlıyoruz:

Libāsın virdi peyk-i bād-pāya
Nite kim geydügin güller ṣabāyạ

Daḫı şol deñlü virdi müjdegānı
Ḥesāb itmekde ᶜāciz ᶜālem anı (2283-2284)

Hediye vermenin sınırsızlığına, az da olsa bazı beyitlerde abartılı bir şekilde rastlanır. Öyle ki bu durum hazinenin boşalmasına bile neden olur:

Feraḥdan pādşāh-ı mülket-ārā
Cihānuñ ḫalḳına baḫş itdi dünyā

Cihāna şol ḳadar baḫş itdi mālı
Ḫazā'in sīm ü zerden oldı ḫālī (2286-2287)

Yukarıdaki özellik, cömertliğin yanında, hediye vermenin toplum hayatındaki yerini ve etkisini göstermesi açısından da önemlidir.

Şem ü Pervâne'de hediye verme geleneğinin yanında, eski bir adet olan "saçı saçmak" geleneğini de görürüz. Daha çok düğün ve şenliklerde gerçekleştirilen saçı saçmak, bazan törenlerde de yapılır. Bunlardan başka gönderilen bir şey üzerine de saçı saçıldığı görülür. Mesnevîde saçı saçma geleneği şu şekilde gerçekleşir:

Pervâne, Cennet-âbâd'a gelip tahta geçtiğinde başına saçı saçılır:

Döşerler ayağına nice dībā
Ser-ā-ser cümlesi zer-beft ü zibā

Şu deñlü ṣaçdılar başına ṣaçı
Ḥesāb olmazdı ol olurdı ṣaçı (744-745)

Pervâne'nin bulunduğu mektubu olan Şâh Fâğfûr, üzerine saçı saçar:

O mektūb üstine ṣaçdı ser-ā-ser
Feraḥdan gözleri derya-yı gevher (2279)

Pervâne de Şem'in mektubu gelince üzerine gözyaşından gümüş ve altın saçacağını bildirir:

Gelürse baña mektūbuñ ṣaçalar başına saçı
Şerār-ı nār-ı āhumla gözümüñ yaşı sīm ü zer (2091)

Aşağıdaki beyitlerde de kış mevsiminde kar yağması, yeryüzüne saçı saçılması gibi düşünülür:

Şaçıldı yire şaçı idüp ibrām
Tırāş itdi bu pīr çarḫı Behrām (1687)

Bürüdi berf-i ter bu ḫāk-ı ḫuşki
Şararlar penbeye gūyā ki müşki (1690)

Şem ile Pervâne'nin evlenmesi onuruna verilen ziyafete halkın getirdiği armağanlar da saçı adıyla anılır:

Şafā-yı ḳalb ile mecmūᶜ-ı ᶜālem
Getürdi sūra şaçı şād u ḫurrem (3473)

3.3.1.9.8. **Yas Tutma**

Ölen bir kişinin yasını tutmak, eski bir gelenektir. Eserde Çîn Fâğfûru'nun ölümü üzerine, Rûm ülkesinde bu geleneğin bazı unsurlarının yerine getirildiği görülür. Yas tutma geleneği, Fâğfûr'un kızı olan Şem'e babasının ölümünün bildirilmesiyle başlar. Bu durum bir mektupla bildirilir. Mektubun içerisinde aynı zamanda Pervâne'nin Çîn tahtına oturması da istenir. Önce Çîn hükümdarının öldüğü tellallar vasıtasıyla bildirilerek, halkın yas tutması istenir:

Münādiler bıraḳdı mülkine şāh
Didiler gitdi Faġfūr oluñ āgāh

Ser-ā-ser şöyle bilsün kim ḳamu nās
Ḳoyar yası evine ṭutmayan yas (3615-3616)

Bütün halk Fâğfûr'un yasını tutarak siyah elbise giyer:

Ḳamu ḫalḳ-ı vilāyet ṭutdı yası
Ser-ā-ser geydiler ḳara libāsı (3620)

Meyhaneler kapanır, içki içmek ve eğlenmek yasaklanır:

Vefāveş nā-bedīd oldı ferahlar
Ḳuruyı ḳaldılar cümle ḳadehler

Ṭutıldı her şürahīnüñ zebānı
Görüp ᶜayyāşlar ḳırıdı ḳanı (3624-3625)

Bununla birlikte saçını yolmak, ah etmek, başına toprak saçmak, yaka yırtmak gibi başka yas tutma simgeleri de kullanılır:

Ḳoyup bād-ı ṣabāveş başına ḫāk
Çeküp itdi yaḳasın ġonceveş çāk (3610)

Yanup yaḳıldı ol Şem^{c} durur pāş
Aḳıtdı ḳatre ḳatre gözleri yaş

Ṣaçın çözdi bulıtlar bigi ol māh
Aḳıtdı yaşını şām u sehergāh (3618-3619)

Yas tutma bittikden sonra, şahıslara "hil'at" verilme geleneğini de aşağıdaki beyitten anlıyoruz:

Ḫazīnedār başına çün buyurdı
Ser-ā-ser beglere ḫil^{c}at geyürdi (3653)

3.3.1.9.9. Fal Bakma

Toplum hayatında önemli bir yer tutan fala bakma adeti, mesnevîde iki yerde geçer. Pervâne doğduğunda Şâh Jâle, müneccimleri saraya çağırarak, oğlunun falına baktırır. Fala bakıldıktan sonra, müneccimler Şâh Jâle'ye şöyle söylerler:

Bu mihr-i ṣubḥ-ı devlet düşe ^{c}āşıḳ
Ola bir māh-rū mihrinde ṣādıḳ

Bunı bir māh-ı nev dīvāne eyler
Cemāl-i şem^{c}ine pervāne eyler

Muḥabbet mülki bu şāha virilür
İrer maḳsūdına ölür dirilür (551-553)

Mesnevîde, kendine özgü şekiller ile gaipten haber veren ve bir çeşit fal olan remil de geçer. Esası nokta olup her iki nokta bir çizgi oluşturan remil ilmini bilene remmal denilir. Pervâne kaybolup bulunamayınca Lala Nasır, fala baktırmak için remmale gider ve onun verdiği bilgiler sayesinde Pervâne bulunur:

Nokṭa dökdi ol üstād eyledi ṭarḥ
Yazup eşkāl-i ḥāli eyledi şerḥ

Eyitdi burc-ı delve şekl-i ḫūrşīd
Gelüpdür var ise ol alnı Nāhīd

Belā iḫvānına nā-geh buluşmış
Varup Yūsuf bigi bir çāha düşmiş

Dilersen başuña gün ṭoğa anı
Yüri gün ṭoğısından iste anı (1263-1266)

3.3.1.9.10. Diğerleri

Şem ü Pervâne'de yukarıdaki sosyal olaylardan başka, eser içinde önemli bir yeri olmayan diğer adetler de vardır:

Tahta geçme: Pervâne, Cennet-âbâd'a gelip tahta geçince, şehrin ileri gelenleri tarafından karşılanır, ayağı altına diba döşenir ve başına saçı saçılır (730-748). Bu şekilde karşılanan Pervâne, daha sonra tahta geçer:

Alup şehre getürdiler o māhı
Geçürdiler o taḫta pādşāhı (747)

Elçi kabulü: Elçiler, şehrin girişinde belirli kişiler tarafından karşılanarak, güzel bir saraya yerleştirilir. İkramda bulunulur. Padişah tarafından kabulü uygun görülen elçiler, uygun bir zamanda huzura çağrılır. Divan toplanır, devletin ileri gelenleri yerlerini alır, sonra hükümdar gelir ve tahta geçer. Elçi, huzura kabul edilir. Getirdiği hediyeleri sunduktan sonra da geliş amacı olan mektubu takdim eder. Hükümdar sözünü bitirdiği zaman da elçiye izin verilir, elçi de tekrar kaldığı yere geri döner:

Buyurdı ḳarşu çıḳdılar aña heb
Ḳapusı ḫalḳı ser-ā-ser müretteb (2537)

Öñine düşüp anuñ ᶜizzet ile
Getürdiler o şehre şöhret ile (2545)

Getürdiler öñine dürlü niᶜmet
Ne niᶜmet her birisi ḫᵛān-ı Cennet (2551)

Buyurdı şāh-ı Faġfūr oldı dīvān
Yirine geldi hep erbāb-ı erkān (2577)

Çekildi pīş-keş şāha ser-ā-ser
Ḳumaş açıldı vü dökildi gevher (2587)

Sözi ḫatm eyledi çün Şāh Faġfūr
O sāᶜat elçüye virildi destūr (2613)

Karşılama usulü: Elçilerin dışında mesnevîde iki yerde karşılama adeti geçer. Bu karşılama Pervâne için yapılır. Geleceği öğrenilen Pervâne, önce beyler ve

ağalar tarafından karşılanarak, onların gözetiminde şehre getirilir ve bir saraya yerleştirilir. Sonra da babasıyla buluşur (2360-2396).

Bu karşılama sırasında bir başka adet olan dua etmeyle karşılaşıyoruz. Başka yerlerde de görülen dua geleneği, karşılama törenlerinde de görülür:

Ḳudūmından sürüp ẕevḳ ü ṣafālar
El açup itdiler vāfir du^{c}ālar (2236)

Du^{c}āyı eyleyüp bunlar mükemmel
Ser-ā-ser yüzlerine sürdiler el (2242)

O sā^{c}at cümle bu begler ağalar
O şāha itdiler vāfir du^{c}ālar (2359)

Konuk olmak: Eserde bir yerde misafir olma adeti görülür. Buna göre Pervâne, çarşıda gezerken Dellale kadına rastlar. Dellale, Pervâne'yi evine davet eder. O da kabul ederek evine konuk olur. Birlikte eve giderler, Pervâne evin baş köşesine oturur. Dellale O'na ikramda bulunur ve bir kaç gün evde misafir olarak kalır, samimi bir şekilde ağırlanır:

O dem Pervāne'yi ol aldı gitdi
Evinde aña bir ġarrā yir itdi (2014)

Geçüp Pervāne ol ṣadra oturdı
Varup ol pīre-zen ni^{c}met getürdi

Murād oldıkca yindi ḫ^{v}ān u ni^{c}met
Ṭurup Pervāne'ye ol itdi ^{c}izzet (2017-2018)

3.3.1.10. Motifler

Bir çok mesnevîde olduğu gibi, Şem ü Pervâne de motif bakımından zengindir. Bu motifler, aşk konusunda yazılmış olan çoğu mesnevîlerde ortak benzerlikler arz eder. Eserde rastladığımız motifler şunlardır:

3.3.1.10.1. Çocuğu Olmayan Padişah

Şark-İslam ve çift kahramanlı aşk hikayelerinin çoğunda görülen ortak bir motiftir. Şem ü Pervâne'de Anadolu ülkesinin Şâh Jâle isminde bir padişah vardır. Taht ve tac sahibi olan hükümdar, kendi soyunu devam ettirecek bir oğlunun olmamasına çok üzülür. Tahtının ve tacının başkalarına kalacağı endişesiyle, bütün gününü Allaha kendisine bir çocuk vermesi için dua etmekle geçirir. Sonunda

Şükufe isimli cariye ile bir Kadir gecesi zifafından sonra Allah O'na bir erkek çocuğu verir:

Meger kim Leyletü'l-Ḳadr idi ol şeb
El açup Ḥaḳḳa ol şeh didi yā Rab (506)

Baña mülk-i ferahdan bir ṭaraf vir
Keremler eyle bir ḫayrü'l- ḫalef vir (508)

Ṭoḳuz ay on gün oldı ol dem āḫir
O gizlü genc o sā^cat oldı ẓāhir

Bile ṭoğdı seḥer mihr ile ol māh
Cihānuñ başına gün ṭoğdı nā-gāh (521-522)

3.3.1.10.2. Talih Öğrenme

Rum hükümdarı Şâh Jâle, adını Pervâne koyduğu çocuğunun bahtının nasıl olacağını öğrenmek ister ve müneccimleri bir araya toplar:

Müneccimler derildi bir araya
Göreler kim nedür ṭāli^c ol aya (545)

Müneccimler, Pervâne'nin güzel bir kıza aşık olacağını, bundan dolayı eziyet çekeceğini ve sonunda onunla evlenerek, mülkünü genişleteceğini, söylerler:

Bu mihr-i ṣubḥ-ı devlet düşe ^{c}āşıḳ
Ola bir māh-rū mihrinde ṣādıḳ (551)

İrişür ser-be-ser cümle murāda
Olur ^{c}ālemde emlāki ziyāde (554)

3.3.1.10.3. Küçük Yaşta Yetenekli Olma

Pervâne, çocuk denecek yaşta babasına dört unsur ve metafizik olaylarla ilgili sorular sorulunca, Şâh Jâle oğlunun idrak ve kabiliyetini görür:

Görür Pervānenüñ teşbīhi ma^{c}ḳūl
Ferāset vardurur anda bilür ol

Sezer oğlında idrāk u zakāvet
Görür ẕātında anuñ ḳabiliyyet (581-582)

3.3.1.10.4. Genç Yaşta Savaşçı Olma

Pervâne, kabiliyetli olması yanında, on dört yaşında da silah kullanmayı ve savaşmayı öğrenir:

Silāḥ u ḍarb u ḥarb u cenge düşdi
Oyun ögrendi bir kaç gün dürişdi (618)

Öyleki. Pervâne'nin elinde kılıç çalgıcı, mızrak ise rakkas gibi olur. Bir vuruşta, iki sütunu dört parçaya ayırır, kemendi ile gökteki aslanı bile yakalar:

İder cenginde ol şeh-zāḍe-i ḫāṣ
Kılıçı çalıcı vü rümhi raḳḳāṣ (621)

Eger kim itse cengi ursa çengi
Bürürdi pençe-i bebr ü pelengi

Çalup Mirrīḫveş ol ḫoş sitāre
İder iki sütūnı çār pāre

İdüp çīn çīn eger atsa kemendi
Ururdı gökde def^{c}-i şīre bendi (625-627)

3.3.1.10.5. Resimde Görüp Aşık Olma

Şâh Jâle, Pervâne'nin bilge ve yiğitlikten nasibini aldığını görünce O'na Cennet-âbâd isminde bir saray yaptırır. Bu köşk ünlü bir nakkaş tarafından süslenir. Nakkaş, Çîn sarayında gördüğü ve adı Şem'e Banu olan Fâğfûr'un kızının resmini Cennet-âbâd'ın duvarına nakşeder:

Ḳızı var idi adı Şem^{c}e Bānū
Çerāğı şemsden yaḳardı o meh-rū

Anuñ nā-geh görür naḳşın o naḳḳāş
Derūnında olur resm ol göz ü ḳaş

Muḥabbet ḫāmesiyle naḳşın anuñ
Sarāyında yazup dururdı cānuñ (675-677)

Pervâne, Cennet-âbâd'a gelerek, köşkün içini gezmeye başlar. Dolaşırken de duvarda güzel bir kız resmi görür ve o resme hemen aşık olur:

İderken naḳşın ol ḳaṣruñ temāşā
Muṣavver gördi bir taṣvīr-i zībā (777)

Görüp ol naḳşı anuñ oldı zāri
Ütildi cümle naḳd-ı iḫtiyāri (784)

Temāşā itmesini kār idindi
O şekli kendüzine yār idindi (794)

3.3.1.10.6. Duvardaki Resmin Kazdırılması

Pervâne, duvarda gördüğü ve aşık olduğu resmin karşısında günlerce durarak, yemeden içmeden kesilmesi üzerine Lala Nasır, Pervâne'ye nasihat eder. Öğüt tesir etmeyince de durumu bir mektupla Şâh Jâle'ye bildirir. Mektubu okuyan hükümdar, Pervâne'nin aşık olduğunu anlar ve Lala'ya bir mektup yazarak, duvardaki resmin kazdırılmasını ister:

Hemān ol taḫtadan ol naḳşı ḳazı
Ferāmūş olına tā kim o yazı (868)

Lala Nasır, bir bahane ile Pervâne'yi ava çıkarmayı başarır. Pervâne avlanırken, Duhan adlı bir köle de duvardaki resmi kazır:

Ṣızup aḳdı anuñ dīvāra yağı
O şeklüñ behçetine oldı yağı

O şem^{c}i cerb idüp virdi ḳabāḥat
Bozıldı cān virilen ḫūb sūret (1116-1117)

3.3.1.10.7. Kuyuya Düşme

Avlanmaktan bıkıp saraya dönen Pervâne, duvardaki resmi göremeyince çılgına döner, aklı başından gider ve yere düşüp bayılır. Bir müddet sonra da dağlara yönelir. Kendinden geçmiş bir şekilde dolaşırken, kör bir kuyuya düşer. Yılan ve akrep başına üşüşür, Pervâne bunlarla yakınlık kurar:

O bir içim ṣu çün ol çāha düşdi
Gelüp başına mār u ^{c}aḳreb üşdi (1219)

Ol ^{c}aḳrebler ile buldı ḳurbı ol şāh
Ṣanasın geldi burc-ı ^{c}aḳrebe māh (1221)

3.3.1.10.8. Resimdeki Sevgilinin Aranması

Kendi derdine çare arayan Pervâne, nihayet çareyi sihirbaz Naccar'da bulur. Naccar, ağaçtan büyük bir kuş yaparak, Pervâne'ye armağan eder. Pervâne de ağaçtan yapılmış kuşa binerek, sevgilisinin bulunduğu yere kuş gibi uçarak gider:

Didi uçmaḳ gerekdür kūy-ı yāra
Ümīdüm yarını Allah oñara (1461)

Bular bir iki dem çün uçdı gitdi
Varup ḳuş bigi ḳaṣr-ı Şemᶜe yitdi (1466)

3.3.1.10.9. İşiterek (kulaktan) Âşık Olma

Pervâne, Şem'in sarayına gelince, Şem, havuz kenarında on güzel nedimi ile sohbet etmektedir. Sohbet esnasında, çok seyahat eden yaşlı bir hizmetçi, Şem'e Pervâne'nin başından geçenleri birbir anlatır. Anlatmadan etkilenen Şem de, Pervâne'yi görmeden, işiterek O'na aşık olur:

O dem şāha ḳulaḳdan oldı ᶜāşıḳ
Didi olsam kenīzek aña lāyıḳ

Kişi bir dil-ber işitse ıraḳdan
Olur göz görmeden ᶜāşıḳ ḳulaḳdan (1528-1529)

3.3.1.10.10. Kılık Değiştirme

Eserde kılık değiştirme motifi de geçmektedir. Daye, zindana düşen Pervâne'yi kurtardığında, kendi elbisesini çıkarıp, Pervâne'ye giydirir ve O'nun yerine zindana kendisi girer:

Libāsını çıḳardı aña virdi
Anuñ yirine defᶜi kendü girdi (1939)

Pervâne, Şem'i kaçırmak için saraya gitmesi gerektiğinden, kılık değiştirme mecburiyetinde kalır:

Ṭurup şeh cāme geydi şeb-revāne
Ṣarāya şu bigi oldı revāne (3138)

Ayrıca, Şem ile Pervâne kaçma planında ulaklar gibi görünmeleri gerektiği için, kıyafet değiştirerek onların kılığına girerler:

Ṣaralum kendümüz muḥkem ulaḳvār
Ulaḳ ṣansın görenler bizi ey yār (3121)

3.3.1.10.11. Sevgililerin Birlikte Kaçması

Şem ile Pervâne birlikte kaçmayı kararlaştırırlar. Bu fikri Şem, yazdığı bir mektupla Pervâne'ye bildirir ve yapması gerekenleri de birbir mektubunda anlatır.

Buna göre Pervâne, kıyafet değiştirerek sarayа girer ve Şem'in söylediği yerde beklemeye başlar. Şem de, cariyelerin yemeğine uyku ilacı koyar, sonra da önceden hazırlanmış iki ata binerek Rûm ülkesine hareket ederler:

Suvār oldı olara şem^c ile şāh
İki çarḳ üzre gūyā mihr ile māh

Kim anlar ṭutdı gitdi rāh-ı Rūmī
Müşerref ideler tā şāh-ı Rūmī (3152-3153)

3.3.1.10.12. Yedi Gün Yedi Gece Düğün Yapılması

Şem ile Pervâne birlikte kaçarak Rûm'a geldiklerinde, Pervâne'nin annesinin kasrına yerleşirler. Çîn hükümdarı kızı Şem'i affedip, cihazını da gönderdikten sonra, düğün hazırlıklarına başlanır. Bir bahar günü düğün başlar, şehir süslenir, bütün halk davet edilir ve düğün yapılır.

Yemekler yenilir, şerbetler içilir, içkiler dağıtılır. Sazendeler çalar, rakkaseler döner ve meslek sahipleri hünerlerini gösterirler. Saçılar saçılır, hediyeler verilir. Bu düğün, yedi gün yedi gece sürer:

Yenildi ḫ^v an sürildi ẕevḳ ü şādī
Gürisne sīr olup buldı murādı

Bu resm ile yidi gün dügün oldı
^cAdūya her güni biñ dügün oldı (3479-3480)

3.3.1.11. Masal Unsurları

Şem ü Pervâne'de devler, periler, ejderha gibi bazı efsanevi yaratıklarla, olağanüstü olaylar etrafında toplanan masalların temel unsurları yoktur. Fakat masal kahramanları ile ilgili fonksiyonlar açısından, mesnevîdeki kahramanlar arasında ortak özellikler görülmektedir. Aşağıda belirtilen unsurlar daha çok bu yönde ele alınacaktır.

Masalların başlangıç durumu; zaman ve mekân belirleme (bir zamanlar bir krallık varmış....), aile kompozisyonu (İsmi ve durumu); kısırlık, bir erkek evladın doğması için dua, gebe kalma, müstakbel kahramanlar (ismi, cinsiyeti, hızlı büyüme, aklî nitelikleri) v.b. unsurlardan oluşur[1].

Bu unsurları Şem ü Pervâne'de de görürüz: Anadolu ülkesinde, yüce bir padişah varmış. Adı Şâh Jâle'dir. Çocuğu olmadığından Allaha yalvarır ve

---

[1] V.Ja Propp, **Masalların Yapısı ve İncelenmesi** (Çev. Hüseyin Gümüş), Ank. 1987, s. 175 v.d

dualarının kabulü neticesinde müstakbel kahraman olacak bir erkek çocuğu olur. Çocuğun adını Pervâne koyarlar. Hızlı bir şekilde büyür ve daha dört yaşındayken, babasina seviyesi üstünde sorular sorarak aklî niteliklerini gösterir (484-582)

Masalların hazırlık bölümünde daha çok: kahramanı resimde görüp aşık olma, yasaklama (yasaklama koyan kişi, yasaklamanın şekli ve muhtevası); kahramanın tepkisi gibi v.b. unsurlar vardır.

Masalların hazırlık bölümünde yukarıdaki unsurlar mesnevîde de yer alır.: Pervâne, Şâh Jâle tarafından kendisi için yaptırılan Cennet-âbâd sarayını gezerken, duvarda bir resim görür ve aşık olur (786-797). Lala'sı yasaklamasa bile, o resme bakmasını istemez. Bunun için O'na nasihat eder (806-815). Asıl yasaklama işi Şâh Jâle tarafından verilen bir emirle olur. Resmin kazdırılmasını ister (850-873). Şâh Jâle bunun nedenini şöyle izah eder:

Meseldür cümle ᶜālem içre bu söz
Ki göñül ḳatlanur görmeyicek göz (869)

Kesin olarak emrin yerine getirilmesini ister:

Eger kim idesin ᶜözr ü bahāne
Olursın gelmedük bigi cihāne (873)

Resmin kazdırılması için kahramanın uzaklaştırılması gerekecektir. Bunu Lâlâ Nâsır, avlanma bahanesiyle yerine getirir (946). Bir bahane ile avlanmaya götürülen kahraman, yeterince avlandıktan sonra, saraya döner ve resmi göremez (971-1117). Kahramanın tepkisi sarayı terkederek dağlara yönelmek olur (1197-1200).

Baş açuḳ yalıñ ayaḳ düşdi ṭaġa
Velī ḳılmaz naẓar başa ayaġa (1201)

Masallarda aksiyon başlangıcı kötülük (kötülük yapan kişi, yokluğu hissedilen obje) ile başlar. Daha sonra şu unsurlar gelir: ilişki zamanı (aracı kişi, aracılık amacı); kahramanın yola çıkışı, eylem olarak amaç, obje olarak amaç[1].

Eserde, masal unsurlarından aksiyonun başlangıcı sayılan kötülük, duvardaki resmin kazılmasıyla başlar. Kötülüğü Lâlâ Nâsır, Duhan isimli kölesine yaptırır (1108-1117). Yokluğu hissedilen obje, duvardaki resimdir:

Eyitdi ḳanı ol mihr-i dil-efrūz
Benüm anuñla olmışdı şebüm rūz (1140)

---

1 V.Ja Propp, s. 178 v.dd

İlişki zamanı kahramanın objeyi görme arzusu artınca başlar. Aracı kişi sihirbaz Naccâr'dır. Amaç, arzu duyulan objeye kavuşma. Kahramanın anlaşma şekli de aşırı derecede yalvarma neticesinde gerçekleşir. Kahraman, hazırlıksız ve tek başına yola çıkar. Eylem olarak amaç, sevgiliyi bulmaktır. Obje olarak amaç da prenses olan Çîn hükümdarının kızıdır (1371-1466).

Yardımcının sahneye çıkışından olayın sonuna kadar olanlar masallarda şu şekilde yer almaktadır: yardımcı (yardımcının ismi, yardımcının görünüşü), varış yerine gitme, aranan objenin bulunduğu yerin özelliği, hasmın ortaya çıkışı, hasımla mücadele (mücadele yeri, mücadele öncesi, mücadele şekilleri, mücadele sonrası), hasıma karşı galibiyet (galibiyette kahramanın rolü, galibiyette yardımcının rolü), geriye dönüş, takip (takip şekilleri), kurtuluşa erme[1].

Yukarıda sayılan masal kahramanları ile ilgili fonksiyonlar, Şem ü Pervâne'de de görülmektedir. Kahraman, arama objesi olarak sevdiği prensesin sarayına ulaştığında, prenses hizmetçisinin anlattıklarından etkilenerek, kahramanı görmeden aşık olur. Yardımcı şu vasıfları taşır:

Meger kim var idi bir ḫādim-i pīr
Cihānda komamışdı görmedük yir

Görüp devrāndan ol geh luṭf geh cevr
Cihānı eylemişdi gün bigi devr (1506-1507)

Birlikte geri dönen sevgililer takip edilir. Bu takip casuslar vasıtasıyla gerçekleşir. Casuslardan biri yakalanır ve iyi muamele gördükten sonra serbest bırakılır. Bunun üzerine hasım olan Fâğfûr, kızını affederek, cihazını Dâye'si ile birlikte gönderir. Böylece kahramanlar kurtuluşa ermiş olurlar. Sonunda da düğün yapılır (3255-3519).

Mesnevîde geçen bu masal unsurlarından başka, "Pervâne'nin Şem'i aramaya çıkması", Türk masallarının tasnifini yapan W. Eberhard ile Pertev Naili Boratav'ın tasnif listesindeki "K" maddesindeki "erkek kahramanların sevgiliyi bulmasını konu alan masallar" arasına yerleştirilebilir. Eserin 215 numaralı tasnifinde:

1. Kahraman uzaktaki bir güzelliğe aşıktır

2. Onu aramağa çıkar. Birçok güçlüklerden sonra onu elde eder.

3. Dikkatsizliği neticesi olarak hayatî bir tehlikeye maruz kalır. Nişanlısı elinden alınır.

---

1 V.Ja Propp, s. 181 v.dd

4. Tabiat üstü bir yardımcı onu bu tehlikeden kurtarır.

5. Kahraman birçok güçlüklerden sonra nişanlısını kazanır[1].

Bu tasnifteki maddeler, Zâtî'nin Şem ü Pervâne'sindeki olaylara uygulanabilir:

Pervâne, köşkün içinde resmini gördüğü ve Çîn'de bir sarayda bulunan Şem'e aşık olur (794). Resmine bakmakla yetinmeyen Pervâne, gizlice ülkesinden kaçıp, sevgilisi Şem'i aramağa çıkar (1461). Çeşitli maceralardan sonra Şem'in sarayına ulaşır (1469). Uzun süre birlikte olurlar. Pervâne, uyuması neticesinde yakalanır ve sevgilisi elinden alınır, kendisi de hapsedilir (1896). Pervâne'yi bu durumdan tabiat üstü bir yardımcı değil, Şem'in Dâye'si kurtarır (1940). Pervâne, daha birçok olaylardan sonra Şem'e kavuşur, mutlu bir hayat sürerler.

Mesnevîde, masallarda görülen olağanüstülüklere rastlanır: Pervâne'nin uçarak Şem'in sarayına gitmesi (1467), kuyuya düşerek yılan ve akreplerle dostluk kurması (1219) verebileceğimiz örneklerdir.

Ayrıca hikâyenin kahramanı olan aşıkların ayrılık acısıyla veya karşılaştıkları tehlikeli durumlarda yaptıkları duaların anında kabul edilmesi (1910-1942) mesnevîde görülen masal unsurlarındandır. Yine yedi gün yedi gece düğün (3478) gibi olaylara masallarda da rastlanır.

Bunların dışında, mesnevîlerin yapısıyla masallar arasında bazı benzerlikler bulmak mümkünse de, vak'anın masal ülkesinde cereyan etmesi ve hayal mahsülü olması[2], masalı benzer türlerden ayıran en önemli özelliklerden biridir. Gerek üslup, gerek uzunlukları, gerekse bunların hikâye içinde fantastik unsurlar olarak kalması sebebiyle mesnevîlerin masallarla aynı kategoride değerlendirilmesi mümkün değildir.

---

1 W. Eberhard-Pertev Naili Boratav, **Typen Türkischen Volksmarchen**, Weisbaden 1953.

2 Saim Sakaoğlu, **Gümüşhane Masalları**, Ank. 1973, s. 5.

SONUÇ

Zâtî ve Şem ü Pervâne mesnevîsinin inceleme ve karşılaştırılmalı metni ihtiva eden bu çalışma sonunda vardığımız sonuçları şu şekilde sıralayabiliriz.

Zâtî, Klasik Türk edebiyatının gerek üslup gerekse muhteva bakımından büyük bir gelişme gösterdiği XV. yüzyılın sonu ile XVI. yüzyılın ilk yarısında yaşamıştır. Kaynaklarda hayatı hakkında ayrıntılı bilgi verilmemekle birlikte, kendisinden bahseden kaynaklar şiirini övmüş, şairliği hakkında övücü sözler söylemişlerdir. İlhamının bolluğu, kolay ve rahat söyleyişi ile XVI. yüzyılda kaside ve gazelde bir merhale olan Zâtî dükkanına gelen genç şairlere hocalık yapması Bâkî, Kara Fazlî gibi şairleri yetiştirmesi yönüyle de edebiyat tarihimiz içerisinde özel bir yere sahip olmuştur. O'nun birçok eseri olmakla birlikte Divanı ve Şem ü Pervâne mesnevîsi önemli eserlerindendir.

Rûm hükümdarı Şâh Jâle'nin oğlu Pervâne ile Çîn Fâğfûr'unun kızı Şem arasındaki aşk, eserin konusunu oluşturur. Bu aşkın İlahî bir tarafı yoktur. Tamamiyle maddî, realiteden uzak idealize edilmiş bir aşktır. Eser, bu yönüyle Türk ve İran edebiyatlarında yazılan Şem ü Pervâne mesnevîlerinden ayrılarak, türünün orjinal eseri olarak karşımıza çıkar. Zira mesnevînin en büyük özelliği, eserin giriş bölümünde geleneksel dinî manzumeler hariç tasavvufa hiç yanaşmaması, konuda tamamen dünyevî kalmasıdır. Bundan dolayı eserin, daha sonra yazılan Mu'idî, Lâmi'î ve Feyzî'nin eserleriyle isim benzerliği dışında, muhteva olarak ortak yönü yoktur. Ayrıca mesnevî sonunda sevgililerin kavuşarak mutlu bir hayat sürmeleri yani ölmemeleri, eseri önemli kılan, bu mesnevîyi çift kahramanlı aşk mesnevîlerinden ayıran diğer önemli bir özelliktir.

Şem ü Pervâne'de olay, mesnevînin merkez kişisi olan Pervâne etrafında örülmekte ve gelişmektedir. Şem ile Pervâne'nin dünyalarında sevdiklerinden başka bir kimse yoktur. Pervâne'nin bir rakibi bulunmaması, eserin boyutlu ve entrikalarla karmaşık bir hale gelmemesine sebep olmuştur. Bu özelliğiyle fazla bir derinliğe sahip olmayan eser, Hüsrev ü Şîrîn, Leyla vü Mecnun gibi şaheserlik derecesine varamamıştır. Bu mesnevîler kadar yaygınlaşmamasının nedenlerinden birini de burada aramak gerekir.

Olayın başkişileri olan Şem ile Pervâne'ye ve karşı güce yardım edenlerle, mesnevînin şahıs kadrosu hayli zenginleştirilmiştir. Böylece şahıs kadrosunun

çokluğuyla, olaylar dar bir mekândan geniş alanlara kaymıştır. Genellikle saray çevresinden olan kişiler, taraflı bir şekilde tanıtılmış, çok iyi veya çok kötü olarak tasvir edilmiştir.

Rum'dan Çîn'e kadar geniş bir coğrafyayı içine alan hikâyenin mekânı, Klasik şiirimizin tecrit üslubu içinde belirsizleşir. Bu iki ülkenin dışında hiç bir ülkenin adı geçmediği gibi şehir adlarına da tesadüf edilmez. Buna rağmen soyut ve subjektif olsun mesnevîde mekân tasviri ihmal edilmemiştir. Hatta bazı yerlerde, kahramanların psikolojik durumlarıyla mekân tasvirleri arasında ilgiye de dikkat edildiği görülür.

Mekândaki belirsizlik, zaman içinde geçerlidir. Anlatılan olayın tarihi ve zamanı konusunda birşeyler söylemek mümkün değildir. Olaylar kadar kişilerin de her hangi bir tarihî kaynağı yoktur. Vak'a zamanının ne kadar sürdüğü bilinmemektedir. Zaman düz bir şekilde gelişmiş ve ayrıntılarına inilmeden kozmik olarak verilmiştir.

Eser, hakim bakış açısıyla (omnicent), 3. tekil şahıs ağzından anlatılmıştır. Bunun yanında kahraman anlatıcı tarafından nakledilen bölümler de vardır. Anlatıcı, yer yer olayların akışından ayrılarak, şahsî kanaatini belirterek, okuyucuya aydınlatma amacıyla didaktik ve öğretici bilgiler de verir. Karşılıklı konuşma, mektupla anlatım gibi tekniklere de yer verilerek, eserdeki monotonluk kırılmaya çalışılmıştır.

Mesnevîde yazıldığı dönemin sosyal hayatıyla ilgili kimi konuları, kimi gelenek ve görenekleri, mahallî unsurları, ahlakî değerleri görmemiz mümkündür.

Şem ü Pervâne, motifler açısından da zengin bir nitelik taşır. Bu motifler çift kahramanlı aşk mesnevîlerinin hepsinde görülür. Olağanüstü varlıkların ve kişilerin olmaması nedeniyle, eserde masal unsurlarına fazla yer verilmemiştir.

Klasik Türk edebiyat geleneği çerçevesinde bir adet haline gelen, mesnevî içinde gazel v.b. şiirlere yer verme Şem ü Pervâne'de de görülür. Eserde 4 kaside, 23 gazel ve 1 murabba vardır. Klasik şiirin mazmun ve mecazlarıyla örülen bu şiirler, bir ölçüde kahramanların iç dünyalarının tahlili olmakla birlikte, asıl mesnevînin monoton üslubunu kıran unsurlar olarak dikkati çekerler.

Şem ü Pervâne 3937 beyit olup aruzun, hezec bahrinin mefâîlün mefâîlün feûlün kalıbıyla yazmıştır. Çağının benzeri mesnevîlerinde de yer yer olduğu gibi vezin kusurlarına rastlanır. Özellikle Türkçe kelimelerde görülen imale başta gelir. Fakat eserin tümü dikkate alındığında veznin oldukça başarılı bir biçimde kullanıldığını söyleyebiliriz. Kafiyede başarılı örnekler verilmesine rağmen, kafiye

hususunda pek titiz davranılmamıştır. Ayrıca kafiye kusurları da epeyce vardır. Cinaslı kafiyelerin çokluğu ve başarılı bir şekilde kullanılması da dikkati çeker.

Zâtî'nin dili devrine göre oldukça sadedir. Eser sade bir üslupla kaleme alınmıştır. Eserin giriş kısmı daha sanatkarane bir üslupla yazılmıştır. Mesnevînin asıl kısmını oluşturan hikâye kısmında ise basit bir tahkîye üslubu hakimdir. Fakat araya yerleştirilen tasvirler ve gazellerde görülen müzeyyen üslupla, mesnevîdeki canlılık korunmaya çalışılmıştır.

Önceki yüzyıllara göre eserde atasözleri az kullanılmasına rağmen, deyimlerin sayısı oldukça fazladır. Türkçe kelimelerden oluşan deyimler yanında Arapça veya Farsça bir kelimeyle kurulmuş deyimlere de rastlanır. Bunların da sayısı fazladır. Ayrıca devir özelliği olan Türkçe kelimelerin yabancı kelimeler karşısındaki azlığı, mesnevîde kendini hissettirir. Mesnevîde pek çok arkaik kelimelere rastlanır.

Eserde görülen vezin hataları, kafiye kusurları, Türkçe ve yabancı kelimelerden oluşan deyimler, Türkçe kelimelerin azlığı, yabancı kelimelerin fazlalığı ve gramer özellikleri yanında, Eski Anadolu Türkçesi fonetik ve morfolojik özelliklerinin çoğunun görülmesi v.b. özellikler, eserin yazıldığı dönemle ilgilidir. Zira eser, dil ve üslup özellikleri bakımından Erken dönem ile Klasik dönem arasında bir köprüdür. Bu yönüyle mesnevî, edebî değeri yanında dil tarihi açısından da önemli ve orjinal bir eser hüviyetini taşır. Bu açıdan bakıldığında Şem ü Pervâne'nin dili, ara dönemin karanlıkta kalan dil meselelerinin çoğunu aydınlatabilecek bir niteliktedir, diyebiliriz.

Yukarıdaki görüşler ışığında belirtmek gerekirse Şem ü Pervâne, roman tekniği, dili ve anlatım açısından sağlam kurulmuş bir eser olup, çift kahramanlı aşk mesnevîlerinin XVI. yüzyıla sarkan bir halkasıdır. Bu orijinal eser, tespit edilebilen 5 nüsha karşılaştırılarak tenkitli metni ilk kez ortaya konularak ayrıntılı bir şekilde incelemeye tabi tutulmuştur. Böylece Zâtî'nin eseri günümüz okuyucusuna sunulmuş, aşk konulu bir mesneviyi ortaya koymakla Türk edebiyatının eksik olan bir boşluğu daha doldurulmuştur.

BİBLİYOGRAFYA

Abdullah Herevi, Menāzilü's-Sāirīn, Kahire 1908.

Ahdî-i Bağdadî, Gülşen-i Şu'arâ, İstanbul Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Kısmı nr. 774.

Ahmed Fakîh, Kitâbu Evsâfı Mesâcîdi'ş-Şerîfe (Neş. Hasibe Mazıoğlu), Ankara 1974.

Ahmed-i Dâî, Çeng-nâme (Neş. Gönül A. Tekin), Harvard 1992.

Ahmedî, Cemşîd ü Hurşîd (Neş. Mehmed Akalın), Ankara 1975.

Ahmedî, İskender-nâme, İnceleme Tıpkıbasım (Neş. İsmail Ünver), Ankara 1983.

Ahmet Paşa Divanı, (Neş. Ali Nihad Tarlan), İstanbul 1966.

Ahmet Paşa, bkz. Alpaslan Ali.

Ak Çoşkun-Akkaya Mehmet, Zati Divanından Seçme Gazeller, Balıkesir 1993.

Akarsu, Kamil, Rumelili Za'ifî (Hayatı, Sanatı ve Divanından Seçmeler), İstanbul 1993.

Aksoy, Hasan, "Şemsî'nin Gülşen-Âbâd Mesnevisi", Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Der., sy. 3, İstanbul 1985.

Aksun, Ziya Nur, Osmanlı Tarihi, c. I, İst. 1994.

al-Ghazzalî's, bkz., İmam-ı Gazali

Alioğlu, Güler, Fettâhî-i Nişâbûrî ve Hüsn-i Dil, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniv. SBE., Erzurum 1988.

Alkaya, M. Akif, Taşlıcalı Yahya Kitâb-ı Usûl (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniv. SBE, Malatya 1996.

Alpaslan, Ali, Ahmet Paşa, Ankara 1987.

Alpay, Günay, "Zâtî ve Şem ü Pervâne Mesnevisi", İst. Üniv. Edebiyat Fak. TDED, c. XI, İstanbul 1961.

_______ "Gazali'nin Mekke'den İstanbul'a Yolladığı Mektup ve Ona Yazılan Cevaplar", TDAY Belleten 1972-1973, Ankara 1974.

_______ "Lâmi'î Çelebi and His Works", Journal of Near Eastern Studîes, Volume 35, number 2, 1976.

Altıntaş, Hayrani, Marifet-nâmede Tasavvuf, İstanbul 1981.

Ambarcıoğlu, Meliha, "Türk ve İran Edebîyatlarında Mihr u Mâh ve Mihr ü Müşteri Mesnevîleri" Belleten-1983, Türk Tarih Kurumu Der., c. XLVII, sy. 188, Ankara 1984.

_______ "Kıyâsî'nin Mihr ü Mâh Mesnevisi", Erdem, Atatürk Kültür Merkezi Der., c. II, sy. 4, Ankara 1986.

Anhegger, Robert, "XVI. Yüzyıl Şairlerinden Za'îfî" İst. Üniv. Edebiyat Fak. TDED, c. IV, sy. 1-2, İstanbul, 1950.

Aslan, Mehmet, "Divan Şâirinin Dehâsı ve Zâtî'nin Şiirlerinde Muammâ Benzeri Harf ve Kelime Oyunlarına Dair", Yedi İklim, sy 3 (II. Dönem), İstanbul 1992.

Âşık Çelebi, Meşâirü'ş-Şu'arâ, (Neş. G.M. Meredith Owens), London 1971.

Ateş, Ahmed, "Senâ'î'nin Hâl Tercümesinin Meseleleri" Necati Lügal Armağanı, Ankara 1969.

_______ "Yek mesnevî-i Gum Şode ez Devre-i Gazneviyân", Mecelle-i Dânişkede-i Edebiyât, c. I, sy. 4, Tahran 1333 hş.,.

Ateş, Süleyman, Kur'an-ı Kerîm ve Yüce Meâli, İstanbul trs.

Ayan, Hüseyin, "Celîlî'nin Hecr-nâme'si" Atatürk Üniv. Edebiyat Fak. Araştırma Der., sy. 14, Erzurum 1986.

_______ "Divan Edebiyatında Hamseler", Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fak. Araştırma Der. (Ahmet Caferoğlu Özel Sayısı), sy. 10, Ankara 1979.

_______ "Hâmidî-zâde Celîlî'nin Leyla vü Mecnûn'u", Türk Dünyası Araştırmaları Der., sy. 27, Ankara 1983.

_______ Hurşîd-nâme, Erzurum 1979.

Ayni, Mehmet Ali, Tasavvuf Tarihi, İstanbul 1994.

Aytür, Ünal, Henry James ve Roman Sanatı, Ank. 1970.

Ayyûkî, Varka vü Gülşâh (Neş. Zebihullah Safâ), Tahran 1343 hş.

Azîzüddin Nesefî, Kitābü'l-İnsâni'l-Kâmil, Marijan Molé, Tahran 1962.

Babinger, Franz, Osmanlı Tarih Yazarı ve Eserleri (Çev. Çoşkun Üçok), Ankara 1982.

Banarlı, Nihat Sami, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, c. I, İstanbul 1987.

Bayraktar, Nimet, "Şemsi Ahmed Paşa Hayatı ve Eserleri", İst. Üniv. Edebiyat Fak. Tarih Der., sy. 33, İstanbul 1982.

Birinci, Sevim, Bursalı Rahmî Şâh u Gedâ, (Basılmamı Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniv. SBE. Elazığ 1996.

Bolay, S.Hayri, Felsefi Doktrinler Sözlüğü, İstanbul 1979.

Boynukara, Hasan, Modern Eleştiri Terimleri, İstanbul 1997.

Browne, E.G., A Literary History of Persia, c. II, Cambridge 1967.

_______ ez Sa'dî tâ Câmî (Ter. Ali Asgar Hikmet), Tahran 1351 hş.

Buluç, Sadeddin, "Şeyyâd Hamza'nın Bilinmeyen Bir Mesnevisi", Türkiyat Mec., sy. XV, İstanbul 1968.

Bursalı Mehmed Tahir, Osmanlı Müellifleri, c. II, İstanbul 1333.

Büyük Larousse (Sözlük ve Ansiklopedisi), c. XV, İstanbul 1986.

Büyük Türk Klasikleri (Ötüken-Sögüt), c. III-IV,, İstanbul 1986.

Cinânî, Cilâü'l-Kulûb (Neş. Mustafa Özkan), İstanbul 1990.

Cinânî, Hayatı, Eserleri, Divanının Tenkidli Metnî (Neş. Cihan Okuyucu), Ankara 1994.

Çakmak, Aysun, Katibî'nin Gülşen-i Ebrâr ve Mecma'u'l-Bahreyn'i (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniv. SBE. Erzurum 1997.

Çavuşoğlu, Mehmed, "Zâtî'nin Letâyifi II", İst. Üniv. Edebiyat Fak. TDED, c. XXII, İstanbul 1977.

_______ "Zâtî'nin Letâyifi", İst. Üniv. Edebiyat Fak. TDED, c. XVIII, İstanbul 1970.

_______ Divanlar Arasında, Ankara 1981.

Çelebioğlu, Amîl, "Kıyafet İlmi ve Akşemseddinzâde Hamdullah Hamdî ile Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Kıyafet-nâmeleri", Atatürk Üniv. Edebiyat Fak. Araştırma Der. (Ahmed Caferoğlu Özel Sayısı), sy. 11, Ankara 1979.

_______ Kanuni Sultan Süleyman Devri Türk Edebiyatı, İstanbul 1994.

_______ Sultan II. Murad Dönemi Mesnevîleri (Basılmamış Doçentlik Tezi), Erzurum 1976.

_______ "Türk Edebiyatında Manzum Dinî Eserler", Şükrü Elçin Armağanı, Ankara 1983.

Çeneli, İlhan. "Zâtî Divanında Atasözleri ve Deyimler", Türk Kültürü, sy. 23, yıl XI, Ankara 1973.

Çetin, Nihad, Eski Arap Şiiri, İstanbul 1973.

Devletşâh-ı Semerkandî, Tezkiretü'ş-Şu'arâ (Neş. Muhammed-i Abbâsî), Tahran 1337 hş.

Dîvân-ı Eş'âr-ı H^{v}âcû-yı Kirmânî, bkz. H^{v}âcû-yı Kirmânî.

Dîvân-ı Eş'âr-ı Nâsır-ı Buhârâ'î bkz. Nâsır-ı Buhârâ'î

Dîvân-ı Gazaliyyât-ı Hâfız-i Şîrâzî, bkz. Hâfız-i Şîrâzî

Dîvân-ı Selmân-ı Sâvecî, bkz. Selmân-ı Sâvecî

Dîvân-ı Şems-i Tebrizî, bkz. Şems-i Tebrizî

Dîvân-ı Unsurî, bkz. Unsurî

DİA= Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c. IV-XIV, İstanbul 1991-1997.

Dihhodâ, Ali Ekber, Lugat-nâme-i Dihḫodâ, c. XXXI, Tahran 1349 hş.

Dilçin, Cem, Süheyl ü Nev-bahar, Ankara 1991.

Düzen, İbrahim, Aziz Nefesî'ye Göre Allah, Kainat ve İnsan, Ank. 1991.

Ebû'l-Mecd Mecdûd b. Adem Senâ'i-yi Gaznevî, Hadikâtü'l-Hakîka vü Şeri'atü'l-Tarika, (Nşr. Müderris Razavî), Tahran 1359.

Ebū Tâlib el-Mekkî, Kutü'l-Kulūb, c.I., Beyrut trs.

Ehlî-i Şîrâzî, Külliyât-ı Eş'âr-ı Mevlânâ Ehlî-i Şîrâzî (Nşr. Hâmid-i Rabbânî, Tahran 1344 hş.

EI= The Encyclopedia of Islam, c. IV, Leyden, 1934.

Emîn Ahmed-i Râzî, Heft İklîm (Nşr. Cevâd-ı Fazıl), c. II, Tahran tsz.

Enverî, Düstûr-nâme-i Enverî (Nşr. Mükrîmîn Halîl), İst. 1928.

Erimer, Kayıhan, "Gün Işığına Çıkan Değerli Bir Eser", TDAY, Belleten 1973-74, Ankara 1974.

Erünsal, İsmail E., "Türk Edebiyatı Tarihine Kaynak Olarak Arşivlerin Değeri", Türkiyat Mec. c. XIX. İstanbul 1980.

_______ "II. Bayazid Devrine Ait Bir İn'âmat Defterî", İst. Üniv. Tarih Enst. Der., sy 10, İstanbul 1981.

_______ "Kanuni Sultan Süleyman Devrine Ait Bir İn'âmât Defterî" Osmanlı Araştırmaları IV, İstanbul 1984.

Eşrefoğlu Rûmî, Müzekki'n-nüfūs, İstanbul 1991.

Ethe, Herman, Târîh-i Edebiyât-ı Farsî (Ter. Rızâzâde Şafak), Tahran 1337 hş.

Eyüpoğlu, E. Kemal. Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler, (Atasözleri), c. I, İstanbul 1973.

______ Şiirlerde ve Hak Dilinde Atasözleri ve Deyimelr, (Deyimler), c. II, İstanbul 1975.

Eyyûbî, Menâkıb-ı Sultan Süleymân (Neş. Mehmed Akkuş), Ankara 1991.

Feridüddin Attâr, Tezkiretü'l-Evliya (Ter. Süleyman Uludağ), Bursa 1994.

Fettâhî-i Nişâbûrî, Hüsn ü Dîl (Neş. Gulam Rıza Ferzânpûr), Tahran 1351 hş.

Fevâihu'l-Cemâl, bkz. Necmeddin Kübrâ,

Feyzî Çelebi, Şem ü Pervâne, İnceleme-Metin-Tıpkıbasım, (Haz. Gönül A. Tekin), Harvard 1991.

Firdevsî-i Rûmî, Kutb-nâme (Haz. İbrahim Olgun - İsmet Parmaksızoğlu), Ankara 1980.

Forster, E.M., Roman Sanatı (Çev. Ünal Aytür), İstanbul 1982.

Fürûzânfer, Bedîüzzamân, Şerh-i Ahvâl ü Nakd ve Tahlîl-i Âsâr-ı Şeyh Ferhidüddîn Muhammed Attâr-ı Nîşâbûrî, Tahran 1339 hş.

______ Suhan u Suhanverân, Tahran 1358 hş.

Gelibolulu Alî, bkz. İsen, Mustafa

Gelibolulu Mustafa Âlî, Câmi'u'l-Buhûr der Mecâlis-i Sûr (Nşr. Ali Öztekin), Ankara 1996.

Gevherin, Seyyid Sadık, Ferheng-i Lügat u Ta'birât-ı Mesnevî-i Celaleddîn Muhammed b. Hüseyn-i Belhî, c. II, Tahran 1338 h.ş.

Gibb, E.J.M., A History of Ottoman Poetry, c. III, London 1905.

Göçgün, Önder, Ziya Paşa'nın Hayatı Eserleri, Edebi Şahsiyeti ve Bütün Şiirleri, Ankara 1987.

Gülşehrî, Mantıku't-Tayr (Neş. Agah Sırrı Levend), Ankara 1957.

Gündüz, Şinasi, Ünal Yavuz, Sarıkçıoğlu Ekram, Dinlerde Yükseliş Motifleri, İstanbul 1996.

Güvahî, Pend-nâme (Haz. Mehmed Hengirmen), Ankara 1983.

Güzel, Abdurrahman, Kaygusuz Abdal, Ankara 1981.

Hadîdî, Tevârîh-i Âl-i Osman (Haz. Necded Öztürk), İstanbul 1991.

Hâfız-ı Şîrâzî, Dîvân-ı Gazaliyyât-ı Hâfız-ı Şîrâzî, (Neş. Halîl Hatîb-i Rehber), Tahran 1368.

Hakanî, Hilye Sa'âdet (Haz. İskender Pala), Ankara, 1992.

Hamdullah Hamdî, Yûsuf u Züleyhâ (Neş. Naci Onur), Ankara 1991.

Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi (Haz. Mümin Çevik-Erol Kılıç), c. II, İstanbul 1989.

Hayalî Bey Divanı (Neş. Ali Nihad Tarlan), İstanbul 1945.

Hayretî Divanı, (Neş. Mehmed Çavuşoğlu-M.Ali Tanyeri), İstanbul 1981.

Hikmet, Ali Asgar, Câmî, Hayatı ve Eserleri (Trc. M.Nuri Gencosman), İstanbul 1991.

Hucvirî, Keşfü'l-Mahcūb, (Haz. Süleyman Uludağ), İstanbul 1982.

Hümâî, Celâleddîn, Funûn-ı Belâgat ve Sınâ'ât-ı Edebî, c. I, Tahran trs.

H^{v}âcû-yı Kirmânî, Dîvân-ı Eş'âr-ı H^{v}âcû-yı Kirmânî, (Neş. Ahmed-i Süheylî Hansârî), Tahran 1336 hş.

İA= İslam Ansiklopedisi, c. I-XIII, İstanbul, 1940-1986

İbn Kayyım el-Cevziyye, Medâricü's-Sâlikîn, (Ter. Heyet), c. III, İstanbul 1991.

İbrahim Hakkı, Marîfet-nâme, (Sad. Abdullah Aydın), İstanbul 1992.

İbrahim Necmi, Tarih-i Edebiyat Dersleri, İstanbul 1338.

İmâm-ı Gazâlî, İhyâ-i Ulūmid'dīn (Ter. Ali Arslan), İstanbul 1926, c. VI.

_______ Mişkâtü'l-Envâr "The Niche for Lights", (trans. W.H.T. Gairdner), London 1924.

İpekten Haluk, İsen Mustafa, Okçu Naci, Toparlı Recep, Karabey Turgut, Tezkirelere Göre Dîvan Edebiyatı İsimler Sözlüğü, Ankara 1988.

_______ Bâkî (Hayatı-Sanatı-Eserleri), Ankara 1997.

_______ Divan Edebiyatında Edebî Muhitler, Ankara 1996.

_______ Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz, Erzurum 1984.

İsen, Mustafa, Acıyı Bal Eylemek (Türk Edebiyatında Mersiye), Ankara 1993.

_______ Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire kısmı. Ankara 1994.

_______ Gelibolulu Alî, (Haz. Mustafa İsen) Ankara 1988.

İsmail E.Erünsal, "Türk Edebiyatı Tarihine Kaynak Olarak Arşivlerin Değeri", Türkiyat Mec., c. XIX, İstanbul 1980.

_______ "II Bayazid Devrine Ait Bir İn'âmat Defteri", İst. Üniv. Tarih Enst. Der. Sayı 10, İstanbul 1981.

_______ "Kanuni Sultan Süleyman Devrine Ait Bir İn'âmât Defteri", Osmanlı Araştırmaları IV. İstanbul 1984.

İsmail Hakkı Bursevî, Lubbu'l-Lub ve Sırru's-sır, İstanbul 1328.

İsmail Hakkı, Karesi Meşâhiri, Balıkesir 1342.

İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Hamseler Kataloğu, İstanbul 1961.

Jonas, Hans, The Gnostic Religion, Boston 1970.

Kanar, Mehmet, Fehmî ve Şebüsterî'den Şem ü Pervâne, İsttanbul 1995.

Karahan, Abdulkadir, Eski Türk Edebiyatı İncelemeleri, İstanbul 1980.

______ İslam Türk Edebîyatında Kırk Hadis, Ankara 1991.

Karamanlı Nîzâmî, Hayatı Edebi Kişiliği ve Divanı (Nşr. Haluk İpekten), İstanbul 1974.

Kâsım-ı Envâr, Külliyât-ı Kâsım-ı Envâr, (Neş. Sa'îd-i Nefîsî), Tahran 1337 hş.

Katîb Çelebi, Keşfu'z-Zünûn, (Nşr. Şerefeddin Yaltkaya-Kilisli Rıfat Bilge), c. II, İstanbul 1972.

Kavcar, Cahit, "Hamdullah Hamdî'nin Yûsuf u Züleyhâ'sı", TDAY Belleten-1968, Ankara 1989.

______ "Kemâl Paşa-zâde'nin Yûsuf u Züleyhâsı", TDAY Belleten-1969, Ankara 1989.

Kayabaşı, Bekir, Yahya Bey Gülşen-i Envâr (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniv. SBE, Malatya 1991.

Kelâbâzî, Ta'arruf, (Haz. Süleyman Uludağ) İstanbul 1979.

Kınalı-zâde Hasan Çelebi, Tezkiretü'ş-Şu^carâ, (Haz. İbrahim Kutluk), c. I, Ankara 1989.

Kiper, Kadri Ziya, Balıkesirli Zâtî'nin Hayatı ve Eserleri, İstanbul Kütüphanelerindeki Eserlerinin Tavsifi, İst. Üniv. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Kitaplığı Tr. 40.

Kocatürk, Vasfi Mahir, Büyük Türk Edebiyatı Tarihi, Ankara 1970.

Konuk, Ahmet Avni, Füsûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi (Haz. Mustafa Tahralı-Selçuk Eraydın), c. I, İstanbul 1987.

Kortantamer, Tunca, Eski Türk Edebiyatı Makalaler, Ankara 1993.

Köprülü, Fuad, Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul 1980.

______ Eski Şairlerimiz Divan Edebiyatı Antolojisi, İstanbul 1949.

______ Yeni Osmanlı Tarih-i Edebiyatı, İstanbul 1322.

Kurnaz, Cemal, Divan Edebiyatı Yazıları, "Zaifî'nin Fâl-ı Murgân'ı", İstanbul 1997.

______ Hayali Bey Divanı Tahlili, Ankara 1997.

Kurtoğlu, Orhan, Zâtî Dîvânı'nın Gazeller Dışında Kalan Şiirleri Üzerine Bir Araştırma, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniv. SBE., Ank. 1995.

Kuşeyrî, Kuşeyrî Risalesi (Haz. Süleyman Uludağ) İstanbul 1978.

Külliyât-ı Kâsım-ı Envâr, bkz, Kâsım-ı Envâr

Külliyât-ı Sa'dî bkz. Sa'dî

Külliyât-ı Sa'ib-i Tebrîzî, bkz. Sa'ib-i Tebrîzî

Külliyât-ı Şeyh Fahrüddîn İbrâhîm-i Hemedânî el-mütehallas be-Irâkî, bkz. Şeyh Fahrüddîn İbrâhîm-i Hemedânî el-mütehallas be-Irâkî

Latîfî, Tezkîre-i Latîfî, (Haz. Mustafa İsen), Ankara 1990.

Latifî, Tezkire, (Neş. Ahmet Cevdet) İstanbul 1314.

Levend, Agah Sırrı, Arap Fars ve Türk Edebiyatlarında Leyla vü Mecnun Hikâyesi, Ankara 1959.

_______ "Celîlî'nin Hüsrev ü Şîrîn'i", TDAY Belleten-1965, Ankara 1989.

_______ "Divan Edebiyatında Hikâye", TDAY (Belleten) 1967, Ankara 1989.

_______ Gazavât-nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavât-nâmesi, Ankara 1956.

_______ Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri, Ankara 1972.

_______ Türk Edebiyatı Tarihi (Giriş), I. cilt, Ankara 1973.

_______ Türk Edebiyatında Şehr-engîzler ve Şehr-engîzlerde İstanbul 1958.

Mahcûb, Muhammed Ca'fer, Sebk-i Horâsânî der Şi'r-i Farsi, Tahran 1345 hş.

Marifet-nâmede Tasavvuf, bkz. Altıntaş, Hayrani.

Mazıoğlu, Hasîbe, "Kanunî'nin Oğlu Şehzâde Bayezid İçin Yapılan Pendnâme-i Attâr Çevirisi", VIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri, c. II, Ankara 1981.

_______ "Türk Edebiyatında Mevlid Yazan Şairler", Türkoloji Der., c. VI., sy. 1, Ankara 1974.

_______ "Edirneli Nazmi'nin Pend-i Attâr Çevirisi", Türkoloji Der., c. VII., Ankara 1977.

Mehmed Riyâzî, Riyâzü'ş-Şu'arâ, Nuruosmaniye Kütüphanesi, nr. 3724.

Mehmed Süreyya, Sicill-i Osmanî, c. II İstanbul trz.

Mekkî, Hüseyin, Gülzâr-ı Edeb, Tahran 1329, hş.

Mevlânâ, Mesnevi-i Ma'nevî, (Neş. Reynold A Nicholson) Tahran trz.

Mu'în, Muhammed, Ferheng-i Fârsî, c. I-II, Tahran 1360 hş.

Mu'temen, Zeynelabidin, Tahavvul-i Şi'r-i Fârsî, Tahran 1355 hş.

Muhammed Avfî, Lübâbü'l-Elbâb (Neş. Sa'îd-i Nefîsî), Tahran 1333 hş.

Muhammed Nuri Şemseddin-i Nakşibendî, Miftahü'l-kulûb, (Ter. Abdulkadir Akçiçek), İstanbul 1982.

Muhammed-i Kazvinî, Bist Makâle, c. II, Tahran 1313 hş.

Muhibbî Divanı, (Nşr. Çoşkun Ak), Ankara 1987.

Munzevî, Ahmed, Fihrist-i Nüshahâ-yı Hattî-i Fârsî, c. III, Tahran 1348 hş.

Mustafa Beyanî, Tezkire-i Şu'arâ, İstanbul Millet Kütüphanesi Ali Emiri Kısmı, nr. 757.

Nâsır-ı Buhârâ'î, Dîvân-ı Eş'âr-ı Nâsır-ı Buhârâ'î, (Neş. Mehdî Dırahşân), Tahran 1353.

Nasr, Seyyid Hüseyin, Three Muslım Sages, Cambridge 1964.

Necatigil, Behçet, Düzyazıları, İstanbul 1979.

Necmeddin Kübrâ, Fevāihu'l-Cemâl, Tasavvufî Hayat, (Haz. Mustafa Kara), İstanbul 1980.

Ocak, Ahmet Yaşar, Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sûfîlik: Kalenderîler, Ankara 1992.

Okiç, Tayyîb, "Çeşitli Dillerde Mevlidler ve Süleyman Çelebi Mevlid'inin Tercümeleri", Atatürk Üniv. İslamî İlimler Fak. Der., sy. 1, Erzurum 1976.

Onay, Ahmet Talat, Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar, (Haz. Cemal Kurmaz), Ankara 1992.

Ömer bin Mezîd, Mecmū^{c}atü'n-Nezā'ir (Neş. Mustafa Canpolat), Ankara 1982.

Ömer Râdûyânî, Tercümânü'l-Belâga (Neş. Ahmed Ateş), İstanbul 1949.

Özdemir, Emin, Edebiyat Bilgileri Sözlüğü, İstanbul 1990.

Özkırımlı, Atilla, "Süleyman-nâme", Türk Edebiyatı Ansiklopedisi, c. IV, İstanbul trs.

Özon, Mustafa Nihad, Yazmak Sanatı, İstanbul 1967.

Öztekin, Nezahat, "Fazlî'nin Gül ü Bülbül Üzerine Bir İnceleme", Marmara Üniv. Fen-Edebiyat Fak. Türklük Araştırmaları Der., sy. 4, İstanbul 1988.

Öztuna, Yılmaz, Büyük Osmanlı Tarihi, c. II-III, İstanbul 1994.

Öztürk, Mürsel, İran Edebiyatında Münazara (Basılmamış Doçentlik Tezi), Ank. Üniv. Dil ve Tarih-Coğrafya Fak., Ankara 1982.

Öztürk, Yaşar Nuri, Kur'an ve Sünnete Göre Tasavvuf, İstanbul 1990.

_______ Kuşadalı İbrahim Halveti Hayatı, Düşünceleri, Mektupları, İstanbul 1982.

Pala, İskender, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, Ankara 1989.

_______ Müstesna Güzeller, İstanbul 1995.

Parmaksızoğlu, İsmet, "Abdurrahman Gubarî'nin Hayatı ve Eserleri", Tarih Der., c. I, İstanbul 1950.

Pervâne b. Abdullah Bey, Mecmû'âtü'n Nezâ'ir, Topkapı Sarayı Ktp., Bağdad nr. 406.

Rahîm-i Afîfî, Ferheng-nâme-i Şi'rî, c. I-II, Tahran 1372 hş.

Raşîd-i Yâsimî, Ahvâl u Âsâr-ı Selmân-ı Sâvecî, Tahran trs.

Restgâr Feşâî, Envâ'-ı Şi'r-i Farsî, Şîrâz 1373 hş.

Resulzâde, Mehmet Emin, Azerbaycan Şairi Nizamî, Ankara 1951.

Rızâ-zâde Şafak, Tarîh-i Edebiyât-ı İran, Tahran 1352.

Ritter, Helmuth, Oriens, XIII-XIV, Leiden 1960-61.

Riyâhî, Muhammed Emîn, Osmanlı Topraklarında Fars Dili ve Edebiyatı (Ter. Mehmet Kanar), İstanbul 1995.

Rudolph, Gnosis: The Nature and History of an Ancient Religion, Edinburgh 1983.

Rypka, Jan, History of İranian Literature (Edited Karl Jahn), Dordrecht/Hollanda 1968.

_______ Târîh-i Edebiyât-ı İran (Ter. Keyhüsrev-i Kişâverzî), Tahran 1370 hş.

Sa'îd-i, Nefîsî, Ahvâl u Eş'âr-ı Rûdekî, c. III, Tahran 1319 hş.

_______ Cust Cûy der Ahvâl ve Âsâr-ı Şeyh Ferîdüddîn Attâr-ı Nîşâbûrî, Tahran 1320 hş.

_______ Târîh-i Nazm u Nesr der İran ve der Zebân-ı Fârsî, c. I, Tahran 1344 hş.

Sa'ib-i Tebrîzî, Külliyât-ı Sa'ib-i Tebrîzî, (Nşr. Emîrî Firûzkuhî), Tahran 1333.

Sabâ, Mevlânâ Muhammed, Tezkire-i Rûz u Rûşen, (Neş. Muhammed Hüseyin Ruknzâde-i Ademiyet), Tahran 1343 hş.

Safâ, Zebihullah, Genc-i Suhan, c. I, Tahran 1357 hş.

______ Hamâse-sarâyî der İran, Tahran 1333 hş.

______ Târîh-i edebiyât der İran, c. I-IV, Tahran 1351-1371 h.ş.,

Sakaoğlu, Saim, Gümüşhane Masalları, Ankara 1973.

Sarıçiçek, Ramazan, Yahya Bey Gencîne-i Râz (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniv. SBE, Malatya 1991.

Schure, Edourd, Les Grands Inıtıes, "Büyük İnisiyeler, (Çev. Yavuz Keskin), İstanbul 1989.

Seccādî Ca'fer, Ferhang-i Lügat u Istılâhât u Ta'birât-ı İrfânî, Tahran 1350 hş.

Sefercioğlu, Nejad, Nev'î Divanı'nın Tahlili, Ankara 1990.

Sehî Bey, Tezkîre "Heşt Behişt", (Haz. Mustafa İsen), İstanbul 1980.

Sehî, Heşt Behişt, İstanbul 1325.

Selmân-ı Sâvecî, Dîvân-ı Selmân-ı Sâvecî, (neş. Mansur-ı Müşfik), Tahran 1336.

Sena, Cemil, Filozoflar Ansiklopedisi, c. II, İstanbul 1975.

Sosyal, Orhan, Eski Türk Edebiyatı Metinleri, Ankara 1978.

Stevick, Philip, Roman Sanatı (Çev. Sevim Kantarcıoğu), Ankara 1988.

Sunar, Cavit, Tasavvuf Felsefesî veya Gerçek Felsefe, Ankara 1974.

Sühreverdî, Avârifü'l-Ma'ârif, (Haz. Kamil Yılmaz-İrfar Gündüz), İstanbul 1989.

Şafak, Rızâzâde, Târîh-i Edebiyât-ı İran, Tahran 1352, hş.

Şafî; Muhammed, Vâmık u Azrâ-yı Unsurî, Metn-i Vâmık u Azrâ-yı Unsurî. Lahor 1967.

Şems-i Tebrizî Dîvân-ı Şems-i Tebrizî, (Neş. Bedî'üzzamân Firûzânfer), Tahran 1340 hş.

Şemseddîn Sami, Kâmûs-ı Türkî, (Neş. Ahmed Cevdet), c. I, İstanbul 1317.

______ Kāmūsu'l-A'lām, c. III, İstanbul 1306.

Şentürk, Ahmet Atilla, "Zâtî'nin Bir Gazeli ve Düşündürdükleri", Türk Dili, sy. 464 Ankara 1990.

Şentürk, Atilla, "Klasik Osmanlı Edebiyatı Işığında Eski Adetler ve Günlük Hayattan Sahneler", Türk Dili, sy. 500, Ankara 1993.

Şeyh Fahrüddîn İbrâhîm-i Hemedânî el-mütehallas be-Irâkî, Külliyât-ı Şeyh Fahrüddîn İbrâhîm-i Hemedânî el-mütehallas be-Irâkî (Neş. Sa'îd-i Nefîsî), Tahran 1335 hş.

Şeyh Ferîdüddîn Muhammed Attâr-ı Nişâbûrî, Mantıku't-Tayr (Neş. Seyyid Sîdık-ı

Cevherîn) Tahran 1348 hş.

Şeyh Müslîhüddîn Sa'dî-i Şîrâzî, Sa'dî-nâme yâ Bûstân, (Neş. İsmail-i Emîrhîzî), Tahran 1317, hş.

_______ Külliyât-ı Sa'dî (Neş. Ali Furûgî-Abdulazîm Karîbî), Tahran 1351 hş.

_______ Gülistan (Neş. Halîl Hatîb-i Rehber), Tahran 1348 hş.,

Şeyhî Divanı, (Neş. Mustafa İsen-Cemal Kurnaz), Ankara 1990.

Şeyyâd Hamza, Yûsuf u Züleyhâ (Nakleden Dehri Dilçin), İstanbul 1946.

Şiblî-i, Nu'mânî, Şi'rü'l-Acem (Ter. Seyyid Muhammed Takî Fahr Dâî-yi Gîlânî), c. 1, Tahran 1335 hş.

Şükün, Ziya, Gencîne-i Güftâr, c. I-II, İstanbul 1984.

TA= Türk Ansiklopedisi c. XXXII, İstanbul 1983.

Tarlan, Ali Nihat, Şeyhi Dîvanını Tetkik, İstanbul 1964.

Taşköprüzâde İsâmeddin Ahmed, Şakâ'ikü'n-Numânîye fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmânîye, (Neş. Ahmed Suphi Fırat), İstanbul 1985.

Tekin, Mehmet, Roman Sanatı ve Romanın Unsurları, Konya 1989.

Tekindağ, Şehabettin, "Selîm-nâmeler", İst. Üniv. Edebiyat Fak. Tarih Enst. Der., sy. 1, İstanbul 1970.

Terbiyet, Muhammed Alî, Dânişmendân-ı Azerbaycan, Tahran 1314.

Tezcan, Nuran, "Bursalı Lâmi'î Çelebi", Türkoloji Der., c. VIII, Ankara 1979.

Tezkirelere Göre Dîvan Edebiyatı İsimler Sözlüğü, bkz. İpekten Haluk, İsen Mustafa, Okçu Naci, Toparlı Recep, Karabey Turgut, (Neş. Haluk İpekten ve Diğerleri), Ankara 1988.

The Life And Works of Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi, With A Critical Edition of his Dîvân (by İsmail E. Eşünsal), İstanbul 1983.

Tolasa, Harun, "15 Yüzyıl Türk Edebiyatı Anadolu Sahası Mesnevîlerî", Ege Üniv. Sos. Bil. Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Der., sy. 1, İzmir 1982.

_______ Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası, Ankara 1973.

_______ Sehî, Latifî, Aşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16. Yüzyıl'da Edebiyat Araştırma ve Eleştiri, İzmir 1983.

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (Dergah), c. VI-VII, İstanbul 1986-1990.

Türk Dünyası El Kitabı (Edebiyat), c. III, Ankara 1992.

Türkmen, Erkan, Emir Hüsrev-i Dihlevî'nin Hayatı, Eserleri ve Edebî Şahsiyeti,

Ankara 1989.

Uğurlu, Nurer, Divan Bahçesi, İstanbul 1992.

Uludağ, Süleyman, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, İstanbul 1991.

Unsurî Dîvân-ı Unsurî (Nşr. Yahyâ Karîb), Tahran 1341 hş.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Osmanlı Tarihi, c. II-III, Ankara 1988.

Ünver, İsmail, Ahmed-i Rıdvan, İskendername (Basılmamış Doçentlik Tezi), Ankara 1986.

_______ "Mesnevi" Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri), sy. 415-417, Ankara 1986.

_______ "Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler", Türkoloji Der. c, XI, Ankara 1993.

V.J. Propp, Masalların Yapısı ve İncelenmesi (Çev. Hüseyin Gümüş) Ankara 1987.

W. Eberhard-Pertev Naili Boratav, Typen Türkischen Volksmarchen, Weisbaden 1953.

Wellek, R.-Waren, A, Edebiyat Biliminin Temelleri (Çev. Ahmet Edip Uysal), Ankara 1983.

Yahya Bey, Yûsuf u Züleyhâ (Haz. Mehmed Çavuşoğlu), İstanbul 1979.

Yazıcoğlu Mehmed, Muhammediye (Neş. Amil Çelebioğlu), c. I, İstanbul 1996.

Yetik, Erhan, İsmail-i Ankaravî, Hayatı, Eserleri ve Tasavvufi Görüşleri, İstanbul 1992.

Yetiş, Kazım, Talîm-i Edebiyatın Retorik ve Edebiyat Nazarıyatı Sahasında Getirdiği Yenilikler, İstanbul 1996.

Yoldaş, Kazım, Yahya Bey Şâh u Gedâ, İnönü Üniv. SBE., (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Malatya 1993.

Yunus Emre, Risâletü'n-Nushiyye, (Neş. Mustafa Tatçı), Ankara 1991.

Zâtî Divanı (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon), Gazeller Kısmı, I. Cild, (Neş. Ali Nihat Tarlan), İstanbul 1967, II. Cild 1970.

Zâtî Divanı (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon), Gazeller Kısmı, III. Cild, (Neş. Mehmet Çavuşoğlu, M.Ali Tanyeri), İstanbul 1987.

Zerrînkûb, Abdulhüseyîn, Bâ Karvân-ı Hulle, Tahran 1347 hş.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4.1. KARŞILAŞTIRILMALI METİN

4.1.1. Nüshaların Tanıtılması

Zâtî'nin Şem ü Pervâne isimli mesnevîsinin bugün için bilinen beş nüshası vardır. Bunlardan iki tanesi yurt dışındadır.

1. Süleymaniye Nüshası: S

Kitap Adı	:	Dîvân-ı Zâtî
Yazarı	:	Zâtî
Ktp Adı	:	Süleymaniye, Lala İsmail Bölümü
Ktp No	:	443
Varak	:	362 v. Şem ü Pervâne mesnevîsi derkanar olarak yazılmıştır (30b-161a)
Ölçü	:	15x26,5
Satır	:	Her varağın a ve b yüzünde 30 satır vardır
Kağıt	:	Abadi kağıt sarı açık mavi, fıstıki yeşil, koyu şeyil, pembe, beyaz renkte sahifler, kenarlar yaldız çerçeveli
Cilt	:	Vişne çürüğü meşin, kenarlarıyaldızlı çerçeve, alt üst kapta ve makkapta yaldızlı mahiyeler var.
Yazı	:	Talik
Tezhip	:	Şem ü Pervâne'nin başlıkları bazan yaldızla bazan da kırmızı mürekkeple yazılmıştır.
Baş	:	Açuḳ ṭut gûş-ı cânı ey mükerrem Nedür diñle surūş-ı çarḫ-ı aᶜẓam
Son	:	Senüñ aduñla başlamıştı nāme Yine anuñla āḫir oldı ḫāme

İstinsah tarihi ve müstensihi belli olmayan bu yazma bir külliyattır. Orta kısımda; v.1a-29b kasideler, v.30b-336a gazeller v.337b-339b Deli Biradere Cevabı Mektup, v.340a-344b kıt'a, rübaî ve müfretler, v.345a-362a Letâyîf Kenarda: 30b-161a Şem ü Pervâne, 161b-167a Sıfat-ı Mahbûbân-ı Şehr-i Edirne

2. Nuruosmaniye Nüshası: N

Kitap Adı	:	Şem ü Pervâne
Yazarı	:	Zâtî

Ktp Adı	: Nuruosmaniye
Ktp No	: 4080
Varak	: 118
Ölçü	: 15x23
Satır	: v.1b'de 15, 2a, 2b, 3a'da 16, diğerlerinde 17'dir
Kağıt	: Venedik
Cilt	: Mukavva üzerine koyu kırmızı meşin kaplı; şiraze daha açık renkte ince meşin, cildin iki yüzünde ve makkapta mahiye vardır
Yazı	: Rik'a
Tezhip	: Yoktur. Başlık, serlevhalar ve beyitler kenarı kırmızı çizgili
Baş	: Açuḳ ṭut gûş-ı cânı ey mükerrem Nedür diñle surūş-ı çarḫ-ı aᶜẓam
Son	: Senüñ aduñıla başlamışdı nāme Yine anuñıla āḫir oldı ḫāme
İstinsah Tarihi	: 966/1558
Müstensihi	: Konyalı Mehmet Mustafa

Bu yazma 941/1534'de yazılmış bir nüshadan kopya edilmiştir. Varak 1a'da Sultan Osman'ın turasını havi mührün altında Sultan Vakfiyesi noktasız talikle yazılmış ve altı, zamanın müftüsü Latif b. İbrahim Hanif tarafından tastik temhir edilmiştir. Metin harici başta ve sondaki varaklarda Baki, Usuli, Hayali, Nizami, Necatî, Beyazî ve Veysî'nin çeşitli manzumeleri vardır.

3. Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Nüshası: D

Kitap Adı	:	Kitâb-ı Şem ü Pervâne
Yazarı	:	Zâtî
Ktp Adı	:	Ank. Üniv. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
Ktp No	:	A.4876 (Bu numara Milli Ktp.'deki mikrofilm arşivi numarasıdır)
Varak	:	101
Satır	:	21 (çoğu yerde de 17)
Yazı	:	Talik
Baş	:	v1b'de birinci mısralar bozuk olduğundan okunmuyor Nedür diñle surūş-ı çarḫ-ı aᶜẓam

Son : Senüñ aduñla başlamışdı nāme
Yine anuñla āḫir oldı ḫāme

v.72a'da silik, okunmayan bir mühür var. Mesnevîye ait bazı beyitler kenarda yazılmıştır. Bazı başlıklar kırmızıyla yazılmıştır. Bazı varakların üst kısımları nem yemiştir.

4. British Museum Nushası: B1

Kitap Adı	:	Ẕâtî Ḥażretlerinüñ Şem^{c} ile Pervâne Ḥikāye-i Laṭîfeleridür
Yazarı	:	Zâtî
Ktp Adı	:	British Museum
Ktp No	:	OR 7228 = OR 11375
Varak	:	132
Ölçü	:	200x129 (115x67) mm.
Satır	:	15
Cilt	:	Meşin kaplı olup sonradan ciltlenmiştir
Yazı	:	Nesih
Baş	:	Açuḳ ṭut gûş-ı cânı ey mükerrem
		Nedür diñle surūş-ı çarḫ-ı a^{c}ẓam
Son	:	Senüñ aduñla başlamışdı nāme
		Yine anuñla āḫir oldı ḫāme

5. British Museum: B2

Kitap Adı	:	—
Yazarı	:	Zâtî
Ktp Adı	:	British Museum
Ktp No	:	OR 7228 = OR 11376
Yaprak	:	174
Satır	:	12 (bazen 11 bazen de 10)
Cilt	:	Meşin olup sonradan ciltlenmiştir.
Yazı	:	Nesih
Baş	:	Açuḳ ṭut gûş-ı cânı ey mükerrem
		Nedür diñle surūş-ı çarḫ-ı a^{c}ẓam
Son	:	Senüñ aduñla başlamışdı nāme
		Yine anuñla āḫir oldı ḫāme

2b'den 16b'ye kadar harekeli olan nüsha bu yapraktan itibaren harekesiz olarak devam eder. Sonra doğru bazı sayfaların hareketidir. Nüshanın baş tarafında 1000/1591 yılına ait bir vakıf tarihi vardır. 41a'dan itibaren başlık sayılabilecek beyitler kırmızı ile yazılıdır.

4.1.2. Nüshaların Değerlendirilmesi

Tenkidli metnini verdiğimiz Şem ü Pervâne mesnevîsi, yurt dışından ve yurtiçinden temin edilen beş nüshanın karşılaştırılmasıyla meydana gelmiştir. Bunlardan sadece N kısaltmasıyla gösterilen Nuruosmaniye nüshasının istinsah tarihi bellidir. Yazma 966/1558 yılında yazılmıştır. Bu yazma bugün elimizde olmayan ve 941/1534'de yazılmış bir başka nüshadan kopya edilmiştir. Nüshalar içerisinde en eskisi ve güvenilir olması yönüyle, diğer nüshalardan ayrılır. Beyit sayısı 3936'dır.

S nüshasında müstensih ve istinsah kaydı yoktur. Beyit sayısı 3933'dür. Dikkatsiz müstensihin elinden çıkmışa benziyor. Vezin hataları, kelime farklılıklarının çok olması nüshanın güvenilirliğini azaltıyor.

D nüshası düzgün bir talikle yazılmıştır. Beyit sayısı 3925'tir. İstinsah tarihi belli değildir. Nüshada hatalar oldukça çoktur. Yanlışlar müstensihden mi kaynaklanıyor belli değildir. Ortak hatalar yüzünden D nüshası S nüshası ile benzerlik arzeder. Pek çok yerde iki nüsha aynı müstensih tarafından yazılmış gibi bir hava veriyor. Bundan dolayı bu iki nüsha aynı gruba mensuptur diyebiliriz.

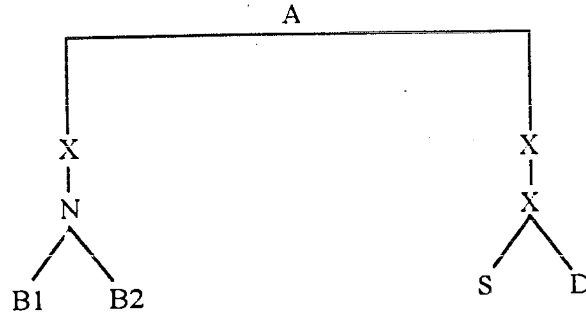
İngiltere Brıtısh Museum'da bulunan ve B1 ve B2 kısaltmasıyla gösterilen nüshalar, birbirlerine çok benzeyen nüshalar olarak karşımıza çıktıklarından dolayı, aynı grubun temsilcileri, sayılırlar. B1 güzel bir nesihle yazılmıştır. Yazısının güzelliği hemen dikkat çekiyor. Başlık sayılablecek kısımlar kırmızıyla yazılmıştır. Beyit sayısı 3934.

B2 nüshası 2b'den 16b'ye kadar ayrıca ortalarda ve sonlara doğru bazı varakların harekeli olması, o varaklardaki Türkçe kelimelerin okunması yönünden kolaylıklar sağlamıştır. Yazısı güzel ve düzenlidir. B1 nüshasına çok benziyor. Bazı kelimeler arasında nüsha farkı olmasa, iki nüshanın aynı müstensih tarafından yazıldığı kanaati hasıl olabilir. Harekeli kelimelerdeki fonetik hususiyetler, yazmanın XVI. yüzyıl dil özelliklerini yansıtmıyor. Bu da eserin müteahir bir dönemde yazıldığını gösterir. Beyit sayısı 3921.

Karşılaştırılmalı metnin oluşturulmasında kullanılan 5 nüsha arasında büyük farklılıklar tesbit etmedik. Mevcut farklıların ise müstensihlerden kaynaklandığını tahmin ediyoruz.

Buraya kadar söylediklerimizi toparlarsak, nüshalar hakkında kesin sonuçlara ulaşamıyoruz. Eldeki nüshaların bugün elde bulunmayan iki kaynaktan geldiği anlaşılıyor. Birinci kaynak nüshada yazılan N nüshası bir grup oluşturmakta, bunlara benzerlik gösteren, fakat yine de ayrılıkları olan B1, B2 nüshaları da ikinci grubu teşkil etmektedirler. D ve S nüshalarının ise oldukça değişik ikinci kaynak nüshadan geldikleri belli olmaktadır. Bunların da biri birinden yazılmadıkları açıktır.

Sonuç olarak karşılaştırmada yararlanılan beş nüshanın elimizdeki bilgilere göre dahil oldukları gruplar bakımından şöyle gösterilmeleri mümkündür:

4.1.3. Metin Kuruluşuyla İlgili Açıklamalar

Zâtî'nin Şem ü Pervâne'sinin karşılaştırılmalı metni hazırlanırken şu yazım kurallarına uyulmuştur:

a) Farkların ve diğer özelliklerin aparatta yazılmasında uyulan metod:

1. Mesnevîde herhangi bir beytin nüshada bulunmadığını belirtmek için aparatta nüshayı belirten harfin başına "-" işareti konmuştur. Örneğin eserin 174. beytinin herhangi bir nüshada bulunmadığını belirtmek için: 174-S kısaltmaları kullanılmıştır

2. Nüsha farkları aparatta belirtilirken, önce metne alınan şekil yazılmış, karşısına ise diğer nüshalardaki farklı şekil alınmış ve bu farkın geçtiği nüshalar belirtilmiştir. Bu fark birinci mısrada a, ikinci mısrada ise b harfleriyle gösterilmiştir.

Örneğin: 4946b şecerdür: semerdür D,S

3. Bir beytin birinci mısraında birden fazla fark varsa, farklar arasına "/" işareti konmuştur.

4. Sayıları birin üzerinde olan farklar şöyle gösterilmiştir:

Örneğin: 777a naksın : nakş D, kasrum S

5. Karşılaştırılmalı metni oluştururken nüsha karşılaştırmalarında genel alışkanlık olan bir nüshayı esas olarak alıp diğer nüshalarda görülen farkların

aparatta gösterilmesi yolu tercih edilmemiştir. 5 nüshayı mukabele ederek nüshaların farklılık gösterdikleri yerlerde vezin, kafiye, mana ve kelime ilişkilerini dikkate alarak en uygun kelimeleri seçmeye özen gösterilmiştir.

b) Çeviri yazıda (trancription) Arapça, Farsça harf ve kelimelerin yazılışında uyulan metod

1. Bu tür bilimsel çalışmalarda uygulana gelen transkripsiyon sistemi kullanılmıştır (bkz. Transkripsiyon Alfabesi)

2. Arapça ve Farsçadaki uzun ünlülerin okunuşunda "-" işareti kullanılmıştır

3. Farsça "vâv-ı ma'dule", "v" biçiminde gösterilmiştir.

Örneğin ḫ^{v}āb

4. Farsça edat ve ön ekleri, eklendikleri kelimelerden kısa çizgi "-" ile ayrı yazılmıştır.

Örneğin: bī-kes, der-âgūş

5. Yapım eki işlevlerini taşıyan Farsça ekler, sonuna geldikleri kelimeye bitişik yazılmışlardır:

Örneğin Dīvāsā cūybār, ümīdvâr, gülzār, gülistān. meykede, zerrīn gibi

6. Farsça da ikili tekrarların yazımında, tekrarlanan kelimeler arasındaki ek veya edatlar kısa çizgi arasına yazılmıştır.

Örneğin ber-ā-ber, ser-ā-ser gibi

7. Farsça birleşik isimler, kelimeler arasına çizgi konularak yazılmıştır:

Örneğin Mihnet-hāne, sūz-nāme

8. Arapçada "Allah" kelimesinin muzafun ileyh olduğu durumlarda, "lam"lar işaretle ayrılmamıştır:

Örneğin Beytu'llah, İlla'llah gibi

9. Bugünkü imlaya uyularak özel isimlerin başında büyük harf kullanılmış, sonlarına getirilen ekler kesme işareti ile ayrılmıştır:

Örneğin Pervāne'den, Dāye'ye

10. Metindeki kafiyeyi oluşturan harflerde uyum sağlayabilmek için, bazı kelimelerin son harflerinde (daha çok a/u) değişikliğe gidildi. Mesela kafiyeyi oluşturan harf "u" ile bitmişse, diğer kafiye harfi o/ö veya ü olsa bile "u" tercih edildi: serv cārū / süre u (o yerine); âheste olmış/haste olmış (hasta yerine)

11. Metindeki yazım birliği, İsmail Ünver'in şu başlıklı makalesine göre oluşturulmuştur: "Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler" Türkoloji Dergisi c. XI, sy. 1, Ank. 1993, s. 51-89'

4.1.4. TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

ء	ʾ
آ	Ā ā
ا	A a E e
ب	B b
ت	T t
ث	S̱ s̱
ج	C c
چ	Ç ç
ح	Ḥ ḥ
خ	Ḫ ḫ
د	D d
ذ	Ẕ ẕ
ر	R r
ز	Z z
س	S s
ش	Ş ş
ص	Ṣ ṣ
ض	Ḍ ḍ Ż ż
ط	Ṭ ṭ
ظ	Ẓ ẓ
ع	ʿ
غ	Ġ ġ
ف	F f
ق	Ḳ ḳ
ك	K k ñ
ل	L l
م	M m
ن	N n
و	V v (u)
ه ـه	H h (a, e)
ی	Y y (ı, i, ī)

4.1.5. Metin Ara Başlıkları

METİN

KİTĀB-I ŞEM^{c} Ü PERVĀNE*

Mefā^{c}īlün Mefā^{c}īlün Fe^{c}ūlün

Açuḳ ṭut gūş-ı cānı ey mükerrem**
Nedür diñle surūş-ı çarḫ-ı a^{c}ẓam

Niçün mürde bigi ebkem olasın***
Dilüñ depretmeyüp ebsem olasın

Ḍilüñden dūr ḳılma ism-i ẕātı
Bulasın Ḫıżrveş āb-ı ḥayātı

Ḫudānuñ ẕikri olursa kelāmuñ
Ola İdrīsveş Cennet maḳāmuñ

Ẓebānuñ nām-ı Ḥaḳ'ḳa k'ola vāṣıl
Ḳılasın vuṣlat-ı maḳṣūdı ḥāṣıl

Di bismi'llāhi'r-raḥmāni'r-raḥīmi
Vire Ḳādir saña ḳadr-i ^{c}aẓīmi

---

* Kitāb-ı Şem^{c} ü Pervāne : Şem^{c} ü Pervāne N; Ẕātī Ḥażretlerinüñ Şem ile Pervāne Ḥikāye-i Laṭīfeleridür B1; - D, S, B2

** D nüshasında 1'den 14'de kadar olan beyitlerin birinci mısraları bozuktur.

*** 2'den 6. beyte kadar -B1. Bu dört beyitin yerine diğer nüshalarda olmayan su beyitler yazılıdır?

Elā ey deyr-i ^{c}ālem büt peresti
Felek ḳadr-i bülendüñ zīr desti

Bu deyr-i dūnda gel ṭap büt perest ol
Yetiş mey-ḫāne-i vaḥdetde mest ol

Raf^{c}ī aṣluñ n'içün sen pest olasın
Ḳamu hey'etden evvel hest olasın

Gözüñ aç ey ferāġat cānı mesti
Senüñçün oldı peydā cümle hesti

2a sürūş-ı çarḫ : devā-yı deyr B1
5a k'ola : ola N
5b ḳılasın : kıla S / vuslat D, N : vasliyyet S

Dilüñ var şem^{c}veş el-hamdü li'llāh
Yüri diñlenme her şeb-ṭa-seḥergāh

Ma^{c}āni şem^{c}inüñ pervānesi ol
Suḫan sevdāsınuñ dīvānesi ol

Uyar şevḳ āteşiyle şem^c-i tevḥīd
Żiyā olsun aña taḥmīd u temcīd

B2.2a Olup fānūs nüh ṭop-ı muḳarnas
Aña pür-āhen olsun çarḫ-ı aṭlas

O şem^{c}üñ şevḳine dönsün o fānūs
Melekler olsun ol şem^c ile me'nūs

Yolını ^{c}ayn-ı ^{c}aḳl anuñla görsün
Göñüllerden ẓalām-ı şirki sürsün

Ḫudānuñ birligini eyle iṡbāt
Aña şāhid getür eflāḳı ḳat ḳat

S.31a Ḥavādiṡden münezzeh ẕāt-i pāki
Anuñ yoḳ kimselerle iştirāki

D.2a, B1.2a Şerīki olsa ol çarḫı düzerdi
Begenmezdi döner anı bozardı

N.2a Anuñdur mülk-i ^{c}ālem birdür Allah
Ṣığışmaz bir vilāyetde iki şāh

Teġayyürden müberrā pāk-i ẕātı
Tebeddülden mu^{c}arrādur ṣıfātı

12a görsün : alsun S
15b anı : bu N, S
16a birdür : budur N, oldur D,S

Dilerseñ ḳudretine ger delīli
Felekde gör şumūᶜ-ı bī-fitīli

Ḳadīm u lā-Yezāl u bī-bedeldür
Muḳīm u bī-Zevāl u bī-ḫaleldür

Ḥayātınuñ bilinmez ibtidāsı
S̱ebātınuñ bulunmaz intihāsı

O bir bāḳī durur yoḳdur fenāsı
Fenā görmez anuñ ᶜayn-ı beḳāsı

B2.2b ᶜAlīm-i bī-ḫuṭūṭ u bī-ḫaṭādur
Kerīm ü pür-seḫā vü pür-ᶜaṭādur

O bir şehdür ki yoḳ anuñ vezīri
Bulunmaz mülk-i ᶜālemde naẓīri

Cihān andan ṭolu ol lā-mekāndur
Nişān andan ḳamu ol bī-nişāndur

Tefekkür itse anı ᶜaḳl olur çāk
Taṣavvur idemez naḳḳāş-ı idrāk

Göñüllerden ṣorun ol bī-nişānı
Göñüller mülkidür dirler mekānı

Eger ol bī-nişāndan sen nişānı
Dilerseñ yüri terk it cism ü cānı

19a ḳadīm u : ḳadīm-i D, N, B1, B2
19b muḳīm u : muḳīm-i D, N, B1, B2
20b s̱ebātınuñ : s̱enāsınun N
22a bī-ḫuṭūṭ u : bī-ḫuṭūṭ D, N, B1, B2
22b kerīm u : kerīm-i D, N, B1, B2
23a o bir şehdür : o şehdür D
25a anı ᶜaḳl : ᶜaḳl anı D, S

Ḳo başuñ ayaġuñ altına evvel
İrişdürmek dilerseñ sen aña el

S.31b Vucūduñdur arada saña perde
Velī ḥāżırdur ol mecmūᶜ yirde

B1.2b Taṣavvurdan münezzehdür ṣıfātı
Degüldür ᶜaḳla mümkin vaṣf-ı ẕātı

Celāl-i ḳulzumunda fülk-i fikret
Olur müstaġraḳ irüp mevc-i ḥayret

D.2b, N.2b Eger kim ejder-i endişe biñ yıl
Olursa hikmet-i seyrine ḳāʾil

Anuñ bir ḳatresini görmez aṣlā
Zümürrüd kāselerden olur aᶜmā

B2.3a Eger esb-i ḫayāl-i berḳ-sürᶜat
Yilerse bād gibi tā-ḳıyāmet

Yine evvelki menzilde baḳasın
Ṭolaşmaḳ ḳande ḳaṣr-ı kibriyāsın

Uludur iremez çāh-ı celāli
Kişinüñ peyk-i evhām u ḫayāli

Ḥiṣār-ı ᶜizzetüñ burc-ı bülendi
Yücedür irmez ol māhuñ kemendi

Cemāl-i pertevinden lemᶜa-ı nūr
İrişse ᶜaḳl olur kül nite kim Ṭūr

30b ᶜaḳla : vaṣfa N
32b seyrine : şīrine D, S / ḳā'il : mā'il B2
34b bigi : gibi D, S
36a çāh : cān N
37b ol : o N, S, B1, B2

Görünse lem^{c}a-ı şem^{c}-i cemāli
Yanar Cibrīl-i ^{c}aḳluñ perr ü bāli

Kim ilter kibriyāsı ḳaṣrına rāh
İrişmez nerdubān-ı ^{c}aḳl-ı kūtāh

Ḳıyāsı leng ider peyk-i ḫayāli
^{c}Uḳūluñ pāyına urur ^{c}iḳāli

İḥaṭa ide mi deryāyı ḳatre
Süha ẓarf ola mı bi'llāh bedre

Şikār olur mı bir guncişle ^{c}Anḳā
Olur mı bir ḳadeh deryāya me'vā

S.32a Ser-ā-ser cümle mülke sıġmayan şāh
Sıġar mı hücre-i tarīke bi'llāh

B1.3a Gelür bi'llāh sıġar mı ^{c}aḳla hīç u
Varur ḫil^{c}'at m'olur bir cisme bir mū

B2.3b Anuñ k'evhām u ^{c}aḳl u derki gitdi
Delīl-i ^{c}ışk ile ol şāha yitdi

Bu yolda ^{c}aḳla dirler bir ḫar-ı leng
Ża^{c}īf ü nā-tüvān u zār u dil-teng

N.3a Bu yolda ^{c}ışḳ bir uşturdur esrük
İrişmez aña peyk-i berḳ-çābük

D.3a İdin yüri bu yolda ^{c}ışḳı hādī
Kim anuñla pür olmışdur bu vādī

42b ẓarf : ṭarf S
46a derki : derke S
49b kim : ki S

Dıraht-ı ^{c}ışkdan ^{c}arż itdi dīdār
Kelīme vādī-i Eymendeki nār

Diyüp bu arada tevḥīd-i Bārī
Ḳodı Ẕātī cihānda yādgārı

Fā^{c}ilātün Fā^{c}ilātün Fā^{c}ilātün fā^{c}ilün

Ey ki nehr-i kudretüñden çeşmedür Nīl ü Fırat
V'ey ki baḥr-ı raḥmetüñden aşmadur āb-ı ḥayāt

Ẕikrüñ ile ḳullara ḳutlu ḳapular açılur
Fetḥ olur aduñ añılsa ḳufl-ı bāb-ı müşkilāt

Söz senüñdür ey Ḳadīm u lā-Yezāl u bī-Zevāl
İki ḥarfüñden vucūda geldi cümle kā'ināt

Nüh felek raḳḳās olupdur ṣavt-ı emrüñden senüñ
Çarḫa girmişler dönerler döne döne ḳat ḳat

Göz açup her ne cihetden gözlesem senden ṭolu
Fevḳ u taḫt u ṣaġ u ṣol u pīş ü pes cümle cihāt

B2.4a Cümle eşyā hüsnüñe maẓhar olur mir'ātveş
^{c}Ayn-ı ibretle ne dem keşf olsa çeşm-i iltifāt

Şeş getürdüñ penc gence kim Muḥammed ümmetin
Görmedi mis̱lin üç oġul nüh peder çār ümmehāt

S.32b Cümle ^{c}ālem levḥ-i ^{c}ilmüñde ezel mevcūd idi
Cem^c olupdur ism-i ẕātüñde ṣan esmā vü ṣıfāt

52a nehr : mihr N
54a ḳadīm u : ḳadīm-i B1, B2, D, N
55a raḳḳās olupdur : raḳḳās gibi D, N, B1, B2
56a göz açup her ne : gözüme her ne N
56b solu pīş u pes cümle : sol cümle pīş u pes S
59b esmā vü ṣıfāt : esmā ṣıfāt D, B1

B1.3b Ṣanᶜatuñ dil-dārınuñ āyinedārı ṣubḥ-ı ᶜiyd
Ḳudretüñ ebkārınuñ zülfindedür ḳadr u berāt

Bād-ı ḳahruñdan olursa cümle deryā telḫ-kam
Āb-ı luṭfuñdan olur nāyuñ dimāġı pür-nebāt

Bilmedi sen şāhı bu naṭᶜ-ı cihānda kavm-i ᶜĀd
Bād-ı ḳahruñ itdi bir luᶜb ile fi'l-ḥāl anı māt

Bir nefes luṭfuñla hem-dem olmasa bād-ı bahār
Cān mı bulurdı deminden anuñ emvāt-ı nebāt

Külli eczāmı ser-ā-ser kül iderse eylesün
Ḳanı ol gün kim tecelli ide Ṭūr-ı rūḥa ẕāt

N.3b Buldı bu daᶜvā bu dehr-i bī-s̱ebāt içre s̱übūt
Ẕāt-ı bī-çünuñdan özge nesnede yoḳdur s̱ebāt

Her kimi kim rıfᶜat atına suvār itseñ o dem
Bir murassaᶜ kürsi olur aña çarḫ-ı s̱ābitāt

Cürm-i ᶜāṣī Nūḥ ṭufānından artuḳ olmaya
Virdi keştībān-ı raḥmuñ Nūḥ'a ol demde necāt

İremez ol kibriyānuñ kārbānı gerdine
Ger ḫayāl-i berḳ-sürᶜat nice biñ yıl sürse at

D.3b, B2.4b ᶜĀlim oldur kim seni bilmekde ᶜaczin anlaya
Ey ki cudūñdan irüpdür enbiyāya muᶜcizāt

60b zülfindedür : zülfindür N, B1, B2, zülfinidür S
61a telḫ-kām : telḫ olur N
61b nāyuñ : anuñ S
62b fi'l-ḥāl anı māt : anı şāh māt S
66a rıfᶜat : rıḥlet D, S
68b sürse : süre S

Şerḥ olınmaz Ẕātiyā anuñ kitāb-ı raḥmeti
Āsmān evrāḳ olup olursa deryālar devāt

Ḳaṣīde buldı çün bunda nihāyet
Naṣīḥat-gūne söz oldı rivāyet

Diyüp bu arada tevḥīd-i Bārī
Ḳodı Ẕātī cihānda yādgārı

Elā ey ṭālib-i dīdār-ı mevlā
Ḳıla dīdār istersen tecellā

Muḥabbet mıṣḳaledür ur aña el
Göñül mir'ātını eyle muṣayḳal

S.33a Eger mir'āt olmaz ise ḳābil
Nice olur cemāl aña muḳābil

B1.4a Sarāy aġyārdan olmasa ḫalvet
Bulur mı ḳonmaġa şeh kabiliyyet

ᶜAdemden ᶜālemi mevcūd idüpdür
Cemālin ᶜāleme maḳṣūd idüpdür

İki ḥarf ile ser-tā-ser müretteb
Yaratdı on sekiz biñ ᶜālemi heb

Kim ol ḥarfuñ biri kāf u biri nūn
ᶜİyān itdi cihānı kendi meknūn

B2.5a ᶜUyūn-ı ibreti ile ol ki nāẓır
Ola ṣunᶜı sarāyından o ẓāhir

70a raḥmeti : raḥmı S
72 - N,S
73a elā ey : eyā ey N

Olur ẓāhir eṡerlerden mü'eṡṡir
Naẓar eyle gözüñ aç ey müdebbir

Bu eşcārı görürsin pür-varaḳdur
ᶜUḳula cümle evrāḳı sebaḳdur

N.4a Ḫudānuñ varlıġını eyler iẓhār
Zebān olmış ider her biri güftār

Mü'eṡṡir yoġise ey şehd-i güftār
Nedür bu mīve-i şehd ü şeker-bār

Neden buldı bu reng ü būy yā gül
Neden ney-zen olupdur aña bülbül

Kimüñ ṣavtından oldı çarḫ raḳḳāṣ
Kimüñ emriyle māhī oldı ġavvāṣ

Neden oldı bu nüh ṭop-ı muṣannaᶜ
Kimisi sāde vü kimi muraṣṣaᶜ

Şu dem kim zelzele olduḳça bu arż
Ḳımıldansa idersin bunı sen farż

D.4a Buḫār ile ḳımıldar dirsin anı
Buḫārı kim ider ey yār cānı

S.33b, B1.4b Görürsin kim çıḳar yirden buḫārı
İder rūy-ı hevāda ol ḳarārı

Çoġalduḳça seḥāb olur o yeksān
Çü ṡıḳlet bula olur yine bārān

83a eyler : ider N
84a yoġise : yoġsa S, B1
86b māhī oldı : oldı māhī N, S, B2

İrişür nem biter yirden nebātāt
Mü'essirden degül midür bu ḥālāt

B2.5b Degüldür aña ḥācet hīç ālet
Mübeşşirdür virür bunlar beşāret

Furun içre idüpdür sebzezārı
Ḫalīl'e eyledi gülzār nārı

Yanar tennūrdan peydā idüp ṣu
Ser-ā-ser ^{c}ālemi ġarḳ eyledi u

Ol eyler dem-be-dem āfāḳı gül-fām
O virdi çarḫa sür^{c}at ḳuṭba ārām

Anuñ ṣun^{c}ından olmışdur nüh eyvān
Anuñ luṭfıyla rıf^{c}at buldı Keyvān

Sa^{c}ādet ol ider burcına en^{c}ām
Anuñ ḳahrına maẓhar gökde Behrām

Anuñ emriyle çarḫa girdi ḫūrşīd
Anuñ hükmiyle çengi oldı Nāhīd

N.4b O virdi ḳāḍī-i eflāke fıṭnat
O virdi peyk-i māha böyle sür^{c}at

Ol itdi ḥār u yābis ṭab^{c}-ı nārı
Felek altında ḳıldırdı ḳarārı

Be-ġāyet bārid ü raṭb itdi ābı
Aña virdi ziyāde inḳılābı

97a nüh : Nūḥ N
101a ḥār u : ḥār-ı S

Hevāyı ḥār u raṭb itdi be-ġāyet
Anuñ yoḳ luṭfına ḥadd u nihāyet

Ol itdi bārid ü yābis turābı
Keṣif u ṣābit ü yoḳ inḳılābı

S.34a, B1.5a, B2.6a Bu çār eżdād kim cümle bir oldı
Mevālīd-i s̱elās̱e ẓāhir oldı

İdüp bir yirde çār eżdādı hem-dem
Ḳodı luṭfından anuñ adın ādem

Keremden aña ẕihn-i pāk virdi
Güşāde-ṭab^c u ḫūb-idrāk virdi

D.4b Cemāl-i vaḥdetine itdi mir'āt
Görinsün diyü anda cümle evḳāt

Gözin aç ṭoġrı baḳ ol aña nāẓır
Cemāl-i vaḥdet olur anda ẓāhir

Hem aña ^cālem-i kübrā dimişler
Ḳamu ^cālemden ol a^clā dimişler

Ḳamu ^cālem içinde her ne kim var
Görinür anda hep tekrār tekrār

Güneh ḳılmasa çeşm-i rūḥ-ı a^cmā
Eger ol ^cālemi ḳılsañ temāşā

O ^cālem içre görseñ kim neler var
Tecellī eylemiş Ṭūrında dīdār

103a ḥār u : ḥār-ı S
113b eylemiş : eylemişdür N

Sekiz uçmaḳ ser-ā-ser anda peydā
Yidi ṭamu ḳamu anda hüveydā

Uçarlar bāl açup anda melekler
Dönerler ṭurmayup ḳat ḳat felekler

Ḳarār itmişdür anda Kaᶜbetu'llāh
Ṭavāf eyler tecellī anı her gāh

N.5a, B2.6b Maḳām-ı enbiyā vü evliyādur
Maḥall-i maẓhar-ı sırr-ı Ḫudādur

Bulınur on sekiz biñ ᶜālem anda
Anı seyr it ne istersen yabanda

Düzilmişdür ṭılısm-ı vaḥdet anda
Ḳonılmış māl u genc ü devlet anda

S.34b, B1.5b Dilerseñ açasın anuñ ṭılısmın
Ḫudānuñ cān ile ẕikr eyle ismin

Ḳasīde buldı çün bunda nihāyet
Naṣīḥat-güne söz oldı rivāyet

Bu söz kim dostlar tevḥīd-i Ḥaḳ'dur
Bunuñ her ḥarfi biñ cāna sebaḳdur

Mefāᶜilün Feᶜilātün Mefāᶜilün Feᶜilün

117a enbiyā vü evliyādur : evliyā vü enbiyādur D, N, B1, B2
117b maḥallī : mücellī S
118b Anı ... yabānda : Konılmış māl u genc ü devlet anda N
119 - N
119b genc ü : genc-i B1, B2
120a ṭılısmın : ṭılısmını D,N
120b eyle : eyleyin D / ismin S : ismini D,N
121 - N,S
122a söz : sözler D, N, B2 / kim : - B2

Ḳomaz göñülde gümān lā-ilāhe illā'llāh
Disem biñ olsa zebān lā-ilāhe illā'llāh

Nedür tekellüm-i tevḥīd didüm ervāha
Pür oldı kevn ü mekān lā-ilāhe illā'llāh

Egerçi birligüñe var senüñ hezār delīl
Yiter faḳīre hemān lā-ilāhe illā'llāh

Disem ṣafā-yı derūn ile rūz-ı ḥaşre degin
Ecelden olsa āmān lā-ilāhe illā'llāh

Derūn-i dilde olan şirki cümle maḥv eyler
Zebāndan olsa ᶜıyān lā-ilāhe illā'llāh

Derūn-i dilde olan şirki cümle maḥv eyler
Zebāndan olsa ᶜıyān lā-ilāhe illā'llāh

D.5a İlāhi ẕikr-i cemīlüñdürür senüñ n'ola ger
Olursa cānlara cān lā-ilāhe illā'llāh

Senüñ o ẕāt-ı cemīlüñle birligüñ dün ü gün
İder cihāna beyān lā-ilāhe illā'llāh

B2.7a Tehī degül bu ṭoḳuz dā'ire bu merkez-i ḥāk
Ṭolu kenār u miyān lā-ilāhe illā'llāh

Bir āftāb-ı cihan-ṭabdur ki nūrından
Ḳılar derūnı leyān lā-ilāhe illa'llāh

Ṣafā cevāhirini ister iseñ ey ṭālib
Kim ol cevāhire kān lā-ilāhe illa'llāh

123a göñülde N,S : göñlinde
126a degin : dek D, N
127a şirki cümle : cümle şirki S

Cihāna niteki envār-ı mihr-i ^{c}ālem-tāb
Kulūba nūr-feşān lā-ilāhe illa'llāh

Virür ḥayāt-ı ebed ādeme ^{c}aceb mi eger
Olursa cān u cihān lā-ilāhe illa'llāh

N.5b Senüñ bu ḳudret-i bī-ḥaddüñe ḳılup naẓarı
Ayıtdı pīr ü civān lā-ilāhe illa'llāh

S.35a, B1.6a İlāhi irişecek ṣoñ nefes zebānumuza
Getür şu bigi revān lā-ilāhe illā'llāh

İlāhi ḳudretümüz cān virürken alma bizüm
Disün dehān u lisān lā-ilāhe illā'llāh

Murādum ol ki İlāhi getür ecel iricek
Zebānuma o zamān lā-ilāhe illā'llāh

Eger ki ṣafvet-i ḳalb isteriseñ ey Ẕātī
Ṣafā ile di her ān lā-ilāhe illā'llāh

Bu tevḥīd oldı bu arada āḫir
Ḳulaḳ ṭut kim naṣāyiḥ oldı ẓāhir

B2.7b Elā ey mest-i bī-hūş-ı elestüñ
Bu bezmüñ ayağına urma destüñ

Yine ṭālib ol ol evvelki bezme
Cihānda serseri bī-hūş gezme

Ne bezm ol mecma^{c}-ı mecmū^{c}-ı ervāḥ
Aña sāḳī tecellī ^{c}ışḳ idi rāḥ

---

133 - N
134a ḥayāt-ı ebed ādeme S : ḥayāt-ı revān ādeme D, B1, B2, ḥayāt-ı ādeme revān N
135b pīr ü : pīr-i D
136b bigi : gibi D,S
138a murādum : murād D
142a evvelki : iki D

İderdüñ anda yār ile kelāmı
Arada ᶜaks iderdi ᶜışḳ cānı

Sen anda cām-ı ᶜışḳ ile konuşduñ
Gelüp mey-ḫāne-i nāsūta düşdüñ

Şınuḳ bir cām idüñ gūyā atılduñ
Yāḫud bir ḳul idüñ bunda ṣatılduñ

D.5b Düriş cehd it edā eyle bahāñı
Ara saᶜy eyle bul derde devāñı

ᶜİbādet eyleyüp gör yol yarağın
Tecessüs eyle yaḳının ırağın

O geldügüñ maḳāma eyle ᶜavdet
Yine anda ṣafā kesb eyle ḳat ḳat

N.6a Maḳāmuñ gün bigi olmışken eflāk
Olupdur şimdi yirüñ jāleveş ḫāk

S.35b, B1.6b Eger olmazsa mihrüñ pertevi kim
Bulursın menzilüñ mānend-i şeb-nem

Ḫudāya olıgör cān ile ᶜāşıḳ
Olur maᶜşūḳa ᶜāşıḳlar ulaşıḳ

B2.8a Çizilse dā'ire gūyā ṭolu ay
Çelikse tīr-i ḫaṭ olur iki yay

Biri ᶜāşıḳ biri maᶜşūḳ anuñ
Niçün meyl eylemez ᶜışḳa revānuñ

147b ara : ire N
149a eyle ᶜavdet : eyle daᶜvet N, ᶜavdet eyle S
150a bigi : gibi D,S
151a olmazsa : olmasa N

O tīr-i ḫaṭdan anda ḳalmasa ^{c}ayn
Olur ḥāṣıl maḳām-ı ḳābe ḳavseyn

O ḫaṭ ortada nefsānī ṣıfatdur
Anı ref^{c} itmek a^{c}lā ma^{c}rifetdür

Anı ref^{c} it ki maḳṣūd ola ḥāṣıl
Olasın sevgülü yār ile vāṣıl

Günāhuñ ebri perde olmış ey yār
Nice virsün tecellī mihr-i envār

Aña māni^{c} olur ebr-i günāhuñ
Niçün yoḳ Ẕātiyā anuñçün āhuñ

Açıldı bāb-ı gülzār-ı münācāt
Ola kim açıla envār-ı ḥācāt

İlāhi bir ża^{c}īf ü nā-tüvānem
Güneh itmekde ammā pehlevānem

Benüm ṭaġlarcadur her bir günāhum
Velī yoḳ anlaruñçün bir gün āhum

Göñül esb-i hevā çābük-suvārı
Degül elde ^{c}inān-ı iḫtiyārı

B2.8b Hevā-yı nefsde dil-murġı perrān
Nedāmet odına olmadı büryān

N.6b, D.6a Ẓalām-ı fısḳa dil ġāyetde mā'il
Degül nūr-ı ṣalāḥa veh ki ḳā'il

155b ḳābe ḳavseyn : Kur'ān, Sūre 53, Ayet 9
157a maḳṣūd ola : maḳṣūduñ D
159a ebr-i : öbür N
162b anlaruñçün : anlar içün N

S.36a, B1.7a

Hevā āvāre vü dil ḫasta itdi
Ḥabābāsā beni dem-beste itdi

Beni ādem ṣanur gören birūnum
Ṭoludur kibr ü kīn ile derūnum

İrişdi göklere burc-ı günāhum
Nice yıḳṣun anı bu top-ı āhum

Gözüm yüz yumaz aġlamaḳda şāhum
Nice aġ ola bu rūy-ı siyāhum

Yürekde nār-ı mihrüñden çü yoḳ daġ
Ola mı ṣubḥveş yā Rab yüzüm aġ

Benüm ġāyetde bī-ḥaddur vebālüm
Eger kim ʿadl iderseñ n'ola ḥālüm

Eger bī-ʿaḳl olanlar olsa ḫarman
İçinde anlaruñ bir dāneyüm ben

Çaġırup dir ki dānem uş dögündüm
Daḫi ben bulmadum bir dāne gendum

Baña vir nār-ı āh-ı maʿṣiyet-sūz
Çekem tā yane yane her şeb u rūz

Günāhum ḫarmanın yaḳsun kül itsün
Beni sen şāha göynüklü ḳul itsün

B2.9a

İlāhi itme mihrüñ ceẕbesin kem
Velī ceẕb eylesün mānend-i şeb-nem

168b bu : bir N
170a yürekde : yüzümde D,S

Yetişdür ḳahr-bār-ı mihrüñ ey şāh
Olam meczūbı anuñ ta ki ben gāh

Ṭutuşdur ᶜışḳ odıyla iç ü ṭaşum
Duḫān bigi irişsün göge başum

Yüküm şīşe İlāhi merkebüm leng
Ḳarañu giceye ḳaldum yolum seng

N.7a İlāhi ḳanı ᶜavnüñ ṣubḥgāhı
Görem ben güm-rehüñ ṭoġrı rāhı

S.36b, B1.7b Ḫudāyā nār-ı ᶜiṣyāna ḫarīḳam
Dirīġā ḳulzüm-ı cürme ġarīḳam

Muḫālif bāde-dürde kim bulaşdum
Dilerken sāḥili engine düşdüm

D.6b Yol azdum başdı fülküm mevc-i ḥayret
İlāhi ḳandadur necm-i hidāyet

Dirīġā ẓulmet-i ᶜiṣyānda ḳaldum
Yañıldum yolumı yabanda ḳaldum

Yolum göster ġarībüñ itme żāyiᶜ
Hidāyet nūrın eyle berḳ-ı lāmiᶜ

Ümīd-i ᶜavf-ı luṭfuñla el açdum
Duᶜā güherlerin ṣu bigi ṣaçdum

178b bigi : gibi D, S
182a bāde-dürde : bāde-dürd
183a yol azdum : yol azıḳum N
185a ġarībüñ : ġarībem D, S, B1, B2
186b bigi : gibi D, S

Muḥibbīsin eli açuḳlaruñ sen
Ümīdüm bu ki maḥrūm olmayam ben

B2.9b İlāhi ^{c}avf-ı bī-ḥadduñ ḥakıçün
Cihānda luṭf-ı bī-^{c}adduñ ḥakıçün

Seḥāb-ı raḥmetüñ ḥaḳḳı İlāhi
Degül bir ḳatresi ^{c}ālem günāhı

Ḫūr-ı ^{c}avfuñ ḥaḳıçün kim cihānuñ
Günāhı ẕerresince yoḳdur anuñ

Naṣūḥuñ tevbe-i maḳbūlı ḥaḳḳı
Ḳamu ehl-i ṭarīḳat yolı ḥaḳḳı

Yetīmüñ gözinüñ yaşı ḥaḳıçün
Ġarībüñ baġrınuñ başı ḥaḳıçün

Anuñ ḥaḳḳı k'ola gurbetde bimār
Kimesne baḳmaya ḳılmaya tımār

Ḫudāyā ḥürmetiçün evliyānuñ
Kemāl-i ^{c}izzetiçün enbiyānuñ

N.7b Ṣafā-yı ṣafvet-i Ādem ḥaḳıçün
Anuñla itdügüñ hem-dem ḥaḳıçün

S.37a, B1.8a Hevā-yı Cennet-i a^{c}lā ḥaḳıçün
Ṣafā-yı Ḳa^{c}be-i ^{c}ulyā ḥaḳıçün

İlāhi Nūḥ Ṭūfānı ḥaḳıçün
Anuñ ol çeşm-i giryānı ḥaḳıçün

190a ḫūr-ı : ḥaẕer-i D, nūn B1

Saña cānlar viren Cercīs ḥaḳḳı
Cinānı cā iden İdrīs ḥaḳḳı

Dem-i Davūd-ı ḫūb-āvāz ḥaḳḳı
Anuñ gösterdiği iᶜcāz ḥaḳḳı

D.7a, B2.10a Süleymān nebīnüñ saṭvetiçün
Ḳamu maḫlūḳuñ aña ḥürmetiçün

Bi-ḥaḳḳın ṣabr-ı Eyyūb-ı belā-keş
Aña olmazdı ṣābirlikde beñdeş

Bi-ḥaḳḳın ḫūn-ı Yaḥyā-yı mükerrem
Yoluñda cān virenler de müsellem

Bi-ḥaḳḳın ḥażret-i Yaᶜḳūb-ı maḥzūn
Firāḳ itmişdi anuñ bağrını ḫūn

Bi-ḥaḳḳın server-i ḫūbān Yūsuf
K'ana itdüñ gül-i ḥüsni tekellüf

Ḫalīl'üñ ḥaḳḳı ey Mevlā-yı maᶜbūd
Aña gülzār olupdur nār-ı Nemrūd

Senün ḳurbānuñ ᶜİsmāᶜīl ḥaḳḳı
Ana ḳoç indüren Cibrīl ḥaḳḳı

Anuñ ḥaḳḳı derūn-ı ḥūt-ı ḫalvet
Olup aña senüñle buldı vuṣlat

Kelīmüñ ḥażret-i Mūsā ḥaḳıçün
Tekellüm eyledügi cā ḥaḳıçün

200b ḥürmetiçün : ᶜizzetiçün S
201b ṣābirlikde : sābirligin D
206b - B1
207b - B1

Bi-ḥaḳḳın ḥażret-i ^{c}Īsā Ḫudāyā
Deminden mürdeler olurdı iḥyā

N.8a Bi-ḥaḳḳın mebde-i bünyād-ı ^{c}ālem
Anuñ rūḥı ḳamusından mükerrem

S.37b Emīr-i cund-ı cümle enbiyādur
Günehkār ümmete derdi devādur

B2.10b Anuñ aṣḥāb-ı ālī ḥaḳḳı yā Rab
Anuñ şīrīn maḳāmı ḥaḳḳı yā Rab

B1.8b Bu ser-keş göñlümi emre mutī^c it
Baña anı ḳıyāmetde şefī^c it

Ḥadīṣ-i ^{c}ışḳına naẓmūm belīġ it
Kerem ḳıl baña luṭf-ı bī-dirīġ it

Sözümi şem^c bigi eyle rūşen
Gören pervānesi olsun ṣafādan

Ne meclisde olursa rūşen itsün
Oḳırsa ġuṣṣalu göñlin şen itsün

Benüm bigi anı göynüklü eyle
Ser-ā-ser şevḳ odından yüklü eyle

D.7b Oḳısun yane yane anı ^{c}uşşāḳ
Ṭutuşsun pertevinden bu ṭoḳuz tāḳ

Güneş bigi irişsün göge başı
Dökilsün nāẓırınuñ gözi yaşı

210b mukerrem : mukaddem D, S, B1
214a ḥadīṣ-i ışḳına S : ḥadīṣi ışkına B1, B2
215a bigi : gibi D,S
216b göñlin : göñline D
219a bigi : gibi D,S

O şem^c u ḫalḳ aña pervāne olsun
Gören pervāneveş dīvāne olsun

Olup her mıṣra^{c}ı bir şem^c-i pür-nūr
Münevver olsun andan dehr-i deycūr

Anuñ şevḳine na^{c}t-ı Muṣṭafāyı
Deyüp kesb eylesün ḳalbüm ṣafāyı

Du^{c}ā ḫatm oldı sürüldi yüze yed
O dem berḳ urdı na^{c}t-ı nūr-ı Aḥmed

B2.11a Müfessirlerden irişdi bu gūşa
Şu dem ki ^{c}ışḳ baḥrı geldi cūşa

N.8b Olup peydā o dem her gevher-i pāk
Olupdur zīver anuñ ile levlāk

S.38a Anuñçün ḫalḳ idüp Ḥaḳ bu cihānı
O dürr-i pāke bir dürc itdi anı

O bir gevher bu dünyā bir ṣedefdür
Aña ḫarc olmayan dünyā telefdür

Bu hestī ḫāteminde ol nigīndür
Ḫudādan **raḥmeten li'l-^{c}ālemindür**

B1.9a Hemān ḫalḳ olıcak ḫayyāṭ-ı ḳudret
Aña dībā-yı ḫulḳı itdi ḫil^{c}at

Ne ḫil^{c}atdür o dībā-yı muḳaddes
Anuñ āvāresidür çarḫ-ı aṭlas

---

223 -B1
228b ^{c}ālemin : Ḳur'an, sûre Enbiya, ayet : 107

Şu kim itdi temāşā ol libāsı
Ḳabā oldı anuñ kibri ḳabası

O varlıḳ dīdesinden ḳürretü'l-^{c}ayn
Şeh-i ḫalvet-nişīn-i ḳābe ḳavseyn

Muḳīm-i şeh-nişīn-i ḳaṣr-ı ^{c}izzet
Emīn-i dürc-i genc-i sırr-ı vaḥdet

Delīl-i şāh-rāh-ı şehr-i ḳurbet
Meh-i ẓulmet-güşā necm-i hidāyet

Emīr-i tācdār-ı mülk-i mi^{c}rāc
Ser-i eflāk üzre dürretü'l-tāc

B2.11b Ḫazīn-i genc-i esrār-ı İlāhi
Günehkār ümmetüñ puşt ū penāhı

D.8a Ṣafā gülzārınuñ destān-serāyı
Vefā eşcārınuñ berg ü nevāsı

Sözi miftāḥ-ı bāb-ı dürc-i ḥikmet
Özi mellāḥ-ı fülk-i baḥr-ı vaḥdet

Ṭoḳuz çarḫ idinüp na^{c}lının tāc
Aña oldı nerdübān ḳaṣr-ı mir'ac

N.9a Ol oldı lā-meḳān mülkinde seyyāḥ
Ol oldı ḳulzum-ı vaḥdetde sebbāḥ

232a dīdesinden : dīdesinde D, B1, B2
232b ḳābe ḳavseyn : Ḳur'an, sūre: Necm, ayet: 9
233b emīn-i : emīn ü N / sırr-ı : sırr u N
235b ser-i : seri S
236 - D
236a ḫazīn : müzeyyen B1, N
240b sebbāḥ : seyyāḥ B1

S.38b Ḫudā ile o şöyle buldı ḳurbet
Nitekim cism ü cān nār u ḥarāret

O ḫatmü'l-enbiyā sulṭān-ı dīndür
Bi-hamdi'llāh şefi^{c}ü'l-müznibīndür

N'ola dördünci gökde olsa ^{c}İsā
Bunuñ seyrānı oldı ^{c}arş-ı a^{c}lā

B1.9b Kelīmu'llāh ^{c}aṣāya oldı ṣāḥib
Murādı bu olaydı aña ḥācib

N'ola İdrīs seyr itse cinānı
Maḳāmı oldur anda ister anı

Ger ^{c}İsmā^{c}īl'e ḳoç oldıysa ḳurbān
Buña cümle cihān ḳurbān ider cān

Ḫalīl'e n'ola nār olsa gülistān
Deri bunuñ olurdı verd-i ḫandān

B2.12a N'ola şāh olsa mıṣr-ı ḥüsne Yūsuf
Bu mülk-i ḫulḳı itmişdi taṣarruf

N'ola buldıysa Ḫıżr āb-ı ḥayātı
Bunuñ oldı ḥayātuñ aṣlı ẕātı

N'ola dünyāda şāh olsa Süleymān
Bu oldı on sekiz biñ ^{c}āleme cān

Demür nerm itdi Davūd-ı ḫoş elḥān
Aġacı itdi bu şemşīr-i berrān

243b seyrānı oldı : mesīri oldı N, B1
244a ṣāḥib : rāġıb N, B2, ḥācib S
247b deri : teri N
248b mülk-i ḫulḳı : mülki ḫulḳı D
250b cān : ḫān D, B1

N'ola ṭūfānda Nūḥ oldıysa mellāḥ
Şefā^cat bahrine bu oldı sebbāḥ

Olurken ḫāk-i Ādem āb ile gil
Nübüvvet taḫtı oldı buña menzil

Ser-ā-ser ḫaṣlet-i memdūḥ-ı eşyā
Bunuñ ẕātında olmışdı müheyyā

N.9b Beşāret-nāmesiydi bu cihānuñ
Ḫudā ẓahrına mihr urmışdı anuñ

D.8b,S.39a Muṣavver nūr-ı cismi sāyesi yoḳ
Velīkin sāyesinde ḫoş geçer çoḳ

Der-i imrūzdan gün bigi aña
Görinürdi derūn-ı ḳaṣr-ı ferdā

Uyurken işidürdi her sözini
Uyanıḳ eylemişdi Ḥaḳ özini

B1.10a Ser-i hüḳmi göge irdügi yirden
^cIyāndur gün bigi şaḳḳu'l-ḳamerden

B2.12b Aḳıtdı barmağından āb-ı ṣāfī
Ser-ā-ser leşkerine oldı kāfī

İçüp anı ṣafā kesb itdi her cān
Ṣanasın Ḫıżr buldı āb-ı ḥayvān

252b sebbāḥ : seyyāḥ D, N, B1, B2
256a muṣavver S : münevver S
257a bigi : gibi D, S
258a her : sır N
259a ser-i : seri S
260a barmağından : parmağından N
260b leşkerine : ^caskerine N

Bu rūşendür sefīd itdi siyāhı
Güneş gūyā ki rūy-ı şubḥgāhı

Aña ḳasd idicek a^{c}dā-yı ḫā'in
Olupdur vaḥş u ṭayr ol dem mu^{c}āvin

^{c}Adūdan me'men idindükde ġārı
Örümcek oldı añun perdedārı

Kebūter anuñ ile ṭutdı ülfet
O şehden itmediler hīç vaḥşet

Eyitdi berre-i mesmūm aña
Ḥaẕer ḳıl zehrnāküm ṣunma baña

Eger kim başmayaydı bağrına ṭaş
Geçerdi def^{c}ī ṭoḳuz perdeden ṭaş

Ayaḳ başduğıçün ol ḫāk üzre
Zemīn faḫr eyledi eflāk üzre

Burāḳ-ı berḳ-sür^{c}at aña merkeb
Olup seyr itdi cümle gökleri heb

N.10a Ṭoḳuz çarḫı itdi ol bir demde seyrān
Bu esrārı işiden ḳaldı ḥayrān

S.39b Göñülden ḥubb-ı dünyāyı giderdi
Cihānda faḳrıla ol faḫr iderdi

265a kebūter : kebūterler D, N, B1, B2
267a kim : - S
267b def^{c}ī : def^{c} N
270a itdi : eyledi N / ol : - D, N
270b ḳaldı : oldı N, B1, B2

B2.13a Hevādan dönmesün çün zecr-i gerdi
Günehkār ümmetin Ḥaḳ'dan dilerdi

Ne eylükler ki saña kendüzine
Ṣanurdı cümle maḫlūḳuñ özine

D.9a Selām olsun anuñ rūḥına benden
Muḥibb-i bi-riyāsıyam anuñ ben

B1.10b Selām-ı bī-nihāyet çār-yāra
Kim olmışlardı yār ol şehr-yāra

Birisi pādşāh-ı mülk-i taṣdīḳ
Ebū Bekr-i mükerrem yār-ı Ṣıddıḳ

Cemāli āftāba ṣubḥ-ı ṣādıḳ
Ṣadāḳat mihrine ḳalbi müşārıḳ

Birisi pādşāh-ı mülket-i dād
ᶜÖmer adı çıḳarmış ᶜadl ile dād

Bilürdi derdine tiryāḳ maḫlūḳ
Anuñçün dirler idi aña Fārūḳ

Birisi kātib-i dīvān-ı Raḥmān
Ḥayā ḫūrşidi ẕū'n-nūreyn ᶜOṣmān

Aña ḥilm u ḥayā olmışdı ḫilᶜat
Naṣībi oldı ol şāhuñ şehādet

272a dönmesün : ḳonmasun D, S, B1, B2
277a āftāba : āftāb N, B1, B2
278a mülket-i dad : mülk-i dād D
280b ḫūrşīdi ẕū'n-nūreyn : ḫūrşīd-i ẕī'n-nūreyn N, B2

Biri sulṭān-ı cümle evliyādur
Kerem kānı ᶜAliyyü'l-Murtażā'dur

Aña ol cümle maḫlūḳuñ ulusı
Didi ben şehr-i ᶜilmem sen ḳapusı

B2.13b Gül-i gülzār-ı bāġ-ı Muṣṭafāya
Ziyā vü nūr-ı çeşm-i Murtażāya

N.10b Gül-i Cennet bigi ḳat ḳat duᶜālar
Dem-i ādem bigi bī-ᶜad s̱enālar

S.40a Biri bedr-i cihān-ārā Ḥasan'dur
Güneşden ḥüsni ol māhuñ ḥüsündür

Biri şāh-ı şehīd-i Kerbelā'dur
Ḥüseyin pādşāh-ı aṣfiyādur

Ser-ā-ser āl u evlāda duᶜālar
Ḳamu etbāᶜ vü aṣḥāba s̱enālar

B1.11a Ola Aḥmed şefīᶜüñ ol ümīde
Di Ẕātī bir güzel ġarrā ḳaṣīde

Dinildi mes̱nevī naᶜt oldı āḫir
Ḳaṣīde-gūne bir naᶜt oldı ẓāhir

Mefᶜūlü Mefāᶜīlü Mefāᶜīlü Feᶜūlün

Ey ẕāt-ı şerīfüñ gül-i būstān-ı risālet
Elfāẓ-ı laṭīfüñ şekeristān-ı ḥalāvet

282b ᶜAliyyü'l-Murtażā'dur : ᶜAliyy-i Murtażā D, B1, B2, aynü'l-Murtażā N
284b ziyā vü : ziyā-yı D, S, B1
285a ḳat ḳat : ḳat S

Ey hem-nefes-i ^{c}arş-nişīnān-ı melā'ik
V'ey şāh-ı cihān pādşeh-i ^{c}ālem-i vaḥdet

Ṭayy eyleyemez refref-i ẓan menzil-i ḳadrüñ
Cibrīl-i ^{c}uḳūl anı nice ide ḥikāyet

D.9b Ḫūrşīd-i visālüñ iricek burc-ı vucūda
^{c}Ālem açılup gitdi ḳamu leyl-i dalālet

B2.14a Deryā-yı dalāletde ḳalurdı ḳamu ^{c}ālem
Olmasañ eger bedreḳa-yı necm-i hidāyet

Ḳurtıldı ḥadīs̱üñ işiden cümle ḥades̱den
Ey bāġ-ı vefā bülbül-i gülzār-ı nübüvvet

Sen ümmetüñi isteyesin ḥażret-i Ḥaḳ'dan
Nefsī diyicek cümle nebī rūz-ı ḳıyāmet

^{c}Aṣīleri emvāc-ı ^{c}aẕāb eyler idi ġarḳ
Olmasañ eger mālik-i deryā-yı şefā^{c}at

Ḥaḳ ḳudret eliyle uruban ẓahruña mihri
Gönderdi seni ümmetüñe nāme-i şefḳat

N.11a Māhuñ siperin mu^{c}ciz-i tīġuñla felekde
İtdüñ iki şaḳḳ gördi ḳamu ehl-i velāyet

S.40b Ey ḫātem-i mecmū^c-ı nebī mehbit-i Ḳur'ān
Ḫatm olmış idi muṣḥaf-ı ḥüsnüñde melāḥat

293a eyleyemez : eylemez D, S
294b leyl-i : ehli S
295b hidāyet : sa^{c}ādet N
299a uruban : idüben S
300a mu^{c}ciz-i tīġuñla : mu^{c}cize tīġla N, B1, B2
301b ḫatm : - D

Çeşme eyledüñ engüştüñi gördi ḳamu ^{c}ālem
Dil teşne durur mu^{c}cizüñ ābına be-ġāyet

Ẕātuñda senüñ yoġ idi bir ẕerrece bed ḫū
Āteşde burūdet nite kim ṣuda yubūset

B1.11b Ervāḥ-ı nebī Ḳuds'de cem^{c} oldı ser-ā-ser
İsrā gicesi cümlesine itdüñ imāmet

Cibril-i ḫıred k'işide eczāsı olur kül
Bir demde ki itdüñ ṭoḳuz eflākı seyāḥat

Mi^{c}rācda bulduñ şu ḳadar Ḥaḳḳ ile ḳurbı
Gūyā ki hemān cān u ten u nār u ḥarāret

B2.14b Keşf oldı saña perde-i esrār ser-ā-ser
Bī-perde Ḫudā ile ṭapuñ eyledi ṣoḥbet

Vaṣṣāf ola ger cümle cihān ḫalḳı ser-ā-ser
Ḥaşr ola vü evṣāfuña olmaya nihāyet

Ṣad-bār selām anlaruñ ervāḥına benden
Yirüñdeki ol çār-^{c}azīz itdi ḫilāfet

Ḳandīl-i revāḳ-ı ṣadaḳāt Ḥaẓret-i Ṣıddīḳ
Żıdd-ı şeb-i şek şu^{c}le-i miṣbāḥ-ı ṣadāḳat

Ḫışm ile naẓar ḳılsa güneş bī-fer olurdı
Fārūḳ-ı ceri pādşeh-i mülk-i ṣalābet

Sulṭān-ı eḳālīm-i ḥayā Ḥaẓret-i ^{c}Oṣmān
Şāh-ı büleġā server-i erbāb-ı feṣāḥat

302a çeşme : çeşm S / gördi : burdı, göz D
302b ābına : tīġla N
305a işide : āteşin S / olur kül : kül olur S
305b demde : demüñe D
306b ten u nār u ḥarāret : ten nār-ı ḥarāret S

D.10a Mīr-i ^{c}ulemā kān-ı kerem Ḥaydar-ı Kerrār
Maḳbūl-ı Ḫudā ceyş-i nebī Şāh-ı Velāyet

Ezvācuña vü āliñe evlāduña bizden
Her gāh selām ey şeh-i erbāb-ı şefā^{c}at

N.11b Ẕātī'nüñ idersin ḳamu müşkillerini ḥal
Ṭapuñdan irerse aña ger ^{c}avn u ^{c}ināyet

S.41a Düşirmedügi mışḳale-i ẕikrüñi dilden
Budur ki virür āyine-i ḳalbine ṣafvet

Ḥaşr ola ümīdüm bu ḳıyāmetde senüñle
Bunı işidüp kim dise āmīn aña raḥmet

Sebeb-i naẓm-ı kitāb

B2.15a Sebeb ne dir iseñ naẓm-ı kitāba
Ḳulaḳ ṭut bu cevāb-ı müsteṭāba

B1.12a Meger bir şeb-çerāġ-ı ^{c}ālem-ārā
Gidüp ẓulmetde ḳalmışdı bu dünyā

Perin yaḳmışdı bir yirden nice şem^c
Nucūm olmışdı anuñ şevkine cem^c

Şumū^c-ı bezm-i māh olduḳça tīre
Şihāb ucın alup atardı yire

Oturmışdum derūn-ı ḫalvetümde
Hemān sā'im idi mū'nisüm ḳatumda

O daḫı mum ile oḳınmayıcaḳ
Faḳīrüñ yanına gelmezdi el-ḥaḳ

315b irerse : iderse D / aña ger : ger aña D, N, B1, B2
316b ṣafvet : sūret D, S
322b mū'nisüm : me'nūsum N, B1, B2

Daḫı var idi bir serv-i semen-ten
Başında od yanar pāyında āhen

Anuñ da yidügi yirdi özini
Yavu ḳılurdı yap yap kendüzini

Yalıñ tīġ ile olmış Şām'a ol şāh
Otaġ ile gider göçdükçe her gāh

Elinde nīze başında ışıḳ var
^{c}Adū-yı Şām'dur şāh-ı Ḫotenvār

Siyeh perçemlü yalıñ yüzlü dil-ber
Ayaġ üzre ṭurup yanardı pır pır

Yaḳardı şevḳine pervāneler bāl
Benüm odumdan amma fāriġü'l-bāl

N.12a, B2.15b Ża^{c}īf ü nā-tüvān u zār u tenhā
İderdüm luṭfını Ḥaḳ'ḳuñ temennā

S.41b Çekerdüm yane yane nār-ı āhı
İrürdi göklere dūd-ı siyāhı

D.10b Çıḳarken göklere yir yir şerārum
Sa^{c}ādet burcına varmış sitārum

Ḳapumı açdı bir dil-dār-ı meh-rū
Açıldı sūy-ı Ḥaḳ'dan baña ḳapu

B1.12b O şeb oldı baña ṣubḥ u sehergāh
Faḳīrüñ başına gün ṭoġdı nā-gāh

333a meh-rū : meh-ruy D

O māha hücrem oldı çün ki menzil
Yire Nūr āyeti şan oldı nāzil

Ṭoġup göñlümden ol māh-ı dil-ārā
İdindi tekye-i dervişi me'vā

Didüm şevḳ ile ḫoş geldüñ ol aya
Ḳudūmuñdan şeref virdüñ buraya

Ṣafā geldüñ benüm göñlüm surūrı
Ḳamu ṣāhib-naẓarlar gözi nūrı

Süleymān'um ne yiller esdi geldüñ
Ne gün ṭoġdı bu ḫāke sāye ṣalduñ

Dilerseñ cānumı cānum senüñdür
Buyur bu bende sulṭānum senüñdür

Ḫiṭab-kerden-i ān māh-ı sa^c^ādet-penāh*

B2.16a O dem bülbül bigi itdi terennüm
Açup ġonce lebin itdi tekellüm

Eyitdi eylerüm saña naṣīḥat
Gül-i gülzār-ı Cennet bigi ḳat ḳat

Bi'ḥamdi'llāh ki ṭab^c^uñ şem^c^i pür-nūr
Uṣañlık ẓulmetin göñlüñden it dūr

335a hücrem oldı çün ki menzil : çün ki hücrem oldı menzil S
337b ḳudūmundan : ḳademüñden D
338a göñlüm : ḳalbüm N, D, B1, B2
340b bende : belde D
* - D, S, B2
341 Bu beyitten 361. beyte kadar D ve S'de birinci mısralar, N'de ikinci mısra olarak yazılmıştır.

Söyünmez şem^{c} uyar dār-ı cihānda
N.12b Añılsun ḥaşre dek devr-i zamānda

İrişsün şu^{c}lesi evc-i semāya
Żiyā virsün felekde her gün aya

S.42a Cihānı āteş-i sūz ile yaḳsun
Göñüller şehrine odlar bıraḳsun

Ṣalup baş aşaġa manend-i ġavvāṣ
Cihān gūşına ṭaḳ bir gevher-i ḫāṣ

Olup ^{c}ışḳ ile bikr-i fikre vāṣıl
Bir ölmez oġul it ^{c}ālemde ḥāṣıl

B1.13a Añılmaġısa dünyāda murāduñ
Añılsun ḥaşre deḳ anuñla aduñ

Diri ḳalmaġa aduñ eyle niyyet
Dirilden adın ölmez tā ḳıyāmet

Bu derd ile şular kim cān virüpdür
Ḫıżırveş āb-ı ḥayvāna irüpdür

D.11a İdersüñ aduñı ^{c}ālemde iḥyā
Yirüñ eflāk ola manend-i ^{c}Īsā

344a uyar : uyur N
344b añılsun : anılsın D, S, B1, B2
345a irişsün : irişsin D, N
346a yaḳsın : yaḳasın N
346b bıraḳsın : sacasın N
348b ^{c}ālemde : dünyāda N
349 -D
349a dünyāda : ^{c}ālemde N
350a diri : dirdi D
351b Ḫıżırveş : Ḫıżırvār S

B2.16b Var aduñ Ḫıżr gibi eyle zinde
Gider ādem ḳalur adı yirinde

Bilürsin ^{c}ömrüñüñ yoḳdur s̱ebātı
Düriş bul Ḫıżrveş āb-ı ḥayātı

Sevād-ı naẓm ma^{c}nā ile ey cān
Biri ẓulmet birisi āb-ı ḥayvān

Fusūnger ḫāmeñe sihr eyle ta^{c}līm
Gören dil mülkin itsün aña teslīm

Nebāti naẓmı şöyle ṭatlu yazsañ
Dimaġına cihānuñ şekker ezseñ

O naẓm-ı şekkerin olursa ḳanda
Kimesne olmasun muhtāc ḳanda

Disünler ney-şekerden ḫāme yazmış
N.13a Bunı yazan midāda şekker ezmiş

Sözini diñledüm ġayet güzeldür
Be-ġāyet ḫūb pend eyler maḥaldür

Cevāb-dāden-i Ẕātī-i bī-çāre vü āvāre*

S.42b Didüm cāndan ḥaber virürsin ey cān
Ḳuluñum ḫ^{v}ācenüñdür cümle fermān

358a şekkerin : şükkerin D, S
359b şekker : şükker D, S
357a yazsañ : yazmış N
357b ezseñ : ezmiş N
358a şekkerin : sükkerin D, S
359b şeker : sükker D, S
* - B1

Maḳālüñ oldı cān gūşıyla mesmū^c
Ser-ā-ser ḥüsn ü ḫulḳuñ bigi maṭbū^c

Seni ^{c}ālemde Ḥaḳ var itsün ey yār
Ża^{c}īfüñde veli ^{c}öẕr-i ḳavī var

B1.13b, B2.17a

Maḳāmum teng u tīre vüs^{c}atüm yoḳ
Beni terk itdi şādī mihnetüm çoḳ

Faḳīr ü ^{c}āciz ü ḫ^{v}ār u ḥaḳīrüm
Meẕellet maḥbesinde bir esīrüm

Geñiş dünyāda el yufḳa göñül dar
Ġam u ġussa keşr ü ḳılletüm var

Başumda od yanar gerdūn elinden
Ayaḳda ḳalmışum her dūn elinden

Virürdüm ḫāne-i dil olsa rūşen
Kelām āyīnesine ṣūreti ben

Maḳām-ı bülbülüñ gülşen gerekdür
Derūnı gün bigi rūşen gerekdür

Cevāb-dāden-i ān naẓar-ı ḫūb-ṣūret ü nīk-sīret*

Açup ġonce lebin ol verd-i ra^{c}nā
Didi bu ^{c}illet olmaz aña aṣlā

Virürken āb-ı Ḥıżr emvāta cānı
Olupdur mülket-i ẓulmet mekānı

362b bigi : gibi D,S
363b ^{c}öẕr-i ḳavī : ḳavī ^{c}öẕr D
365b maḥbesinde : meclisinde N, S
366a dar S : ṭar D, N, B1, B2
* - D, S, B1
370 Bu beyitten 380. beyte kadar D ve S'deki 1. mısralar, N'de 2. mısra olarak yazılmıştır.

Egerçi ṭūṭī bir şīrīn-nefesdür
Maḳāmı dā'imā āhen ḳafesdür

D.11b, N.13b Cihānda genc-i cān kim bi-bahādur
Yiri anuñ fem-i çār-ejdehādur

Ḳatı saht olma oldıysa yirüñ teng
Maḳāmı la^cl u yāḳūtuñ olur seng

B2.17b Cihānı ṣanma kim rāḥat yiridür
Belā vü ġuṣṣa vü mihnet yiridür

S.43a Gelenler acıyı gitdi cihāndan
Kimesne dad almamışdur andan

Yüri ḳo ^cilleti ur söze bünyād
Anuñla dīn ü dünyāñı ḳıl ābād

Düriş ey şāh-ı iḳlīm-i feṣāhat
Şu deñlü it kim ebyātı ^cimāret

B1.14a Cihānuñ şeyh ü şābı rāġıb olsun
Anuñ nāẓırlıġına ṭālib olsun

Cevāb-dāden-i Ẕātī [be]-Nebātī*

Didüm ey bāġ-ı Cennet ^candelibi
Müşerref itdi naġmeñ ben ġarībi

Ne hoş naġmeñ var ey murġ-ı hoş-āvāz
Olur ol naġmeler Dāvū'da dem-sāz

372b maḳāmı : maḳām D
373b fem-i çār-ejdehādur : nesīm-i çār-ejdehādur S
376a acıyı : acı N, S, acıya D / gitdi : gitdiler S, gitdi bu N
379a cihānuñ : cihānda S
* - D, S, B1
381b naġmeler : naġme D, S / Dāvūd'a : Davud'da D, Dāvūdī S

Velī gerd-i ḥased göge irüpdür
Ḫarāba çeşm-i inṣāfı virüpdür

Ġarā'ib ḥāli var ḫalḳ-ı cihānuñ
İçerler furṣatuñ bulunca ḳanuñ

Ḥasūduñ ḥaddi vü pāyānı yoḳdur
Anı ^{c}add itmegüñ imkānı yoḳdur

Uyarsañ ger şumū^c-ı naẓm-ı dil-keş
Olurlar her biri bir pāre āteş

B2.18a Eger kim ^{c}izzet idüp dirseñ ulu
Hemān bir nā-tüvān imiş diyü bu

O dem inṣāf ṭūmārın dürerler
Çerāġ-ı naẓmuña ḳarşu ürerler

N.14a Görürler göz göre ^{c}Anka'nı serçe
Ṭutarlar la^{c}l u yāḳūtuñı şırça

Güneş ^{c}arż eyleseñ bir ẕerre dirler
Görüp bāġ-ı cinānı terre dirler

O bāṭıllar bilürken Ḥaḳḳı örter
Alur ḳanuñ revān yüzine dürter

Cevāb-dāden-i ān māh-ı mücellā vü mir'āt-ı muṣaffā*

382a gerd-i ḥased : ger ḥased D
383a ḥāli : ḫulḳı S
385a uyarsañ : uyusan D
388a ^{c}Anḳāñı : ^{c}Anḳāyı D,S
388b la^{c}l u : la^{c}li vü N
390b alur ḳanuñ revan : girü alur ḳanuñ S : ki alur ḳanuñı D
* - D, S

S.43b Yine ol māh-ı mir'āt-ı mücellā
Ḥased gerdinden ol ḳalbi muṣaffā

D.12a Didi ṣāḥib-naẓarlar ṣaġ olsun
Ḥasūduñ baġrı ġamdan ḍāġ olsun

Ḳulūbe nār-ı naẓmuñla ur odı
Ḥased nārına yansun ḳo ḥasūdı

B1.14b Cihānda yoḳ mı ṣanduñ ehl-i inṣāf
Ḥasedden ḳabinüñ āyīnesi ṣāf

Ḥuṣūṣa pādşāh-ı heft-kişver
Emīr-i cümle-i erbāb-ı efser

Naẓīri gelmedi mülk-i cihāna
Nice teşbīḥ idem Nūşīnrevān'a

B2.18b Ṭutamaz idi olmışdı murādı
Çeküp zencīre ol ^{c}adl ile dādı

Bunuñ yanında anlar iki bende
Degül muḥtāc bir ḳıl deñlü bende

Bu şehde ḫatm olupdur ^{c}adl u inṣāf
Kimesne uramaz inṣāfdan laf

Vezīr-i a^{c}ẓamı hem nükde-dāndur
Serī^{c}ü'l-fehm dānā-yı cihāndur

O şāh adına aç bir dürc-i gevher
Disünler cevherīler ḫūb cevher

---

391 Bu beyitten 460. beyte kadar D ve S'de 1. mısralar, N'de 2. mısra olarak yazılmıştır.
391b ḥased gerdinden : ḥasedlerden dūn D, S / ḳalbi : ḳalb-i S
393b yansun ḳo : ḳo yansun S

Dürinüñ her biri dürdāne olsun
Anuñla gūşlar eṣdāfı ṭolsun

Pür olsun ol güherden cümle kūşe
Daḳılsun dest-i ᶜizāz ile gūşe

O gevherlerle nām-ı gevher-i şāh
N.14b Añılsun cümle ᶜālem içre her gāh

İşitdi şāhuñ adın göñlüm aḳdı
O dürr-i pendi cān gūşına daḳdı

S.44a **Dilerseñ midḥat-ı sulṭān-ı ᶜālem**
Naẓar ḳıl bu araya ey mükerrem

Nice şeh māh-tāb-ı burc-ı devlet
Nice meh āftāb-ı evc-i ᶜizzet

B2.19a Emīr-i pīr-tedbīr-i civān-baḫt
Dilir-i tīr-teṡīr-i āsmān-taḫt

B1.15a Ṭutar çigninde ḫançer çeng-i ḫurşīd
Öter bezminde ekṡer çeng-i Nāhīd

Şeh-i şāhān-ı sulṭānı'bn-i sulṭān
Emīr-i kāmrān Sulṭān Süleymān

D.12b Ser-ā-ser ehl-i tācuñ başı tācı
Ayağı toprağı dünyā ḫarācı

Felekler ḳasr-ı ḳadri nerdubānı
Züḥal bām-ı sarāyı pāsbānı

402a dürdāne : dāne D : bir dāne S, B1, B2
403b daḳılsun : ṭaḳılın D
405b dürr-i : dürr ü D, dürri pend N / cān gūşına : gūş-ı cāna D, N, B1, B2 / daḳdı : ṭaḳ D, N, S, B1
409a çigninde : üstinde N, B2

Sa^{c}ādet kīmiyāsı cevheridür
Metā^c-ı mihrine meh müşteridür

^{c}Adālet mülkinüñ ṣāḥib-ḳırānı
Şeri^{c}at būstānı bāġbānı

Muḳarrer ḳuṭb-ı çarh-ı salṭanatdur
Vilāyet ıssı ṣāḥib-ma^{c}deletdür

O şāhuñ berḳ-i şemşīri cihān-gīr
Ṣadā-yı ra^{c}d-ı kūsı āsmān-gīr

Yarar ḳalb-i ^{c}adūyı tīġ-ı cebri
Ṣanaşın berḳ-i lāmi^c ḥışm-ı ebri

Ṭutar toz āsmānı rezme binse
Bürür çader zemīni bezme inse

Ger ursa dest-i ḥışmı tīġ u nīze
İder ḳalb-i ^{c}adūyı rīze rīze

B2.19b Nefes gürzi bigi ^{c}Īsā-yı fetḥa
^{c}Aṣādur nīzesi Mūsā-yı fetḥa

S.44b, N.15a Işıḳlar cāmi^c-i fetḥi ḳıbābı
Ya deryā leşkeri anlar ḥabābı

Meger kim oldı fetḥi kīmiyāger
Olupdur leşkeri müsteġraḳ-ı zer

413a cevherīdür : gevherīdür S
415a ḳuṭb-ı : ḳurb-ı S
416b ra^{c}d-ı kūsı : kūsı ra^{c}d S
417b ḥışm-ı : cism-i B1
418a toz : tozı D
420a bigi : yili D. B1, B2
421b leşkeri : ^{c}askeri N

B1.15b Zihī kim çekse tīr ol tīr-i tedbīr
İrişür burc-ı ḳavse gūyiyā tīr

Cefā devrinde çarḫ pīre düşmez
Anuñ atduġı ok hīç yire düşmez

^{c}Adū Ye'cūc bigi gerçi bī-ḥad
Kılıçı ehl-i İslām'a demür sed

Ṣadā-yı ṭablı vü āvāz-ı kūsı
Ger itdi gūş ḫalḳ-ı Engürūsı

^{c}Adūnuñ ḳanına tīġı k'ola ġarḳ
Şafaḳ içre ṣanasın mihr urur berḳ

Ṣuṣasa ḳanına a^{c}dā-yı cühhāl
İçirür tīġı anuñ zehr-i ḳattāl

D.13a Semendi ḫoş bilür ṭayy-ı mekānı
Ṭolaşur bir dem içre bu cihānı

Be-ġāyet ehl-i dil peykān-ı tīri
İdüpdür ḳalb-i a^{c}dā içre yiri

O sulṭān-ı ḳader-ḳudret ḳażā-rā
Revā tedbīrde eylerse da^{c}vā

B2.20a Gelür tedbīri takdīre muvāfıḳ
Oḳur dirsem ḫuṭūṭ-ı levh lāyıḳ

423b gūyiyā : gūyā ki N : gūya S
424b Anuñ ... düşmez : kim anuñ atduġı ok yire düşmez D, S, B1, B2
426a ṣadā-yı ṭablı vü : ṣadā-yı ṭabl D
426b gūş ḫalḳ-ı : cümle ḫalḳ-ı S
428b içirür : içiverür S / tīġı : tīġ D, N, S, B1, B2
429a bilür ṭayy-ı mekānı : bilürdi mekānı N
432b ḫuṭuṭ-ı : ḫuṭuṭı N / levḥ : levḥi B2

Eger āyīne-i gītī-nümāyı
Sikender bigi peydā itse rāyı

Görinür on sekiz biñ ^{c}ālem andan
N'olayuñ görsek ol şāh-ı cihāndan

Kaçan kim leşkerin cem^{c} ide ol şāh
Ġazālar kılmaġıçün gözleye rāh

S.45a Vire aḳ sancaġın çözmege destūr
Mināre üzre gūyā berḳ urur nūr

İrer firaḳ livāsı gökde aya
Ṣalar çetri yedi iklīme sāye

N.15b, B1.16a Olur ol sāye-i çetr-i mu^{c}azzam
Sevād-ı dīde-i mecmū^{c}-ı ^{c}ālem

Kef-i luṭfuña ol kān-ı seḫānuñ
Eger öykünmesi olmasa kānuñ

Aña ol ḍarbeti urmaġa tīşe
İdinmezdi ola her gāh pīşe

Ne dem ol pādşāh-ı heft-kişver
^{c}Adūya yürüse cem^{c} itse leşker

Ḳopa toz ayaġından ceng-i tunduñ
Ġubārı ire eflāka o cunduñ

433b itse : olsa N
435a leşkerin : ^{c}askerin N
440a ol : dil N, B1, B2
441b leşker : ^{c}asker N
442a ḳopa : ḳopar S, kopup B1
442b ire : irer S

Hevāya aġa ger kūh u eger deşt
Ḳala yir altı ola āsmān-ı heşt

B2.20b Eger kim ḳalb-i a^{c}dā olsa āhen
Ḳayırma hīç anuñçün zerrece sen

İder nerm anı ol lāzım degül od
O şāhuñ na^{c}rası āvāz-ı Dāvūd

Odur şimdi Süleymān'ı cihānuñ
Ḫudā ^{c}ömrin ziyāde ḳılsun anuñ

D.13b Öñinde ehrimenler bir ḳarınca
Naẓīri yoḳ Süleymān'a varınca

İlāhi ^{c}ömrini çoġ eyle anuñ
Ḳamu a^{c}dāsını yoġ eyle anuñ

Anuñ vaṣfında dindi bu ḳaṣīde
Kim oldur şāh-ı şāhān-ı güzīde

Mef^{c}ūlü Fā^{c}ilātün Mef^{c}ūlü Fā^{c}ilātün

Ey ^{c}izzetüñ gögindе ḫūrşīd-i berḳ-i lāmi^{c}
V'ey devletüñ güninde ferḫunde cümle ṭāli^{c}

S.45b Ey devletüñ du^{c}āsı aḥcār-ı ḳahrı ḳāmı^{c}
V'ey himmetüñ hevāsı eşcār-ı luṭfı rāfi^{c}

443a eger : veger D, S
444b anuñçün : anıñüçün S
445b na^{c}rası āvāz-ı Dāvūd D,N : na^{c}ra-yı āvāzıdur od S
448a çoġ : çoḳ N
451a aḥcār-ı ḳahrı : aḥcār-ı ḳahr-ı S
451b eşcār-ı luṭfı : eşcār-ı luṭf-ı S

Mişķāl-i zehr-i ķahruñ cümle ^{c}adūyı hālik
Tiryāk-i luṭf-ı ^{c}āmuñ mecmū^{c} derde nāfi^{c}

B1.16b Cānda ṡenā-yı mecdüñ enhār-ı luṭfı fā'iż
Dilde du^{c}ā vü ḥamdüñ cümle ķażāyı dāfi^{c}

İsm-i şerīfüñ üzre oķındı tā ki ḫuṭbe
Źāt-ı laṭīfüñ oldı cümle ṣıfāta cāmi^{c}

N.16a, B2.21a Ey pādşāh-ı ^{c}ālem cümle güzel ṣıfātdan
Źāt-ı şerīfüñ üzre her ne dinürse vāķi^{c}

Ķaṣr-ı felek miṡālüñ bābında oldı ḥācib
Zerrīn ^{c}aṣā elinde sulṭān-ı mülk-i rābi^{c}

Yüzi siyāh olupdur baḥṡ itdügiçün ey şāh
Sulṭān-ı rıf^{c}atüñle diz-dār-ı sūr sābi^{c}

Bir şāhdur ki ķadrüñ mülk-i cihāna sıġmaz
Bir şehnişīn olupdur ol şāh-ı çarḫ-ı tāsi^{c}

Mālik-riķāb sensin bürhān virse düşmen
Tīġuñda yazılupdur āyāt-ı naṣṣ-ı ķāṭı^{c}

Nehr-i ceri içinde gūyā ki ^{c}aks-i encüm
Tīġuñ yüzinde nuṣret cevherleri levāmi^{c}

İllā ki ebr-i bārān ol daḫı külli gevher
Kimse degül demünde hergiz hevāya ṭābi^{c}

^{c}Ahdüñde cümle ḫalķa bir veche geldi inṣāf
Mānend-i ṣabr-ı ^{c}āşıķ ķalmadı hīç ṭāmi^{c}

452a hālik : muhlik N
453b du^{c}ā vü ḥamdüñ : du^{c}ā-yı ḥamdüñ S / ķażāyı : ķażāya N. S
457b diz-dār : ser-dār S
461a ebr-i bārān : ebr ü bārān N

Gül gibi ẓāhir oldı kim bāġbān-ı ^{c}adlüñ
Bostān-ı memleketden eşcār-ı ẓulmi ḳāmı^c

Yecūc-i fitne mülk-i dehri ṭutardı cümle
Sed çekmeyeydi tīġuñ ger olmayaydı māni^c

D.14a Mūsā ^{c}aṣāsı bigi ḳaldursa sancaġuñ ser
Fir^{c}avūnveş ^{c}adūya teng ola mülk-i vāsi^c

S.46a Dürc içre dürr-i meknūnāsā idüpdürür sır
Emrüñ güherlerine sem^{c}inde cümle sāmi^c

B2.21b Ḳalur hezār yıllıḳ yol girü ḥissüñ ile
Meydān-ı sür^{c}at içre ḳoşılsa berḳ-i sāri^c

B1.17a Dünyāda devlet ile olduñ bu gün Süleymān
Vaḥş u ṭuyūr ins ü cin emrüñe tevābi^c

Gūyā ki ebr-i nīsān deryāya gevher-efşān
Luṭfuñ eli cihāna toḫm-ı seḫāyı zāri^c

Ḫalḳuñ kimisi māl u kimisi cāh ister
Mülk-i cihān içinde Ẕātī du^{c}āña ḳāni^c

Döndükçe çarḫ-ı gerdūn turduḳça ḳutb-ı s̱ābit
Rūy-ı felekde dā'im necm olduġınça lāmi^c

N.16b Ḳuṭb-ı murāduñ üzre devr eylesün felekler
Olsun ḳamu ^{c}adūñuñ ey şāh necmi rāci^c

Budur ol maṭla^c-ı dāstān-ı evvel
Laṭīf elfāẓı ma^{c}nāsı maḥayyel

464b sed : ser S
466a içre : içre mülk D, S
469a ebr-i nīsān : ebr ü nīsān N
469b toḫm-ı seḫāyı : toḫm-ı ṣafāyı S
471a çarḫ-ı gerdūn : çarḫ-ı gerdān D, S, B1

Gel ey pervāne-i şem^c-i ma^{c}āni
Bize ^{c}ışḳ āteşinden vir nişānı

Uyar yüz şevḳ ile bir şem^c-i dil-keş
Göñül pervānesine ursun āteş

Yürek yağın erit cāndan fitīl it
Anı şevḳ ehline rūşen-delīl it

Görüp pervāne olsun anı her çavḳ
Ḳamu erbāb-ı ^{c}ışḳa virsün ol şevḳ

B2.22a Nice şem^c āftāb-ı burc-ı ma^{c}nā
Ḳamer andan żiyā kılsun temennā

Temāşā iden anı ola mesrūr
Ṣafādan eylesün her ḳalbi pür-nūr

İdüpdür nite kim ḳalbin pür-envār
Kelīmüñ vādī-i Eymen'deki nār

S.46b Bize ^{c}āşıḳlaruñ cümbişlerinden
Ser-ā-ser ^{c}ışḳ odı sūzişlerinden

Ne yanġunlar çeker ehl-i muḥabbet
Nicedür ^{c}ışḳ içinde vecd u ḥālet

D.14b, B1.17b İdüp pervāne aḥvālin bahāne
Hikāyet eyle bir bir yāne yāne

Meger var idi bir şāh-ı mu^{c}aẓẓam
Cihān mülkinde meşhūr u mükerrem

---

477 her : bir D, N, S
478b kılsun : itsün S
482a çeker : çeküp N
484b cihān : cihānda D

Süleymān-saṭvet ü şāh-ı tüvānā
Nerīmān-heybet ü sulṭān-ı a^{c}lā

Ḳader-ḳudret ḳażā-rā tīr-i tedbīr
Sikender-salṭanat şāh-ı cihān-gīr

Cihān- mülkin pür itmiş ^{c}adl u dādı
Özi bārān seḫā vü Jāle adı

Anuñçün Jāle dirlerdi o yāra
Anı irgürdügince Ḥaḳ bahāra

N.17a Ḳonardı şeb irişse Jāle mānend
Ṣabāḥ olsa göçerdi ol ḫudāvend

B2.22b Uzun günlerde ḳılmazdı ḳarārı
İderdi kūh u ṣaḥrāda şikārı

Olupdur rūy-ı Rūm'uñ padşāhı
Ziyāde gökde yıldızdan sipāhı

Degül Nūşīnrevān ol deñl ^{c}ādil
Kim anuñ taḫtgāhı şehr-i şākil

Ḫazāna irmelü olmış bahārı
Vucūd-ı devḥasınuñ yoḳ şumārı

Yimişi ādemüñ muḳbil piserdür
Oġulsuz kimse bir bersüz şecerdür

Bilürdi kimseye ḳalmaz zamāne
Dem-ā-dem āh iderdi yane yane

485a şāh-ı tüvāna : melik-i tüvāna S
490a uzun : uzunlar D
491b yıldızdan : yıldızlardan D
494b şecerdür : şemerdür D, S

S.47a Ḳatı ḳorḳardı kim geçüp ecel rīv
Süleymān mülkine ḥākim ola dīv

Ḳala düşmenlerine taḫt u tācı
İdüp dururdı ᶜayş-ı telḫ ol acı

Dilerseñ ger naẓar ḳıl bī-tavaḳḳuf
Ṣıfāt-ı leyl ile vaṣf-ı taṣarruf

B1.18a Meger ẓulmetde şāh-ı cümle encüm
Olup dururdı Ḫıżr abı bigi güm

Yirine māh anuñ olmışdı sulṭān
Kevākib cemᶜ olup ṭutmışdı dīvān

D.15a, B2.23a Nucūmuñ her biri bir ḫoş tarafda
Ferahda kimi kimisi şerefde

Kimi teslib itmiş bir birine
Ḳimisi kendünüñ gelmiş yirine

Oturmış şāh Jāle ḫalvetinde
Hemān bir bikr-i nāzük var ḳatında

Daḫı irişmemiş ḳuflına miftāḥ
Viṣālinden ṣafā kesb eyler ervāh

Gül-i Cennet Şükūfe anuñ adı
Göñüller eksügi cānlar murādı

N.17b Meger kim Leyletü'l-Ḳadr idi ol şeb
El açup Ḥaḳḳa ol şeh didi yā Rab

500a yirine : birine D, N
501b kimi kimisi : kimisi kimi S

Senüñ nīsān-ı lutfuñ katresi çok
Vucūdum kulzumınuñ gevheri yok

Baña mülk-i ferahdan bir taraf vir
Keremler eyle bir hayrü'l- halef vir

Kabūl itdi du^{c}āsın Hak Ta^{c}ālā
Kulın mahrūm ide haşa ki Mevlā

Şükūfe kal^{c}asına Şāh jāle
O sā^{c}at nīzesin kıldı havāle

S.47b Görür kuvvetlüdür vasl-ı şarābı
Revān tamlatdı bir kaç katre ābı

Sedef ağzına Hak emr ile ol an
Çün irdi katre-i bārān-ı nīsān

B2.23b Dürüdi anda bir hoş gevher-i pāk
İşitdi anı Şāh oldı ferahnāk

B1.18b Çü buldı imtizācı çār erkān
İrişdi kalıbına cevher-i cān

Hudā emriyle nakkaş-ı tabī^{c}at
Ana virdi be-ġāyet hūb sūret

Şu deñlü oldı nūrāni o merdūm
Dir idi aya ol ya toğ yā toğdum

İşit Pervāne'nüñ bu subh-dem
Vucūda geldügin mülk-i ^{c}ademden

507b gevheri : katresi S
510a Şükūfe kal^{c}asına : Şükūfesine yine S
513b anı Şāh : Şāh anı S

Ḳatarken dest-i devrān miske kāfūr
Ṣaçarken ẓulmet üzre ṣubḥgeh nūr

Siyāhı şāh-ı ebyaż māt iderken
Göçüp mülk-i cihāndan şeb giderken

D.15b Sarāyından çıḳarken ṣāh-ı ḫāver
Aḳ oġul ṭoġururken ḳara māder

Ṭoḳuz ay on gün oldı ol dem āḫir
O gizlü genc o sāᶜat oldı ẓāhir

Bile ṭoġdı seḥer mihr ile ol māh
Cihānuñ başına gün ṭoġdı nā-gāh

N.18a Nice māh āftāb-ı ᶜālem-ārā
Cemālinden münevver oldı dünyā

B2.24b Görüp şād oldılar ẕāt-ı şerīfin
Gül-āb ile yuyup cism-i laṭīfin

Ḥarīre müşg bigi ṣardı Dāye
Yir itdi sīnede ol cān-fezāya

S.48a İşitdi Şāh Jāle çün kim anı
Cihān mālını virdi müjdegānı

Şu deñlü eyledi ol şükre ḳurbān
Cihānuñ sengini laᶜl eyledi ḳān

Çü düşdi ᶜaksi afaḳa o ḳanun
Şafaḳ ṣandı görenler rengin anuñ

520b aḳ : aġ S
525a müşg : misk D, N / bigi : gibi D, S

B1.19a Düzerler cevheri gehvāre-i ḫūb
İdine tā ki dürc ol dürr-i maḥbūb

İçinde tā ki anuñ yata ol şāh
Nucūm-ı ezher içre nite kim māh

Çü virdi ana turınca o şemse
Yüzi oldı müdevver ṣan ki şemse

Güzellendi umup ol māhveşden
Ṣanasın ay bedir oldı güneşden

Ṣafālar kesb idüp ol ḫoş piserden
Ġıdālar düzdiler şehd ü şekerden

Ki ṭatlu ṭatlu ol şīrīn ġıdāyı
Yiyüp kesb eyleye ẕevḳ u ṣafāyı

Didi şimden girü pervāne ol Şāh
Oġul virdi baña luṭfından Allāh

B2.24b ᶜAdūya ḳalmaz āḫir taḫt u tācum
Olur ben naḳl idicek ol duᶜācum

Didi pervāne bulup şeh murādın
Hem anuñçün ḳodı Pervāne adın

Daḫı düşse şüküfe içre jāle*
Olur bir cism irer cāndan nevāle

529a düzerler : düzer D
533a ḫoş : - D
533b düzdiler : düzerdiler S / şehd ü : şehd-i N
536a taḫt u tācum : tāc u taḫtum S
537a bulup şeh : şeh bulup S
* 538'den 544. beyte kadar - B1
538b cismi : necmi S

D.16a Virür aña hevā-yı ḫūb cānı
Olur bir bī-bedel pervāne anı

N.18b Düşüpdür şems-i mıḳnāṭīs-ı şeb-nem
Götürür ḫākdan düşdükçe her dem

S.48b Olupdur aṣl-ı pervāne çü şeb-nem
Olur ol şu^{c}leye meyyāl her dem

Heyūlā çün o bedr-i bī-ḫusūfe
Olupdur Şāh Jāle'yle Şükūfe

Bilüp bu hikmetin Jāle Ḫudā'nuñ
Ḳoyupdur adını Pervāne anuñ

Müşerref oldı ġāyet şāh-ı a^{c}ẓam
Ṣafā vü şevḳ ile emr itdi ol dem

Müneccimler derildi bir araya
Göreler kim nedür ṭāli^{c} ol aya

Ḥamel burcı o māha ṭāli^{c} olmış
Güneş daḫı hem anda vāḳi^{c} olmış

Esedle ḳavsdan burcıyıla māh
Ana teslīs itmiş ol sehergāh

Elinde tīġ-ı berrān ile Behrām
İdüp dururdı cedye varup ikrām

B2.25a Görürler itmiş ol terbī^{c} ṭāli^{c}
Bulara nūr-ı aḥkām oldı lāmi^{c}

540a düşüpdür : düşipdür D
542a o bedr-i bī-ḫusūfe : o dürr-i bī-ḫusūfe D
547a esedle : esedler S
548b idüp dururdı : idüpdür burcı S
549a itmiş ol : ol itmiş N

B1.19b Didiler pādşāha var olasın
Cihānda devlet ile yār olasın

Bu mihr-i ṣubḥ-ı devlet düşe ^{c}āşıḳ
Ola bir māh-rū mihrinde ṣādıḳ

Bunı bir māh-ı nev dīvāne eyler
Cemāl-i şem^{c}ine pervāne eyler

Muḥabbet mülki bu şāha virilür
İrer maḳṣūdına ölür dirilür

İrişür ser-be-ser cümle murāda
Olur ^{c}ālemde emlāki ziyāde

O şādīden şeh itdi nice günler
Yimeler içmeler ṭoylar dügünler

S.49a Ṭoyurdı ni^{c}mete mecmū^{c} acı
Münevver oldı istiġnā sırācı

N.19a Temāşā eyleyen dāne birinci
Anuñ her dānesin ṣanur bir inci

D.16b Murādı ^{c}ālem içre cümle cānuñ
Yüzine baḳmaġa göz ṭoymaz anuñ

Ṣararmış rūy-ı ^{c}āşık bigi zerde
Ṣanasın anı ^{c}ışḳ uġratdı derde

Görürler şād u ḫandān ġāyet anı
Yidirmişler meger kim za^{c}ferānı

554a ser-be-ser : irişi ser durur D.S
556a ni^{c}mete : ni^{c}meti S

B2.25b Börek tutmacı görenler ṣedefvār
Didi güneşde ra^{c}na gevheri var

Sürinmiş yüzine surḫı sefīd ^{c}āc
Visāline cihānuñ ḫalḳı muhtāc

Şu deñlü itdiler şīrīn gülācı
Ḳatında ni^{c}met-i Firdevs acı

Alışdı bir biriyle şehd ü şekker
Üşer cümle cihān ḫalḳın ser-ā-ser

B1.20a Ṭoyurdı şükkeri şenbūselerle
Güzeller ^{c}āşıḳı ṣan būselerle

İrişdi çün o māhuñ yaşı çāre
Yetişdi atası derdine çāre

Ayuñ on dördine döndi cemāli
Ḳaşı gösterdi bedr üzre hilāli

Çün irdi çārdan ol şīr-pençe
Esedde ḥüsni urdı mihre pençe

Şeh-i Pervāne'ye ey gevher-i pāk
İrişdügi maḥaldür ^{c}aḳl u idrāk

Meger bir gün seḥābuñ sāyebānı
Ṭutup dururdı ser-tā-ser cihānı

S.49b Şaḳırdı ṭurmayup şimşek hevāda
İderdi ra^{c}d āvāze nevāda

562a surḫı : surḫ B2
564b üşer : üşe N, B1, B2

B2.26a Bulıtlar çeşm-i dil-ber bigi giryān
Gülistān rūy-ı dil-ber bigi ḫandān

Mübārek vakt idi ġāyet dem-i sa^{c}d
Seḥābuñ minberi üzre çıkup ra^{c}d

N.19b Ṭutup destinde ol şemşīr-i berḳi
Añradı nām-ı şāh-ı ġarb u şarḳı

Şehüñ yanında Pervāne oturmış
Yüzinden ebr-i zülfini götürmiş

Açup ^{c}ibret gözini gördi berḳı
Ṭutar bir demde tābı ġarb u şarḳı

D.17a Didi şāha nedür bu şu^{c}le-i nār
Bulıt küldür meger içinde od var

Ṭaġıtdukça anı yil yıldurur od
Şerār ile hevāya çıḳdı yā dūd

^{c}Aceb niçün söyündürmez yā bārān
Anuñ esrārı ^{c}aḳlum ḳıldı ḥayrān

B1.20b Bu sözi işidüp Sulṭān Jāle
Didi taḥsīnler ol şīrīn maḳāle

Görür Pervāne'nüñ teşbīhi ma^{c}ḳūl
Ferāset vardurur anda bilür ol

Sezer oġlında idrāk u zakāvet
Görür ẕātında anuñ ḳabiliyyet

572a bigi : gibi D,S
572b bigi : gibi D,S
574a şemşīr-i berḳi : şimşād-ı berḳi S
574b nām-ı : nām u D
575b zülfini : zülfinin D, N, B1, B2
582a oġlında : oġlından D,N

B2.26b **Bu ara zübde-i mecmū^{c}-ı nāsı**
Oyuna virdügi yirdür atası

Bulur bir feylesof-ı bī-naẓīri
Mu^{c}allim ide tā kim māha tīri

Didi ey ekmel-i bī-misl ü dānā
Bulınmaz ^{c}ilm içinde saña hem-tā

S.50a Ziyāde bī-naẓīr ü bī-bedelsin
Mu^{c}allim olmaġa buña maḥalsın

Ḳamu ^{c}ilmi bu ṭıfla eyle ta^{c}līm
Saña cān ile ḳıldum bunı teslīm

Görür cānum gözi ẕātında cevher
Sezer dil-ṭab^{c}ını pāk u muṭahhar

Bu yolda yüri sa^{c}y-ı bī-dirīġ it
Daḫı bu bāliġ olmadan belīġ it

Cehāletden bunuñ cānın ḫalāṣ it
Bunı elṭāf-ı ^{c}āmuñ birle ḫaṣ it

N.20a Ne'yise çek bunuñ luṭf eyle cevrin
İdelüm umduġuñdan artuḳ ecrin

Eyitdi feylesof ey ḫān-ı ^{c}ālem
Cihān bir cism ẕātuñ cān-ı ^{c}ālem

Tek oldı bendeñe fermānum üzre
Ḳamu emrüñ ser-ā-ser cānum üzre

585a bi-misl ü : bi-misl-i S, B1
589a sa^{c}y-ı bī-dirīġ : bī-sa^{c}y ü dirīġ S
591a cevrin : zecrin D, S, B1, B2
591b artuḳ : artuġ N, D, S
592b cism : cism ü D

Ḳılayın cidd ü cehd-i bī-dirīġi
Ola ^{c}ilm ile tā ^{c}ālem beliġi

B2.27a
Pes andan eyledi ol şāha ta^{c}līm
İde mülk-i fünūnı aña teslīm

D.17b, B1.21a
Vaḳārın ḳutbuñ eflākūñ şitābın
S̱ebāṭın ḫāküñ ābuñ inḳılābın

Zamānuñ sür^{c}atin devrüñ mürūrın
Mehüñ hem ^{c}illetin bedrüñ ḳusūrın

Sebeb yir düşdügin gökde ḫusūfa
Ne ^{c}illet olduġın dā'im kusūfa

Burūcı nice seyr eyler kevākib
Ne deñlüdür yā ḫalḳ içre meẕāhib

Cevāhir ẕātınuñ ḫāṣṣiyetini
Ḳadīm ü ḥādis̱üñ keyfiyyetini

S.50b
Ṭoḳuz ābāyı vü çār ümmehātı
Nicedür üç mevālidüñ ṣıfātı

Seḥāb içinde sırr-ı berḳ u ra^{c}dı
Feleklerde nucūm-ı naḥs u sa^{c}dı

Ḥudūdın vüs'at-ı çarḫ-ı muḥītüñ
^{c}Amūḳın merkez-i ḫāk-i basīṭüñ

594a cehd-i : cehdi N
594b ^{c}ilm ile : tā ^{c}ilm ile S
595b aña : tā ki D, S, B1, B2
597b ^{c}illetin bedrüñ : ^{c}illet ü bedr ü S
599a burūcı : burūcın D
601b mevālidüñ : mevlidüñ D,S
603a ḥudūdın : ḥudūd-ı D, S

Revān şeh-zādeye bildürdi bir bir
Ser-ā-ser her ^{c}ilimde itdi māhir

Şunuñ kim pākdür ṭab^{c}-ı derūnı
Olur ol kimse ^{c}ālim ẕü-fünūnı

Anuñ kim ṭab^{c}ı mir'ātı ṭonuḳdur
Bula ^{c}ilm içre ṣūret cānı yoḳdur

B2.27b Şu deñlü oldı kim ol māh-ı kāmil
^{c}Uṭārid olımaz idi muḳābil

N.20b Oḳır Sulṭān Jāle anı ḥāli
İder her fenden aña on su'āli

Virür her bir su'āle on cevābı
Ḳomaz müşkil ^{c}arūsında niḳābı

Görür ol bülbül-i bāġ-ı belāġat
Olupdur ṭūṭī-i Hindū-feṣāḥat

B1.21b Bilüp ^{c}ilmin sipās itdi ^{c}alīme
Şükürler eyledi ḥādiş ḳadīme

Açıldı mihr-i ḳalbinüñ kusūfı
Oḳıtdı ḫalvetine feylesofı

Kemāl ögretdügiçün māh-ı bedre
Virildi şems-i tīre bedre bedre

Ne ḫoşdur ol ki ^{c}ilme māl ide ḫarc
^{c}Ulūma oġlınuñ ẕihni ola dürc

604a bir bir : yir yir D
604b itdi : oldı S
606a ṭab^{c}ı : ṭab^{c}-ı N
607b olımaz : olmaz N, B1, B2
610b Hindū : Hind N, B1, B2

D.18a Yā n'içündür dahı ᶜālemde dünyā
ᶜİlim bāḳī degül bünyād-ı dünyā

S.51a **Fütüvvet mülkinüñ ol kim begidür**
Bu ara lübb-i ḥarb ögrendügidür

İrişdi çün kim on dördine ol bedr
Nedür bildi cihānda ḳıymet ü ḳadr

B2.28a Silāḥ u ḍarb u ḥarb u cenge düşdi
Oyun ögrendi bir ḳaç gün dürişdi

Ki ide tīġını ol gevher-i ḫāṣ
ᶜAdūnuñ ḳulzum-ı ḫūnında ġavvāṣ

Üşendi ḫançerinden gökte Mirrīḫ
Ṣarardı beñzi ḫavfından çü zernīḫ

İder cenginde ol şeh-zāde-i ḫāṣ
Kılıçı çalıcı vü rümhi raḳḳāṣ

Ne dem el ursa ol tīr u kemāna
Olurdı āsmān taᶜlīm-ḫāne

Dikerdi necm aña altunlu funduḳ
İrişsün diyü andan cānına oḳ

Olurdı ṭabla aña mihr ile māh
Elini ögrede tā anda ol şāh

615a ya niçündür : neyiçündür D, S, B1, B2
616a begidür : biridür S
616b lübb-i ḥarb : lübb u S
617a çün kim : çün ki S
622a tīr u : tīr-i D
623a necm : encüm D

N.21a Eger kim itse cengi ursa çengi
Bürürdi pençe-i bebr ü pelengi

B1.22a Çalup Mirrīḫveş ol ḫoş sitāre
İder iki sütūnı çār pāre

İdüp çīn çīn eger atsa kemendi
Ururdı gökde def^{c}-i şīre bendi

Görür Pervāne'yi Sulṭān Jāle
İrişmiş aña erlikten nevāle

Hemān ḳaṣd itdi ol Cemşīd-miḳdār
Vire ol gözleri bīmāri tīmār

B2.28b **Bu oldur ki buyurdı ol şeh-i ^{c}aṣr**
Yapalar oğlıçün bir güzel ḳaṣr

S.51b Meger var idi bir şehr-i mu^{c}allā
Güzellikde hemān Firdevs-i a^{c}lā

İçi pür-ḥūr adı Cennet-ābād
Gören bende olurdı ġamdan āzād

Ziyāde ḫūb idi āb u hevāsı
Derūnı ṭopṭolu Cennet ṣafāsı

D.18b Ser-ā-ser çevresi ḫūb u ṭarı baġ
İçinden sanmañuz aḳanlar ırmaġ

625b bürürdi : yürürdi D
627b gökde : - D, S / şīre : şīre bend D, şīr-i nerre S
629b bīmāra : bīmār D
634b içinden : içinde D

Görüp her bir tarāvet bāġın anuñ
Aḳıdur aġzınuñ ṣuyı cihānuñ

Şular kim vardı gördi ol diyārı
Ṣafā vü ẕevḳ ü şādī oldı yārı

Şu kim ol yirde idindi mekānı
Felek fevḳında yapdı āşyānı

Eyitdi şāh eyleñ anda bünyād
Maḳām-ı cān-fezā vü ḳaṣr-ı dil-şād

Ki ola ṣaḥnı anuñ ferş-i mīnā
İde ṣaḳfına reşki ᶜarş-ı aᶜlā

Uruñ bünyādını taḫt-ı s̱erādan
Yüceldüñ rifᶜatın fevḳa'l-ᶜalādan

B1.22b, B2.29a İdüñ her cāmını māh-ı mücellā
Ḳıluñ hem ḳubbesin merfūᶜ u aᶜlā

N.21b Ḳatı pīr oldı çarḫ eyleñ nevāziş
Aña ol ḳubbe olsun girde-bāliş

Surūr-ı sīneme ol menzil olsun
O ṣadr-ı sīne olsun bu dil ölsün

Gözüm nūrı o ḳaṣrı rūşen itsün
ᶜİẕārı ᶜaḳsi ferşin gülşen itsün

635b aḳıdur : aḳupdur D, S, B1, B2
636b ẕevḳ : şevḳ S
640b fevḳa'l-ᶜalādan : fevḳa'l-ᶜalā S
641b merfūᶜ u : merfūᶜ-ı N
644b aḳsi : aḳs D

Bu ol ara durur bir kāmil-i üstād
İder Pervāne içün ḳaṣrı ābād

S.52a Meger var idi bir üstād-ı bennā
Ziyāde kāmil ü bī-miṡl ü dānā

Elinde mum olurdı seng ü mermer
Ne şekl isterse eylerdi ser-ā-ser

Ne yirde yapsa ol bir ḫoş bināyı
Virürdi ṣuffesi cāna ṣafāyı

Aña emr eylediler ol bināyı
Yapa Cennet'de ḥūr içün sarāyı

Çizüp resmini şāha eyledi ᶜarż
Cinān vażᶜ olsa andan yaraşur farż

Didi ol kāmile Sulṭān geçende
Benüm bu idi göñlümden geçen de

B2.29b Ḳatı ġarrā biçim maḥbūb taḳsīm
İder her kim görürse bunı teslīm

D.19a Elündeñ geldügince iḥtimām it
Bu çoġ işi var az günde tamām it

Çün ol üstāda Sulṭān virdi destūr
Ṣafā kesb itdi ḳalbi oldı mesrūr

Ḳodı başı vü götürdi ayağı
Bulıtlar bigi geçdi deşt ü ṭağı

650b andan : anda S
652a biçim : içi D, içim N / maḥbūb : maḥbūb u S
653a iḥtimām : iḥtirām S
655b bigi : gibi D,S

B1.23a Varup günlerde bir gün anda yitdi
Hezār üstād-ı kāmil cem^c itdi

Ḳamusı ol işe üşdi dürişdi
^cAsel yapmaġa şan zenbūr üşdi

O yirde yapdı bir zībā sarāyı
Gören gütmez idi Firdevs arayı

N.22a O şādurvān ile ḥavżın anuñ
Meh ile hālesine āsmānuñ

Gözin açup gören ṣāḥib-naẓarlar
Dir idi Allah Allah nice beñzer

S.52b, B2.29b **Bu ara vaṣf-ı naḳḳāş-ı muṣavvir**
O fende yoġ idi ol deñlü kāmil

Meger var idi bir naḳḳāş-ı kāmil
Olurdı Mānī-i Çīn aña ḳā'il

B2.30a Ne kim yazarsa ol şīrīn düşerdi
^cAsel resm eylese zenbūr üşerdi

Ne yirde yazsa yüz şevḳ ile bir şem^c
Olurdı ol yire pervāneler cem^c

Ol ara vādī-i Eymen olurdı
Şeb içre gün bigi rūşen olurdı

Eger resm itse bir maḥbūb-ı ter-gül
Fiġān eylerdi ḳarşusında bülbül

658b Firdevs : Firdevsi D, S, B1, B2
659a ḥavżın : ḥavżı S
662a meger : meger kim N
662b Mānī-i Çīn : bānī-i Çīn D
665b bigi : gibi D, S

Hevāda şu yazaydı seyl akardı
Ṣuda od çizse māhīler yakardı

Şeker resm itse ḳonardı megesler
Oḳırdı ṭūtī-i şīrīn nefesler

Eger kim keh-rübā yazsa ḳapar kāh
Güzeller yazsa görenler ider āh

Güneş resm itse māh andan ola nūr
Cihānda ḳalmaya bir ẕerre deycūr

B1.23b Görenler dir idi kāmil gördüm anı
Miṡālin ṣanmañ anuñ gördi Mānī

D.19b Meger kim mülk-i Çīn'üñ şāhı Faġfūr
İdüp bir ḳaṣr-ı bi-mānend macmūr

O naḳḳāşa revān-cān ezdürürdi
O ḳaṣr-ı bī-naẓīri yazdururdı

Aña ol ḳaṣr-ı ḫūbı yazdururken
Revān sūret virüp yazup ṭururken

B2.30b Ḳızı var idi adı Şemce Bānū
Çerāġı şemsden yaḳardı o meh-rū

S.53a,N.22b Anuñ nā-geh görür naḳşın o naḳḳāş
Derūnında olur resm ol göz ü ḳaş

667a yazaydı : yazardı D, S
667b şuda : şuya S, B1
668b oḳırdı : umardı D, B1, B2; nefesler : ḳafesler D, S, B1
673 - D
676a nā-geh : nā-gāh D, N

Muḥabbet ḫāmesiyle nakşın anuñ
Sarāyında yazup dururdı cānuñ

Süpürden-i ziynet-i in ḳaṣr ān naḳḳāş-rā*

Aña emr oldı kim bu ḳaṣr-ı a^{c}lā
Nuḳūş ile ola maḥbūbu zībā

Ṣanāyi^{c} rengini cān ile ezdi
O bikrüñ sūretin bu ḳaṣra yazdı

Miyānında ziyāde itdi diḳḳat
Geçüp bir ḳıl ḳalemden ince ṣan^{c}at

O sā^{c}at bir ḳıl üzre yazdı anı
Görenler didi taḥsīn ol miyānı

Ol ortalıḳda gösterdi kemālin
Görenler bilmedi ḳılca ḫayālin

Ḥayāt ābıla surḫa şekker ezdi
Leb-i la^{c}lin ziyāde ṭatlu yazdı

Yazarken anı ol cānlar eritdi
Aña aḳlāmı cān ile yüritdi

Anı şol deñlü ḫoşter yazdı kim o
Ṣanurlardı görenler bir içim ṣu

B1.24a, B2.31a O şeklüñ gerdenin dirdi görenler
Du^{c}ā-yı nūr ṭūmārına beñzer

677a nakşın : naḳş D
677b yazup N, S : yanup D
* - D, S, B1
678a ḳaṣr-ı : ḳaṣr u D
678b maḥbūb u : maḥbūb-ı N
683a şekker : sukker D, S

Yazarken çeşmini siḥr itdi anuñ
K'ola meftūn görüp ḫalḳı cihānuñ

Gören ditrerdi müjgānın ḥaẕerden
Revān geçdi ṣanurdı cān u serden

İdüp ebrūların ᶜaynın kemānuñ
Daḫı hem ġamze-i berrānın anuñ

Yigin itdi o şāh-ı mülket-i fen
Atılmış tīr ü ṭartılmış ḳılıçdan

S.53b O taṣvīri şu deñlü itdi ġarrā
Kim aña cān virürdi görse ᶜİsā

D.20a, N.23a Ne servi yazsa ḳuşlar ḳondururdı
Nuḳūş-ı ḳaṣrı Ḫuld'a döndürürdi

Ne yapraḳ yazdısa Rūm'ı Ḫıṭā'yı
O ḳılca ḳılmadı hergiz ḫaṭāyı

Zemīni lāceverd altunlu şemse
Yazaydı döndürürdi gökde şemse

Şu deñlü itdi ol ḳaṣrı münaḳḳaş
Olımazdı aña Firdevs beñdeş

Rıḥlet-kerden-i ān naḳḳāş be-mülk-i bekā*

Ser-ā-ser çün muṣavver itdi anı
Ḫudā emriyle ol dem virdi cānı

687a yazarken : yazar D
687b görüp : olup N
688b geçdi : geçdüm S, B1, B2
695 - D
695b olımazdı : olumazdı N
* - D, S, B1

B2.31b Çün ol ḳaṣr-ı müzeyyen buldı ṣūret
Virildi ıssına ol dem emānet

Felek naḳḳāşa geçdi naḳş u ālı
Gidüp cān ḳaldı ḳaṣr-ı cism ḫālī

Aceb naḳş oynadi naḳḳāşa eflāk
Yirini ol garībüñ eyledi ḫāk

Eger ᶜömrüñ ola ᶜālemde biñ yil
Olur āḫir saña yir altı menzil

B1.24b Senüñ evc-i menzilüñ var āḫir kār
Birisi taḫte-i ten-şūy ey yār

Muṣallādur birisi birisi ḳabr
Ṣaḳın ḳılma cihānda kimseye cebr

Bu ᶜālem ṭopṭolu olursa şādī
Aña degmez k'ola ẕikr ölüm adı

Bu şāh oğlına sancaḳ virdügidür
Varup Pervāne aña irdügidür

Ḫaber geldi ki sulṭān-ı cihāne
Tamām itdük o ḳaṣrı bi-bahāne

S.54a O ḳaṣr-ı bī-ḳuṣūr āḫir olıncaḳ
O yiri oğlına şeh virdi sancaḳ

Meger bir ḳulı var idi ḳadīmi
Ḳatında ḫaṣekisi vü nedīmi

698a naḳḳāşa : naḳḳāşı S
698b ḳaṣr-ı cism : ḳaṣr-ı cismi D, S, B1, B2
699a oynadı : eyledi S
701b taḫta-i ten-şūy : taḫta-i teneşür S
706a olıncaḳ : olıcaḳ N

N.23b, B2.32a Ziyāde ehl-i tedbīr adı Nāṣır
Be-ġāyet fikri gökcek ᶜaḳlı vāfir

Anı Pervāne'ye şāh itdi lālā
Dimeye tā anuñ sözine lā-lā

Ḳapusın ol Sikender'dür müretteb
İdüp yirlü yirince ser-be-ser heb

Ṣafā vü şevḳ ile baġlandı maḥmil
K'ide seyri o meh menzil-be-menzil

D.20b Eyerlendi ḳamu tāzī feresler
Fiġāna başladı yap yap ceresler

Ḳıbābını sipihrüñ gümledüp kūs
Ṣadāsı raᶜd birle oldı me'nūs

Ḳamu atlandı ol raᶜnā-civānlar
Sipihri deldiler yir yir sinānlar

İdüp şeh-zāde şāh ile vedāᶜı
Eyitdi cümle ᶜālem saña dāᶜi

B1.25a Murādum bu durur sen pādşāhdan
Unıtma ben duᶜā-gūyı duᶜādan

Öpüp ol ġoncenüñ nergislerin şāh
Didi ᶜavn-ı Ḫudāsın māha hem-rāh

Duᶜālar idüp ol verde Şükūfe
Didi ṭuş olmasun bedrüñ küsūfe

710b yirlü yirince : yirli yirince D, yirlü yirinde B1
713a gümledüp : gümledür S
715b saña : baña N
717b māha : māh S
718a verde : verd-i S

B2.32b Getürdiler bir esb-i ejdehā-dem
Ṣahīlinden felek gümlerdi güm güm

Kim ol meh-sür^{c}atuñ sehm-i ṣahīli
Düşirür esb-i gerdūndan Süheyl'i

S.54b Suvār oldı revān ol cāna ol cān
Ṣanasın bindi şīre mihr-i raḫşān

Olup ol ḥūr-çehre ḫürrem ü şād
O sā^{c}at itdi ^{c}azm-i Cennet-ābād

Çü girdi yola yüz şevḳ ile ol māh
Felekvār oldı anuñ gitdügi rāh

Nişān-ı pāy-ı uştur döndi bedre
Ṣaçı ẓulmından irdi rāh ḳadre

N.24a Hilāl oldı nişān-ı na^{c}l-i esbi
Zemīnüñ çarḫa dönmek oldı kesbi

Çıḳardı na^{c}l-ı esbinden şerāre
Ṣanurlardı sipihr üzre sitāre

O yola ḳoduġınca atları pā
Ṣanurlardı nişānını Ṯüreyyā

Giderdi ol Hümāveş uça uça
Revān menzil-be-menzil ḳona göçe

719a dem : ki S
719b ṣahīlinden : ṣahīlindi D
720b düşürür : düşür D
721b bindi : yitdi D
722a ḥūr-çehre : ḫūb-çehre S
724b irdi : iri D
727a atları : ayaḳları D
728b ḳona göçe : göçe ḳona S

Giderken bendelerle serv-i āzād
Göründi gözlerine Cennet-ābād

B1.25b, B2.33a **Bu yer oldur ki ḫalḳ-ı Cennet-ābād**
Şehi ḳarşulamışdı ḫurrem u şād

D.21a Ḫaber geldi ki şehre bu gün ol māh
İder şehri müşerref oluñ āgāh

Hep ol şehrüñ kiçi vü ulusı
Ser-ā-ser ḳarşu çıḳdılar ḳamusı

Görürler kim gelür bir māh-çehre
Yüzi nūrından irmiş mihre behre

Kim ol māhuñ cemāli āftābı
Bıraḳmış gökde cism-i mihre tābı

Şu kim beñzetse ḳaşına kemānı
Görür ṣāhib-naẓar kimden kim anı

S.55a Dil ü cān Yūsuf'ın ṣalmaġa her gāh
Yañaḳlarında güldükce olur çāh

Yüzi āyīne-i İskender anuñ
Görinür ᶜaks-i rūyında cihānuñ

Tekellüm eyledükce ol şeker-ḫand
Dimāġ-ı cānı eyler lafẓı pür-ḳand

Şular kim görür ol çābük-suvārı
Gider elden ᶜinān-ı iḫtiyārı

733b irmiş : irişmiş D
735b naẓar : naẓarlar S / kim : - S
737b rūyında : rūyından N
738a şeker : sükker N
738b lafẓı : luṭfı D, N, laᶜli S

O Ḳa^{c}be yüzlüden sürüp ṣafālar
Ḳamusı sa^{c}y ile itdi du^{c}ālar

Didiler ^{c}ömrüñ uzun bāreke'llah
Saña yavuz ṣananuñ ^{c}ömri kūtāh

N.24b, B2.33b Sipihr ü mihr olsun taḫt u tācuñ
Ser-ā-ser ^{c}ālemün ḫalḳı du^{c}ācuñ

Sipihr-i ^{c}izzetüñ ol māhı dün gün
Saña egri baḳanlar görmesün gün

Döşerler ayağına nice dībā
Ser-ā-ser cümlesi zer-beft ü zibā

B1.26a Şu deñlü ṣaçdılar başına ṣaçı
Ḥesāb olmazdı ol olurdı ṣaçı

Öñine şem^{c}veş Pervāne'nüñ heb
Düşüp yüz şevḳ ile bunlar müretteb

Alup şehre getürdiler o māhı
Geçürdiler o taḫta pādşāhı

Sebāya irdi gūyā kim Süleymān
Ya sulṭān oldı Mıṣra şāh-ı Ken^{c}an

D.21b **Bu ara maṭla^{c}-ı ḫurşīd-i destān**
Sürer ẕevḳ ü ṣafāyı işiden cān

Ge ey naḳḳāş-ı tasvīr-i ma^{c}āni
Bize vir ^{c}ışḳ-ı naḳḳāşından nişānı

742a sipihr ü mihr : sipihr-i mihr N
744a döşerler ayağına : ayağına döşerler S

S.55b Elüñe al feṣaḥat ḫāmesini
Münaḳḳaş eyle ^{c}ışḳuñ nāmesini

Ne resme naḳş ider ^{c}āşıḳlara ^{c}ışḳ
Ne işler ^{c}āşıḳ-ı ṣādıḳlara ^{c}ışḳ

B2.34a Ne ṣūret gösterür ^{c}ışḳ ehline u
Ne yüzden ^{c}arż ider ol anlara rū

Nice dām ile avlar murġ-ı cānı
Ne bend ile giriftār eyler anı

Ne derd ile ider bīmār u ḫaste
Ne yirden düşirüp eyler şikeste

Nice sevdā ile dīvāne eyler
Ne şem^{c}üñ şevḳine pervāne eyler

Ḳamu rengīn ü ter-taḥrīr eyle
Zebān u ḫāmeden taḳrīr eyle

Anı resm eyle ġāyet ḥālet-engīz
Gerekdür ^{c}ışḳ sözi āteş-āmīz

N.25a Anı ḫāmen şu deñlü yane yazsın
Yazarken sūzişinden yane yazsın

Dinür bir pāre oduñ adına ^{c}ışḳ
Yaḳar kimüñ gelürse yādına ^{c}ışḳ

B1.26b Anı derd-i derūndan ^{c}ışḳ ile yaz
Semendervār ol oda eyle pervāz

753a gösterür : göstere S
754a dām ile : adamla S / avlar : alur N
759b yazarken : yanarken S
760a dinür : döner N

Ḳamu ᶜālem ol āteşden ṭoludur
Ser-ā-ser cümle ᶜālemden uludur

Güneş ol nārdan bir kem-şerāre
Ḥarāretden yaḳar ḫalḳı ḳarāre

Ol āteşden dürür anuñ nihādı
Anuñçün mihr olupdur anuñ adı

B2.34b Şunuñ kim ᶜışḳı yoḳ ādem degüldür
Ḫudānuñ sırrına maḥrem degüldür

S.56a Ḫudā ᶜışḳ ile ḫalḳ itdi cihānı
Cihān bir murġdur ᶜışḳ āşyānı

D.22a Ḥaḳīḳat ᶜışḳ olupdur cān-ı ᶜālem
Bu sözi ḥaḳ bil ey sulṭān-ı ᶜālem

Bulınmaz ᶜışḳ vaṣfına nihāyet
Anı şerḥ idicek ḳalur hikāyet

Gelüp Pervāne girdi ol sarāya
O zībā ferşe servi ṣaldı sāye

Cemāli nūrı ᶜarşın rūşen itdi
ᶜİẕārı ᶜaksi ferşin gülşen itdi

Çün ol meh geldi ol zībā maḳāma
Cemāli gözüñ aydın didi cāna

Ḳapu bir ayaġ üzre ḫıdmet itdi
İki büküldi ṭāḳ-ı ᶜizzet itdi

764a āteşden dürür : āteşdendür D
764b mihr : - D
765b Ḫudānun : - D
769b servi ṣaldı : ṣaldı servi S

Geçüp güller gibi mismār oturmış
Derice per açup uçmaġa ṭurmış

Ve likīn ṭūṭī-i şīrīn nefes var
O nice uçsun öñünde ḳafes var

Müşerref itdi ol māh ol maḳāmı
Aña dārü's-selām itdi selāmı

B1.27a Münaḳḳaş eylemiş naḳḳāş içini
Miṡālin yazamaz naḳḳāş-ı Çīn'i

N.25b, B2.35a İderken naḳşın ol ḳaṣruñ temāşā
Muṣavver gördi bir taṣvīr-i zībā

Dehānı ḥoḳḳa-i lu'lu-ı lālā
İdinmiş dişleri lu'lu-ı lālā

Yazılmış üstine dirler buña Şem^c
Görenler idemezler özlerin cem^c

Yüzi ḫūrşīd özi bir ḫoş perīdür
Metā^c-ı mihrine meh müşteridür

S.56b Ġulām-ı ḳāmetidür serv-i āzād
Gören ḫūrşīdini olur feraḥ-şād

Gözi ^{c}āmildür iḳlīm-i cemāle
Olupdur ḥācibi aña ḥavāle

Kefi ḫūrşīd u parmaḳlar şu^{c}ā^{c}ı
Anı gördükde ṣabr eyler vedā^{c}ı

Görüp ol naḳşı anuñ oldı zāri
Ütildi cümle naḳd-ı iḫtiyāri

777a naḳşın : naḳş D : ḳaṣruñ S / ḳaṣruñ : naḳşın S

D.22b Aña naḳş itdi lu^{c}bet-bāz-ı eflāk
Çeküp itdi ḳarārı cübbeşin çāk

Naẓar ḳıldı çün ol meh ol cemāle
O naḳşuñ döndi mihrinden hilāle

Cemāli şem^{c}ine pervāne oldı
Bahār-ı ḥüsnine dīvāne oldı

Göricek gözlerini oldı ser-mest
Yem-i ^{c}ışḳ içre kendüden yudı dest

B2.35b Ḳara zülfin görüp gitdi ḳarārı
Bıraḳdı göñline ruḫsār-ı nārı

Ḳapıldı pertev-i mihrine ol dem
Ṣanasın mihre mā'il oldı şeb-nem

B1.27b Dil oldı mihr-i ^{c}ışḳı āşnāsı
Ḳatı müşkil olur göñül belāsı

Lebi esrārı ḳıldı anı ḥayrān
Ḳalur ağzın açup çün verd-i ḫandān

Bir altun kürsi ḳodı aña ḳarşu
Anuñ ol gerden-i sīmīnüñ u

N.26a Temāşā itmesini kār idindi
O şekli kendüzine yār idindi

Yemeden içmeden cümle kesildi
Cihānda ^{c}ıyş u ^{c}işret anı bildi

791a mihr-i : baḥr-i B1
792a esrārı : esrār D

S.57a Geçürdi ^{c}ışḳ umūr-ı salṭanatdan
Ser-ā-ser fāriġ oldı ol cihetden

Anuñ kim ḳılsa ḥālinden su'āli
Olurdı bu ġazel dilde maḳālı

Budur ol şi^{c}r-i bī-manend-i ġarrā
Olur pür-şevḳ iden anı temāşā

Fā^{c}ilātün Fā^{c}ilātün Fā^{c}ilātün Fā^{c}ilün

Yine pür-şevḳem bugün bir māh-ı tābān sevmişem
Bir cebini Zühre h̲ūrşid-i dıraḫşān sevmişem

B2.36a Cür^{c}a-i cām-ı lebinüñ ẕerresidür Ḥıżr anuñ
Bir ṣaçı ẓulmet ṭuṭağı āb-ı ḥayvān sevmişem

Umaram kim her gün anuñ sāyesinde h̲oş geçem
Bir nihāl-i tāze vü serv-i h̲ırāmān sevmişem

Aġlayup n'ola hezār āh eylesem bülbül bigi
Gülşen-i ışḳ içre ben bir verd-i h̲andān sevmişem

D.23a Pādşāh-ı mülk-i ^{c}ışḳam didigüm ^{c}ayb olmasun
Dostlar ben bende bir sulṭan-ı h̲ūbān sevmişem

Eylerem mir'āt-ı ṣun^{c}ından temāşā ṣani^{c}i
Maẓhar-ı nūr-ı H̲udā bir ṣun^{c}-ı Yezdān sevmişem

Şāh-ı ^{c}ālem olmaġa ḳat^{c}a göñül meyl eylemez
Cān ile bir ġamzesi şemşīr-i bürrān sevmişem

797a kim : - D
801b vü serv-i : bir serv-i N
802a bigi : gibi D,S
805a olmaġa : olmaḳ D

B1.28a **Gül-i gülzār-ı Cennet bigi ḳat**
Ḳılur Pervāne'ye Lālā naṣīḥat

Naṣīḥat eyledükce aña Lālā
Ḳabūl itmezdi sözin dirdi lā-lā

Şekerden ṭatlu gülden ter naṣīḥat
Urur ᶜışḳ ehlinüñ binisine let

Nasīḥat ehl-i ᶜışḳa olur acı
Dilemez ṭatlu maḫmūruñ mizācı

Muḥabbet anlaruñ kim ṣanᶜatıdur
Nasīḥat anlara ṭaşdan ḳatıdur

S.57b N.26b, B2.36b Yeñilmez gördi kim ol pehlevānı
Didi Lālā dimek ḫoş şāha anı

Ne bilsün ḫastanuñ aḥvālini ṣaġ
Gelür dīvāne ḥāli ᶜāḳile lāġ

Feṣaḥat rengini cān ile ezdi
O dem bir ḫūb rengīn nāme yazdı

Aña yazdı Ḫudānuñ ismin evvel
Müseccaᶜ metni maᶜnası muḫayyel

Belāġat ḫāmesiyle itdi inşā
Didi taḥsīn iden anı temāşā

O peyk-i çābüküñ evṣāfıdur bu
İletdi şāha Lālā'dan ḫaber u

806a bigi : gibi D, S
811a gördi kim ol : ol kim gördi S
815b iden anı : anı iden S
816b iletdi : ki itdi S

El altında bulur bir peyk-i çālāk
Aña nisbet baṭī sür^{c}atde eflāk

Anuñ seyri serī^{c} idi ḳamerden
Geçerdi göz erim ḥiss-i naẓardan

Yoḳuşa yiller bigi çıḳardı
İnişe seyller bigi aḳardı

Bulıtlar bigi kuhsārı geçerdi
Reh-i ṣaḥrāda ḳuş bigi uçardı

D.23b, B1.28b Ṣabā gerdine anuñ iremezdi
Atılmış oḳ nişānın viremezdi

B2.37a Bulurdı ġarbdan bir demde şarḳı
Kim ol bir pāre od eylerdi berḳı

Dürüp mektūbı mühr urdı oñardı
O dem anı hemān ol peyke virdi

Didi bunı irişdür pādşāha
Sa^{c}adet-melce-yi devlet-penāha

Ṭaleb ḳıl şāhdan bunuñ cevābın
Keremler eyle yap göñlüm ḫarābın

S.58a Eline girdi peykün çün ki nāme
Per açdı uçdı mānend-i ḥamāme

818a ḳamerden : ḳamudan S
818a idi : iden N
819a bigi : gibi D, S
819b bigi : gibi D, S
820a bigi : gibi D, S
822b bir pāre : pür-pāre D

Ṣoḳar başına Hüdhüd bigi anı
Süleymān'a diler kim ilete anı

N.27a Yolı ṭūmār bigi dürdi gitdi
O sā^{c}at şākile şu bigi yitdi

Oturmışdı meger Sulṭān Jāle
Elinde lāleveş la^{c}lin piyāle

Didiler geldi bir ḫoş peyk-i çālāk
Anuñ seyr ögrenür ^{c}azminden eflāk

Ḳızarmış beñzi anuñ geçdi gūyā
Ḥarāretlü göñülden bir dil-ārā

Ser-ā-ser cismi ġarḳ olmış ġubāra
Göñüller ṣan ki ḥüzn-i ḫaṭṭ-ı yāra

Elinde bir mühürlü nāmesi var
Didi bu cür^{c}adan içi pür-esrār

B2.37b Diler kim şuna anı pādşāha
Felek taḫt u meh-i encüm sipāha

İşitdi anı sulṭān virdi destūr
Ṣafā-yı ḳalb ile pür-şevk ü mesrūr

B1.29a Ḥużūr-ı şāha geldi peyk-i çābük
Ṣabā peykinden ol çālāk u yügrük

827a bigi : gibi D. S
828a bigi : gibi D. S
828b bigi : gibi D. S
831b ḥarāretlü : ḥarāretle D. S
832b göñüller : gökler N
836b ṣabā peykinden : ṣabā-yı peykden D.S / çalāk u yügrük : çalāk yügrük N

El açup eyledi vāfir du^{c}ālar
Kim andan ḳalb kesb eyler ṣafālar

Didi ey deyr-i luṭfuñ put-peresti
Felek ḳadr-i refi^{c}üñ zīr-desti

D.24a Güneş tācuñ felek muḥtācuñ olsun
Beyāż-ı ṣubḥ taḫt-ı ^{c}ācuñ olsun

Günüñi eylesün günden mübārek
Güneş devr eyledükce Ḥaḳ tebārek

S.58b Günüñ günden yig olsun pādşāhum
Nigehbānuñ şeh-i ^{c}ālem penāhum

Du^{c}ānuñ defteri pāyāna irdi
Çıḳardı nāmeyi sulṭāna virdi

Naẓar saldı aña Sulṭān Jāle
Ser-ā-ser vaḳf oldı cümle ḥāle

Görür Pervāne'yi ^{c}ışḳ odı yaḳmış
Anuñ cānına mihr āteş bıraḳmış

N.27b Bilür ol server-i çābük-suvārı
Degül elde ^{c}inān-ı iḫtiyārı

B2.38a Muḥabbet nerdinüñ ol zārı olmış
Ḳarar oturmaġ anuñ kārı olmış

837b ṣafālar : du^{c}ālar D
838a ey : ol S
840a günden : gökden S
842a defteri : defter D
845b elde : elinde D

Güzeller ᶜahdi bigi bāl-ı ṣabrı
Ṣanup itmiş hevā cānına cevri

Muḥabbet nerdi k'anuñ ola kārı
O kimse neylesün naḳd-ı ḳarārı

Kimesne olmasun ᶜışḳa giriftār
Degüldür degme kimse kārı ol kār

Bu ara ol ki şeh bir nāme yazdı
Dimāġına cihānuñ şekker ezdi

B1.29b
Çün itdi şāh mektūbı temāşā
Getürdi bir nigār-ı sīm-sīmā

Dehānı ġonce vü sīmīn bileklü
Ḳamu şehler ḳapusında gereklü

Derūnı ḳalb-i ᶜāşıḳ bigi pür-ḫūn
Yanında iki ġarrā serv-i mevzūn

Var ol serv içre bir şaḫṣ-ı lāġer
Bir ehl-i dil yüzi ḳara suḫanver

Hemān bir ṭūṭī-i gūyāya beñzer
Ne göñülden geçerse anı söyler

S.59a
İdüp ol ṭūṭīye ol şeh gümiş bāl
Anı Hindūstān'a ṣaldı fi'l-ḥāl

B2.38b
Getürdi Hind'den ol ṭūṭī şekker
Üleşdürdi anı Rūm'a ser-ā-ser

847a ᶜahdi : ᶜahd D. N / bigi : gibi D. S / bāl-ı : bāl u S
848b naḳd-ı ḳarārı : ṣabr u ḳararı S
855b söyler : ṣoylar N
857a Hind'den : Hindū'dan N

D.24b Yā varup mülk-i ẓulmetden Ḫıżırsān
Getürdi mülk-i Rūm'a āb-ı ḥayvān

Ḳodı ^{c}āc üzre ol şeh abnūsı
Görenler itdi istiḥsān ḳamusı

Saçar kāfūra ol müşg-i Ḫıṭā'yı
Per-i Cibrīl yā naḳş itdi anı

Anı müşg ile yazdı ol ser-ā-ser
^{c}İẕārında ṣanasın ḫaṭṭ-ı dil-ber

N.28a O dem ol nāmeyi dürdi bitürdi
Gülistān ġonce-i zanbaḳ bitürdi

O zanbaḳ ġoncesin ol peyke virdi
O peyk-i cust u çābük yola girdi

İrişdürdi hemān Lālā'ya anı
Bulurdı ṣanasın ṭayy-ı mekānı

Açup Lālā anuñ mühr-i şerīfin
Temāşā eyledi ḫaṭṭ-ı laṭīfin

B1.30a Dimiş ey ṣubḥveş mihrümde ṣādıḳ
Çün oldı Şem^{c}e ol Pervāne ^{c}āşıḳ

Keremler eyleyüp çerb it o Şem^{c}i
Gide Pervāne'nüñ tā şevḳ-i cem^{c}i

Hemān ol taḫtadan ol naḳşı ḳazı
Ferāmūş olına tā kim o yazı

860a müşg-i Ḫıṭāyı : misk-i Ḫıṭā'yı D
860b Cibrīl : Cibrīle S / yā : ṣan B1
861a müşg : misk S

B2.39a Meşeldür cümle ^{c}ālem içre bu söz
Ki göñül ḳatlanur görmeyicek göz

Rıżā Şem^{c}in bu nār-ı ḥükme yandur
Gözini ḫāb-ı ġafletden uyandur

S.59b Çerāġ-ı rāyı cust uyandurı gör
O Şem^{c}i çerb idüp diñlendüri gör

Ziyāde rūşen eyle şem^{c}-i rāyı
Saña ben yanduram Şem^{c}-i seḫāyı

Eger kim idesin ^{c}özr ü bahāne
Olursın gelmedük bigi cihāne

Bu ara ṭa^{c}n iden ey rāy-ı rūze
Ṣıfat-ı leyl ü evṣāf-ı ^{c}acūze

Meger kim ḥīlekār-ı çarḫ-ı ġaddār
Bu yüze gülici seḥḥār u mekkār

Olup bir iki dem siḥre muḳayyed
Beyāż-ı rūy-ı dehri itdi esved

D.25a Geyüp altunlu özin itdi tezyīn
Bi dīk-i mekr u hīle ^{c}ayna āyīn

O gice itdi Nāṣır çoḳ tefekkür
Hezārān hīleler ḳıldı taṣavvur

871a çerāġ-ı rāyı : çerāġı rāy D
873b bigi : gibi D, S
874b leyl ü : leyl ile S / ^{c}acūze : rūze D, S
877a altunlu : altunlar D
878b ḳıldı : itdi S

N.28b Velī fikr itdi yüz biñ ḥīleyi ol
O şekli bozmaġa bulmadı bir yol

B2.39b Meger var idi bir ġāyet ^{c}acūze
Anuñ yitmişdi yaşı iki yüze

B1.30b Ziyāde ḥīlekār u ehl-i telbīs
Kim andan ögrenürdi mekri İblīs

Naẓīri gelmemişdi bir diyāra
Kelāmı buza beñzer yüzi ḳara

Dem-i hīleyle ol mekkāre bir bir
Şumū^{c}-ı encümüñ çerbine ḳādir

O gice itdi Nāṣır anı da^{c}vet
Cihān aġyardan ḫālī vü ḫalvet

Didi gelmiş degül mis̱lüñ diyāre
Benüm derdüm var eyle aña çāre

S.60a Ki bir naḳḳāş ṣan^{c}at rengīn üzmiş
Sarāy-ı şāha bir taṣvīr yazmış

Görüp şeh-zāde ^{c}āşıḳ oldı anı
Diler kim vire ol taṣvīre cānı

Kerem kıl ḥīle dikin ur ocaġa
İre tā bād-ı ṣarṣar ol çerāġa

Dil-i Pervāne'yi ol Şem^{c} yaḳdı
Ol anuñ cānına āteş bıraḳdı

882a bir : bu S

O Şemᶜüñ çerbine yol bulasın ger
Seni ġarḳ eyleyem māla ser-ā-ser

Terāzu-yı murādum eyle mevzūn
Vireyüm aġuruñca saña altun

B2.40a Didi ol ḥīlekār u fitne-engīz
Benüm bu işde rāyum tīġ-ı ser-tīz

Ṭapuñ bir ḳula ḳılsun anı buyruḳ
Getürsin bir güzel maḥbūb ḳuyruḳ

Sen al şeh-zādeyi var git şikāra
Revān bir cust u çābük yüzi ḳara

Çuḳup bir luᶜb ile bām-ı sarāya
Varup ol ṣūret olduġı araya

D.25b, N.29a, B1.31a Ḳosun ol ḳuyruġı ḥıştın ḳoparsın
Murāduñ şemᶜini defᶜī uyarsın

Sıza ḳuyruḳ güneşden aḳa yaġı
Ki tā çerb ide ol rūşen çerāġı

İner siḥr itse avrat yire kevkeb
Bizi şerrinden anuñ ṣaḳla yā Rab

Olaruñ göñli hep ḥīle evidür
Ṣalāha sustdur şerre ḳavīdür

Olara kendüzin ādem inanmaḳ
Hemān yile varup ṣuya ṭayanmaḳ

891b vireyüm : vireyin D, B1, B2

S.60b Bu söz Lālā ḳatında oldı maḳbūl
ᶜAṭā baḥrine ġarḳ itdi anı ol

Temāşā eyle vaṣf-ı nev-bahārı
Bile anuñla evṣāf-ı nehārı

B2.40b Yine bu būstān-ı lāciverdi
Semen üzre bitürdi verd-i zerdi

Cihān ferrinden anuñ gülşen oldı
Ḳamu nergisler andan rūşen oldı

Görüp dil bülbüli buldı feraḥlar
Ṭaġıldı cümle-i zāġ u teraḥlar

Bahār eyyāmı ābuñ çaġ çaġı
Ṣafā virür revāna çaġ çaġı

Olup bād-ı bahār enfās-ı ᶜĪsā
Nebāt emvātını itmişdi iḥyā

Dönüp bārān o dem āb-ı ḥayāta
Virürdi cānı emvāt-ı nebāta

Şükūfe ṭıfl-ı mīve başına hem
Sevincinden ṭaḳup dururdı dirhem

Nihālüñ bāddan ḳaddi buñalmış
Çiçekler gülşene yüñ yüñ dökilmiş

B1.31b Şu deñlü zeyn olmışdı zamāne
İderdi reşk İrem bāġı cihāne

---

901 - N
903b verd-i zerdi : rūy-ı zerdi S
907b emvātını : emvāt S
909b dururdı : durdı D

Bahār ol deñlü bulmışdı kemāli
Hevānuñ şol ḳadar var iᶜtidāli

N.29b Bulurdı ol demüñ luṭfıñdan anı
Bulıtlar şekl-i insān olsa cānı

Felekden şeb-nem irince turāba
Hevādan būyı dönerdi gül-āba

D.26a, B2.41a Şitā cemᶜi ser-ā-ser neşr olmış
Çiçekler bir biriyle ḥaşr olmış

S.61a O dem diḳḳat idüp nev-rūz ḫaylī
Terāzūlar gelüp rūz ile leylī

Gelür biri biri ile ber-ā-ber
Ṣanasın ḳāmet ile zülf-i dil-ber

Çemen bād-ı ṣabādan mevc ururdı
Ṣanurdı baḥr anı her kim görürdi

Ṣadef ezhārı aña baḥr idi u
Kim olmış ol ṣadefde jāle lu'lu

O baḥre berk-i sūsen māhī olmış
Yāḫud gökdür gül anuñ māhı olmış

Şaḳāyıḳ olmış ol baḥruñ ḥabābı
Ṭarāvet olmış ol deryānuñ ābı

O baḥre yāsemen ṣalmış ser-ā-ser
Yeşil ġarrā resenle sīm lenger

913b insān : ḥayvān D, S, B1, B2
916a diḳḳat : iḳdām S
919a ezhārı : ezhār D, ezhāru N

Nihāl envār ile olmış müzeyyen
Olur kim görse göñli gözi rūşen

Ṣanurdı kim temāşā ḳılsa anı
Sütūn-ı zevraḳ açmış bādbānı

Gözini süzse nergis def^{c}ī cebri
Uġurladı ḳarār u ^{c}aḳl u ṣabrı

B1.32a Bulup baġ içre reng-i bī-ḳuṣūrı
Benefşe dirdi çarḫa morı morı

B2.41b Degirmiş nevk-i kibrītini nāra
Diler kim zanbaḳuñ şem^{c}in uyara

Çemen ṣūḳında zanbaḳ ṣan ki cerrār
Başına ṣoḳmış idi şem^{c}-i bī-nār

Getürmiş mülk-i ḳudretden ya mektūb
Ḳomış baş üzre anı ḫūb u merġūb

Ṣabā ferrāş ü ẓıll-ı serv cārū
Ġubār-ı ġussayı dilden sürer u

N.30a, S.61b Ṣabānuñ cünbişi āheste olmış
Meger nergis gözinden ḫaste olmış

Yā degmiş sūsenüñ aña zebānı
Ża^{c}īf ü ḫasta itmiş ġayet anı

924a ḳılsa : itse D, S, B1, B2
924b zevraḳ : zanbaḳ S / açmış : olmış S
929a ḳudretden : ḳadrından D
929b ḫūb u : ḫūb-ı N, S
930a ferrāş : ferrāşi S / Ü : - S / serv : servi N

İderdi ʿandelīb efġān u feryād
İdinmişdi bu şiʿri dilde evrād

D.26b **Bu rengīn ü ter ġarrā ġazeldür**
Bahār evṣāfıdur ġayet güzeldür

Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

Görmek isterseñ ṭarāvet mülkinüñ sulṭānını
Nergisüñ aç gör gülistānuñ gül-i ḫandānını

Yūsuf-ı gül çıḳdı şāh oldı ṭarāvet mıṣrına
Ġoncenüñ açdı seher bād-ı ṣabā zindānını

Lālenüñ laʿl-i lebin nāzüklik ile dişlemiş
Subḥ-dem ḫūrşīd çekdi şeb-nemün dendānını

B2.42a Göñlüñi açsun ṭarāvet ābı gel ey teşne-dil
Verd-i ḫandānuñ temāşā eyle şād revānını

Muntaẓırdur saña yüz cān ile yollar gözedür
Bāġda seyr eyle ṭāvūsuñ yüri cevelānını

Güllerüñ yirin diken ḫāruñ gülistān itdi dehr
Göklere irgürse bülbül yiridür efġānını

B1.32b Ārıż-ı Ẕātī hayāsından kızarmasun mı
Bülbül-i dil-ḫastanuñ sürdi yüzine ḳanını

Bu ol ara durur kim ey tüvāna
Şikāra şāhı taḥrīk itdi Lālā

934a rengīn ü : rengīn-i S
937a laʿl-i lebin : laʿlin lebin D. B1. B2. laʿl-i lebin S
938a açsun : açan D. açar S
939a cān : göz D. S. B1. B2

O dem Pervāne'ye buluşdı Lālā
Didi ey nüh felekden ḳadri a^{c}lā

Ṭapuñ şāh u felek taḫt u ḳamer tāc
Cemālüñ nūrına ḫūrşīd muḥtāc

Degül cismüñ bi-hamdi'llāh ki mürde
Bucaḳda niçün olursun füsürde

Şebābüñ ^{c}ahdi vü faṣl-ı bahāruñ
S.62a Be-ġāyet vaḳtidür şimdi şikāruñ

Gel imdi idelüm ^{c}azm şikāre
Ġazāl u şīr sen ḳıl pāre pāre

N.30b Bu söze şāh söyle oldı ḳā'il
Ki Pervāne ṣanasın Şem^{c}e mā'il

B2.42b Ḳapu ḫalḳı ser-ā-ser oldı āgāh
Ki şeh-zāde çıḳar ava seḥergāh

Ṣıfāt-ı leyl-i bi-mānenddür bu
Dem anuñdur düşirme ḳanddur bu

Yuyundı pīşesinden şīr-i eflāk
Yine döndi pelenge çarḫ-ı bī-bāk

Yine zerrīn ^{c}alem maġribde batdı
Şihāb-ı tīrger çarḫ oḳın atdı

Olup bu mülk çarḫun māh şāhı
Yine cem^{c} itdi encümden sipāhı

947a idelüm : ideyüm N
947b ġazāl ü : ġazāli D, N, B1, B2
950 - D, S
953b itdi : oldı S

Şehüñ yanında olan cümle leşker
Şikāra ḥāżır oldılar ser-ā-ser

D.27a Kimisi ṭutdı o şeb çarḫa şemşīr
Felekde āh-ı ᶜāşıḳ itdi ṣan yir

B1.33a Kimisi māh-ı nev bigi kemānı
Ḳurup itdi şikāra ḥāżır anı

Kimi itdi şihāb-ı tīri ṭoğru
Şikāruñ cānına tā tīz ire u

Kimisi eyledi ḥāżır kemendi
Ṣala tā şīr-i ner boynına bendi

Yarağ itdi kimisi şāh-bāzı
Ki tā ala küleng ü kebk ü ḳazı

B2.43a Kimisi atına virdi yarağı
Geçe yil bigi tā kim deşt ü ṭağı

Kimisi cāme-ḫᵛāba girdi yatdı
Ki tīğı tīğa tīri tīre ḳatdı

S.62b Gözi öñinde anuñ iki leşker
Girişdi biri birine ser-ā-ser

Esīr oldı iki ṣāhib-naẓarlar
Başını ḫırḳaya çekdi başarlar

Uyumaḳ ādeme ğāyet ṣafādur
Uyumaz yatmaz ancaḳ bir Ḫudādur

954a leşker : ᶜasker N
955b yir : tīr D,S
962a leşker : ᶜasker N

N.31a Ve likin keṣreti ḳalbi ḳarardur
İder sust ādemi beñzi ṣarardur

Seḥer-bīdārlıḳ yügrükdür andan
Ayırur yol erini kārbāndan

Seḥer-bīdār olanlar menzil aldı
O sāᶜat uyuyanlar yolda ḳaldı

Ṣafā virür velī ḫᵛāb-ı seḥergāh
Aña degmez ki ādem ola güm-rāh

Ṣıfāt-ı rūz-ı rūşendür bu ara
Oḳı göñlüñ açılsun ey dil-ārā

Seḥergeh mīşesinden çıkdı bir şīr
Ġazāl-ı encüm oldı aña naḫcīr

Yā bir şeh-bāz-ı zerrīn-bāl açup per
Teẕerv-i sīmi düşirdi ser-ā-ser

B1.33b, B2.43b ᶜAcebdür ṣubḫgeh ṣaḥrası rengi
Çıḳarur post-ı çarḫı pelengi

Yirinden ṭurdı şāh-ı çarḫ-rifᶜat
Kim ol bebr ü peleng ü şīr-i heybet

D.27b Ḳapusı ḫalḳına cümle buyurdı
Didi ḳalḳuñ ki geşt idem bu yurdı

Ḳılalum nice gün av u şikārı
Temāşā idelüm bu sebzezārı

965a ḳalbi : ḳalbin S
965b beñzi : beñzin S
971a ya : yine S / şeh-bāz-ı : bāz-ı S

Bahār-ı ᶜömr irer āḫir ḫazāna
Oluruz gelmedük bigi cihāna

S.63a Eyerlendi ser-ā-ser esb-i tāzī
Götürdiler el üzre şāh-bāzı

Seg ile ḥāżır oldı cümle segbān
Beline ṣoḳdı cümle peyk dāmān

Elinde māh-ı nev bigi nacağı
Bulıtlar gibi aşar cümle dağı

980 Alup eline raḫş-ı rāh-peymā
Revān şeh ḳapusına geldi Lālā

Budur evṣāf-ı esb-i cust u çābük
Revişde bād-ı ṣarṣar bigi yükrük

N.31b Getürdiler bir esb-i bād-pāyı
Öñürdür berḳı vü geçer ṣabāyı

B2.44a O bir ḳavṣ-ı ḳuzaḥ-gerden ḳamer-seyr
Öñince berḳ olursa uçamaz ṭayr

Peleng ü şīr-heybet ejdehā-düm
Ṣahīlinden felek gümlerdi güm güm

985 Cihānı devr ider itse şitābı
Geçer yil bigi deryā olsa ābı

Anuñ ḥiṣṣ-i naẓar gerdine irmez
Nişānını atılmış tīr virmez

976b bigi : gibi D, S
981b bigi : gibi D, S
982a bād-pāyı : bādbān N
985b bigi : gibi D, S

B1.34a Ḳoşulsa ger gün ile girüde ḳor
Nice gün sāyesin daḫı öñürdür

Suvār oldı ol atuñ üstine şāh
Felek-raḫşına gūyā mihr ile māh

Ḳapudan çıḳdı çün ol alnı Nāhīd
Ṣanasun maṭlaᶜından ṭoġdı ḫūrşīd

Ṭutup oldı revāna rāh-ı deşti
Temāşā kılmaġa cennāt-ı heşti

Şükūfe aḳçe ṣaçtı farḳ-ı şāha
Anuñla döndi şāh encümle māha

S.63b Döşedi ayaġına sebz ṣaḥrā
Yaşıl nāzük ḳaṭife ḫūb u raᶜnā

D.28a Cihānı gördi kim dönmiş cināna
Cinān görse ḥased eyler cihāna

Cihān Cennetdeki gülzāra dönmiş
Şükūfe göñli açuḳ yāra dönmiş

E2.44b Yayıldı ṭaġ u ṭaşa cümle leşker
Süzüp ṣaḥrā vü kūhsārı ser-ā-ser

Ki çepçevre ḳuşadup ol diyārı
Getürdiler bir araya şikārı

987a girüde : giride D, N
987b nice : niçün S
994b yāra : yaza S
955a leşker : ᶜasker N
955b süzüp : sürüp D / ṣaḥrā vü : ṣaḥrāyı vü : ṣaḥrāyı D
996a ki çepçevre : geçüp çevre N

Peleng uğradı beñzer derd-i yāra
Teninde dāġı bī-ḥad ḳara ḳara

Göricek pencesini her dilīrüñ
Ṣarardı ḳorḳusından beñzi şīrüñ

N.32a Egerçi itdi yüz biñ hīle rübāh
Bulmadı bulardan ḳaçmaġa rāh

Görür kim avcı almış çevresin ḳurd
Eyitdi yaramadı bana bu yurd

Ney-i tīrüñ ṣadāsı çün kim irdi
Her āhu Mevlevīveş raḳṣa girdi

B1.34b İdüp çoḳ cehdi ḳurtulmadı āhū
Didi cismine āḫir cānı yāhū

Següñ ḫınzırı yırtar her birisi
Gören dir it dişi ṭoñuz derisi

Ḳaçup ḳurtulmalı olmışken uş uş
Següñ aġzına girdi geldi hergüş

Ne eksüklik idüpdür yā Rab āhū
Serine muḥtesib börkin geyer u

Görür kim ḳarşudan bir bebr geldi
Hemān şeh tīz-deste tīġın aldı

S.64a, B2.45a Çalup itdi iki pāre o bebri
Hevāda berḳ-ı lāmi^c ṣan ki ebri

997b dāġı : ṭaġ N
1002a cehdi : cehd S
1004a ḳurtulmalı : ḳutulmalı D
1006b şeh : - S / deste : destine S / tīġın : tīġını S

Anuñ ardınca gördi geldi bir şīr
Çıḳardı kīşden ḫışm ile bir tīr

Ḳoyup anı kemāna çekdi ol şāh
İrişdi burc-ı ḳavsa gūyiyā māh

İrişdi yıldırım bigi aña tīr
Esed burcına irdi gūyiyā tīr

Ol oḳ ol şīre tā kim vardı irdi
Revān cismi libāsın aña virdi

D.28b
Ṭoyınca itdiler av u şikārı
Gelüp bir yirde ḳıldılar ḳarārı

Ḳurılmışdı otaġı girdi ol şāh
Felekden yire irdi gūyiyā māh

Bu ara bir şeb-i ġarrā ṣıfātı
Şeb-i ḳadr aña ḳol virmiş berātı

Sipihrüñ zer yataġı yire düşdi
Görüp anı ḳamu encüm gülişdi

N.32b
Dökildi ol yataḳdan rāḥ-ı aḥmer
Kim oldı dāmeni mey-gūn ser-ā-ser

Kevākib encümin atdı felekde
Gelüp açıldılar milk-i melekde

B1.35a, B2.45b
Kevāki bigi var al destüñe cām
Şarāb-ı ᶜömre devrān dimeden ḫām

1010a bigi : gibi D. S
1018a bigi : - N

Yaluñ yüzlü güzeller yakdılar şem[c]
Muṣāḥibler ser-ā-ser oldılar cem[c]

Döşendi ṣofra vü dökildi ni[c]met
Gürisne oldı seyr ü buldı rāḥat

Hemān gencine idi ṣofra-i şāh
Kim ol gencinede her ān u her gāh

S.64b Pilav zerde idi sīm ile zer
Anuñçün anı ṭolaşmışdı ejder

Yāḫud bir hāle idi ol börek māh
Naẓardan eksük olmaz idi her gāh

Yenildi ḫ[v]ān olındı şükr-i Yezdān
Ḳurıldı meclis-i mey oldı fermān

Şarāb-ı ḫoş-güvāruñ vaṣfıdur bu
Ki ḳomaz ādemüñ ḳalbinde ḳayġu

Getürdiler şarāb-ı ḫoş-güvārı
İder ġāyetde ferbih ol nizārı

Nice mey āftāb-ı [c]ālem-ārā
Kim ol bī-ġıll u ġış pāk u muṣaffā

Virürdi gökde nūrı māh-i tāba
N'ola ḫūrşīd dinse ol şarāba

B2.46a Ḳarañu dilleri ol rişen eyler
Cemāl-i dil-rübāyı gülşen eyler

1021b gencīnede : gencīne idi S
1024a ḫ[v]ān : hūn N,S
1025b ḳalbinde : göñlinde S
1029a dilleri : dünyāyı N

Nice olmaya lāyıḳ āferine
Peri geçse żiyāsından görine

D.29a Ḳılur ol ^{c}ārıż-ı cānānı gül gül
İder ^{c}uşşāḳı ḳarşusında bülbül

B1.35b Ger içse ġurbe urur şīre pençe
Dimez k'ide baña şāyet şikence

N.33a Olur bi-bāk meydāna girüp mūş
Ḳanı ġurbe dir anı eylese nūş

Eger ḳaṣṣāb-ı dervīş içse anı
Ḳoyunı biñ olur bekler çobānı

Göñül mülkinden endūhı kim eyler
Faḳīri pādşāh-ı ^{c}ālem eyler

O bezm-i gülşen içre cāmlar gül
Ṣürāḥī ġonce vü āvāzı bülbül

S.65a Boyı servi yaluñ yüzlü güzel mum
Aña cān virmege pervāneler mum

Döküpdür çūp-ı sīme zer külāhı
Atar Pervāne aña tīr-i āhı

Gelüp sāḳī ele aldı ayaġı
Ṣuvardı āb-ı ḥayvān ile bāġı

Çü şāha seb^{c}a-yı seyyāle irdi
Revān ġam-hānesini seyle virdi

1030a nice : niçün S
1032a urur : ura S
1032b şāyet : ġāyet D, S
1033a girüp : girer S
1033b ḳanı : - S
1037a servi : serv N

B2.46b Ayaḳdan ḥālet-i mey başa çıḳdı
Binā-yı ġuṣṣa vü endūhı yıḳdı

Bu ara vaṣf-ı nāy-ı mevlevīdür
Surūr-ı sīne mihr-i pertevidür

Gelüp ol bezme bir ḫoş serv-i ḳāmet
Kopardı ṣūr-ı āhından ḳıyāmet

Delinmiş bağrı beñzi sāz olmış
Fiġānı Zühre'ye dem-sāz olmış

Ḳuşanmış bir nice ġayret ḳuşağın
Dem-ā-dem ölçerür ᶜışḳuñ ocağın

Ḳamu ᶜuşşāḳı yaḳduğın nevādan
Tehī ṣanmañ derūn-ı pür-hevādan

B1.36a Nefes oğullarıdur ẕevḳ ü şādi
O bir ḫoş mevlevīdür nāy adı

Ṣıfāt-ı çeng-i bi-mānende ur gūş
Şarāb-ı şevḳ ü ẕevḳin ḳıl anuñ nūş

Pes andan bir hilāl-i meclis-ārā
Sipihr-i bezm içinde oldı peydā

D.29b, N.33b Hemān ol bir yaşıl ṭūṭīye beñzer
Dili vü ağzı yoḳ ammā ki söyler

B2.47a Kaçan kim olsa bir üstāda dem-sāz
Çıḳar her bir ḳılından bir ḫoş āvāz

1044a sāz olmış : sāza dönmiş S
1045a nice : güzel D, S
1047a ẕevḳ ü : ẕevḳ-i N, B1, B2
1048b şevḳ ü : şevḳ-i D, S

S.65b Ḳanadı yoḳ egerçi nite kim ṭayr
Ser-ā-ser her maḳāmı ol ider seyr

Bili bir pīre-zen bigi bükilmiş
Ṣaçı inmiş ayağına dökilmiş

Koçanlar anı her ḳıldan çalarlar
Göñüller şehrine ġavġa ṣalarlar

Kemānçe vaṣfıdur bu dir gören oḫ
Oḳı ḳalbüñ ṣafā kesb itsün ey şūḫ

Anuñla ṭoğdı bir ḳuyruḳlu yılduz
Anuñ şevḳinden oldı gice gündüz

İderdi burc-ı ḳavse gelse zārı
Ḳomazdı kimsede ḳılca ḳarārı

Çekerler ḫançer ol şīşine her bār
Yaḳar ḫalḳı demürden yüregi var

Düzen virmiş özine bir ḳıl üzre
Ṣalar āşūb u ġavgāyı il üzre

Ḳopuz evṣāfıdur bu ṭut ḳulağuñ
Ṣafāsından anuñ çatlat dimāğuñ

B1.36b, B2.47b Daḫi bir ṣāḥib-i ḳaṣr-ı ẓerāfet
Bularla eyledi bī-perde ṣoḥbet

Müşebbek sīnelü yufḳa yüreklü
O ehl-i ṣoḥbete ġāyet gereklü

1053a bigi : gibi D
1054b göñüller : göñül N / ġavġa : ġavġalar N
1055a bu dir : dir bu S
1059b ṣalar : ṣalup S
1060b dimāġun : ṭudagun S

Kim ol ^{c}āşıḳ bigi boynını egmiş
Meger ^{c}āşıḳlıḳ ol miskīne degmiş

Aña ḥāletler irdükçe nevādan
Dimāġın çatladurdı ol ṣafādan

Olup bunlar biri biriyle dem-sāz
Maḳām-ı Zühre'ye irişdi āvāz

Bular seyr itdiler cümle maḳāmı
Bular vecde getürdi ḫāṣṣ u ^{c}āmı

S.66a, N.34a Bıraḳdı meclise eşvāḳı bunlar
Muḥayyer eyledi ^{c}uşşāḳı bunlar

Bularuñ naḳşı ḥalḳa eyleyüp āl
Ḳarār u ^{c}aḳl u ṣabrı aldı der-ḥāl

Derisine ṣafādan sıġmayup def
Gögüs ḳaḳup geçer bunlara kef kef

D.30a Velī ġāyetde gözlerdi uṣūli
Uṣūl añlayanuñ olmışdı ḳulı

Ziyāde kellesi ḳızmışdı deplek
İderdi cümleden feryādı yigrek

Bu şi^{c}re aġlayup bir naḳş-ı nev-rūz
Çalarlardı virürdi meclise sūz

B2.48a **Budur ol şi^{c}r-i bī-manend ü ġarrā**
Ṣafālar sür ḳılup bunı temāşā

1063a bigi : gibi D,S / ^{c}āşıḳ : ^{c}uşşāḳ N / boynını : boynın N, B1, B2
1065 - D
1068a eyleyüp : eyledi N
1068b ^{c}aḳl u ṣabrı : ^{c}aḳlı virdi S
1073a bī-mānend ü : bī-mānend-i N, S
1073b ḳılup bunı : bunı ḳılup S

Mefā^{c}ilün Mefā^{c}ilün. Mefā^{c}ilün Mefā^{c}ilün

B1.37a Bu bezm-i gülşen-ārānuñ içinde cāmlar güldür
Ṣürāḥī ġonce vü āvāzesi feryād-ı bülbüldür

Benefşe al ele bāġ-ı bahāra ṭa^{c}n ider meclis
Ḳamu zerrīn ḳadeḥ nergis duḫān-ı şem^{c} sünbüldür

Boyı servi yaluñ yüzlü güzeldür şem^{c}-i bezm-ārā
Yanar par par saña ḳarşu başında dūdı kāküldür

Hilāl-i ^{c}iyddür çeng ü bu bezme Zühre çengidür
Şu^{c}ā-ı mihr ü meh nāy u felek def ay u gün puldur

Ṣürāḥī aġlamış sāḳī lebüñi öpdügiçün cām
Sür anı ḳahḳaha ile ṣürāḥīyi yine güldür

Eger bu meclise sāḳī gelürse nā-gehān ṣūfī
Aña ṭurgil içür bir kaç kez aġzın ḳan ile ṭoldur

Bu meclis bir güzel ra^{c}nā teferrücgāhdur Ẕātī
Ṣürāḥī çeşmesār olmış aña āb-ı revān müldür

Gel ey ẕevḳ ü ṣafā baḥrına ġavvāṣ
Ḳulaḳ ṭut bu muḥaldür vaṣf-ı raḳḳāṣ

S.66b Ṭurup şevḳ ile raḳṣa girdi raḳḳāṣ
Ṣafā baḥrına ḫalḳı itdi ġavvāṣ

Nice raḳḳāṣ-ı mihr-i ^{c}ālem-ārā
Münevver gün yüzinden rūy-ı dünyā

1076a boyı servi : boyı serv N, B2, boyı serv ü S
1077b ay u : ay D, N
1081a ẕevḳ ü : ẕevḳ-i N
1082b ḫalḳı itdi : itdi ḫalḳı S
1083b gün : ki N

N.34b, B2.48b Ṣaçı ḫūrşīde ṣalmışdı kemendi
Bıraḳmışdı cihān boynına bendi

Urur cellād-ı çeşmi cāna yāre
Dil-i miskīni eyler çār pāre

O raḳṣ eyler ayalar ḳarsulurdı
Cihān gümlerdi yirler ṣarṣulurdı

Bu şevk ü şādī itdi bunları mest
Yudılar ^{c}aḳl baḥrından bular dest

Bu bezm içre anuñ kim yüki yitdi
Nite kim ^{c}aḳl-ı mestān ṭurdı gitdi

D.30b, B1. Görürler naḳd-ı ^{c}aḳlı h^{v}āb ḳapdı
Ḳamu dīde ser-ā-ser ḳapu yapdı

Yitişdi ḥālet-i mey leşker-i h^{v}āb
^{c}Acep mi yapsa cümle dīdeler bāb

Bu ara şekl-i Şem^{c} olduğıdur çerb
Firaḳ urduğıdur Pervāne'ye ḍarb

B1.37b Ṭutarsañ bir iki dem baña sem^{c}i
Bilesin kim nice çerb oldı şem^{c}i

Bunı rāviler itdükde rivāyet
Faḳīre böyle dindi bu hikāyet

Şāhuñ var idi bir Hīndi ġulāmı
Duḫān ḳonmışdı olundıḳda nāmı

B2.49a Kim anuñ başı ṭaşar idi duḫānvār
Bulınmazdı o deñlü düzd-i ^{c}ayyār

1084a ṣalmışdı : ṣalmış D

Gice gezse görinmezdi duḫānveş
Nuḥūsetde o Keyvān ile beñdeş

S.67a Eger çīn çīn idüp atsa kemendi
Bıraġurdı Züḥal boynına bendi

Anı Lālā'sına virmişdi ol şāh
Yanından eksük olmaz idi her gāh

Aña Lālā idüp dururdı buyruḳ
K'alasun bir güzel maḥbūb ḳuyruḳ

Duḫān bigi çıḳup bām-ı sarāya
Ḳoyasın şemᶜün olduġı araya

N.35a Alup ol ḳuyruġı gözlerdi furṣat
Züḥal bedre vire tā kim nuḥūset

Bu aradur ṣıfāt-ı leyl-i deycūr
Günehlü ḥacı bigi görmemiş nūr

Çıḳardı dehr nūrānī ḳabasın
Bürindi egnine ḳara ᶜabasın

Bu ᶜālem şol ḳadar oldı ki deycūr
Yoġ anda çeşm-i bī-inṣāfveş nūr

Münāfıḳ bigi dehrüñ ḳalbi tīre
Felekden nūr irişmez idi yire

1096b o : ola D, S / ile : anuñla D
1098a virmişdi ol : virmiş ᶜaṭā D
1101a bigi : gibi S
1102b bigi : gibi D, S
1104a ki : kim D
1104b yoġ : yoḳ S
1105a bigi : gibi D, S

B1.38a, B2.49b Felekde ebrū yir yüzinde ẓulmet
Ḥasūduñ yüzi naḥsından ᶜalāmet

Cihānuñ zengiye dönmişdi rengi
Kim anda berḳ ṣan dendān-ı Zengi

D.31a Duḫān ol şeb ele ḳuyruġı aldı
Revān ḳaṣr-ı şehüñ yanına geldi

Hemān çīn çīn idüp atdı kemendi
O ḳaṣruñ ocaġına ṣaldı bendi

1110 Kemende yapışup çıkdı sarāya
Varup ol ṣūret oldıġı araya

Ḳopardı bir iki ḫışt-ı sarāyı
O ḳuyruġa yir itdi ol arayı

S.67b Kemend ile inüp yirine gitdi
Ḥużūra vardı çün kim iş bitdi

Sarāyuñ bāmı oldı ḳuyruġa sadr
Sipihrüñ sīnesinde gūyiyā bedr

Güneş çün kim aña oldı muḳābil
Ṣızup aḳmaġa yaġı oldı ḳābil

1115 Azaldı gördigince āftābı
Şu kettān bizi gūyā māh-ı tābı

Ṣızup aḳdı anuñ dīvāra yaġı
O şeklüñ behçetine oldı yaġı

1106b yüzi : rūyı D. S. B1. B2
1107b berḳ : bir D
1109a kemendi : kemendin S
1110b bendi : bendin S

O şem^{c}i çerb idüp virdi ḳabāḥat
Bozıldı cān virilen ḫūb sūret

B2.5a,N.35b **Bu aradur ṣıfāt-ı ṣubḥ-ı ṣādıḳ**
Temāşā ḳıl ṣafā kesb eyle ^{c}āşıḳ

Zemīnden yine ḳaldurdı güneş re's
Şumū^{c}-ı encüm itdi kendüden ye's

Söyündi encümüñ rūşen-çerāġı
Çerāġuñ gūyi yā çok geldi yaġı

B1.38b Yine bir meş^{c}ale uyardı ḫūrşīd
Ḥasedden çerb oldı şem^{c}-i Nāhīd

Ṭurup yine yirinden ṭaġa ol şāh
^{c}Urūc itdi güneş bigi seḥergāh

İdüp aḫşama dek av u şikārı
Otaġında yine ḳıldı ḳarārı

Bu resme iki ḥafta seyr ḳıldı
Geh āhū geh şikār-ı ṭayr ḳıldı

Uṣandı avdan ^{c}azm itdi şehre
Ki Şem^{c}ün ala seyrinden o behre

Varup atından indi girdi ḳaṣra
O ḳaṣruñ gelmemişdi misli ^{c}aṣra

S.68a, D.31b Görür Şem^{c}ün vucūduñdan eṣer yoḳ
Görinmez nesne hicr odından artuḳ

1122b bigi : gibi D, S.
1125b ala : aña S

Açılmış verd yirinde eser yil
Temāşāgāhını almış gelüp seyl

B2.50b O Şem^{c}e yaġ irişmiş eylemiş çerb
Urır Pervāne'ye hicrān eli ḍarb

İrişdi od bigi eflāka āhı
Ki ya^{c}nī arayup bula o māhı

Cihānı nār-ı āhı tutdı yek-ser
Ki ya^{c}nī şem^{c} ol āteşden ister

Figānı od bigi eflāka çıḳdı
Cihān mülkini seyl-i eşki yıḳdı

Felekde yaḳdı āhı mihr ü māhı
Deñizler içre büryān oldı māhī

Gözi yaşı zemīni ṣeyle virdi
Sipihrüñ bād-ı āhın yile virdi

N.36a Yanup yaḳıldı āhından felekler
Yañıldı gökde tesbīḥin melekler

B1.39a Görür şem^{c} eylemiş bād-ı fenā kim
Sarāyı āh ile gümletdi güm güm

Anuñ naḫl-i cunūn başına üşdi
Gidüp ^{c}aḳlı başından yire düşdi

1129a şem^{c}e : şem^{c}i D, S
1130a bigi : gibi D, S
1132a bigi : gibi D, S
1132b cihān : cihānuñ D, zemīn S
1134b sipihrüñ : sipihri D, S, B1, B2
1137b ^{c}aḳlı : ^{c}aḳl D

Revān ol dem yüzine sepdiler ṣu
Aça nergislerin tā kim o gül-rū

Zamāndan ṣoñra ^{c}aḳlı başına geldi
Yine deryā-yı eşki ṭaşa geldi

Eyitdi ḳanı ol mihr-i dil-efrūz
Benüm anuñla olmışdı şebüm rūz

B2.51a Nice oldı ḳanı ol göñlüm surūrı
Ki cān anuñla eylerdi ḥużūrı

S.68b ^{c}Aceb ḳande açıldı ḳanı ol gül
Yüzin gören olurdı aña bülbül

O māhuñ mihr ile n'ola ḥālüm
Benüm andan olur āh̲ir zevālüm

İrişdi nār-ı firḳat çün ki cāne
Bu şi^{c}ri oḳıdı yane yane

Gözüñ aç ḳıl naẓar bu bir ġazeldür
Bu arada oḳınmaḳ bu muḥaldür

Fā^{c}ilātün Fā^{c}ilātün Fā^{c}ilātün Fā^{c}ilün

D.32a Hey ne müşkilkār olur ^{c}ālemde ey yār ayrulıḳ
N'ola inlersem idüpdür cānuma kār ayrılık

Bülbül anuñçün fiġān u nāle eyler dem-be-dem
Ey gül-i zibā ṣoñında vuṣlatuñ var ayrulıḳ

Hasılı bir kāha döndüm bilmez oldum kendümi
Urdı ṣabrum h̲armanına āh kim nār-ı ayrulıḳ

1140a dil-efrūz : dil-fīrūz S

Naḳd-ı ṣabr u ^{c}aḳlumı utdı ^{c}aceb nerrād imiş
Ṭas-ı mihnetde faḳīri eyledi zār ayrulıḳ

N'ola barān-ı belālar yaġsa her dem başuma
İtdi derda kim seḥāb-ı çeşmi ḫūn-bār ayrulık

B1.39b, B2.51b **Oḳındı çün ki ol şi^{c}r oldı āḫir**
Dinildi meṣneviler yine vāfir

N.36b Oḳıyup şi^{c}ri geçdi kendüzinden
Görenler cānı yoḳ ṣandı yüzinden

Yüzinüñ ẕerrece ḳalmadı ḳanı
Didiler kim bu teslīm itdi cānı

Sarāyuñ ḫalḳı başladı fiġāne
O dem āh eylediler yane yane

Yaḳasın ġonce-lebler itdiler çāk
Başına sebze-ḫaṭlar ḳoydılar ḫāk

Boyınca serv-i ḳametler yıḳıldı
Bulara rūzgārı gör ne ḳıldı

S.69a Ser-ā-ser ebrū-perçemler firāvān
Seḥāb-ı dīdeden yaġdurdı bārān

Dögüp başını ṭaşa lāle-ḫadler
İrişdi göklere yerden mededler

Görüp bu ḥāleti her māh-pāre
Yüzini yırtup itdi pāre pāre

1149b mihnetde : firḳatde S
1152b yüzinden : özinden S
1159b pāre pāre : ḳara ḳara D. S. B1. B2

Güneş yüzlülerüñ añma zevālin
Ḥarāret yaḳdı müşkil itdi ḥālin

Yalıñ yüzlü güzeller yane yane
Ḳamusı başladı āh u fiġane

B2.52a Ḳamu zerrīn-kemerler nite kim nāy
Fiġāna baġlayup bil didiler vāy

O zerrīn ṭāclar başına odı
Yaḳup bu derde irdi göge dūdı

D.32b Bu ḥāle vāḳıf olup geldi Lālā
Görür kim düşmiş ol serv-i dil-ārā

B1.40a Ḳatı dem-beste olmış ol güzel ẕāt
Dehānına getürdi tutdı mir'āt

Tutup ol āyīne Lālā sevindi
Ser-ā-ser aġlıyanlar hep avındı

Bilür Pervāne'de daḫi nefes var
Yüze el sürdi ḥamd itdi megesvār

N.37a Gül-āb ile gülini eyledi ter
Açup nergislerin Allāhu ekber

Şu deñlü iñledi kim zārı zārı
Ṣadāsı çıkmaz oldı varı varı

Bu derd ile be-ġāyet ḫaste oldı
Ziyāde nālişi āheste oldı

1169a iñledi : eyledi N

S.69b Yanup yaḳıldı yatdı nice günler
Bularuñ ḳalbine urdı dögünler

O meh-rū żaᶜf ile döndi hilāle
İrişdi ṣıḥḥati mihri zevāle

Bu ḥālet üzre geçdi bir nice ay
İñledürdi dem-ā-dem nite kim nāy

B2.52b Eṭibbā eylediler aña ṭīmār
Kīm aça gözlerin ol çeşm-i bīmār

Nice müşkil olur yā Rab cudālıḳ
Gerekmez anuñ ile āşnālıḳ

Kimesne olmasun yārından ayru
Hezārı itme gülzārından ayru

Gelüp düşdüñ ezel bezminden ayru
Anuñçün göre hīç olduñ mı ṣayru

Ṣıfāt-ı ṣubḥ ki ās̱ār-ı ṣıḥḥat
Bu durur ey şeh-i erbāb-ı ḥikmet

Cihānda yoġıdı ās̱ār-ı ṣıḥḥat
İdüp dururdı ḫasta derd ü zulmet

B1.40b Ṭābib ṣubḥdem bir ḳurṣ-ı aṣfar
Ḳoyup bir çarḫı çīni içre ḫoşter

1171b ḳalbine : ḳalbe S
1174b aça : açdı S
1176b hezārı : hezār D
1177a ayru : ṣayru D
1178b ḥikmet : devlet S
1179a ṣıḥḥat : ṣoḥbet D

O dem şeh-zādeye irişdi ṣıḥḥat
Virildi müjde ṣan ḳopdı ḳıyāmet

Şu^{c}ā^{c}ī şerbetini nāzükāne
İçürdi virdi ṣıḥḥat bu cihāne

Ḳamu zaḥmet gidüp raḥat yetişdi
Ḳamu ^{c}illet gidüp sıḥḥat yetişdi

D.33a Anuñ cānında itmişdi yir zaḥmet
Ḳazındı noḳṭa andan oldı raḥmet

B2.53a, N.37b Devā derdine anuñ ḫā'il oldı
Ġıdaya ḳalbi ġāyet mā'il oldı

S.70a Nefā'is ekl idüp ten buldı ḳuvvet
Ṭurup seyr eyledi ṣaġ u selāmet

Hilāliken o meh-rū döndi bedre
Aḥibbāsı ser-ā-ser irdi ḳadre

Yine cūş itdi deryā-yı muḥabbet
Belürdi şevḳ mevcinden ^{c}alāmet

Yine ḳalmadı dil-fülkinde lenger
Hevāya uymaġ oldı işi ekṣer

Hevā ile pür oldı bādbānı
Diler kim düşire girdāba anı

Anı ^{c}ışḳ eyledi varduḳca Mecnūn
Diler kim ide ^{c}azm-ı kūh-ı Hāmūn

1182 - S
1186a ḳuvvet : ḳurbet N
1190b diler : neler D

Ṣabāveş ḳalmadı hergiz ḳarārı
Elinden uçdı murġ-ı iḫtiyārı

Ṭutışdı per ü bālı ^{c}aḳlı gitdi
Gördüñ Pervāne'ye ^{c}ışḳ odı n'itdi

B1.41a Kim ol günden güne ^{c}aḳlın şaşırdı
İli ḳor kendüziyle söyleşürdi

Ḫaberdār olmaz idi kendüzinden
Anuñ çıkmaz idi ma^{c}nā sözinden

Naẓar ḳıl ol ṣıfāt-ı şeb dürür bu
Ki Pervāne dimişdi kūha yā hū

B2.53b Dimāġın ^{c}ālemüñ tutmışdı sevdā
İderdi ḫānde çarḫ olmışdı şeydā

Şu deñlü itdi ol şeydā tebessüm
Görindi ser-be-ser dendān-ı encüm

Ṭabīb-i dehr itdi ḫūb tedbīr
Kim aña keşkeşānı ḳıldı zencīr

Sarāyından çıḳup Pervāne ^{c}uryān
Ṭulū^c itdi ṣanasın māh-ı tabān

S.70b Baş açuḳ yalıñ ayaḳ düşdi ṭaġa
Velī ḳılmaz naẓar başa ayaġa

N.38a Ḫaşekler şol ḳadar zaḫm urdı aña
Ayaġı oldı ḳanından mühennā

D.33b Dikenler yara urdı yare yare
Ser-ā-ser cismin itdi pāre pāre

İdüp şeh-zādeye ^{c}i^{c}zāz u ḥürmet
Geyürdi cismine ḳan āl hil^{c}at

İlüp ṭaşa ayağı yıḳılurdı
Aña dīvānelik gör ne ḳılurdı

Teni düşmekden oldı ḳare ḳare
Eger kim bir kişi çıḳsa şikāre

Göreydi anı ṣanurdı pelengi
Yüzinüñ şīrveş olurdı rengi

Velī dünya ḳadar derdi çekerdi
Bu deñlü derdden çekmezdi derdi

B1.41b, B2.54a Anı bir kimse görse dirdi ol dūn
Öli çün aġlama illā deli çün

Bu aralıḳdur ol çāhuñ ṣıfātı
Düşirdi devr aña ol ḫūb ẕātı

Meger var idi bir kör zişt ḳuyı
Yoġ imānı münāfıḳ bigi ṣuyı

Derūnı ḳalb-i ḥāsid bigi deycūr
Günehlü ḥācī bigi görmemiş nūr

İrişmişdi dibi taḫt-ı sarāya
Çıḳardı yanḳusı evc-i semāya

1205a ilüp : olup N
1206a teni : ḳanı N
1208b derdden : derdin S, ^{c}adūdan N
1210b düşürdi devr : ki düşürdi D, S
1211b bigi : gibi D, S
1212a bigi : gibi D, S
1212b bigi : gibi D, S

Bulınmazdı içinde zerrece nem
Gören ṣanur anı çāh-ı cehennem

Pür olmışdı anuñ her küşesi heb
Aġulu böcek ile mār u ^{c}aḳreb

S.71a Bilüp düşecegin kendüye ol şāh
Ḥicābından yire geçmişdi ol çāh

Şarāb-ı ^{c}ışḳ ile ser-mest ü bi-bāk
İderken seyri ol meh cust u çālāk

Hemān ol çāhuñ içinde bulındı
Güneş ṣan çāh-ı maġribde ṭolındı

N.38b O bir içim ṣu çün ol çāha düşdi
Gelüp başına mār u ^{c}aḳreb üşdi

B2.54b Veli tiryāk ile bir idi ol leb
Hemān bī-ḥūş oldı mār u ^{c}aḳreb

Ol ^{c}aḳrebler ile buldı ḳurbı ol şāh
Ṣanasın geldi burc-ı ^{c}aḳrebe māh

D.34a Ruḫından ḳa^{c}rı çāhuñ gülşen oldı
Derūnı gün yüzinden rūşen oldı

Münevver oldı ġāyet çāh-ı deycūr
İrişdi dīde-i a^{c}māya ṣan nūr

B1.42a Çün ol çāh içine ol ḥūr indi
Şehīdüñ ḳabrine ṣan nūr indi

1217a bī-bāk : bī-pāk N
1219a çün : içün D
1220a bir idi : pür idüp S
1222a gülşen : rūşen S
1222b gün : gül S / rūşen : gülşen S

İdindi anda yir ol māh-tābān
Nite kim sīne-i mü'minde imān

O çāhı çün o māh idindi menzil
Yire şan āyet-i Nūr oldı nāzil

Şıfāt-ı şubḥ-ı rūşendür bu ara
Olur rūşen-dil idenler temāşā

Seḥergāh āftāb-ı ^{c}ālem-ārā
^{c}Urūc itdi göge mānend-i ^{c}Īsā

Derūn-ı ḥūtdan şan çıkdı Yūnus
Cihān ḫalḳıyla oldı geldi mū'nis

Ḳuyunuñ çıḳdı ḳa^{c}rından ya Yūsuf
Melāḥat mışrını itdi taşarruf

S.71b, B2.55a Görürler kim degül ḳaşrında ol şāh
Felek yirinde tolunmış velī māh

Ki ol gül-çehre yirinde eser yil
Bularuñ gözleri yaşı olur seyl

Eser yoḳ kendüden ṭurur ḳabāsı
Ḳamu yirlü yirince her libāsı

İderler cust u cū cümle cihānı
Bulınmaz gördi ol bedr-i dücāyı

1228a seḥergāh : sehergeh S
1229b geldi : külli S
1230b mışrını : mülküni N
1231b ṭolunmış : tolaşmış D
1232a ki ol gül-çehre : ol āteş-çehre D, S, B1, B2
1234a cihānı : cāyı D, S, B1, B2
1234b gördi : görmiş D, N, B1, B2 / bedr-i dücāyı : bedrü'd-dücāyı S

Bu işden oldı Nāṣır çün kim āgāh
Derūndan yane yane eyledi āh

N.39a Ser-ā-ser her yaḳaya ṣaldı ādem
Didi görüñ nice oldı şāh-ı ᶜālem

Kimüñ kim destine gire o server
Ben anı ġarḳ idem mala ser-ā-ser

Baña her kim ḳavışdurursa anı
Revān idem anuñ yolında cānı

B1.42b Kini bulursañuz idüñ su'āli
Bulasız tā kim ol Yūsuf-cemāli

Murādum veznesin kim ide mevzun
Virem şāh aġırınca aña altun

D.34b O mülke yayılup bu ḫalḳ düpdüz
Nice gün istediler gice gündüz

Kimisi ṭaġa çıkdı nice kim yıl
Kimi ṣaḥrāya düşdi nite kim yil

B2.55b Ser-ā-ser aradılar her arayı
Helāk oldılar arayı arayı

Şehüñ ẕāt-ı şerīfinden eṣer yoḳ
Anuñ cism-i laṭīfinden ḫaber yok

Çü bulmadılar ol ẕāt-ı şerīfi
Didiler kim görür cism-i laṭīfi

1240a kim : her ki D. S. B1. B2

S.72a Kimi dir bilmez ise ^{c}ilm-i iḫfā
Biz anı bulmamaḳ özge temāşā

Bir içim şu vireydük biz ol aya
Meger kim munḳalib oldı hevāya

Kim ol fāş itdi sırr-ı ^{c}ışḳı açdı
Meger utanduġından yire geçdi

Çün ol şehden es̱er olmadı ẓāhir
Dönüp Lālā'ya geldi anlar āḫir

Didi ol bendeler idüp hezār āh
Ne mülke gitdügini bilmedük şāh

Arandı ẕerre ẕerre cümle ara
Bulınmadı o mihr-i ^{c}ālem-ārā

Meger kim varise mānend-i ^{c}İsā
Çıḳupdur göge ol mihr-i dil-ārā

N.39b **Bu ara vaṣf-ı remmāl-i hünermend**
Zebānından yaġardı söylese ḳand

B2.56a Meger var idi bir remmāl-i kāmil
Göreydi Dāniyāl olurdı ḳā'il

B1.43a Eger reml atsa añlardı noḳaṭdan
Ne kim var levḥa-i ġayb üzre ḫaṭdan

1247a vireydük : derik D
1249a şehden : serden N, S, B1, B2 / olmadı : olmaya D, S
1251b mihr-i : mihr ü N
1252b mihr-i : mühr ü N
1254a meger : meger kim N
1255b levḥa-i : levḥ-i S

Kim aña çaġrışup söylerdi eşkāl
Kişinüñ niyyetin anlardı der-ḥāl

Dir imrūzdan ol ḳaṣr-ı ferdā
Ḳılurdı reml kılduḳça temāşā

İderdi remle ol itdükce diḳḳat
Benāt-ı ḳaṣr-ı ġayb anuñla ṣoḥbet

Ḫudā cem^c eyleyüp çār ümmehātı
Virelden aña luṭfından ḥayātı

D.35a Naẓīri gelmemişdi kā'ināta
O miftāḥ idi ḳıfl-ı müşkilāta

S.72b Degül ḫalḳuñ aña maḫfī żamīri
Getürdiler varup ol bī-naẓīri

Didi Nāṣır eyā üstād-ı ḳāmil
Bize remil idivir luṭf u kerem ḳıl

Noḳṭa dökdi ol üstād eyledi ṭarḥ
Yazup eşkāl-i ḥāli eyledi şerḥ

Eyitdi burc-ı delve şekl-i ḫūrşīd
Gelüpdür var ise ol alnı Nāhīd

Belā iḫvānına nā-geh buluşmış
Varup Yūsuf bigi bir çāha düşmiş

B2.56b Dilerseñ başuña gün ṭoġa anı
Yüri gün ṭoġısından iste anı

1261a żamīri : ẓāhiri S
1262b idivir : eyle D
1265b bigi : gibi D, S

Geyürdiler o dem remmāle ḫil^{c}āt
Ṣafālar sürdi aña çıkdı ṣoḥbet

Kemāl ü ^{c}ilme olmaz hīç ḳıymet
Kemāli olana irmez mezellet

Ṭaleb ḳıl rūz u şeb ^{c}ilm ü kemāli
O bir ḫūrşīddür yoḳdur zevāli

N.40a, B1.43b Dilerseñ ger dükenmez māl u ni^{c}met
Kemāle ṭālib ol ey ehl-i devlet

Binüp atına Nāṣır gör ki n'itdi
O remmālüñ didügi yaña gitdi

Bile anuñ yanınca ḫalḳ-ı enbūh
Ser-ā-ser ādem oldı deşt ile kūh

Aradılar ḳızınca gün o māhı
İçinden bunlaruñ iki sipāhi

Yilişmekden ziyāde teşne düşdi
Kim anlara ḥarāret mūrı üşdi

Diken içre görürler bir ḳuyı var
Anuñ eyle ṣanurlar kim ṣuyı var

S.73a Çıḳardı biri bilinden kemendi
Anuñ var idi delvi taḳdı bendi

Kemend ile o delvi ṣaldı çāha
İrişdi indi geldi delv o māha

1268a kemāl ü : kemāli D, N
1269a rūz u : rūz D, N
1270b ol : olur N
1273b içinde : içinden D, S, B1, B2
1274a teşne : dūr S
1277b delv : - D

B2.57a Revān şu bigi bindi delve ol şāh
İrişdi burc-ı delve gūyiyā māh

Sipāhi istedi kim çeke anı
İçe suyı şafā kesb ide cānı

D.35b Getürdi gerçi kim bāzūya ḳuvvet
Çıḳarmaġa anı bulmadı ṭāḳat

Bunuñ yoldaşı dahi tīz geldi
Ele ol da kemendi bile aldı

İkisi ġayret idüp çekdi anı
Bulalar teşnelikden tā emānı

Görürler delv üzre bir ḳamer var
Kim anda ne libās u ne kemer var

O çāhuñ çün içinden çıkdı ol şāh
Ṭulūᶜ itdi ṣanasın nā-gehān māh

B1.44a Görürler kim bir içim ṣuya beñzer
O cust u cū olan meh-rūya beñzer

Sepildi yüregine anlaruñ şu
Acep gösterdi devlet anlara rū

N.40b Olar şol deñlü şād u ḫürrem oldı
İkisi ṣan ki bir gencine buldı

Geyürdi şāha anlar tāc u ḫilᶜāt
Öñine ḳodılar maḥbūb niᶜmet

1278a bigi : gibi D, S
1278b İçe ṣuyı ṣafā kesb ide cānı D

Suvār idüp bular bir ata şāhı
Öñine düşdi ṭutdı gitdi rāhı

B2.57b Getürdiler anı bir ḫoş sarāya
Felek oldı yine menzil ol aya

S.73b Varup Lālā'sını itdiler āgāh
Dideler menzile geldi ol māh

Şükür ḳıl naḥs yılduzlar ṭolındı
O meh bir çāhuñ içinde bulındı

Hemān Nāṣır ṣabāveş at ṣaldı
Aḳar ṣu bigi ḳaṣr-ı şāha geldi

Temāşā itdügi dem ḥüsn-i şāhı
Ṭaġıldı mülk-i dilden ġam-sipāhı

Görüp ḫūrşīdini oldı feraḥşād
Ser-ā-pā bend-i ġamdan oldı āzād

Gelüp şāhı bulan iki sipāhi
Eyitdiler ki biz bulduḳ o şāhı

Ḳurarlar bir güzel muḥkem terāzū
Ki ḫūyı şāh-ı ᶜādilden tutar u

Şeh-i ᶜādil bigi anda olan dil
Ne aña mā'il ü ne buña mā'il

1292a ḳıl : ḳıldı D
1293b bigi : gibi D, S
1296b o : ol D
1298a bigi : gibi D, S

D.36a İdüp bir keffesin menzil o bedre
Ḳodılar bir yaña zer bedre bedre

Çü girdi keffeye ol şāh-ı ^{c}ādil
Ṣan oldı burc-ı mīzān māha menzil

B1.44b Şu dem kim ol terāzūya giren zer
O cism-i sīm ile oldı berāber

B2.58a Anı anlara Lālā itdi ḳısmet
Zihī ^{c}ahd u zihī luṭf u mürüvvet

Ne ḫoşdur ^{c}ahdine ṭurmaḳ bir ādem
Ṭuranlar ^{c}ahdine olur mükerrem

N.41a Kerīm oldur ide ^{c}ahde vefāyı
Ṭuta cāndan ḥadīs̱-i Muṣṭafāyı

Egerçi geldi ol server sarāya
Ne mümkindür otura bir araya

S.74a Hevā ile nite kim āsiyā bād
Girüp çarḫa döner ol serv-i āzād

Ḫayāl-i yār geldükce öñine
Dögünür ṭaş ile ol döne döne

Olur ṣabr u ḳararı dānesi kem
Dimez cem^{c} idegüm bir laḥẓa gendüm

1299a bir kefffesin : keffesini S
1300b menzil : mā'il D, S
1307b taş ile ol : taşlar ile D, S, B1, B2
1308b ideyüm : ideyin D, S, B1, B2

İçi pür-şevḳ şem^{c} ol çeşmi āle
Dönüp dönerdi fānūs-ı ḫayāle

Şarāb-ı mihr ile ser-mest ü bī-bāk
Gice gündüz döner mānend-i eflāk

Mükeḥḥel gözleri kuḥl-ı seherden
Müḥannā elleri ḫūn-ı cigerden

Ṣayar her gice burc-ı çeşmi yıldız
Çıḳar gün bigi āhı çarḫa gündüz

Olup bir nice ḫādim anda ḥāżır
Olurdı gice gündüz anda nāẓır

B2.58b Olur göz yumduġı dem ol ser-efrāz
Çıḳardı ḳaṣrdan gūyā kim āvāz

B1.45a Bular ṭaşra idüp özlerini cem^{c}
Fenerden ṭaşra gūyā şu^{c}le-i şem^{c}

Ḳim ol maḫrūr dil degmiş bigi od
Çıkardı ṭaşra def^{c}ī nite kim dūd

Diler ḳat ḳat sarāygāhı o müştāḳ
Ṭoḳuz ḳat çarḫı gūyā āh-ı uşşāḳ

D.36b Nite kim būy-ı müşk ol ^{c}ışḳa mā'il
Görürler kim degüldür żabṭ ḳābil

1309a pür-şevḳ şem^{c} : bir şem^{c} şevḳ S
1310a bī-bāk : bī-pāk N
1312b bigi : gibi D, S
1314b ḳaṣrdan : ḳaṣrına S / kim : ki D, S
1315a bular : bularlar N, B1, B2
1316a bigi : gibi D, S
1317a sarāygāhı : sarāygāh N, B1
1318b żabṭa ḳābil : ḫayt ḳa'il S

Varup Lala'ya itdiler şikāyet
Didiler bizi ḳurtar ḳıl ᶜināyet

Ṭutalum żabṭına olduk muḳayyed
Bir avuç ḫāk olur mı ḳulzuma sed

N.41B, S.74b Ḳılup Nāṣır anuñ żabṭına tedbīr
Hemān düzdürdi bir ḫoş sīm zencīr

O dīvāne yeñilmez hīç gördi
Gelüp Pervāne'yi zencīre urdı

Gümiş zencīr ile ol alnı Nāhīd
Ṣanasın şaᶜşaᶜ ile cürm-i ḫūrşīd

Lebi tiryākini ṣatmaġiçün yār
Ṣaçından daḳdı gūyā boynına mār

Figānından pür oldı bu ṭoḳuz kāḫ
Dili zencīr-i āhı itdi sūrāḫ

B2.59a Velī gördü ki zülf-i yāra beñzer
Boyın virdi o zencīre o server

Yazup bir kāġıda aḥvāli Lālā
Laṭīf ü nāzük ü maḥbūb u raᶜnā

Bu aradur kim ol vaṣf-ı kebūter
O konduġı yire mektūb ilter

Getürdiler o dem bir gök kebūter
Şafaḳ-renk ayaġı vü māh-ı nev per

1320a żabṭına : ḫayṭına S
1321a żabṭına : ḫayṭına S
1321b sim - D
1324b boynına : boynuma S
1325b dili : dil-i D. N. B2

B1.45b Melek-bāl u perī pür-çarḫ-ı sürᶜat
Cihānı devr ider bir demde biñ ḳat

Sürer ṣūfīveş uçmaḳdan ṣafāyı
Dil-i ᶜāşıḳ bigi ammā havāyī

Döner ol ḫıdmet üstine muᶜallaḳ
Naṣīb oldı aña anüñçün uçmaḳ

Yüri cümle ᶜazīze eyle ḫıdmet
Dilerseñ bulasın uçmaġa vuṣlat

Bulur ḫıdmetle her ādem ululıḳ
Uluḷıḳ görmez ol kim ola ulaḳ

Cenāḥına anuñ baġlandı nāme
Açup bāl u per uçdı ol ḥamāme

S.75a Varup ḳondı o sāᶜat ḳaṣr-ı şāha
Ḫaber geldi ki ol devlet-penāha

D.37a, B2.59b Gelüp bām üzre ḳondı bir kebūter
Anuñ mektūbı vardur şöyle beñzer

N.42a Görüp çiftin yire indi ḥamāme
Görürler var anuñ bālinde nāme

Yürüyi vardı bir şeh-bāz bende
O mürġ-ı çābüki düşirdi bende

Cenāḥından çözüp mektūbı aldı
Şeh-i ᶜālem-penāha virdi geldi

1331b bigi : gibi D, S
1334a her ādem uluḷıḳ : her dem er uluḷıḳ S
1340b virdi geldi : geldi virdi S

Açup çün okıdı mektūbı ol şāh
Cigerden yane yane eyledi āh

Ḫudānuñ ismin evvel eylemiş yād
Pes andan eylemiş söz mülkin ābād

Dimiş ey pādşāh-ı mülket-ārā
Vucūduñla müşerref mülk-i dünyā

Felek ḳuṭb-ı murāduñ üzre dönsün
ᶜAdūnuñ mihriyse şemᶜi söyünsün

B1.46a Velī taṣvīr-i Şemᶜi eyledük cerb
Urur pervāne'ye hicr āteşi ḍarb

Düşirdi derde ġāyet ḫaste itdi
Ḥabābāsā anı dem-beste itdi

Bi-ḥamdi'llāh ki buldı yine ṣıḥḥat
Teninde ḳalmadı bir ḳılca ᶜillet

B2.60a Velī ᶜaḳlı gidüp dīvāne oldı
Melāmet nārına pervāne oldı

Baş açuḳ yalıñ ayaḳ bir gice u
Sarāyından çıḳup dir ṭaġa yā hū

S.75b Getürdük ḳaṣra illā yoḳ ḳarārı
Anı zencīre çekdük ıżṭırārı

Gerekdür derde düşdi aña dermān
Şeh-i devlet-penāhuñ bāḳī fermān

1342a ismin evvel : evvel ismin D, S
1345b urur : urup D, S, B1, B2 / āteşi : āteşin D
1347b kılca : ẕerre S

Bu ara ol durur kim cümle kāmil
Ġarā'ib işlere olmışdı ᶜāmil

Ne yirde var ise ġarrā muṣavvir
Getürdi Şāh Jāle anı bir bir

N.42b Didi eyleñ ṣanāyiᶜ rengini ḥal
Yazuñ maḥbūb ṣūretler mükemmel

D.37b İdüñ taṣvīri şol deñlü ḳıyāmet
Boyı olsun ḳıyāmetden ᶜalāmet

Kim anı görmege cānlar virilsün
Yine görsün gören ölsün dirilsün

Daḫi mecmūᶜ-ı ṣanᶜat-ᶜāleminden
Be-ġāyet bī-naẓīr ü kāmilinden

Getürdüp anlara itdi tażarruᶜ
Eyitdi cümleñüzden bu tavaḳḳuᶜ

B1.46b, B2.60b Ne deñlü var ise ġarra ṣanāyiᶜ
Oluñ ᶜāmil emek olmaya żāyiᶜ

Bular oldı ser-ā-ser işe meşġūl
Olalar tā ki şeh yanında maḳbūl

Nice gün cehd idüp bunlar dürişdi
Ḳamunuñ āḫire kārı irişdi

Kim anlar işledi kār-ı ᶜacā'ib
Ḳamu pür-ᶜibret ü cümle ġarā'ib

1352a ol durur : aradur N
1352b ᶜāmil : ḥāmil D, mā'il N
1357a ṣanᶜat-ᶜāleminden : ᶜālem ṣanᶜatından S, ᶜāmilinden B2

Ser-ā-ser āḫir oldı emr olan iş
Temāşā eyledi şeh virdi baḫşiş

Ḳamu pervāneye gönderdi anı
Anuñla egleye tā ol civānı

S.76a Çü geldi aña ol ġarrā ġarā'ib
Ḳamu bī-mis̱l ü ser-cümle ᶜacā'ib

Göricek anları yüzin çevürdi
Ki menfūrını ṣan bir kimse gördi

Şu ṣūretler ki itmişdi o şeh cemᶜ
Olardan geldi yig Pervāne'ye Şemᶜ

ᶜAcebdür dostlar mihr ü muḥabbet
Cihāndan itdürür ehlin ferāġat

Cihān pür-ḥūr olursa nāẓır olmaz
Aña olmaġa mā'il ḳādir olmaz

Nigāra irmege var ise nefᶜī
Gelür dīvāne ise ᶜaḳlı defᶜī

N.43a, B2.61a **Bu ara maṭlaᶜ-ı bī-mis̱l ü ġarrā**
Ṣafālar kesb ider iden temāşā

Elā ey bāzdār-ı bāz-ı maᶜnā
İder cān u göñül senden temennā

Maᶜānī murġına vir perr ü bāli
Uçur gökde Hümāveş ḳīl ü ḳāli

1365a ol : o D
1368b itdürür : olmaġa D
1371a bī-mis̱l ü : bi-mis̱l-i D

D.38a, B1.47a Suḫan murġına vir bāl-ı feṣāhat
Kim aña āşyān olsun belāġat

1375 Feżā-yı güft ü gūyā aç per ü bāl
Maʿāna ʿālemin geşt eyle der-hāl

Melekler bigi bāl u per aç ey cān
Feżā-yı ʿarş üzre eyle seyrān

Ki sen maʿnāda yügrüksin melekden
Geçer insān öte ṭoḳuz felekden

Ḫudā Pervāne'ye perrince virdi
Sebeb ne oldı vasl-ı Şemʿe irdi

Bize ol sırrı luṭf eyle ʿıyān it
Zebān-ı ḫāmeden şerḫ u beyān it

S.76b 1380 Meger var idi bir üstād-ı Naccār
O fenne şöyle olmışdı hevādār

Peri düzse eger kim bāl açardı
Melekler bigi göklerde uçardı

B2.61b Eger kim senge düzse ol per ü bāl
Yirinden ḳuş bigi uçardı fīl-ḥāl

Ne iş işlerde ḳuşlar ḳondırurdı
Hemān ṭūṭī ḳuşına döndirürdi

Bu ara bir güzel maḥbūb u raʿnā
Ṣıfāt-ı şeb dürür ey şūh-ı ġarrā

1376a bigi : gibi D, S
1379a ol : o S
1381b bigi : gibi D, S
1382a senge : seng D
1382b bigi : gibi D, S
1384a maḥbūb u : maḥbūb-ı S

Batup maġribde çarḫ-ı ṭās-ı raᶜnā
Derūn-ı ḳubbe-i merfūᶜ-ı aᶜlā

Perīler içre ol mānend-i ḥammām
Olup dururdı yıldızlar aña cām

O hāleyle meh-i tābānı anuñ
Ṣan oldı ḥavż u şādurvānı anuñ

N.43b, B1.47b Ṣanurdı gören anda māh-ı tābı
Melek-rūlar uçurmışlar habābı

Revān ol gice ol üstād-ı Naccār
Olur yārı viṣāline ḫarīdār

Arada ḳalmayup ḫār-ı tekellüf
O bülbül ḳıldı gülzārı taṣarruf

Bulıtlanmışdı gök görinmedi māh
Ḳıyās itdi ki olmışdur seḥergāh

Bu ara bī-bedel evṣāf-ı ḥammām
Düzerdi görse İskender aña cām

D.38b Meger var idi bir maḥbūb ḥammām
Kim aña mihr-i pür-şevḳ olmaġa cām

S.77a, B2.62a Kim ol bir ter-ṭabīᶜat pür-ḥarāret
Ṭabībāsā virür bīmāra ṣıḥḥat

Olur rāḥat irenler vuṣlatine
Bulur ṣafvet girenler ḫalvetine

1386a perīler : olup per N

Visāli Ḳaᶜbesine irişen cān
Ṣafā sürmez eger olmazsa ḳurbān

Ser-agāz eylese bir ḫūb āvāz
İder āheng ü olur aña dem-sāz

Girür ḳoynına cümle sīm-sīne
Var anda pādşāh bigi ḫazīne

Varup ol ṭaş bagırlu dil-rübāyı
Görenler terk ider tāc u ḳabayı

1400 Ṣoyup eyler tırāş ol ḫalḳı der-ḥāl
Baş açuḳ yalıñ ayaḳ eyler abdāl

Ġıdāsı ḳalb-i ᶜāşıḳ bigi āteş
Virür ḫalḳa ḥarāret dil-rübāveş

Egerçi kim mülā'im dil-rübā çoḳ
Vefā itmekde yüz yur ol ḳadar yoḳ

B1.48a O gökden gösterür nīm-āftābı
Varānuñ ayagına döker ābı

İrişmiş başına sevdā buḫārı
Gözi yaşlar döker gördükçe yārı

N.44a, B2.62b 1405 Gözinden n'ola ger gitmezse çeşmek
Naccār olmaz başından hīç münfek

Ṭurup vardı o ḥammāma ol üstād
Ḳamu ḫüddāmı anuñ ḫurrem ü şād

1396b ḳurbān : ᶜüryān D. S. B1. B2
1398b bigi : gibi D. S
1401a bigi : gibi D. S
1402b yur : yüz S

Ṣoyındı fūte ṭutındı beline
Alup bir ṭas-ı ġarrāyı eline

İçine şu bigi oldı revāne
Gözi ṭuş oldı bir nāzük civāna

S.77b Bir altun kürsiye geçmiş oturmış
Melāmet burḳaᶜın yüzden götürmiş

Ḳurılmış bir güzel maḥbūb meclis
Ḳamunuñ ḫaddi lāle çeşmi nergis

Kimisi çaġırup kimi çalardı
Olar ḥammāma āvāze ṣalardı

D.39a İderdi anlara ḥammām āheng
Olaruñ her birisi çābük ü şeng

Uṣūl üzre iderlerdi ḳımıldı
O sāᶜat anları Naccār bildi

Eyitdi ol yigit şāh-ı perīdür
Bular ol pādşāhuñ leşkeridür

Görüp Naccār'ı anlar aya ḳarṣar
Ol üstād ile oynar ferşi ṣarṣar

Ser-ā-ser her uṣūle oynadı ol
Kim ol şāhuñ ḳatında oldı maḳbūl

1407b ṭās : ṭaş D
1408a bigi : gibi D, S
1409b melāmet : melālet N, B1, B2
1411a çaġırup : çaġırdup S, B1
1412b çābük ü şeng : çābük şeng D, S
1414b leşger : ᶜasker N
1415b ferşi : ferş N

B2.63a Ḳoma elden cihān içre uṣūli
Ḳabūle bulasın tā kim vuṣūli

B1.48b Uṣūli olduġıçün serv-i āzād
Ḫalāṣ oldı ḫazāndan dā'imā şād

Didi şeh ne dilerseñ iste benden
Dirīġüm yoḳ eger cān ise senden

Didi Naccār eyā sulṭān-ı ^{c}ālem
Cihān içre ḳamudan ol mükerrem

Kevākib leşkerüñ taḫtuñ felekler
Felekler üzre müştāḳuñ melekler

N.44b Ṭapuñdan bu durur a^{c}lā murādum
İki perī viresin baña ḫādim

Ola anlar benüm emrüme münḳād
Ne kim dirsem ṭutalar ḫürrem ü şād

S.78a Ana iki perī mührini virdi
Du^{c}ālar itdi çıḳdı yola girdi

O yine geldi şād u ḫürrem oldı
Nice dem ḫ^{v}āb ile ol hem-dem oldı

Bu aradur ṣıfāt-ı ṣubḥ-ı rūşen
Temāşā ile eyle göñlüñi şen

1417b vuṣūli : viṣāli D
1419a dilerseñ : nelerseñ D
1421a leşkerüñ : ^{c}askerüñ N, kevkebüñ B1
1423b ḫürrem ü şād : ḫürrem şād S
1426a aradur : ara S
1426b eyle göñlüñi şen : eyle göñli rūşen D, göñlüñi eyle şen S

Açup ṭāvūs-ı zerrīn pür per ü bāl
Zümürrüd āşyāna çıḳdı fi'l-ḥāl

B2.63b Fezā-yı lāciverde çün kim irdi
Ser-ā-ser erzen-i sīmīni dürdi

Zeberced üzre olan cümle lū'lū
Ser-ā-ser nā-bedīd oldı durup u

Seḥerden ṭurup ol Naccār-ı kāmil
Olur bir ḫoş şecerden murġa mā'il

D.39b Şu deñlü ḫūbter düzdi ki anı
Uçardı gökde ger olaydı cānı

İki yanında anuñ şeh-peri var
Uçardı ṣanᶜatı gökde perīvār

B1.49a Naẓīrin görmemiş kimse cihānda
Perīler mührini berkitdi anda

Kim ol miḳdārda bir at deñlü
Ne yaña dirisen uçar gider ü

Ol üstād-ı cihān saḥ-ḥār āyīn
Düzüp üstine anuñ urdı bir zeyn

Müheyyā oldı çün ol murġ bitdi
Binüp üstine ol Neccār eyitdi

Sizi var eyleyen ḥaḳḳı ᶜademden
Beni pervāne'ye iletüñ keremden

1431a şu : şol N / ḫūbter : ḫūb u ter S
1434b dirisen : dilesen S
1435b düzüp : durup N

Getürdi ol perīler murġı der-ḥāl
Görenler sandılar uçdı açup bāl

N.45a S.78b **Bu araya ne aradur dine ger**
İrişdügi durur Pervāne'ye per

B2.64a Bu yaña şāh-zāde nite kim şīr
Urılmış gerdenine sīm zencīr

Ṭururdı ḳasr öñinde berk baġlu
Yüregi āteş-i ^{c}ışḳ ile ṭaġlu

Baḳarken göge oldı gözleri ṭuş
Görür uçar hevāda bir büyük ḳuş

Uçaraḳ geldi indi ol araya
Ḳudūmından şeref virdi ol aya

Çün üstād ol araya sāye ṣaldı
Hemān şāhuñ o sā^{c}at ^{c}aḳlı geldi

İnüp ol murġın üstinden bir ādem
Didi ey pādşāh-ı mülk-i ^{c}ālem

Felek raḫşuñ hilāl olsun riḳābuñ
Semādan yüce olsun ḳadr-ı bābuñ

Revān olsun senüñ yoluñda cānum
Benüm ma^{c}ẕūr ṭut bu armaġanum

B1.49b Bu murġuñ üstine binse bir ādem
Ne yire dirse iltür anı ol dem

1441a öñinde : içinde N
1443b aya : araya S
1444b şāhuñ o sā^{c}at : sā^{c}at o şāhuñ S
1445b ey : ol N

Ṣafa kesb itdi şāhuñ ḳalbi andan
Aña yig geldi ol mülk-i cihāndan

D.40a Hemān Nāṣır işitdi anı geldi
Şehüñ boynından ol zencīri aldı

Geçüp taḫtın müşerref ḳıldı ol şāh
Güneş gūyā göge aġdı seḥergāh

B2.64b Şu deñlü itdiler Naccār'a inᶜām
Eger kim gice gündüz idüp iḳdām

Çalışsa ᶜālemüñ yüz biñ debīri
Yazılmaz ḥaşre dek yüz biñde biri

S.79a **Buña günden diseñ rūşen maḥaldür**
Ṣıfāt-ı ḳadr-i leyl-i bī-bedeldür

N.45b Yine zeyn oldı bu ḳasr-ı münaḳḳaş
Şumūᶜ-ı encüme urıldı āteş

Müzeyyen oldı bu saḳf-ı muᶜallā
Münevver oldı ḳandīl-i S̱üreyyā

Meger kim ol giceydi Leyletü'l-Ḳadr
Muḳābil olmış idi şems ile bedr

Çerāġını mehüñ yaḳmışdı ḫūrşīd
Elinde çengi pür-şevk idi Nāhīd

Mehüñ girdinde ḫoş beñzerdi hāle
Ḥarīm-i ḳaṣr-ı erbāb-ı cemāle

1454b ḳadr-i leyl-i : ḳadr durur S
1455b encüme urıldı : encüm oldı D
1457a ol : o D

Göñülde oldı Şem^cüñ şevḳi aġleb
Ṭurup yüz şevḳ ile Pervāne ol şeb

Didi uçmaḳ gerekdür kūy-ı yāra
Ümīdüm yarını Allah oñara

B2.65a Suvār oldı o murġ-ı mīġ-bāle
Diler ki ire meh-i ṣāhib-cemāle

B1.50a Eyitdi kim Ḫudānuñ ^cizzetiçün
Süleymān nebīnüñ ḥürmetiçün

Beni luṭf eyleñ iletüñ ḳaṣr-ı Şem^ce
Görem nūr-ı ruḫından tā kim lem^ce

Perīler nite kim taḫt-ı Süleymān
O dem murġı getürdiler şitābān

Bular bir iki dem çün uçdı gitdi
Varup ḳuş bigi ḳaṣr-ı Şem^ce yitdi

O şāh-ı bī-naẓīri ḳaṣr-ı ^casruñ
Öñine indi murġ ile o ḳaṣruñ

Oḳırken ḫāceden ol şāh-ı a^clā
Meger ögrenmiş idi ^cilm-i iḫfā

S.79b, D.40b İnüp ol murġdan girdi sarāya
Ki şems ide naẓar bend olmış aya

Görür var anda bir ḥavż-ı müdevver
Laṭīf ü nāzük ü maḥbūb u cevher

1464a eyleñ : ile D, S
1465b murġı getürdiler : murġ götürdiler D, B1
1466b bigi : gibi D, S

N.46a İçinde ḳomamışlar hīç ābı
Ṭolınca aña ḳoymışlar şarābı

Ḳomışlar ortasında şemᶜ-i raḫşān
Ṣanasın hāle içre māh-ı tābān

Kim ol ḥavżuñ kenārında ser-ā-ser
Düzüp bir nice şadırvān ḳomışlar

B2.65b Pür olmış her biri bir dürlü meyden
Bu vaṣfı görmemiş bir kimse şeyden

Kimi anuñ beyāż u kimi gül-gūn
Benefşe kimisi kimi gül-efsūn

Anı maḥbūbeler almış araya
Gül olmış her biri bāġ-ı ṣafāya

Var idi Şem ile on ḳız muḳarreb
Ḳamusı bī-bedel şehd ü şeker-leb

B1.50b Biri Şemse biri Zühre biri Māh
Biri Nev-rūz anuñ birisi Gül-şāh

Biri Serv ikisi Ṭūṭī vü Ḳumrı
Mezīd eyler bularuñ seyri ᶜömri

Birisi Nev-bahār u biri Bülbül
Ḳamusınuñ lebi ġonce yüzi gül

Bulardan Serv Māh u Şemse raḳḳāṣ
İder ḫalḳı ṣafā baḥrına ġavvāṣ

1478b biri : birisi S
1480a biri : biri S

Daḫı hem Nev-bahār u Zühre çengi
Ururlardı dem-ā-dem çenge çengi

Olaruñ def-zeni Gül-şāh u Nev-rūz
Sürerlerdi ṣafāyı her şeb ü rūz

Daḫi hem ṭūṭī vü ḳumrı vü bülbül
Güzel gūyendelerdi kār-ı ġulġul

S.80a, B2.66a Felekde encüme beñzerdi ol çoḳ
İçinde māh-ı enver Şemᶜ pür-şevḳ

Der medh-i Şemᶜe Bānū*

Ne meh ol mihr-i ᶜālem-tāba beñzer
Ḫata eyler diyen meh-i tāba beñzer

N.46b Ḳıya baḳsa eger ol çeşm-i āhū
Diye şīr-i ner alayına yā hū

Kim ol māhuñ şeb-i zülfi kemendi
Ṣalar gökde esed boynına bendi

D.41a Güneş şevḳ-i ruḫından çarḫa girmiş
Cihān laᶜli şarābından esürmiş

ᶜİẕārıdur leṭāfet baḥrı ābı
Anuñ ay u güneş iki ḥabābı

Dem-ā-dem gösterür ol şūḫ-ı raᶜnā
Süha'dan ḫande vaḳtinde S̱üreyyā

1482 dahi ... çengi : - D, S
1485a encüme : encüm D
* der ... bānū : - D, S
1488a zülfi : rūzı N
1489a şevḳ-i ruḫından çarḫa : şevḳi çarḫa ruḫından S

B1.51a Duḫān-ı nār-ı ruḫsār oldı ebrū
Nesīm-i āhdan olmış dū-tā u

Var ol ḥavż içre bir billūr zevraḳ
O zevraḳ virmiş ol ḫoş ḥavża revnaḳ

Sutūnı var anuñ ḫāliṣ gümişden
Bürüncükden ṭaḳılmış aña yelken

Laṭīf altun dümen düzmişler aña
Gider ḥavż içre isterseñ ne yaña

B2.66b Anuñ ḳoyardı sāḳī içine mül
Nice sāḳī saçı sünbül yüzi gül

O ᶜĪsā-dem nefes ururdı aña
Nefes tutup revān ol fülk-i ġarrā

Varurdı aña her kimüñse nevbet
Tutup el üzre eylerlerdi ḥürmet

Ṣafā ile şarābın eyleyüp nūş
Ṣalarlar sāḳīye ḳalsa içi boş

S.80b Ġam-ı ᶜālemden itmişler ferāġat
İder bunlar bu resme ᶜıyş ü ᶜişret

İderken bunlar gele ᶜālem ü zevḳ
Eyitdi germ oluban şemᶜ-i pür-şevḳ

Cihānda var mı kim bu resme ᶜāşıḳ
Ola ol subḥveş mihrinde ṣādık

1495a düzmişler : dürmişler
1497a o : ol S

Görüp ḳaşı hilālin bir nigāruñ
Alup būy-ı gülin bir nev-bahārun

N.47a Müselsel zülfine dīvāne ola
Cemāli şem[c]ine pervāne ola

Ne ara bu dinirse ey mufaḫḫem
Ṣıfat-ı ḫādim-i pīr ü mükerrem

B1.51b Meger kim var idi bir ḫādim-i pīr
Cihānda komamışdı görmedük yir

B2.67a Görüp devrāndan ol geh luṭf geh cevr
Cihānı eylemişdi gün bigi devr

D.41b Eyitdi Şāh Jāle vü Rūm şāhı
İrişmiş saḳf-ı çarḫa bārgāhı

Yapar oğlına bir zibā sarāyı
Gören Cennet ṣanurdı ol arayı

Heves rengini bir naḳḳāş ezmiş
Aña sulṭānumuñ naḳşını yazmış

Görüp şeh-zāde [c]āşıḳ olmış anı
İder bülbül bigi āh u fiġānı

O māhuñ şekli zībādur melekden
Sarāy-ı ḳadr a[c]lādur felekden

1505a dinirse : diriseñ S
1505b pīr ü : pīr-i D
1507a geh : gāh N
1509b ol arayı : bār-gāhı S
1511b bigi : gibi D, S

Güneş gördükce bedr-i ber-kemālin
Hicābından ḳızar anlar zevālin

Görenler dirler ol serv-i bülendi
Ḳuluñuz eyleme āzād efendi

S.81a Yanar par par müşābih ḫaddi şem^{c}e
Ruḫından mihr-i ^{c}ālem-tāb lem^{c}e

Cemāli şem^{c}dür Pervāne adı
Viṣāli cümle maḫlūḳuñ murādı

Gülistān ol sarāy ol şekl bir gül
Ol anuñ oldı ḳarşusında bülbül

Görürler şevḳ eli urdı aña ḍarb
O şem^{c} şekli bir şeb itdiler çerb

B2.67b Görüp ol ḥāleti dīvāne oldı
Bu kez hicr odına Pervāne oldı

Çü zenbūr-ı cunūn başına üşdi
Baş açuḳ yalıñ ayaḳ ṭaġa düşdi

B1.52a, N.47b Yürürken itmeyüp bir şeb tevaḳḳuf
Düşer bir çāha ol mānend-i Yūsuf

Bulup yine getürdiler sarāya
Görürler murġveş mā'il hevāya

O sā^{c}at urdılar boynına zencīr
Ṭurur ḳaṣr içre şimdi nite kim şīr

1515a ḫaddi : ḫad-i D
1518a görürler : görür

Aña ney bigi tā kim urdılar bend
Fiġāna başladı ol nāy mānend

Şu kim ney gibi ḳalbi pür-hevādur
Fiġān itmek aña her dem revādur

Bu ara Şem^{c}e ateş irdügidür
Aña ^{c}ışḳ odı ḥālet virdügidür

D.42a Bu sözi işidüp āh eyledi Şem^{c}
Sarāyı gümleyüp ṭutuldı her sem^{c}

O dem şāha ḳulaḳdan oldı ^{c}āşıḳ
Didi olsam kenīzek aña lāyıḳ

Kişi bir dil-ber işitse ıraḳdan
Olur göz görmeden ^{c}āşıḳ ḳulaḳdan

S.81b, B2.68a Ḳarār-ı naḳdini aldurdı fi'l-ḥāl
O dem bir ḫoş ṭolu kaldurdı fi'l-ḥāl

Bu şi^{c}ri oḳıdı yüz şevk ile Şem^{c}
Ḳarār u ^{c}aḳlı artuḳ olmadı cem^{c}

Ṣafā vü şevḳ ü ẕevḳ ile dil-ārā
Budur ol oḳıduğı şi^{c}r-i ġarrā

Mefā^{c}īlün Mefā^{c}īlün Mefā^{c}īlün Mefā^{c}īlün

Eger kim var ise bāḳī getür devrān degül bāḳī
Edir ke'sen ve nāvilhā elā yā eyyühe's-sāḳī

Yetiş ṭāḳ oldı ṭāḳat sab^{c}a-i seyyāle ṣun sāḳī
Ferāmūş idelüm bir dem ġam u endūh-ı nüh ṭāḳı

1524a bigi : gibi D, S
1529b görmeden : görmedin D
1530a fi'l-ḥāl : der-ḥāl S

Gönül ġam küştesidür üstine nūr-ı ṣafā insün
Şarāb-ı nāb ile sāḳī pür eyle cām-ı berrāḳı

B1.52b Göremez mār-ı ġam ḳalbi zümürrüd-ṭaḳuñ altında
Ger eksük olmaya ṣāfī şarāb-ı nāb tiryāki

Şarāb-ı nāb ile ṣāfī ḫumār-ı ḳalbüñi yazmaḳ
Ṣafā ṣür yile varmadan kitāb-ı ᶜömrüñ evrāḳı

N.48a **Bu şiᶜr-i oḳıyup çün itdi āḫir**
Gül-i bāġ-ı muḥabbet oldı ẓāhir

Oḳıyup şiᶜri nūş itdi ṭoluyı
Dimāġın eyledi pür-ᶜışḳ būyı

B2.68b Didi Pervāne içün eyledim nūş
Gönülde baḥr-ı ᶜışḳı eyledi cūş

N'olaydı ger olaydı bu gice ḳadr
Bu burcı idineydi menzil ol bedr

Ṭoġup burc-ı şerefden başuma gün
Ṣabāḥ-ı ᶜıyd olurdı baña bu dün

Eger kim var ise bende sitāre
Gel ol māh-ı nev bigi kenāre

Geleydi ḳaṣrıma bu şeb o cānān
Bulurdum ẓulmet içre āb-ı ḥayvān

S.82a Geleydi bu gice ol laᶜl-i ᶜĪsā
Revān ben mürdeyi eylerdi iḥyā

1536a ḳalbi : ḳalb S
1537b ṣafā ṣür : ṣafādur D, S, B1, B2
1540a eyledüm : eyledi D
1543b bigi : gibi D, S

D.42b İderdi gelse ger ol dürr-i meknūn
Viṣāli kīmiyāsı işüm altun

Bu kendin itdügi Pervāne ẓāhir
Ana Şem^{c} olduġı şevk ile nāẓır

O dem Pervāne Şem^{c}üñ gördi şevḳin
Ṭaḳar cān gerdenine mihri ṭavḳın

Elinde ḳalmadı naḳd-ı ḳarārı
Per açdı uçdı murġ-ı iḫtiyārı

O sā^{c}at kendüzini itdi iẓhār
Bulıtdan çıḳdı ṣan māh-ı pür-envār

B1.53a, B2.69a O dem Pervāne'yi çün Şem^{c} gördi
Ḳarārı bāzını elden uçurdı

Bilür ol vaṣf olan cānānedür bu
Cemāli şem^{c}ine pervānedür bu

Kim ol ebrūları rā ṭurrası cīm
Elifveş örü ṭurdı itdi ta^{c}zīm

Eyitdi kim ṣafā geldüñ ol aya
Ḳudūmuñdan şeref virdüñ buraya

N.48b ^{c}Aceb ey meh ne burcuñ māhısın sen
Ne mülk-i bi-naẓīrüñ şāhısın sen

^{c}Aceb sen ḳangı gülzāruñ gülisin
Ne būstānuñ muṭarrā sünbülisin

1547a kendin : günden B2
1548b mihri : mihr D
1552a cānānedür : cānāndür N
1553a rā : - S

Ne kānuñ la^{c}lisüñ bi'llah ey yār
Ne baḥruñ dürrisin di dürr-i şeh-vār

Meleksin sen meger indüñ felekden
Seni fark idemez kimse melekden

Ṭapuñuñ şöyle beñzer kim perī var
Bu ḳuş uçmaz yire geldüñ perīvār

S.82b **Çü Şem^{c} itdi ḫiṭāb-ı müsteṭābı**
Bu veche virdi Pervāne cevābı

Didi Pervāne bir dīvāneyüm ben
Muḥabbet şem^{c}ine pervāneyüm ben

B2.69b Görüp tasvīrüñ oldum saña ^{c}āşıḳ
Benüm ol ṣubḥveş mihrüñde ṣādıḳ

Başumdan tāc-ı ^{c}aḳl ol dem ḳapıldı
Muḥabbet ḫānesi dilde yapıldı

Ne ḫāne ṭīni ḳahr u sengi miḥnet
Anuñ saḳfı belā vü ferşi āfet

D.43a O bir bīmār-ḫānedür kim anuñ
Ṭoludur içi bīmār-ı cihānuñ

B1.53b Kim anuñ ḫastasınuñ şerbeti zehr
Belādur pisteri vü ni^{c}meti ḳahr

Ṭabībi derd ecel olur şifāsı
Ölümden özge bulunmaz devāsı

Kişiyi iñledür dün gün muḥabbet
Felekler bigi döne döne ḳat ḳat

1568b bigi : gibi D, S

Ḳanatlandum bu şeb gūyā ḳarınca
Per açdum tā Süleymāna irince

Ṭapuña pişeveş şāhum hevādan
şikāyet itmege geldüm avadan

Görüñ ey ṭūṭī-i şīrīn maḳālum
Bu ḳaṣr öniñde durur perr ü bālum

N.49a Çıḳup ol ḳaṣruñ öñin itdiler seyr
Görürler var ağaçdan bir ᶜaceb ṭayr

Taᶜaccub eylediler görüp anı
Eyitdiler bu deñlü kimse ḳanı

B2.70a Kerāmet birle idüp ḫarḳ-ı ᶜāda
Ağaçdan murġ ile uça hevāda

S.83a O murġı eyleyüp bir yirde pinhān
O dem Pervāne ile Şemᶜ-i tābān

Revān şu bigi girdiler sarāya
Oturdılar ikisi bir araya

Bular biri biriyle buldı ḳurbet
Ṣanasın cān u ten nār u ḥarāret

İdüp māh ile ḫūrşīd ictimāᶜı
Nuḫūset itdi bularla vedāᶜı

O dem bir yire geldi ol iki cān
Ṣanasın irdi Belḳīs'a Süleymān

1574a idüp : ide D, S
1575a murġı : murġ D
1576a bigi : gibi D, S

Yā cem^{c} oldı Züleyḫā ile Yūsuf
Arada ḳalmadı hergiz tekellüf

B1.54a Olar çün biri birine irişdi
Ṣanasın şīr ile şekker ḳarışdı

Budur evṣāf-ı rāḥ-ı rūḥ-ı s̱ānī
Bulur ṣafvet şu kim nūş eyler anı

Getürdiler şarāb-ı erġuvānī
Eṭibbā ḳavli üzre rūḥ-ı s̱ānī

D.43b Nice mey cānā ol cānlar bagışlar
Dil-i pür-derde dermānlar bagışlar

B2.70b ^{c}Adū-yı ġuṣṣa vü ġam yār-ı şādī
Be-ġāyet ġuṣṣalu cānuñ murādı

Ẓerāfet ehlinüñ cisminde cānı
Arada iki yāruñ tercümānı

Açar esrār-ı rūyından niḳābı
Der-i deryā-yı şādī merḥabāyı

Civān eyler eger pīr içse anı
Ḳıyās it kim ne eyler ol civānı

N.49b Kimüñ kim var ise başında devlet
Ayağın öpüp eyler aña pürmet

S.83b Leb-i la^{c}līnler anı içse der-ḥāl
Geçirür la^{c}lden ṣan rişte-yi āl

1587a açar : aça N

Leb-i cānāna beñzer ol ḥū taḥḳīḳ
N'ola barmaġ ile gösterse ibriḳ

Ṣafā kesb eyle gūş it vaṣf-ı cāmı
Müdām anuñla nūş eyle müdāmı

Getürdiler o dem bir cām-ı ṣāfī
Göñülden tā gide endūh-ı cānı

Kim ol ẕevḳ ü ṣafā baḥrine gird-āb
Bir āteşdāndur ammā müncemid-āb

Ṣafā vü ẕevḳ murġı āşyānı
İdinür ol ṭūṭī mesken anı

Ṣafā maḥbūbına çāh-ı zenaḥdān
şarāb anuñ içinde rūḥ-ı rindān

B1.54b, B2.71a Revān emr oldı kim bir zülfi müşke
Ḳoya nār-ı teri ol āb-ı ḫuşke

Göñüller mülketine ura āteş
Ġamuñ aḥvālini ide müşevveş

Ṣurāḥī cūş itdi geldi vecde
O sāḳī ayaġına ḳıldı secde

O sāḳīnüñ elinde cām-ı pür-mül
Açılmış şāḫda gūyā ḳızıl gül

Ṣafā vü ẕevḳ ile ol ruḫları al
Bu şi^{c}ri oḳıdı şevḳ ile der-ḥāl

1591a çu : ḥū S, B1, B2
1592a gūş it vuṣf-ı cāmı : vaṣf it gūş-ı cāmı N
1593b tā ... cānı : ki endūh gide cānı D : ki endūh-ı kin-i cānı S
1594a ol ẕevḳ u safā : ol ẕevḳ-i ṣafā N

Budur ol şi^cr-i bī-manend-i hem-tā
Bīr akar şu bigi pāk u muşaffā

D.44a Şikār it bir Hümā'yı iç şarābı
Ocakda cıv cıv ötsün kuş kebābı

Toludur āftāba ay sitāre
Getür bu menzile ol āftābı

S.84a Kadeh bahr-ı şafāda bir gemidür
Anuñ bir bādbāndur her habābı

N.50a Komaz Mevlā ile kul arasında
Şarāb perdedür şūfī hicābı

B2.71b Der-i mey-hāneye dā'im yüzüñ sür
Dilerseñ südde-i devlet-meābı

Okındı bu gazel çün āhir oldı
Şafā vü zevk ü hālet zāhir oldı

Pes andan şundı şāh-ı kāmrāna
Şafālar sürdi içdi kana kana

Kadeh her gonce-yi pür-şevk ü mesrūr
Tolanup nūş urur mānend-i zenbūr

Açup yā tūtī la^clīn gümiş bāl
Uçup seyr eyledi her servi fi'l-hāl

B1.55a Güzeller la^clīn öper gördi rāhı
Birez ol hāle şokrandı sürāhī

1602 - D : gazel-i münāsib be-hāl-i o S
1608 Budur ol şi^cr-i bī-manend ü hem-tā / Bir akarsu gibi pāk ü muşaffā S
1608b zevk ü : żevk N, B2
1610a mesrūr : sürūr S
1610b urur : ider S, B2

Ayakdan ḥālet-i mey çıḳdı başa
O sāᶜat ᶜaḳl ile girdi savaşa

Revān āl ile şāh-ı ᶜaklı ṭutdı
Ol āla ṭuş olan kendin unutdı

Şunup Pervāne'ye bir ḫoş ṭolu Şemᶜ
Didi nūş idüp eyle ᶜaḳluñı cemᶜ

Elinden cāmı alup ol mükerrem
Bu şiᶜri oḳıdı şevḳ ile ol dem

Budur ol şiᶜr-i bī-mis̱l-i ṣafā-baḫş
Olur derd ehline bundan devā-baḫş

Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün

B2.72a Ferahşād eyledüñ ḫūrşīd-i cām ile bu ġamnākı
Murādum ḳuṭbı üzre döndürüpdür ṭāliᶜ eflākı

Sitārem gör rıżamuñ semtin idindi mesīr encüm
Müşerref itdüñ ey meh pertev-i luṭfuñla ben ḫāki

S.84b Bana ġam zehr içürmişdi elüme bir ayaḳ ṣunduñ
Ne derdüm var irişdürdüñ ṭabībüm yine tiryāki

O bir ḫūnīdür ey sāḳī içer süze süze ḳanum
Helāk itdüñ beni süzme o çeşm-i mest-i bī-bāki

D.44b Ḥabāb anuñ gümiş zengi ḳızarmışdur yürür ṣāfī
Ayaḳdur Ẕātiyā meydān-ı bezmüñ peyk-i çālāki

1614a ᶜaḳlı : ᶜaḳlını D
1617 Oḳındı bu ġazel çün āhir oldı / Ṣafā vü ẕevḳ ü ḥālet zāhir oldı S
1619a semtin : semtini S
1622a zengi : rengi D

N.50b **Diline geldi bu nazm-ı dil-keş**
O bezmüñ harmanına urdı ateş

Bu şiᶜri okıyup nūş itdi cāmı
Eyitdi derdüme buldum devāmı

Gelüp yüz şevk ile ol iki çengi
O dem ᶜışk ile urdı çenge çengi

Ne çeng ol bir diyār-ı dil-güşādur
Her evtārı reh-i şehr-i şafādur

B1.55b Şafā vaşfını yazmağa ser-ā-ser
Kamu evtārı bir mahbūb mastar

O bir serv-i sehīdür kim hevādan
Añılmış bāğ-ı meclisde avadan

B2.72b Bir ejderhā dürür ağzın açupdur
Ġam u guşşa o korkudan kaçupdur

Anı ol gözleri cellād çaldı
Göñüller mülkine āşūb saldı

Anı iñletdi ol dem kendü yārı
Felekler bigi kat kat zārı zārı

Bu şiᶜri uydurup söz ile Zühre
Okıdı şīve vü nāz ile Zühre

1623a Budur ol şiᶜr-i bī-misl-i şafā-bahş / Olur derd ehline bundan devā-bahş S
1631a kendü : oldı N
1631b bigi : gibi D, S

Budur ol şi^{c}r-i bī-hem-tā vü nāzük
Ḳarār uġrusı bir ^{c}ayyār-ı çābük

Fe^{c}ilātün Fe^{c}ilātün Fe^{c}ilātün Fe^{c}ilün

Oldı yüz şevḳ ile bir şeh bize mihmān bu gice
Müşterī ile ḳonuşdı meh-i tābān bu gice

S.85a Luṭf idüp geldi şeref virdi şebistānumuza
Göñlümüzden ṭoġup ol āfet-i devrān bu gice

Bir ḳamer menzilümüz şöyle müşerref itdi
Reşk ider döne döne bu ṭoḳuz eyvān bu gice

Çok şükr Ḥaḳḳ'a ki bedr oldı du^{c}āmuz ḳameri
Nirde aḫşamlasa dirdük meh-i raḫşān bu gice

Tāc-ı zerrīn ile par par yanar ol māh-ı münīr
Oldı ġam-ḫānemüze şem^{c}-i şebistān bu gice

Çok şükr ḳuṭb-ı murād üzre dönüp çarḫ-ı nucūm
Eyledi semt-i rıżām üstine seyrān bu gice

B2.73a, N.51a Ayuñ on dördine beñzer yüzi biñ şīve ile
Geldi menzilgehüme bir şeh-i ḫūbān bu gice

B1.56a, D.45a **Çü Zühre oḳıdı ḫatm itdi anı**
Bu şi^{c}re Nev-bahār açdı dehānı

Fe^{c}ilātün Fe^{c}ilātün Fe^{c}ilātün Fe^{c}ilün

1633 Diline geldi çün bu naẓm-ı dil-keş / O bezmüñ ḫarmanına urdı āteş S
1633b bir ^{c}ayyār-ı çābük : pür-^{c}ayyār u çābük D
1635a idüp : ile S
1636a menzilümüz : menzilümi S
1638a yanar : - D

Eyledi bir meh-i eflāk-i melāḥat bu gice
Menzilin necmümüẓüñ bürc-ı saᶜādet bu gice

Bir saᶜādet güneşi virdi şeref bezmümüze
Gün ṭoġup başumuza gitdi nuḥūset bu gice

Ẓulmet içre nite kim çeşme-i ḥayvān-ı Ḫıżr
İtdi ṭatlu dil ile bize ziyāfet bu gice

Çıḳdı keyfiyyet-i cām-ı deheni başumuza
Şükr li'llah bize çıḳdı hele ṣoḥbet bu gice

Bir lebi gonce gelüp gül bigi açdı dilümüz
Reşk ider bezmümüze gülşen-i Cennet bu gice

Başumuz ḳadr ile gün bigi ilişdi felege
Virdi Ḥaḳ ḳadre irişmeklige ḳudret bu gice

Sāye-i zülfi ile ᶜaḳs-i lebinden anuñ
Āb-ı Ḫıżr oldı mey-i mülket-i ẓulmet bu gice

S.85b **İşit raḳḳāṣ çarḫa girdügini**
Ol ehl-i bezme ḥālet virdügini

B2.73b Pes andan raḳṣa girdi iki raḳḳāṣ
Felekden oldı aᶜlā meclis-i ḫaṣ

Birisi Şemse anuñ birisi Māh
Görenler anlaruñ yüzin ide rāh

1642b necmümüzüñ : nücūmumuzuñ S
1644a Ḫıżrı : Ḫıżr : Ḫıżrı N. B1
1646a bigi : gibi D. S
1647a ḳadr ile gün bigi : gün gibi ḳadr ile D. S
1649 - S. D

İkisi döne döne raḳṣı itdi
Görenler ḳıldı ḥayrān ^{c}aḳlı gitdi

Elinden gelse sal ol rūzgāra
İderdi çār-faṣlı çār pāre

Elinde ol iki māhuñ ^{c}anāṣır
Olurdı çār pāre olsa ḳādir

Bu şi^{c}ri oḳıdı şevḳ ile Şemse
Ḥarāret irdi andan gökde şemse

B1.56b **Budur ol şi^{c}r işit ey yār-ı nāzük**
Virür ḳalbe ṣafā her-bār yük yük

Mefā^{c}īlün Mefā^{c}īlün Mefā^{c}īlün Mefā^{c}īlün

N.51b Ṭur ey ḫasta göñül ölme yine derde devā geldi
Yaturken künc-i miḥnetde seni dermān aña geldi

Ḳıyāmet sā^{c}at irişdi ṭur ey dil n'olduñ ölürsin
Ki bir ^{c}Īsā-dem ü āb-ı ḥayāt-ı cān-fezā geldi

Ṭudağı ol ṣafāda zemzeme ṭa^{c}n eyleyen irdi
Ṣafā kesb itdi ḳalbüm mürde ḥaḳḳıçün ṣafā geldi

D.45b Çerāğı pertev-i nūr-ı Muḥammed'den yakar ḥüsni
Muḥammed ümmeti bir sāye-i luṭf-ı Ḫudā geldi

1652a raḳṣı : raḳṣ B1, B2
1653a rūzgāra : rūzgār D
1653b pāre : yāre D, pāye S
1654b pāre : yāre D : pāye S
1656 İşit raḳḳāṣ çarḫa girdügini / Ol ehl-i bezme ḥālet virdügini S
1657b yaturken : yatur baḳ N
1659a eyleyen : eyleyüp D, S

Gözüñ aç on sekiz biñ ^{c}ālemi gördükce ḥaẓẓ eyle
Yine bir ḳalbi ṣāf āyīne-i gītī-nümā geldi

B2.74a Şeref vire felekde Müşterī'ye ṭāli^{c}üm biñ yıl
Günüm ṭoğdı dem-i devlet bu şeb ol meh-liḳā geldi

Ser-ā-ser devlet ü ^{c}izz ü sa^{c}ādet aña yār olsun
Cihān ṭurduḳca var olsun ṣafā geldi ṣafā geldi

O şi^{c}ri eyleyince Şemse āḫir
Bu maṭla^{c} Meh dilinden oldı ẓāhir

Mefā^{c}īlün Mefā^{c}īlün Mefā^{c}īlün Mefā^{c}īlün

S.86a İrişdi bir ḳıyāmet-dem bu mürde cisme cān geldi
Kelāmı āb-ı Ḥıżruñ ^{c}ayni ^{c}Īsā-yı zamān geldi

Aḳar ṣu bigi tā ḳaṣra irişdi ol lebi kevs̱er
Feraḫdan çeşme çeşme revān āb-ı revān geldi

Bize ol ^{c}ārıżı Cennet lebi āb-ı ḥayāt irdi
Ṭur ey dil niçün ölürsin ḥayāt-ı cavidān geldi

Hezārān ṣubḥ-ı ^{c}ıyd olsa bu şeb ḳadrine irişmez
Bize bir kām-yāb u kāmkār u kām-rān geldi

Kimesne iñlemez hergiz meger çengi elinden çeng
İmāret itdi mülk-i bezmi bir şāh-ı cihān geldi

B1.57a Cibāl-i hicr acıtmışdı benüm Ferhādveş cānum
Bu şeb cām-ı viṣālin ṣundı ol şīrīn-zebān geldi

1661b āyīne-i gītī-nümā : āyīne gibi D
1663a ^{c}izz ü sa^{c}ādet aña yār olsun : ^{c}izzet aña yār olsun ey Ẕātī S
1665b ^{c}ayni : ^{c}ayn D
1666a bigi : gibi D, S
1668a ṣubḥ-ı : ṣubḥ u S
1670 acıtmışdı : açmışdı S

İlāhī ṣaḳla ol şīrīn-zebānı acılıḳlardan
Şükür kim bezme lez̲z̲et virdi bir şeker-feşān geldi

B2.74b **Tamām oldı ġazeller hep oḳındı**
Feraḥ sulṭānı ḳaṣr-ı ḳalbe ḳondı

Pes andan itdiler vāfir semā^{c}ı
Ferahlar irdi ġam ḳıldı vedā^{c}ı

N.52a Olara eşrefi çegşitmese def
Kimesne yüzine urmaz idi kef

O meclis def pulından çıñ çıñ ötdi
Nuḳūd-ı ^{c}aḳlı ışḳ nerrādı utdı

O meclisde sürāḥī serv-i sīmīn
Ḳamu zerrīn ḳadeḥler verd-i nesrīn

Şu deñlü itdiler kim ^{c}ıyş u ^{c}işret
Göreydi reşk iderdi ḫalḳ-ı Cennet

İkisi ay ile gün bigi pür-şevḳ
Bu resme gice gündüz sürdiler z̲evḳ

S.86b D.46a **Eyā fikr ıssı gör vaṣf-ı şitāyı**
Nice tebrīd itmişdür hevāyı

İrişdi nā-gehān faṣl-ı zemistān
Cihāna geldi bir pīr oldı mihmān

Meger kim uştur-ı ser-mest idi ebr
Kefen saçdı cihāna itmeyüp ṣabr

1672 Budur ol şi^{c}r işit ey pāk u nāzük / Virür ḳalbe ṣafā her bār yük yük S
1672b sulṭānı : sulṭān N / ḳaṣr : mıṣr S
1677b iderdi : ider D
1678a bigi : gibi D, S
1679 Tamāmı oldı ġazeller hep oḳındı / Feraḥ sulṭānı mıṣrı ḳalbe ḳondı S

B2.75a
Zemīn anı görüp bozardı rūyı
Dem-i serv-i ṣabā saḫt itdi ṣuyı

Hevā-yı nerm devşirdi o dem raḫt
Anüñçün oldılar ṣular ḳatı saḫt

Zemīne ᶜarż-ı mihr itmezdi eflāk
Anuñçün saḫt olurdı āb ile ḫāk

B1.57b
Mizācın żaᶜīf itmişdi yirüñ ḥār
Yitişdi virdi kāfūrī aña kār

Ṣabā depretdi şāḫ-ı ebri ol an
Yire envārını dökdi firāvān

Ṣaçıldı yire ṣaçı idüp ibrām
Tırāş itdi bu pīr çarḫı Behrām

Hevā ol dem ziyāde erlik itdi
Bu çarḫ-ı pire-zen maġzın ṭağıtdı

Felek yay ile ḥallāc-ı zemistān
Zemīne penbeler itdi firāvan

Bürüdi berf-i ter bu ḫāk-ı ḫuşki
Ṣararlar penbeye gūyā ki müşki

N.52b
Şitānuñ şiddetinden eyleyüp bāk
Bihini penbede ḥıfẓ itdi eflāk

Zemīne akçe döküp ṣaçdı malı
Felek oldı ġulām-ı iᶜtidālı

1682b saḫt : serd D, S
1685a żaᶜif : żaᶜf N, S
1685b kāfūrī : gökkāfūrī S
1686a ebri : ebr D
1691a bāk : bang D

Görür kim serv serd olmış hevāyı
Geyür bir penbesi çıkmış ḳabayı

S.87a, B2.75b Uzun boylu nigār-ı rūz-ı rūşen
Bozıldı bir yire geldi ṣovuḳdan

Bu dehrüñ yād idüp bī-ḥad ᶜaẕābın
Seḥāb akçe döküp itdi ḥesābın

Şu girdi şīşeye mücrim perīveş
Gül-i gülzār-ı Cennet oldı āteş

Görür ḳaḳum geyürdi ᶜāleme ḳār
Yalıñ bulındı düşdi ocaġa nār

D.46b Geyürken bunca semmūr sincābı
Şitā ditretdi dir dir āftābı

Gidüp ḳurṣ-ı ḫūr olmadı hevā nerm
Viṣāli ḫᵛānına oldı iştihā germ

B1.58a Görürler oda ṭapmaḳdur o dem bāb
Ocaġı cümle ḫalḳ idindi miḥrāb

Dil uzatdı çün od şāh-ı hevāya
Kemend itdi odın burc-ı semāya

Oduñ oldı yiri zindān-ı tennūr
Oduñı oda yaḳup itdiler nūr

Ocaġı āteş ile itdiler germ
Hevāsını sarāyuñ ḳıldılar nerm

1696b gül-i : gül ü D
1698a semmur : semmuri D, S
1701b kemend : kemendi D

Urırdı sīm-sīmālar nefesler
Üşerdi āteşe zerrīn megesler

Nefes idüp o dem anlar veli var
Bitürdiler ḳurı ağaçda gül-nār

B2.76a Nice germ olmasunlar nāra anlar
Deminde ol bağışlar cāna cānlar

Ḳızarmış beñzi ḳara perçemi var
Yalıñ yüzlü güzel par par yanar nār

N.53a Bular ṭoldurdılar kānūna āẕer
Bahār irdi açıldı ṣan ki güller

S.87b Ol ehl-i meclise faṣl-ı zemistān
Odı itdi Ḫalīlāsā gülistān

Sürerlerdi aña ḳarşu ṣafālar
İderdi ṣan yaluñ yüzlü vefālar

İderdi mākiyan anda semā^{c}ı
Ḳılurdı ḫāmlıḳlar ile vedā^{c}ı

Olurdı puḫte anda döne döne
Gelürdi anlaruñ āḫir öñine

Şu deñlü döne döne çevrilürdi
O bezme ^{c}āḳıbet ol yol bulurdı

B1.58b Ḥarāretden olup ruḫsārı gül gül
Ṣafā vü şevḳ ile diz çökdi bülbül

1706b deminde : deminden S
1708b irdi : oldı D, S, B1, B2
1713a çözilürdi : çevrilürdi D, S
1714b şevḳ : ẕevḳ S

Figān itdürdi mūsikāre ol yār
Lebinde bir güzel şīrīn beñi var

Perestü beççeler açup dehānı
Ṣanasın beñ görüp itdi figānı

D.47a Kim ol cādū firīb ü çeşmi seḥḥār
Aña siḥr idüp üfürdükçe her bār

B2.76b Ser-ā-ser her maḳāmı nite kim ṭayr
^{c}Acebdür bir ḳanad ile ider seyr

Oluban yārda ṭūṭī vü ḳumrī
Ṭutarlardı yanınca def ü dumrı

Ṣafālardan ṣunup ḥalḳa naṣībi
Oḳırlardı bu şi^{c}r-i dil-firībi

Bu şi^{c}r-i bī-nazīre ol ki nāẓır
Ṣafā kesb ide bundan ḳalbi vāfir

Mefā^{c}īlün Mefā^{c}īlün Mefā^{c}īlün Mefā^{c}īlün

Ayaḳ ṣun destüme sāḳī cihān ma^{c}nāda bir demdür
Cihānda bir demi żāyi^{c} geçürmez şol kim ādemdür

Ele al cāmı ḥürmetle ḥarīm-i dehr-i dün içre
Saña ^{c}ömr-i muharrem ḥaşr olınca ṣanma maḥremdür

Cihānda öl diril bir ḫoş ḳıyāmet yār ile ḥaşr ol
Ölmeden ġam yimez ol kim Mesīḥ anuñla hem-demdür

1717 - B1
1717a cādū : cāẕū S
1720a ṣunup : sürüp D, S
1721b ḳalbi : ḳalb vāfir N, D, B1
1722b şol kim : ol ki S, şol ki D
1723b ^{c}ömr : ^{c}ömrüm D
1724 - S

N.53b, S.88a — Ṣafā sür ^{c}ıyş u işret ḳıl yüzini ġuṣṣanuñ görme
Ölümden evvel öldüren cihānda ādemi ġamdur

Cihānda ^{c}ālim oldur ^{c}ayn ü ḳadd ü kākül ü aġzın
Temāşā eyle yaruñ kimseye ḳalmaz bu ^{c}ālemdür

Bu bir ḳaç dane ġarra meşnevīdür
Velī pür-nūr iden pertevidür

B2.77a — Ḳaçan kim çenge çengi çeng ururdı
Rebāb anı görüp öte ṭururdı

İderdi ṭurmayup āh u fiġānı
Gülince ol ḳalurdı ḳılca cānı

B1.59a — Düzen virüp özine geldi ḳanun
İle naḳş itmegi idindi ḳanun

Viṣālüñ olduġıçün ṣoñı hicrān
Yüzini yırtup itdi āh u efgān

Fiġānlar eyleyüp iderdi neyler
Kişi āh itmeyüp ^{c}ālemde n'eyler

Metā^{c}-ı vuṣlatuñ hicrānı vardur
Anuñçün neylerüñ efġānı vardur

1725a sür : ḳıl S / ^{c}ıyş u ^{c}işret ḳıl : ḳıl ^{c}ıyş u^{c}işret D. ıyş u işret sür S / ġuṣṣanuñ görme : görme ġuṣṣanuñ
1726b ^{c}ālemdür : ^{c}ālem D
1727b iden : andan N
1728a ururdı : urdı S
1729a āh u : āhı D
1730b itmegi : itmege S
1732a neyler : bunlar S
1733a vuṣlatuñ hicrānı : hicrānı vuṣlatuñ S

Olınca tā ki üç ay ol iki māh
Ṭutup ḫūrşīd cāmı elde her gāh

Mey-i telḫ ile ᶜālemden alup dad
Ġam-ı devr acısından oldı āzād

D.47b **Şıfāt-ı şubḥ-ı nev-rūz-ı muṭarrā**
İdüpdür ḫāme bu arada inşā

Meger nīlüfer-i cūy sehergāh
Görindi ḥavż-ı nīli içre nā-gāh

Ki bir gül Rūm'da ᶜarż itdi dīdār
Açıldı Şām bāġından her ezhār

B2.78a Ḳızardı şubḥgeh gülzāra döndi
Gülistān şan cemāl-i yāre döndi

S.88b Gümişden ḳalᶜa k'anda ḥabs idi şu
Ḫarāb oldı bir alṭun ṭop ile u

Güneşden bu idi ḫalḳuñ ümīdi
Gelüp ḳahr eyledi diyü sefīdi

N.54a Hevā evrāḳ-ı sīmi eyleyüp ḥal
Şu çekdi şafḥa-yı gülzāra cedvel

Seḥer şeb-nem şarābın çekdi ḫūrşīd
Bir altun cām ile mānend-i Cemşīd

1734a ol : on S
1734b ḫūrşīd : ḫūrşīdi S
1735b ġam-ı devr : ġam u derd S
1736 : - D, N
1738b bāġından : bāġında S

B1.59b Ziyāde germ oldı çekdi ḫançer
Şitā cundını ṭaġıtdı ser-ā-ser

Benefşe gök dere ġarḳ oldı ẓāhir
Biter düşında ṣan peyk-i mübāşir

Aña ᶜarż eyledi mihrini eflāk
Yaḳasın çekdi ġonce eyledi çāk

Nesīm-i ṣubḥ-dem enfās-ı ᶜĪsā
Gül aḫḍar berg içinde nār-ı Mūsā

İdindi vird ḳumrī yā Kerīm'i
Bülbül-i Ṭūr gülzāruñ Kelīm'i

Tarāvet pādşāhı çekdi leşker
Her aġaç oldı bir maḥbūb çāder

B2.77b Ṣabā bir mā'i ḫārā itdi ābı
Kenārında gümiş dögme ḥabābı

Diş urdı lālenüñ laᶜline jāle
Dişin gün çekdi vāḳıf oldı ḥāle

Açıldı gülsitāna ḫār ile gül
Derūndan nāle iẓhār itdi bülbül

D.48a ᶜAceb mi gül gelüp açılsa her bār
Kim anuñ cāmı içre zaᶜferān var

S.89a İmāret itdi ḳaṣr-ı bāġı ḳādir
Aña olmaḳ diler her kimse nāẓır

1748b bülbül : belābil D, S, B1, B2
1749a leşker : ᶜasker N
1750a ḫārā : ḫār N, B1

Tarāvet ķaṣrı şādurvānı güller
Ṣafālar kesb ider andan göñüller

Gülīstāna gelüñ dir yolunup gül
Oķır ḫalķı idüp feryād bülbül

Oķır mum ile ḫalķı bāġa zanbaķ
Diler cümle cihānuñ göñlin açmaķ

Yanında sūsenüñ çīni sürāḥī
Ṭarāvetdür anuñ içinde rāḥı

B1.60a, N.54b Elinde nergisüñ zerrīn ayaġı
Şaķāyıķ götürür la^c^līn ķabaġı

Yine gülzāra naķķāş-ı ṭabi^c^āt
Ḫudā emriyle şöyle virdi ṣū'ret

Temāşā eyleyenler dirdi anı
Bu resm-i naķşa ṭuş olmadı Mānī

B2.78a Ziyāde pīr olmışken zamāne
Cihān Firdevs'e ol döndi civāne

Dimāġın ^c^ālemüñ gül ķıldı ḫoş-bū
Aķışdı geldi serv ayaġına ṣu

Hevā-yı nerm virdi ^c^āleme cūş
Şitānuñ şiddeti oldı ferāmūş

Zemīnüñ mey bigi cūş itdi ķanı
Görenler lāle ṣandı yir yir anı

1760a naķķāş-ı : naķş itdi D, S
1761b resm-i naķşa : resme naķş D, resme naķşa S, B1, B2
1763 : - D
1765a bigi : gibi D, S

Ṣabā enfās-ı ^{c}Īsā'dan urur dem
Nice cūş itmesün ol dem bir ādem

Dil-i ādem ferahnāk olmasun mı
Yaḳalar ġonceveş çāk olmasun mı

Mey ile olmasun mı kişi hem-dem
O dem dīvāne olmasun mı ādem

Ḳomaz ṣabr u ḳarārı gül bir āfet
S.89b Nice olmaz kişi mest-i melāmet

Gülistān mihr ü verde oldı maṭla^{c}
Dilinde ^{c}andelībüñ bu murabba^{c}

Budur ol bī-bedel rūşen-murabba^{c}
Olupdur mihr ü ẕevḳ sevene maṭla^{c}

Naḳş taṣnīf itmeden saña bu dehr-i pür-ḥiyel
Seyr-i naḳş-ı dil-güşā-yı gülşeni idin ^{c}amel
D.48b, B2.78b Bağda Cennet miṣāl oldı ser-ā-ser her maḥal
Ġonce-i ḳalbüñ açılsun gül bigi gülzāra gel

B1.60b Perdesini bād bikr-i ġoncenüñ çāk eyledi
Gülşenüñ göñlin bahār açup ferahnāk eyledi
N.55a Bülbül gūyā ṣadānuñ yirin eflāk eyledi
Ġonce-i ḳalbüñ açılsun gül bigi gülzāra gel

Top-ı çarḫa murı murı dir benefşe destesi
Nergis-i şehlā olupdur çeşm-i yāruñ ḫastesi
Cān virür cāna ṣabānuñ cünbiş-i āhestesi
Ġonce-i ḳalbün açılsun gül bigi gülzāra gel

1768a hem-dem : her-dem S
1769b mest-i : mest u D, S, B1, B2
1771b mihr ü ẕevḳ sevene : mihr ẕevḳ u şevke B2
1773b bigi : gibi D, S
1774a bikr-i : beñzer D, S
1777b bigi : gibi D, S

Geldi bir dem taşlar ṭaşa dil-i ādem degül
Gülsitānda ḥażretüñçün dökilüp ṣaçıldı gül
Göñli açuḳ yārdur gülşen anuñla oyna gül
Ġonce-i ḳalbüñ açılsun gül bigi gülzāra gel

Aḳçeler düzdi şükūfe ṭıfl-ı mīve başına
Āllar geydi yine güller içine ṭaşına
Seyr iden bāġı girür bir demde yüz biñ yaşına
Ġonce-i ḳalbüñ açılsun gül bigi gülzāra gel

^{c}Işḳ ile feryād idüp gülşende ider andelīb
Niceler cānlar virüp olmadı bu demler naṣīb
Ḫāṭır-ı ^{c}āṭırda neyler ġuṣṣa vü ġam ey ḥabīb
Ġonce-i ḳalbüñ açılsun gül bigi gülzāra gel

Sa^{c}d aḫterler ṭoġupdur naḫs-ı encüm ṭolanup
Sür ṣafāyı gün ṭoġarken gülşen içre bulunup
S.90a, B2.79a Gülsitāndan Ẕātiyā dir saña güller yolunup
Ġonce-i ḳalbüñ açılsun gül bigi gülzāra gel

Bu ara vaṣf-ı ^{c}azm-i būstāndur
Bunuñ her beyti ġarra gülsitāndur

Göricek Şem^{c} ü Pervāne bu faṣlı
Eyitdiler ki bunun budur aṣlı

Gülistānda ḳuravuz ^{c}ıyş otaġın
Yaḳavuz zevḳ ü şādīnüñ çerāġın

B1.61a Görürler gülsitānuñ nīk-baḫtı
Çekildi ol yaḳaya ^{c}ıyş-ı raḫtı

1779b bigi : gibi D, S
1780a düzdi : derdi D / şükūfe : - D
1783b bigi : gibi D, S
1784b bigi : gibi D, S
1785a Ẕātiyā : dā'imā B2

Gülistān içre var idi güzel köşk
Anuñ ṣuyı gül-āb u ṭoprağı müşk

Felekden ḳubbesi merfū^{c} u a^{c}lā
Müzehheb saḳfı vü ferşi mücellā

N. 55b D.49a Muṣaffā sīm ḫāliṣden ruḫāmı
Gören Cennet ṣanurdı ol maḳāmı

Öñinde var anuñ bir ḥavż-ı ra^{c}nā
Dil-i mü'min bigi ābı muṣaffā

Ne ṣu şerm eyler āb-ı Kevs̱er andan
Ezel bezminde ol āb-ı revāndan

Ṣunılmış çeşme-i ḥayvāna bir ṭas
Ol ābuñ dirisidür Ḫıżr u İlyās

Geyürür gāh aña bārān zirihler
Ṣabā naḳḳāşı ki bāğlar girihler

B2.79b Ki anda ḳatre-i bārān-ı ñisañ
Yapar ḳubbe çeker ḥavlı firāvān

Gören ol ḳubbe vü ḥavlıyı ol an
Ṣanurdı hāle içre māh-ı tābān

Eli ṣulı laṭīf üstād-ı bennā
Ḳomışdı anda şādurvān-ı ġarrā

S.90b Ol üstāduñ eli ṣuyına baḳmış
O şādurvānuñ ağzı ṣuyı akmış

1790b gülāb : turāb S
1798a ḳubbe : ḳubbe-i D. S
1799a ṣulı : ṣulu D. S

O ḥavż u köşki ḳuşatmış gülistān
Hemān Firdevs'e beñzerdi o būstān

Yaşıl muma müşābih cümle servi
Ṣanur şu^{c}le gören anda tezervi

Fiġānlar idüp anda dirdi ḳumrī
Ṣafā sür żāyi^{c} itme naḳd-ı ^{c}ömri

B1.61b Ser-ā-ser ferşi ol köşküñ döşendi
Buḫūr itdiler içinde sipendi

Ḳamu esbāb-ı ^{c}ıyş oldı muheyyā
Yirince her biri maḥbūb u ra^{c}nā

Terennüm iderek mānend-i bülbül
Açıldılar o bāġa ol iki gül

Revān şu bigi girdiler o bāġa
K'uralar sīm eli zerrīn ayaġa

B2.80a Varup girdiler ol zibā sarāya
Yine başladılar ẕevḳ ü ṣafāya

N.56a Çün irdi anda iki bedr-i kāmil
İdindi ay u gün ṣan çarḫı menzil

Şu deñlü dökdiler ol bezme dürdi
Ki yirden boyı anuñ göge irdi

1801a ḳuşatmış : döşetmiş S
1803a figānlar : fiġān D, S / anda dirdi : öterdi anda D, S
1804a ferşi : ferş N
1808b ẕevḳ ü : ẕevḳ-i N
1809b ay u gün : ay gün N
1810a bezme : nerme D

D.49b Yine el urdılar çeng ü rebāba
Yine başladılar nūş-ı şarāba

Yürıdi yine ol zerrīn ayaḳlar
Semend-i āla bindiler yayaḳlar

Mey ehl-i işretüñ laᶜlin semendi
Ḳadeḥdür anuñ altun sīne-bendi

Ol atuñ her kim olursa suvārı
Gider elden ᶜinān-ı ihtiyārı

S.91a Seḥerden gün ḳızınca itdiler nūş
Ziyāde oldı mihr u ġam ferāmūş

Şu deñlü çekdiler nār-ı şarābı
Aḳıtdı ruḫları gülden gül-ābı

Bu ara ol durur ol iki meh-rū
Girüp ḥavża müşerref oldı o ṣu

İrişdi Şemᶜe çün meyden ḥarāret
Revān ol bir içim ṣu pür-leṭāfet

B1.62a, B2.80b O ḥavża pür-harāret ṭurdı baḳdı
Revān ṣu bigi göñli aña aḳdı

Tenini ḳıldı āzāde kemerden
Giderdi hāle-i bedr(i) ḳamerden

O dem ol sözi ṣaġ u çeşmi bīmār
Keremden genc-i sīmi itdi bī-mār

1811b nūş-ı şarāba : nūş u şarāba D
1819b bigi : gibi D. S
1821a ṣaġ u : ṣaġ N

Görür ġāyetde germ oldı hevāyı
Çıḳardı ġonce bigi ter ḳabāyı

Ḳabā dūr oldı çün ol sīm-berden
Ḫusūf açıldı gūyā kim ḳamerden

Çü göñlüñ ḳaldı cism-i cān-fezāda
Ḳamervār eyle ṣandılar ᶜimāde

Getürdiler o dem bir ḫūb mīzer
O mīzer rengde eflāke beñzer

N.56b Ḳuşandı anı ol ḥüsn ili şāhı
O dem gösterdi gökden nīm-māhı

Çıḳardı göñlegin ol şāh şīve
Çiçek ṣan açdı ẓāhir oldı mīve

O sīne gūyiyā bir māh-ı pür-nūr
Yāhūd bir ḫūb raᶜna levḥ-i billūr

Olınmış resm aña iki turunca
Ucında anlaruñ var iki ġonca

D.50a, S.91b Yā ṣāfī şerbet-i şīrīn ile pür
İki sīmīn fuḳḳāᶜ bī-bedeldür

B2.81a O ḥavża ṣu bigi girdi o sāᶜat
Ṣunuñ cānına od urdı ol āfet

Ol ābuñ ḫaymeler ḳurdı ḥabābı
Güneş yaḳmaya tā kim māh-ı tābı

1822b bigi : gibi D, S
1823a dūr oldı çün ol : çün dūr oldı S
1827b açdı ẓāhir oldı : ẓāhir oldı açdı S
1831a bigi : gibi D, S
1832a ol ābuñ : evvel anuñ D

Ṣu virdi egnine bir tāze terlik
Degişdürdi anuñla cismi terlik

B1.62b Görüp Pervāne anı ḳaldı ḥayrān
Revān ṣu bigi o da oldı ᶜuryān

Girince uydı ol ḥavża o server
Düşüpdür öyle ṣan kim ṣuya şekker

O ṣuya girdi çün ol alnı Nāhīd
Ṣanasın gökde iki oldı ḫūrşīd

Çü girdi ṣuya iki serv-i dil-cū
Geyürdi mā'i ḫārā anlara ṣu

Ḥabāb aña gümişden dügmelerdür
Dizilmiş yaḳasına yā güherdür

Meh ile mihr o suya hem-dem oldı
Ṣu gökde istedügin yirde buldı

Bular çün girdi ol ṣuya ferahnāk
O ḥavż-ı pāk oldı reşk-i eflāk

Biri ḫūrşīd biri māh-pāre
O ḥavżuñ her ḥabābı bir sitāre

Şeker-lebler o sudan rāḥat oldı
Kim ol ṣu leblerinden şerbet oldı

N.57a, B2.81b O ᶜārıżlar o şerbet gördi ṭatlu
Leṭāfet çeşmesinden ḳoydılar ṣu

1833b bigi : gibi D, S
1835a uydı : udı D
1835b şekker : sükker D, S
1838b yaḳasına : yaḳasında S
1841a ḫūrşīd : ḫūrşīd ü D, S, B1, B2
1842a şeker-lebler : şeker-leb D

Bunuñ vaṣfıdur bir ḫūb şāne
Ṣunılmışdı o ᶜömr-i cāvidāne

S.92a Ṣunarlar Şemᶜe bir maḥbūb şāne
Ura tā ṭurre-i ᶜanber-feşāne

Dil-i uşşāḳ bigi pāre pāre
Kim aña zaḫm urılmış yare yare

Ġarā'ibdendür ol mānend-i dil-dār
Kim anuñ bir başı vü biñ dili var

Dili aġzı ṭoḳınmış zülf-i yāre
Anünçün cismi olmış pāre pāre

B1.63a, D.50b Çeküpdür cismine ol çok elifler
Nigāruñ zülfine dil virdi beñzer

Cihānda dil bugün görsün ki kārı
İlüp çekmek durur zülf-i nigārı

O şeb-rū çün ki virildi o gence
Ṭutışurdı aña zülf ile pence

Eline aldı anı çün o dil-ber
Girişdi bir birine iki leşker

Biri Rūmī anuñ birisi Zengī
Bular bir iki sāᶜat itdi cengi

B2.82a Nice dem cenge oldılar muḳayyed
Kim āḫir oldı Rūmīler mü'eyyed

1844a vaṣfıdur : vaṣfı durur S
1844b ṣunılmışdı : ṣunılmışdur S
1849a cismine : çeşmine S
1850b durur : dur D
1852a anı çün : çün anı S
1852b leşker : ᶜasker N

İdüp Rūmī'lere yardım o cānān
Ṣoyup Zengī'leri ḳıldı perīşān

Ser-ā-ser cund-ı Zengī gör ki n'itdi
Düşüp ayaḳlara yil aşdı gitdi

Ṣaçıldı ṣaç çü cism-i māh-rūya
Seḥābuñ sāyesi ṣan düşdi ṣuya

Yāḫud dökildi kāfūr üzre ᶜanber
Nigehbān oldı bir genceye ejder

Yā ᶜāc üzre ḳodılar ābnūsı
Anı görmek ḳamu ḫalḳuñ umusı

S.92b, N.57b Ayağına ḳodı çün kim ṣaçı ser
Ṣan oldı gice vü gündüz ber-ā-ber

Ṭutup miskīni ol şūḫ u şeker-ḫand
Bu yol başar diyü cust eyledi bend

El uzatdı o genc-i sīme gördi
Hemān ol dem anı zencīre urdı

Ol iki verd-i tāze pür-leṭāfet
Ṣafālar sürdiler gitdi ḥarāret

B1.63b O ṣudan çıḳdılar ol iki dil-ber
Ṣanasın kim deñizden çıḳdı gevher

Güneş bigi giyüp zerrīn ḳabāyı
Müşerref itdiler yine sarāyı

1864a dil-ber : server S
1865a bigi : - D

B2.82b Murādı anlaruñ çün oldı maḥṣūl
Yine oldılar anlar ᶜıyşa meşġūl

Virüp dururdı furṣat anlara el
Ṣafā vü ẕevḳi ḳıldılar mükemmel

D.51a Olar birbirine ᶜarż eyleyüp şevḳ
O gün aḫşam olınca sürdiler ẕevḳ

Bu ara vasf-ı leyl-i bī saᶜādet
Hemān gūyā ki şaḫṣ-ı bī-mürüvvet

Yine işbu iki yüzlü zamāne
Ḳara yüzini ᶜarż itdi cihāne

Yine bu dehr-i dūn u çarḫ-ı ġaddār
Nucūmuñ şāhını itdi giriftār

Meh-i bedr-i mükemmel ṭoġdı maḫsūf
Göñüller āftābı oldı meksūf

Bulma mihr ü meh re's ü ẕenebde
Saᶜādet mi ola dirsin o şebde

Ḳoyup gülşende iki gül-ᶜiẕārı
Sarāya gitdi ser-cümle cevārī

S.93a O güllerle hemān bir Dāye ḳaldı
Olaruñ nergisini ḫᵛāb aldı

Bıraḳdı Dāye ol dem cāme-ḫᵛābı
Ḳoya tā aña māh u āftābı

1867b ẕevḳi : ẕevḳ D, B2
1869b şaḫṣ-ı : şaḫsı B2
1871a u : - S

N.58a, B2.83a Gelüp ol cāme-ḫ^{v}āba girdi çün Şem^{c}
İşit Pervāne fi^{c}lin ṭut baña sem^{c}

Çerāġa ḳarşu turdı hitdi efşān
Gümişden lüle ṣu dökdi firāvān

B1.64a Meger var idi bāġuñ dīdebānı
Olar ṣaḳlardı yād ayaḳdan anı

Görür kim ṣu döker bir tāze gülşen
Şaḳāyıḳ üzre zanbaḳ ġoncesinden

Bilürler anı kim bir şīr-i nerdür
Be-ġāyet bī-bedeldür şīrīn erdür

Pes andan Şem^{c} ile Pervāne yatdı
Ṣafā kesb itdi balı yaġa ḳatdı

Ḥiṣār-ı çeşmi aldı leşker-i ḫ^{v}āb
Yürüyiş eyleyüp üstine yab yab

Leẕīẕ olur bahāruñ ḫ^{v}ābı ġāyet
Kişi duymaz eger ḳopsa ḳıyāmet

Büyük küççük ḳamu ḫ^{v}āba ezelden
Dimişler küççük ölüm ulu düşmen

Ḫuṣuṣā kim özin almış ola mey
Hemān bī-cāndur ol kim dir aña ḥay

D.51b Bu yana dīdebānlar itdi tedbīr
Didiler idelüm ol şīri naḫcīr

1880a görür : görürler B1 / kim : - B1, B2
1881a şīr-i nerdür : şīrīn erdür D
1883a leşker-i : ^{c}asker-i N
1887b didiler : diler D / şīri : şīr D.N

O ẓālimler ele bir şem^c aldı
Ṭurup ser-cümlesi ol köşke geldi

B2.83b Bu sözi cümle-i pīr ü fenā dir
Ḥaẕer ḳıl görini gelmez ḳażādur

S.93b Yaturdı Şem^c ile Pervāne ḳan mest
Yumışdı ^{c}aḳl baḥrinden bular dest

İder mey ādemi bī-bāk u ġāfil
Olur ġāfillerüñ aḥvāli müşkil

Ḳoyup Pervāne'yi bir cāme-ḫ^{v}āba
Didiler kim bu lāyıḳdur ^{c}azāba

Ṣarup bir nice yirden itdiler bend
Ṣanasın būstān içre ney-i ḳand

B1.64b, N.58b Uyurken ṭuydı bu aḥvāli Dāye
Ḫusūf irişdi ol bedr olmış aya

Ṭutılur ayı irincek kemāle
İrer gün yiri çarḫ iken zevāle

İletdiler varup zindāna anı
Ḳurı cism idi zindān geldi cānı

Derūnında anı ḥıfż itdi zindān
Ṣanasın mü'minüñ ṣadrında imān

Ḳarañu maḥbes içinde o cānān
Ṣanasın ẓulmet içre āb-ı ḥayvān

1889b ḥaẕer ḳıl : ki ya^{c}ni S / gelmez : ḳılmaz
1894a uyurken : o bir gün D
1895a ṭutılur ayı iricek : tutarlar anı irince S / ayı : ay B1, B2
1898a içinde : içre S

Uyandı kendüyi zindānda buldı
Ziyāde ᶜāciz ü dermānde buldı

Yatur bir cāme-ḫᵛāb içre yalıncaḳ
Hemān ṣalvarı var rānında ancaḳ

B2.84a Kemend ol şāh-ı ḫūbāna ṣarılmış
Ṣanasın serve bī-cāna ṣarılmış

Ser-a-pā bende itmişler giriftār
Dil-i uşşāḳ gūyā ṭurre-i yār

Ḫudāya eyledi ᶜarż-ı münācāt
Didi ey ḳıble-i erbāb-ı ḥācāt

Ṣenāya ḳudretüm yoḳ āba düşdüm
Ḫalāṣ eyle beni gird-āba düşdüm

S.94a Bu maḥbesden çıḳar ḳıl yāre mu'nis
Derūn-ı ḥūtdan mānend-i Yūnus

D.52a Bu ṭūfān-ı elemden nite kim Nūḥ
Ḫalāṣ eyle teni sürsün ṣafā rūḥ

Çıḳar mıṣr-ı viṣāli ḳıl tekellüf
Bu zindāndan beni mānend-i Yūsuf

B1.65a Viṣāle n'ola tebdīl olsa hicrān
Ḫalīl'e eyledüñ nārı gülistān

Ḥabīb'üñ Muṣṭafā'nuñ hürmetiçün
Ser-ā-ser enbiyānuñ izzetiçün

1902b ᶜuşşāk : ᶜuşşākı D, S, B1, B2
1906a nite kim : nite beni D, beni nite S

İlāhī sen ḳabūl eyle du^cāmı
Yetişdür uġradum derde devāmı

N.59a, B2.84b

Bu Dāye Şem^ci āgāh itdügidür
Derūndan derd ile āh itdügidür

Bu yaña Şem^ci Dāye itdi āgāh
Derūndan yane yane itdiler āh

Özini idebilseydi eger cem^c
Düşerdi bir yalıñ tīġa o dem Şem^c

Döker Mirrīh'den māh üzre kevkeb
İder ḫūrşīde menzil burc-ı ^caḳreb

Olur on māh-ı nev bedre ḥavāle
Şafaḳ altında mihr irer zevāle

O dem ruḫsār-ı bedri bozdı ṭırmıḳ
Hilāl oldı ḳolında her ısırmıḳ

İdüp bülbül bigi feryād u nāle
Gül üzre nergisinden dökdi jāle

Urur sünbüllerine sīm şāne
Virür eksükligi ^canber-feşāne

Eyitdi Dāye Şem^ce çekme ġam sen
Anı ol bendden ḳurtarayum ben

1913a idebilseydi : idebileydi S
1914'den 1919. beyte kadar - B1
1916a dem : - D, meh S
1917a bigi : gibi D, S
1918 - S

Olar uğradılar çün bu belāya
Ṭurup Şemᶜi iletdi ol sarāya

S.94b Ağaçdan murġı itdi pāre pāre
Getürüp ocaġ içre urdı nāre

B2.85a Bişürdi anuñ ile ḫūb ḥelvā
Leẕīẕ ü nāzük ü şīrīn ü raᶜnā

O ḥelvānuñ içine ḳatdı dāru
Ḳomaz hūşı yanında ẕerrece u

O ḥelvāyı ṭurup bir ṭasa ḳoydı
Libāsını teninden defᶜi ṣoydı

D.52b Geyüp Pervāne'nün cümle libāsın
Eline aldı ḥelvānuñ o tasın

Çıḳup uğrı ḳapudan yola girdi
Göz açup yummadan zindāna irdi

Çü zindāna irişdi ḳapu ḳaḳdı
O maḥbes içre āvāze bıraḳdı

N.9b, B1.65b Ṭurup zindāncı geldi açdı ḳapu
Bir altun ṣundı ol zindāncıya u

Eyitdi atamı düşümde gördüm
Anuñla bir güzel yirde oturdum

Didi kim ṭur baña ḥevā bişür tīz
O ḥelvā ola müşg ü şekker-āmīz

1920a uğradılar : uğrarlar D, S
1927a ḳaḳdı : ḳaḳıldı D
1930b müşg ü şekker : misk ile vü sekker D, misk ü şekker S

Anı var ehl-i zindāna ulaşdur
Elüñle anlara bir bir üleşdür

Getürdüm k'anlara bahş idem anı
Ola şād atamuñ rūḥ-ı revānı

O ḥelvādan virür zindāncıya u
Ṣafālar kesb ider yir ṭatlu ṭatlu

B2.85b Yidi helvāyı çün ol gitdi hūşı
Müşevveş oldı ᶜaḳlınuñ nuḳūşı

Ṭurup Dāye ḳamu miftāḥı buldı
O zindāna ser-ā-ser ḥākim oldı

95a Girüp ol ehl-i zindāna ser-a-ser
Üleşdirdi o ḥelvāyı ber-ā-ber

O ḥelvāyı yiyende ḳalmadı ᶜaḳl
Hemān anlar cihāndan itmedi naḳl

Varup Pervāne'den refᶜ itdi bendi
Ol āzād eyledi serv-i bülendi

Libāsını çıḳardı aña virdi
Anuñ yirine defᶜi kendü girdi

Ṭolayup aña Pervāne kemendi
Ayağı ṭaşraya götürdi gitdi

Bulup bir yirde bir hoş sebzezārı
Olınca ṣubḥgāh itdi ḳarārı

1931b anlara bir bir : bir bir anlara S
1932b atamuñ : idem ol N
1933a virür : vir D
1934a çün ol : ol çün S

Virür derdin viren Tañrı devāyı
Vefāya irişür çeken cefāyı

B1.66a Bu aradur mürüvvet şāhı ḫāṣı
Ṣıfāt-ı ṣubḥ u Pervāne ḫalāṣı

D.53a Zemīnüñ meclisinden şāh-ı encüm
Çıkıp Hind'üñ çerisin eyledi güm

B2.86a, N.60a Çü çekdi tīġın ol şāh-ı ḫuceste
Ser-ā-ser cund-ı Şām oldı şikeste

Pür itdi ṣubḥgeh meydānını ḳan
ᶜAdūsı boynını urdı firāvān

Ṭurup ḫalḳı-ı cihān dīvāna vardı
Bile anlar ile Pervāne vardı

Oturmış mülk-i Çīn'üñ pādşāhı
Aña dīvān ṭurur cümle sipāhı

Gül-āb ile ṣulanmış cümle dīvān
Feżā-yı arşa teng oḳır o meydān

Ṭutar biñ bendevār destinde micmer
Buḫūr eyler içinde müşg ü ᶜanber

S.95b O bāġuñ geldi cümle dīdebānı
Varup şāh öñine açdı dehānı

Eyitdiler ḳızuñ ey ehl-i devlet
Gelüp būstānda köşke itdi ṣoḥbet

1943a bu aradur : bu ara N, bu ara ey S
1946b boynını : boynın D
1948b dīvān ṭurur : dīvānedür S
1949b ᶜarşa : ᶜarşı D, S, B1, B2
1950b müşg : misk S, B1, B2

Meger kim bir güzel maḥbūb bulmış
Anuñla köşkde hem-ṣoḥbet olmış

İçüp aḫşam olınca oldılar mest
Tefekkür ḳulzumından yudılar dest

Ser-a-ser cümle mizānı gözetdi
İkisi cāme-ḫ^{v}āba girdi yatdı

Alıcaḳ uyḫu varduḳ ol civānı
Ṭutup bir cāme-ḫ^{v}āba ṣarduġ anı

B2.86b Götürdük anı bir zindāna ḳoyduḳ
Şeh-i ^{c}ālem-penāhuñ bāḳī buyruḳ

B1.66b Bunı şāh işidüp incindi ġāyet
Didi aña ḳılāyum bir siyāset

Ne Şem^{c}i ḳoyayın ne ol civānı
Onlarla ḳorḳudayum bu cihānı

Hemān zindāna adam saldılar tīz
Yaturdı oluban Dāye araḳ-rīz

Ṣarılmışla bunı anlar götürdi
O sā^{c}at şāhuñ öñine getürdi

N.60b Anı açdurdı şeh gördi ki Dāye
İrişdi ḳalb-i pür-ḫışmı ṣafāya

D.53b Geyürdiler aña nāzük ḳabālar
O Dāye eyledi şāha du^{c}ālar

1956a alıcaḳ : olıcaḳ N / uyḫu : uyḳu N, B1, B2
1956b sarduġ : ṣarduḳ S
1958b ḳılayum : ḳılayun D, S, B1, B2
1959b ḳorḳudayum : ḳorḳudayın D, S, B1, B2
1961b sā^{c}at şāhuñ öñine : şāhuñ öñine ol sā^{c}at S
1962b ḫışmı : çeşmi N

Getürdüp şāh cümle dīdebānı
Geçürdi tīğdan ol sā^{c}at anı

Girüp Dāye yola vardı sarāya
Bulışdı def^{c}i ol bedr olmış aya

S.96a Nice kim vāḳi^{c} oldı ise ḥālet
Revān itdi aña bir bir ḥikāyet

İşitdi Şem^{c} anı şād oldı
Eyitdi şükr o serv āzād oldı

Beni ammā ki hicri odı yaḳdı
Dil-i pür-suzıma odlar bıraḳdı

B2.87a Yaḳar ten-ḫānesini bilsin aḥbāb
Benüm bu rişte-i cismümdeki tāb

Ne ide baña anuñ iştiyāḳı
Ḳıla eczāmı kül nār-ı firāḳı

Benüm ḥālüm ziyāde oldı müşkil
İçürdi cām-ı firḳāt zehr-i ḳātil

^{c}Aceb düşmişdi ol ẕevḳ ü ṣafālar
Görürdük devrden lutf u vefālar

B1.67a Ṣafā vü ẕevḳ-i devrānuñ miṣāli
Hemān ma^{c}nāda bir bengi ḫayāli

Bu şi^{c}ri oḳıyup eylerdī āhı
İrerdi göklere dūd-ı siyāhı

1964a getürdüp : getürüp D, getürdi B2
1969a yaḳar : yaḳarken B2
1972a ẕevḳ ü : ẕevḳ N
1972b lutf u : luṭf D, N
1973a ẕevḳ : zevḳ ü D, ẕevḳi S

Bu Şem^{c}üñ okıduğı ḫoş ġazeldür
Buña dirlerse pür-āteş maḫaldür

Mefā^{c}īlün Mefā^{c}īlün Mefā^{c}īlün Mefā^{c}īlün

Yeridür çıñlasa ṭās-ı felek feryād u zārumdan
Beni nerrād-ı dehr ayırdı naḳş idüp nigārumdan

Baña her biri bir berḳ-ı belādur leyl-i rıḥletde
Ne odlar kim çıḳar na^{c}l-i semend-i şeh-suvārumdan

Melāmet odına yanup yürürüm vālih ü şeydā
Selāmet ehline eydüñ ṣavulsun reh-güzārumdan

N.61a Hevāya münḳalib olup yirinde yil ese ol dem
İrişse yidi deryāya benüm bir ẕerre nārumdan

B2.87b Cehennem āteşi odum ödünc alurdı sinemden
Eger kim irse bir ḳatre bu eşk-i cūybārumdan

Bu Pervāne firāḳa düşdügidür
S.96b **Serine toḫm-ı teşviş düşdügidür**

D.54a Çü düşdi şāh-zāde Şem^{c}den dūr
Cihān anuñ gözine oldı deycūr

Aña āh oldı şem^{c} ü derd-i me'nūs
Ḥabāb-ı eşk-i gül-gūn al fānūs

Yürürdi şehr içinde yane yane
İçerdi zehr-i hicri ḳane ḳane

1978a yürürüm : yürürdüm D / vālih ü : vālih D
1978b ṣavulsun : sulansın N
1980a alurdı : aldı N
1981b toḫm : naḫl D, N, B2
1983a derd-i : derd ü D

O şeh çün ḫānḳāh-ı hicre girdi
Zebānında bu ebyāt oldı virdi

Bu idi oḳıduğı şi^{c}r-i pür-sūz
Dem-ā-dem yane yane her şeb u rūz

Mefā^{c}īlün Mefā^{c}īlün Mefā^{c}īlün Mefā^{c}īlün

Fiğān kim āstān-ı server-i ḫūbāndan ayrıldum
Belālu bülbülem gūyā bahāristāndan ayrıldum

Bu derde çāre ṣor ey nāle çıḳ eflāke ^{c}İsādan
Deminden mürdeler iḥya ider cānāndan ayrıldum

B1.67b Ḳurı yire nedür giryān olup ey ebr yaş dökmeñ
Benümçün ağla ağlarsañ gül-i ḫandāndan ayrıldum

B2.88a Yetiş tiz ey ḳıyāmet gel beni ol cān ile ḥaşr it
Götürgil ḫākdan bir mürdeyem kim cāndan ayrıldum

Aña Ḥaḳ virmiş ol ānı görenler Ẕātiyā anı
Virür cānı aña ānı bugün ben andan ayrıldum

Bu arada o Dellāle ṣıfātı
Virürdi mürdeye sözi ḥayātı

Meger var idi bir Dellāle ḳarı
Ekābir ḫānesine girme kārı

Oğul ḳız ḥasretin çekmiş be-ğāyet
Kim anuñ şefḳati olmaz rivāyet

1985b zebānında : zebānından S
1986a pür-sūz : şeb ü rūz D
1989a ḳuru : ḳurı S
1990b kim : - D
1991a görenler : göresin S / Ẕātiyā : dā'imā B2
1991b virür : vire S

Ne yirde görse bir miskin ġarībi
Olur bīmār ise anuñ ṭabībi

S.97a, N61b Görüp Pervāne'yi yanına geldi
Güneş yüzine baḳdı ṭaña ḳaldı

Eyitdi ey oġul sen ne kişisin
Bu yad illerde kimüñ bilişisin

Ne burcuñ kevkebisin ey efendi
Sühā'dur saña nisbet ey efendi

ᶜAceb sen ne neyistān şekkerīsin
Ne deryānuñ muṣaffā gevherīsin

Görenler dir seni fırḳat sehābı
Ne deryādan getürmişdür bu ābı

B2.88b, D.54b Yürürsin gün bigi her gāh tenhā
İdersin sū-be-sū şehri temāşā

Didi Pervāne bir zār u ġarībem
Gülinden ayru düşmiş ᶜandelībem

B1.68a Seḥāb-ı hicr irüp deryādan aldı
Revān ben ḳatreyi ṣaḥrāya saldı

Baña çoġ iş idüpdür çarḫ-ı ġaddār
Benüm ammā demürden yüregüm var

Baña olmışdı rūzī rūz-ı vuṣlat
Yine cezb itdi miḳnaṭīs-ı fırḳat

1999a şekkerisin : sükkerisin D, S
2001a bigi : gibi D, S
2004a çoġ : çoḳ N

Cinanda olmış idüm ḥūra hem-dem
Cudā düşdüm yine mānend-i Ādem

Yirümde ir ulu şeh-zādeyem ben
Bu yirde līk bir üftādeyem ben

Beni derde giriftār eyledi ᶜışḳ
Velī öldürmege ᶜar eyledi ᶜışḳ

Didi ol pīre-zen idüp tażarruᶜ
Ṭapuñdan eyledüm burı tevaḳḳuᶜ

Keremler eyle ey bedr-i mükemmel
Müşerref eyle bende-hāneye gel

S.97b Cihān pürdür güneş kim pertevinden
Faḳīrüñ ictināb itmez evinden

Murād iken cihānda cümle ẕātuñ
Yiri ẓulmet durur āb-ı ḥayātuñ

N.62a Merātibde velī ᶜulvīdür āteş
İdüpdür yirini eflāk anuñ ṭaş

B2.89a O dem Pervāne'yi ol aldı gitdi
Evinde aña bir ġarrā yir itdi

Eyitdi ḫāne sulṭānum senüñdür
Ne ḫāne başum u cānum senüñdür

İdüñ bu ḫāne-i dervişi mesken
Dem olur mesken olur şāha külḫan

2006a cinānda : cināndan D, cihānda N
2015b başum u canum : cān başum daḫı N
2016a masken : miskīn N

B1.68b Geçüp Pervāne ol ṣadra oturdı
Varup ol pīre-zen ni^{c}met getürdi

Murād oldıkca yindi ḫ^{v}ān u ni^{c}met
Ṭurup Pervāne'ye ol itdi ^{c}izzet

Olur her ḫānede ^{c}izzetlü mihmān
Anuñçün cümle tende ṭatludur cān

D.55a Ne ḳılsın çāre ne şāh ıżṭırārı
O evde ḳaldı bir ḳaç gün ḳarārı

İderken ṭūṭī ile ṭatlu lāġı
Bu kerre hem-dem idindi kelāġı

^{c}Aceb ef^{c}āli vardur rūzgāruñ
İder geh ṭūṭī vü geh zāġ yāruñ

Kime kim yidirürse bir ḳaşuḳ bal
Ṣunar ṭās ile āḫir zehr-i ḳattāl

Bu oldur keşf idüp Pervāne rāzın
Didi Dellāle'ye hep çoġın azın

B2.89b Bunı Pervāne bir gün eyledi rāy
Nice bir iñleyem derd ile çün nāy

Velī esrārı ādem açmaġ olmaz
S.98a Eñini gözleyen ṣayru saġ olmaz

2018a ḫ^{v}ān u : ḫ^{v}ān D, S, B1
2020a ḳılsın : ḳılsun S / çāre ne şāh : çār u nā-çār S
2022b zāġ : zāġı D
2023a yidirürse : yalar dirse S
2024a bu oldur : budur B2
2024b çoġın azın : çoġ u azın S
2026b eñini : önini S / gözleyen : gizleyen D, S

Diyeyüm derdümi bari ṭabībe
Ola kim yol bulam vaṣl-ı ḥabībe

Ne geçdiyse başından evvel āḫir
Didi Dellāle'ye ser-cümle bir bir

Ḳomadı didi derdüñ zevc ü ferdin
Ṭabībe irdi çün kim dökdi derdin

N.62b Bilüp Dellāle ṭurdı didi şāhum
Çıḳarursa beni subḥa İlāhum

Ṭurup bir nāme yaz ey yüzi gülşen
Ḳamu aḥvālüñ olsun Şem^{c}e rūşen

B1.69a Varup nāzüklük ile ben nihānı
Ṣunayın ^{c}ārifāne Şem^{c}e anı

Yine gelsün saña anuñ cevābı
Bu işden ḳılma zinhār ictinābı

Bu ol aradur inşā itdi ḫāme
Ṣıfāt-ı ṣubḥ ile evṣāf-ı nāme

Daḳındı zer devātın yine devrān
Kim aña ṣa^{c}ṣa^{c}a altun ḳalemdān

B2.90a Getürdi subḥgeh ḳırṭās-ı sīmīn
Ser-ā-ser eyledi surḫ anı tezyīn

Midād-ı şeb ser-ā-ser zā'il oldı
Anuñ yirine ḥall-i sīm ṭoldı

2027a diyeyüm : diyeyin D, S, B1, B2
2029a zevc ü : zevc D
2031b Şem^{c} : - D
2035a daḳındı : ṭaḳındı B2
2035b kim : ki S

Seḥergehden ṭurup Pervāne evvel
Revān göz ḳarasını eyledi ḥal

D.55b Gözinüñ perdesinden düzdi kāğıd
Getürdi bir nigār-ı sīm-sā^cid

Gelüp ol ġonce keşf itdi dehānı
Ḳızarmış ḳanı vü ḳan ṭutmış anı

S.98b Helāk ola diyü ol ḳandan anı
Reginden bir siyāh-rū aldı ḳanı

El urdı ḫāmeye bandurdı müşke
Ḳodı müşg-i teri kāfūr-ı ḫuşke

Ḳoyup beş māh-ı nev içre şehābı
Müzeyyen itdi rūy-ı māh-tābı

Ṣuyı ebr-i siyeh ḳara deñizden
Alup aḳ yazuyı itdi müzeyyen

Gümiş ovası içre bitdi sünbül
Yā düşdi aḳ [c]iẕāra ḳara kākül

[c]Aceb siḥr öğredüpdür mihr ol aya
Şeb u rūzı getürdi bir araya

N.63a, B1.69b Yazup ol nāmeye nām-ı Ḫudāyı
Kim andan soñra medḥ itdi ol ayı

B2.90b Eyitdi ey meh-i ferḫunde aḫter
Cemālüñden ḫacel ḫūrşīd-i enver

2042a müşke : miske S
2042b müşg : misk D, S, B1, B2
2046b bir : bu N

Cihānuñ cānı vü cānuñ cihānı
Revānuñ rūḥı vü rūḥuñ revānı

Emīr-i kāmkārum pādşāhum
Çerāġ-ı şuᶜle-dārum mihr u māhum

Efendüm serverüm şāh-ı cihānum
Revān olsun senüñ yoluñda cānum

Lebüñ cāndur sözün enfās-ı ᶜİsā
İder biñ mürdeyi bir demde iḥyā

Benüm göñlümde yir itmişdi ol ḥāl
Żamīrüm noḳtadan fehm itdi remmāl

Benüm ol ḥasret-i çāh-ı zenaḫdān
İdüpdür başuma dünyāyı zindān

Ḥiṣār-ı ṣabrumı ol ṭop-ı ġabġab
Yıḳup yir eyleyüpdür ser-be-ser heb

Ḳıyāma gelse bir sāᶜat o ḳāmet
S.99a Ḳopar iḳlīm-i ḥüsn içre ḳıyāmet

Saña benden selām-ı bī-nihāyet
Saña benden peyām-ı pür-leṭāfet

D.56a Selām olsun saña ey mihr-i raḫşān
Selām olsun saña v'ey māh-ı tābān

2049b rūḥı : rūḥ D
2057b peyām-ı : peyām u D. S
2058b v'ey : ey S

Rūḥ-ı dil-ber bigi rengīn duᶜālar
Leb-i sükker bigi şīrīn şenālar

B2.91a Elā ey ḳalb-i pür-derdüñ ṭabībi
Unıtma derd-i fırḳatda ġarībi

Beni mektūb ile yād eyle luṭf it
Ḳuluñı ġamdan āzād eyle luṭf it

B1.70a Efendi yazılurdı ḳalb-i maḥzūn
Uçursañ baña mektūb-ı hümāyūn

N'ola ey ᶜāşıḳuñ rūḥ-ı revānı
Oḳınduġı yire gönderseñ anı

N.63b Lebüñ aḥvālini yazarsañ ey şeng
Kim anuñ kāġıdı olsun şeker reng

Ayaġuñ ṭopraġına uruban çeng
Ṭozut aña turāb-ı tūtiyā-reng

Süreyüm ben bu ḳanlu çeşme anı
Ola kim maḥv ola bir pāre ḳanı

Ġamuñdan döndüm ey māhum hilāle
Seni arar çıḳup göklerde nāle

Kerem ḳıl baña āh itdürme māhum
Ḥaẕer ḳıl yirde ḳalmaz benüm āhum

2059a bigi : gibi D, S
2059b sükker : şīrīn D, S, şekker B1 / bigi : gibi D, S
2060b derd-i : derd ü D
2062b baña : aña S
2065a uruban : urayın S
2066a süreyüm : süreyin D, S, B1

Sirişkümden ṣaḳın bir kīne-cūdur
Nice merdümler almış ḳanlu ṣudur

Beni ey ḫüsrevüm öldürme ṭaġlar
Daḫı Ferhād'içün āh idüp aġlar

S.99b Beni leylī ṣaçuñ Mecnūn idüpdür
Firāḳuñ tīġı baġrum ḫūn idüpdür

B2.91b Düş oldı baña ḫᵛāb ey yār-ı kāmil
Degüldür vāḳıᶜam taᶜbīre ḳābil

Firāḳ-ı çeşmüñ itdi cānı bīmār
Ṭuṭaġuñ şerbetiyle eyle tīmār

İdindüm sensiz āh u eşki hem-dem
Gözümden dökerüm hem yaş u hem dem

Demidür ġāyet ey sulṭān-ı ᶜādil
Taraḥḥum dāmeniyle yaşumı sil

Umarum ben de ey şāh-ı yegāne
Geçe sözüm senüñ yanuñda ḳane

D.56b, B1.70b Lebüñ esrārı cānı itdi ḥayrān
Aña hevā-yı vaṣluñdan ḳıl iḥsān

İrişmezse eger kim Ḫıżr-ı vuṣlat
Helāk eyler beni deryā-yı firḳat

Saña surḫ ile yazılmadı nāme
Derūnumdan aña od ṣaçdı ḫāme

2071a beni : - D
2073a cānı : beni S

Bu ḳāġıd olmasa perr-i semender
Yanardı hep ol āteşden ser-ā-ser

N.64a ^{c}Aceb ben bir daḫı yüzüñ görem mi
Saña el ḳavşurup ḳarşu ṭuram mı

Ala mı cānı cānā derd-i firḳat
Ḳala mı rūz-ı ḥaşre iş bu ḥasret

Senüñ derdüñle şol deñlü żà^{c}īfem
Senüñ hicrüñle şol deñlü naḥīfem

B2.92a Ecel bulmaz idi bu cismi cānum
Eger kim olmasa āh u fiġānum

Ölürsem ġam degül ben ey şehinşāh
Senüñ ömrüñ ziyāde ḳılsun Allāh

S.100a Nice kim ṭura ḳuṭb u döne eflāk
Murādum bu durur ey cevher-i pāk

Ḫudā ḳalbüñ kederden eylesün pāk
Murāduñ ḳuṭbı üzre dönsün eflāk

Keremler eyle ey cānān-*ı* kāmil
Bu şi^{c}r-i bī-naẓīr ile ^{c}amel ḳıl

Naẓar iden bu şi^{c}r-i bi-naẓīre
Didi olmaz buña hergiz naẓīre

2081a bir : - D
2082a derd-i : derd ü S
2084a cismi cānum : cism ü D, cismüm cānı S
2084b fiġānum : fiġānı S / olmasa : bulmasa S
2086b bu durur ey : budur rāy-ı : S
2087a eylesün : eyleyüp D, N, B2
2087b ḳuṭbı : ḳuṭb D

Mefā^{c}īlün Mefā^{c}īlün Mefā^{c}īlün Mefā^{c}īlün

Uçur luṭf ile mektūb-ı hümā-bāl ü hümāyūn-per
Göñüller yazıcıdur ol oḳınduġı yire gönder

Gelürse baña mektūbuñ ṣaçalar başına saçı
Şerār-ı nār-ı āhumla gözümüñ yaşı sīm ü zer

B1.71a Bu ḳanlu gözüme sürsem gerekdür nāmeye luṭf it
Turāb-ı tūtiyā rengi ṭozut rāhuñdan ey dil-ber

Ola kim āh idem tā ki yaḳam mektūbını yāruñ
Revān ey dīde merdümlük idüp kıl gördügüñ dem ter

Eger kim bendeñe kāġıd yazup irsāl eylerseñ
Efendi ġuṣṣa vü ġamdan olur āzād bu çāker

B2.92b **Bu yir Dellāle Şem^{c}e girdügidür**
Varup mektūbı aña virdügidür

D.57a Hevā ḥāk eylemişdi rūy-ı zerdin
Anuñ rīk itdi ol mektūba gerdin

Gözinüñ renglerini aña der-ḥāl
Ṭoladı nite kim bir rişte-i āl

N.64b Ṭurup çün şem^{c}e mānend itdi anı
Hemān Dellāle'ye yandurdı anı

Alup Dellāle anı yola girdi
Varup nāzüklük ile Şem^{c}e virdi

2091a gelürse : gelürsen S / başına ṣaçı : üstine ṣaçu D, S / ṣaçalar : ṣaçarlar B1
2092a nāmeye : nāmeyi D, S
2092b ṭozut : ṭozup N / rāhuñdan : āhuñdan D, S
2093a tā ki : nā-gāh S, nā-geh D
2098a ṭurup : durup B2

Anı Şem^{c} oķıyup oldı ferah-şād
O ḫūrşīd oldı ebr-i ġamdan azād

S.100b Öpüp başına ķodı itdi ^{c}izzet
Didi sensin benüm başumda devlet

İdüp yüz luṭf ile aña ḫiṭābı
Okıdı bu kelām-ı müsteṭābı

Bu mektūba ḫiṭāb olan ġazeldür
Ķomaz dilde ġāmı ġāyet güzeldür

Fā^{c}īlatün Fā^{c}īlatün Fā^{c}īlatün Fā^{c}īlün

Ḥayr-maķdem merḥabā ey nāme-i ferruḫ-peyām
Eyledüñ yāruñ selāmından yirüm dāru's-selām

B2.93a Hey ne ṭatlu yār imişsin acılıķlar görme sen
Görmedüm ^{c}ālemde ben bir sen kadar şīrīn-kelām

Derd ü ġuṣṣa altına almışdı ben üftādeyi
Üstime döndüñ ķanaṭ bükdüñ yetişdüñ çün hemān

B1.71b Ḫoş mübāreksin ki tā geldüñ efendümden benüm
H^{v}āce-i endūhdan āzād oldum ben ġulām

Nīze almış cümle-i cund-ı suṭūruñ destine
Leşker-i endūhuñ oldı işi ser-tā-ser tamām

Budur Pervāne mektūbı cevābı
Temāşā ķıl kelām-ı müsteṭābı

2100b ebr-i : ebr u N
2103 Budur Pervāne mektūba cevābı / Temāşā ķıl kelām-ı müsteṭābı S
2106a derd ü : derd-i D, N, B1, B2
2108b leşker : ^{c}asker N
2109 Bu mektūba ḫiṭāb olan ġazeldür / Ķomaz dilde cānı ġāyet güzeldür S

Getürdi bir güzel ḥoḳḳa dehānı
Cevāhir ma^cdeni baḥr-i ma^cānī

Bula bir ḫoş nigār sīm-sīmā
Dil-i mü'min bigi ṣāf u mücellā

Eline aldı bir zāġ-ı suḫanver
Virür ol ḫalḳa ġā'ibden ḫaberler

O zāġa ol perī ẓıl itdi der-ḥāl
Müḥennā destini yāḳūtdan bāl

İdüp pervāz irüp ḳalbi ṣafāya
Ḳonup bir nāfe-i müşg-i Ḫıṭāya

N.65a D.57b Alup minḳarına ol zāġ müşki
Gelüp ter eyledi kāfūr-ı ḫuşki

B2.93b Sözinden yanmasun diyü o defter
Revān eşk ile anı eyledi ter

S.101a Ṭurup Dellāleye çün anı virdi
Ṭurup ol daḫı def^ci yola girdi

Anı Pervāne'ye virdi getürdi
Yüregi yirine şāhuñ oturdı

Yüzine vü gözine sürdi anı
Sevindi göñli şād oldı revānı

Temāşā itdi ol mektūbı açdı
Anuñ farḳına yaşı akçe saçdı

2111a bir ḫoş : ḫoş bir S
2111b bigi : gibi D, S / ṣāf u : pāk-i S
2114b müşg : misk S, B1
2116 : - S
2117a ṭurup : durup B2

Sevincinden gözi oldı güher-pāş
Aḳar ṣu bigi ol dem nāmeye yaş

B1.72a Geyürdi cevherī maḥbūb cāme
Ṣafā kesb eyledi açıldı nāme

O kuḫlāsā ḳatı geçürdi gözden
Muraṣṣaᶜ yazmış anı bu yüzden

Ḫudānuñ ẕikr idüp nām-ı şerīfin
Müseccel itmiş elfāẓuñ laṭīfin

Dimiş ey cevher-i iksīr-i devlet
Cemālüñ maṭlaᶜ-ı şems-i saᶜādet

Yüzüñden eylesün bed-çeşmi Ḥaḳ dūr
Özüñden mülket-i dünyāyı maᶜmūr

Melek cunduñ felekler taḫtuñ olsun
Süleymān'dan daḫı yeg baḫtuñ olsun

B2.94a Kevākib-leşker ü encüm-ḫışm ol
Cihānda devlet ile muḥterem ol

Duᶜādan ṣoñra şöyle ola maᶜlūm
Eridüm şevḳüñ ile nite kim mum

Başumda od yanar hicrān elinden
Belānuñ çıḳmadı dāmān elinden

Cihānı rişte-i cānumdaki tāb
Yaḳardı sepmese eşküm eger āb

2121b bigi : gibi D, S
2125b şems-i : şemse S
2128a leşker : ᶜasker N, kevkeb B1 / Ü : - B1
2129a ola : ol S

S.101b, N.65b Yidügüm derd sensiz içdügüm zehr
Çerāġum nār-ı āh u mū'nisüm ḳar

Aduñ esmā-yı ḥüsnā bigi ẕikrüm
Tecellā-yı cemālüñ dilde fikrüm

D.58a ᶜAceb āvāre vü dil-ḫaste oldum
Ḥabāb-ı mey bigi dem-beste oldum

Bedenden cānı çoḳdan aldı hicrān
Ümīd-i vuṣlatuñdur yirine cān

Uyuḳlarsam ögümde fikrüñ ey dost
Ṣayıḳlarsam dilümde ẕikrüñ ey dost

B1.72b Senüñ bezmüñden ayru düşdügiçün
Yüridür çeng endūh ile bir gün

Çalup yirden göge ey māh-pāre
İderse Zühre çengin çār pāre

Senüñle bulmış idük ittiṣāli
Yirinde yādgār itdük ḫayāli

B2.94b Bizüm aḥvālimüz gey müşkil oldı
Arada derd-i fırḳat ḥāṣıl oldı

Velī var her viṣālüñ bir firāḳı
Arada ḫoş görelüm iştiyāḳı

Viṣālüñ olmayaydı ṣoñı hicrān
Belā vü derd ile dün gün firāvān

2134b bigi : gibi D, S
2138a yirden göge : gökden yire D, S, B1
2142b dün : dün ü D

Gülistānda fiġān itmezdi bülbül
Naṣīb olmışken aña vuṣlat-ı gül

Çü devrān hicre tebdīl itdi vaṣlı
Hemān anuñ budur ᶜālemde aṣlı

Bi-ḥamdi'llah ki atañ şāh-ı aᶜẓam
Cihānda ᶜizz ü baḫt ile mükerrem

Varup aña beni iste pederden
Ola tā ḳalbimüz ṣāfī kederden

S.102a Viṣāle tā ki debdīl ola hicrān
Bu mürde cismüme yine gele cān

Fütādeñ ḫāk idüpdür derd-i ḥasret
Getür topraḳdan anı a ḳıyāmet

Bu söz Pervāne'ye geldi muvāfıḳ
Eyitdi kim budur çoḳ buña layıḳ

N.66a Bu sözi ol yüzi māhum güzeldür
Müvecceh fikr ider ġāyet muḥaldur

İdüp mektūbı geldügini işᶜār
Bu şiᶜri bile yazmış nāmeye yār

B1.73a, B2.95a **Budur ol şiᶜr-i bī-manend-i ġarrā**
Ki mektūbuña yazdı ol dil-ārā

Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilün

2147b cismüme : cisme D
2148b derd-i : derd ü D
2151a mektūbı : mektūb S, B1, B2

D.58b Sen gidelden dīdeden ey māh nūr olmışdı dūr
Göricek mektūbuñı pür oldı ^{c}aynum yine nūr

Dā'imā mektūbuñı gönder ḥużūr-ı ^{c}āşıḳa
Dostlar şād u feraḥ düşmenler olsun bī-ḥużūr

Aḳ kebūter yār işiginden getürdi nāmeyi
Ben şehīd-i ^{c}ışḳuñ üstine felekden indi nūr

Nāme ile ben ḳara yazulıyı yār oḳımış
Yazılup göñlüm n'ola olursa sīnem pür-surūr

Gözlerümüñ yirlere dökdi ser-ā-ser ḳanımı
Nāme-i dil-berde ṣaflar baġlayup geldi suṭūr

Bu Pervāne güzel rāy itdügidür
Atası cānibine gitdügidür

Didi Pervāne ṭurmaġ ile olmaz
Murādum kāsesi ṣabr ile ṭolmaz

Ṭurup itdi müheyyā yol yaraġın
Giçe tā kim cihānuñ deşt ü ṭaġın

Virür Dellāleye ol nice gevher
Degerdi her biri bir nice biñ zer

S.102b, B2.95b Didi dil-ber unutmasun du^{c}ādan
Ümīdin kesmesin ben mübtelādan

Keremler eyle ol şāh-ı cihāna
Bu şi^{c}ri okıyı vir yane yane

2156b sīnem : gönlüm S
2158b atası : ata S

Budur ısmarladuğı şi^{c}r-i şīrīn
Görenler bunı dir aḥsent ü taḥsīn

Mef^{c}ūlü Mefā^{c}īlü Mefā^{c}īlü Fe^{c}ūlün

Ben bülbülini ey gül-i ḫandānum unutma
İrgürme göge nāle vü efġānum unutma

^{c}Āşıḳlaruñ öldürmege ger var ise ḳaṣduñ
Luṭf eyle bu ben bendeñi sulṭānum unutma

B1.73b, N.66b Bu Ḫıżr-dil ümīd-i visālüñ dirisidür
Ey la^{c}l-leb çeşme-i ḥayvānum unutma

Sāyeñde fenā bādı alınca geçeyin ḫoş
Ben ḫāki eya serv-i ḫırāmānum unutma

Mest eyledi cām-ı mey-i ^{c}ışḳuñ beni ġāyet
Ben mestüñi ey gözleri mestānum unutma

Meṣnevī-yi ma^{c}nevi

Ayardup bir nice nāzük civānı
O sā^{c}at itdi tebdīl-i mekānı

O ġılmān ile cust ol serv-i āzād
Hemān-dem itdi ^{c}azm-ı Cennet-ābād

D.59a Ṭurup Dellāle ol dem vardı Şem^{c}e
O silk-i cevheri irgürdi Şem^{c}e

B2.96a O şi^{c}ri işidüp Şem^{c} eyledi āh
Ser-ā-ser güm güm ötdi ṭāḳ-ı dergāh

2166a ^{c}āşıḳlarun : ^{c}āşıkları D, S
2166b bendeñi : bendeyi D, S
2167b leb : lebi N, B1, B2

Revān ol lebleri ᶜĪsā'bn-ı Meryem
Bu şiᶜri oḳıdı cān ile ol dem

Revān ol nārumdan ḳodı nārın
Bu idi oḳıduġı şiᶜr-i şīrīn

Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilün

S.103a Nev–bahārum çün sefer itdi diyārumdan benüm
Ḥāṣıl ummañ dostlar bāġ-ı ḳarārumdan benüm

Daġ-ı hasretler ḳodı rıḥlet şebinde cānuma
Od çıḳup naᶜl-i semend-i şeh-suvārumdan benüm

Dökilüp berg-i ümīdüm lāleveş baġrumda āh
Dāġ-ı ḥasretdür ḳalan ol gül-ᶜizārumdan benüm

Āteş-i āh-ı derūnum ṭaşlara te'ṣīr ider
Ḳaçuñ ey yārān-ı müşfik reh-güzārumdan benüm

Ṭās-ı ḥasretde beni bir luᶜb ile zār eyledi
Dostlar bu naḳşı ummazdum nigārumdan benüm

B1.74a **Bu bir destān-ı zibā maṭlaᶜıdur**
Ġam u endūh u ġuṣṣa maḳṭaᶜıdur

N.67a Elā ey cevher-i iksīr-i maᶜnā
İder ṭāliblerüñ senden temennā

B2.96b Beyān eyle belāġat kīmiyāsın
Ki sen maᶜna yöninden kīmiyāsın

2175a nārumdan : nāruñdan D, S / ḳodı : ḳaddı S, aḳdı B2
2175b şīrīn : zengin S
2177a şebinde : şebinden S
2180b naḳşı : naḳş D
2181a destān-ı zībā : zībā destān D

Söz iksīrinde eyle siḥr ü efsūn
Ola tā kim cihānda işüñ altun

Ziyāde ᶜārif ol ᶜaḳluñ ḳalīle
Revān ḳalbüñde fikri cevher eyle

Müdām it ġıll u ġışdan ḳalbi ṣāfī
Heves nārını ursun aña ṣafī

Bize luṭf u kerem ḳıl şol güherden
Kim ol berrāḳ ola şems ü ḳamerden

Cihānda söz bigi ḫāliṣ zer olmaz
Maᶜānī deñlü ṣāfī cevher olmaz

Söz ehli deñlü ṣāḥib-devlet olmaz
Maᶜānī cevherine ḳıymet olmaz

Ser-ā-ser ḫalḳ-ı ᶜālem aña rāġıb
Niçün olmayasın sen aña ṭālib

O şeb k'açmışdı Pervāne per ü bāl
İrişmişdi viṣāl-i Şemᶜe der-ḥāl

S.103b D.59b Ol işden olmamışdı kimse āgāh
Hemān bir kendü bilürdi bir Allah

Ṣıfāt-ı ṣubḥ-ı rūşendür bu ara
Olupdur kīmiyā yüzinden inşā

B2.97a Seḥer şevḳ ile gūyā kīmiyāger
Yed-i mihr ile ṣaçdı ᶜāleme zer

2184a siḥr ü : suhen D,S
2185a ᶜaḳluñ : ᶜaḳlı S
2188a bigi : gibi D, S
2189 - S
2191a o şeb : uşup S
2191b viṣāl-i : viṣāle D

Cemālin şems gösterdi seḥerden
Es̱er ḳalmadı bir ẕerre ḳamerden

B1.74b Cihānuñ pūtesinden ṭarḥ olup şeb
İşini ḫalḳuñ altun eyledi heb

Görürler ol saᶜādet kīmiyāsı
Ḳomış bir derd kim yoḳdur devāsı

Yirinde yil eser açılmış ol verd
Göñüller gülsitānına ḳonar gerd

N.67b Miyān ile dehānı dil-rübā var
Ol arada ne o var u ne bu var

Arayup bulmadılar kīmiyāveş
Düşer ṭālibleri cānına āteş

Bu işden oldı Nāṣır çün kim āgāh
O saᶜāt yane yane eyledi āh

Bular başladılar āh u fiġāna
Ser-ā-ser ġulġule düşdi cihāna

Yine arada firḳat ḥāṣıl oldı
Bulara derd ü ḥasret vāṣıl oldı

Ser-ā-ser cümle ᶜālem oldı āgāh
Yine tecdīd-i menzil itmiş ol māh

Yine aradılar cümle cihānı
Bulınmadı vefāveş görmiş anı

2195 - S
2196a olup : idüp
2203b vāṣıl : ḥāṣıl S

B2.97b Kimesne bulmadı ol luṭf ayasın
Nite kim kimse dünyānuñ vefāsın

Bu ḥāle vāḳıf oldı Şāh Jāle
İrişdi göge yirden āh u nāle

S.104a O sā^{c}at Şem^{c}i yaḳup şāhuñ āhı
Aradı çıḳdı göklere o māhı

Sirişki cust ü cū itdi zemīni
Bula tā kim o serv-i nāzenīni

Ser-ā-ser şāh aratdı her arayı
Helāk oldılar arayı arayı

D.60a, B1.75a Bulınmadı cihān içre o cānān
Münāfıḳ sīnesinde ṣan kim īmān

Devā-yı derdi çün bulmadı cebri
Hemān şeh kendüye yār itdi ṣabrı

Bilür olur ḳoruḳ ṣabr ile ḥelvā
Ne çāre itdi ṣabr ol şāh-ı a^{c}lā

Yeñi ay sabr ile bulur kemāli
Şebi rūşen ider nūr-ı cemāli

İrişür devlete ṣabr ile ādem
Olur ṣābir olan āḫir mükerrem

N.68a Olur kim nesneler ṣabr ile maḥbūb
Bulupdur eyligi ṣabr ile Eyyūb

2216b eyliki ṣabr ile : ṣabr ile eyliki D, S

İlāhī ṣabr-ı Eyyūb'ı nāṣib it
Bizi ol gülsitāna ᶜandelīb it

B2.98a Ol aradur bu ara bir seḥergāh
Ḳudūm-ı şāhdan ḫalḳ oldı āgāh

Yine berḳ urdı ḫūrşid-i münevver
Ṣanasın ravżada nūr-ı peyām-ber

Ḳudūm-ı mihr ile dehr oldı gülşen
Ṣanasın ḫoş ḫaberden ḳalb-i rūşen

Göñülden zevk ü şādī oldı ẓāhir
Ṣanasın dostdan geldi mübeşşir

Ḫaber geldi ki ol dem şehre nā-gāh
İder şehri müşerref bu gün ol māh

S.104b İdinür gökde bu gün yiri ᶜİsā
Olur İdrīs'e cā Firdevs-i aᶜlā

İrişür taḫt-ı Mıṣr'a yine Yūsuf
ᶜAdalet mülkini eyler taṣarruf

Bu sözden ḫoş ṣafālar sürdi Lālā
Olup āyīne-i ḳalbi muṣaffā

B1.75b Cihānuñ ḫalḳı cümle ḫürrem oldı
Bulara zevḳ ü şādī hem-dem oldı

2217a Eyyūb'ı : Eyyūb D
2219b peyām-ber : peġam-ber N
2221a gönülden : gönülde D, S, B1, B2 / zevḳ : şevḳ D
2222a ki : kim D, S
2222b bu : bir N
2226b zevḳ : şevḳ S

Beşīre virdi Nāṣır müjdegānı
Ṭoyurdı ni^{c}met ü māl ile anı

Ḳapunuñ ḫalḳı atlandı ser-ā-ser
Gelüp bir yire bu enbūh leşker

B2.98b O sā^{c}at ḳarşu gitdiler o şāha
Kevākib bulışa ya^{c}ni ki māha

Bularuñ öñlerine düşdi Lālā
Kederden ḳalbi mir'ātı muṣaffā

D.60b Bular ḳarşu giderken şāha nā-gāh
Görürler ḳarşudan berḳ urdı bir māh

Cihān ḫalḳına ruḫsārı çerāğı
Furūġ-ı māhdan virür ferāğı

N.68b Cebīni māh-ı şeb-i efrūze beñzer
Ṣaçı leyl vü cemāli rūze beñzer

Gelüp virdi selām ol serv-ḳāmet
O dem Allahu ekber ol cemā^{c}at

O yüzi Ka^{c}be'ye hep ḳıldı secde
Ḳamusı geldi ol ẕevḳ ile vecde

Ḳudūmından sürüp ẕevḳ ü ṣafālar
El açup itdiler vāfir du^{c}ālar

Didiler devlet ile pāydār ol
Sa^{c}ādet atına dā'im suvār ol

2228b leşker : ^{c}asker N
2233b leyl : leylī N / cemāli : cemāl D

S.105a Felek-taḫt u şeh-i encüm-sipāh ol
Cihān mülkinde ^{c}āli pādşāh ol

^{c}Adūyı nār-ı ḳahruñ eylesün ḫāk
Murāduñ ḳutbı üzre dönsün eflāk

Yavuz gözden vucūduñ ṣaḳlasun Ḥaḳ
^{c}Adū ḳoysun elüñden başa ṭopraḳ

Cihānda her murāduñ ḥāṣıl olsun
Ḳamu maḳṣūd saña vāṣıl olsun

B1.76a, B2.99a Du^{c}āyı eyleyüp bunlar mükemmel
Ser-ā-ser yüzlerine sürdiler el

Öñine düşdiler bunlar o şāhuñ
Züḥal-taḫt u meh-i encüm-sipāhuñ

Getürdiler sarāya ol dem anı
Ṣanasın bir ḳurı ten buldı cānı

Sarāya girdi çün ol şāh-ı a^{c}lā
Ṣanasın göge yirden çıkdı ^{c}Īsā

O ḥūr irişdi ḳaṣr-ı ḫuld-ferşe
Du^{c}ā-yı mü'min irdi ṣan ki ^{c}arşa

Beşāred-nāme vaṣfıdur bu ārā
Ki Lālā eylemişdi anı inşā

O dem Nāṣır feṣāḥat rengin ezdi
Ter ü rengin beşāret-nāme yazdı

2241 - B2

Belāġat ^{c}ayninüñ nūr-ı sevādı
Ṭozutdı ḫaṭṭı üzre rīg-i şādı

N.69a D.61a Elif ḳāmetlü bir maḥbūb-ı ra^{c}nā
Kim anuñ ^{c}aynı ṣād u ḳaşları rā

O bir sīmīn-beden maḥbūba beñzer
Dili var aġzı yoḳ ammā ki söyler

Ḫaṭṭ-ı müşkin getürmiş sīm-sīmā
Feraḥ olur ḳılan anı temāşā

S.105b, B2.99b Büküp cān-penbesinden rīsmānı
O dem cān bigi pek pek ṣardı anı

Ṣıfāt-ı peyk-i bī-mānend ü çālāk
Naẓīrin görmemiş sür^{c}atde eflāk

Meger kim var idi bir peyk-i çabük
Bir od degmiş tüfekden cust ü yügrük

Öñine geçmez idi tābiş-i berḳ
Aña bir menzil idi ġarbdan şarḳ

B1.76b Degül dānāda ḥiss ü fehm ü idrāk
O peyk-i berḳ-sür^{c}at deñlü çālāk

Ḳopardı ṣaçar idi tāc-ı mihri
Geçerdi at ḳasum hink-i sipihri

2250a ra^{c}na : ġarra S
2250b ḳaşları : ḳaşıdur S
2251b var : vü N
2252b olur : oldı D
2253b bigi pek pek : bir pek bigi N, B1, B2
2254a ü : - D, N
2256a tābiş-i : tābişin S
2258a mihri : ḳahrı S

Oḳıtdı anı Lālā-yı ferahnāk
Yetişdi od bigi o peyk-i çālāk

Eyitdi şu bigi var pādşāha
Sa^cdet melce-i devlet-penāha

Getürdi nāme-i destine virdi
Ṣabāveş peyk-i çābük yola girdi

İrişdi taḫtgāh-ı şāha anı
Ṣan itdi bir velī ṭayy-ı mekānı

Oturmış idi Şāh Jāle ġamnāk
Yaḳasın dest-i ḥasret eylemiş çāk

B2.100a Dili seng-i firāḳ ile şikeste
Revānı rişte-i ümīde beste

Tenini terk itmişdi revānı
Ümīd-i vaṣl idi yirinde cānı

Ve līkin deprenürdi ḫoş nişānı
Umardı göre ol ḳaşı kemānı

N.69b Kim anuñ göñli eylerdi şehādet
İrişe nā-gehān bir ḫoş beşāret

S.106a Girüp ḳaṣrına bir ḫādim-i ferahnāk
Eyitdi geldi ḫoş peyk-i çālāk

D.61b Esirmiş mest olmış bir ḳadeḥden
Ṣığışmaz yire vü göge feraḥdan

2260a bigi : gibi D, S
2266a deprenürdi : debrenür S

Yüzinde berḳ urur nūr-ı beşāret
Ziyāde h̬īredür ġālib ^{c}alāmet

O sā^{c}at virdiler o peyke destūr
Ḥużur-ı şāha geldi şād u mesrūr

B1.77a Du^{c}ālar itdi şāha şād u h̬urrem
Ṣafā kesb eyler andan ḳalb-i ādem

Eyitdi kim cihān turdukca şād ol
İrüp maḳṣūda dā'im ber-murād ol

Gülistān-ı cihānda ol ferahnāk
Ferahdan ġonceveş ḳıl cübbeler çāk

Müdām ol h̬oş h̬aberden şād u h̬urrem
Guşāde ḳalbüñe yörenmesün ġam

B2.100b Du^{c}ā ṭomarı h̬atm oldı oḳındı
Çıḳardı nāmeyi sulṭāna virdi

Oḳıdı açup anı şāh-ı ^{c}ālem
Açıldı göñli oldı şād u h̬urrem

Revān cān virdi yazdı ol ferahdan
H̬alāṣ oldı dili bend-i taraḥdan

O mektūb üstine ṣaçdı ser-ā-ser
Ferahdan gözleri derya-yı gevher

O ma^{c}nādan olup şād u ferahnāk
Yirin gün bigi tācuñ itdi eflāk

2276b virdi : sundı D, S, B1
2278a virdi : vire S, B2, viri B1
2279b deryā-yı : deryā D, deryāsı B1, B2
2280b gün : gök S / bigi : gibi D, S / yirin : yiri B2

Çıḳardı tācını eflāka atdı
Ġam esbābın götürdi ḫāke atdı

Didi ben mürde cismüñ cānı gelmiş
Dil ü cān taḫtınuñ sulṭānı gelmiş

S.106b Libāsın virdi peyk-i bād-pāya
Nite kim geydügin güller ṣabāya

N.70a Daḫı şol deñlü virdi müjdegānı
Ḥesāb itmekde ᶜāciz ᶜālem anı

Çün oldı vaḳti ḫoş visāli nāzük
Duᶜālar itdi gitdi peyk-i çābük

Feraḫdan pādşāh-ı mülket-ārā
Cihānuñ ḫalḳına baḫş itdi dünyā

B1.77b Cihāna şol ḳadar baḫş itdi mālı
Ḫazā'in sīm ü zerden oldı ḫālī

D.62a, B2.101a **Bu şeh Pervāne'ye ḳul gitdügidür**
Atası anı daᶜvet itdügidür

Meger var idi şāhuñ ġulāmı
Ölüye cān bağışlardı kelāmı

Mesīḥ adı vü mānend-i Mesīḥā
İderdi söz deminde mürde iḥyā

Tekellüm itse gevherler ṣaçardı
Kişinüñ ḳalb-i ġammākın açardı

2284a müjdegānı : müjde cānı N
2289b cān : cānlar N
2291a ṣaçardı : ṣaçarlardı N
2291b ġammākın : ġammākı N

Görenler bülbül-i gūyā ṣanurdı
Yāḫud ṭūṭī-i şeker-ḫā ṣanurdı

Oḳıtdı şāh ol şīrīn-zebānı
Didi var daᶜvet it rūḥ-ı revānı

Oḳı ol yüzi ve'ş-şemsi yüri var
Ḳarañu göñlümi ḳılsun pür-envār

Müşerref eylesün ben bī-ḥużūrı
Gözümüñ nūrı göñlümün surūrı

Kim andan ḳalbümüz sürsün ṣafālar
Ten-i pür-derdüme virsün şifālar

Dil-i pür-derdümüñ dermānı gelsün
Yine bu mürde cismüñ cānı gelsün

S.107a O dem ol bende-i mīr-i yegāne
Aḳar ṣular bigi oldı revāne

B2.101b Aña emr olduġı bigi o ḫıdmet
Mesīḥ-i cān-fezā itdi seyāḥat

Gice gündüz gidüp ol ᶜārıż-ı māh
Esed burcına irdi bir sehergāh

N.70b **Bu ḳul Pervāne'ye buluşmasıdur**
El öpüp ayaġına düşmesidür

B1.78a Meger Pervāne-i pür-şevḳ u ᶜāşıḳ
Velī pür-nūr gūyā ṣubḥ-ı ṣādıḳ

2294a ve'ş-şemsi : ve'ş-şems D, N / ve'ş-şemsi : Ḳur'an, sûre : Şems, ayet : 1
2297b - N
2298 - D
2298a bigi : gibi S
2299a bigi : gibi D, S
2302a u : - D, S

Elinde cām oturmışdı ferahnāk
Yed-i mihr ile ḳılmış cāmesin çāk

Göñülde çeşme-i mihr eylemiş cūş
Kim ol cām-ı sabūḥīler iḍer nūş

Dilinde fikri dil-dāruñ ḫayāli
Dilinde ẕikri ol yāruñ viṣāli

Girüp ḳaṣrına bir şūḥ-ı şeker-ḫand
Tekellüm idüp efşān eyledi ḳand

Eyitdi kim vucūduñ cevherinden
Ḳamu sulṭānlaruñ ser-defterinden

D.62b Ḳapuya geldi bir bī-miṣl bende
Kelāmı ṭa^{c}n ider leẕẕetde ḳande

Bulışmaḳdur size maḳṣūdı elān
Ṭapuñuñ pādşāhum bāḳī fermān

B2.102a Didi Pervāne ol ġonce-dehāna
Getür ol bülbüli bu gülsitāna

Çün itdi emri Pervāne o māha
Mesīḥī da^{c}vet itdi ḳaṣr-ı şāha

Mesīḥ ol dem ki girdi ol sarāya
Naẓar şeh-bāzını ṣaldı Hümā'ya

S.107b Görür bir āftāb-ı evc-i devlet
Yüzinde berḳ urur nūr-ı sa^{c}ādet

2308a bir : - S
2311a çün : çü N

Cemālinden derūnı oldı pür-nūr
Şeb-i endūh u ġuṣṣa oldı maḳhūr

Ġörüp ol cānı rūḥı oldı rāḥat
İki bükildi defᶜi itdi ᶜizzet

Didi ey meh günüñ günden yig olsun
Ġulām-ı kemterüñ Mıṣr'a beg olsun

B1.78b Ne kim olursa Ḥaḳ virsün murāduñ
Añılsun ḥaşr olınca ᶜadl u dāduñ

N.71a Şu ebruñ kim neminden gevher olduñ
Bahā vü ḥüsn ile dünyāya ṭolduñ

Şu ḫarmanuñ ki toḫmından ulalduñ
Revān bāġ-ı cihāna sāye salduñ

Seni daᶜvet ider ey serv-ḳāmet
Revān ol ḥālini eyle ḳıyāmet

Melāḥat burcınuñ ḫūrşīdi sensin
Gel eyle manẓar-ı çeşmini rūşen

B2.102b Sen ol şāhuñ surūr-ı sīnesisin
Cemāli çeşminüñ āyīnesisin

Revādur gördi kim ol bezme varmaḳ
Ḳodı ney bigi ol şeh çeşme barmaḳ

Hemān Pervāne gördi yol yarağın
Ḥużur-ı şāh ide yaᶜni ṭurağın

2319b cihāna : cināne D
2320b ḥālini eyle ḳıyāmet : ḥāleti eyle ḳıyam it S
2322 - D
2323b bigi : gibi D, S

Ḳapu ḫalḳı ser-ā-ser oldı āgāh
Okımış ol cemāli muṣḥafı şāh

Bu ara ḫūb-ı vaṣf-ı bād-pādur
Ṣıfat-ı ṣubḥ-ı ᶜazm-i pādşāhdur

Seḥergeh gördi mihr-i nīk baḫtı
Kevākib leşkeri devşürdi raḫtı

S.108a Gelüp bir server-i mülk-i saᶜādet
O sāᶜat cund-ı şāhuñ itdi rıḥlet

D.63a İrüp bir pādşāh bigi suvāre
Götürdi ayaġı ḫaylī sitāre

Buyırdı ol şeh-i ḫūrşīd-ṭalᶜat
Getürdiler bir esb-i māh-sürᶜat

Ḳamer-seyr ü kemer-gerden sutūn-pā
Zamān-sürᶜat zemīn-ṭay rāh-peymā

B1.79a, B2.103a Züḥal-kīn ü felek-ᶜazm ü ḳamer-ḫū
O bir Mirrīh-ḫançer Zühre-gīsū

Eger ᶜazm eylese eylerdi ḍarbı
İki ādem miyān-ı şarḳ u ġarbı

Segürdürse ṣabādan cust u çālāk
Ḳoyar eflāk elinden başına ḫāk

N.71b Kim ol bir kūh-puşt u ḫam-şikendür
Anuñ reşk ile çarḫuñ puştı ḫamdur

2326b pādşāhdur : pādşādur B2
2327b leşkeri : ᶜaskeri N
2329a bigi : beg D , yek S, B1, B2
2333b miyān-ı : miyān u D
2335b çarḫuñ puştı : puşt-ı çarḫ S

Suvār oldı ol esb-i bād-pāya
Ṣanasın berk-i gül bād-ı sabāya

Ḳapusı ḫalḳı atlandı ser-ā-ser
Kevākib anlar u bu māh-ı enver

Ṣulayup eylediler yolları pāk
Ṭoḳındukça ṣabā tā tozmaya ḫāk

Ḳatarlardı bile ṣuya gül-ābı
İrüp ter eyledükce ṣu turābı

Ḫotan ṣaḥraları bigi ser-ā-ser
Dimāġ-ı ^{c}ālem olurdı mu^{c}aṭṭar

Ṭutarlar yaḳmamaġıçun gün anı
Dem-i ṭāvūslardan sāyebānı

Yaḳar öñince beş yüz bende micmer
Dimāġın ter ide tā müşg ü ^{c}anber

S.108b Ceres zengūle deh itdi fiġānı
İşitdi oldı ser-mest uştur anı

B2.103b Ḳamu atınuñ itdi na^{c}lini zer
Anı düşdükce tā kim bula iller

Vire ol na^{c}l anlara ṣafāyı
Surūr-ı ṭıfla gūyā ^{c}ıyd ayı

Öñine düşdi Lālā-yı mükerrem
Ser-ā-ser kūh-ı ṣaḥra oldı ādem

2336a oldı : olup D, S
2338a yolları : yoları N
2340a bigi : gibi D, S
2342a öñince : öñinde N
2342b müşg : misk S, B1

B1.79b Gidüp menzil-be-menzil ol yüzi māh
İrişdi taḫtgāh-ı şāha nā-gāh

Ḫaber geldi ki şāha yarın ol māh
Ḫaberdār ol gelür şehre seḥergāh

Buyurdı pādşāh begler ağalar
Seḥer şeh-zādeye ḳarşu duralar

Ne vaṣfı ola bu dirseñ ol āgāh
Ḳudūm-ı şāh ile vaṣf-ı seḥergāh

Yine fetḥ oldı zengistān seḥergāh
Zümürrüd taḫta geçdi bir güzel şāh

N.72a, D.63b Geyürdi çarḫa tāc-ı zer zamāne
Ḳuşatdı aña tīġı hüsrevāne

Güneş zer saçdı rūy-ı dehre geldi
Ṣanasın bir sencī beg şehre geldi

Ḳamu begler ağalar çıḳdı ḳarşu
Görürler kim gelür bir şāh-ı meh-rū

B2.104a Yaḳar ḫūrşīd ḥüsninden çerāġı
Yanar dilde ruḫından mihr ocaġı

Şi^c^ār-ı heybet ü kālā-yı saṭvet
Kim ol şīr-i mehīb egninde ḫıl^c^at

Revān bir mā'i-ḫarā geymiş ol cān
Ṣanasın mevc urmış āb-ı ḥayvān

2351b taḫta : taḫtına
2352a çarḫa tāc-ı zer : tāc-ı zer çarḫa S
2356a kālā : salān S

S.109a Ser-ā-ser her ne geydiyse yaraşmış
Melāḥat ḳulzumı başından aşmış

O sā^cat cümle bu begler aġalar
O şāha itdiler vāfir du^cālar

Didiler yarıcıñ Allah olsun
Sa^cādet-necmüñe hem-rāh olsun

Murāduñ üzre devr itsün felekler
Saña ḫıdmetler itsünler melekler

B1.80a Muvāfıḳ ola ol tedbīre taḳdīr
Ne eylerseñ bu ^cālem içre tedbīr

Getürdiler düşüp öñine şehre
Yüzin gören ṣafādan aldı behre

Anı ḳondurdılar bir ḫoş sarāya
Ki Cennet reşk iderdi ol araya

Ḳoyup anı kim itse ^cazm-i Cennet
Diye Rıḍvān belürmiş bunda Cennet

B2.104b Perī olsa eger kim cümle ḫūra
Aña uçmaḳ dilerdi şöyle zībā

Meger rūz-ı ezel naḳḳāş-ı taḳdīr
O ḳaṣrı eylemiş Cennet'de taṣvir

Cihānda cān u göñülden dem-ā-dem
Anuñçün Cennet'e meyl eyler ādem

2366b dilerdi : derler D : dilerler S

N.72b Girüp ol ḳaṣra ol şāh oldı rāḥat
Ṣanasın rūḥ-ı mü'min buldı Cennet

Bu ol şeb vaṣfıdur ey ehl-i devlet
Şükūfe oğlını itdi żiyāfet

Açıldı bād-ı ḳudretden ser-ā-ser
Bu bāġ-ı lāciverd içinde güller

Zümürrüd būstān oldı pür-ezhār
Açıldı şām gülzārında envār

Felek şöyle bitürdi verd-i zerdi
S.109b Görünmez oldı bāġ-ı lāciverdi

Ṭulū^{c} itdi o meh şol burcdan kim
Çıḳupdur ol güher şol dürcden kim

D.64a O şeh kim ol ṣadefde gevher oldı
Çıḳupdur tāc-ı cihāna ziver oldı

Şu kān içre ki oldı la^{c}l-i rengīn
Melāḥat gūşın itdi çıḳdı tezyīn

B1.80b, B2.105a Şükūfe māder-i Pervāne ya^{c}nı
İderdi rūy-ı verd-i ṣurḥa ṭa^{c}nı

Gülistān-ı sarāyın ḫalvet itdi
Kim ol ġonce-dehānı da^{c}vet itdi

Varup atasına ol şeh buluşdı
Ḳamer Zühre ile gūyā ḳonışdı

2370a ol : ara N
2373a verd-i : rūy-ı S

O mihri görmez olaldan Şükūfe
Cemāli bedri irmişdi ḫusūfe

Aradan çıḳdı cirm-i arż-ı firḳat
Żiyā virdi irişdi nūr-ı vuṣlat

Gözinden nūr anuñ Yaᶜḳūbveş dūr
Olup dururdı oldı yine pür-nūr

Anuñ almışdı cānın derd-i firḳat
Yine cān virdi geldi o ḳıyāmet

Ṣanasın bir faḳīre devlet irdi
Yā bir bīmāra gūyā ṣıḥḥat irdi

Görüp ḫūrşīdini oldı feraḥ-şād
Revān ol serv oldı ġamdan āzād

N.73a Feraḥdan gözlerinüñ aḳdı yaşı
Pür oldı nūr-ı şādī içi ṭaşı

B2.105b Didi ḫoş geldüñ ey rūḥ-ı revānum
Feraḥdan cismüme ṣığmadı cānum

S.110a Sitārem saᶜd imiş minnet Ḫudāya
Beni irgürdi sen bedr-i dücāya

Yüzüñ gördüm gözüm pür-nūr oldı
Şeb-i ġuṣṣa göñülden dūr oldı

2380a mihri : merdi S
2380b bedri : bedr D
2381b yine cān virdi geldi ol kıyāmet B2
2383 - B2
2383a derd-i : derd ü D
2387b cismüme : çeşmüme D
2388b bedr-i dücāya : bedrü'd-dücāya S

Ne burcı itdüñ ey meh sen müşerref
Ben urdum sīneme ḳulzum bigi kef

B2.106a Ḳoyup zindān-ı firḳatde esīrüñ
Ne semt oldı ᶜaceb ey meh mesīrüñ

B1.81a Kimüñ cisminde varduñ cānı olduñ
ᶜAceb cānā kimüñ mihmānı olduñ

Ne gülzāra açılduñ ey yüzi gül
Ġamuñdan ben perīşānum çü bülbül

Nice māh-ı neve dīvāne olduñ
Ne şemᶜüñ nārına pervāne olduñ

Nedür ey āftābum bu zevālüñ
Ḳamer cismüñ hilāl itmeñ kemālüñ

Dem-i firḳatde yā Rab hem-demüñ kim
Ḥarīmüñ ḳande idi maḥremüñ kim

D.64b **Ataya virdügi budur cevābın**
İşidicek ḫiṭāb-ı müsteṭābın

Didi Pervāne ol dem yane yane
Eyā dürr-i vucūdum baḥri ane

Bir āteş-pāre var adı muḥabbet
Şerārı berḳ-i āfet dūdı miḥnet

Ḫalīlem şöyle vāfirdür kim ol od
Yanında bir şerāre nār-ı Nemrūd

2390b bigi : gibi D, S
2393b bülbül : sünbül D, N, B1, B2
2395b hilāl itmeñ : hilāl itmiş S, helāk itmen N

Aña nisbet yalanum ṣanma dirsem
Yidi dāne şerer yidi Cehennem

B2.106b Nesīm-i ḳudret irişmiş o nāre
Çıḳup andan iki dāne şerāre

N.73b Olupdur gökde ey ruḫsārı Nāhīd
S.110b Biri māh-ı şeb-ārā biri ḫūrşīd

Ḳamū eflāk ol nāruñ duḫānı
Dil-i ^{c}uşşāḳdur anuñ mekānı

Benüm göñlümde yir itmişdür ol od
Çıḳar āh itdügümce göklere dūd

Ol oda cismüm olmışdur semender
Yaḳupdur cān aña pervāneveş per

B1.81b Göñül ol āteşüñ pervānesidür
Bu ^{c}ālem de anuñ pervānesidür

Mesīrüm semt-i ḥasret hem-demüm ol
Ḥarīmüm derd ü miḥnet maḥremüm ol

Sarāyumdan kim ol dem ol gice güm
Per açdum nite kim pervāne uçdum

Anuñ nūrından ay u gün ki lem^{c}a
Yetişdüm ol gice vardum o şem^{c}a

O gice buldum ol la^{c}l-i nebātı
Ḫıżır ẓulmetde ṣan āb-ı ḥayātı

2403a ruḫsārı : ruḫsār D, B2
2408a mesīrüm : çü yirüm D, S
2408b derd ü : derd-i D
2410a ay u : ay D

O māha kim olupdur menzil ol cāy
Müşerref olduġ anda bir iki ay

Anuñla bedrveş bir şeb ṭutıldum
Uyandum kendümi zindānda buldum

B2.107a Yine bir lu^{c}b ile ḳurtardı Dāye
Ba^{c}īd oldum velī ol cān-fezāya

Revān göz ḳarasın yaşumla ezdüm
Aña pür-sūz ḥasret-nāme yazdum

Cevābın şöyle yazmış ol yüzi māh
Bi-ḥamdi'llah ki atañ bir ulu şāh

Beni saña pederden alıvirsün
Firāḳ u derd-i ḥasretden ayırsun

S.111a D.65a Ḳarışdursun o server bala yaġı
Bize hicr olmasun arada yaġı

Bu sözi didi itdi derd ile āh
Firāvān ötdi güm güm ṭāḳ u dergāh

N.74a Şu deñlü itdi āh ol kevkeb-i sa^{c}d
Hevāda ṣandılar efgān ider ra^{c}d

Gözi deryāsınuñ cūş itdi ābı
Büridi necm-i ezher āftābı

B1.82a **Bu ay müştāḳ-ı envār-ı tecellī**
Aña ḳılduġıdur oġlın tesellī

2412b olduġ : olduñ S / iki : niçe S
2417b firāk u derd-i : firak-ı derd ü S
2418a ḳarışdursun : ḳavuşdursun N
2419b ṭāḳ u : ṭāḳ S

Didi Pervāne'ye ol dem Şüküfe
Ḫudā irgürmesün bedrüñ ḫusūfe

Gözüñ sil dökme encüm ey oġul sen
O māhı menzilüñe irgürem ben

B2.107b Atasına ḳılalum çok dilekler
Aña gönderelüm dürlü belekler

Saña od bigi Şem^{c}i yandururlar
Murāduñ şem^{c}ini uyandururlar

Bunı Pervāne şād oldı işitdi
Tamām oldı ziyāret ṭurdı gitdi

İrişdi menziline ol yüzi māh
Safālar sürdi yatdı tā seḥergāh

Bu vaṣf-ı rūz ile evṣāf-ı ni^{c}met
Ata ḳılduġıdur oġlın ziyāfet

Felek ṣofrasına vaḳt-i seḥerde
Getürdi bir ṭabaḳ mahbūb zerde

Bu ṭās-ı heft cūş içre zamāne
Fevākihden ḳomadı hīç dāne

Şu^{c}ā içre kim oldı necm-i zehrā
Fevākih zīrvā içinde gūyā

S.111b Getürdi bir gülice mihr-i raḫşān
Belürsiz oldı ol dem gūşe-i nān

2424b menzilüñe : menzile S
2426b murādun : murād N
2433b belürsiz : bilürsin N

Müheyyā eyleyüp biñ dürlü ni^{c}met
Atası ol perīyi itdi da^{c}vet

Sarāy-ı şāha vardı şāh-zāde
Aña müştāḳdı Jāle ziyāde

B2.108a Varup Sulṭāna Şeh-zāde bulışdı
Elini öpdi ayağına düşdi

N.74b, B1.82b Der-āġūş itdi aġlın Şāh Jāle
Ṣanasın āsmānda māhı hāle

O māhı öpdi ol Sulṭān-ı kāmil
Nite kim mu^{c}tekid mü'min ḥamā'il

D.65b O müjgānı oḳı bağruña başdı
Zihī dem ḥasretüñ yayını yaşdı

Çeküp bağrına ol ḳaşı kemānı
Murādı tīri ḫoş buldı nişānı

Bulup ol āftāb-ı çarḫ ḳadri
Aña yir eyledi şevḳ ile ṣadrı

İkisi geçdi bir yire oturdı
Ser-ā-ser cümle begler ḳarşu turdı

Aḳar ṣu bigi aḳdı geldi ni^{c}met
Ḳamusı pür-melāḥat pür-ḥalāvet

Ḫıṭāyī ḫūblar destinde çīni
Elif-ḳadler elinde sīm sini

2436a Şeh-zāde bulışdı : bulışdı Şeh-zāde D

O ḳoyın gözlüler berre getürmiş
O ḫaṭṭı sebzeler terre getürmiş

O gögercin ṭopuḳlu dil-rübālar
Getürür her biri bişmiş kebūter

Getürmiş götürüp yüzden niḳābın
O şāhin ḫūblar keklik kebābın

S.112a, B2.108b Şu kim la^{c}li ḳatından şekker acı
Getürmiş sukker-i şīrīn gülacı

Şular kim nūr virür gökde şemse
Ḳomış anlar pilāv üstine şemse

Pilav ol şemseler altında ey yār
Ḳalenderdür başında ṣan ṣadef var

B1.83a Gören ol şemselerle dir birinci
Ṣadef şaḳ oluban dökilmiş inci

Pilav üstinde beñzerdi o şemse
Hemān kūh-ı ḳamer üstinde şemse

Zer üsküflülerüñ destinde zerde
Bulınmaz leẕẕeti şehd ü şekerde

N.75a Şu kim pālūdeveş ruḫsārı ditrer
Getürmiş nāz ile pālūde-i ter

2445a getürmiş : götürmiş D, B1
2445b getürmiş : götürmiş D, B1
2446b getürür : götürmiş D
2447a getürmiş : götürmiş N, B1
2448a şekker : sukker S
2449a virür : virdi S
2450b başında ṣan : ṣan başında D
2451b dökilmiş : dökildi S

Simāṭı yayıdı bir çāşnī-gir
Olınmaz vaṣf-ı h^{v}ān-ı ḥüsni taḳrīr

Murādı $ḫ^{v}$ān vaṣlı cümle cānuñ
Yüzine bakmaġa göz ṭoymaz anuñ

Anuñ seyr-i cemāli rūḥ ḳūtı
Hevā ḥayrānlarınuñ vaṣlı lūtı

Murādı cümle cānuñ adı ni^{c}met
Be-ġāyet pür-leṭāfet pür-ḥalāvet

Lebin ṣorsan eger pālūde-i ter
Gül-āb-ı tāze ṣacmış üstine der

D.66a, B2.109a O ni^{c}met ḳomada üstād-ı māhir
Ḳodı ni^{c}metleri ortaya bir bir

Pilav olmış nigār-ı sīm-sīmā
Yüzine baḳmaġa göz ṭoymaz aṣlā

Şu deñlü çerb idi kim yoġ idi şek
İçinde yüzer idi anuñ ördek

S.112b Egerçi zerdenüñ ruḫsārı zerrīn
Avurda çekmelü maḥbūb-ı şīrīn

Börek tutmacı bir ḫoş atlu maḥbūb
O bezm ehli idindi anı maṭlūb

Anuñ rengīn ü ter görüp yanaġın
Işırdılar ṭutup ol dem ḳulaġın

2455a bir : ol dem bir S
2461b aṣlā : ammā S
2463a ruḫsārı : ruḫsār N / zerrīn : şīrīn D, S
2463b maḥbūb-ı : maḥbūb u D : maḥbūbe S
2464b maṭlūb : maḥbūb S

B1.83b O nāzük-ter varaḳlarla börekler
Gülistānda gül-i sad-berge beñzer

Zebān-ı ḥāl ile büryān-ı dürrāc
Dir idi ṭoyum olduñ olma ṭurac

O ni^cmetden şu kim senbūse aldı
Leb-i cānāneden ṣan būse aldı

Dimiş ^caynum leb-i yār-ı gül-endām
Revān pālūdeye dil virdi bādām

Ẓebānından düşüp bādāmuñ ol ter
Ġażabdan gör ne ṭatludur ki ditrer

N.75b O bezmüñ oldı şīrīn-kārı ḥelvā
Görenler didiler şīrīn temāşā

B2.109b Revādur itse şīrīn-kārlıḳ u
Avurd ehlinde yoḳ ol deñlü ṭatlu

Ṣafā vü ẕevḳ ile çün yindi ni^cmet
Revān ṣular bigi nūş oldı şerbet

Ne şerbet ^caynı āb-ı selsebīl o
Yaradan ^cışḳına oldı sebīl o

Nice teşbīh idem ben aña ey cān
Ki bir gün görmedükdür āb-ı ḥayvān

Ḳoyup anı acıdur āb-ı ḥayvān
Ḥicābından olupdur Ḫıżr pinhān

2468b cānāneden : cānāndan S
2470b gör ne : gūyı S
2471b didiler : dirler S
2473b bigi : gibi D, S

Duʿā olındı vü götürüldi niʿmet
Ḫudāya eylediler şükr ü minnet

S.113a Dilin bülbül bigi depretdi Jāle
Eyitdi ol gül-i sahib-cemāle

Ayağınca ne gülzāra açılduñ
Nice ruḫsārı gülzāra açılduñ

ʿAceb düşdi ʿaceb uyduñ hevāya
Nite kim berg-i gül bād-ı sabāya

D.66b, B1.84a Hemān biz ey belāsı miḥneti çoḳ
Hevāya būy-ı müşg uyar ṣanurduḳ

Hele ḫoş geldüñüz ey çeşm-i bīmār
Keremden itdüñüz bīmāra tīmār

Baña gün bigi rūşen eyle ḥālüñ
Bilem ey āftābum tā zevālüñ

B2.110a Didi Pervāne ey sulṭān-ı ʿālem
Saña kemter ḳul olsa yaraşur Cem

Vucūdum cevherinüñ ḳanına ben
Ḳamu aḥvāli takrīr itdüm irken

Benüm aḥvālüm andan eyle teftīş
Ne derde uğrayupdur gör bu dil-rīş

Pes andan aluban Pervāne destūr
Yine ol ḳaṣra uçdı ṣāḍ u mesrūr

2478a bigi : gibi D, S
2478b gül-i : gül D
2479b ruḫsārı gülzāra : gülzārı ruḫsāra D, S, ruḫsārı gülnāra B1, B2
2483a bigi : gibi D, S
2485a cevher : gevher S

N.76a **Budur vaṣf-ı şeb-i bī-miṣl ü ra^{c}nā**
Buni ḫāme muraṣṣa^c itmiş inşā

Yine göz ḳapdı gitdi şāh-ı encüm
Bu ebkār-ı nucūm itdi tebessüm

Yine bu çarḫ ḫātūn-ı ^{c}abūse
Özin zeyn eyledi döndi ^{c}arūsa

Cihān ḫātūnına ṭāḳ-ı muḳarnas
Geyürdi bir varaḳ başma gök aṭlas

Şu kim ḳarşusına begler ṭutar ṣaf
Şükūfe ḳaṣrını itdi müşerref

S.113b Muḳārin oldı geldi māh mihre
Müşābih oldı ol menzil sipihre

Şeh-i şāhān-ı ^{c}ālem Şāh Jāle
Müşābih rāyı bedr-i ber-kemāle

B2.110b Geçüp ḳaṣrına ol ṣadruñ oturdı
Şükūfe ^{c}izzetiyle ḳarşu ṭurdı

B1.84b Didi Pervāne kim bālin yitürdi
Revān fānūs-ı ^{c}ışḳ-ı şem^{c}e girdi

Eline girdügi sā^{c}at anuñ bāl
Hemān pervāne gibi uçdı der-ḥāl

Ne burcı menzil idinmişdür ol māh
Nice mülki temāşā ḳılmış ol şāh

2488b itmiş : itdi S
2493a geldi : ol dem D, S

Saña aḥvālini itmiş ḥikāyet
Baña ḳıl anuñ aġzından rivāyet

Ne işitdiyse andan evvel āḫir
Şükūfe Jāle'ye naḳl itdi bir bir

Görür Pervāne Şem^{c}e ṭālib olmış
Göñülde nār-ı ^{c}ışḳı ġālib olmış

D.67a Bilüp ḥāli eyitdi Şāh Jāle
Olalum ol ḥiṣāra biz ḥavāle

Gerekdür anı aña alı virmek
Revān pervāne vaṣl-ı şem^{c}e irmek

Pes andan ḥāżır itdiler belekler
Çekilmiş birine biñ biñ emekler

N.76b Ser-ā-ser gördi şāh elçü yaraġın
Yaḳa Pervāne'nüñ tā kim çerāġın

Feṣāḥat rengīni şāh eyleyüp ḥāl
Belāġat ḫāmesine urdı cust el

B2.111a O sā^{c}at yazdı bir maḥbūb-nāme
Surūş olmaḳ diler aña ḥamāme

S.114a Aña döne döne ḳat ḳat felekler
Mu^{c}allaḳ döner olmaġa kebūter

2502b olalum : ola kim N
2503a aña : - D
2507b diler : olur S
2508b mu^{c}allaḳ : müte'alliḳ D

Budur vaṣf-ı vezīr-i pīr ü dānā
Naẓīrin görmemiş ḍarab u Dārā

Meger var idi şāhuñ üç vezīri
Anuñ dānā idi ġāyetde biri

B1.85a ^{c}Uṭārid-fıṭnat u Bercīs-ḫaṣlet
Yüzinde berḳ urur nūr-ı sa^{c}ādet

Anuñ Bercīs adı bir güzel pīr
Ḳoya çarḫa zemīni itse tedbīr

Duya çün ḳutb-ı eflāk itse rāy o
Ne ḥikmetdür diye görse Arisṭo

Evṣāf-ı āyīne-i şāh-Sikender
Anuñ rāy ile bünyād eylese ger

Olurdı mün^{c}akis mecmū^{c}-ı ^{c}ālem
Ḫalel irmezdi aña ḥaşre dek hem

Buyurdı Şāh Jāle ol güzīne
Dileye Şem^{c}i varup şāh-ı Çīn'e

Aña ol yazduġı mektūbı virdi
Nevāzişler idüp göñline girdi

B2.111b Eyitdi ey benüm ra^{c}na vezīrüm
Ḳamu begler içinde bī-naẓīrüm

Senüñ rāyüñ eger kim görse Aṣaf
Hicābından ururdı yüzine kef

2509a pīr ü : pīr N, S, B2
2513a duya çün : çün dura D : ṭura çün N, B1, B2
2517a mektūbı : mektūb D, B2

Şeh-i Faġfūr'a bu mektūbı var vir
Ḫayāl-i yār bigi göñline gir

Ḳıl ol şāha müdāra vü telaṭṭuf
Bu tedbīre itmeye tā kim teḫalluf

Öniñce var anuñ nite kim şem^c
Ḳıla Pervāne ile Şem^ci tā cem^c

N.77a, D.67b, S.114b Ayaḳ baş yoḳ dir ise ger ḳıl ibrām
Elüñden geldügince eyle iḳdām

Revān ibrām nārın eylegil germ
Demür olursa göñli tā ola nerm

Anuñ yanınca ḳoşdı nice yoldaş
El ayaḳ oldı anlar oldı bu baş

B1.85b O daḫı yol yaraġın ḳıldı ḥāżır
Çıḳup bir ṣubḥ tā ola müsāfir

Bu aradur ṣıfāt-ı ṣubḥ-ı pür-nūr
Ḳomaz dünyāda bu geldükce deycūr

Seḥergeh bir ışıḳ irişdi pür-şevḳ
Işıḳlardan cihānda ḳalmadı cavḳ

B2.112a Kim ol bir şīre binmiş ḳamçısı mār
Dökilmişdür yire ṣaru ṣaçı var

Naẓar ṣaldı çün ol ṣāḥib-kemāle
O sā^cat ṣofrasın devşirdi hāle

Ḳamer olduġı sā^cat aña nāẓır
Çerāġın çerb idüp oldı müsāfir

2520b bigi : gibi D, S

Binüp bir çarḫ-sür^c^at ata Bercīs
Burāḳa nite kim Cennet'de İdrīs

Ḳamer bigi yola girdi şitābān
O hīç eglenmedi mānend-i Keyvān

İki gün meskeni olmadı bir cāy
Gidüp menzil-be-menzil bir nice ay

Şu deñlü urdı pā-puş ol zemīne
İrişdi taḫtgāh-ı şāh-ı Çīn'e

Ḫaber irişdi kim Faġfūr'a nā-gāh
Gelür elçisi Rūm'uñ oluñ āgāh

Buyurdı ḳarşu çıḳdılar aña heb
Ḳapusı ḫalḳı ser-ā-ser mürettеb

S.115a Görürler kim gelür bir bī-bedel pīr
İdemez naḳşını naḳḳāş tasvīr

Çerāġ-ı bezm ṣubḥ-ārā cemāli
Güneşde ṣa^c^ṣa^c^a yüzde ṣaḳālı

N.77b, B1.86a Benefşe zārī olmış yāsemen zār
Ḳızıl gül üzre konmış aḳ güli var

B2.112b Göñül dir rīşin anuñ görse dide
Muşābih pāre-i ebr-i sepīde

Yā rengīn bir ṭabaḳ ḳāġıda gūyā
Ḳonılmış ḫūb u ter pişmani ḥelvā

2533a bigi : gibi D. S
2541a
2541b pāre-i : pāye-i S
2542b ḫūb u : ḫūb D, S / pişmani : şemīne D. peşine S, B1, B2

Egerçi pīr ammā bir civān-baht
Cemālin gören olmaz ḥaşre dek saht

D.68a Çü gördi bunlar ol feraḥ peyāmı
Bulara luṭf ile virdi selāmı

Öñine düşüp anuñ ᶜizzet ile
Getürdiler o şehre şöhret ile

Anı ḳondırdılar bir ḫūb ḳaṣra
Deger bir mermeri biñ şehr-i Baṣra

İçi vü taşı ser-tā-ser münaḳḳaş
Degüldi ḳaṣr-ı Firdevs aña beñdeş

Aña beñzetdiler Dāru's-selāmı
Anuñçün ḳatı saht oldı ruḫāmı

Meger kim āyīne öykündi Kevser
Revān her çeşmesi yaş döküp aġlar

İçi yāḳūt u laᶜl u ṭaşı ṣırça
Şu sırça k'aña ḳonsa sürçe serçe

Getürdiler öñine dürlü niᶜmet
Ne niᶜmet her birisi ḫᵛān-ı Cennet

Żiyāfet ḳılmaġa ol ḥāżır cevābı
Ocaḳda cıv cıv ötdi ḳuş kebābı

2543b cemālin : cemāl D
2546b Baṣra : Mıṣra S
2549a ābına : āyine D, S
2549b döküp : dökdi S
2550a içi : ki S
2552b cıv cıv ötdi : ötdi cıv cıv D

S.115b, B2.113a Aḳar ṣu bigi aḳdı ni^{c}met anda
Getürdiler ne var ise cihānda

Yenildi ni^{c}met ü içildi şerbet
Ḫudāya eylediler şükr ü minnet

B1.86b **Bu ara ẕikr-i vaṣf-ı leyl-i ẓulmet**
Viṣālinden olur ervāḥ rāḥat

Yine ^{c}ālem degişdürdi libāsın
Siyeh geydi çıḳardı aḳ ḳabasın

N.78a Şebī-ḫūn itdi geldi leşker-i ḫ^{v}āb
Ḥiṣār-ı dīde yapdı ḳorḳudan bāb

Gözi öñinde maḫlūḳuñ ser-ā-ser
Biribirine girdi iki leşker

Çeküp dururdı yoldan çoḳ cefālar
Yatup Bercīs o şeb sürdi ṣafālar

İşitdi elçinüñ geldügini Şem^{c}
Perīşān idi ^{c}aḳlı eyledi cem^{c}

Ṣafā kesb eyledi ḳalbi ziyāde
Ferahdan oldı ol ġonce guşāde

Dilerler kendüyi bildi ol āfet
O sā^{c}at eyledi göñli şehādet

2553a bigi : gibi D, S
2554b şükr ü : şükr N
2557a leşker : ^{c}asker N
2558b leşker : ^{c}asker N
2559a çeküp dururdı : çekdürürdi N / yoldan : yolından D
2560a işitdi elçinüñ : elçinün işitdi D
2562b göñli : ḳalbi D, N, göñül B2

Kim ol Mirrīh-çeşm ü māh-ı tābān
Nice sevr ü cemeller itdi ḳurbān

B2.113b Sarāyı ṣaḥnını surḫ itdi ḳanı
Şafaḳ ṣandı görenler gökde anı

D.68b Ne yirde var ise dervīş-i bī-māl
Çerāġ aḳçelerin yandurdı der-ḥāl

Mezellet āteşinde kim ki yalıñ
Bulındıysa eyitdi ḫilᶜat aluñ

Olara virdi dürlü hilᶜat anı
Kimi nārencī vü kimi duḫānī

S.116a Eline aldı nār-ı ter ayağın
Münevver eyledi ᶜişret çerāğın

Şumūᶜ-ı şevk-i envārından ol nār
Göñül fānūsını eyler pür-envār

B1.87a Egerçi bir muṣaffā ṣu durur ol
Revān ġam-ḫānesine od urur ol

Ol āteş-ḫaṣlet ābı eyledi nūş
Hevā baḥri göñülde eyledi cūş

Nucūmāsā gözin yummadan ol māh
O şādīden o gice tā seḥergāh

Ṣıfāt-ı rūz-ı rūşendür bu ara
Ḳalem rūşen idübdür bunı inşā

N.78b Kevākib cemᶜ olup ṭutmışdı dīvān
Gelüp şāh-ı nucūm itdi perīşān

2565b der-hāl : fi'l-hāl B2

B2.114a ^{c}Aṣā ile Şehāb olmışdı ḥācib
Eser ḳalmadı andan oldı ġā'ib

^{c}Uṭārīd gördi çün ṣaçuñ berātın
Ġulāma ḳoydı def^{c}i zer devātın

Buyurdı şāh-ı Faġfūr oldı dīvān
Yirine geldi hep erbāb-ı erkān

Didi Bercīs'e geldi bir yüzi māh
Sizi dīvāna da^{c}vet eyledi şāh

Bir esb-i māh-ı ^{c}azme bindi Bercīs
Ḳamer ḫūrşīd ile ḳılmışdı tesdīs

Bile bindi yanınca ḫalḳ-ı bī-ḥad
Felekde encüme var yoḳ aña ^{c}ad

O dem Bercīs kim dīvāna irdi
Güneş ṣan ḫāne-i Keyvān'a irdi

Atından indi ḳıldılar temāşā
Felekden indi gūyā yire ^{c}Īsā

S.116b Ḳamu erkān-ı devlet itdi ta^{c}zīm
İder her biri gökde tīre ta^{c}līm

Bir altun kürsi ḳodılar oturdı
Niḳābı söz ^{c}arūsından götürdi

B1.87b Bularla eyledi bī-ḥad tekellüm
Sözin degme kişi ḳılmaz tevahhüm

2575a ḥācib : ṣāḥib S
2581a irdi : vardı D, S, B1, B2
2581b irdi : vardı D, S, B1, B2
2582a indi ḳıldılar : indiler ḳılup S

D.69a Pes andan çıḳdı şāh-ı mülket-i Çīn
Geçüp taḫta oturdı ḫüsrev-āyīn

Çekildi pīş-keş şāha ser-ā-ser
Ḳumaş açıldı vü dökildi gevher

Bile bī-ḥad ġulām u māh-rūlar
Melekdür ṣan ki gökden indi bular

Yā ġılmāndur ki çıḳmışdur cināndan
Münevver çehre mihr-i āsmāndan

Anuñ her birinüñ başında tācı
Degerdi mülket-i Çīn'üñ ḫarācı

N.79a Çekildi bī-nihāyet esb-i tāzī
Uçurmazlar revişde şāh-bāzı

Ḥasūduñ cānına ḫançer ḳulaġı
Ḥarīr-i rāhuñ arşunı ayaġı

Çıḳar ayaḳlarından göklere ḫāk
Olardan döne döne iñler eflāk

Yolı tomārveş anlar dürerler
Ṣadādan menzile evvel irerler

O mektūbı k'ana virmişdi sulṭān
Virür Bercīs şāha şād u ḫandān

Anuñ sulṭān-ı Çīn mührin götürdi
Du'ā desti bigi yüzine sürdi

2589b çehre : çehresi N
2594a dürerler : ṭururlar S

Öpüp başına ḳodı itdi ᶜizzet
Didi baña yiter bu tāc u devlet

B2.114b, S2.117a El urdı açdı ucdan uca düpdüz
Nite kim ādemüñ göñlin eyü söz

Hemān ᶜayn-ı sevād-ı dīde gördi
O kuḥlāsā ḫaṭı gözden geçürdi

B1.88a Yazılmış anda nām-ı şāh-ı ᶜālem
Ki ᶜışḳ ile idüpdür ḫalḳ-ı ādem

Kimin maᶜşūḳ kimin itdi ᶜāşıḳ
Ḳamusın birbirine ḳıldı lāyıḳ

Virüpdür ᶜışḳ baḥrına şu kim mevc
Ne kim ḫalḳ eylediyse eyledi zevc

Vucūduñ burcınuñ māh-ı şerīfin
Özüñ deryāsınuñ dürr-i latīfin

Ciger-kūşem dürür bir ḫoş ḳulun var
Güher it tācına ey dürr-i şehvār

Cebīn-i ᶜāşıḳ-ı ġamnāka irgür
Dürr-i nā-sufte-i ḥakkaka irgür

Ḳuluñ Pervāne'ye ol Şemᶜi yandur
Kim anuñ devleti şemᶜin uyandur

D.69b Ḳarañu göñlin anuñ rūşen eyle
Maḳāmın ol gül ile gülşen eyle

2597b tāc u : tāc D, N, B1
2600b ḫalḳ : ḫalḳı S
2601a maᶜşūḳ : maᶜşūḳ u D, B1

N.79b N'ola ey pādşāh-ı reşk-i Cemşīd
Ṣalarsa pertevini ḫāke ḫūrşīd

Güneş kim menzilidür anuñ eflāk
Münevver pertevinden çehre-i ḫāk

B2.115a Ser-ā-ser sırr-ı mektūb oldı mefhūm
Didi Bercīs'e maḳṣūd oldı maᶜlūm

Görelüm idelüm efkār u tedbīr
Ne ṣūret gösterür mir'āt-ı taḳdīr

Götürüp bikr-i efkāruñ niḳābın
Virelüm bu su'alüñ uş cevābın

S.117b Sözi ḫatm eyledi çün Şāh Faġfūr
O sāᶜat elçüye virildi destūr

Dönüp ol ḳaṣra geldi yine Bercīs
Maḳām idindi ṣan Cennet'de İdrīs

B1.88b **Vezīr-i şāh-ı Çīn'üñ vaṣfıdur bu**
Ḫarāb eylerdi düzilmiş işi bu

Şehüñ var idi bir mühmel vezīri
Ḫabāṣetde bulınmazdı naẓīri

Başında tāc idi anuñ ḫabāṣet
Ḳaba olmışdı egninde ḳabāḥat

Tarīḳ-i serde ol eflākdan cust
Reh-i ḫayra gelicek ḫākdan sust

O bir sāᶜatde biñ fitne düzerdi
Düzelmiş işleri defᶜi bozardı

2618b ḫayra : ḫayr S

Gelür andan sebak alurdı iblīs
Okurdı günde biñ kez ders-i telbīs

B2.115b Yirinde ṭura ger siḥr itse eflāk
Döne eflākveş çarḫa girüp ḫāk

Dem-i bāridden efsūn okısa u
Ṭura ṭonmış bigi ol dem akar su

Okıtdı ḫalvetine anı sulṭān
Eyitdi virelüm mi mürdeye cān

Süleymān ile vaṣl olsun mı Belkīs
Ne dirsin Cennet'e girsün mi İdrīs

N.80a İrişsün mi Ḫıżır āb-ı ḥayāta
Yetişsün mi yāḫud ṭūṭi nebāta

Ne dirsin teşne irsün mi zülāle
Karīn olsun mı bülbül verd-i āle

Hezārān şevk ile Pervāne vü Şem[c]
Gelüp bir yirde olsun mı [c]aceb cem[c]

S.118a D.70a Bu sözi çün ki ol kej-rāy işitdi
Açup ol kej-dehānını eyitdi

Ḫudā virdi ṭapuña bir dürr-i pāk
Senüñ mülküñden olsun bari ḥakkāk

B1.89a Ṣalup yād illere n'eylersin anı
Bu deryā olsa yig anuñ mekānı

2624a olsun mı : olmasun mı N
2626a teşne : ṭūṭī S
2627b yirde : yire S
2628b ol : o S

Bu yir ol āftāba yaraşur burc
Bu ḳal^{c}a olsa ḫoşdur ol düre dürc

Ḥayātuñ niçün ayru ola senden
Cuda olmak degül ḫoş cān bedenden

Cudālıḳ deñlü hergiz müşkil olmaz
Cihānda ol ḳadar bir ḳātil olmaz

B2.116a Cudālıḳ tīşesine senüñ ḫārc
Getürmez ṭāḳat olur pāre pāre

Cudālıkdur ḳatı ḳattāl aġu
Kişiyi günde bin kez öldürür u

O bir tīz ābdur kim duymaz āhen
Nice ṣabr idesin bi'llah aña sen

Ḳabūl itdi ol bedr ayuñ sözin şāh
Ḫaberdār olmadı kim oldı güm-rāh

Ṣıfāt-ı nāme-i Faġfūr'dur bu
Hemān gūyā şeb-i deycūrdur bu

Hemān reng-i ^{c}inādı ol dem ezdi
Cehālet ḫāmesiyle nāme yazdı

Anuñ ḫaṭṭı ḳamu ḳara ḫaber
Bulınmaz nūr-ı şādīden eṡerler

Sevādıdur sevād-ı çeşm-i ḥarmān
Beyāżı berf-i kūhistān-ı hicrān

2634a tīşesine : teşnesine S
2638a bu : budur S
2638b bu : budur S

N.80b Ulu mıdur ḫaṭı ümmīdvāruñ
Nite kim ehl-i ᶜışḳuñ ḫaṭṭı yāruñ

S.118b Anuñ ḫaṭṭına rīk olmış ḳabāḥat
Bulınmaz anda bir ḥarf-i melāḥat

B2.116b O mektūbuñ kişiye ᶜaynı evvel
Ümīdi çeşmesinden yudurur el

Ṣanur anı naẓar iden içine
Münāfıḳ ḳalbidür pür-kibr u kīne

B1.89b Aña ᶜünvān u tārīḫ itdi dürdi
İdüp ṭay rişte-i ḫarmānı ṣardı

Bu aradur ṣıfāt-ı rūz-ı destūr
Ḳudūmından cihān olmışdı pür-nūr

Yine bu taḫt-ı ᶜāc üzre seḥergāh
Geçüp yüz luṭf ile oturdı bir şāh

D.70b Nucūmuñ şāmda olmışdı şāhı
Perīşān eyledi dīvān-ı māhı

Sipāh-ı nūra ser-tā-ser buyurdı
Cihāna ḫilᶜat-ı zerrīn geyürdi

Seḥergeh mülk-i Çīn'üñ pādşāhı
Geçüp itdi müşerref taḫtgāhı

Ḳamu yirlü yirine geldi erkān
Sipāhi cemᶜ olup ṭutmışdı dīvān

2644b ümīdi : ümīd D

Yirine geldi hep erkān u āyīn
Yine Bercīs'i oḳıtdı şeh-i Çīn

Yine dīvāna geldi ṭurdı ol pīr
Aña taᶜẓīm u ᶜizzet itdi her mīr

B2.117a Geyürdiler aña bir nice hilᶜat
Felekler bigi döne döne ḳat ḳat

Bile virildi māl-ı bī-nihāyet
Ḥesābına bulınmaz ḥadd ü ġāyet

O mektūbı aña virdi o dem şāh
Didi tutmaḳ gerek şimden girü rāh

S.119a Öpüp Bercīs anı yüzine sürdi
El öpdi baş ḳodı ayaḳ götürdi

N.81a Müheyyā idi cümle yol yarağı
Getürdi ol hemān ol dem ayağı

İki gün ṭurmayup bir yirde gitdi
Gelüp günlerde bir gün Rūma yitdi

B1.90a Ḳamu erbāb-ı devlet cümle ulu
Aña ᶜizzetler itdi çıḳdı ḳarşu

Olurdı ᶜad feleklerde sitāre
ᶜAded yoġ idi ol demde suvāre

Getürdiler düşüp öñine şehre
Ṣafādan buldı şehrüñ ḫalḳı behre

2655b bigi : gibi D, S
2660a yirde : yire D

Aḳışdı geldi şehre cümle ulu
Ṣanasın girdi baḥre bir ulu ṣu

O sā^{c}at menziline geldi Bercīs
Duḫūl itdi cināne ṣan ki İdrīs

B2.117b **Temāşā ḳıl anuñ evṣāfıdur bu**
Esüp bād u ḳopup ṭoz yaġdı ṭolu

Bu yaña taḫt-ı Çīn'de ḳopdı bir yil
Helāk olmalu oldı ṭozdan il

Ṣabā bir ṭoz ḳopardı kim cihānda
Belürsiz oldı cümle ḫalḳ anda

İçinde ḳaldı anuñ cümle ḫūbān
Ṣanasın ẓulmet içre āb-ı ḥayvān

D.71a Meger derd ile ^{c}uşşāḳ itdi āhı
Cihānı itdi pür dūd-ı siyāhı

O şehrüñ içi ol toz ile ṭoldı
Münāfıḳ ḳalbi bigi tīre oldı

O gerd ol şehri ḥıfẓ itdi ser-ā-ser
^{c}İẓārın ṣan ġubār-ı ḫaṭṭ-ı dil-ber

S.119b Ser-ā-ser çeşmi çeşme eyledi u
Görenler didi bu gözden elüñ yu

Güzellerde olan ol ^{c}ayn-ı dil-cū
Ser-ā-ser oldı ucdan uca ḳanlu

2664a aḳışdı : aḳıtdı D
2671a ol toz ile : toz ile ol D
2671b bigi : gibi D, S
2674a ol : her D, S, B1, B2

ᶜAlīl olmasa ṭozdan ᶜaynı ol ān
Hicāb açmazdı şimdi āb-ı ḥayvān

B1.90b, N.81b Yüzini āsmānuñ ḳapladı ebr
Ḳarardı ṣan dil-i uşşāḳ-ı bī-ṣabr

B2.118a Hevāda ḳopdı nā-geh bir gürildi
İşiden ṣandı anı sūr urıldı

Hevāya berḳ çekdi tīġ-ı berrāḳ
Ṣanasın derd ile āh itdi uşşāḳ

Seḥābuñ penbesin dihkān-ı devrān
Hevā dest ile çarḫa çekdi ol an

Dökildi çarḫdan yire çekirdek
Şeb ü rūz iki gün olmadı münfek

Ṭolu ile müzeyyen oldı būstān
Çıḳardı ṣan çiçek bir verd-i ḫandān

Gören farḳ eylemez anı dürerden
Pür oldı dāmen-i ṣaḥrā güherden

Kimi miḳdārda gūyā yumurda
Ṭoḳınsa murġ-ı uştür ola mürde

Zemīne beyżā dürler indi bir bir
Ṭoġurmışdur felekde nesr-i ṭāyir

Felekden şöyle yaġdı yire ṭolu
Ṭurup bir nice günler olmadı şu

2675a ᶜalīl : ᶜalile D
2676a ḳapladı : çaldı D
2677a hevāda : hevādan N / nā-geh : tā ki N, S, B2
2682b güherden : gevherden N
2684a beyżā : beyżālar N, B1, B2 / bir bir : yir yir D, S
2685b olmadı : oldı D

Ṭolulardan buñaldı ser-ā-ser il
^{c}Adūya ṣan ḥaṣā dökdi ebābil

Çerāġ-ı şevḳ u şādīnuñ söyündi
O ara ṭolu urmış bāġa döndi

S.120a **Bunı ^{c}ibretlü itdi ḫāme inşā**
Zelāzil vaṣfıdur eyle temāşā

B2.118b İderken seyri çarḫuñ mihr u māhı
Ḳażā-yı nā-gehān emr-i İlāhī

Hevāyı ḫāneye gelmişdi Keyvān
Turāb-ı burca tīr irişdi ol ān

B1.91a, D.71b İkisi bunlaruñ terbī^c itdi
Sa^{c}ādet ḳalmadı ^{c}ālemde gitdi

Felekde kevkeb-i nārı ne deñlu
Ki vardur geldi māhı ḫāneye u

N.82a Daḫı var idi enẓār-ı muḫālif
Müneccimler velī olmadı vāḳıf

Sa^{c}ādet kevkebi düşdi o dem sust
Nuḥūset merkebi oldı ḳatı cust

Bulup şu yir içinde inḳılābı
Buḫār oldı vü depretdi turābı

Şu deñlü zelzele oldı o sā^{c}at
Görenler ṣandılar ḳopdı ḳıyāmet

2686b ^{c}adūya : ^{c}adū S / ṣan ḥaṣā dökdi : ḥiṣārına ṭoldı D, S
2688b zelāzil : zülāl D, S

Buḫāru'l-mā bigi oynatdı yiri
Didi eyvā anuñ dervīş ü mīri

Ḫarāb oldı nice ^{c}ālī binālar
İrişdi ġuṣṣalar gitdi ṣafālar

Ḳopup ṭağlar başından yirlü ḳaya
İdindi yir inüp ol dem araya

Yarıldı yir ol dem çıḳdı bir ṣu
Nice yirler ḫarāb itdi revān u

B2.119a Buyurdı pādşāh-ı sa^{c}d-kevkeb
Müneccimler dirildi bir yire heb

^{c}İtāb idüp bulara didi ol Şāh
Neyiçün itmedüñüz ḫalḳı āgāh

S.120b Eyitdiler ḳamumuz bī-ḫaberdür
İẕā cā'e'l-ḳażā ^{c}amā'l-baṣardur

Çekenler dest-i devrāndan cefāyı
Dimişler görüni gelmez ḳażāyı

Eyitdi şāh bu ^{c}aynı ḳıyāmet
^{c}Aceb bilsem neye ola ^{c}alāmet

B1.91b Müneccimler işidür bu su'āli
Eyitdiler olur bir ceng-i ^{c}āli

Neberd olur bu mülk içinde vāfir
Döner ammā ki ḫayra ṣoñı āḫir

2699a başından : başında S
2704a dest-i devrāndan : devrāndan S

Bu aradur ṣıfāt-ı ṣubḥ-ı ṣādıḳ
Gözün açup temāşā eyle ^{c}āşıḳ

Güneş tā kim ele aldı zer aḳlām
Dürildi ḫatm oldı defter-i şām

N.82b Ḳamu evrāḳ-ı sīmi eyleyüp ḥal
Şu^{c}ā^{c}ı çekdi ṣaḥaf dehre cedvel

Meger yañlış yazılmışdı ḫaṭ-ı şeb
Kim anı itdi ḥak tīġı müẕehheb

D.72a, B2.119b Seḥer Sulṭān Jāle itdi dīvān
Yirine geldi cümle ehl-i erkān

Ḳoyup ser-cümle ḳullar sīneye kef
Ayağın ṭurdı şāha ḳarşu ṣaf ṣaf

Ḳamu mü'min gelüp bir yire düpdüz
Ṭutup dururdı gūyā Ka^{c}be'ye yüz

O dem Bercīs ṭurdı geldi şāha
Bulışdı Müşteri gūyā ki māha

Çıḳardı şāh-ı Çin'üñ nāmesini
Düzelde tāb ile hengāmesini

O sā^{c}at dest-i şāha ṣundı anı
Perīşān ide tā ḫalḳ-ı cihānı

2708b açup temāşā : temāşā açup D
2711a ḫaṭ-ı şeb : şeb-i ḫaṭ N
2715b müşteri gūyā ki : gūyā ki müşteri D

S.121a Götürdi mührin açdı anı sulṭān
^{c}İnādı itmiş aña gördi ^{c}ünvān

Eyitmiş kim ḳızum yok şāha lāyıḳ
Olur mı bir Sühā bedre muvāfıḳ

Egerçi la^{c}l-i şīrīni şeker-bār
Dehānında daḫı süd ḳoḫusı var

B1.92a Bilürler bunı cümle ḫāṣ ile ^{c}ām
Budaġından üzülmez mīve-i ḫām

Açılmadan ḳopar mı hīç ġonce
Kimesne el urur mı gök turınca

Bunı çün gördi Şāh incindi ġāyet
Temevvüc itdi deryā-yı şecā^{c}at

B2.120a Ser-ā-ser beglere ṣaldı ulaġı
Eyitdi cengiçün görüñ yaraġı

Bunı ḳıl ^{c}ayn-ı ibretle temāşā
Ṣıfāt-ı mīr-i mirāndur bu ara

Meger kim var idi bir pehlevānı
O şeh begler bigi itmişdi anı

N.83a Şecā^{c}at ebrinüñ şimşīr-i berḳı
Ṭutup dururdı adı ġarb u şarḳı

2718a götürdi : getürdi N / açdı anı : anuñ açdı D,S
2718b itmiş aña gördi : gördi itmiş gördi S
2720b ḳoḫusı : ḳoḳusı N, S
2722a açılmadan : açılmadın D
2727b ġarb u şarḳı : şark u ġarbı S

İderdi reşk eger Cem eylese bezm
Ḥased eylerdi Rüstem eylese rezm

Giriftār eyler idi görse şi̇ri
İdeydi ceng olurdı bebr esi̇ri

Şafaḳ ṣanmañ görinen surḫı her şām
Görüp ti̇ġını ḳan ḳaşandı Behrām

Yapışsa ḫışm eliyle kūhı ṣarṣar
Laḳap olmışdı aña bād-ı ṣarṣar

Aña Sulṭān buyurdı çıḳdı gitdi
Ḳonup bir sebzezāra dirnek itdi

D.72b S.121b O yire şol ḳadar cem^{c} itdi leşker
Ṣanasın āsmānda necm-i ezher

Hesāb olur sipihr üzre kevākib
Anuñ ^{c}addinde ^{c}āciz her muḥāsib

B2.120b Olınmaz çaduruñ anda ḥesābı
Nite kim baḥr-i ^{c}ummānuñ ḥabābı

B1.92b Anı bir puşteden ger görse merdum
Temevvüc eyledi ṣanurdı ḳulzum

Budur vaṣf-ı vusāḳ-ı Şāh Jāle
Hemān rengi anuñ mānend-i lāle

2728a eger : - D, aña B1, B2
2728b rezm : ^{c}azm D, S
2729b bebr : bir bir D
2730a surḫı : gökde D, N, B1, B2
2733a leşker : ^{c}asker N

Ḳurıldı server-i ṣubḥuñ o'tağı
Getürdi leşker-i Zengī ayağı

Ol otaġ içre bir şāh-ı zer-efser
İdindi yir irişdürdi göge ser

Ne hikmetdür bu ḳurıldı ol otaġ
İder cümle cihānuñ yüzini aġ

Buyurdı Şāh Jāle çıḳdı otaġ
Anuñ reşki urur bu ḳubbeye daġ

Varup bir sebzezār içre ḳurıldı
Felek cānına dāġ-ı reşk urıldı

N.83b Anuñla göklere ṭa^cn eyledi ḫāk
Görenler ṣandı on oldı nüh eflāk

Degül rif^catde bu eflāk-ı devvār
Kim ol fānūs-ı Şem^c-i salṭanat var

Ḳulaḳ ṭut buña bir ḫoş dastāndur
Ṣıfāt-ı esb-i şāh-ı kām-rāndur

B2.121a Buyurdı pādşāh-ı mülket-ārā
Getürdiler bir esb-i rāh-peymā

Eger seyr itse ol kavs-ı ḳuzaḥ teng
Gelür meydān-ı ^carş u kürs aña teng

2738b getürdi : götürdi D, S / leşker : ^casker N
2739a içre : üzre D, N
2740b cihānuñ : cihān D
2745b kām-rāndur : kām-rānadur D

S.122a Ḳıġılcımlar ki na^{c}linden çıḳa ġer
Hilāl ile muḳārin ola Ülker

Didi ehl-i vilāyet görüp anı
Bilürse bu bilür ṭayy-ı mekānı

Suvār oldı ol ata ol dem ol şāh
Gören ṣandı görindi ḳulleden māh

B1.93a Daḫi hem ol dıraḫtuñ berk ü bārı
Hevāya berkveş viren ḳarārı

Olan esb-i hevā çābük-suvārı
Giden elden ^{c}inān-ı iḫtiyārı

O taḫt-ı mülk-i ^{c}ışkuñ pādşāhı
Felekden yüce ḳuran bārgāhı

D.73a Yanan ^{c}ışḳ odına Pervāne ya^{c}ni
İden Pervāne'ye yanmaḳda ṭa^{c}nı

Suvār oldı bir esb-i tund u tīze
Kim eyler sümmi sengi rīze rīze

Çalındı ṭabl u çözildi ^{c}alemler
^{c}Adūya irişe tā kim elemler

^{c}Alemler her biri bir serv-i mevzūn
Libāsı çeşm-i ^{c}āşıḳ bigi gül-gūn

2748b muḳārin : müḳābil S
2750b ḳulleden : ḳal^{c}adan D, S
2755a oldı : olup D, S
2756a u : - S
2757b bigi : gibi D, S

B2.121b Ceresler dil ucından ḳıldı zārı
Nite kim görmese ᶜuşşāḳ-ı yārı

N.84a Hemān şeh mülk-i Çīne ᶜazm itdi
Ḳarār u ṣabr-ı ᶜāşıḳ bigi gitdi

Yetişdi leşker-i enbūha geldi
Naẓar fülkini ol deryāya saldı

O bī-ḥad çādurı itdi teferrüc
Hemān ṣandı ki baḥr itmiş temevvüc

O dem begler begisine bulışdı
Hemān ṣarṣar anuñ öñine düşdi

S.122b Revān olup aḳar ṣu bigi gitdi
Varup gülzār-ı mülk-i Çin'e gitdi

Bu ol ara durur kim Şāh Jāle
Varup Faġfūr'a olmışdı ḥavāle

Bu yaña mülk-i Çīn'üñ Şāh Faġfūr
İşitdi kim gelür bir ulu cumhūr

B1.93b Bir ulu baḥrı kesdi ṣaldı yek-ser
Ṣanasın ḳaydefa üzre Sikender

Ulaḳlar ṣaldı her yaña ser-ā-ser
Revān cemᶜ itdi bir enbūh-leşker

2760a leşker : ᶜasker N
2763a bigi : gibi D, S
2764a ara durur : aradur D
2766a bir : bu B2 / baḥrı : baḥr DS
2767b leşker : ᶜasker N

Ḳarārı ḳalmayup göç itdi gitdi
Varup bir ḫoş ulu ṣaḥrāya yitdi

B2.122a Görür ḳonmış aña bir ulu leşker
Temevvüc eylemiş deryāya beñzer

O şeh-bāz indi aña ḳarşu ḳondı
Biri birine ḳarşu şehre döndi

Görür Sulṭān Jāle geldi Faġfūr
Hemān ḳasd eyledi kim ide maḳhūr

Bu aradur kim ol vaṣf-ı şeb-i ceng
Seḥer olsa gerekdür cenge āheng

Yetişdi geldi bir bī-miṡl Zengī
Seḥergāha ḳodı āşūb u cengi

Yüridi mülk-i Rūm'a leşker-i Şām
Siyeh ḫayme ḳurıldı oldı aḫşam

D.73b Şeh-i maşrıḳdan ol dem ḫavf idüp ol
Kevākib cundın idindi ḳaravul

N.84b İki leşker ser-ā-ser oldı āgāh
Kim olur ceng-i sulṭānī seḥergāh

Kimisi eyledi destin müḥennā
Sirişkinden yed-i ᶜuşşāk gūyā

2769a leşker : ᶜasker N
2774a leşker : ᶜasker N
2774b aḫşam : aḳşam N
2775a ol dem ḫavf idüp : ḫᵛāb idüp D
2776a leşker : ᶜasker N

S.123a

Kimisi açdı tīġ-ı āb-dārın
Kıyāmet eyliye tā cengi yarın

Kimisi yükledi ol gice tīri
Seḥer tā sadr-ı a^{c}lā ola yiri

B2.122b

Siperler ḥāżır itdi cund-ı bī-ḥad
Seher Ye'cüc'e tīre tā ola sed

B1.94a

Didi biri birine cümle leşker
Ḥelāl it āḫret ḥaḳḳın birāder

Cigerdār olmayanlar heb mükemmel
Ḥayātı çeşmesārından yudı el

Ġılāfuñ çāhı olmışken mekānı
Çıḳārup nite kim Yūsuf sinānı

Ser-ā-ser ḳasd itdi kim ^{c}azīzān
Dikeler anı mısr-ı cenge sulṭān

O gice ḥāżır itdiler kemendi
Gice tā ṣubḥ-dem a^{c}dāya bendi

Görürler cümle ḫıdmetkār u her mīr
Yanında başı yüklü bende her tīr

Revān ḳasd itdi mülk-i cenge her cān
Ḳılalar ḳavs-ı ẕū'l-ḳarneyni ḫaḳan

Ḳaravullar çıḳup iki yañadan
Bu iki cundı ḥıfẓ itdi belādan

2778a āb-dārın : tāb-dārın D, S, B1
2780b Ye'cüce : Ye'cüc D, S, B1, B2
2781a leşker : ^{c}asker N

Bu vaṣf-ı rūz-ı ceng-i bī-bedeldür
Bu ara seyri ġāyetde güzeldür

Çeküp tīġın yüridi server-i Rūm
Ser-ā-ser leşker-i Şām oldı maᶜdūm

B2.123a Ṭaġıtdı cund-ı Şām'ı urıldı tīġı
İrüp bād-ı ṣabā gūyā ki mīġı

Şu deñlü dökdi ceyş-i Şām'dan ḫūn
O dem meydān-ı ṣubḥı itdi gül-gūn

N.85a S.123b Hevāyı top ile ol dem o server
Ḥiṣār-ı zengbārı yıḳdı yek-ser

Zihī ferḫūnde-fāl u ḳutlu sāᶜat
Cihāndan gitdi ol dem küfr ü ẓulmet

İki leşker ḳamu oldı zirih-pūş
İki deryā ṣanasın eyledi cūş

D.74a, B1.94b İki leşker hemān ol dem yüridi
Ṭuman bigi cihānı toz büridi

Daḫı bir sīneyi tīġ itmeden şaḳ
Libāsın boyamışdı ḳana sancaḳ

Daḫi hīç itmeden bir kimse ḥarbi
Ṭabıl feryād iderdi yirdi ḍarbı

Biri birine ḳarşu turdı ṣaflar
Mübārizler kemāna urdı kefler

2790b leşker : ᶜasker N
2795a leşker : ᶜasker N
2796a leşker : ᶜasker N

Olar çekdi çevürdi ḫaylī yayı
Ḳatı saḫt olmasun mı başı ḳayı

Aḳar şular bigi geldi çeriler
Aḳışdı girdi meydāna çeriler

Yirinden toz ḳopup eflāka ağdı
Yire çarḫ oḳı yağmur bigi yağdı

B2.123b Uçar ḳuş bigi oḳ uçdı per açdı
Daḫi il varmadın ol şadra geçdi

Siperler göz açup ḫaşmı gözetdi
Süñüler birbirine dil uzatdı

Biri biri ile atışdı oḫlar
Dilinden anlaruñ cān virdi çoḳlar

ᶜAceb mi cismini ġarḳ eylese ḳan
Ki dil yükrüklügini itdi peykān

Yüzini ḳana yudı tīġ yirüñ
Yiri başına ağmasun mı tīrüñ

S.124a Zirih-pūş olmış aᶜdānuñ sipāhı
Ṭolaşmış şan deñizde ağa māhī

ᶜAdūnuñ kalbine oḳ şöyle girdi
Revān cismi libāsın aña virdi

N.85b Ḳılıçlar ḳalḳanuñ çarpar yüzini
Velī ḫavf eyleyüp ḳıpmaz gözini

2800a çevürdi : çözdi D
2801a geldi : çekdi S
2802b bigi : gibi D, S
2805a oḫlar : oḳlar D, N
2807a tīġ : tīġı S

B1.95a Ṣaf-ı a^{c}dāda ulu yas oldı
Zirihler gözleri ḳan ile ṭoldı

Nice ḳardaşlar saldı çü Yūsuf
Sinānı çāh-ı zaḫma bī-tekellüf

^{c}Adū ḳalbin yarardı tīġ cebri
Ṣanasın berḳ-i lāmi^{c} cism-i ebri

Dehān-ı zaḫm içinden ḫançer anı
Alurdı dil bıraġup naḳd-ı cānı

B2.124a Çalışmaḳda o dem ḳılmazdı taḳṣīr
Yarar yoldaş idi ġayetde şemşīr

^{c}Adūlar ḳanı içre cümle ḫançer
Hemān deryā içinde ḥūta benzer

D.74b İdindi cengi şemşīr gerçi kim kār
^{c}Adūnuñ başı üstinde yiri var

Ecel sulṭānına ḳılmaġiçün yir
Çalardı cāygāh-ı ṣadrı şemşīr

Kemend-endāzlar ṣaldı kemendi
Kemend urdı ^{c}adūya geçdi bendi

Lekedür gördiler cumhūr-ı düşmen
Yudılar ḳana cümle tīġ u demren

İ^{c}ādı ursa el şemşīr-i tīze
Dönerdi dostlar üstine nīze

2812b bī : lā D, N, B1, B2
2816b ḥūta : cūya D : ḫūna S
2817b yiri : yir D
2818b ṣadrı : ṣadr D, ṣadra S
2819a bigi : gibi D, S
2819b urdı : irdi D, S

Tüfekler yıldırım bigi irişdi
ᶜAdūnuñ ḳalbine muḥkem girişti

S.124b ᶜAdūlar ḳalbine ursa n'ola nār
Ṭutar od yıldırım inse ḥiss u ḫār

Aġulu fınduḳ anuñ armaġanı
Revān eyler yiyenler ṭatlu cānı

O dem zaḫm-ı ᶜadūdan ḳaynadı ḳan
Revān tenevvürden ṣan ḳopdı ṭūfān

B1.95b Revān oldı o dem ḳan nite kim Nīl
Bulıt yoḳ gökde aldı ᶜālemi seyl

N.86a, B2.124b Ol ara bir deñiz ḳan oldı ābı
Büride başlar anuñ çün ḥabābı

O baḥre yüzmege cism-i ᶜadūlar
Büride başlar oldı kedūlar

Serin nezr eylemişdi tīġe virdi
ᶜAdū ol dem yüki boynından ırdı

Yüzi ṣuyıla turmaz tīġ ider ḳan
ᶜAdūlar boynına alur ferāvān

O dem Rūmīlere yüz ṭutdı nuṣret
Gelüp gösterdi rāh-ı fetḥi furṣat

Bular nuṣretle kıldı soḥbet-i ḫāṣ
Ḳılıçlar çalıcı vü nīze raḳḳāṣ

2823b inse : itse S
2827b çün : - D, N, B1, B2
2832a nuṣretle : furṣatla S

Bular ḳānūn idindiler urup çeng
^{c}Adūnuñ ḳametini ḳılmaġı ceng

Şehüñ ḫışm ile bir kez çalışından
Olurdı çār pāre iki düşmen

Kılıç biçdi ^{c}adūya bir libāsı
Kim anuñ ne yeñi var ne yaḳası

Buları gördi kim ḳopardı tozı
Götürdi düşmen ol sā^{c}at ḳopuzı

Kemān bigi ḳatı saḫt oldı düşmen
O sā^{c}at ḳaçdı oḳ bigi bulardan

D.75a S.125a Şınıḳ diller bigi şındı e^{c}ādı
Tamām oldı şeh-i Jāl'e murādı

B2.125a ^{c}Adū bir ḫ^{v}āce idi şındı gūyā
Alımlı itdi esbābını yaġma

^{c}Adūlar şındı bunlar buldı nuşret
Güneş gūyā ki ṭoġdı gitdi zulmet

B1.96a Görür kim tār u mār oldı o cumhūr
Hemān ḳusḳuna ḳuvvet didi Faġfūr

Ecel cāmını içer ceyşi görür u
Götürdi ayaġı vü didi yā hū

2835b kim : ne S / var : vardur S
2837a bigi : gibi D, S
2837b bigi : gibi D, S
2838a şındı : kaçdı S
2840a nuşret : furşat S
2842a görür : görüp S

Anuñ ardına düşdi bād-ı ṣarṣar
Nite kim kākül-i müşgīn-i dil-ber

N.86b Uçar ḳuş bigi ol dem urdı pervāz
Nite kim kekligüñ ardınca şeh-bāz

Ṣıfat-ı kal^{c}a-yı fānūsdur bu
Burūc-ı çarḫ ile me'nūsdur bu

Meger bir ḳal^{c}a var idi mu^{c}aẓẓam
Dil-i dil-dardan dīvārı muḥkem

Anuñ bir cānibi deryā içinde
Naẓīri yoġ idi dünyā içinde

İrişmiş ḳullesi evc-i semāya
Yetişmiş ḫandeḳi taḫte's-serāya

O ḳulle göge ^{c}İsā bigi irmiş
O ḫendeḳ yire Ḳārūn bigi girmiş

B2.125b Ḳamu ḳulle ayaġ üstine ṭurmış
Du^{c}ā eyler Ḫudāya el götürmiş

Gören ol ḳulleyi dir idüp inṣāf
Bunuñ yanında puşte ḳulle-i ḳāf

Bedenler eylemişler yaḳalar çāk
Nite kim sīne-i ^{c}uşşāḳ-ı ġamnāk

S.125b Sipihre olmış ol ḳal^{c}a ḥavāle
Öninde köpriler beñzer hilāle

2844a bigi : gibi D, S
2848a bigi : gibi D, S

Gören ol ḳalʿa-i Firdevs ferşi
Didi gördük bi-ḥamdi'llah ki ʿarşı

Demürden muḥkem anuñ adı fānūs
Felek fevḳ ile olmış burc-ı me'nūs

B1.96b Aña ḳoymışdı Şemʿi Şāh Faġfūr
Kim ol bad-ı belādan tā ola dūr

Yetişdi düşdi ol dem ol ḥiṣāra
Ṣanasın burcına irdi sitāre

Ḳapusın ol ḥiṣāruñ itdi dīvār
Görüp ʿāşıḳları gūyā ki dil-dār

Görür ol şāh-bāz anda şikārı
Ḳonup ṣarṣar ḥiṣār itdi ḥiṣārı

D.75b Yetişdi devlet ile Şāh Jāle
Hemān ol ḳalʿaya oldı ḥavāle

N.87a Görüp ṭop ol ḥiṣārı ṭaña ḳaldı
Yüregi ḳopuban aġzına geldi

B2.126a Ele aldı o leşker ḳalʿa cengi
Ḥiṣāra ṭoplar üşürdi sengi

O sāʿat ḳalmayup ṭopuñ ḳarārı
Yetişdi sengsār itdi ḥiṣārı

Bülend-āvāz ile ṭoplar ögindi
Anuñçün ḳalʿa taşlarla dögindi

2854b gördük : gördi N
2855b olmış burc-ı : olmışdı S
2862a ele aldı : el aldı S / leşker : ʿasker N

Kim ol ḳal^{c}ayla ṭop itdi ṣavaşı
Yıḳıl git ṭurma diyü urdı ṭaşı

Öñinde ol ḥiṣāruñ itdi ṭop āh
Der-i dil-berde ṣan ^{c}āşıḳ seḥergāh

Es̱er ḳalmadı ammā kim ḥiṣāra
Nite kim āh-ı ^{c}āşık ḳalbi yara

S.126a Tüfekler yıldırım bigi soḳurdı
Düşerdi cümle eṭrāfa şaḳırdı

Hevāyī ṭoplar eflāke ağdı
Burūca çarḫ oḳı hışm ile yağdı

Olup ḫumpāreler bir pāre āteş
İrişdi ol ḥiṣāra yıldırımveş

B1.97a Giyüp nārenci cāme yandı par par
Hemān gūyā ki yalıñ yüzlü dil-ber

Egerçi çoḳ zamān oldı ḥavāle
Ḥiṣārı alamadı Şāh Jāle

Ziyāde derd çekdi ġuṣṣalandı
Buñaldı ġuṣṣadan serv-i bülendi

B2.126b Ġam olmasun mı ol gevhere dürc
Olur dā'im beden urur bular burc

Görür kim leşkeri bī-ḥad ḳırıldı
Hemān cengi ḳodı nāzük dirildi

2867b āh-ı ^{c}āşıḳ ḳalbi : ḳalb āh-ı ^{c}āşık S / ḳalbi : ḳalb B2
2868a bigi : gibi D, S
2875a leşkeri : ^{c}askeri N

Eyitdi bekleyelüm bu ḥiṣārı
Ġıdādan tā buñala varı varı

Bular bir nice günler ḳodı rezmi
Ele aldı ayaġı itdi bezmi

N.87b **Bu aradur ṣıfāt-ı ḳaḥt-ı ni^{c}met**
Olur mı ol ḳadar ^{c}ālemde āfet

Bu yaña ḳal^{c}a içre Şāh Faġfūr
Yiyüp içmekden oldı ḥastaveş dūr

Ne ḳılsun n'eylesün azıḳ dükendi
Ziyāde ġuṣṣa yidi ġuṣṣalandı

D.76a Ḳız ucından ġıdalar oldılar ḳız
Ser-ā-ser ehl-i ḳal^{c}a oldı ^{c}āciz

Yiriken erzenüñ Yūsuf bigi çāh
Çıḳup ol oldı Mıṣr-ı raġbete şāh

S.126b Varup arpa ṣalıcıya ser-ā-ser
Bize arpa ṣalı vir dirdi iller

Biri birin yimelü oldı bunlar
Ḳamu bay u gedā oldı ber-ā-ber

B2.127a Bütün ^{c}ālem ṭolusı sīm ü zerden
Yig oldı bunlara bir yarım erzen

2877a günler ḳodı : gün itmedi S
2878a aradur : arada D. S
2878b ^{c}ālemde : dünyāda D. S
2882a bigi : gibi D. S
2885a sīm u : sīm N
2885b yarım : yadum D

B1.97b Ḳatı müşkil olur ḳıtlıḳ belāsı
Kişinüñ olmasun ol āşnāsı

İlāhī saḳla ni^{c}met ḳılletinden
Bizi ḥıfẓ eyle anuñ āfetinden

Ṣıfāt-ı ṣubḥ u vaṣf-ı fülk-i ġarrā
Açup ^{c}ibret gözin eyle temāşā

Cihānuñ yine fülk-i zer-feşānı
Seḥergāh açdı sīmīn-bādbānı

Görindi ṣubḥ-dem ol keştī-i zer
Baturdı zevraḳ-ı sīmi ser-ā-ser

Çün oldı baḥr-ı ḥaḍrāya revāne
İrişdi ni^{c}met-i şādı cihāne

O sā^{c}at bād-ı ^{c}İsā-dem dem urdı
Olaruñ yarasına merhem urdı

Düşüp anuñ öñine yidi keştī
Getürdi ni^{c}met-i cennāt-ı heşti

Ne keştī her biri beñzer ḥiṣāra
Olaruñ her sütūnı bir mināre

N.88a Yā ^{c}Anḳa'lardur açmışlar per ü bāl
İrişdiler uçar ḳuş bigi der-ḥāl

2887b ḥıfẓ : dūr D.S
2888a ṣubḥ u vaṣf-ı : vaṣf-ı ṣubḥ-ı S
2888b gözin : gözine S
2895a ^{c}Anḳā'lardur : ^{c}Anḳā'dur D, B1 / yā : ne B1
2895b bigi : gibi D, S

B2.127b Eger furṣat vireydi nā-gehān el
Olara māh-ı nev olurdı ṣandal

Olaruñ külegi olmaġiçün gün
Felek fevḳinde pür-şevk idi her gün

S.127a Olaruñ seyri deñlü aḳmaz seyl
Süleymān taḫtı bigi götürür yil

Yimek meydānı içinde cihān-gir
Cihānuñ ni^{c}metin ṣuġrā kişi yir

Olaruñ ıżtırāb olmışdı kārı
Ne yirdeydi ne gökde yoḳ ḳarārı

B1.98a Olur ^{c}uşşāḳveş olmış hevāyī
Meger kim sevdiler bir dil-rübāyı

D.76b Ser-ā-ser yile virmişler ḳarārı
Hevā şeh-bāzınuñ olup şikārı

Miyān-ı baḥrde yuyundı anlar
Kenāra iricek baġlardı lenger

İrişmiş serleri çarḫ-ı berīne
Ururlar pençe-i ḳa^{c}r-ı zemīne

Göricek anları sulṭān-ı Faġfūr
Feraḥdan göñli gözi oldı pür-nūr

Ser-ā-ser ehl-i ḳal^{c}a şād oldı
Ḳamusı ġuṣṣadan āzād oldı

2898b bigi : gibi D. S
2904b ḳa^{c}r-ı : ḳa^{c}ra D. maġz S

Ḳamusı mest olup cām-ı ferahdan
Eser ḳalmadı anlarda tarahdan

B2.128a Yetişdi ṭop diyince geldi ni^{c}met
Cehīm iken o ḳal^{c}a oldı Cennet

Ṭonatdı şāh şādīden ḥişārı
Nite kim dürlü ḫil^{c}atlar nigārı

Şu deñlü itdiler kim şehri ziynet
Görenler sandı anı ḳaṣr-ı Cennet

Cihānı ṭabl u kūs āvāzı ṭutdı
O ḳal^{c}a şādīlikden güm güm ötdi

N.88b Göricek oldı Pervāne ferah-şād
Didi ḫūrşīdüm oldı ġamdan āzād

S.127b Gürisne olmadan ḳurtıldı ol māh
Bi-ḥamdi'llah ki ni^{c}met virdi Allah

Beni ḳılsun belālar cundı tārāc
O ṭūṭī olmasun ṭek bir nefes ac

İlāhī ḳılma anuñ ḳandın eksük
Vir aña ni^{c}met-i bī-ḥaddi yük yük

B1.98b Ḥiṣār içinde Şem^{c}-i serv-i āzād
Gemiler geldüginden oldı nā-şād

Ümīdi bu idi kim şāh Faġfūr
Olup ḳızlıḳ ucından ḫ^{v}ār u maḳhūr

2907a mest : şād B2
2907b anlarda : anlara D, bunlarda B1
2911a ṭabl u : ṭabl D
2912b ḫūrşīdüm : ḫūrşīd S
2914b olmasun : olmasun mı D

Vireydi kendüzini ṣulḥ ideydi
Bulup maḳṣūdını anlar gideydi

Ne ḳılsun n'eylesün bu çarḫ-ı pür-cevr
Murādı ḳuṭbı üzre itmedi devr

B2.128b **Bu ara Şāh Jāle gitdügidür**
Olup fāriġ ferāġat itdügidür

Bu yaña Jāle-i Cemşīd-āyīn
Olur şād olduġından oldı ġamgīn

Görür anlara azuḳ geldi vāfir
Eyitdi olalum bari müsāfir

D.77a Çü bildi ḳalᶜada çoġ oldı niᶜmet
Hemān çaldurdı ol dem kūs-ı rıḥlet

Ṣabāveş bī-ḳarār olup göç itdi
Aḳar ṣular bigi turmadı gitdi

Müşerref itdi geldi taḫtgāhın
Virüp destūrı ṭaġıtdı sipāhın

Velī cehd eyledi ḳalmadı taḳṣīr
Muvāfıḳ gelmedi taḳdīre tedbīr

Ekinciler ider cehdi firāvān
Olurlar nā-ümīd olmasa bārān

S.128a Ṭutalum işlemiş şevḳ ile dün gün
Ne ḳılsun göze ger ṭoġmayacaḳ gün

2924b bigi : gibi D, S
2928a dün : dün ü D

N.89a Şol iş kim görinür āsān be-ġāyet
Güç olur olmasa Ḥaḳ'dan ^{c}ināyet

Ne ḳılsun devleti ḳalmadı yārı
Ferāġat itdi geldi ıżṭırārı

B1.99a, B2.129a **Bu ara bir güzel ḫoş dāstāndur**
Ġıdā-yı rūḥ u maḳbūl-ı cihāndur

Gel ey deyr-i ma^{c}āni būt-peresti
Ma^{c}āni bezminüñ bī-hūş mesti

Yine keyfiyyetüñi tāzele ṭur
Feṣāḥat cāmını çek na^{c}ralar ur

Yine dem ur belāġat nāyın iñlet
Ḳamu ^{c}uşşāḳa yüz şevḳ ile diñlet

Demüñden eyle bir nāzük ser-āġāz
Bu ṭoḳuz perdeden geçsün ol āvāz

Ser-ā-ser ol ṣadā dünyāyı ṭutsun
Kim andan ṭāḳ-ı a^{c}lā güm güm ötsün

Pür olsun ser-be-ser anuñla afāḳ
Muḥayyer olsun andan cümle ^{c}uşşāḳ

Güzel taḥrīrler eyle nevādan
İşiden na^{c}ralar ursun ṣafādan

İşidüp çarḫa girsünler melekler
Nite kim Mevlevī bigi felekler

2929a iş : āteş D
2931b ġıdā-yı : ^{c}iẕār-ı S
2939b bigi : gibi D, S

İdüp yüz şevḳ ile mihr ü mehi def
Melekler ursun aña rūz u şeb kef

Ziyāde gözle ammā kim uṣūli
Bulasın ḫūb taḥsīne vuṣūli

B2.129b Kim ol raḳḳāṣ olan nāy-ı ^{c}ışḳa
Düşen biñ derd ile ġavġā-yı ^{c}ışḳa

S.128b Çeken ol döne döne bunca derdi
İden ṣabr u ḳarār ile neberdi

D.77b Dün ü gün raḳṣ uran Pervāne ya^{c}nı
İden raḳṣ urmada eflāke ṭa^{c}nı

Görür kim ceng ile iş ḥāṣıl olmaz
Bu yoldan dil-rübāya vāṣıl olmaz

N.89b, B1.99b Göñülden iḫtiyār-ı ġurbet itdi
Diyār-ı salṭanatdan ^{c}uzlet itdi

Nedür sulṭānlıġı pes ^{c}ışḳ ile u
Ki sıġmaz bir arada iki ulu

Bu aradur ol ara oluñ āgāh
Ṣıfāt-ı leyl ü vaṣf-ı ġaybet-i şāh

Yine şāh-ı nucūm-ı çarḫ-ı rıf^{c}at
Gidüp mülk-i cihāndan itdi ^{c}uzlet

Münaḳḳaş eyleyüp ḳaṣr-ı zücācı
Ḳodı māh-ı münīre taḫt u tācı

2944a dün ü : dün N
2951b bigi : gibi D, S

Elinde şeb-çerāġ ol ḫūb ṭal^{c}at
Sikender bigi ṭutdı rāh-ı ẓulmet

O şeb deryā-yı ḳalbi eyledi cūş
Ṭurup āyīneveş oldı nemed-pūş

B2.130a Dimezken ḳaşların ḳazıtdı ol yār
Kimesne gözüñ üstinde ḳaşuñ var

Ḫazā'inden alup nice cevāhir
Ki yükde yiñi vü ḳıymetde aġır

Biline baġladı vü ṭurdı gitdi
Güzeller ^{c}ahdi bigi ġaybet itdi

Şunuñ kim kākülíne baġladı dil
Aña ḳul olmaġıçün baġladı bil

İdinmişdi bu şi^{c}ri vird ol māh
Oḳırdı şevḳ ile şām u seḥergāh

S.129a **Bu şāhuñ oḳıduġı ḫoş ġazeldür**
Yürekler yaḳıcı ġarrā güzeldür

Fā^{c}ilātün Fā^{c}ilātün Fā^{c}ilātün Fā^{c}ilün

Cān u dilden ^{c}azm-i kūy-ı dilsitān itsem gerek
Yirimi İdrīsveş bāġ-ı cinān itsem gerek

Āstān-ı yārda varup mücerred yir idüp
Ḥażret-i ^{c}Īsā bigi gökde mekān itsem gerek

2952a o şeb : uşup S / eyledi : eyleyüp S
2955b bigi : gibi D, S
2960 bigi : gibi D, S

B1.100a Gerçi şerḥ olmaḳ bedī^c-i aḥvālümüz bir faṣlını
Varuban bir yār ile yāre beyān itsem gerek

N.01a Yār-i dil-cū armaġān isterse ben dil-dārdan
Cānumı şu bigi ol serve revān itsem gerek

B2.130b **Gözüñ yaşını eyle vaṣf-ı deryā**
Bunı ḫāme ṣulı ḳılmışdur inşā

D.78a Nice gün gitdi gūyā kim eser yil
Varup deryāya irdi nite kim seyl

Görür kim mevc urur bir ulu deryā
Bir ulu geydi ṣan bir mā'i ḫārā

Açılsa bāb-ı imkān olsa ḳābil
Diyeydük kim yire gök oldı nāzil

Naẓar iden dir ol baḥr-ı ^{c}aẓīme
Müşābiḥ vüs^{c}atı ḳalb-i kerīme

Dil-i dānā dinürse aña cā'iz
Mühendis ḳa^{c}rınuñ fehminde ^{c}āciz

Felekde encüme var ḥadd u ġāyet
Bulınmaz anda keştīye nihāyet

Yiridür dinse gök ol bī-mişāle
Anuñ her zevraḳı beñzer hilāle

2961b varuben : varayın D
2962a dil-dārdan : dil-dādeden D, B1
2963b ḳılmışdur : ḳılmışdı S
2966b - D
2966b diyeydük : didük S
2968b ḳa^{c}rınuñ fehminde : fehminüñ ḳaşrında S

İşit neyler o bedr-i ber-kemāli
Girüp menzil idindi bir hilāli

S.129b Anuñ burc-ı mehine buldı seyri
Anuñçün menzili olmadı ġayri

O bir çeşm ü kürekler aña müjgān
Girüp o çeşme nūrı oldı ol cān

B2.131a İşitdi ḫoş ḫaber bād-ı ṣabādan
Açıldı yelkenüñ ḳalbi ṣafādan

B1.100b O yelken bād ile bir demde ṭoldı
Hemān bir göñli açuḳ yār oldı

O murġ-ı ābı çün bāl u per açdı
Ṣu üzre esb-i tāzi bigi ḳaçdı

Revān aḳar suya beñzer revişde
Sirişk-i ^{c}āşıḳuñ ^{c}aynı gidişde

Bu keştī bir nice gün uçdı gitdi
Varup ol ḳal^{c}a-yı fānūsa yitdi

N.90b İrişdi sāḥile ol māh-pāre
Ṣanasın māh-ı nev geldi kenāre

O sā^{c}at çıḳdı keştīden o server
Sadefden çıḳdı ile ṣan ki gevher

Gemiden çıḳdı çün ol derde mū'nis
Ṣanasın ḥūtdan ḳurtıldı Yūnus

2976b bigi : gibi D, S

O zevraḳdan ḫurūc itdi çün ol şāh
Ṭulū^{c} itdi ṣanasın ḳavsdan māh

Ve yāḫud çāh içinden çıḳdı Yūsuf
Kim ide Mıṣr-ı maḳṣūdı taṣarruf

Umardı kim o bağrı pāre pāre
Dil-i pür-zaḫmına ireydi çāre

Ḫaber aldı ki Şem^{c}i şāh Faġfūr
Alup taḫtına gitmiş şād u mesrūr

D.78b, B2.131b Gül açılmış gülistānda eser yil
Aḳıtdı nergisinden her yaña seyl

S.130a O ḳal^{c}a ṣan ki bir cānsuz bedendür
Aña endūd-keç gūyā kefendür

Çün anda bulmadı ol ercümendi
Hemān īmānı yoḳ bir mürde ṣandı

Temāşā ḳıl bunı vaṣf-ı ḫazāndur
Ser-ā-ser rūy-ı ^{c}āşıḳdan nişāndur

Ḥiṣārı ḳodı bir ṣaḥrāya irdi
Revān ṣu bigi bir ḫoş bāġa girdi

B1.101a Görür olmış ḫazān verd-i sefīdi
Nite kim kendünüñ berk-i ümīdi

Ḫazān zerd eylemiş bāġun ^{c}iẕarın
Gelüp almış elinden nev-bahārın

2985a Şem^{c}i : Şem^{c} D, N
2985b gitmiş : geçmiş N / şād u : şād N
2990b bāġa : ġāra D, hāre S

Ḳızarmış ḳamu gök yapraḳ şafaḳveş
Ṣanasın Bursa şehrin ṭutmış āteş

Heves itmiş şecer luṭf u ᶜaṭāya
Çıḳarmış geydügin virmiş ṣabāya

Görüp ṣandı ḫazān bir gün o merdüm
Ḳıyāmet ḳopuban dökildi encüm

N.91a Dönerdi gird-bād önince evrāḳ
Ṣarardup beñzini gūyā ki ᶜuşşāḳ

B2.132a İdüp ṣabr u ḳarār ile vedāᶜı
Hevā-yı yār ile eyler semāᶜı

Revān itmiş sirişkin āb-ı ṣāfuñ
Aña diller virüp berki ḫilāfuñ

Yetişmiş tīġ-ı hicrānı nehāruñ
Tenine yaralar urmış enāruñ

Elin kesmiş çenāruñ bād beñzer
Bulınmışdur elinde uġrılıḳ zer

Meger kim seyre gelmiş anda dil-dār
Şecerler eşrefīler itmiş īṣār

S.130b Ser-ā-ser bāġuñ olmış zerd ḫaddi
Meger kim sevmiş ol bir serv-ḳaddi

Aġaçlar her biri ṣarrāfa beñzer
Kimi yāḳūtlar ṭutar kimi zer

2993a ḳamu : niçe D. N. B1. B2
3000b uġrulık : uġrulayın S
3002a zerd : zed S

Gören dirdi çenārı bir dil-ārā
Eliyle ayağın itmiş müḫennā

B1.101b Ḳasurġa ḳopsa toz ile ṣaru berg
İrerdi göklere idüp yiri terk

Nite kim görmese rūy-ı nigārı
Muḥibbüñ dūd-ı āh-ı pür-şerārı

D.79a Dişi rümmān ḫandānuñ dökilmiş
Libāsı tīġ-ı hicr ile sökilmiş

Yine ammā ki ṭurmaz ḫande eyler
Ziyānına güler şeydāya beñzer

B2.132b Ḳanı o ḫilᶜat-ı sebz-i muṭarrā
Diyüben dökünür muşt ile eyvā

Temāşā eyledi faṣl-ı ḫazānı
Bahāruñ ḳalmamış hergiz nişānı

Bilür kim kimseye ḳalmaz zamāne
Bahār-ı ᶜömr irer āḫir ḫazāne

Cigerden yane yane itdi āhı
Eyitdi birligün ḥaḳḳı İlāhı

N.91b Ḫazāna varmadan ᶜömrüm bahārı
Gözüme iyle ṭuş ol gül-ᶜiẕārı

Züleyḫā ile Yūsuf ḥaḳḳı yā Rab
Ḳuluñı eyle ol şāha muḳarrab

3009b diyüben : diyübeni S / dökünür : döker D, S

İlāhī merḥamet ḳıl bir ġarībem
Gülinden ayru düşmiş ᶜandelībem

İrişdür müşterīni ḫoş perīye
Ḳurbān it āftābı Müşterī'ye

S.131a Biraz ol serv-ḳadd u çeşmi bādām
İderken küşesinde bāġuñ ārām

Ḳulaġına ceres āvāzı geldi
Ṣafāyı ol ṣadā ḳalbine ṣaldı

Çıḳınca bāġdan cānı ṭarıḳdı
Hemān berg-i ḫazānveş ṭaşa çıḳdı

B1.102a Gelür gördi bir ulu kārbānı
Çıḳa yazdı ḫaber alınca cānı

B2.133a Revān bildi giderler taḫt-ı Çīn'e
Çıkḳup ġuṣṣa feraḥ ṭoldı içine

Gider bildi bular canān iline
Ṣafa sulṭānı geldi cān iline

Surūr ile derūnı ṭoldı anuñ
Revān düşdi öñine kārbānuñ

İdüp bir yil bigi toz ile rāhı
Hevā-yı yār ile eylerdi āhı

Ḳasurġa bigi eylerdi semāᶜı
İderdi rāh ile tozlar vedāᶜı

3015b düşmiş : düşdüm D
3024a bigi : gibi D, S
3025a bigi : gibi D, S

Sirişkinden olurdı rāh nemnāk
İder toz bād-ı āhından yaḳa-çāk

Eger gelse öñine bir ulu seyl
Geçerdi bir nefesde nite kim yil

D.79b Geçerdi yol deñiz olsa ser-ā-ser
Şabāveş dāmeni olmaz idi ter

Yolında yāruñ ol şāh-ı dil-āvīz
Ḳavī endīşeden evhāmdan tīz

N.92a İderdi āh u feryād u terennüm
Öterdi ḳubbe-i kūhsār güm güm

Ṣadā-yı pāyına kūh itdi āheng
Elinden ḳaya geldi rāh-ı pür-seng

S.131b Bu resme kārbān öñince gitdi
Varup bir gün o taht-ı Çin'e yitdi

B2.133b Müşerref itdi Dellāle evini
Güneş ṣan ṣaldı hāke pertevini

Ṣafā sürdi görüp Dellāle anı
Sevindi ḳalbi şād oldı revānı

B1.102b Didi hoş geldüñüz ey çeşmi haste
İrişdüm ṣıḥḥata bu ben şikeste

Didi Pervāne zahmetler getürdük
Yine ṭapuña miḥnetler getürdük

3026a nemnāk : ġamnāk S
3030a āh u : āh S
3030b kūhsār : kūhsārı N
3031b ḳaya : ḳopa S
3033a evini : anı D
3034b şād oldı : şādī D

Didi Dellāle gül yiri olur ḫār
Begüm gül bigi baş üzre yirüñ var

Görüp yüz luṭf ile bu ḫoş nihāli
Ḳodı altına bir ġarrā nihāli

Getürdi öñine ṭur geldi ni^{c}met
Yiyüp şāh itdi Ḥaḳ'ḳa şükr ü minnet

O künc oldı çün ol gencüñ ṭuraġı
Çıḳardı bī-bedel bir şeb-çerāġı

Şu^{c}ā^{c}ından pür oldı bu ṭoḳuz ev
Ṣalar ol mā-verā-yı ^{c}arşa pertev

Olur rūşen-dil anı gören ādem
Hemān Dellāleye yandurdı ol dem

Dil-i tārīki şöyle rūşen oldı
Ṣanasın gün ṭoġup ^{c}ālem şen oldı

Didi Dellāle'ye Pervāne ol dem
Ṭabīb olursın olsa ḫasta ādem

B2.134a Seḥer bigi o māhuñ vaḳdi ḫoş mı
Melāḥat ṣubḥgāhında güneş mi

Yanar mı par par ol şem^{c}-i dil-efrūz
Benüm sīnem anuñ şevḳiyle pür-sūz

N.92b S.132a Var anı geldügümden eyle āgāh
Ola kim göñlümüzden ṭoġa ol māh

3037b bigi : gibi D, S / baş : başı D
3045a bigi : gibi D, S
3046a dil-efrūz : dil-fürūz S

Eger kim Ḫıżr tek ola ṭabībüm
İrişür derdüme dermān ḥabībüm

D.80a, B1.103a Eline aldı bir maḥbūb ḫāme
O sāᶜat yazdı bir ḫoş sūz-nāme

Ṣıfāt-ı nāme-i Pervāne'dür bu
Ser-ā-ser ṭopṭolu dür-dānedür bu

Şu deñlü yane yazdı kim o server
Kebāb olurdı iltince kebūter

Görenler ḥüsn-i ḫaṭṭın idemez ḳīl
Ṣanasın kim mehi naḳş itdi Cibrīl

Ḳuru varmamaġiçün yāre defter
Revān gözi yaşından eyledi ter

Durup anı tamām itdi ser-ā-ser
Virüp Dellāle'ye didi o server

Ṭur imdi nāmeler bigi ḳanat bük
Yolı dūr nite kim bir peyk-i çābük

B2.134b Revişde ṭaᶜna ur bād-ı sabāya
İriş Hüdhüd bigi şehr-i Ṣabā'ya

Ṣabāveş ol nigāra sırr ile gir
Süleymān'dan ḥabībine ḫaber vir

3049b sūz-nāme : sūr-nāme S
3053a ḳuru : ḳurı S / varılmaġiçün : varmaġiçün N,S
3055a bigi : gibi D, S
3056b bigi : gibi D, S

Bu mektūbı irişdür ol nīgāra
Ola kim oña bağrumdağı yara

Alup Dellāle ol mektūbı gitdi
O sā^{c}at vardı ḳaṣr-ı Şem^{c}e yitdi

İrişdi od bigi bulışdı Şem^{c}e
Ne şem^{c} anuñ yüzinden mihr-i lem^{c}a

Du^{c}ālar eyledi aña el açdı
S̱enā gevherlerin ṣu bigi ṣaçdı

S.132b Didi ḥüsnüñ güneşden rūşen olsun
Yirüñ gün bigi dün gün gülşen olsun

Cemālüñden ırağ olsun yavuz göz
Saña egri baḳanuñ gözine köz

N.93a Yüzüñ mihri ki bulmışdur kemāli
Ḫudā irgürmesün aña zevāli

B1.103b Du^{c}āyı ol dem evvel āḫir itdi
O mektūbı çıḳardı ẓāhir itdi

Oḳıdı anı iḫfā ile canān
Namāzında günüñ gūyā ki Ḳur'ān

Dimiş ey āftāb-ı ^{c}ālem-ārā
Cemālüñden münevver rūy-ı dünyā

B2.135a Yüzüñ on dördidür ey māh ayuñ
İder rūşen yidi iḳlīmi rayuñ

3058b bağrumdağı : bağrumdaki S
3060a bigi : gibi D, S
3062b bigi : gibi D, S / gülşen : rūşen S

Vireydi mihr-i rayuñ encüme nūr
Cihāndan dūr olurdı leyl-i deycūr

D.80b Eger kim açar iseñ bāl-i tedbīr
Melek bigi saña eflāk olur yir

Baña döne döne cevr idüp eflāk
İdüp dururdı ḳat ḳat yirümi ḫāk

Bugün rūşen-dilüm ey bedr-i kāmil
Sipihr-i āstānuñ oldı menzil

Egerçi uġradum derd ü belāya
Yetişdüm çoḳ şükr dārü'ş-şifāya

N'ola aḥvāli dirsem sen ḥabībe
Döker derdin k'ire ḫasta ṭabībe

Görürse āh u eşkin ben elīmüñ
Açar deryā içi yanar caḥīmüñ

Eger ṭamuda od ḳalmasa ey yār
Yeter aña benüm sīnemdeki nār

S.133a İderdi hicr tenden cānı zā'il
Ümīd-i vuṣlatuñ olmasa ḥā'il

Firāḳuñ mülketinde pādşāhem
Şerār-ı āh ile encüm sipāhem

Cihānı yaḳdı yandurdı sipāhum
Bu dirlikden ölüm yig pādşāhum

3070b bigi : gibi D, S
3075a āh u : āh D
3077a cānı : cāyı D

B1.104, B2.135b 3080 Ne müşkil böyle ḳalursa bu hicrān
Bana bu derdden cān virmek āsān

N.93b Ṭutarsam n'ola çarḫa tīġ-ı āhı
Kesilmez bendeden hicrān sipāhı

Çün oldı mihrüñ ey meh baña yoldaş
Ya vaṣla irgürem el yā virem baş

Mürekkeb olsa cümle yidi deryā
Yazılmaz ḥaşr olınca derdüm asla

Yine irse gerek bu ḥasret āḫir
Ḳamudan evvel anı eyle ẓāhir

3085 Nic'olur ḥālümüz ey yār-ı cānı
Bize lutf eyle ibrām eyle anı

Ṭabībā vir bu bīmāra cevābı
Gide tā kim yürekden derd-i tābı

Ḳuru varmamaġıçün peyk-ī nāme
Bu ter-ebyātı taḥrīr itdi ḫāme

Bu ol mektūba yazduġı ġazeldür
Bunı seyr eylemek ġāyet güzeldür

Mefā^c^īlün Mefā^c^īlün Mefā^c^īlün Mefā^c^īlün

Firāḳ ebri alup ben ḳatreyi ṣalmışdı saḥrāya
Bi-ḥamdi'llah getürdi cūy-ı cezbeñ yine deryāya

3090 Beni şeb-nem bigi ḫāke düşirmişdi şeb-i firḳāt
Çıḳardı pertev-i mihrüñ yine evc-i S̱üreyyā'ya

3080b derdden cān virmek : derd virmek cān S
3081a n'ola çarḫa : çarḫa n'ola D

D.81a, B2.136a Çıḳarmışdı beni iblīs-i firḳāt bāġ-ı Cennet'den
Ḳıyāmet-dem gelüp girdüm yine Firdevs-i aᶜlāya

S.133b Şeb-i firḳat beni ey meh yire gün bigi çalmışdı
Çıḳardı himmetüñ ṣubḥı yine ṭāḳ-ı muᶜallāya

Beni Yūnus bigi yutmışdı nā-geh māhī-i firḳat
İrişdi bir mübārek-dem çıḳardı yine dünyāya

Delinmiş yüregi iñler yürekler pāreler āhı
Meger senden cudālar ḥālini ney-zen dimiş nayā

B1.104b Ṭop olmazsa başum ṭop eyleyem meydān-ı ᶜışḳunda
Serüm saġ olsun ey server baña yitmez mi ser-māye

Bu aradur sıfāt-ı nāme-i Şemᶜ
Ṣafā vü ẕevḳ ile gel ṭut buña semᶜ

Çün oldı Şemᶜe ẓāhir sırr-ı nāme
Eline aldı yüz şevḳ ile ḫāme

N.94a Ṣanurdı gören anı şāh-ı mārān
Tekellümler ider mānend-i insān

Kim ol mīzāb-ı ḥavż-ı āb-ı Kevs̱er
Aḳıtdı ṣu yirine şehd ü şeker

Getürdi bir varaḳ ol ḥūr-ı behcet
Gören ṣanur ruḫām-ı ḳaṣr-ı Cennet

Cilāsından olur ḫūrşīd tīre
İrişmiş pertevi bir ẕerre yire

3093a bigi : gibi D, S
3095b yitmez mi : yiter mi S
3096b buña : aña S
3101a ḫūrşīd : ḫūrşīde D

B2.136b Dahı feth itdi bir ḳaṣr-ı zücācı
Alur Firdevs köşkinden ḫarācı

Olur içinde bir bī-mis̱l Zengī
Anuñ ʿaynı sevād-ı dīde rengi

Ceri ġāyetde ebrişem giyer u
Hemān ḫıdmet deminde bir aḳar ṣu

Ḳalem parmaġ ile ḳıldı işāret
Ol itdi kāġıda ḥāli rivāyet

Tekellümde leṭāfet ḳandın ezdi
O dem bir ṭatlu şīrīn nāme yazdı

S.134a Tamām itdi o mektūbı bitürdi
O dem Dellāle'ye virdi getürdi

Ṣafā vü şevḳ ile ol māh-pāre
Revān ney-şekker irsāl itdi yāre

O dahı baş urup ayaḳ götürdi
Anı Pervāne'ye virdi getürdi

B1.105a Görüp şeh-zāde anı ḫurrem oldı
Ġam u endūh göñlinden kem oldı

Gözine sürdi mektūbın o cānuñ
Çerāġı yaġı bigi evliyānuñ

D.81b Açıldı göñli gözi rūşen oldı
Yaşı cūş itdi zemzemveş şen oldı

3103b ʿaynı : ʿayn D, S, B1, B2
3108b şekker : sükker D, S
3110b ġam u : ġam D
3111b bigi : gibi D, S
3112a rūşen oldı : oldı rūşen D, S, B1, B2
3112b şen oldı : ṣafādan D, S, B1, B2

O sā^{c}at göñli bigi açdı anı
Yüzine baḳdı şād oldı revānı

B2.137a Du^{c}ā desti bigi yüzine sürdi
O kuhlāsā ḫaṭı gözden geçürdi

N.94b Dimiş ey pādşāh-ı mülk-i devlet
Süleymān-salṭanat Cemşīd-fikret

Yoġ olsun ġuṣṣa sen ^{c}ālemde var ol
Nite kim ṣıdḳ-ı mü'mīn ber-ḳarār ol

Ṣafā geldüñ revān ey bir içim ṣu
Feraḫ ol ġuṣṣa ırmaġından el yu

Ben itdüm ḥāżır iki esb-i tāzī
Durur ṭomārveş rāh-ı dırāzı

Revişde anlar ey şūh-ı dil-āvīz
Tefekkürden serī^{c} endīşeden tīz

Yoluñ ben ḳaydını gördüm müretteb
Suvār olup ol iki ata bir şeb

Ṣaralum kendümüz muḥkem ulaḳvār
Ulaḳ ṣansın görenler bizi ey yār

S.134b Bu gice ḥāżır ol uġrı ḳapuda
Şikār olur bigi ṣabr it pusuda

Olalum ġāyet ey şūḫ-ı perīveş
Nite kim şem^{c} āḫir olsa āteş

3121a ṣaralum : ṣalalum S
3122a uġrı : uġru N
3122b bigi : gibi D, S
3123a olalum : olam D
3123b āḫir : aḳar D, S

O dem Pervāne şükr itdi Ḫudāya
Şeh oldı mülket-i ẕevḳ ü ṣafāya

B1.105b O söze ḳalbi şöyle oldı mā'il
O gün aḫşam olınca oldı biñ yıl

B2.137b Vire ger va^{c}de cānān ola müştāḳ
Sürer biñ yıl ^{c}ömr bir demde uşşāḳ

O şīrīn-leb midāde şekker ezmiş
Bile bir ḫüsrevāne şi^{c}ri yazmış

O mektūba yazılan şi^{c}rdur bu
Laṭīf ü nāzük ü maḥbūb u dil-cū

Mefā^{c}īlün Mefā^{c}īlün Mefā^{c}īlün Mefā^{c}īlün

Bizi ḫāk eylemişdi ḥasret ol cānānumuz geldi
Ḳıyāmet sā^{c}ata irdük ki yine cānumuz geldi

Felekde necmüme burc-ı nüḫuset menzil olmışdı
Bi-ḥamdi'llah şeref virdi meh-i tābanumuz geldi

Ḫarāb olmışdı ḳalbüñ ḳal^{c}a-yı şādī yıḳılmışdı
^{c}İmāret eyledi dil mülkin ol sulṭānumuz geldi

N.95a Ṣafā gülzārına ṭa^{c}n mı açılsa gonce-i ḳalbüm
^{c}Aceb mi gül bigi gülsem gül-i ḫandānumuz geldi

D.82a Teşevvük nārına büryān idüp bir berre-i cānı
Ḫalīlāsā feraḥ olsam n'ola mihmānumuz geldi

3125b aḫşam : akşam N
3127a şekker : sükker D, S / midāde : midād S
3127b Bile... yazmış : Bu ṭatlu şi^{c}ri ol mektūba yazmış B1/şi^{c}ri : şi^{c}r S
3128a şi^{c}rdur bu : şi^{c}r budur S
3131a ḳalbüñ : ḥālüm N, B1
3132b bigi : gibi D, S
3133b n'ola : nūr S

Bu vaṣf ol vaṣfdur kim Leyletü'l-Ḳadr
İrişdi oldular hem-rāh iki bedr

Gelüp şeb dāmen-i çarḫ oldı pür-ḫūn
Ḳoşıldı gūyiyā şeb-dīz-i gül-gūn

B2.138a Müzeyyen oldı bu çarḫuñ semendi
Hilāl oldı gümişden sīne-bendi

S.135a Ol ata kehkeşān çün çekdi tengi
Ser-ā-ser bağladı naḳş-ı pelengi

Ṭurup şeh cāme geydi şeb-revāne
Ṣarāya ṣu bigi oldı revāne

O meh emr itdügi menzilde ṭurdı
Ḳulağın ḥalḳaveş ḳapuya urdı

B1.106a Ṭulūᶜ idince māh-ı tābdārı
O menzilgehde çekdi intiẓārı

Velī her dem aña biñ yılca oldı
Derūnı āteş-i şevḳ ile ṭoldı

ᶜÖmürden intiẓār olursa ger ᶜad
Bulınmaz muntaẓırlar ᶜömrine ḥad

Bu yaña şemᶜ-i tābān-ı dil-efrūz
Derūnı āteş-i şevk ile pür-sūz

Cevārī aşına ḳatmışdı dāru
Ser-ā-ser gözlerini aldı uyḫu

3134a vaṣf ol vaṣfdur : ol vaṣf durur D, ol aradur S
3135b gūyiyā şebdīz-i : şebdīz ü gūyiyā D
3138b sarāya : ser-ā-ser N

Ṭurup ol dem ḳapuyı geldi açdı
Güneş ṣan ṭoğdı dehre nūr ṣaçdı

Cihāna nūr-ı ḥüsni ṣaldı pertev
Görinmez oldı rūy-ı māh-ı şeb-rev

Görür Pervāne bir mihr-i dil-efrūz
Ṭulū^{c} itdi ki ḳıldı ol şebi rūz

B2.138b İdüp biri biriyle merḥabālar
İki cānibden olındı du^{c}ālar

N.95b Ol alın Zühre'ye bulışdı ol şāh
Ṣan itdi ictimā^{c}ī mihr ile māh

Çıḳardılar görüp iki semendi
Revişde her biri bir berḳ-kemendi

Ḳoşılsalar olurlar yilden öñdül
Biri hey'etde Aşḳar biri Düldül

S.135b Suvār oldı olara şem^{c} ile şāh
İki çarḳ üzre gūyā mihr ile māh

Kim anlar ṭutdı gitdi rāh-ı Rūmī
Müşerref ideler tā şāh-ı Rūmī

D.82b, B1.106b **Bu bir ḫoş maṭla^{c}-ı destān ṣıfātı**
Ezer ^{c}ālem dimağına nebātı

Elā ey sāḳī-i bezm-i ma^{c}āni
Yine rāḥunla raḥat ḳıl revānı

3151a olurlar : alurlar S, B1, B2
3154a maṭla^{c} : mutā^{c} N
3154b nebātı : ṣıfātı S

Ayaġundan cihānı eyle ser-mest
Yusunlar baḥr-i ġamdan ser-be-ser dest

Felekler bezminüñ sāzına raḳḳāṣ
Melekler bādenüñ baḥrına ġavvāṣ

Nedīmüñ cümle-i rūḥ-ı mücerred
Niçün olmayasın ^{c}ayşa muḳayyed

B2.139a Ṣafā vir ḫāṣ u ^{c}āma ṣoḥbetüñden
Pür olsun cümle ^{c}ālem şöhretüñden

Egerçi kim dimişler şöhret āfet
Olur ammā eyü ad ile rāḥat

Ḳazan ḳaṣd eyle ^{c}ālemde eyü ad
İder rūḥın eyü ad ādemüñ şād

Eyü ad ile ^{c}ālem ṭutar ādem
Olur cümle cihān içre mükerrem

Eyü ad ile Ḫātem buldı ^{c}izzet
Aña dīv ü perī itdi iṭā^{c}at

Eyü ad ile raġbet buldı dirhem
Aña ^{c}izzetler eyler cümle ^{c}ālem

Budur evṣāf-ı ṣubḥ-ı ^{c}ālem-ārā
Ḳudūmından münevver oldı dünyā

N.96a Felek yüz aḳlıġın ḳılmaġa ḥāṣıl
Ṭaḳındı yanına zerrīn ḥamā'il

3165b oldı : rūy D. N

S.136a Yed-i ḳudretle ṣāni^{c} altun ezmiş
Du^{c}ā-yı nūrı cümle aña yazmış

Ḳarañu dilleri pür-nūr itdi
Cihānuñ ḳalbini mesrūr itdi

B1.107a Görürler şāh-zāde bārgāhı
Felekdür ġıybet itmiş līk māhı

B2.139b Hemān bir şem^{c}i yoḳ fānūsa dönmiş
İçinde şādlıḳ şem^{c}i söyinmiş

Ḳamu ḫuddām ḳalbin ṭutdı ẓulmet
Ḳapu ḫalḳın ser-ā-ser oldı ḥayret

Didiler yine pervāne per açmış
Şerār-ı āteş-i hicrānı ṣaçmış

Bizi hicr odına Pervāne atdı
Ḫudā anı ^{c}aceb dīvāne itdi

Bu işden Şāh Jāle oldı āgāh
Cigerden yane yane eyledi āh

D.83a Ulaḳlar ṣaldı rāh-ı mülk-i Çīn'e
Yayıldı cümle peyki mülk içine

Uçar ḳuşa ve lākin kimse yitmez
Yalıñ ardınca tedbīr ehli gitmez

Ser-ā-ser yolları anlar aradı
Şehüñ maḥṣūl olmadı murādı

3167b nūrı : nūr ile N
3169b līk : līki D
3175b mülk içine : mülk-i Çīn'e N / peyki : peyk B1
3177b maḥṣulı : maḥṣūlı S

Ne bilsünler bular ol bir içüm şu
Akar şu bigi bahre tutduğın rū

Gidüp ṭolābveş şāhuñ ḳarārı
Gözinden dökdi yaşı ḳıldı zārı

Derūnı nā-bedīd itdi çü deryā
İdüp çūş u ḫurūş vü oldı şeydā

Kim aña eylediler pend ile bend
Şu kim ādemdür aña bend olur pend

S.136b, B2.140a Görür sīne siper tīr-i ḳażāya
Boyun ṭutdı hemān tīġ-ı rıżāya

N.96b Eyitdi idelüm cebr ile ṣabrı
Ḳılalum ḳalbe ḳahrı cāna cebri

B1.107b Görelüm kim bu mir'āt-ı zamāne
Ne ṣūret gösterür āḫir cihāne

Ṣıfāt-ı leyl ü vaṣf-ı ḫᵛāb-ı sulṭān
Temāşā ḳıl ṣafā kesb eyle ey cān

Yumup bir dīdeyi bu çarḫ-ı gerdān
Kim açdı yirine çeşm-i hezārān

Gözini yumdı ḫᵛāba vardı ḫūrşīd
Uyandı uyḫudan Bercīs ü Nāhīd

Felek yüzinde yir yir ser-be-ser heb
Uyandı ḳalb-i mü'min bigi kevkeb

3178b bigi : gibi D, S
3180b vü : - D, N
3185 S'de: Ġıdā-yı ḫᵛān u vaṣf-ı leyl-i sulṭān / Temāşā-yı ṣafā kesb eyle ey cān şeklindedir.
3187b uyḫudan : uyḳudan N, B1, B2
3188b bigi : gibi D, S

Yürüyiş eyleyüp eliyle yap yap
Şeh-i ḫ^{v}āb oldi gözler ḳal^{c}asın hep

Girişdi bir birine iki leşker
Ṭutarlar nīzeler elde ser-ā-ser

Görür Sulṭān Jāle düşde nā-gāh
Gelüp ḳoynına girdi mihr ile māh

Buları şevk ile itdi der-āġūş
Nite kim çeşme-i mihr eyledi cūş

B2.140b Uyandı göñli gözi rūşen oldı
Ṣafālar sürdi ġāyetde şen oldı

Eyitdi var bu sūret içre ma^{c}nī
İdem bigi yine hicrāna ṭa^{c}ni

Bu ol gün vaṣfıdur kim mihr ile māh
İrişdi Jāle'ye geldi sehergāh

D.83b Yine bir şeh-suvār-ı ḫūr-ı behcet
Ḳudūmından cihānı itdi Cennet

S.137a Ḳızardup gök kenārın gülşen itdi
Miyān-ı dehr-i dūnı rūşen itdi

Olup gül-gūn felek çün verd-i Cennet
Götürdi ayaġı şeb-dīz-i zulmet

B1.108a Oturdı taḫta Jāle ḫüsrevāne
Düşindi şādlıḳ düşdi cihāne

3190a leşker : ^{c}asker N
3194b bigi : gibi D, S
3195b - D
3198 getürdi : götürdi D

N.97a
O sā^{c}at iki ulaḳ geldi nā-gāh
Biri mihr-i cihān-āra biri māh

Buları gördi şeh cūş itdi ḳanı
Ferahdan cismine sığmadı cānı

İnüp şāh ayağına urdılar ruh
Biri ferhunde-ṭāli^{c} biri ferruh

Bilür şeh biri ^{c}ömri ḥāṣılıdur
Biri dahı anuñ cān u dilidür

B2.141a
Revān ol server-i erbāb-ı ^{c}izzet
Bulara eyledi i^{c}zāz u hürmet

Kim ol luṭf ıssı vü ahlāḳ cem^{c}i
Şükūfe ḳaṣrına gönderdi Şem^{c}i

Budur vasf-ı cemāl-i Şem^{c}e Bānū
Özi ḥūr ü yüzi gülzārdur bu

Şükūfe gördi kim irişdi bir ḥūr
Güneş bigi yüzinde berḳ urur nūr

Hudā virmiş aña bir hoş cemāli
Bulur gökde güneş andan zevāli

Gözinden ser-nigūn Hārūt u Mārūt
Sözinden hasta cāna irişür ḳut

Gören kimse o bedr-i ber-kemāli
Beli ḥaḳḳında ḳalmaz ḳılca ḳāli

3206a Şem^{c}e : Şem S
3206b ḥūr : ḥūrī S / gülzārdur : gülzār-ı mīve D. gülzāndur S
3207b bigi : gibi D, S
3209a Hārūt u : Hārūt N
3209b irişür : irişüp S

Tekellüm ḳılsa eyler keşf-i esrār
Revān cāndan ḫaber virür o güftār

S.137b Şükūfe ol gül-i gülzāra ta^{c}ẓīm
Ṭurup itdi aña i^{c}zāz u tekrīm

Revān bağrına çekdi cānı bigi
Getürdi sīneye īmānı bigi

B1.108b Anı öpe ḳoça ḳoydı sarāya
Oturdılar ikisi bir araya

B2.141b Didi ḫoş geldüñ ey göñlüm surūrı
Müşerref eyledüñ ben bī-ḥużūrı

D.84a Ṣafā geldüñ elā ey bir içim ṣu
Ferahdan eşk-i çeşmüm eyledüñ cū

N.97b Revānum rūḥı cānum cānı sensin
Faḳīrüñ bir ulu mihmānı sensin

Bizüm maḳṣūdumuz bu Ḥaḳ tebārek
Senüñ gelmekligün ide mübārek

Ṭekellüm eyleyüp cān u dil ile
Anı ağırladı ṭatlu dil ile

Eger olmaz ise envā^{c}-ı ni^{c}met
İder insānı ṭatlu dil żiyāfet

Ağırlanan kişiler ṭatlu dilden
Ṣafālar kesb ider cān u göñülden

3212a gülzāra : gülzār N, B1, B2
3213a bigi : gibi D, S
3213b bigi : gibi D, S
3216b eyledüñ : eyledi N
3221b ṣafālar : ṣafā S / ider : iderler N, B1, B2 / göñülden : dilden N, B1, B2

Şükūfe'yle olup bir arada cem^c
Ḳarār itdi hemān ol ḳaṣrda Şem^c

Bağışladı Şükūfe aña yüz ḳız
Ucuz her biri biñ cāna degül ḳız

Olaruñ her birinüñ ḥüsni mehveş
Ururlar ruḫlarından cāna āteş

İrer insāna afet gözlerinden
İrişür cāna rāhat sözlerinden

Olarla seyr iderdi Şem^c her gāh
Ḳevākible iderdi seyri ṣan māh

S.138a, B2.142a Bu yaña itdi şāh-ı çarḫ-ı rıf^{c}at
Vucūdı burcınuñ māhın żiyāfet

B1.109a Aña bir ḫoş żiyāfet itdi Jāle
İnüp māh oldı tepsi sofra hāle

Didi ḫoş geldüñ ey şāh-ı cihānum
Feraḥdan itdi cūş eşk-i revānum

Oñarmış işüñ ey şeh-bāz Bārī
Bi-ḥamdi'llah ki almışsın şikārı

Başarmaduğını ceng ile leşker
Başarur ḥīle vü āl le berāber

Ṭoḳuzı āl u ḥīle erlik ondur
Kim āl u ḥīleden arslan zebūndur

3231a leşker : ^{c}asker N
3231b başarur : başardı S
3232a āl u : āl N
3232b arslan : aslan D, B1

Ṭutılmaz güç ile bir güçin ey cān
Ṭutılur āl ile ammā ki arslān

N.98a Pes andan gördiler dügün yarağın
Uyarmaḳ ḳaṣdına vuṣlat çerāğın

Ṣıfāt-ı ṣubḥ u vaṣf-ı ġaybet-i Şem^c
Ol aradur bu ara ṭut buña sem^c

Görindi nā-gehān bir ḫūb-ṣūret
Göricek anı Zühre etdi ġıybet

D.84b Per açdı bir Hümā-yı bāz-heybet
Ḳamu güncişk-i eflāk itdi ġaybet

B2.142b Yine şeh-bāz-ı zerrīn-per per açdı
Anı murġān-ı sīmīn gördi ḳaçdı

Sarāy-ı Şem^{c}de nā-gāh Dāye
Uyandı kim ola nāẓır ol aye

Yirinde yil eser ol gül açılmış
Sarāya ḥasret evrāḳı ṣaçılmış

Dil-i müştāḳ bigi ġaybet itmiş
Ḳarār u ṣabr-ı ^{c}āşıḳ bigi gitmiş

S.138b Didi cümle cevārī ir ü ger giç
O māhı bu gice biz görmedük hīç

3233b arslan : aslan D, B1
3234a dügün : dün gün S
3235b buña : aña D, S
3237a heybet : himmet D, S
3237b ġaybet : vaḥşet N, B1, B2
3238a zerrīn-per per : zer-i zerrīn per S
3241a bigi : gibi D, S
3241b bigi : gibi
3042a ü: -D, S / ger : eger S

B1.109b Bizi şol deñlü almış bu gice ḫ^{v}āb
Yıḳılsa tuymaz idük bām ile bāb

Görürler kim açuḳdur uğrı ḳapu
Bilürler eylemiş vaḥşet hemān u

Görürler kim yerinde yoḳ iki raḫş
Bilürler kim revān olmış o cān-baḫş

Bu işden Şāh Faġfūr oldı āgāh
Ḳızardı vü bozardı çün seḥergāh

Ḳatı incindi gāyet ḫışma geldi
Yürek ḳanı ġażabdan çeşme geldi

Ġażabdan ağlariken güldi ḳah ḳah
Didi gördüñ mi bu mel^{c}ūna vah vah

Yürege urdı bir bī-misl yare
Bulınmaz tā ölince aña çāre

B2.143a Kimüñ kim bir ḳamer-ṭal^{c}at ḳızı var
Nuḥūset menzilinde yılduzı var

N.98b Gerekdür ḳız meseldür cümle yirde
Yidi yaşında yā yirde yā erde

Eger ondan gece eyler fesād
Kim anuñ baḳır olur altun adı

Pes andan saldı her yaña ulağı
Aratdı cümle yaḳın u ırağı

3244a görürler : görelüm D, S
3251b yirde yā erde : erde yā yirde D, S
3253a saldı : ṣoñra S

Eser bulmadılar bir zerre andan
Vefāyı nite kim kimse cihāndan

Hemān ol dem taṣavvur itdi ol şāh
İdindi mülk-i Rūm'ı menzil ol māh

Bu ara vaṣfıdur ᶜayyār-ı Çīn'ün
Kim ol seyyāḥıdur rūy-ı zemīnün

S.139a Mege var idi bir bī-miṡl ᶜayyār
Kim olmışdı aña cāsūslıḳ kār

D.85a, B1.110a Olurdı geh saḳallu gāh köse
Dönerdi geh Tatar'a gāh Urus'a

Olurdı geh müselmān gāh kāfhir
Olurdı gāh pinhān gāh ẓāhir

Ol ᶜayyāra eyitdi Şāh Faġfūr
Eser yil bigi mülk-i Rūma var ṭur

B2.143b Tecessüs eyle gör ol yüzi ḳara
Ola kim ṭālibi var anda vara

Ḳoyup baş u ayaḳ götürdi ᶜayyār
Bulıtlar bigi geçdi deşt ü kūhsār

Gidüp bir gice gün ol cust u çālāk
İrişdi şāk ile şād u ferahnāk

3254a andan : anda D
3255a ol : kim D
3257a bī-miṡl : bī-miṡl ü S
3259a geh : gāh N
3262a baş u : baş N
3262b bigi : gibi D, S
3263b şāh güle : şākile D, N

Öterdi şādlıḳdan şehr güm güm
İderdi raᶜd gūyā kim terennüm

Ḫaber almaġiçün dīvāna vardı
Kim ol ḳaṣr-ı Zühal eyvāna vardı

Temāşā eyledi dīvān-ı şāhı
Ṭurur el ḳavşurup ḳat ḳat sipāhı

Oturmış taḫtına sulṭān ḥākim
Bile otuz vezīr ü yüz müneccim

N.99a Vezīrün üçi ammā kim muḳarreb
Elinde cümle-i kār añlaruñ heb

Bile elli ḥekim üstād-ı kāmil
İder biñ derdi bir dem içre zā'il

Oturmış sandalīde pehlevānlar
Adedde var idi biñ dāne anlar

Ṭutardı biñ ḳapuçı çūp-ı zerrīn
Geyürler tāc-ı zer mānend-i nesrīn

S.139b, B1.110b Meger var idi bir cāsūsı şāhuñ
İçinde çābüki cümle sipāhuñ

B2.144a Naẓīri gelmemiş rūy-ı zemīne
Tecessüs ḳılmaġa varmışdı Çīne

O mülki seyr iderken ol zamānda
Görüp dururdı bu ᶜayyārı anda

3266b ṭurur : ṭurup S
3268a ki : kim S
3272a cāsūsı : cāsūs D

Çıḳardı göricek gözinden anı
Ṭutup başına teng itdi cihānı

Eline bağladı bend itdi muḥkem
Kim anuñ ^{c}ömrini ya^{c}ni ḳıla kem

Getürdi öñine şāh-ı cihānuñ
Giderdi Şāh Jāle bendin anuñ

Didi kimdür bu niçün bend idersiz
Bunı maḳhūr idüp böyle n'idersiz

D.85b Didiler kim budur cāsūs-ı Fağfūr
Gerekdür şāh öñinde ḫ^{v}ār u maḳhūr

Didi ^{c}ayyāra Şāh Jāle ol dem
Ne iseñ gerçegin di ey mükerrem

Didi ^{c}ayyār ben cāsūs-ı Çinem
Ṣabāveş sā'ir-rūy-ı zemīnem

Senüñ bendüñdeyem ey server-i ḫāṣ
Gerek öldür gerek dirgür gerek aṣ

Yitürdi gevherini Şāh Fağfūr
Baña emr eyledi vü virdi destūr

Olam tā cust u cū baḥrına ġavvāṣ
Bilem kim ḳandadur ol gevher-i ḫāṣ

B2.144b Aña Sulṭān Jāle virdi ḫil^{c}at
Gül-i zibā bigi tekrār ḳat ḳat

3277a getürdi : getürüp S
3278a idersiz : idersin N
3278b n'idersiz : n'idersin N
3279a budur : bu durur D, S
3279b ḫ^{v}ār : ḫūr D, N
3285b tekrār : tekrār u D, S

N.999b, B1.111a Biñ altun ile bir at itdi in^{c}ām
Eyitdi yüri Faġfūr'a ḳıl i^{c}lām

S.140a Ḫudā Pervāne'ye yandurdı Şem^{c}i
Bu gevherden pür olsun dürc-i sem^{c}i

Bu burcı itdi yir ol necm-i ẓāhir
Bu dürce girdi ol silk-i cevāhir

Ziyāde şād u ḫurrem oldı ^{c}ayyār
Öñinde şāhuñ urdı yire ruḫsār

3290 Du^{c}ā ḳıldı elini yüze sürdi
Ḳodı başı vü ayaġı götürdi

Eser yiller bigi ṭurmadı gitdi
Varup bir gün Şeh-i Faġfūr'a yitdi

Eyitdi yarıcuñ Allāh olsun
Ne kim göñlüñ diler her gāh olsun

Ḫudā bir günüñi biñ itsün ey şāh
Felekden yüce ḳılsun ḳadruñ Allāh

Varup sa^{c}y ile bir gün Rūm'a irdüm
Şehüñ dīvānına bir ṣubḥ girdüm

3295 Meger bir çābük ü bi-miṣl ^{c}ayyār
Kişi fehm itmede seḥḥār u mekkār

Beni bildi ki ben cāsūs-ı Çīnem
Ṭolu esrār-ı şāh ile ḫazīnem

3288b silk-i : mülk-i S
3290b götürdi : getürdi N
3291a bigi : gibi D, S
3294a irdüm : vardum D : indüm S

B2.145a Ṭutup muḥkem iletdi şāh-ı Rūm'a
Didi cāsūsdur bu bunı ḳoma

Beni Sulṭān Jāle itdi āzād
Elinden ḳıldum efġān zārı feryād

Geyürdi ol baña tekrār ḫıl^{c}at
Nite kim ^{c}unṣur-ı eflāk ḳat ḳat

D.86a Daḫı virdi biñ altun ile bir at
Ṣabāyı naṭ^{c}-ı ṣaḥrāda ider māt

B1.111b Didi Faġfūr ḳılsun özini cem^{c}
Şebistanındadur Pervāne'nüñ Şem^{c}

N.100a S.140b Bu sözden gitdi şāhuñ ıżtırābı
Göñülden ref^{c} oldı ġam niḳābı

Bu ara şāh-ı Çīn Şem^{c}ün cihāzın
Ḳamu gönderdügidür çoġın azın

Getürdüp yüz ḳatar uştur şeh-i Çīn
Ser-ā-ser cümlesini itdi tezyīn

Bulara urdı ser-cümle cihāzı
Bile yüz dāne bikr-i serv-i nāzı

Daḫı Pervāne'ye yüz dāne atı
Daḫı şīrīn ü ter yüz yük benātı

3298b zārı : u D, S, B1, B2
3299b ^{c}unṣur-ı eflāḳ : ^{c}unṣura eflāk oldı D, N
3301b şebistanındadur : şebistānumdadur N
3302b oldı : olındı D, S
3304a getürdüp : getürüp D, S, getürdi N
3306b ü : - N / ter : hem S

Daḫi on dāne bī-mānend-i ḫādim
Ola ol ḳızlar üzre tā ki ḥākim

B2.145b
Daḫı şeh-zādeye biñ bende-i ḫāṣ
Kimisi çengī anuñ kimi raḳḳāṣ

Ḳızınuñ Dāye'siyle itdi irsāl
Eyitdi Şem^{c} ile ol var meh ü sāl

Ḳoşup beş biñ nefer bī-mişl yoldaş
Olara bir uluyı eyledi baş

Cihāzı aldı Dāye yola girdi
Varup günlerde bir gün Rūm'a irdi

Ḫaberdār oldı kim Sulṭān Jāle
Şeh-i Faġfūr o bedr-i ber-kemāle

Cihāzı yüz ḳaṭār uşturla fi'l-ḥāl
Ser-ā-ser Dāyesiyle itmiş irsāl

Ḥaberler gönderüp emr itdi ol ḫān
Çıḳa ḳarşu ḫevātīn u vezīrān

Gözüñ aç bunı seyr eyle demidür
Ṣıfāt-ı ṣubḥ u Dāye maḳdemidür

B1.112a
Yine ṣubḥuñ ^{c}arūs-ı cān-güdāzı
Getürdi dünye ṭolusı cihāzı

3307b ol : tā S / tā ki : - D
3308b çengi : çeng S
3310a nefer : neferi S, B1, B2
3311b günlerde : günlere D
3315b u : - D, N

S.141a
Kimi zerrīn kimi sīmīn kimi āl
Bu ^{c}ālem cümlesin zeyn itdi der-ḥāl

Özin zeyn itdi bu çarḫ-ı ^{c}acūze
Sefīd acile surḫı sürdi yüze

N.100b, B2.146a
Müzeyyen oldılar ser-cümle ḫatun
Kimisi sebz geydi kimi gül-gūn

Kim anlar cümle nergis-çeşm ü gül-rū
Binüp ata ḳamusı çıkdı ḳarşu

D.86b
Görürler kim gelür nāz ile Dāye
Yüzi beñzer münevver bedr aye

Yetişdi bunlara virdi selāmı
Añladı bunlar itdi iḥtrāmı

Bularla eyledi bī-ḥad tekellüm
Kelāmından bular itdi tena^{c}um

Ġıdā-yı rūḥ olur nuṭḳ-ı şīrīn
K'ide ol nuṭḳı ol iḥsāna taḥsīn

Virür şīrīn tekellüm rūḥa rāḥat
Kim oldur ṣofra-i ma^{c}nāda ni^{c}met

Getürdiler bular anı sarāya
Ḳarīn itdiler ol bedr olmış aya

Göricek Şem^{c}i Dāye oldı ḫurrem
Didi ḥālüñ ne ey sulṭān-ı ^{c}ālem

3319b sebz : sebze N. S
3320a ü : - D
3321a Dāye : Ṭaye S

Sipās u şükr ü ni^cmet ol Ḫudāya
Bulışdurdı beni sen meh-liḳāya

Dahı ol dem Şükūfe'yle bulışdı
Elini öpdi ayağına düşdi

Şükūfe didi şāh itdi keremler
Getürdüñ sen dahī demler ḳademler

B1.112b, B2.146b Pes andan Şem^ce ^carż itdi cihāzı
Dahı şeh-zādeye yüz esb-i tāzī

S.141b Dahı ol biñ ġulām-ı bī-naẓīri
Cihān her birinün ḥüsni esīri

Ḳamu uşturla cümle sārbānı
O yüz yük ḳand kim virildi anı

Ol on ḫādim ki Faġfūr itdi irsāl
Ḳamu Pervāne'ye ṭapşırdı fi'l-ḥāl

Dahı ol yüz ḳızı ṭapşırdı Şem^ce
Ruhından her birinüñ mihr lem^ca

N.101a **Dügün evṣāfı nev-rūzuñ ṣıfātı**
Durur bu mürdeye virür ḥayātı

Bahār irüp cihān olmışdı ḫurrem
Hevādan tāze cān bulurdı ādem

Müzeyyen ḥacleye dönmiş gülistān
^cArūs-ı tāze anda verd-i ḫandān

3329a Şükūfe'yle : şevḳile N
3332a ol biñ : on yirüñ S
3334a on : - S

Olup bād-ı ṣabā dāmād-ı bi-bāk
İderdi bikr-i ġonce perdesin çāk

ʿArūs-ı tāzeye dönmişdi her gül
Aña dāmād-ı müştāḳ idi bülbül

Kim ol dāmād-ı müştāḳ idi yaşıl mum
Ferah̲ mevcūd olurdı ġuṣṣa maʿdūm

D.87a, B2.147a Güyegüotı uyh̲udan uyanmış
Gelinciğüñ ṭonı ḳana boyanmış

Gelincik bigi zeyn olmışdı gülşen
Ferah̲ olmışdı cümle ġonce gülşen

Bahār itmiş müzeyyen cümle bāġı
Görürler ʿurs u sūruñ çaġ çaġı

Dügün esbābın itdiler müheyyā
Ḳamu yirlü yirince h̲ūb u raʿnā

B1.113a Cihānuñ h̲alḳı cümle oldı āgāh
Fulān gün sūr-ı bī-mānend ider şāh

S.142a Aña bir cümle ṣaçı h̲āżır itdi
H̲asīs endek sah̲īler vāfir itdi

Ulu ṣah̲rā kenārındaydı ol şehr
Gelür uġrardı ol ṣah̲rāya bir nehr

Derūnı ḳalb-i ʿāşıḳ bigi ṣāfī
Anuñ bī-h̲ad kenārında hilāfı

3339a olup : olur N
3344b ʿurs u : ʿurs D, S
3346a h̲alḳı cümle : cümle h̲alḳı S
3349a bigi : gibi D, S

Sirişk-i ᶜāşıḳa öykündi beñzer
Ḫilāfuñ ᶜaks-i bergi urdı ḫançer

Dikilmiş yanına ṣaf ṣaf sifīdār
Ṣanasın her biri bir ḳadd-i dildār

Ṣanar altına her kim varsa dil-ber
Hemān ᶜāşıḳ bigi üstine ditrer

N.101b Çenār-ı bī-bedeller bitmiş anda
Gören Ṭūbā ṣanur bāġ-ı cinānda

B2.147b Zamāne ellemiş cümle çenārı
Görüp baş egmemiş mi ḳadd-ı yārı

Eli irer yine ṣunarsa anlar
Meger olmış ġulām-ı ḳadd-ı dil-ber

Döşenmiş anda reng-ā-reng lāle
Zümürrüd üzre dür dökerdi jāle

İdüp dururdı ezhār anı zibā
Hemān Firdevs'e beñzerdi o ṣaḥrā

Varup ḳurdılar anda yüz otağı
Oḳur her birisi pest ulu ṭağı

Vetedler irdiler taḥte's-ṣerāya
Bitişdi ḳubbeler saḳf-ı semāya

Güneş dirler görenler her ᶜimādın
Semā dirsem yiri anlaruñ adın

3352b bigi : gibi D. S
3358b ṭağı : dağı D. S
3359a taḥte's-ṣerāya : taḥt-ı ṣerāya N. B1

B1.113b Şuᶜā-ı mihre beñzer her ṭınābı
Beyāżı tīre eyler āftābı

S.142b Oları çün ki ḳurdılar o yire
Ḳodılar girde-baliş çarḫ-ı pīre

D.87b Ocaġa ḳodılar on biñ ḳazanı
Getürdi cūşa ol dem āteş anı

Oları nār ḳaynatdı ser-ā-ser
Dil-i uşşāḳı gūyā ᶜışḳ-ı dil-ber

Esüp deryāyı yāḫud bād-ı ṣarṣar
Getürdi bir nefesde cūşa yek-ser

B2.148a Yetişdi geldi beş biñ mehter anda
Naẓīri her birinüñ yoḳ cihānda

Ḳamusı pür-uṣūl üstād-ı kāmil
Felekler ṭablı āvāzına menzil

Dem urdı sūr-ı nāye mehter evvel
Pes andan ṭabl u kūsa urdılar el

Cihānı ṭabl u kūs āvāzı ṭutdı
O ṣaḥrā şādīlikden güm güm ötdi

N.102a İşitdiler olur gice dügüni
Ḳamu ḫalḳuñ o yaña oldı yöni

3365b getürdi : getürür D
3368b ṭabl u : ṭabl N
3369a ṭabl u : ṭabl N

Kim ol ṣaḥrāda sebz-i şādī bitdi
Büyük küçük aḳar şu bigi gitdi

Biner bir bād-pāya Şāh Jāle
Süminden seng iderdi āh u nāle

Daḫı Pervāne-i dil-sūz u cān-baḫş
Getürdür rāh-peymā bir güzel raḫş

N'idem kim çıḳsa na^{c}linden şerāre
Hilāli çevre alurdı sitāre

Suvār oldı ol ata ol dil-ārā
Ṣanasın yirden ağdı göge ^{c}Īsā

B1.114a Otağa vardılar Pervāne vü şāh
İrişdi burcına ṣan mihr ile māh

S.143a Cināna girdi yā İdrīs ü Yaḥyā
Yir itdi yā felekde mihr ü ^{c}Īsā

B2.148b Gezerler her otağ u ḫuld-ı ferşi
Melekler seyr iderler ṣan ki ^{c}arşı

Getürdüp ḫaymeler cümle ekābir
Ser-ā-ser ḳondı ol ṣaḥrāya bir bir

3371a bitdi : yitdi D
3371b küçük : küçücük D, N, B1, B2
3372b süminden : sümindi S
3373a dil-sūz u : dil-suz N
3373b getürdür : getürdi
3375a ol ata : ata ol D
3375b ağdı göge : göge ağdı N
3378a otağ u : otağ D, B1, B2 : otağı : N
3379b ṣaḥraya : ṣaḥrada S

Şeb-i ḥınnā ṣıfātıdur bu ara
Ṣafā kesb eyle ḳıl bunı temāşā

Viṣāḳ-ı çarḫ-ı gerdān oldı tezyīn
Yine bir deste şem^{c}i yaḳdı Pervīn

Ser-ā-ser cümle encüm şem^{c} yaḳdı
Şihāb ucın alup yire bıraḳdı

Ḳamu bir ḫoş gümiş ḳandīl uyardı
Münevver itdi ṭāḳ-ı lāciverdi

D.88a Yalıñ yüzlü güzeller yaḳdılar mum
İrişdi nūr ẓulmet oldı ma^{c}dūm

Görinür Şem^{c} altun şem^{c}dāndan
Ṣan altunlu yaḳadan sīm gerdān

Yā tomār-ı du^{c}ā-yı nūrdur o
Ve yāḫud ḳāmet-i dildār-ı meh-rū

N.102b Yürekler yaḳıcılar yaḳdı meş^{c}al
Yüzi her birinüñ bedr-i mükemmel

Gelüp şeh yanına cümle ekābir
Oturdı yirine ^{c}ādetce bir bir

B2.149a Şu deñlü vāfır itdi ol gice er
Ṣanurlardı görenler rūz-ı maḥşer

O yirde eylediler bir güzel bezm
Melekler itdi gökden görmege ^{c}azm

3380b eyle ḳıl bunı : it bunu eyle S
3381a viṣāḳ : otaġ B1 / gerdān oldı : oldı gerdān D / oldı : itdi S

B1.114b **Bu aradur ṣıfāt-ı ni^cmet-i sūr**
Ki sūr içün bişürdi anı Faġfūr

S.143b Bular ḳılmaġiçün ^cıyş u neşāṭı
Döşendi server-i Rūm'uñ simāṭı

Elif-ḳad dil-rübālar cümle ṭurdı
O ^caynı sādlar sini götürdi

Hıṭāyī ḫūblar destinde çini
Müzeyyen eylediler bezm içini

Ser-ā-ser dāneveş ebyaż bedenler
Ḳamu ol incü dişlü sīm-tenler

El üzre ṭutdılar dāne birinci
Gören her dānesin ṣanur bir inci

O zerrīn tāclar destinde zerde
O sā^cat ḳodılar yir yir naẓarda

Götürmiş dökerek derler gül-ābı
Kim ol şeh-bāzlar süklün kebābı

Ṭutar elde şeker-lebler gülacı
Yanında leblerinüñ şekker acı

B2.149b Ola terlikde şol kim bir içim ṣu
Elinde cām ile şerbet ṭutar o

3391b sūr : sa^cd D
3392a bular : bu D
3398a derler : dür D, dürler N / gül-ābı : gül-ābın D, S
3398b şeh-bāzla : şeh-bāzlar D.S / kebābı : kebābın D, S
3399b şekker : sükker D,S
3400a ola : ol S / şol : şular S
3400b cām ile : şükkeri S

Ḳodılar cümle-i h̲^{v}ānı simāṭa
Ḳamusın itdiler basṭ ol bisāṭa

Simāṭ oldı gülistān bigi tezyīn
Pilav aḳ ġonce-i gül zerde nesrīn

Ya bir gencīnedür kim ol ser-ā-ser
İçinde dāne şīm ü zerdedür zer

N.103a Fevākih zīrvāda ṣan ki encüm
Şu^{c}ā-ı mihr içinde oldılar güm

Börek tutmacı bir h̲ūb atlu dildār
Ḳulaġında dür-i yek-dānesi var

B1.115a Ya bir deryādur içi pür-sadefdür
Pür olmış ol sadefler içleri dür

S.144a Gözi bādām dil-berler çörekler
Yüzi gül dil-rübālardur börekler

Şeker-h̲^{v}arum diyü kim iste da^{c}vā
Virürdi aġzı dadın aña ḥelvā

Libāsı yufḳadur beñzer börekler
Ṣabādan berg-i güller bigi ditrer

Bu ni^{c}metler simāṭ içre ser-ā-ser
Avurda çekmelü bī-misl dil-ber

Murād olduḳca yindi h̲^{v}ān-ı ni^{c}met
İçildi āb-ı Kevs̱er bigi şerbet

3402a bigi : gibi D, S
3403a kim ol : ol kim S
3405b dür : - D
3409b bigi : gibi
3411a h̲^{v}ān-ı : h̲^{v}ān u D, B1

Ne şerbet māt ider āb-ı ḥayātı
İçen bulur ḥarāretden necātı

B2.150a Derūnı ġıll u ġışdan pāk u ṣāfī
Kim ol dil teşnelik derdine şāfī

Ṣıfat-ı ni^{c}met-i şükr mīve-i ter
Bu aranuñ nice beyti ser-ā-ser

Getürdi ni^{c}meti ḳullar ser-ā-ser
Dökildi ol simāṭa nuḳl u şekker

Gören ol yirde ol nuḳl ile anı
Felekde yād iderdi kehkeşānı

Dökildi dürlü dürlü mīve-i ter
Kim anuñ her biri lezzetde şekker

Yanaġı ḳıpḳızıl olmışdı sībüñ
Ruḫ-ı gül-gūnı gūyā kim ḥabībüñ

Cülāb ile ṭolu emrūd-ı nāzük
Dökilmişdi o meclis içre yük yük

Enāruñ dürci la^{c}l ile pür olmış
İçi ^{c}āşıḳ bigi ḳan ile ṭolmış

N.103b, B1.115b Olıcaḳ sīnesi ḫançerle teşrīḥ
Olur ol ehl-i ^{c}ıyşa la^{c}l tesbīḥ

3413b teşnelik : teşne D
3414 Şarāb-ı ḫoş-güvaruñ vaṣfıdur bu / Göñülde ḳaṭrece ġuṣṣa ḳomaz u D
3415a ni^{c}meti ḳullar : ḳullar ni^{c}meti
3415b şekker : şükker D, S
3417b şekker : sükker D, S
3421a olıcaḳ : olicek S

Pür itmiş dehr şeftalüye ḳandı
Anı görenlerüñ aġzı ṣulandı

S.144b Ḳarār u ṣabrın olmış cümle nāsuñ
Ruḫ-ı dil-ber bigi ābı kirasuñ

Meger ᶜāşıḳ bigi çekmişdür ol derd
Ruḫ-ı zerdālü olmış zer bigi zerd

B2.150b **Şarāb-ı ḫoş-güvāruñ vasfıdur bu**
Göñülde ḳaṭrece ġuṣṣa ḳomaz u

D.89a Getürdiler şarāb-ı bī-naẓīri
Civān eylerdi bir cürᶜayla pīri

Derūnı pāk-ı ṣāfi ġıll u ġışdan
Ḥarāret virmede artuḳ güneşden

Ḳomaz ādemde ol hergiz riyāyı
Anüñçün aña meyl itmez riyāyı

Anı her kim içe birlik ikilik
Geçer ol kendüden ḳalmaz ikilik

Ḳomaz meşhūr olupdur cümle yirde
Ḳul ile şāhuñ arasında perde

Demīnden şol ḳadar ṣafvet bulur dil
Bulınmaz erbaᶜīn ile o biñ yıl

3422b anı : - D
3423b bigi : gibi
3424a bigi : gibi
3425 - D
3425a ḫoş-güvān : ḫoş-güvāruñ S

Virür bir ḥāleti kim rūḥa anı
Düşinde görmemişdür ṣūfī anı

İder çāk olsa yitmiş biñ ḥicābı
Niçün medḥ itmesün ᶜārif ol ābı

Kişinüñ gizli rāzın eyler iẓhār
Kerāmetlüdür eyler keşf-i esrār

Faḳīri pādşāh eyler cihāne
Aña niçün bulur ṣūfī bahāne

B1.116a, B2.151a Eger geldiyse anuñ miṣli ᶜaṣra
Niçün ḳoyarlar anı şırça ḳaṣra

Anı sāḳīler içdi evvel der-ḥāl
Geçürdi laᶜllerinden rişte-i āl

N.104a S.145a Pes andan şundı cümle ehl-i bezme
O sāᶜat ᶜaḳl ile başladı rezme

Bu medḥi germ olup oḳıdı mestān
İderdi bāġda ṣan bülbül elḥān

Gözüñ aç eyle seyr-i medḥet-i sūr
Ki ġamgīn dilleri eyler bu mesrūr

Ne sūrsın sen eyā maḥrem-i sarāy-ı surūr
Sarāy-ı dilde yaparsın serīr-i şāh-ı ḥużūr

3432a bir : bu D, S
3434a eyler : idüp S
3437a içdi evvel : evvel içdi D, S, B1, B2
3437b laᶜllerinden : laᶜllerden D, S, B1, B2
3439a oḳıdı : oḳurdı D, S, B1, B2

Cihānda ġuṣṣa yüzin gör meh oldı devrüñde
Şarāb-ı cām-ı surūr ile serverān mesrūr

Şarāb-ı nāz ile mānend-i çeşm-i dil-ber-i şūḫ
Müdām ẕevḳ u ṣafāñ ile merdümān maḫmūr

Eyā emīr-i serīr-i sarāy-ı ẕevḳ u ṣafā
Getürse ḥaẓ ide çīnilerüñ eger Faġfūr

Riyāż-ı bezmüñ o deñlü müzeyyen olmış kim
Perī olaydı ger uçmaḳ dilerdi kūyuña ḥūr

Güzellerüñ yüregini nefīrüñ oynatdı
Getürdi raḳṣa ḳamu ṭaġ u ṭaşı san dem-i ṣūr

D.89b, B2.151b Fiġān u velveleyi ṭabluñı işitse eger
Ḳıyāmet irdi ṣanup ḳalḳa yirden ehl-i ḳubūr

Bu bir ḳaç beyt-i ġarrā mes̱nevīdür
Dügün vaṣfında ġāyet maᶜnevidür

İşine urdı āteş-bāz āteş
Bulınmazdı cihānda aña beñdeş

Atıldı göge yir yir āsmānı
Görenler āh-ı ᶜāşıḳ ṣandı anı

B1.116b Felekde çıḳdı çınladı ṭıraḳa
Ṣadāsı Rūm'dan irdi ᶜIraḳ'a

Gözi şehlā ġulāmı yaḳdı nergis
Açıldı göñli gördi anı herkes

3443b ṣafāñ : ṣafā S
3444b getürse : götürse N / ide : ideydi D, S / çīnilerüñ : çīni N / eger : -D, S, gerek N
3445a o : ol D, N
3445b kūyuña : būyuña D, N

S.145b O ḥaddi verd-i tāze yaḳdı güller
Ol ara gülşene döndi ser-ā-ser

O sīmīn-ten ne dem kim yaḳdı sercek
Zemīne aḳce dökdi ölçek ölçek

N.104b O sercekler içinden ṭoğdı mehtāb
Cihānı itdi günden rūşen ol tāb

Ṣanurdı ṭoğdı gün anı görenler
Ser-ā-ser şemᶜler olurdı bī-fer

Yürürdi ara yirde bī-nevālar
Sürerdi ḫalḳ anlardan ṣafālar

B2.152a Dilinde anlaruñ dürlü sögişler
İderler idi lutf ile dögişler

Biri birine hicv oḳurdı anlar
Virürler fiᶜl-i şeyṭāndan nişānlar

Kimisi ẓort virür kimi şıḳlıḳ
Kimis def çalardı kimi ıḳlıḳ

Kimi düdük çalardı kimi deplek
Bularuñ cümlesinden seyri yügrek

Görenler anları olur ferahnāk
İderler ḫalḳı dehre şāh-ı Ḍaḫḫāk

Olup bu resme biñ dürlü temāşā
Ṣafālar sürdi ḫalḳ u şāh u paşa

3454a ne dem : ne deñlü D
3455a içinden : ucından D,S
3462a anları olur : anı olurlar S
3462b ḫalḳı : ḫalḳ N / dehre : dehr N
3463a olup : olur N

O bezmi kim ki görse dirdi inṣāf
Nice vaṣf eylesün ol sūrı vaṣṣāf

Şu deñlü yaḳdurur ^{c}udi o şeb-şeh
Duḫānından ṭoḳuz eflāk olur deh

B1.117a Müşebbek eyledi cismin ser-ā-ser
Felek olmagiçün ol ^{c}uda micmer

Bu bezm ehli ḳamu sürdi ṣafāyı
Vefāsuz dehrden gördi vefāyı

D.90a S.146a Kimi ayuḳ kimi nūş itdi rāḥı
O gice diri tutdılar ṣabāḥı

B2.152b **Bu vaṣf-ı rūz-ı ^{c}urus bī-bedeldür**
Dinürse ^{c}ıyd-ı ekber ger maḥaldür

Güneş çün oldı sūr-ı ṣubḥa maḳrūn
Getürdi ṣaçulıḳ bir bedre altun

Geçüp ol cümle-i ṣubḥa oturdı
Nikāb-ı leyli ^{c}ālemden götürdi

N.105a Cemālinden cihānı itdi pür-nūr
Ser-ā-ser ḫalḳ-ı ^{c}ālem oldı mesrūr

Ṣafā-yı ḳalb ile mecmū^{c}-ı ^{c}ālem
Getürdi sūra ṣaçı şād u ḫurrem

Yine her mehter-i üstād-ı ekmel
Ḳamusı ṭabl u kūsa urdılar el

3464b sūrı : sözi D
3469b ekber ger : ekberdür B2
3471b nikāb-ı leyli : nikābı leyl N
3473b şād u : şād N

Ser-ā-ser velvele tutdı zemīni
Düşirdi ṭāḳ-ı ^{c}ayyūḳa ṭanīni

Yine geldi dökildi ḫalḳa ni^{c}met
O bezme reşk iderdi görse Cennet

Ne dürlü āş var ise cihānda
Bişürmişdi ḳamusın şāh anda

O bezme ger cinān dirsem maḥaldür
Kim anuñ şerbeti nehr-i ^{c}aseldür

Yenildi ḫ^{v}an sürildi ẕevḳ ü şādī
Gürisne sīr olup buldı murādı

Bu resm ile yidi gün dügün oldı
^{c}Adūya her güni biñ dügün oldı

B1.117b, B2

Bu ara vaṣf-ı ^{c}urus Şem^{c}-i pür-şevḳ
Temāşā eyle bu arayı sür ẕevḳ

Bu yana Şem^{c} Bānū-yı melek-ḫū
Dügün itdi ḫavātin cem^{c} idüp u

S.146b

Yanına şol ḳadar cem^{c} oldı ebkār
Aña yoḳ necm-i eflāka ^{c}aded var

Yaḳındı ḳaşına bir resme vesme
Yazılmaz ḥarf-i rā levḥa o resme

Gözine şöyle ḫoş çekdi ki sürme
Gör anı ḥūr ^{c}ayni hīç görme

3479b olup : idüp N
3482a ḫū : ḫūb D
3482b u : - D

Özini şol ḳadar itdi ki ziynet
Ṣanurdı gören anı ḥūr-i Cennet

Bilürdi gerçi kim ol ḫūb-ṣūret
Degül ḫūb-ṣūrete meşşāṭe ḥācet

Ve līkin ^{c}ādet ü uslūb u erkān
Yirine gelsiniçün itdi ol cān

D.90b, B2.153a Şükūfe emr ḳıldı geldi bir raḫş
Binüp ṣalınmaġa serv-i hevā-baḫş

N.105b Ḳulaġ ur cān u göñülden bu ara
Ṣıfāt-ı raḫş-ı bī-manend ü ġarrā

Ḥasūda iki gūşı iki ḫançer
Ṣabā pāyından eyler sür^{c}atı cer

Eger kūhsāra ^{c}azm eser yil
Ve ger ṣaḥrāda seyr itse aḳar seyl

Anuñ na^{c}l-i semendin çıḳsa āteş
Ḫas u ḫārı yaḳardı yıldırımveş

Urılmış üstine bir zīn-i zerrīn
Felekde mihr idi güyā ki ol zīn

Rikābı ^{c}ayn-ı nūn idi özinüñ
Yaḫud māh-ı nevi çarḫ-ı berīnün

3487b ḫūb : ḫoş N
3488a uslūb u : uslūb D / ü : - B1
3488b itdi : oldı S
3490a ḳulaġ : ḳulaḳ
3494a zīn : sīm S
3494b felekde : felek D

Aña teng itmekiçün kehkeşānı
Zer-efşān eylemişdi çarḫ anı

B1.118a Gören ol zīn ile dir ol semendi
Hemān ḳavs-ı ḳūzaḫdur sīne bendi

S.147a Suvār oldı aña ol alnı Nāhīd
Göge aġdı seḥer gūyā ki ḫūrşīd

Ṭutuḳ oldı o māhuñ sāyebānı
Saḳındılar felekde günden anı

Kim ol māh-ı hilāl-ebrū tutuḳda
Güneşdür san şafaḳ içre ufuḳda

Bile bindi anuñla cümle ebkār
Ḳamusı serv-ḳadd u lāle-ruḫsār

B2.153b Kimi şahin baḳışlu ḳara gözlü
Kimi keklik sekişlü ṭūṭī sözlü

Kimi ṭurna bigi ṣuplaḳ boyunlu
Kimisi cān ile şāh-bāz oyunlu

Kiminüñ zülfi ördek bigi çevgān
İder ṭāvūsveş şevḳ ile cevelān

Kimisi baġlamışdı sebzī serde
Kimi ṣaru geyür mānend-i zerde

N.106a Kimi ḫayrān-ı cānuñ lūtı pūtı
Kimisi esb-i nefsüñ gömgök otı

3503a bigi : gibi D, S
3504a bigi : gibi D, S
3505a sebzi : sebz D, N

Olaruñ her biri bir necm-i ezher
Arada Şem^{c} Bānū māh-ı enver

O meh seyr itdi ol şehri ser-ā-ser
Derūnı gün bigi oldı münevver

O meh-rū eyledi her menzili seyr
Döküp altun u akçe ḳıldı çok ḫayr

D.91a Çü döndi ḥacleden yana o dil-ber
Döşendi atı ayağına bezler

Ḳamusı çatma altunlu firengi
Şafaḳda bunlaruñ yoġ idi rengi

B1.118b Şu deñlü şaçdılar başına aḳçe
Ḳara ṭoprağı yirüñ oldı aḳçe

S.147b İrişdi burcına şevḳ ile ol māh
Görenler gün yüzin dir Allāh Allāh

B2.154a Üzengülik virildi aña bir şehr
Getürmez ^{c}āleme mis̱lin anuñ dehr

İderek ^{c}izzet ü ta^{c}ẓīm ol aya
Getürdiler sarāy-ı dil-güşāya

Bile girdi ser-ā-ser cümle ebkār
Aña aḫşām olınca oldılar yār

Şu deñlü yüce yıġmışlar cihāzı
İrişmiş saḳfa kadd-i ser-firāzı

3508b bigi : gibi D, S
3509b altun u aḳçe ḳıldı : altun akçe itdi S
3517a yüce : yükce D
3517b ser : - S

Düzüp bir ḳırḳ ayaḳ zer nerdubānı
Çıḳup sīmīn-bedenler yığmış anı

Yoġiken ḥad cihāzına o meh-rū
Yükini hīç yığmazdı yukaru

Ḳılındı resm u ^{c}ādet üzre kābın
Sarāy-ı vuṣlatuñ açmaġa bābın

Ṣıfat-ı leyl-i vuṣlatdur bu ara
Ne nāzük ey'lemiş gör ḫāme inşā

Yine bu ḥacle-i gerdūn ṭonandı
Kevākib şevḳ ile yaḳdı sipendi

N.106b İdüp māh ile Zühre ıḳtırānı
Virürdi vaḳt-i vuṣlatdan nişānı

Naẓar ḳılsa nucūma dirdi İdrīs
İdüpdür her biri teṣlīṣ ü tesdīs

B2.154b Bu yaña şāh yanında olın cem^{c}
Elinde her birinüñ bir güzel şem^{c}

El urup sūr-nāy u ṭabl u kūsa
Getürdiler o dāmādı ^{c}arūsa

B1.119a Görür Pervāne bir ḥacle müzeyyen
Bu Cennet'dür bilür ol ḥūra mesken

S.148a Revān ol gözleri mestāne girdi
Ki bir fānūsa ṣan pervāne girdi

3518a düzüp : dönüp S
3519b yükini : yükin D
3520a ḳılındı : ḳıldı N, B1, B2
3524b idüpdür her biri : ḳamusı eylemiş B1, tesdīs : tedrīs D,S
3526a sūr-nāy u : sūr-nāy D, S, B2 / ṭabl u : ṭabl N
3527b ḥūra : ca^{c}da D

Yaḫud İdrīs irişdi cināne
İrişdi anda ^{c}ömr-i cāvidāne

Çü buldı Şem^{c} ile Pervāne vuṣlat
Ṭağıldı ḫalḳ ikisi ḳıldı ḫalvet

D.91b Çü geldi bir araya Şem^{c} ile Şāh
Ṣan itdi ictimā^{c}i mihr ile māh

Yitişdi çün ki ol la^{c}li nebāta
İrişdi ṣan ki Ḫıżr āb-ı ḥayāta

Bıraḳmışlar ṭoḳuz ḳat cāme-ḫ^{v}ābı
Bıraḳmaduḳlarınuñ yoḳ ḥesābı

Ḳomışlar aña altūn nerdubānı
İkisi cāme-ḫ^{v}ābe çıḳdı anı

Çü çıḳdı aña ol derdüñ devāsı
Ṭoḳuz ḳat çarḫa ṣan mü'min du^{c}āsı

Anı ḥammām-ı nāzük bigi soydı
Çü ^{c}uryān itdi şeh ḳoynına ḳoydı

B2.155a Ḳoyunda yaraşur gördi o berre
Ḳoyup ḳoynına ḳoçdı nice kerre

Pes andan urdı şeftaluya dendān
Ṣafalar sürdi irdi cānına cān

O sīne gūyiyā bir ḫarman-ı gül
O şeb gül ḫarmanına irdi bülbül

3532a la^{c}li : la^{c}l D
3533b bıraḳmaduklarınuñ : bıraḳduklarınuñ S / yoḳ : yoḳdur S
3536a bigi : gibi D, S

N.107a Şehüñ elden uçar bāz-ı ḳarārı
Düşer ardına ḳalmaz iḫtiyārı

İrişür bir gümiş vādīye ol yār
Görür bir ḳudret āhūsı izi var

B1.119b Ol āhū izine ol şāh urur el
Bulur altında bir dürc-i muḳaffal

S.148b Anı miftāḥ-ı mercān ile açdı
Revān ol cāme-ḫ^{v}āba la^{c}l ṣaçdı

Çü nār-ı ẕevḳ-i vuṣlat virdi tābı
Aḳıtdı dürce ol sīm-i müẕābı

Bulup ol bezmde bir cām-ı mey-gūn
Aña ibrīḳdan ḳoydı gül efsūn

Şarāb-ı vaṣlı barmaġ ile ṭutdı
Görür ḳuvvetlü bir pāre ṣu ḳatdı

Ḳodı bir şem^{c}i sīmīn şem^{c}dāna
Żiyā-yı ẕevḳ virdi bezm-i cāna

Bulup bir bī-bedel miḳrāż-efşān
Ucın aldurdı şem^{c}üñ aña ol an

B2.155b Devāt-ı ḳudrete ḳodı ḳalem u
Yazıldı cāme-ḫ^{v}āba surḫ yazu

Görür var zaḫmı ol ḥūr-ı cemīli
O zaḫm-ı tāzeye ṣoḳdı fitīli

3541b āhūsı : āhū D
3544b dürce : dürr D : dürc S
3546b görür : görüp S
3549a ḳudrete : ḳudret D

Ṣanasın kim ġılāfın buldı nīze
Ya düzdiler niyāmı tīġ-ı tīze

D.92a İdüp bir ġonce-i zanbaḳ tekellüf
Viṣāli bāġını ḳıldı taṣarruf

Bilürmiş hendese ᶜilmin o cānan
Çıḳardı mīl ucına ābı ol an

Görür ḳalḳar şehüñ ṭurmaz ṭoġanı
Geçürdi aña laᶜlin üsküf anı

Ṣafā naḥcīrine atmaġiçün tīr
Geçürdi barmaġına ṣīm-zihgir

Murādı yayın anuñ devr ḳurdı
O bir gevher yüzükden oḳ geçürdi

N.107b O menzilde anuñ ḳavs-ı zamāne
Murādı tīrin irgürdi nişāne

S.149a, B1.120a İlahī ḳullaruñ irgür murāda
Ṣafā kesb eylesün bāġ-ı vefāda

Ḳamu ṭālibleri maṭlūba irgür
Ḳamu ᶜāşıḳları maᶜşūḳa irgür

Bizüm maṭlūbumuzsın sen İlahī
Göñülden sevmişüz sen pādşāhı

B2.156a Tecellī eylemezse anda dīdār
Gülistān-ı cinānı oḳuruz ḫār

3554a ṭoġanı : doġanı S
3556b gevher : cevher D, S, B1, B2
3559a maṭlūba irgür : irgür maṭlūba S
3559b maᶜşūḳa irgür : irgür maᶜşūḳa S / maᶜşūḳa : maḥbūba B2

İki ᶜālemde maḳṣūdum viṣālüñ
Naṣib it ᶜaynuma yā Rab cemālüñ

Ḳamu ṭāliblerüñ maṭlūbı sensin
Ḳamu ᶜāşıklaruñ maḥbūbı sensin

Ki mir'āt idi çün Mecnūn'a leylī
İderdüñ sen aña andan tecellī

Bu ara faṣl-ı tābistān ṣıfātı
Şeh-i Çīn'üñ bilindügi vefātı

Geçüp nev-rūz irişdi yine bir dem
Ḥarāretden furuna döndi ᶜālem

Aña ᶜarż eyledi mihrini eflāk
Zemīn germ olup itdi cübbesin çāk

D.92b Ḥarāretden cihān ger dökmese der
Deñizler maḥv olurlardı ser-ā-ser

Ḥarāret pençe-i mercānı ṣoydı
Anuñçün baḥrde şūr-āba ḳoydı

Bulıt olmışdı nā-peydā vefāveş
Eṡer yoġ idi hīç andan ṣafāveş

Kimesne sāyesinde giçemez ḫoş
Anuñçün oldı gün bir pāre āteş

B2.156b Dem urmaġa ṣabānuñ yok mecāli
Mükedder olmış idi dehr ḥāli

3564 - D
3567a mihrini : mülkini D. S
3569a mercānı : mercān N
3572 - D
3572a ṣabānuñ : cinānın S

S.149b, B1.120b

Çeküp ḫışm ile tīġın mihr-i eflāk
Zemīnüñ eylemişdi cismini çāk

N.108a

Ḥarāretden ḳamu ruḫsār-ı lāle
Dökerdi berg-i gül üstine jāle

O sīmīn-sīneler cümle ser-ā-ser
Dökerdi levḥ-i sīm üstine dürler

Ruḫ-ı dil-berler olmışdı ḳızıl gül
İderlerdi ḳamu ᶜuşşāḳı bülbül

Cihānı cümle yaḳdı mihr-i raḫşān
Görüp bu ḥāleti bozıldı būstān

Hevāda bir nefes açsa eger per
Ola döne döne büryān kebūter

O dem s̱evr ü ḥamel ced ile yeksān
Olurdı çarḫ tennūrında büryān

Per açsa murġlar yanardı der-ḥāl
Açardı mirvaḥa ammā perr ü bāl

Oturmış mirvaḥa desthinde Jāle
Ḳızarmışdı ḥarāretden çü lāle

İdüp ol mirvaḥ ile ol hevā kesb
İderdi her nefes ẕevḳ ü ṣafā kesb

O sāᶜat girdi bir ḫādim sarāya
Zebān depretdi el açdı duᶜāya

3575a sīneler : sīne D
3578b büryān kebūter : kebūter ter ter D
3579a s̱evr ü : s̱evr S
3582b ẕevḳ ü : ẕevḳ N, B2

B2.157a Didi ḳılsun Ḫudā ᶜömrüñ ziyāde
Yetiş ᶜālemde ser-cümle murāda

Felekler döndügince Ḥaḳ tebārek
Şehā ḳılsun günüñ günden mübārek

Muṣaffa ḳalbüñe irişmesün gerd
Vucūduñ ḥaşr olınca görmesün derd

Ḳapuya geldi bir ḫoş peyk-i çālāk
Elinde nāmesi var kendü ġamnāk

S.150a, B1.121a Duḫān-ı āh-ı ᶜāşıḳveş siyāhı
Geyüpdür ṭurmaz eyler her dem āhı

Ṣabāveş başına ṭurmaz ḳoyar ḫāk
Bulıtlar bigi anuñ çeşmi nemnāk

Buyırdı şāh geldi peyk-i çābük
Kim ol hiss-i naẓardan cust u yügrük

N.108b Çıḳardı nāmesini ṣundı şāha
Saᶜādet-melce ü devlet-penāha

O dem gözden geçürdi şāh der-ḥāl
Anı Çīn begleri itmişler irsāl

Dimişler serverā **el-hükmü li'llāh**
Senüñ ᶜömrüñ ziyāde ḳılsun Allāh

Begüm sen ṣaġ ol kim Şāh Faġfūr
Ecel irişdi oldı taḫtdan dūr

3589b bigi : gibi D, S
3590b cust u : cust N
3591b ü : - D, S
3593a el-hükmü li'llāh : Ḳur'an, sûre : Mü'min, ayet : 12

D.93a Düşüpdür araya ġāyetde fetret
Ḥarāmiden ḫarāb oldı vilāyet

B2.157b Ser-ā-ser ḳast ider ḳardaşa ḳardaş
Beden olur ḫarāb olmayıcak baş

Ṭağıldı tār u mār oldı ḳamu şehr
Zamānuñ cünbişinden gördiler ḳahr

Çūbānı yoḳ ḳoyuna döndiler il
Dökerler gözlerinden ebrveş seyl

Olupdur memleket el-ān u talan
Yürür mazlūmlar ^{c}uryān u büryān

Vilāyet ṣıḥḥatı gitmiş bedendür
Ve yāḫud cānı yok bir ḳurı tendür

Tenüñ kim olmaya içinde cānı
Köpekler yimege ḳast eyler anı

Vilāyet ḳurı tendür cān gerekdür
Gidüpdür sıḥḥatı dermān gerekdür

B1.121b Uçur Pervāne'yi luṭf it bu yaña
Ḳapu ḫalḳı ser-ā-ser ḳa'il aña

O verd-i salṭanat bunda açılsun
Du^{c}ā şeb-nemleri aña ṣaçılsun

Vilāyet ḫalḳı mihr-i ḥükmine mum
Şehā olsun ṭapuña şöyle ma^{c}lūm

3595a fetret : ḳurbet D,S
3598b ebrveş : ebrūveş N
3602 - S
3603 - S
3604 - S

S.150b Anı şöyle diler bay u dilenci
Aṭāyı ṣan dilenci bayı genci

Aña ḫalḳ-ı vilāyet şöyle muḥtāc
Ekinci yağmura ṣan ekmege ac

N.109a, B2.158a Bu işden çün ki şeh āgāh oldı
O dem ᶜaynı revān bile ṭoldı

O sāᶜat yane yane itdi āhı
İrişdi göklere dūd-ı siyāhı

Ḳoyup bād-ı ṣabāveş başına ḫāk
Çeküp itdi yaḳasın ġonceveş çāk

Didi bu iş bugün gerçi añadur
Bugün aña ise yarın bañadur

Gerek şāh u gerek bende ser-ā-ser
Ecel cāmı tutar cümle ber-ā-ber

Tekebbürlenme miskīn itme ġaflet
Ecel bir kimseye itmez riᶜāyet

N'ola Behrām'ı yıḳsa sendeki zūr
Ecel bir ḥamlede eyler yirüñ gūr

Münādiler bıraḳdı mülkine şāh
Didiler gitdi Faġfūr oluñ āgāh

D.93b Ser-ā-ser şöyle bilsün kim ḳamu nās
Ḳoyar yası evine ṭutmayan yas

3611b bañadur : sañadur S
3614a zūr : rūz D

B1.122a Muṣībet şem^{c}i ol dem kim uyandı
İşitdi Şem^c ile Pervāne yandı

Yanup yaḳıldı ol Şem^c durur pāş
Aḳıtdı ḳatre ḳatre gözleri yaş

Ṣaçın çözdi bulıtlar bigi ol māh
Aḳıtdı yaşını şām u seḥergāh

B2.158b Ḳamu ḫalḳ-ı vilāyet ṭutdı yası
Ser-ā-ser geydiler ḳara libāsı

S.151a Siyeh hil^{c}atlar içre cümle ḫūbān
Ṣanasın zulmet içre āb-ı ḥayvān

Siyāha oldı mustaġraḳ ḳamu māh
Siyehler geydi gūyā Ka^{c}betu'llāh

Yapıldı cümle bāb u ^{c}ıyş u ^{c}işret
Bir içim ṣuya ayyāş oldı ḥasret

Vefāveş nā-bedīd oldı ferahlar
Ḳuruyı ḳaldılar cümle ḳadehler

N.109b Ṭutıldı her ṣūraḥīnüñ zebānı
Görüp ^{c}ayyāşlar ḳurıdı ḳanı

Bu ḥālet kim o sā^{c}at ẓāhir oldı
Görüp mey-hāneciler kāfir oldı

3617b işitdi : işidüp S, B1
3619a bigi : gibi D, S
3621b āb-ı : āb u D
3622b D nüshasında 3622 b olarak yazılmış
3623b D nüshasında 3621 b olarak yazılmış

Yimeden içmeden iller kesildi
Ḳamusı bī-vefādur ᶜömri bildi

Bu bîr ḫoş mevᶜizedür ṭut ḳulaġuñ
Ṭutarsañ Ḥaḳ cinān ide ṭuraġuñ

İnanma ᶜömre kim yoḳdur beḳāsı
Ṭayanma sustdur anuñ bināsı

Bu ṣaffa ᶜākıbet alur ṣafāyı
Bu ḳubbe ḳomaz ᶜademden ḳabāyı

B2.159a Bu ᶜömr-i bī-vefānuñ yoḳ s̱ebātı
Ecel peyki ḳapar tāc-ı ḥayātı

B1.122b Bu ᶜömrüñ nüsḫasınuñ ṣıḥḥatı yoḳ
Bunı ḫoş oḳıyanuñ fikreti yoḳ

Ḥaẕer ḳıl ġarre olma buña ey şūḫ
Bu ᶜömrüñ nüsḫasını anla mensūḫ

Bu ᶜālem bir vefāsuz dil-rübādur
Naẓar ḳılmaḳ buña ᶜayn-ı inādur

Bu balı kime ṣunmışdur belāsuz
Bu genci kime virdi ejdehāsuz

S.151b Ne şerbet ṣundı bu kim zehri yoḳdur
Ne luṭf itdi kim anuñ ḳahrı yoḳdur

D.94a Ne gül var kim yirini ḳılmadı ḫār
Nice cān ḫarmanına urmadı nār

3627b ᶜömr : ömri D, S
3628b ṭuraġuñ : dudaġuñ
3625b virdi : ṣundı D,S
3637a yirini : birini S

Ne bülbül var k'anı inletmeye dehr
Nice ṭūṭīnüñ itmez şekkerin zehr

Ṭutar bedri irişmişken kemāle
Felekde irgürür mihri zevāle

Virür bir mūşdan fīle fenāyı
Zebūn eyler şitādan ejdehāyı

Ḫudā ḫalḳ eyleyüp bu genc cānı
Ḳomış çār ejdehā ağzında anı

N.110a Kişi hīç ola mı eksük belādan
Nice cān ḳurtara çār ejdehādan

B2.159b Yüri var şu fenādan ḳıl ferāġı
Beḳā mülkinde düz gökcek turağı

Ulu yirden sen eyle yine ᶜavdet
Ḥaẕer ḳıl yolıñı bağlar bu ᶜavrat

Yüri ḳutsīler ile bāl u per aç
Bu ṭoḳuz perdeden defᶜi öte geç

Yed-i himmetle ᶜaynuñdan niḳābı
Götür çāk eyle yitmiş biñ hicābı

B1.123a Hicāb arada baş u cism u cāndur
Ferāġat ḳılmaġ anlardan hemāndur

Ḳulaḳ ṭutın buna ᶜālī-naẓardur
Ṣıfat-ı subḥ ile pend-i pederdür

3638b nice ṭūṭīnüñ : ne ṭūṭī var ki S / şekkerin : sukkerin D.S
3640a bir : bu N / fīle fenāyı : ḳīle ḳabāyı D
3643b düz : dün D
3647b ḳılmaġ : ḳılmaḳ S

Siyeh ḫilʿat geyüp dururdı ʿālem
Firāḳ-ı mihr ile ṭutmışdı mātem

Çıḳardı ṣubḥ anuñ geldi yasın
Teninden ṣoydı ol ḳara libāsın

S.152a Buyurdı āftāb-ı zer-feşāna
Geyürdi ḫilʿat-ı zerrīn cihāna

Seḥerden pādşāh-ı mülk-i devlet
Virüp Pervāne ile Şemʿe ḫilʿat

Ḫazīnedār başına çün buyurdı
Ser-ā-ser beglere ḫilʿat geyürdi

B2.160a Çıḳardı cümle ḫalḳuñ ḳara yasın
Geyürdi egnine şenlik libāsın

Çü çıḳdı ḳara ḫilʿat Şemʿ ü şehden
Bulıt soyıldı gūyā mihr ü mehden

Yimeler içmeler şenlikler oldı
Feraḥdan mülk-i ʿālem yine toldı

Sarāyı ġayrdan şāh itdi halvet
İdüp Pervāne'yi yanına daʿvet

D.94b Eyitdi salṭanat burcında māh ol
Saʿādet taḫtı üzre pādşāh ol

N.110b Güneş başuñda zerrīn tācuñ olsun
Saʿādet ṣubḥı taḫt-ı ʿācuñ olsun

3652b virüp : virür S
3658b taḫtı : baḫtı S

Felek devr eyledükce pāydār ol
Sa^{c}ādet menzilinde ber-ḳarār ol

Yanuñca ḳoşayın vāfir sipāhı
Yüri ol mülk-i Çīn'üñ pādşāhı

B1.123b İdin hem Nāṣır'ı yanuñda paşa
Ölüpdür mülk-i Çīn var eyle iḥyā

Ziyāde ḳıl re^{c}āyāyı ri^{c}āyet
Dilerseñ iki ^{c}ālem içre devlet

Ḥaẕer ḳıl almagıl maẓlūmuñ āhın
İrişdürme göge dūd-ı siyāhın

Eger āh eylese maẓlūm yirden
Geçer bir demde ṭoḳuz kat siperden

S.152b, B2.160b Elā ey çarḫ-ı rif^{c}at mihr ü māhı
Ḥaẕer ḳıl yirde ḳalmaz kimse āhı

Ṣaḳın ẓulm ehlin itme mülke ḥākim
Cihānda olasın maḳbūl tā kim

Daḫı sulṭān olan ^{c}ādil gerekdür
O ṣan^{c}atda ḳatı kāmil gerekdür

Çeküp zencīr ḳaṣra ^{c}adl u dādı
Çıḳar Nūşīnrevānveş yaḫşı adı

Ki ḳurduñ pençesi şöyl'it yasagı
Keçinüñ rīşinüñ olsun ṭaragı

3662a idin : ideyin D
3662b mülk-i Çīn var : mülket-i Çin N
3663a re'āyāyı : re^{c}āyātı N
3667a ehlin itme mülke : ehlini sen itme S

İdin inṣāf u ᶜadli dilde mizān
Gerekdür şāh olan ġāyetde vezān

Ḳoyarsa keffeñe ẓulm ehli dirhem
Terāzūveş dilüñ meyl itmesün hem

Cihān bir cism ola sen cān olasın
Terāzūdan iner sulṭān olasın

Hemān kim ḫuṭbede aduñ ola yād
Zamānuñ naḳdına ur sikke-i dād

Muḥal olanlara eyle siyāset
Maḥallin gözlegil fevt itme furṣat

N.111a Şular kim olalar devrüñde cābir
Hemān setr eylesün ᶜaybın mekābir

B1.124a Daḫī hem şiᶜr-i ner bigi seciᶜ ol
Ḫudānuñ emrine cāndan muṭiᶜ ol

B2.161a Zamānuñda kimesne yutmasun ḳan
Meger kim laᶜl ḳaşlu ḫātem ey cān

D.95a Umarum ḳılmaya ey yār-ı cānı
Demüñde nāydan ġayrı figānı

Senüñ ᶜahdüñde kimse dökmesün yaş
Meger kim dīde-i ebr-i güher-pāş

S.153a Dahı Ḫātem bigi ġāyet saḫī ol
Mürüvvet tekyegāhına aḫī ol

3671b vezān : sūzān S
3677a bigi : gibi D, S
3681a bigi : gibi D, S

Dilerseñ ola bendeñ cümle insān
Kerem destiyle eyle luṭf u iḥsān

Ḳulaġuñdan giderme dürr-i pendüm
Keremler eyle sulṭānum efendüm

Ḳulaġuñda küpe olsun bu sözler
Yaraşur gūş-ı şehde dürr ü gevher

Naṣīḥat ṭut naṣīḥat ṭut naṣīḥat
Ola tā kim ḳulun iḳbāl ü devlet

Ḳabūl itdi görüp Pervāne maᶜḳūl
Turāb-ı ḫuşk gūyā ābı maḳbūl

O ḥakkāk-ı der-i deryā-yı devlet
Görür kim yoḳ o dürr-i pende ḳıymet

Yir itdi dürc-i dilde cānı bigi
Muḥabbet eyledi cānānı bigi

Pes andan gördiler yoluñ yaraġın
Tecessüs ḳıldılar ḳurbın ıraġın

B2.161b Daḫı cemᶜ itdiler enbūh-ı leşker
Yaraġı yirlü yirince ser-ā-ser

Vezīr-i aᶜẓam oldı aña Lālā
Yaraġın ḳıldı ser-tā-ser müheyyā

3684b dürr ü : dürr N, S
3685b iḳbāl ü : iḳbāl D, S
3688a yir : pür S
3689a leşker : ᶜasker N

B1.124b Ser-ā-ser cümle leşker oldı āgāh
Fulān gün ᶜazm-i mülk-i Çīn ider şāh

N.111b Seḥer Pervāne-i İskender-āyīn
Bu oldur ki itdi ᶜazm-i mülket-i Çīn

Ḫurūc itdi yine maşrıḳda bir şāh
Ser-ā-ser rıḥlet itdi leşker-i māh

Şeh-i maşrıḳ visāḳ-ı ṣubḥı ḳurdı
Ayağı leşker-i ẓulmet götürdi

S.153b Yetişdi bir şeh-i mülk-i saᶜādet
Çalındı bāb-ı şehde kūs-ı rıḥlet

O dem kim kūs-ı rıḥlet saldı āvāz
Ser-ā-ser eylediler göçe āġāz

Didi feryād idüp zengūlede çañ
Beni gūş eyle rūz-ı rıḥleti añ

İder ten menzilinden rūḥ rıḥlet
Yaraġuñ yaḫşi gör ey ehl-i devlet

D.95b Ṣanur bir serv-ḳad gören sinānı
Ṣoḳunmış başa mīr-i ᶜāşıḳānı

B2.162a İrişmiş göge bayraḳlar yaşıl āl
Gören ḳavs-ı ḳuzaḥ ṣanurdı der-ḥāl

Hümāveş açdı sancaḳlar per ü bāl
Kimi aġ u kimi sebz ü kimi āl

3692a leşker : ᶜasker N
3694a maşrıḳda : maşrıḳdan D
3694b leşker : ᶜasker N
3695b leşker : ᶜasker N

Serinde her birinüñ tāc-ı zer var
Ṣanasın servler üzre ḳamer var

Olur hem-rāh ol beglerle her gün
Yücelmiş ḳadri toğmış başına gün

Melekveş bāl açmış ol yüzi māh
Yazılmış bāline **naṣrun mine'llah**

Ḳamu ḫalḳuñ ḳarārı murġı uçdı
Ḳılıçlar ḳol ṣalup her şaḫṣı ḳoçdı

B1.125a Yüzi ṣuyın ṣatun almışdur ol yār
Anuñçün ḫalḳ yanında yiri var

İdüp Şem^{c} ile Pervāne vedā^{c}ı
Eyitdi ^{c}azm-i Çīn eyler bu dā^{c}i

Murādum bu durur sen dil-rübādan
Unıtma ben du^{c}ā-gūyuñ du^{c}ādan

N.112a Bu sözi Şem^{c} idince şāhdan gūş
Yürek ḳanı gözinden eyledi cūş

S.154a Bularuñ seyl-i ^{c}aynı başdan aşdı
İkisi lām elif bigi ṭolaşdı

İkisi yane yane ağladılar
Yürek yaḳup cigerler ṭağladılar

B2.162b Pes andan ṭaşra çıḳdı geldi ol şāh
Ṭulū^{c} itdi ṣanasın nā-gehān māh

3704b ṭoğmış : ṭoğdı D
3705b naṣrun mine'llah : Ḳur'an, sûre : Saf, ayet 7
3706a uçdı : uçmış S
3706b ḳoçdı : ḳoçmış S
3709a bu durur : bu dur D
3711b bigi : gibi D, S

Bu ara vasf-ı esb-i cust u çābük
Cihānda yoġ idi ol deñlü yügrük

Getürdiler bir esb-i cust u çālāk
Anuñ reşkinden iñler ḳat ḳat eflāk

Kim atuñ na^{c}l-i sīmīnüñ şerārı
Urur meh ḫarmanına gökde nārı

Revişde berḳāsā vü ṣabāsān
Gören anı ṣanur taḫt-ı Süleymān

Ḳullıḳda bebr idi heybetde ol şīr
Suvār oldı aña ol ejdehā-gīr

Çü bindi anuñla şāh miṣl-i Cemşīd
Esed burcına irdi ṣan ki ḫūrşīd

Bile bindi anuñla cümle ulu
Didi ol Rūm ilinden Çīn'e yā hu

D.96a Şu deñlü ṣaçdılar yire gül-ābı
O yoluñ ġāliye oldı turābı

İrişdükçe ṣabā tā ḳopmaya gerd
Kimesne gerdden tā çekmeye derd

B1.125b İki biñ ḳul yaḳup o gence micmer
Buḫūr eylerler idi ^{c}öd ü ^{c}anber

B2.163a İrişürdi göge anuñ duḫānı
Olurdı ol çerinüñ sāyebānı

3714a cüst ü : cüst D, N
3718a bebr : yir
3724a irişürdi : irişdi N

Bile şāh ile on biñ var idi fil
Revişde her birisi bir eser yil

S.154b Maḥall-i cengde anlar ser-ā-ser
İki dişi ḳalınca çalışurlar

N.112b Ṭutardı her birisi iki ḫançer
ᶜAdūyı ceng içinde aña ṣançar

Utanup heybetinden şāhuñ anlar
Yeñini burnına ṭutar ser-ā-ser

Ḳurılmış o nenüñ üstine bir taḫt
Cihānuñ ḳasrı reşkinden olur saḫt

Ḳaçan kim atdan uṣansa ol şāh
Felek üzre suvār olmış yeñi māh

Süleymānveş o taḫta oturırdı
Anuñ taḫtını yiller götürürdi

El urup ṭabl u kūsa cümle mehter
Felekler gümledi güm güm ser-ā-ser

Önine düşdi ᶜālem ᶜizzet ile
Bu kerr u ferr u ᶜizz ü şevk ile

Varup ḳondırdılar anı ḳonaġa
Ekābir gitdi girdi şāh otaġa

Görür Pervāne yanmaz şemᶜ per per
Hemān bir şemᶜi yoḳ fānūsa beñzer

3731a oturırdı : oturdı N
3731b götürürdi : götürdi N
3732a ṭabl u : ṭabl N
3734b girdi : geldi S

B2.163b Ṭarıḳdı ol otaġ içre dil ü cān
Cihān mü'minlere ṣan oldı zindān

O cānānsuz ṭaraldı ḳalmadı ṣabr
Ṣanasın sıḳdı bir īmānsuzı ḳabr

B1.126a Ḳamu ᶜuşşāḳa ey sulṭān-ı ᶜālem
Olur dīdārsuz Cennet Cehennem

Sıfāt-ı leyl-i ġarrādur bu ara
Göz aç eyle bu arayı temāşā

Cihāndan göçdi ḫūrşīd-i cihān-tāb
Anuñ yirine çadur ḳurdı mehtāb

S.155a Kevākib çevresine yine ḳondı
Hemān bir bī-bedel orduya döndi

D.96b Yine cūş eyledi deryā-yı aḫḍer
Ḥabāb-ı necm ile toldı ser-ā-ser

Yemini olduġı sāᶜat o şeb-raḫş
Yine göç itdi ol şāh-ı seḫā-baḫş

N.113a Anuñçün göçdi şeb ol şāh-ı aᶜlā
Harāretden buñalmaya çerī tā

Gerekdür şāh olanlar ehl-i tedbīr
Olur re'y ehli olanlar cihān-gīr

Ḳonup gündüz gice göç itdi gitdi
Varup bir gün o mülk-i Çīn'e yitdi

3736a ṭarıḳdı : ṭaraldı D / dil ü : dil N
3746a ḳonup : ḳoyup N
3746b yitdi : gitdi S

B2.164a İrişüp ol meh-i Mirrīḫ gine
Cülēs itdügidür bu taḫt-ı Çīn'e

Ser-ā-ser cümle begler çıḳdı ḳarşu
Görürler geldi bir şāh-ı melek-ḫū

Zer ü devletle kalāy-ı mehābet
Anuñ başında tāc egninde ḫil^{c}at

O bir ḳaplan ḳılıḳlı şīr-heybet
Görenler didi bu ^{c}aynı şecā^{c}at

Bulara geldi virdi şeh selāmı
Ser-ā-ser secde ḳıldı ḫāṣ u ^{c}āmı

Didiler yarıcuñ Allah ey şāh
Seni virdi bize luṭfından Allah

B1.126b Cihān ṭurduḳça var ol pādşāhum
Ḳażādan saḳlasun ẕātuñ ilāhum

Ḫudā virsün saña ^{c}ömr-i mü'ebbet
Cinānda mülküñi ḳılsun muḫallet

Ḳılup bu vech ile biñ biñ du^{c}ālar
O gence iderek medḥ ü s̱enālar

S.155b Getürdiler anı ol ḫūb-şehre
Cināndan pādşāha irdi behre

Muḳārin oldı çün kim burc o mihre
İrişdi gün bigi başı sipihre

3754b cinānda : cinān D, N, B1, B2 / mülküñi : mülküñ D
3756b cināndan ... behre : irişdi gün bigi başı sipihre B2
3757b bigi : gibi D, S

B2.164b Görürler kim gelür bir şāh-ı çālāk
Bedenler eylediler yaḳalar çāk

Çü geldi yanına ol göñli alçaḳ
Utandı yire geçdi gördi ḫendeḳ

O gün gelse gerekdür şāh bilmiş
Ḳapu ol bābdan gelmiş açılmış

N.113b Dökildi sūḳlar ol meh-liḳāyı
Göricek şehr çāk itmiş yaḳayı

Dönerdi taḫt adına o şehrüñ
Yüzi ṣuyı idi ṭoprağı dehrüñ

D.97a Turābı müşg ü ṭīni ġāliye-bū
Gül-ābuñ ᶜaynı anda her aḳan ṣu

İletdiler şehi bir ḫoş sarāya
Dutardı reşk-i Cennet ol araya

Yazılmış anda şekl-i ḥūr u ġılmān
Gören ṣanurdı kim anlarda var cān

Nesi var ise ser-tā-ser cinānuñ
Ḳamu dīvārına yazılmış anuñ

Ṣulu düşmiş be-ġāyet āb-ı Kevs̱er
Gören dirdi bir içim ṣuya beñzer

3758a görürler : görür N
3761a sūḳlar : ol ṣoḳaklar S, ol sūḳlar D
3761b yaḳayı : ḳabayı
3762b dehrüñ : çü dehrüñ S
3763b aḳan : aḳar S, B2
3764b ṭutardı : dutardı D, N, B1
3766a cinānuñ : cihānuñ D, S

B1.127a ^{c}Asel ırmağına her kim baḳardı
Revān ağzı ṣuyı ol dem aḳardı

Yazılmış selsebīl ol deñlü ḫoşter
Görenler dirdi ^{c}aynı la^{c}l-i dil-ber

B2.165a Çün ol şeh devlet ile taḫta geçdi
Ḥüküm ḫil^{c}atlarını kesdi biçdi

S.156a Vilāyet oldı iḥyā cānı geldi
Ḳamu derd ehlinüñ dermānı geldi

Ḳamu ẓālimlere itdi siyāset
Belādan memleket oldı selāmet

Dimez oldı kimesne iñleyüp vāy
Meger kim meclisinde beglerüñ nāy

Kimesne hīç ḳan dökmezdi nā-ḥaḳ
Sürāḥīden ḫarābat ehli ancaḳ

Kimesne yutmaz oldı kimseden ḳan
Meger kim mey ṣuna ^{c}uşşāḳa cānān

Kimesne kimseye çekmezdi ḫançer
Meger kim derd-i cām-ı mest-i ḳallāş

Kimesne ḳan döküp olmazdı ḫūn-pāş
Meger kim derd-i cām-ı mest-i ḳallāş

3776 : - N
3776a kimseye : meclise D, S
3778b olmasa : olsa D
3779a zebānında : zebānından S

Varup Pervāne taht-ı Çīn'e geçdi
Ferah ol saltanat cāmını içdi

O dem çaldurdı şeh tabl-ı beşāret
Tonatdı ser-be-ser şehr ü vilāyet

Ser-ā-ser itdiler Rūm'ı müzeyyen
Bahār irişdi şan zeyn oldı gülşen

Cihān zeyn oluban döndi cināna
Cinān reşk eyledi mülk-i cihāna

Olup her güşede toylar dügünler
Yidiler içdiler bir nice günler

O hūrşīd işidüp oldı ferahşād
Safā kesb itdi ġamdan oldı āzād

N.114b, B2.166a Şükūfe dahı şād oldı açıldı
Safā gülzārınuñ bergi saçıldı

B1.128a Velī Pervāne Çīn'üñ oldı şāhı
İderdi yarını añdıkça āhı

Degül anda bile ol hūr behcet
Cehīm oldı sarāy-ı reşk-i Cennet

Eger ᶜuşşāka görinmezse dil-dār
Gül-i gülzār-ı Cennet görinür nār

Muhabbet kulzumı itdi yine cūş
Diler ol dürri şāh ide der-āġūş

3789a geçdi : yitdi N
3798a dil-dār : dīdār D, S
3799b dürri şāh : dürr-i şāhı S / der : - S

S.157a Yine ol cāna ṭālib oldı ol cān
Sikender istedi ṣan āb-ı ḥayvān

Yine meyl iyledi ṭūṭī nebāta
Özendi yine ol teşne fırāta

Revān ol dem ulaḳlar ṣaldı fi'l-ḥāl
Muḥabbet-nāme yazup itdi irsāl

O mektūba duʿālar yazdı ḳat ḳat
Duʿā ile perīyi itdi daʿvet

D.98a Ḳanat bükdi o mektūb itdi pervāz
Gele tā oḳıya ol zülfi şeh-bāz

Oḳıdı ol cemāli musḥafı şāh
Ki baḳa āyet-i hüsnine her gāh

B2.166b Ulaḳlar şañ ile yil bigi irdi
Getürdi nāmeyi sulṭāna virdi

O dāḫı gördi yāre olmış irsāl
Ulaşdurdı sarāy-ı Şemʿe der-ḥāl

Görüp şād oldı mektūbı cānān
İrişdi eyle ṣan kim mürdeye cān

O ġonce gül bigi mektūbı açdı
Feraḥdan nergisi gül-berg ṣaçdı

B1.128b Duʿā-yı bī-nihāyet yazmış evvel
Murādın eylemiş āhir müseccel

3806a bigi : gibi D, S
3809a bigi : gibi D, S

N.115a

Dimiş yüz luṭf ile ol ḫoş perīye
Ḳarīn it āfitābı müşteriye

Nuḫūset cān ile ḳılsun vedā^{c}ı
Meh ile mihre itdür ictimā^{c}ı

Licām-ı esbe ey meh-rū urup kef
Yetiş gel menzilüm eyle müşerref

Benüm ol gün ṭoġar kim başuma gün
Benümle olasın şevḳ ile her gün

S.157b

O reşk-i mihr u meh gördi yaraġı
Ḳadīmi burcı ola tā ṭuraġı

Virür on biñ kişi sulṭān-ı Jāle
Ola hem-rāh tā ol meh-cemāle

Pür oldı bu ḫaberden cümle-i sem^{c}
Filān gün mülk-i Çīn'e ^{c}azm ide şem^{c}

B2.167a

Bu Şem^{c}ün ^{c}azm-ı cānān itdügidür
Seḥergāh mülk-i Çīn'e gitdügidür

Ḳurıldı ṣubḥuñ ebyaż sāyebānı
Gelüp bir şāh idindi menzil anı

Cemāli mihri ṣaldı dehre pertev
Pür oldı pertevinden bu ṭoḳuz ev

Düzerler bir güzel taḫt-ı revānı
Ḳoyalar tā ol cisme o cānı

3813a licām-ı : licām ile D
3820a mihri : mihr ile N

İderler surḫ aṭlas sāyebānı
Şafaḳ ṣanur felekde gören anı

O dem taḫt-ı revān oldı müheyyā
Cihānun iderek göñlini yağma

Ümīd-i vuṣlat ile şād u ḫandān
Revān taḫt-ı revāna girdi ol cān

D.98b, B1.129a Bile girdi Şükūfe aña ol dem
Gül-i gülzār-ı Cennet bigi ḫurrem

Bile atlandı ol dem cümle ḫatun
İderler nāẓirüñ ḥālin diger gün

Varup ḳondırdılar bir ḫūb bāġa
Ḳoyup şem^{c}-i dil-fīrūzı otaġa

N.115b Ḫavātīn idüp anuñla vedā^{c}ı
Dehān açup ḳamusı oldı dā^{c}ı

B2.167b Didiler yoluñ açuḳ idüp Allah
Seni ḳılsun ḳamu maḳṣūda hem-rāh

S.158a Şükūfe ağlayup didi firāvān
Seni ısmarladum Allaha ey cān

Gice gündüz Ḫıżr yoldaşuñ olsun
Ġanī ol āb-ı ḥayvān eşüñ olsun

Ṭapuñ Ḥaḳ ṣaḳlasun cümle ḳażādan
Emīn ol ḥaşr dek bād-ı belādan

3825b bigi : gibi D, S

İlet Pervāne'ye benden selāmı
Ecel ṭutarsa firḳatda yaḳamı

Unutmasun beni her dem du^{c}ādan
Murādum budur ol kişver-güşādan

Pes andan ey lebi mül gözlerin öp
Düş ayağına seller bigi küp küp

Çū gül-berg-i du^{c}ā vāfir ṣaçıldı
Şükūfe ġonce yanından açıldı

Ḳoyup ol verdi anda ṭöndi gitdi
Varup kendü gülistānına yitdi

Bu ol şeb vaṣfıdur ki Şem^{c} göçdi
Per açup nite kim Pervāne uçdı

Şebistānına girdi şāh-ı eflāk
Ḳızardı rūy-ı ^{c}ālem nite kim ḫāk

B1.129b, B2.168a Çeküp bir ḳırmızı perde-sarāyı
Müzeyyen eyledi dehr ol arayı

İdüp dün nıṣfı olınca ḳarārı
Melaḥāt mülkinüñ ol şehr-i yārı

Pes andan sabr-ı ^{c}āşıḳ bigi gördi
Per-i ^{c}azm açdı ḳuşlar bigi uçdı

3835b seller : meyler D
3837a ol ... ṭondı : verd anda kendi ṭurdı S
3837b kendü : kendi N
3838 - S
3740b müzeyyen : münevver S

İki gün ḳalmayup bir yirde ārām
İrişdi taḫt-ı Çin'e ol dil-ārām

Ḫaber geldi ki şāha oluñ āgāh
Gelür şehre seḥergāh ol yüzi māh

N.116a Buyurdı bunı ol şāh-ı melek-ḫū
Ḫevātīn ol perīye vara ḳarşu

S.158b D.99a Ser-ā-ser ḳasr-ı Şemᶜi itdiler pāk
İçinde ẕerre deñlü ḳalmadı ḫāk

Gül-āb ile ṣuladılar ser-ā-ser
Ḳamu her ḫışt-ı ḫuşkı itdiler ter

Buḫūr itdiler anda müşg ü ᶜudı
Pür itdi ḳubbe-i eflāki dūdı

Ṣıfāt-ı ṣubḥ-ı ṣādıḳdur bu ara
Gözüñ aç eyle ey ṣādıḳ temāşā

Seḥergeh bir güzel maḥbūb duḫter
Çıḳardı manẓar-ı zerden yine ser

B2.168b Ṣaru ṣaçın çözüp dökmiş zemīne
İrişmiş başı eflāk-i berine

Yüzine her kim anuñ ola nāẓır
Gözinde nūr bigi yaşı ḥāżır

3848a müşk : müşki D, misk S
3749 S'de: Pes ol şeb vaṣfıdur kim Şemᶜ göçdi / Per açup nite kim Pervāne uçdı şeklindedir
3849b gözüñ aç : gözüñle D, S
3850a maḥbūb : maḥbūbe D, S, B1, B2
3850b zer : ser S
3851a zemīne : yüzine D, N
3852b bigi : gibi D, S

O māha çıḳdı ḳarşu cümle ḫatun
Bilür dil almaġa her biri efsūn

Görürler kim gelür bir ᶜārıżı māh
Melāḥat mülkine ḳılmış ḫudā şāh

B1.130a Libāsı al u atı al işi al
Ruḫına dir cihānuñ göñlini al

Kim ol ay alnına baġlanmış alı
Bilür ruḫsārı dil almaġa alı

Geyer başına ol bir tāc-ı zerrīn
Ḳomışlar bir nice yaḳut rengīn

Ḳomış üstād aña bī-ḥad cevāhir
Kim anuñ her biri bir necm-i ẓāhir

O tāc olmış zümürrüdler ile zībā
Döginmekden ten-i ᶜuşşāḳ gūyā

O tācı başına kim geymiş ol şāh
Ṣanasın serv ucından görinür māh

O tāc ile gören dir anı ol gün
Kişinüñ böyle ṭoġsa başına gün

N.116b Gelürdi düşüben yanına Dāye
Nite kim şāḫ-ı gül yanında sāye

S.159a, B2.169a Bile ardınca ol ġarrā cevārī
Felekde encümāsā yok şumārı

Yetişdi bunlara virdi selāmı
Görenler ḫulḳını oldı ġulāmı

3855b dir : vir S / göñlüni : gögini S

Eyitdiler du^{c}ālar idüp ey māh
Bağışlasun seni sulṭāna Allah

Seni gördükce olsun ^{c}ışḳı efzūn
Nite kim Leylā'yı gördükce Mecnūn

D.99b Öñine sāyeveş düşüp o servüñ
Olup hem-rāhı ol zībā teẕervün

Getürdiler revān ol ḫoş sarāya
Felek gūyā ki menzil oldı aya

Sarāya geldi ḳondı çūn o cānān
İrişdi burcuna ṣan māh-ı tābān

B1.130b Per açdı uçdı Pervāne o ḳaṣra
Deger bir hücresi Bağdād u Baṣra

Gelüp ma^{c}şūk ile ^{c}āşıḳ bulışdı
Ṣanasın şem^{c}e bir pervāne düşdi

Yetişdi şāh çün ol meh-cemāle
Ṣan irdi nūr bedri ber-kemāle

Ḳavuşdı Şem^{c} ile Pervāne ol an
Ṣanasın irdi Belḳīs'a Süleymān

Züleyḫā ile ṣan cem^{c} oldı Yūsuf
Viṣāli mıṣrını itdi taṣarruf

B2.169b İkisi buldı bir vech ile ḳurbet
Ṣanasın cān u ten āb u ruṭūbet

3867b hem-rāhı : hem-rāh D
3870b Bağdād u Baṣra : Bağdādı ḳaṣra
3873a ḳavuşdı : ḳonuşdı N
3874b mıṣrını : mıṣrına S

Hem oldı şāh hem buldı o māhı
Şeh oldı iki ᶜālem pādşāhı

Kişiyi dū cihāna cān ider ᶜışḳ
Ġulāmı şāh ile yeksān ider ᶜışḳ

S.159b İkilik perdesini ᶜışḳ ider çāk
Olurlar ikisi bir cevher-i pāk

N.117a Kişiye mihr-i ᶜışḳ ḫoş reh-nümādur
Niçün güm-rāh olam necm-i hüdādür

Dil-i ᶜuşşāḳdur anuñ ṭuraġı
Kişinüñ olmasun odsuz ocaġı

Anuñ kim ᶜışḳı yoḳdur cānı yoḳdur
Nice cān dīni vü īmānı yoḳdur

İrişür mihr ile maᶜşūḳa ᶜāşıḳ
Cihānda mihr idüpdür ṣubḥ-ı ṣādıḳ

Olupdur baḥr-ı ᶜışḳuñ mevci ᶜālem
İçinde gevheridür anuñ ādem

B1.131a Cihānuñ mülkine ṣıġmazken ol mīr
Anuñ ḳalbinde itmişdür yine yir

Haḳīḳat ᶜışḳdur cānı cihānuñ
Olupdur dirligi anuñla anuñ

Şu dem kim ᶜışḳ el çekse cihāndan
ᶜAdem anla vucūd umma sen andan

3881b cān : cān u D
3884a mīr : dir S
3885a ᶜışḳdur : ᶜışḳıdur N, S / cānı cihānuñ : cihānuñ cānı D, cān, cihānuñ B2

D.100a, B2.170a Eyitdi şāha Şem^{c} ey yār-ı cānum
Revān olsun saña cān u cihānum

Vucūduñ māhınuñ burcı Şükūfe
Ḥudā ṭuş itmesün bedrin ḫusūfe

Saña eyitdi selām bī-nihāyet
Gül-i ḫoş bū bigi rengīn ü ḳat ḳat

Eyitdi kim iki gözin iki öp
Düş ayağına meyler bigi küp küp

Murādum bu durur ol pādşāhdan
Unutmasun du^{c}ā-gūyın du^{c}ādan

Şu dem kim Şem^{c} ḫatm itdi kelāmı
İki bükildi şāh aldı selāmı

S.160a Pes andan oḳıyup Dellāle'yi şāh
Didi zilletden itme bir nefes āh

Şu deñlü şems iḥsān itdi aña
Görenler māh bigi ḳaldı ṭaña

Getürdüp dürlü dürlü ḫūb ḫil^{c}at
Geyürdiler anuñ engine ḳat ḳat

N.117b Belā bādıyıla servi bükilmiş
Mecāl u ṭāḳatı bergi dökilmiş

3888b ṭuş : duş S
3889b bigi : gibi D, S
3890b bigi : gibi D, S
3894b bigi : gibi D, S

O rengīn cāme ḳurtardı taraḫdan
Gören farḳ itmedi ḳavs-ı ḳuzaḫdan

B1.131b Geyüp ḫil^{c}atları sürdi ṣafālar
Bulara eyledi biñ biñ du^{c}ālar

B2.170b **İricek Şem^{c} ol şāh-ı cihāna**
Bu on ḳız virdügidür on civāna

Ol on ḳız k'añmışuz Şem^{c}e muḳarreb
Ḳamusı şem^{c}-ruḫsār u şeker-leb

Biri Şemse biri Zühre biri Māh
İkisi Serv Bülbül biri Gülşāh

Biri Nev-rūz anuñ biri Ṭūṭī
Birisi Nev-bahār u biri Ḳumrī

Şehün var idi on ġarrā ġulāmı
Ḳamunuñ bī-nazīri vü benāmı

Biri Behrām anuñ biri Keyvān
Biri Nīsān anuñ biri Bārān

Nesīm anuñ biri vü biri Būstān
Birisi Müşteri ṣan māh-ı tābān

Biri Sunḳur anuñ biri Şeh-bāz
Birinün Gonce adı bir ser-efrāz

İrişdi vuṣlata çün şāh ile Şem^{c}
Nihāl-i hicr oldı aradan ḳam^{c}

3897b ḳavṣ-ı : ḳavṣ u D
3906b bir ser-efrāz : biri ser-firāz S
3907b oldı : odı N

D.100b, S.160b Çıḳardı Şemse'yi Keyvān'a virdi
Daḫı Nev-rūzuñı Bārān'a virdi

Naṣībi Nev-bahāruñ oldı Nīsān
Daḫı baġrına basdı serv Būstān

B2.171a Virildi server-i Sunḳur'a Ḳumrī
Şikār oldı o dem Şeh-bā'za Ṭūṭī

Getürdi virdi Māhı Müşterī'ye
İrişdi müşterī ol ḫoş perīye

B1.132a İdüp Behrām ile Zühre ḳırānı
Sa^cādet menzili oldı mekānı

N.118a Nesīm ile gelüp bir yire Gülşāh
İkisi oldı vuṣlat mülkine şāh

Hem oldı Ġoncenüñ Bülbül naṣībi
O bāġuñ oldı Ġonce ^candelībi

Viṣāle irdiler oldı dügünler
Dügünler idevüz ḳanı o günler

İlāhī ḳulların maḳṣūda irgür
Firāḳ emvātını vaṣluñla dirgür

Bu ara vaṣf-ı ḫatm-ı destāndur
Temāşā eyle zībā gülsitāndur

Saña bir demde biñ biñ şükr İlāhī
Ki yirde ḳomadun ben ḫāk-i rāhı

3908b bārāna : yārāna S
3909b serv : servi B1
3910b şikār : nigār S

Naṣīb itdüñ bu naẓm-ı bī-naẓīri
Cihāna pādşāh itdün faḳīri

Baña virdüñ ki bu ḫoş gülsitānı
Daḫı görmiş degül bir bülbül anı

B2.171b Elifler şāḫ anda mīm ġonca
Cihānda bir gülistān olmaz onca

Nedenlü nūn ki var her biri bir gül
Olur anı gören der-ḥāl bülbül

S.161a Ḫamide dāluñ olmış ᶜaynı lāmı
Gül-i zībā vü ter-rengīn kelāmı

Daḫı bir bāġdur mıṣr-ı cihānda
Suṭūruñ her biri ney-şeker anda

O bir ḫoş ravżadur pāk u muḳaddes
Kim anuñ cümle nūnı ᶜayn-ı nergis

Yine yapdum ki bir ḳaṣr-ı belāġat
Anuñ her kūşesi cāy-ı leṭāfet

Kim ol ḳaṣruñ feṣāḥatdur ruḫāmı
Letāfet sırçasından cümle cāmı

B1.132b Görenler şād u ḫurrem olur anı
Suṭūr olmışdur anuñ nerdubānı

D.101a Kim anda ᶜayn-ı şādurvān ḳamu nūn
Elifler resm olınmış serv-i mevzūn

3920b bir : bu S
3921a şāḫ : şūḫ N
3923b gül-i : degül N
3829a anda : - N

N.118b

Kemerlerdür anuñ içinde her rā
Cinānuñ ^{c}aynıdur ol ḳaṣr-ı a^{c}lā

Ne nāzük ḳaṣr olur ol ḳaṣr-ı a^{c}lā
İdinmiş anı mesken şāh-ı ma^{c}nā

Anuñ her mıṣra^{c}ı bir serv-kad-ı yār
Boyınca yazılu şīrīnligi var

B2.172a

İlāhī māh-ı naẓmum bedr itdüñ
Aña burc-ı tamāmı ṣadr itdüñ

Nihāyet buldı bu naẓm-ı ṭarabnāk
Murādum ḳuṭbı üzre döndi eflāk

Pür oldı nūr-ı şādī iç ü ṭaşum
İrişdürdüñ göge gün bigi başum

Sipās u şükr ü minnet saña yā Rab
Bu nüsḫa cümle ḫatm oldı müretteb

Senüñ aduñla başlanmışdı nāme
Yine anuñla āḫir oldı ḫāme

Temmet bi-^{c}avni'llahi'l-veḥhāb

Fehmî'nin Süleymaniye kütüphanesi, Fatih 4002 numarada kayıtlı "Risâle-i Şem' ü Pervane"sinin 1b-2a sayfaları

ای ذات تو از صفات و اسما — چون نور ز شمع گشته پیدا
نورت شده لامع از لوامع — ظاهر ز صنایعت صانع
لطف تو ز طاق عرش مرتب — قندیل فروز شد ز کوکب
آثار تجلی تو هستی — هستی همه نیست و تو هستی
جان را بدرون خلوت تن — ذکر تو بود دلیل روشن
باشند شب تیره و بر جمع — از اسم تو مر الف چو شمع

پروانه

پروانه تو راوست از آب — تشنه بد زد و داوست بیتاب
دود کش پی عیش و نوش شد — نورش همه روز را سبب شد
شمعی که برای اهل بینش — افروخت چراغ آفرینش
آفاق ز نور او منور — یک پرتو اوست شمع خاور
بنمود فروغ او ظهور — مصباح وجود یافت نور
از مهر رخش نمود ذرات — چون صورت مختلف ز مرات
تا راه برم سوی ثنایش — شد دیده منور از سنایش
ای جلوه ذات تو تعالی — از حد و ثنای ما مبرا
تو خالق ظلمت و انوار — حمد تو بود ترا سزاوار

Fehmī'nin Süleymaniye kütüphanesi, Fatih 4002 numarada kayıtlı "Risāle-i Şem' ü Pervane"sinin 58b-59a sayfaları

Ehlī-i Şīrāzī'nin neşredilen "Şem' ü Pervāne"sinin son sayfası

سعادت کرد از عین عنایت　　چرا غم روشن از شمع هدایت
درین مجلس که چندین ذوفنون بود　　زمن این مجلس آرائی فزون بود
ولی صاحبدلی کز دولت او　　تنم پرورده شد در نعمت او
دلم چون پسته شاد از نعمت اوست　　که مغز استخوان از دولت اوست
چو فرمود این گهر میبایدت سفت　　نعم بایستم از حق نعم گفت
توقع دارم از روی طریقت　　ز غواصان دریای حقیقت
که سهو من قلم بر سر زنندش　　نه این گوهر به عیبی بشکنندش
اگر تیر نی کلکم درین راه　　خطائی کرده است استغفر الله
دلم کین نخل مومی را بر آورد　　چو شمع از شرم درخود سر فرو برد
که نظم رشحی از بحر[1] نظامی است　　شرابم جرعه یی از جام جامی است
ولی در عاشقی اینجا تماشاست　　که شیرین خسرو و یوسف زلیخاست
بهار من کز و گلها بر آمد　　به یك فصل ربیع آخر سر آمد
چو از تعداد[2] بر وفق مرادست　　بنام حق هزار و یك فتادست
به تخفیفش از آن کردیم تعجیل　　که تصدیع آورد ناگه بتطویل[3]
نه از پروانه مستی[4] درج کردم　　که سوز وزاری خود خرج کردم
سخن کز بهر تاریخش کنم کم　　بود تم الکتاب الله اعلم (٨٩٤)
بیا اهلی که اینها خودنمائی[5] است　　دعایی کن که این رسم گدائی است
خداوندا بمنشور قدیمت　　به لوح و کرسی و عرش عظیمت
که نظم من[6] بلندآوازه گردان　　روان من بذکرش[7] تازه گردان
نشاط افزای بزم مقبلان کن　　قبول خاطر صاحبدلان کن

پایان مثنوی شمع و پروانه

۱ـ از شعر (نسخه)　　۲ـ چو استعداد (ص)　　۳ـ ز تطویل
۴ـ هستی (ص)　　۵ـ خود ستائی (ب)
۶ـ که نظمم را (ص)　　۷ـ بذکرت (ص)

Ehlî-i Şîrâzî'nin neşredilen "Şem' ü Pervâne"sinin ilk sayfası

بخش هفتم

شمع و پروانه

بنام آنکه مارا از عنایت   دهد پروانۀ شمع هدایت
رگ جان را دهد چون شمع روشن   غذای زندگی از پهلوی تن
دلیل و رهنمای مقبلان است   چراغ خاطر روشن دلان است
زنورش آتش وادی ایمن   چراغ کارموسی ساخت روشن
بهر یکذره نورش در ظهورست   دلیل این سخن الله نورست
زسنگ‌وآهن آن آتش که برخاست   بود روشن که نور او در اشیاست
چوشمع انوار او هرچند تابد   کجا پروانه اندیشه یابد
که‌جبریلی که‌عرشش زیربال است   کمین پروانه شمع جمال است
چو برق از تیغ قهرش میزند دم   بیکدم می فتد آتش بعالم
سخن از آتش قهرش چه رانم   چو شمع آتش ببارد از زبانم
نسیم لطف او باهرکه یار است   در آتش گربود درلاله زار است
بصر کایینه قدرت نمایی است   درو ازعکس رویش روشنایی است
بهفت اش پرده زان ترتیب کرده   که باشد نور او در هفت پرده
چراغ جان به فانوس تن از اوست   سرای دیده و دل روشن از اوست
چو او را بادل ما آشنائیست   چراغ دل هزارش روشنائیست
اگر شمع مرادش بر فروزد   ملك را بال چون پروانه سوزد
زند پروانه را آتش به هستی   از آن غیرت که‌کرد آتش پرستی
بسا شمع قد خوبان دلکش   که برق غیرتش در وی زدآتش
شب تیره بصحرا جای مهتاب   نماید شبچراغ ازکرم شب تاب
چنان شمع رخ گل بر فروزد   که چون پروانه بلبل را بسوزد

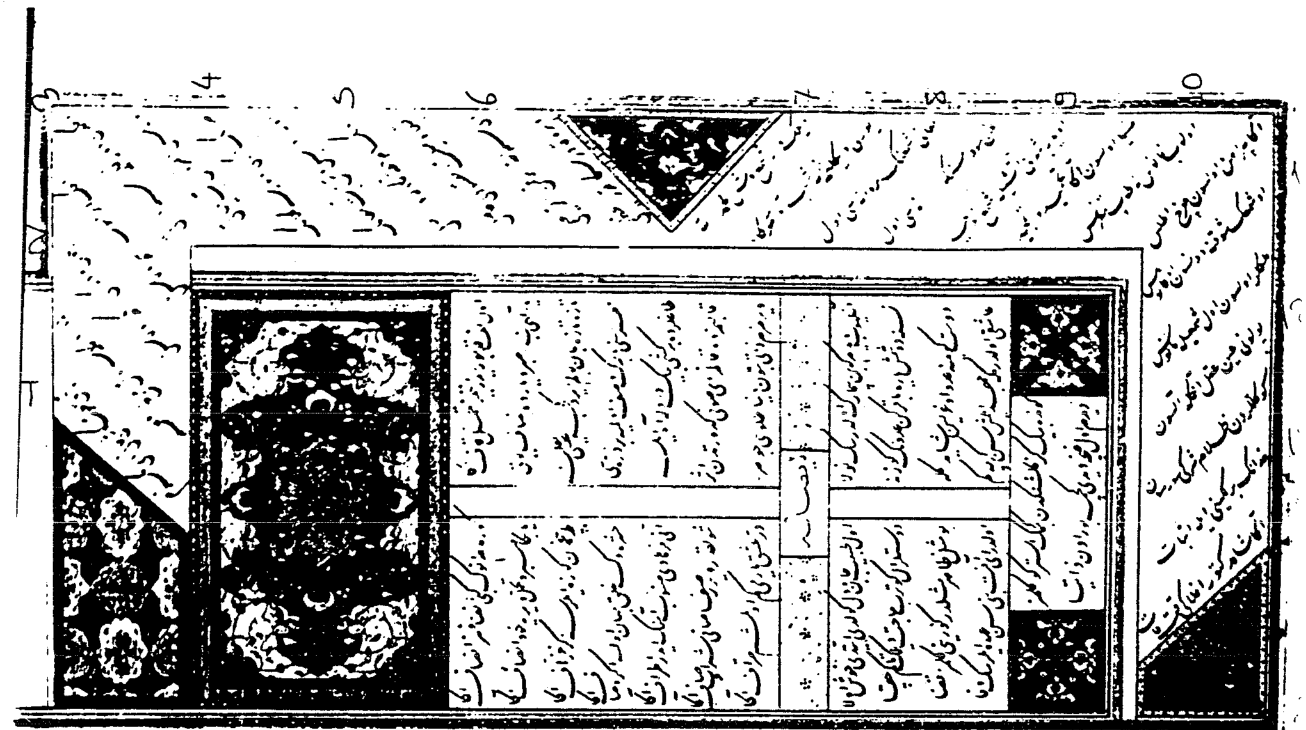
Şeyh Abdullah-i Şebüsterî-i Niyâzî'nin Süleymaniye kütüphanesi, Kadı Mehmed Efendi, 415 numarada kayıtlı "Risâle-i Şem' ü Pervâne"sinin 1b-2a sayfaları

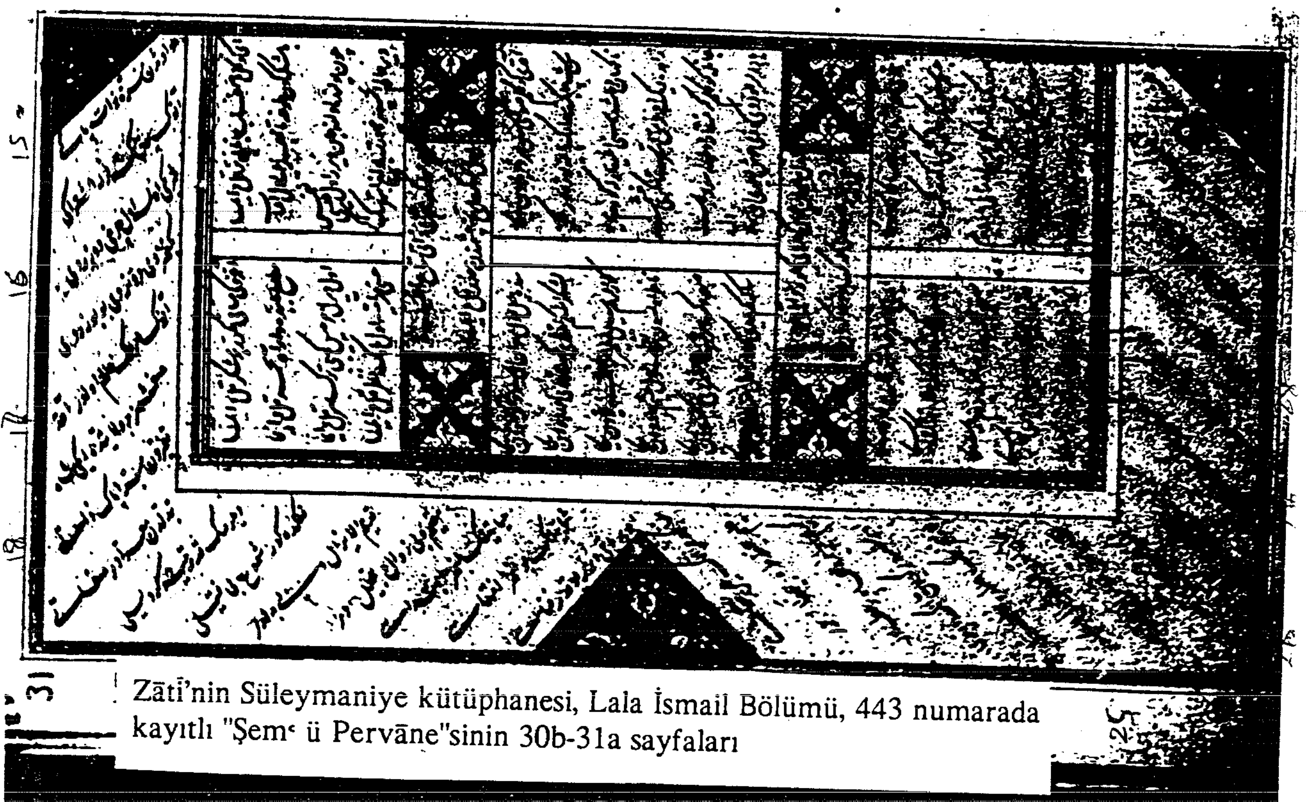
Zātī'nin Nuruosmaniye kütüphanesi, 4080 numarada kayıt "Şem' ü Pervāne"sinin 1a-2b sayfaları

Zātī'nin Nuruosmaniye kütüphanesi, 4080 numarada kayıtlı "Şem' ü Pervāne"sinin 118a-118b sayfaları

Zātī'nin Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, A. 4876 (Bu numara Milli Kütüphane'deki mikrofilm arşiv numarasıdır) kayıtlı "Şem' ü Pervāne"sinin 1b-2a sayfaları

Zātī'nin Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, A. 4876 (Bu numara Milli Kütüphane'deki mikrofilm arşiv numarasıdır) kayıtlı "Şemᶜ ü Pervāne"sinin 100b-101a sayfaları

Zātī'nin Süleymaniye kütüphanesi, Lala İsmail Bölümü, 443 numarada kayıtlı "Şem' ü Pervāne"sinin 30b-31a sayfaları

Zātī'nin Süleymaniye kütüphanesi, Lala İsmail Bölümü, 443 numarada kayıtlı "Şem' ü Pervāne"sinin 160b-161a sayfaları

کورنلر شاد و خرم اولر آنی — سطور اولمشدر آنک نردبانی

کم آنده عین شادروان قمونی — الفلر هم اولمش سرو موزونی

کمر اولردر انک ایچنده عمرا — جنانک عیندر اول قصر اعلا

نه نازک قصر اولر اول قصر اعلا — ایرمش آنی مسکن شاه معنا

انک هر مصرعی بر سرو قدیار — بو بغچه یازلو شیرین لکی وار

الهی ماه نظم بدر اتدک — اکا برج تمامی صدر ایتدک

نهایت بولدی بو نظم طربناک — مرادم قطعی اوزره دوندی افلاک

براولدی نوز شادی ایچ و طاشم — ارشدیره دلکوکه کوز بیکی باشم

سپاس و شکر و منت سا که یارب — بو نسخه جمله ختم اولدی مرتب

سنک ادکله بشلمشدی نامه — ینه انکله آخر اتدی خامه

تمت بعون الله تم

Zātī'nin British Museum kütüphanesi, OR 11375
numarada kayıtlı "Şem' ü Pervāne"sinin 132b sayfası

Zāti'nin British Museum kütüphanesi, OR 11376 numarada kayıtlı "Şem' ü Pervāne"sinin 1b-2a sayfaları

Zātī'nin British Museum kütüphanesi, OR 11376 numarada kayıtlı "Şemᶜ ü Pervāne"sinin 171b-172a sayfaları

Mu'īdī'nin İstanbul Üniversitesi kütüphanesi Ty. 2255 numarada kayıtlı "Şem' ü Pervāne" mesnevisinin 78b-79a sayfaları

خالق پر کمال رحمانسن　　رازق ذو الجلال منانسن

ویرمیشم گرچه هر قضایه رضا　　بنه یاربسن ایده رفع قضا

ویردک ایمانی چون بدایتدن　　انمه آخرجه انتهادن

[illegible] سبز اوزره　　هر ایشم آخر ایله خیر اوزره

نی فور ز بلاسی عالمدن

دیبن آسین امین ولحمدن

[illegible]

Mu'īdī'nin İstanbul Üniversitesi kütüphanesi Ty. 2255 numarada kayıtlı "Şem' ü Pervāne" mesnevisinin 119a sayfası

Feyzi Çelebi'nin Gönül A. Tekin tarafından neşredilen
"Şemᶜ ü Pervāne"sinin ilk sayfası

Kitāb-ı Şemᶜ ü Pervāne yā teʾlīf-i Feyżī Çelebī
Ġufira ẕunūbuhu temmet.

1b

1 Bismiʾllāhiʾr-raḥmāniʾr-raḥīm
Cāmiᶜü esmāʾiʾllāhiʾlkerīm[1]

2 Şecere-i buḳᶜa-i ḥikmet-i ilāh
Gülzār-i medd-i biʾsmillāh

3 Bāsı oldı bereket-i cümle nās
Seyf-i ḳāṭiᶜ sini vesvās-i ḫannās[2]

4 Mīmi hem menbaᶜ-ı enhār-ı ᶜulūm
Hemīşe çeşme-i ḥayāt-ı ᶜumūm

5 Lafżatuʾllāh oldı ḳaṣr-ı cennāt
Teşdīdi ṣan anda eşcār <u> nebāt

6 <İ>sm-i Raḥmān anda ṣan bāb-ı iḥsān
Ḥaṣīn raḥīm penāh-i ehl-i ᶜiṣyān

7 Ḥamd ü s̱enā ol Ḫudāya kim ancaḳ
Bu gül-zāre virdi bunca revnāḳ[3]

8 Fātiḥ-i cemāl-i ᶜarūs-ı vücūd
Ṣāḥib-i ᶜālem-i maᶜdūm <u> mevcūd

9 Kāşif-i sırr-ı nükte-i lā-reyb[4]
Pādişāh-ı serā-yı ᶜālem-i ġayb

10 Ey Ḫāliḳ-i burc ile çarḫ-ı felek
Ḳārūna ḥayrāndur üns <ü> melek[5]

11 Sehil şeydür yanuñda kevn <ü> mekān
Milketüñe nisbet ẕerredür cihān

12 Ḥikmetüñi niçe fehm ide ᶜuḳūl[6]
Evṣāfuñ ḳīl <u> ḳāli itmez ḳabūl

13 Bize bu yeter hemān iy ẕāt-ı pāk
Belki naṣṣ-ı ḳāṭiᶜdur "mā ᶜarefnāk"[7]

---

[1] Vezin eksiktir, birinci mısrada 11 hece yerine 8 hece, ikincisinde ise 10 hece bulunmaktadır. Cāmiᶜü esmā için bk. Ahmed Avni Konuk, **Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi** I. cilt Hazırlayanlar: Dr. Mustafa Tahralı-Dr. Selçuk Eraydın, Dergâh Yayınları (İstanbul 1987), s.11 vd.

[2] K 114:4. Kur'an'ın şu neşri kullanılmıştır: A. Fikri Yavuz, **Kur'an-ı Kerim ve İzahlı Meâli Âlisi** (İstanbul 1967).

[3] virdi, viripdi şeklinde okunursa vezin düzeliyor. İkinci mısra bir hece eksiktir.

[4] sırr-ı, sırrı şeklinde yazılmıştır; lā-reyb: K 32:4. Birinci mısrada bir hece eksiktir.

[5] K 21:32,33; 25:61. ḥayrāndur, ḥayrāndurur şeklinde okunursa vezin düzeliyor

[6] K 2:216

[7] "**mā ᶜarefnāk**" hadîs-i kudsîdir; "**lev-lāk**" hadîs-i kudsîdir; bk. N. Dāye, **Mirṣādüʾl-ᶜİbād**, (Farsça neşir:M. Emin Riyâhî, Tahran 1973), s.679: fihrist-i ahadîs.

Feyzi Çelebi'nin Gönül A. Tekin tarafından neşredilen "Şemᶜ ü Pervāne"sinin son sayfası

977 ᶜĀlemde bir efsāne k'ola durūġ
Fī'l-mes̱el oldı bir Şemᶜ-i bī-furūġ

978 Çün basṭ olındı bu ḳıṣṣa-i cemīl
Lāzım oldı maᶜnīsin etmek teʾvīl

979 Evvelā dimiş idüm Şemᶜ-i cihān
Andan murād olmışdı ẕātüʾl-īmān

980 Ehl-i ᶜışḳa nūrı etse tecellī
Vucūdı maḥv ider anuñ ᶜameli

981 Hem dinilmişdi Pervāne-i nā-şād
Bir dil-i bī-çāredür andan murād[313]

982 Rūz <u> şeb ᶜışḳ ile olmışdı şeb-gīr
Pervāne-veş ol Şemᶜe oldı dil-gīr

983 Bād-ı ṣarṣar didük ehl-i ẓerāfet[314]
Hevā vü hevese oldı işāret

984 Ol ki Fānūs dinmişdi Şemᶜe niḳāb
Fīʾl-mes̱el insānda yetmişbiñ ḥicāb

985 Vucūd-ı insānda oluben ḥāʾil
Māniᶜ olur olmaġa Ḥaḳḳa vāṣıl

986 Şeb-i tārīk dimişdüm Şemᶜüñ yāri
Ḥaḳīḳatde oldı ᶜināyet-i Bārī[315]

987 ᶜĀşıḳlara olupdur ecr-i Cemīl
Kim hidāyet rāhına oldı delīl

Temmetüʾl-kitāb bi-ᶜavnih

Gönül A. Tekin'in hususi kütüphanesinde bulunan
Feyzī Çelebī'nin "Şem' ü Pervāne"sine ait nüshanın ilk sayfası

Gönül A. Tekin'in hususi kütüphanesinde bulunan
Feyzî Çelebî'nin "Şem' ü Pervāne"sine ait nüshanın son sayfası

971 [illegible]
[illegible]
[illegible]
974 [illegible]
[illegible]
[illegible]
977 [illegible]
[illegible]
[illegible]
980 [illegible]
[illegible]
[illegible]
983 [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
987 [illegible]

تمت الكتاب بعونه